

મુખ્ય સ્થળ:—
૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બજાર,
મુંબાઈ નંબર ૨.

કાર્યકારો—

- શા જીવણચંદ સાકરચંદ.
„ ગુલાબચંદ દેવચંદ.
„ ફુલચંદ કરતૂરચંદ.
„ અમરચંદ કલ્યાણચંદ.
„ નેમચંદ અભેચંદ.
„ મંછુભાઈ સાકરચંદ.

વિક્રીય શાખા:—
બડેખાં ચકલો,
ગોપીપુરા-સુરત.

જૈન પુસ્તકોના લંડારોમાં હું અનેક વખત ગયો છું. એ લંડારોનું સંભાલથી જતન કરવામાં આવે છે. જૈન લંડારોમાં હજારો હસ્તલિખિત પ્રતો છે. અમે હિન્દુઓ એથી લઘી રીતે એવી પ્રતોનો નાશ થવા દઈએ છીએ. અથવા તો પ્રજા-કીય ઉલટ ન હોવાથી વેચી દઈએ છીએ.

બનારસ. }
તા. ૪-૪-૨૬. }

પ્રોફેસર બી. સી. ભટ્ટાચાર્યના
લાખણમાંથી.

કાવ્યસાગરમાં વિહરી, કલ્પોલોમાં પછડાઈ, સસ્નેહ અનેક મૌકિતક એકત્ર કરી, માળા ગુંથી, સજ્જન કુંઠ માટે તૈયાર કરી. પણ, માળાને પરિપૂર્ણરીતે કુંઠમાં સજી તે પ્રત્યે અન્યોને આકર્ષવાં, એ કર્તવ્ય રસપ્રજ્ઞોનુંજ છે. જેમ કમલને-કાવ્યને વિકસિત-પ્રકાશમાં આણવાનું કાર્ય તો સૂર્યનું-સુજનોનું-પંડિ-તોનુંજ છે. વારિ-કવિ કે સંગ્રાહક તો માત્ર કમલ-કવિતાનો પોષ-ઉત્પાદ કે સંગ્રહજ કરી શકે છે.

જીવન.

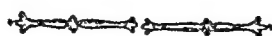
ક્રમાંક.

વિષય.

પત્ર.

૧ સ્મરણ પત્રિકા.	૬
૨ સ્વ. ચીમનલાલ ડા. દલાલનું જીવનગૂજરાતી-અંગ્રેજી	૧૧	થી	૩૬
૩ અવતરણિકા	૧
૪ કવિવર સમયસુંદર	મોહનલાલ દ.	દેશાઈ	૧ થી ૧૧૨
૫ પંડિત જયવિજય...	„		૧૧૩ થી ૧૪૨
૬ કુશળલાલ ઉપાધ્યાય...	„		૧૪૩ થી ૧૫૮
૭ માધવાનળ કામકુંદલાની લોકકથા સ્વ.ચી.ડા.દલાલ.	૧૫૯	થી	૧૭૨
૮ માધવાનળની કથા... હ. દા. કાંટાવાળા	...૧૭૩	થી	૧૮૦
૯ પ્રાસંગિક નિવેદન...	મો. દ. દેશાઈ	...૧૮૧	થી ૧૮૪
૧૦ વિશેષમા	„	...	૧૮૫
૧૧ ઉપોદ્ધાત....	કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરી...	૧૮૬	થી ૧૯૨
ઢોલા મારવણીની કથા ચોપાઈ	કુશલલાલ...	૧ થી	૬૬
માધવાનળ કામકુંદલા ચોપાઈ	„ ...	૧ થી	૧૮૫
સ્તભનક પાર્શ્વનાથ સ્તવનમ્	„ ...૧૮૭	થી	૧૯૨
શકુન ચોપાઈ—વિષયાનુક્રમ ૧ થી	૪
શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઈ	જયવિજય ..	૧ થી	૩૧
નક્ષત્ર સ્વાધ્યાય ૩૨ થી	૩૩
ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચોપાઈ	સમયસુંદર...	૩૫ થી	૧૪૮

रा. रा. चीमनलाल डायाभाई दलाल.

PRESS.

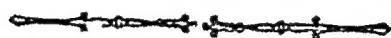
સ્મરણપત્રિકા.

જૈનસાહિત્યના પ્રખર અભ્યાસી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ વગેરે પ્રાચીનભાષાના અનન્ય ભક્ત, જેસલમેર, પાટણ અને છાણી વગેરે સ્થળોના પ્રસિદ્ધ જૈનજ્ઞાનભંડારોમાં વર્ષોના વર્ષો સુધી અવડ પડી રહેલા, દુષ્પ્રાપ્ય અને અપ્રસિદ્ધ જૈન અને સંસ્કૃત સાહિત્ય ગ્રંથોને, ગુર્જરેશ્વર શ્રીમંત મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડના ઉદાર આશ્રયવડે, સતત ઉત્સાહ અને ખંતથી પોતાના આયુષ્યના ભોગે પ્રકાશમાં લાવનાર ગુર્જર માતાના વિકાન પુત્ર સદ્ગત રાજ્યરત્ન શ્રીયુત્તમીમનલાલ હાહ્યાભાઈ દલાલ, એમ. એ. જેઓએ અથાગ પરિશ્રમ લઈ ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથમાળાનું કાર્ય હાથ ધરી તેમાં કાવ્યમીમાંસા, નરનારાયણાનંદ, પાર્થપરાક્રમ, હમ્મીરમદમદન, વસંતવિલાસ મહાકાવ્ય, પ્રાચીનગુર્જરકાવ્યસંગ્રહ, ગણકારિકા, લિંગાનુશાસન, ભવિસ્યતકહા, જેસલમેર ભંડારોના ગ્રંથોની સૂચી, લેખપદ્ધતિ, ઉદયસુંદરીકથા, રૂપકપદ્ધતિ, આદિ અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષાના ગ્રંથો શોધિત કર્યા અને જે કાર્યની હો. ગ્રિયરસન, થોમસ જેવા પ્રખર વિકાનોએ મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી છે, તેમના પ્રાચીનસાહિત્ય, ઇતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાનના ઉંડા અભ્યાસ તેમજ સંશોધન અને પ્રકાશનના કાર્યથી મુગ્ધ બની, તે સેવાની કિંચિત્ એધાની તરીકે આ સાતમા મૌકિતિક સાથે તેઓનું પ્રશસ્ત નામ જોડી, કૃતકૃત્ય થઈએ છીએ.

અક્ષયતૃતીયા }
સં. ૧૯૮૨. }

જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી,
પ્રસિદ્ધકર્તા.

સ્વ. ભાઈ ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ, એમ. એ.

વડોદરા લાઇબ્રેરી મિસેલની ત્રિમાસિક માટે લેખ લખી મોકલવાને રા ભાઈ ચીમનલાલ દલાલને મે આગળ વચન આપ્યું હતું પરંતુ તે વખતે મને લેશ પણ ખ્યાલ ન હતો કે, એ લેખમાં મારે પ્રથમ તે ભાઈના અકાળ ને ખેદનારક અવસાનની દુઃખદ નોંધ લેવી પડશે તેમના મરણ પૂર્વે થોડાક દિવસ ઉપર મિ. વિન્સેન્ટ સ્મિથકૃત ‘સમ્રાટ અકબર’ નામનું નવીન ઇંગ્રેજી પુસ્તક હું વાંચતો હતો અને તેમાં તે વિદ્વાન ગ્રંથકારે લાઇબ્રેરી મિસેલનીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા ભાઈ દલાલના ‘અકબરના દરબાર અને જૈન સાધુ હીરવિજયસુરિ’ નામક લેખને પ્રમાણભૂત લેખી તેની વ્યાજખી કદર હતી. આથી આનંદ પામી, તે નોંધ તરફ તેમનું ધ્યાનદેવ રાવા અને તે બદલ તેમને અભિનંદન આપવા એક પત્ર લખી મોકલવાના હું વિચારમાં હતો એટલામાં એક સવારે વડોદરાના ‘સયાજી વિજય’ પત્રમાં ઇન્કલુઝિવેન્સના જીવલેણ રોગથી તેમનું મૃત્યુ (૩-૧૦-૧૯૧૮ ને દિને) થયું છે એવા સમાચાર વાંચતાં મને સખ્ત આઘાત લાગ્યો અને કેટલોક વખત સાવ ઉદાસ અને શૂન્યમૂઠ જેસી રહ્યો. એક મિત્ર અને સ્નેહી તરીકે મને એકલાને તેથી દુઃખ થયું હતું એમ નહિ, પરંતુ જે બધા તેમના કાર્યથી વાકેફ હતા અને તેમના નિકટ પરિચયમાં આવ્યા હતા તે સૌના મુખેથી આ દિલગીરી ભર્યા ખખર સાંભળતાં અત્યંત નિરાશા અને ખેદના ઉદ્ગારો નિકળ્યા હતા. તેમના કાર્યની અને કારકિર્દીની હજી શરૂઆત થતી

હતી પણ એટલા ટુંક સમયમાં તેમણે પોતાના વિષયમાં એટલો કાષ્ટ અને નિપુણતા મેળવ્યાં હતાં કે, તેમની સાથે કોઈપણ મહત્વના વિષયપર-ખાસ કરીને પ્રાચીન સાહિત્ય અને ઇતિહાસપર-વાતચિત અને ચર્ચા કરવી એ તો ખરેખર આનંદદાયક થઈ પડતું અને તેમની વિદ્વતા અને જ્ઞાન માટે, એક માન ઉત્પન્ન થતું. વળી તે માટે તેમની તૈયારી એટલા ઉચ્ચ પ્રકારની હતી અને તેમની માહિતી અને સાધન એટલાં બહોળાં હતાં કે તેમના આરંભના પ્રયાસો પણ વિદ્વાનોના આદરને પાત્ર થઈ ભારે પ્રશંસા પામ્યા હતા; તેમ તેમણે હાથ ધરેલો વિષય એટલો મહત્વનો અને ઉપયોગી હતો કે, સાહિત્યના અભ્યાસકો તેના પરિણામ માટે આતુરતાથી રાહ જોતા હતા. તેમના કાર્ય માટે એવી સામાન્ય માન્યતા બંધાઈ હતી કે આગળ જતા ન પ્રાચીન ઇતિહાસ અને સાહિત્ય પર કંઈક નવીન અને વિશેષ પ્રકાશ પાડવા શક્તિમાન થશે અને તેમનું કાર્ય સારી રીતે દીપી ઉઠશે, તેમ તે સારી નામના અને યશ પ્રાપ્ત કરશે. પણ તે આશાઓ ફળીભૂત થાય તે પહેલાં પ્રભુએ તેમને પોતાની સમીપ બોલાવી લીધા છે.

જનસમાજ જેમનાં કાર્ય અને સેવાર્થી સંતુષ્ટ અને પ્રસન્ન હતો અને જેમના ઉમદા ગુણો અને ઉચ્ચ બુદ્ધિમત્તા માટે નવીન ગુજરાત મગર થઈ શકે એમ હતું એવા નવ યુવકો, ભાઈ રણજીતરામ, ભાઈ ભોગીન્દ્રરાવ, ભાઈ દોડોરલાલ પડ્યા, ભાઈ અંબાલાલ-ચરોતર ટેળવણી મંડળીવાળા અને ભાઈ શિવભાઈ, એ સઘળાને ટુંક મુદ્દતમાં એક પછી એક અકાળ મૃત્યુ પામેલા નિહાળી આપણે નિરાશાના શોકસાગરમાં ડુબી ગયા હતા, અને તેમના ધા અને વેદના હજી તાજાંજ હતા એટલામાં તો ભાઈ દલાલે અન્ય સૃષ્ટિમા પ્રયાણ કર્યું છે, તેથી આપણને અત્યંત નુકશાન પહોંચ્યું છે અને આપણી સ્થિતિ ખરેખર લાચાર થઈ પડી છે.

આવા દુઃખના પ્રસંગે પ્રભુમાં અચળ શ્રદ્ધા રાખ્યા વિનાં આપણે શાંતિ કે આશ્વાસન ખીજી કાઢી રીતે લઈ શકીએ તેમ નથી, પ્રભુની લીલા વિચિત્ર અને અકલિત છે છતાં એટલી ખાતરી છે કે તે શરણાગતની વહારે ચઢે છે જ.

ભાઈ ચીમનલાલનો જન્મ સન ૧૮૮૧ ના ચૈત્ર માસમાં ખેડા માં થયો હતો. તેમનું કુટુંબ વચલા વર્ગનું-સાધારણ સ્થિતિ પણ કુળવાન હતું. તેમના પિતાશ્રી રા. ડાહ્યાભાઈ સાંકળચંદ શાહ વેપાર અર્થે અમદાવાદમાં ઝવેરીવાડમાં આવી વસ્યા હતા અને તે રૂની દલાલીનો ધંધો કરતા. સામાન્ય રીતે વેપારી અને વણિક વર્ગમાં ઉચી કેળવણી લેવા માટે ઝાઝો ઉત્સાહ કે લાગણી દેખાતાં નથી. વ્યવહારીક જ્ઞાન અને દુનિયાદારીનું ડહાપણ પ્રાપ્ત કરવાં એ તેમનું અતિમ લક્ષ્ય હોય છે, પણ રા. ડાહ્યાભાઈપર જુદા પ્રકારના સંસ્કાર પડ્યા હતા. કાંઈક અગવડ વેડીને પણ યુનિવર્સિટીનું ઉચું પૈણ ખર્ચાળ શિક્ષણ પોતાના પુત્રોને આપવું એવી તેમના મનમાં ભારે ઉમેદ હતી અને પ્રભુ કૃપાથી તે ખરે આવી હતી તેમના મોટા પુત્ર રા. વાડીલાલે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી સતોષ માન્યો અને આગળ અભ્યાસ કર્યો નહિ પરંતુ ખીજા-વચલા પુત્ર ભાઈ ચીમનલાલની મનોવૃત્તિ અને વક્ષણ ન્હાનપણથી જ અભ્યાસ પ્રતિ વિશેષ હતાં અને જીંદગીભર તેમણે એક સાચું વિદ્યાર્થી જીવન ગાળ્યું હતું. નિશાળનો તેમનો અભ્યાસ શરૂઆતથી જ યશસ્વી હતો અને તેમની બુદ્ધિ અને હોંશિયારીનાં વખાણ થતા. પહેલે વર્ષે જ મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષા તેમણે ટંકશાળની ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કુલમાંથી સારે નખરે પાસ કરી. તે પછી ગુજરાત કૉલેજમાં દાખલ થયા. મૂળથી તેમનો સ્વભાવ તદ્દન શાંત અને એકમાર્ગી હતો. એકલા રહેવું અને હરવું ફરવું તેમને વિશેષ પસંદ હતું. વિદ્યાર્થીઓમાં તેઓ ઝાઝા ભેળાતા નહિ અને વાંચન

અને અભ્યાસ કરવામાં એકચિત અને મશગુલ રહેતા. ન્હા-
 નપણથીજ જૈન ધર્મના સંસ્કારોની સુદૃઢ છાપ તેમના પર પડી
 હતી. તેમને એટલી બધી ધર્મસ્થિતિ હતી કે, દરરોજ દેરાસરમાં
 દર્શન કર્યા વિના તે ભોજન લે ॥ નહિ. વળી જૈન સાધુઓના
 સંસર્ગમાં તે વારંવાર આવ્યાથી તેમના ધર્મશાસ્ત્રો પ્રતિ પણ
 તેમને ખૂબ અભિરૂચિ ઉત્પન્ન થઈ હતી, અને તે માટે તેના અ-
 ભ્યાસ અને મનન કરવા માટે સંસ્કૃતનું જ્ઞાન તમને આવશ્યક
 જણાયું. પછી ઉપાશ્રય પાઠશાળામાં તેમણે સંસ્કૃત-સિદ્ધાંત ટોમુ-
 દીનો અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. કોલેજના અભ્યાસ ઉપરાંત તેઓ આ
 દુર્ધટ વિષયને પણ ખેડતા જતા હતા. કોલેજનો અભ્યાસ પુરો
 થતા થતામા તો તે સંસ્કૃતમાં પારંગત થયા. આરંભથીજ તેમને
 સંસ્કૃત ભાષાનો શોખ હતો અને પુસ્તકના વખતે સંસ્કૃત, પ્રતી-
 ણ્ણ વાચન અને નવીન શ્લોક રચના વગેરે કરતા હતા. તે જ્યારે
 પ્રિન્સિપલ કક્ષાસમાં હતા તે વખતે જ તેમણે પ્રો. દાશવાગાના
 માનમાં સુંદર સંસ્કૃત શ્લોકોમાં તેમની પ્રશન્તિ બનાવી, સર્વેની
 શાબાશી મેળવી હતી. યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓ પાસ કરવામાં
 તેમને આ અભ્યાસ અને જ્ઞાન મોટી મદદરૂપ થઈ પડતા હતાં.
 સન ૧૯૦૮ માં તેમણે એન્ડ્રિઝક વિષય તરીકે ઇંગ્રેજી અને સંસ્કૃત
 સાહિત્ય પસંદ કરી, બી. એ. ની પરીક્ષા બીજા વર્ગમાં પસાર
 કરી અને કોલેજના બધા વિદ્યાર્થીઓમાં તે ઉપર નબરે આગવાથી
 એક વર્ષ માટે તેમની દક્ષિણ દેલો તરીકે નિમણૂક થઈ. વળી તે
 વર્ષે એમ. એ. ની પરીક્ષા માટે તેમણે વાચવા માડ્યું. સંસ્કૃત-
 વ્યાકરણ લઈ એમ. એ. ની પરીક્ષા પાસ કરનારાઓની સંખ્યા
 જૂજ છે અને ફેટલાક વર્ષોથી તે વિભાગમાં કોઈએ પરીક્ષા આપી
 નહોતી એટલે બધા તે વિષય કહીન મનાય છે, છતાં પોતાની
 શક્તિ અને અભ્યાસમાં વિશ્વાસ રાખી, તેજ વિષય એમ. એ. ની

પરીક્ષા માટે લેવાનું તેમણે પસંદ કર્યું અને વળી તે પરીક્ષા માન્ય કરી રીતે પાસ કરી જે માટે ખર્ચિત કાંઈ પણ વ્યક્તિ મગરૂર થઈ શકે.

હિંદુ સંસારના રિવાજ પ્રમાણે તેમનું લગ્ન સંવત ૧૯૫૬ માં પ્રથમ ૧૦ વર્ષની અવસ્થામાં થયું પણ તે ધર સંસાર માંડે તે પહેલાં તેમની પત્ની મૃત્યુ પામ્યાં. ધર્મના સંસ્કાર અને જૈન સાધુઓના સગે તેમના જીવન પર એવી પ્રભાવ અસર કરી હતી કે, પ્રાચીન ઋષિજીવન ગાળવાની તેમના સંસ્કારી મનમાં અભિલાષા થઈ રહેતી હતી. ઘણા વર્ષો થયા તેમણે એ કારણે મિષ્ટ ભોજન લેવાનું ઉત્કટ અંધ કર્યું હતું અને ઉચ્ચ શિક્ષા પર તે કદી ચુના નહિ. તેમજ જેમ અને તેમ શરીરને કસવા અને કઠિન કરવા તે પ્રયાસ કરતા. તેમણે પોતાના કુટુંબીઓને બીજાવાર લગ્ન કરવાની ના પાડી અને લગભગ આઠ વર્ષ મુઠ્ઠી તેઓ આ વિચારને મક્કમ રીતે વળગી રહ્યા. છેવટ સગાં સંબંધી અને વડીલોના દબાણને વશ થઈ તેમણે ફરી લગ્ન કરવા કબુલ્યું. આવી તેમની સાધુ જેવી સરલ વૃત્તિ અને સાદુ પણ ઉન્નત જીવન તેમના સહવાસમાં આવન ર દરેક વ્યક્તિ ઉપર છાપ પાડ્યા વગર રહેતું નહિ. સહેજ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં તે તીર્થ યાત્રાએ નિકળી પડતા અને ગુજરાતમાં એક જૈન તીર્થસ્થાન નહિ હોય કે જ્યાં તે ગયા નહિ હોય. જૈન સાધુઓનો સમાગમ તે નિરતર શોધના રહેતા, તેથી તે મંડળમાં તે બહુ પ્રિય અને પરિચિત થયા હતા પોતાના જ્ઞાન અને વિનયથી તેમણે તે સર્વનાં આદરમાન અને પ્રીતિ સંપાદન કર્યા હતાં.

પ્રાચીન સાહિત્યની શોધખોળ અને સંશોધનમાં તેમણે જૈન સાધુઓની સહાનુભૂતિ મેળવી હતી, અને તેથી તેમને પોતાના કાર્યમાં કેટલીક સરળતા અને મદદ મળ્યાં કરતાં હતાં. તેમના સહકાર્યથી જૈન સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ કરવા તેમને ભારે હોંશ હતી.

પરંતુ એ ધમ્મા ફલિભૂત થાય એ પૂર્વેજ તે સદ્ગતિ પામ્યા છે. જો તે થોડાંક વધારે વર્ષ જીવ્યા હોત તો જૈન ધર્મ, સાહિત્ય અને ઇતિહાસની બહુ સારી સેવા કરી શકત અને તેને દિપાવત. પણ તે આશા નિષ્ફળ નીવડી છે. ખરે ભાવી બળવાન છે.

એમ. એ ની પરીક્ષા પાસ કર્યા પછી પોતાને મન પસંદ અને અનુકુળ ઘઘ પડે એવી કાંઈ સારી નોકરી મેળવવાની તે તજવીજ કરતા હતા. તે દરમિયાન વડોદરામાં શ્રીમત મહારાજ સાહેબની આજ્ઞાનુસાર અમેરિકન વિદ્વાન મિ બોર્ડનની દેખરેખ નીચે એક લાઇબ્રેરી વર્ગ સ્થાપવામાં આવનાર છે અને તેમાં એન્જ્યુએટોને તાલીમ લેવા પસંદ કરવામાં આવનાર છે, એવી જાહેર ખબર તેમના જોવામાં આવી સરકારી ખાતામાં સારા પગાર ની અને ઉચી નોકરી મળવાનો સંભવ હતો પણ તેમને એમ જણાયું કે લાઇબ્રેરી ખાતામાં દાખલ થવાથી તે વધારે ઉપયોગી અને સંગીનકાર્ય કરી શકશે. તેથી ખીજા લાભોની દરકાર કર્યા વગર દેશી રાજ્યની ઓછા પગારની નોકરીમાં જોડાવાનું તેમણે પસંદ કર્યું. પોતાના વિચાર અને આશય પાર પાડવાને આ ખરી રીતે તેમનો એક પ્રકારનો સ્વાર્થત્યાગ અને આત્મભોગ હતો.

લાઇબ્રેરી કલાસમાં પ્રથમ તેમને જુદી જુદી લાઇબ્રેરી પદ્ધતિઓનું અને પુસ્તકોનું વર્ગીકરણ કામ શીખવવામાં આવ્યું. આ પદ્ધતિનું જ્ઞાન ગુજરાતીમાં કેવી રીતે ઉતારવું અને દાખલ કરવું તેની વ્યવસ્થા થવા તજવીજ ચાલી એ બાબત સહેલાઈથી સમજી શકાય તે હેતુથી, એક પ્રયોગ તરીકે તેમણે પ્રથમ ૧૦૦૦ ગુજરાતી પુસ્તકો નવી પદ્ધતિએ વર્ગીકરણ તૈયાર કર્યું અને તે એક ચોપાનીયા રૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યું વળી જ્યાં ત્યાં આ નવી લાઇબ્રેરી પદ્ધતિનો પ્રચાર કરવા અને તેના જ્ઞાનનું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવા, લાઇબ્રેરી ખાતા નરકથી એક લાઇબ્રેરી ત્રિમાસિક કાઢવાની

યોજના કરવામાં આવી. આમાંના ગુજરાતી વિભાગનું બધુંજ કામ અને તેનું તંત્રીપદ રા. દલાલને સોંપાયું. એ ઉપરાત સંસ્કૃત પુસ્તકોનું શાસ્ત્રીય ધોરણપર વર્ગીકરણ કરવાનું કાર્ય તેમણે હાથ ધર્યું અને તે કાર્ય સંપૂર્ણ ફેબ્રુઆરી થાય તે માટે દેશના બુદ્ધ બુદ્ધ વિદ્વાનોને પત્ર લખી તેમના અભિપ્રાય અને સૂચનાઓ મેળવ્યાં. આ રીતે લગભગ ત્રણેક વર્ષ આ નવા લાઇબ્રેરી વિષયનું જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં અને તેનો પ્રચાર કરવામાં અને તેનું સાહિત્ય તૈયાર કરવામાં તેમણે ગાળ્યાં. ત્યારબાદ મિ. બોર્ડનની નોકરીની મુદત પૂરી થવા આવી અને તેમને પાછા અમેરિકા જવાનું થયું. તે સાથે મિ. કુડલકરે યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન આદિ દેશોમાં પ્રવાસ કરી, ત્યાંની લાઇબ્રેરી પદ્ધતિઓનો જાતિ અનુભવ લઈ આવવા હજુર આજ્ઞા થઈ. દરમિયાન લાઇબ્રેરીનું કામ ખીજી રીતે પ્રતિદિન વધતું અને ખીજતું જ ચાલ્યું.

એ ખાતાને પ્રથમ પ્રેસ રિપોર્ટરનું કામ સોંપાયું. અને ધીરે ધીરે પ્રેસ કટિંગ, મુખ્ય અને જાણવા જેવા લેખોની નોંધ અને સાર, બાળવાંચન વિભાગ, સરકયુલેટિંગ અને ટ્રાવેલિંગ લાઇબ્રેરીઓ, સિનેમેટોગ્રાફ અને સચિત્ર કાર્ડ દ્વારા જ્ઞાનપ્રસાર વગેરે કાર્યો નવાં ઉમેરાતાં ગયા. આ કાર્યોમાં રા. દલાલ રસપૂર્વક ભાગ લેતા. પરંતુ તેમનું મન ખરી રીતે તો પ્રાચીન સાહિત્યના સંશોધન અને સંગ્રહના કાર્ય પ્રતિજ રોકાયેલું રહેતું. સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીનો સંસ્કૃત વિભાગ તેમને સોંપવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં સુધારાવધારા કરીને વધારે આકર્ષક-ઉપયોગી બનાવવાને તેઓ હમેશા ઉત્સુક રહેતા. બહાર ગામના વિદ્વાનો તે સંગ્રહનો સારી રીતે લાભ લઈ શકે એવી વ્યવસ્થા તેમણે કરી. તેથી તેનો બહોળો ઉપયોગ થવા માડ્યો અને તે કાર્યમાં તેમની મદદ અને સલાહ બહુ કિમતી થઈ પડ્યાં. પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ

કરવાનું અને તે માટે નવાં નવાં પુસ્તકો મેળવવાનું કામ શરૂઆતથી થયા કરતું હતું અને તે વિભાગમાં મિ. દલાલના ખંત અને ચાલુ ઉદ્યોગના પરિણામે બહુ પયોગી પ્રાચીન ગ્રંથોનો ઉમેરો થયો. અત્યારે એ સંગ્રહને જે મહત્તા ને કીમતીપણું પ્રાપ્ત થયાં છે, તે વાસ્તવિક રીતે તો મિ. દલાલના શ્રમ અને ખંતને જ આભારી છે. આમ માત્ર સંગ્રહ કરવાથી તેમ છતાં તેમને પુરતો સંતાપ થયો નહિ, તેથી વધુ શોધ અને તજવીજ થવા તેમણે એક ટિ. સ્પેસ તૈયાર કર્યું. મે. દિવાન સાહેબ આગળ તે રજુ કરવામાં આવતાં તેમણે પાટણના જુના જૈન લઙારોની તપાસ કરી, તે વિષે એક સરિસ્તર રિપોર્ટ કરવા મિ. દલાલને ખાસ હુકમ આપ્યો. મિ. દલાલના કાર્યે અહિંથી નવીન સ્વરૂપ ધારણ કર્યું, અને તે મૃત્યુપર્યંત તેમણે અવિચ્છિન્ન રીતે ચલાવ્યું તેમના ભગીરથ અને અવિશ્રાંત શ્રમનું પરિણામ બહુ સુંદર આવેલું સર્વ કાષ્ટ સ્વીકારે છે.

ત્રણ માસ તે પાટણમાં રહ્યા. છતાં એટલા હુંકા સમયમાં તેમણે ૧૧ લઙારોની તપાસ કરી. એ લઙારોમાં આશરે ૧૩૦૦૦ કાગળપર અને ૬૫૮ તાડપત્ર ઉપર લખેલાં પુસ્તકો હતા. એ પુસ્તકો મિ. દલાલે ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક અને બેરીકાઈથી તપાસ્યા અને ખલાતના લઙારો તપાસી ડો. પિટરસને એક સરિસ્તર રીપોર્ટ કર્યો હતો તેમ અને તે પદ્ધતિ પર તમામ પુસ્તકોની વિગતવાર નોંધ કરી અને તેમાના ઉપયોગી અને કોમતી પુસ્તકોની તકત ઉતરાવી, મિ. દલાલે પોતાના કામને પાર ઉતાર્યું. આગળ ડો. જુનર, ડો. લઙારકર, ડો. પિટરસન અને પ્રો. મણિલાલ નલુભાઈ વગેરે પ્રસિદ્ધ વિદ્વાના પાટણના લઙારોની મુલાકાત લઈ ગયા હતા. પરંતુ તેઓ જ લઙારો પુરેપુરું તપાસી શક્યા ન હતા, તેમ તેમાના ઘણા પુસ્તકો-ખાસ કરીને તાડપત્ર ઉપર લખાયેલાં ગુપ્ત રાખવામાં આવ્યા હતાં, એટલે

એ લંગરોની તપાસ અને નોંધ અપૂર્ણ અને ખામીવાળી રહેલી હતી. આનંદની વાત તો એ છે કે, એ દિશામાં મિ. દલાલે ખંખવેલું કાર્ય અત્યંત સંતોષકારક અને ઉપયોગી જણાયું છે. તે જાતે જૈન હોવા ઉપરાંત તેમના આચારવિચાર અને રહેણી એટલાં ધાર્મિક અને સાદાધ્યાનાં હતાં અને જૈન સાધુઓમાં તે આટલા જાણીતા હતા અને તેમનો લાગવગ અને માન એવાં હતાં કે જે તેમને પોતાનું કાર્ય કરવામાં અત્યંત સહાયક નીવડ્યાં હતાં. જે પ્રાચીન સાહિત્ય અત્યાર લગી લંગરોમાં અંધારામાં પડી રહ્યું હતું અને કોઈની નજરે પડતું નહિ, તે તેમને સહેલાઈથી ઉપજાવ્યું થયું. અને આ પ્રમાણે મળી આવેલી તકનો તેમણે ખરેખરો સદુપયોગ કર્યો હતો. આ શોધખોળના પરિણામે અનેક જુનાં અને મહત્વનાં પુસ્તકો પ્રકાશમાં આવ્યાં છે, વળી એવું કેટલુંક અપભ્રંશ સાહિત્ય મળ્યું છે કે જે હિંદી, ગુજરાતી અને મરાઠી એ ત્રણે દેશી ભાષાઓની ઉત્પત્તિ અને ઇતિહાસ માટે જાણવા જેવી અને ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડે છે. ખારમા, તેરમા, અને ચૌદમા સૈકાની જુની ગુજરાતી ભાષાના ગ્રંથો હાથ અવ્યા છે, જે અપભ્રંશમાંથી જુની ગુજરાતીનો કેવી રીતે વિકાસ થયો, તેનો બહુ સારો પુરાવો પૂરો પાડે છે અને ભાષાના સાહિત્યમાં તેમની પ્રાપ્તિ બેશક ઉપયોગી અને કિમતી ગણાય.

આ કિલચાલનું એક વ્યાવહારિક પરિણામ એ આવ્યું છે કે, તેમના રિપોર્ટથી ખુશ થઈ, પાટણ લંગરોમાંનાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક પુસ્તકો, એક જુદી ગ્રંથમાળા તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની ખાસ અજ્ઞા થઈ. ‘ ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથમાળા ’ ની પ્રસિદ્ધિ સંસ્કૃત સાહિત્યના - તિહાસમા એક અપૂર્વ બનાવ ગણાય અને વિદ્વાનવર્ગ તરફથી તેની યોગ્ય કદર થાય એ ખુશ થવા જેવું છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાળામાં આજ દિન સુધીમાં સાત પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે અને બીજાં તૈયાર થાય છે. આમાંનાં ત્રણ પુસ્તકો રાજશેખર

રચિત 'કાવ્યમીમાંસા', વસ્તુપાલ કૃત 'નરનારાયણાનંદ' કાવ્ય અને 'પાર્યપરાક્રમ' રા. દસાણે એડિટ કર્યા છે અને બીજાં ચાર પુસ્તકો (૧) હમીરમદમદન, રચ્યા સાલ સં. ૧૨૩૦ (૨) વસંતવિલાસ ૧૩ મી સદી, (૩) પંચમીકડા, અપભ્રંશનું પુસ્તક ૧૨ મી સદી અને (૪) પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યસંગ્રહ, જેમાં ૧૨ મા, ૧૩ મા, ૧૪ મા સદીનાં કાવ્યો આપેલાં છે, જે ગ્રેસ માટે નોટસ અને ઉપોદ્ધાત સાદત તૈયાર કરતા હતા અને તે સિવાય ૪ થા સદીની ઉદયસુંદરીની કથા, વત્સરાજ રચિત કર્પૂર ચરિત, રુદ્રિમણી પરિણય, હાર્ય ચૂડામણિ, ત્રિપુરગદ, કિરાતાર્જુનીય, અને સમુદ્રમંથન એ ગ્રંથોનું સંશોધન અને સારી નકલો કરવામા આવતી હતી. આ પ્રમાણે વિવિધ પુસ્તકોની તૈયારી કરવામાં તે રોકાઓલા હતા. ખરી રીતે ગ્રંથમાળાની તમામ વ્યવસ્થા અને યોજના તેજ કરતા હતા. વળી નોટસ અને ઉપોદ્ધાત તૈયારી કરવામાં અને જુદા જુદા પાઠો તૈયાર કરવા, એ બધું કામ

અતિ પ્રાચીન હોવાની વિદ્વાનોમાં સામાન્ય માન્યતા છે અને જે પુસ્તકોની અત્યાર સુધી ખાતરીપૂર્વક તપાસ અને યાદી થઈ ન હતી, તે પાટણ ભંડારમાંના કેટલાંક પુસ્તક એડિટ કરતાં એમ માન્ય પડ્યું કે, તેની ખીજી પ્રતો જેસલમીરના ભંડારમાં કદાચ હોવી જોઈએ તેથી એ ભંડારોની બરોબર તપાસ થવી જોઈએ એમ નક્કી થયું. ડૉ. જ્યુલરે સન ૧૮૭૨ માં તે ભંડાર પ્રથમ તપાસ્યો હતો. પણ તેમને માત્ર ૪૦ પોથીઓ બતાવવામાં આવી હતી. તે તપાસમાંથી ડૉ. જ્યુલરે ‘વિક્રમાકદેવચરિત’ નું ઐતિહાસિક કાવ્ય ક્ષીધું અને પાછળથી મુંબાઈ સંસ્કૃત ગ્રંથમાળા માટે એડિટ કર્યું. તેમના પછી કેટલેક વર્ષે મુમાઈ સરકારે તે ભંડારની ફરી તપાસ અને નોંધ કરવા પ્રો. એસ. આર. ભંડારકરને મોકલ્યા હતા. પણ તે તેમા ફતેહમંદ થયા નહિ. તેમજ તે ગ્રંથોની જોઈએ તેવી અને પુરતી માણિતી બહાર નહિ પડેલી હોવાથી, તે ભંડારની ચોકસાઈથી અને ખાતરીપૂર્વક તપાસ અને નોંધ થવા સૌ કોઈ જરૂર બતાવતા હતા. રા. દલાલને પાટણના ભંડારો તપાસવામાં અસાધારણ ફતેહ મળી હતી, તેથી તે કામ માટે ફરી તેમની જ નિમણૂક થઈ. જેસલમીરની મુસાફરીએ જવું એ કાંઈ સહેલું કાર્ય નથી. પ્રથમ તો ત્યાં જવાનો માર્ગજ વિકટ છે અને રેતીના રણમાં લાંબી મુસાફરી કરવી પડે છે. વળી તે ભંડાર ગઢના કિલ્લામાં એટલો સુરક્ષિત અને સખત બપના હેઠળ રાખેલો છે કે તે જોવાની તક બહુ થોડાનેજ મળે છે. આવી મુશ્કેલીઓ અને અડચણો હોવા છતાં માત્ર કુનેહ, ખંત, પ્રયત્ન અને યુક્તિવડે અન્યને અસાધ્ય થઈ પડેલું કાર્ય રા. દલાલે ભારે પરિશ્રમ ઉઠાવી ફતેહમંદ રીતે પાર પાડ્યું અને તે બદલ તેમને અત્યંત ધન્યવાદ મળ્યો. તાડપત્રનાં જુનામાં જુના ગ્રંથો આખા હિંદુસ્થાનમાં માત્ર આ ભંડારમાં સચવાઈ રહેલા છે અને તેમાંના કેટલાંક પુસ્તકો

૧૦ મી સદી જેવાં પ્રાચીન છે. ખીજાં એવાં કેટલાંક અગત્યની પુસ્તકો છે કે જેની પ્રતો અન્ય કોઈ સ્થળે ઉપલબ્ધ નથી. અમારે આ બધાં પુસ્તકો પાટણના લંડારોમાં હતાં, પણ આકૃતના સમયે તે નાશ પામવાની ભીતિથી સં. ૧૪૭૪ માં જૈન સાધુ જિનભદ્ર-સૂરિએ તે લંડારને જેસલમીર આણ્યો, જ્યાં અઘાપિ તેની પ્રાણની પેઠે રક્ષા થાય છે. પાટણમાં તો માત્ર નકલો રાખવામાં આવી હતી અને તેના પ્રમાણ તરીકે એટલું જણાવવું બસ થશે કે, પાટણમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા ‘કાવ્યમીમાંસા’ અને ‘હમીર મદમદન’ ગ્રંથોની મૂળ પ્રતો રા. દલાલને અર્પિતીજ પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમણે એ લંડારની તપાસ એવી ખુખી અને કુશળતાથી કરી કે તેમના વર્તનથી લંડારના રક્ષકો પ્રસન્ન થયા. એટલે સુધી કે, બધાં પુસ્તકો તેમને બતાવ્યાં, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેની બરોબર નોંધ કરવા અને કેટલાક પુસ્તકોની નકલ ઉતારી લેવા ખાસ પરવાનગી આપી, જે ખીજાને જવલ્લેજ મળે છે.

આ રીતે પાટણના લંડારમાંથી નહિ મળેલાં એવાં કેટલાંક મૂળ પુસ્તકોની નકલો કરાવી લીધી અને ખીજાં કેટલાંક સંસ્કૃત અને અપભ્રંશનાં નવાં પુસ્તકો પ્રાપ્ત કર્યાં. જેની ટુંકી યાદી વાચકને સહેજ ખ્યાલ આવવા નીચે આપી છે:—હુક રચિત વિલાસ વાખા—સંવત ૧૧૩૯, નેમનાથ ચરિત—૧૩ મી સદી, કુલવયમાળા (ઉદ્યોતનસૂરિ) કૃત—સં. ૮૩૫, જયદેવ રચિત—છંદશાસ્ત્ર, (કિસ્સાહ) પ્રકાશિત જીવિત થવા કુતકનું કાવ્યાલંકાર, ઇષ્ટસિદ્ધિ અને લીલાવતી કહા વગેરે.

આ તપાસ દરમિયાન તેમણે ૩૪૪ તાડપત્રનાં અને ૬૦૦૦ કાગળનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની નોંધ લીધી. તે સાથે સીરોહી, બિકાનેર, જોધપુર વગેરે શહેરોમાં ફરી આવી પુષ્કળ ‘મહિતી-એકી કરી. તે સિવાય પ્રાચીન સાહિત્યની શોધખોળ માટે તે

આમોદ, જુનાગઢ, તારાપુર, ખંભાત, ખેડા, માતર, વળા, પાંચગામ, અને અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએ જઈ આવ્યા હતા. આ પ્રમાણે સતત પ્રયત્ન કરી લગભગ ૩૦૦ કીમીની હસ્તલિખિત પુસ્તકો સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના સંગ્રહ માટે તેમણે પ્રાપ્ત કર્યાં હતાં. એ સંગ્રહની સમૃદ્ધિ અને ઉપયોગિતા મોટા અંશે તેમના પ્રયાસને અને ખતને આભારી છે.

ચાલુ ઓફિસ કામ કરવા ઉપરાંત બાકીનો સમય તે સાહિત્ય સેવા કરવામાં ગાળતા. જુનાં જુનાં મામિકો અને પત્રોમા વખતો વખત મહત્વના લેખો, તેમજ પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો અને સુભાષિનો વગેરે પ્રસિદ્ધ થવા માટે મોકલી આપતાં. વળી સાહિત્યના પ્રશ્નોની ચર્ચામાં રસપૂર્વક ભાગ લેતા. સુરતમાં ભરાયેલી પાંચમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ માટે તેમણે પાટણના ભંડારોમાંનાં જુની ગુજરાતી અને અપભ્રંશનાં પુસ્તકો વિષે એક વિદ્વાલયેઈ નામધ લખી મોકલ્યો હતો, જે પ્રતિ વિદ્વાનોનું સારું ધ્યાન ખેંચાયું હતું, ને યોગ્ય પ્રશંસા થઈ હતી. જનાર્દન રચિત ઉષાહરણ અને બિહહણ કૃત ચૈત્રપંચાસિકા વગેરે પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો એડિટ કરી ચંદ્ર-હાસને મળતી અન્ય કથાઓ, સદયવત્સ સાવલિંગા અને (માધવકામ કુંડળા) ની કથા વગેરે જુની વાર્તાઓનો ઐતિહાસિક અને તુલ-નાત્મક રીતે અભ્યાસ કરી, ગુજરાતનું સંસ્કૃત નાટક સાહિત્ય તથા પ્રાચીન ગુજરાતીનો વિલક્ષિત વિભાગ તથા વાક્યપ્રકાશ ઐક્રિક વગેરે વિચારપૂર્ણ લેખો લખી અને કાશ્મીર મુખ્યમંડળની અને ખંભાત શબ્દોની વ્યુત્પત્તિની ચર્ચામાં ઉંડા ઉતરી તેમણે સાહિત્યમાં ઉપયોગી ફાળો આપ્યો છે અને તેમની સાહિત્યસેવા બહુ ચા પ્રકારની હતી, એટલું ગુજરાતના સાહિત્યના અભ્યાસીઓ સ્વીકાર્યા વગર રહેશે નહિ.

હુંકામાં તેમનું સમગ્ર જીવન પ્રાચીન સાહિત્યના અભ્યાસ અને સેવનમાં નિર્ગમન થયું છે. તેમણે આદરેલું કાર્ય અત્યંત કીર્તી અને મહત્વ હું અને તેમાં જે કાંઈક થોડું કરવાને તે શક્તિમાન થયા હોય તો તે તેમને માન અને કીર્તિ આપે એકું હોવા પ્રકારનું અને વિદ્વતાભર્યું હતું. આપણે આશા રાખીશું કે, લાઇબ્રેરી ડિપાર્ટમેન્ટ તરફથી ગાયકવાડ પૌર્ણાત્ય ગ્રન્થમાળામાં તેમના પાટણ અને જેસલ-મીરના ભંડારોની તપાસના બે મોટા રિપોર્ટ સત્વર પ્રસિદ્ધ થવા વ્યવસ્થા થશે. કેમકે તેની પ્રસિદ્ધિ થયેથી તેમનું કાર્ય ફટકું બધું ઉપયોગી અને અગત્યનું હતું તેનો વાચકવર્ગને પુરતો ખ્યાલ આવશે. સ્વભાવે તે તદ્દન શાંત અને નિરભિમાની હતા. તેમની પ્રકૃતિ આગ્રહી અને નિશ્ચયાત્મક હતી. તપસી જેવી તેમની મનોવૃત્તિ અને ભાવના હતાં અને તેને અનુકૂળજ તેમણે પોતાનો જીવનક્રમ અને વ્યવહાર રાખ્યા હતાં. દુનિયાદારીની ચીજોની તેમને ઝાઝી રપૃહા ન હતી. વળી તેમને માન કે મોટાઇની ઇચ્છા કે પરવા પણ ન હતી. સાદું, એકાંતિક, અને સંસ્કારી સાક્ષર જીવન, એક જૈન સાધુની માફક ગાળવાને તેઓ સદા તત્પર અને ઉત્સુક રહેતા એજ તેમની જીવન ભાવના અને અભિલાષ હતાં બહુધા તે પુસ્તકોના વાચન અને અભ્યાસમાં ગુંથાયેલા માલમ પડતા અને કવિ ચોસરના શબ્દોમાં કહીએ તો

“ of studie took he most care and most hede
Nought a word spoke he more than was nede.”

(કામ પુરતુજ તે બોલતા, બાકીનો સમય અભ્યાસ ને અધ્ય-યનની દરકાર કરવામાં ગાળતા.)

તેમ તેમણે ઉપાડેલું કામ તેમના સ્વભાવને અનુકૂળ અને યોગ્ય દિશામાં હતું. તે માટે યોગ્ય કાર્ય કરનારનીજ રાહ જોવાની હતી. લાયકને લાયકે કામ મળી આવ્યું અને સંતોષની વાત છે કે, તેમાં

તેમને સારી ક્ષેત્ર પણ મળી. તે એટલું સરસ કામ કરી રહ્યા હતા કે, થોડા સમયમાં તેમના પ્રયાસથી સુંદર પરિણામો આવવાની આપણે આશા રાખતા હતા પણ એટલામાં કિનારે આવેલું વહાણ લાધી ગયું. અરેખર આપણે નિર્ધન થઇ ગયા છીએ, આપણી સ્થિતિ શોચનીય છે. આપણે અહીં કામ કરનારાઓનો ખોટ છે. આવી પરિસ્થિતિમાં જેમણે પોતાના કાર્યથી તેમની યોગ્યતા અને મહત્તા સિદ્ધ કર્યા હતાં તે એકાએક દૂર થાયી કયા ગુજરાતી બંધુનું હૃદય નહિ દ્રવે ! પરમાત્મા તેમના આત્માને પરમ શાંતિ અને સુખ બક્ષો, એજ પ્રાર્થના+

હારાલાલ ત્રીભોવનદા પારેખ.

તા. ૬-ગાયકવાડ પૌર્વાત્ય ગ્રંથમાળામાં નં. ૧, ૨, ૪, ૫ તરીકે કાવ્ય મીમાંસા, નરનારાયણાનંદ, પાર્થ પરાક્રમ અને રાષ્ટ્રૈક વંશ-તે પોતે સંશોધિત કરેલાં તે પોતાની હયાતીમાંજ પ્રકટ થયાં; હયાતી આદ તેમના સંશોધિત કરેલ વામન કૃત ત્રિગાનુશાસન નં. ૬, બાલચંદ્રસૂરિ કૃત વસંતવિલાસ નં. ૭, વત્સરાજ કૃત રૂપકષટ્ક-છ નાટક, નં. ૮ તરીકે સને ૧૯૧૮ માં પ્રકટ થયાં અને તદુપરાંત સદ્ગત દલાલ કૃત પ્રસ્તાવના અને પરિશિષ્ટોવાળું યશઃપાલકૃત મોહપરાજય નાટક નં. ૯ તરીકે બહાર પડ્યું; ૧૯૨૦ માં તેમનાથી સંશોધિત થયેલ જયસિંહ સૂરિકૃત હમ્મીરમદમર્દન કાવ્ય નં. ૧૦, સોડલ કૃત ઉદયસુંદરી કથા નં. ૧૧, પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ (પ્રસ્તાવના વગરનું) નં. ૧૩; ૧૯૨૧ માં ભાસર્વજ મુનિ કૃત પશુપતિ દર્શનનો ગણકારિકા નામનો ગ્રંથ નં. ૧૫, ૧૯૨૩ માં ધનપાલ કૃત ભવિસ્યત કહા-પંચમી કહા (સદ્ગત પ્રો. ગુણેની

+ વડોદરા લાઈબ્રેરી મિસેલની માટે તૈયાર કરેલો બુદ્ધિપ્રકાશમાં સન ૧૯૧૮-૧૯૧૯ માં છપાયો હતો તે અજ મૂકવામાં આવ્યો છે.

પ્રસ્તાવના અને ટિપ્પણી સહિત) નં. ૨૦; ૧૯૨૪ માં જોસલમેર લંડનની ગ્રંથ સૂચિ (પંડિત લાલચંદની ટિપ્પણીઓ અને વૃદ્ધિ પત્રિકા સહિત) નં. ૨૧ અને ૧૯૨૫ માં લેખપદ્ધતિ (૮ માંથી ૧૫ મા સૈકા સુધીના દસ્તાવેજોનો સંગ્રહ) નં. ૧૯ તરીકે બહાર પડ્યા. હવે પાટણ જૈન લંડનના ગ્રંથોની સૂચિ (પંડિત લાલચંદની ટિપ્પણીઓ સહિત) તૈયાર થઇ ગઇ છે તે પ્રેસમાં ગઇ છે.

આ ઉપરાંત સદ્ગત દલાલે જ્યવિજ્યવૃત્ત સમેતશિખર રાસ પોતાના પિતાના સ્મરણાર્થે પ્રગટ કર્યો હતો. અરિસિહના સુકૃતના-સંકીર્તનની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તેમણે લખી હતી કે જે ગ્રંથ લાવન-ગરની આત્માનંદ સભા તરફથી સં. ૧૯૭૯ માં પ્રકટ થઇ ગયેલ છે. વિશેષમાં તેમના જૂના જૂના લેખો વસત આદિ પ્રસિદ્ધ માસિકામાં પ્રકટ થયા છે તે સર્વ સંગ્રહ કરી પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે તો તે સર્વનો, તેમજ તેમણે અંગ્રેજીમાં લખેલી પ્રસ્તાવનાઓનો ગૂજરાતી અનુવાદનો સંગ્રહ એક પુસ્તકાકારે પ્રજા સમક્ષ મૂકી તે સદ્મતનું ખરું સ્મરણ રાખવા કોઇ જૈન કે જૈન સંસ્થા બહાર આવે એ ઇચ્છે છે.

વિશેષમાં તેમણે અનેક પ્રાચીન અને દુષ્પ્રાપ્ય ગ્રંથોનો સંગ્રહ કર્યો હતો અને અનેક ગ્રંથોમાં પોતાનાં ટિપ્પણો ઉમેર્યાં હતાં, તેમજ બીજી અનેક ઉપયોગી નોંધો કરી હતી. આ તેમની ‘આ-નગી લાયબ્રેરી’ ખરીદ કરી તેમાંથી શોધખોળની વિગતવાળું, જાણવા જેવું બહાર પાડવા માટે પણ કોઇ શ્રીમંત કે સંસ્થા બહાર પડશે તોજ તે સદ્મતનું સાચું સ્મરણ અને અભિવાદન કરી શકશે.

મો નલાલ દલીચંદ દેશાધ.

"The Late Mr. C. D. Dalal.

—:o:—

(BY J. S. KUDALKAR M. A. L. L. B.)

" Oh why has worth so short a date ?
While villains ripen grev with time ;
Must thou, the noble geuerous, great,
Fall in early manhood's gentle prime ?

Robert Burns.

It is a very great misfortune for the "Library Miscellany" to note the untimely death of its associate editor, Mr. Chimanlal Dahyabhai Dalal M. A. From the very first issue of the "Miscellany" Mr. Dalal was associated with its editorial side and was responsible for the Gujarati side till last October when he fell a prey to the epidemic of Influenza. How by his able and Scholarly articles he made the "Library Miscellany" popular in the Gujarati reading public and was instrumental in spreading far and wide the gospel of the Public Library in Gujarat is known to all the Gujaratis. But it is not only as the Gujarati editor of the "Library Miscellany" that we have to appreciate his valuable work. As a member of the staff of the Baroda Central Library and as an excellent scholar of Gujarati

and Sanskrit (he has placed the) literary world under a heavy debt of gratitude. During the short span of his life Mr. Dalal put forth such an amount of admirable work as would put to shame many a Modern Indian Scholar of long standing. His little star shone with a dazzling lustre of its own, that by its sudden disappearing has left such a deep gloom behind as cannot be redeemed for a long time to come.

Born in Kaira in 1881 in a middle-class family whose two generations were engaged in "Cotton broker's business" young Dalal was not expected to turn out an erudite Scholar in Sanskrit and Jain literature. But from his early boyhood he loved seclusion, kept company only of books, and possessed a fervent devotion for his religion. After matriculating from Tankisal New English School he joined the Gujarat College at Ahmedabad. Even in these early College days by his constant readings and discussions with learned Jain Yatis, he had acquired such mastery over Sanskrit and Prakrit languages, but while in the Previous class he composed a Sanskrit pauegyric in honour of a college Professor, who was leaving, that won him high praise from all his Professors. He passed with honours his B. A. examination in English and Sanskrit languages in 1908 and having topped the college list

of successful graduates was awarded the Dakshina fellowship. Two years after, he got his M. A. Degree by taking Sanskrit grammar as his optional subject. That even in his college days Mr. Dalal was engaged in research work is evidenced by the fact that in 1910 he contributed to the "Jain Sasana" of Benares a paper on "Hirvijaya Suri or the Jains of the court of Akbar." This paper threw new light on the history of Akbar and made the basis of the of the paper "Jain Teachers of Akbar" by famous historian Vincent A. Smith in the "Bhandarkar Memorial Volume."

Just at this time H. H. The Maharaja Gaekwad was organising the Central Library Department at Baroda under advice of Mr. Borden an American expert and was looking out for bright University graduates to take up training in Modern Librarianship. Devoted to study and seclusion by nature as he was, Mr. Dalal found that here was an opening for his future career, just in accordance with his heart's desire as if held temptingly before him by a specially kind Providence. He at once went in for the library training in spite of the poor scholarship of Rs. 25 a month for one year's probationary period and was after the year's training appointed to the higher grade of librarians. Since then he had been doing very successfully the varied duties of a librarian, some

times as a Reference Librarian, at other times as an expert Gujarati Librarian and finally as the Sanskrit Librarian. When in August 1912 the "Library Miscellany" was started as trilingual quarterly Magazine with the sole purpose of disseminating the new gospel of library-religion Mr. Dalal took charge of the editorship of the Gujarati Section without any remuneration. In the very first issue of the "Library Miscellany" he published a scheme of classification for Sanskrit books and followed it up by another more elaborate scheme for Gujarati books. His Gujarati classification scheme has long been adopted in the Baroda Central Library and is introduced by means of printed catalogue-cards in the Moffusil libraries of the Baroda State. After preparing a classified list of the Hundred Rupees Standard Gujarati Books, that is presented by the Central Library department to each new village library in the state for Rs. 25, he brought out one more elaborate classified list of 1000 popular Gujarati books for town and village libraries in Gujarat. This list also has an Author and a Title Index at the end. This classified list is prepared on the plan of such English books as Nelson's Standard Book and Sonneschein's Best Books. Mr. Dalal also conducted the Library classes opened for short periods for training librarians of the district

libraries in the State especially in Gujarat. While doing his duties as a librarian Mr. Dalal also worked for some years as assistant press reporter until that branch was removed from the Library Department. Later on Mr. Dalal was placed in full charge of the Sanskrit Section of the Central Library and it was then that his life's main work began and took a permanent shape.

At that time the Sanskrit Section of the Library was being organised on a large scale with the idea of making it a unique collection of Sanskrit Literature in Gujarat. What the the Deccan College Sanskrit Collection of printed books and manuscripts is to the Deccan, this Central Library Collection was intended to be for the whole of Gujarat. With this view all the available printed Sanskrit books were being purchased and Sanskrit manuscripts were being searched for all over India and collected in the Central Library. For the search of manuscripts an expert Manuscript-Collector of 20 year's experience Mr. R. Anant Krishna Shastri was engaged in the service and with his aid within two years the Sanskrit section began to grow into a decent collection. While working as a Sanskrit Librarian it occurred to Mr. Dalal a true Jain and a student

of ancient literature as he was, that the valuable collections of Sanskrit and Gujarati MSS. that were lying neglected in the famous Jain Bhandars at Pattan and other places required to be very thoroughly inspected and the most valuable contents thereof brought to the notice of the public. On his submitting a report to this effect to the Govt. he was deputed for doing this work for three months to Pattan. By this time owing to his long acquaintance with Jain Sadhus and his Scholarly work among them he had gained their full trust, and being a devout Jain himself had removed all difficulties in the way of his gaining free access to these Jain Bhandars. There by working 14 hours a day in the dark dingy cellars sitting continuously in a painful bending position of the body he inspected very carefully the heaps of MSS. in all the eleven Bhandars consisting of nearly 13,000 MSS. and finished his work in the appointed period. This work of Mr. Dalal at Pattan was quite unique inasmuch as not only much more than one full year's work was finished in three months but a most thorough inspection was made of all the MSS. in all the Bhandars, a work which even scholars like Dr. Buhlar Bhandarker, Peterson and Mr. M. N. Divedi of this State-Mr. Dalal's predecessors in this work

-were not, owing to several difficulties, able to put down to their credit. Mr. Dalal had won so much confidence and regard of the keepers of these Bhandars that he was allowed to take transcripts of several MSS to purchase a few for the Central Library and what was more important to obtain a loan of original MSS. in case they were required for editing purposes. This careful search of Pattan MSS. brought to light not only many new and important Sanskrit and Prakrit works—both Jain and Brahmanical—hitherto either unknown or known to have been lost, but also a quite new Apabhrausa literature, which when published would help us in writing a grammar of this language, as it is the immediate source of not only Gujarati but of Marathi, Hindi and many other Indian Vernaculars

It was a result of this search of MSS. at Pattan that his highness the Maharaja sanctioned in 1916 the starting of the publication of important MSS. in a series called the "Gaikwar's Oriental Series" and it was to this work that Mr. Dalal devoted all his energies day and night till the last hour of his sudden death. During a period of 2 years and 9 months *i. e.* from January 1916 to 3rd October 1918 when he died, Mr. Dalal edited fully or partly

14 works and wrote Introductions of two more works in the series. At the time of his death 7 works were out of the press, two had their texts printed but were waiting for introductions and notes, three had only a few forms printed and two catalogues of Mss. at Pattan and Jesalmere were ready for the press.

This was indeed an unusually brilliant feat of achievement but unfortunately the heavy work it involved told excessively upon his already frail body and probably hastened death.

Besides the tour to Pattan for Mss. search Mr. Dalal made several other search-trials in parts of Gujarat, Kathiawad and Rajputana, He visited Amod, Tarapur, Cambay, Kaira, Ahmedabad, Matar, Vala, Junagad in Gujarat and Kathiawad, so also Sirohi, Jodhpur, Bikaner and Jesalmere in Rajputana. But none of these tours was so fruitful of results as his trip to Jesalmere. The famous Jain Bhandar at Jesalmere is well-known among oriental scholars as the repository of some of the oldest and rarest palm-leaf Mss. in India. Copies of some of the Mss. in this Bhandar are not available elsewhere. Ajaypal, the successor of the famous minister, (? King) Kumarpal, who with his brother Vastupal, (?) was famous for

collecting at Pattan rich collections of Mss. was a great hater of Jains and Jainism and tried his best to destroy the Jain literature. Ministers Udayana and others removed the Mss. from Pattan to Jesalmere and other unknown places. The palm-leaf Mss. at Jesalmere are therefore mainly the originals from Pattan, which now possesses only their copies. This Jesalmere Bhandar is therefore kept well protected on a hill fort amidst a sandy country not easily accessible to ordinary people. Dr. Buhler was the first scholar to inspect this Bhandar in 1872 but succeeded in getting access to only 40 "Pothies." After him went Prof. S R. Bhandarkar but he too could not see all the Mss. But as at Pattan so at Jesalmere too, Mr. Dalal was fortunate to be able to inspect the whole collection of Mss. consisting of nearly 3,000 of paper and 344 of palm-leaf and to prepare a descriptive catalogue of all the palm-leaf Mss. The necessity of preparing such a catalogue was urgently pointed out both by Dr. Buhler and Prof. Bhandarkar in their reports. Thus by his thorough searches at Pattan and Jesalmere Mr. Dalal has brought, once for all, to the notice of the learned world the actual contents of these famous collections, and has made accessible to the Central Library Depart-

ment a very rich store of materials which it can draw upon for future publications in the "Gaekwad's Oriental Series."

These valuable services of Mr Dalal were not unnoticed by His Highness the Maharaja. Soon after Mr. Dalal has finished his search at Jesalmere in December 1916. His Highness in his Birth-day Durbar of March 1917 publicly appreciated Mr. Dalal's excellent work by awarding a silver Medal of "Raja-Ratna" (court-gem) and presenting him with a purse of Rs. 500. His Highness further encouraged Mr Dalal in his work by promoting him to a higher grade of service, which unfortunately Mr Dalal did not live long to enjoy. After Mr. Dalal's death the real worth of his admirable work being brought to the notice of His Highness, His Highness was gracious enough to grant a bonu for Mr. Dalal's children's education.

By Mr. Dalal's death therefore not only the Library Department and the "Library Miscellany" have suffered an irreparable loss, but the learned world also has lost a very promising and valuable worker.

Library Miscellany,
Vol. VI, No. 1 & 2 Jan April 1919.

અરહાપ સ-અરિ નેમિં.

અવતરણિકા—

આવા સાહિત્યને અંગે ઘણુચે લખવાનું હોય, લખવાની ઈચ્છા પણ હતી. સામગ્રી પણ યથાશક્તિ છૂટક છૂટક હીક પ્રમાણમાં એકત્ર થઈ હતી, તેને ગોઠવીને લખવા માટે લગભગ સવા વર્ષ વ્યતિત પણ કર્યું. ન્યાયાધીશ શ્રીચુત કૃષ્ણલાલાભાઈ ઝવેરીની વકીલ શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ દ્વારા સૂચનાઓ અને ટપકાઓ પણ સાલ્યા, પણ તે સર્વને કુદરતે ગણ-કાર્યુજ નહિ ! અને આખરે “ કાંઈ પણ લખ્યા વિના જ પ્રજા પાસે મૂકવું ” એવી જ જાણે કુદરતની પ્રેરણા ન હોય? તેમ લગભગ પંદર માસ વ્યતિત થવા છતાંએ, ફળ સમર્પ્યા વિના જ પ્રસિદ્ધીમાં આણુવુ પડ્યું છે, જે માટે વાચકવર્ગની ક્ષમા વિના ખીજુ શું ચાચવાનું હોય ?

સાહિત્યના કાર્યને અગે, સધવી ઋષભદાસ કવિયે શ્રી-હીરવિજયસુરિ રાસમા કહ્યું છે તેમ,

“ ^૧કાજલ ^૨કાગળ ^૩કાંબળીઉ મળી, ^૪કોડો ^૫કાંખી ^૬કાંતર વળી;

“ ^૭કોટિ ^૮કહેડિ ^૯કર ^{૧૦}કણનું કામ, ^{૧૧}કોડ ધરી કલ્યુ ગુરુ નામ.

“ ^{૧૨}કરણ ^{૧૩}કરાનું કાયવશ કરી, ^{૧૪}કવિતા કાવ્ય ^{૧૫}કવિત મનધરી.

“ એણીપરે શાસ્ત્ર તે કળેં થાત, વાઝિ ન લહે વીયાની વાત ”

[આનંદ કા. મ. મૌ. ૫ મુ ૫૪ ૩૧૨.]

જ્યારે સત્તર કક્કા એકત્ર થાય, અને તે વડે એક તાન્ત્ર એક ધ્યાન લાગી રહે તોજ સાહિત્ય કાર્ય કરી શકાય. તેમાંયે વળી ગૃહસ્થીયોને શારીરિક, સાસારિક અનેક ઉપાધિયો વાગેલી હોયજ કે જેમાંથી વખત ચોરી કાર્ય કરવા જેસવુ એ મહાન ઉદ્યમ હોય તોજ બની શકે. માત્ર ઋપભક્તવીર જેવા કોઈક ગૃહસ્થજ ભાગ્યશાળી હોય કે જે અનેક ઉપાધિયો હોવા છતાં સર્વોત્તમરીત્યા સાહિત્યની સેવા બળવી શકે છે. ઋપભક્તવીર જેવી સાહિત્ય સેવા બળવવા ગૃહસ્થીઓમાંથી હજુ સુધી ખીજા કોઈ ઋપભક્તસ ઉત્પન્ન થયાજ નથી એ પણ નિર્વિવાદ છે. એજ હીરસૂરીશ્વરરાસમા કવિ ઋપભક્તસે પોતાની નિત્ય ચર્ચા લખતાં લખ્યું છે કે:—

“સ્તવન અઠાવન ચોત્રીસ રાસો,

“પુણ્ય પસર્યો દીયે બહુ સુખતાસો. ૩૨

“ગીત થુછ નમસ્કાર બહુ કીધા,

“પુણ્ય માટે લિખી સાધને દીધા.” ૩૩

[આ. કા. મ. મૌ. ૫ મુ પૃષ્ઠ ૩૨૨]

આ મુજબ ૫૮ સ્તવનો, ગહન વિષયના એક એકથી ચઢિયાતા ૩૪ રાસાઓ અને કેટલાયે સ્તુતિ નમસ્કારાદિ રચવા, એ ભગવતી શારદમાતાની પરમ દયા મેળવેલા ઋપભક્તસ વિના અન્ય ગૃહસ્થી કોણ કરી શકે ?

આદિમા જણાવ્યા મુજબ છૂટક છૂટક એકત્ર કરેલી સામગ્રીને ગોઠવી પ્રગ્ન પાસે મૂકવા હું ભાગ્યશાળી થઈ શક્યો નથી તે માટે જેટલો મને ખેદ છે, તેથી વિશેષ હર્ષ પણ થાય છે. રાસાઓનાં પ્રખર અભ્યાસી શ્રીચુત મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈએ જેટલી વિશેષ હકીકત બહાર મૂકી છે તેટલી, વિશેષ પ્રયત્ને પણ, હું

બહાર મૂકી શકુ કે નહિ તે માટે મને પોતાને પણ હજી શકાજ છે. અને તેટલાં માટેજ શ્રીયુત મોહનલાલભાઈની અતિ પ્રયાસે બહાર પડેલી હકીકતો જોઈ મને ખેદ કરતાં હર્ષ વધુ થાય છે. શ્રીયુત મોહનલાલ દ. દેશાઈનો અતઃકરણથી જોડલો આભાર માનું અને માનીએ તેટલો ઓછોજ છે

ન્યાયનિપુણ ન્યાયાધીશ સાક્ષરરત્ન શ્રીયુત કૃષ્ણાલાલ મોહનલાલ ઝવેરીનો ઉપોદ્ધાત લખી આપવા બદલ ઉપકાર માનુંછું. શ્રીયુત કૃષ્ણાલાલ ાઈ ન્યાયવિષયે નિપુણ ન્યાયાધીશ છે, તેટલાં જ ગુજરાતી કારસી ભાષા સબંધમાં દક્ષ, વિચારશીલ, તેમજ મનનીય અભ્યાસી છે. અને તે કારણવડે જ જેમ ન્યાય દેતી વખતે “પક્ષા-પક્ષનું અવલોકન કરી શુદ્ધ ન્યાય દેવો પડે” તે પ્રમાણે અત્રે પણ તેઓશ્રીએ જૈન-જૈનેતર બેઉના ગુજરાતી સાહિત્યનો વિચાર કરીને બહુ જ સમભાવિ તુલનાત્મક દષ્ટિએ ઉપોદ્ધાત ચોજ્યો છે, તે માટે એઓશ્રીનો હું અને જૈન તેમજ અજૈન ગુજરાતી સાહિત્યરસિકો જોડલો ઉપકાર સ્વીકારિયે તેટલો ઓછોજ છે.

ઉપોદ્ધાતદ્વારા, સમભાવપણું ગુમાવી બેસનારા અને ધર્માર્થે જૈનોપરતે દ્વેષભુક્ષિયે યા તો અન્ય કારણે પક્ષાપક્ષે અકળાતા સાહિત્યએવકોને, ન્યાયપન્થે વિહરવાનો ઉત્તમ માર્ગ શ્રીયુત કૃષ્ણાલાલભાઈએ બતાવ્યો છે. તે પ્રમાણે જો જૈન, વૈષ્ણવ યા શૈવ વગેરે સમ્રદાયવાળા સાહિત્યયુવકો વિચરવાનો પ્રયત્ન સેવે તો અવશ્ય ગુર્જરીભાષાનો અતિવેગે સત્ય ઉત્કર્ષ થાય એ નિઃસંદેહ છે.

શ્રીયુત કૃષ્ણાલાલ ાઈએ સામાન્યતઃ કેટલાક દોષો બતાવ્યા છે તે બહુ વિચારણીય છે, તોપણ તે સબંધે થોડોક ખુલાસો કરવો ઉચિત ધારુંછું

- (૧) “ શુકનશાસ્ત્ર ચૌપાઇ એ કાવ્યને પાશુ જૈનમત સાથે
“ કશેા સખધ નથી. ”
- (૨) “ આ [મારૂં ઢોલા] કાવ્ય [“જોડી જોસલમેર મઝાર.”
“ (કડી ૨૩૫)] જોસલમેરમા રચાયુ છે, અને તેથી
“ એની ભાષા ગુજરાત કરતાં મારવાડની ભાષાને વધારે
“ મળતી આવે છે લગભગ મારવાડી છે એમ કહીએ
“ તો ચાલે, તો પછી ગુજરાતી ભાષાના કાવ્યમા
“ એને સ્થાન આપવું એને ગુજરાતી કાવ્ય કહેવું એ
“ એક જનનો આપણી ભાષાના ઇતિહાસ ઉપર આ-
“ ધાત કરવા જેવું છે.”
- (૩) “ ખરી રીતે તો આ (માધવાનળની કથા) કાવ્ય તેમજ
“ બીજા કાવ્ય માટે માત્ર પાઠાતર બતાવીજ પ્રસિદ્ધ
“ કર્તાઓએ સતોષ માનવાનો નથી, પરંતુ તેને સડીક
“ બનાવવાં જોઈએ. [critically edit, કરવા
“ જોઈએ] શબ્દાર્થ આપવો જોઈએ. જો એ બધી
“ ક્રિયાઓ તેને સખધે કરવામા આવે તોજ એ
“ “ મૌક્તિકોની ” ઉપયોગીતા, એની કીમત, એનું
“ “પાણી” વધે. બાકી કેવળ text છાપવાથી તે
“ કાવ્યો લોકપ્રિય તો નહિજ થાય.”
- (૪) “ ચાર પ્રત્યેક શુદ્ધ ચૌપાઇમા કાઇ ખાસ કાવ્યમય
“ લક્ષણ જોવામા આવતું નથી. ધર્મને અંગે.....
“ ઇત્યાદિ.”
- (૫) કર્મ ભવિતવ્યતા અને સ્વભાવને માનવા છતાં સાક્ષાત્-
પણે શુકન શાસ્ત્ર ચૌપાઇ કાવ્યને જૈનધર્મ-મત સાથે સખધ
ભલે ન હોય પરંતુ જૈનધર્માવલગ્નિઓ એથી અજ્ઞાત રહી
અશુભ શુકનોથી અશુભ પરિણામ પ્રાપ્ત ન કરે અને સારાસારને

સમજી, તે પ્રમાણે વર્તી સુખી રહે એવો આશય હોવાથી જૈન મુનિરાજો એના પણ પૂર્ણ અભ્યાસી હોય છે અને ઘણી વખતે તો એવા ગ્રન્થોના લેખકાણે, એવા શુભાશુભ શકુનો, મુદ્દતો, મન્ત્રો, યન્ત્રો અને તન્ત્રો તેમ જ જ્યોતિષવિષયક વિષયોને લખતાં તેના સારાસારનો અભ્યાસ અને તે ઉપરાંત તેનો સપૂર્ણ અનુભવ કરીનેજ એવા ગ્રન્થો લખ્યા છે, જેથી સમાજને લાભ થાય. સમાજને લાભ એટલે અન્યરીત્યા કહીયે તો ધર્મ-પન્થ-દર્શન એને પણ લાભજ થાય.

(૨) માણ્ડોલા શુદ્ધ ગુજરાતી નથી એ વાત તદ્દન સાચી છે. પરંતુ હમારા ગ્રન્થોદ્ધારમા સંસ્કૃત પ્રાકૃતનો એક અને આવા ગૂજરાતી વગેરેનો બીજો એમ મળી બે વિભાગ કર્યા હોવાથી આવા ગ્રન્થને આવા કાવ્ય ભેગું છપાવવામા આવ્યું છે.

(૩) [માધવાનળની કથા] કાવ્ય તેમ જ બીજા કાવ્ય માટે પાઠાંતરો જ બતાવી સંતોષ માનવો જોઈએ નહિ, પરંતુ લાંબા અનુભવ અને પરિશ્રમ પછી માણ્ડ તો એ પણ માનવું થયું છે કે નોટ ટીપની બહુ કડાકૂટ અને બહુ લાંબો સમય ગુમાવવા કરતાં હાલ તુરંતનો મૂળમાત્ર જે પ્રાપ્ત થાય તે જ પ્રસિદ્ધ નહિ કરવાથી, પ્રાચીન સાહિત્ય કે જે ઘણું સ્થળે તપાસ કરવા છતાંય જેની વિશેષ પ્રતો ઉપલબ્ધ થઈ શકતી નથી અને જે મળે છે તે પણ ખડિત, યાતો હાથમા લેતા ખડિત થઈ જાય તેવી હોય છે તેને પણ જતું કરવા જેવું થાય છે. જે નોટ ટીપની કડાકૂટમાં પડવામાં ન આવે તો વિશેષ સાહિત્ય જેવું મળે તેવુંજ પ્રજા પાસે મૂકી શકાય અને તેટલાનુયે રક્ષણ કરી શકાય, અને તે પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ થઈ હજારો પ્રતિયો થયા પછી નોટ ટીપ વિશેષ શોધન-સશોધન તો જ્યારે પણ અને જેને પણ કરવું હોય તે વખતે તેનાથી થઈ શકે. વળી નોટ ટીપાદિથી સપૂર્ણ કરવામાં ઘણાજ સમય વ્યતીત કરવો

પડે છે અને તેટલા સમયમાં માત્ર જે ચાર ગ્રન્થ વા કાવ્ય બહાર પાડી શકીએ જ્યારે મૂળ માત્ર છપાવવાથી વિશેષ બહાર પાડી શકાય એવો અમારો અનુભવ છે. તેમજ નોટ ટીપ કર્તાના અભિપ્રાયને અનુસરતાં બનાવવા એ ઘણી વખતે કઠિન છે અને કર્તાના અભિપ્રાયને અનુસરતા નોટ ટીપ કરાયા પણ હોય તોયે બધા સાક્ષરોને, અનુસરતાં છે એમ મનાવવું એ તેથીયે વિશેષ કઠિન કામ છે.

(૪) ચાર પ્રત્યેક શુદ્ધ ચૌપાઇ અને કવિવર સમયસુન્દર માટે કાંઇ પણ કહેવા કરતા “ કવિવર સમયસુન્દર ” નામનો શ્રી મો. દ. દેશાઇના લેખનો હવાલોજ વાચકને અર્પુ છું.

શ્રીયુત મો. દ. દેશાઇએ કર્તા ભાષા, સમય આદિ વિષયો પરત્વે અતિ મહેનતે અતિ સુન્દર લખ્યું હોવાથી મારે તે સમયે કાંઇ લખવાનું રહેતું નથી. પણ તેઓનો ઉપકાર માન્યો તો અવશ્ય બાકી રહે છે જ અને તેથી તેઓશ્રીનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછોજ છે.

શ્રીયુત મોહનભાઈવાળા લેખોમા, તે લેખ છપાયા પછી શોધ કરતા ઉપલબ્ધ થયેલી માહિતીના આધારે, નીચે મુજબની યત્કિચિત્ શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ અત્ર દર્શાવવી યોગ્ય લાગતા અત્ર દર્શાવું છું અને તે પર વાચકવૃન્દનુ લક્ષ બેચું છું.—

(૧) પંડિત જયવિજયવાળા લેખમા ૧૧૪ મે પાતે:—

“ વૃત્તિ રચી છે (કે જે સ્તુતિપર સિદ્ધિચક્રગણિએ પણ ૨૨૦૦
 “ શ્લોકમા તે સમયમાજ-યુગમાજ વૃત્તિ રચી છે અને જે સ્તુતિ
 “ તે વૃત્તિ તથા બીજી અવચૂરિ સહિત કાવ્યમાળાના સાતમા
 “ ગુચ્છકમા મુદ્રિત થયેલી છે) ”

(૧) કાવ્યમાળાના સપ્તમ ગુચ્છકમા માત્ર અવચૂરિજ છપાયેલી નોવામા આવે છે. ઉપર લખેલી વૃત્તિ અદર છપાયેલી નથી.

(૨) ૧૩૫-૩૬ મેં પાને “ ભાનુચન્દ્રે.....શોભન સ્તુતિ
“ટીકા આદિ ગ્રન્થો રચ્યા છે.”

(૨) આ ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવળીને આધારે કરાયેલો હોય તેમ લાયક છે. પરંતુ શોભન સ્તુતિ શ્રી આગમોદય સમિતિ તરફથી છપાતી હોવાથી શ્રીભાનુચંદ્રવાળી ટીકાની પ્રત મેળવવા અમદાવાદ આદિ ભંડારોમાં તપાસ કરી હતી પરંતુ કોઈ સ્થળેથી એ પ્રત અમને ઉપલબ્ધ થઈ નથી તેથી એમ અનુમાન કરાય છે કે જૈન ગ્રન્થાવળીમાં નામ નોંધવાની ભૂત્ત થઈ હોય. કારણ કે સિદ્ધિચંદ્રવાળી ટીકાના લેખમાં ગુરૂના ઉલ્લેખમાં ભાનુચંદ્રજીનું નામ આવે છે તે ઉપરથી જૈન ગ્રન્થાવળીકારે ભાનુચંદ્રજીની ટીકા ધારી હોય પણ અમારી તપાસમાં તો માત્ર અમને સિદ્ધિચંદ્રવાળીજ ટીકા ઉપલબ્ધ થઈ છે. ગુરૂ અને શિષ્યે બેઉએ પૃથક્ પૃથક્ એકજ ગ્રન્થ ઉપર ટીકા રચી હોય અને તે પણ લગભગ એકજ સમયમાં એ પણ અમારા ધારવામાં આવતું નથી. તેમજ ભાનુચંદ્રજીએ રચેલા ઘણા ગ્રન્થોમાં સિદ્ધિચંદ્રે સહાય કરેલી હોવાથી તેમજ સિદ્ધિચંદ્રજીના દરેક ગ્રન્થોમાં ભાનુચંદ્રજી ગુરૂ હોવાથી, અરસ-પરસ બેઉના નામો બેઉએ રચેલા દરેક ગ્રન્થોમાં આવે તે સ્વભાવિક છે અને તેથી પણ જૈન ગ્રન્થાવળીકારની, ભાનુચંદ્રજીનું નામ ધારી લેવાની ભૂત્ત થઈ હોય તો તે એ બનના જોગ છે.

બીજી ભૂત્ત થવાનું એ પણ એક કારણ છે કે અમોએ અમદાવાદથી શ્રીભાનુચંદ્રની ટીકા મેળાવવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યારે અમોને ભાનુચંદ્રજીના નામથી પ્રત મળી પણ તે પ્રત ઉકેલીને જોતા ભાનુચંદ્રજીની નહિ પણ ભાનુચંદ્રના શિષ્ય દેવચંદ્રજીનું ટીકાની હ્રસ્વ હતી. અને તેમાંજે ભાનુચંદ્રજીનું ગુરૂ તરીકે નામનો હોયજ તેથી પણ ભૂત્ત થવા પામી હોય. છેવટે એવા નિર્ણય ઉપર હું આવી શકું છું કે શ્રીભાનુચંદ્રજીના બંને શિષ્યરત્નોએ એટલે શ્રી

સિદ્ધિચંદ્રશ્યે તથા શ્રીદેવચંદ્રશ્યે યંતેએ શોભન સ્તુતિ ઉપર ટીકા રચેલી હોવાથી દેવચંદ્રશ્યની ટીકા યાતો સિદ્ધિચંદ્રશ્યની ટીકાને બદલે શ્રીભાનુચંદ્રશ્યનું નામ નોંધાઈ ગયું હોય. શ્રીભાનુચંદ્ર શિષ્ય શ્રીસિદ્ધિચંદ્રશ્યણી તથા શ્રીદેવચંદ્રશ્યણી યંતેએ શિષ્યોની યંતેએ ટીકા શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી જાપાવવી શરૂ થએલી છે.

આટલો ઉહાપોહ ક્યાં જતાએ કદાચને જે શ્રીભાનુચંદ્રશ્યણી ટીકા કાઢ સ્થળેથી ઉપજીય થશે તો આ ફડ તરફથી યા તે શ્રી સમિતિ તરફથી જાપાવવા પ્રયત્ન સેવીશું.

(૩) એજ ૧૩૬ પાને “ નેઓ-સિધ્ધિચંદ્ર-શતાવધાની હતા “તેથી તેમને.....”

(૩) સિદ્ધિચંદ્ર ગણિને, ભક્તામર સ્ત્રોતની વૃત્તિમા “ xકર્તા શતાવધાનાનાં વિજેતોન્મત્તવાદિનાં ” લખવામાં આવ્યા છે પરંતુ શોભનસ્તુતિની તેમણે રચેલી ટીકામાં તેમજ “કાદમ્બરીની ટીકા વગેરેમા “ અષ્ટોત્તર શતાવધાનક ” લખવામાં આવ્યા છે. જે ઉપરથી તેઓ એક સો આઠ અવધાની હતા તેવું જણાય છે. જુઓ શોભન સ્તુતિની પંક્તિઓ:—

“હિતિ પાદસાહશ્રીઅકચ્વરસૂર્યસહસ્રનામાધ્યાપકશ્રીશત્રુંજયતીર્થ-
“કરમોચનાઽધ્યાનેકસુકૃતવિધાયકમહામહોપાધ્યાયશ્રીભાનુચન્દ્રગણિ-
“શિષ્યાઽષ્ટોત્તરશતાવધાનપ્રમુદિતપાદસાહશ્રીઅકચ્વરપ્રદત્તપુરુષહમા-
“પરાભિધાનમહોપાધ્યાયશ્રીસિદ્ધિચન્દ્રગણિવિરચિતાયાં શોભનસ્તુતિ
“વૃત્તૌ શ્રીકૃષ્ણદેવસ્તુતિવૃત્તિ ॥ ૧ ॥ ”

xઆખા શ્લોક માટે જુઓ જયવિજયવાળો લેખ પાનુ ૧૩૬.

૧ આ ટીકા શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી બહાર પડશે.

૨ આ ગ્રંથ નિર્ણય સાગરે જાપાવેલો છે.

જુઓ! કાદમ્બરીના અંતનો ઉલ્લેખ.—

“इति श्रीपाद ाहश्रीअकब्बरजला दीनसूर्यसह नामाध्याप -
 “ श्रीशत्रुंजयतीर्थकर मोचनाऽ ने कृतविध कमहोपाध्यायश्री-
 “ भानुचंद्रगणि तच्चिह्न्याऽष्टो रशतावध दितपादसाहश्री-
 “ अकब्बरप्रद पुस्यु (स्फु) हदमापराभिध महोपध्यायश्रीसिद्धि-
 “ न्द्रगणिविरचितायां कादम्बरीटीकायामुत्तर एड टी । समाप्ता॥”

તેમજ ભક્તામર ટીકાની એક પ્રતિ અમોએ જોઈ તેમાંએ અતમાં “ અષ્ટો ર શતાવધાન ” અખવામાં આવ્યું છે જુઓ—

“इति पादशाहश्रीअककब्बरजलालुदीनसूर्यसहस्वनामाध्यापकश्री-
 “ शत्रुंजयतीर्थकरमो नगोवधनिवर्तनाद्यैनेकसुकृतविनिर्मापकमहोपा-
 “ ध्यायश्रीभानुचंद्रगणिशिष्य युम (युग) पदऽष्टो रशतावधान-
 “ साधनप्र दितप शाहश्रीअककब्बरजलालुदीनपातशाहश्रीनूरदीन
 “ जिहांगीरप्रदत्त शुष्कहमऽनादिरं नो द्वितीयाभिधान महोपध्याय-
 ‘ श्रीसिद्धिचंद्रगणि विरचिताभक्तामरस्तोत्रवृत्ति . स ता ॥ ”

(૪) એજ ૧૩૬ મા પાને “.....તેથી
 “ તેમને અકબર પાદશાહે ખુશ્કહમ (એટલે કે જેની શુદ્ધિ
 “ ખુશ્કહમ એટલે સારી છે એવું ‘ સુમતિ ’ નામ આપ્યું હતું.”

(૪) આ શ્રીયુત મોહનલાલભાઈનું કહેવું યથાર્થ છે. પરંતુ ‘ખુશ્કહમ’ શબ્દ મૂલ ક્ષરસી અરખી ભાપાનો હોવાથી તેની શુદ્ધ જોડણી તથા અર્થ નીચે મુજબ થાય છે.

ખુશ્ક-(ક્ષરસી)=સારી, ઉત્તમ, ઉમદા.

કહમ-(અરખી)=સમજ શક્તિ, શુદ્ધિ.

પુશ્કલમ્=પુસ્કલમ્-ઉમદાબુદ્ધિ, ઉત્તમ સમજ શક્તિ, સુમાન.
 પુસ્કલમ્ શબ્દ જૂના જૂના ગ્રંથોમાં નીચે પ્રમાણે લખાયો છે.
 પુષ્કલમ્=ભક્તામર સ્તોત્રની વૃત્તિમા.^૧

પુસ્પુલમા, પુસ્પુલમા-શોભન સ્તુતિ કાદમ્બરી વગેરેમા.

વિશેષમાં કવિવર સમયસુંદરજીના લેખમાં પાને ૩૦૫
 ૩૪ સૂધીમા તથા પાને ૧૦૬/૭મા પૂરવણીમા શ્રીસમયસુંદરની
 સંસ્કૃત લાપાની કૃતિયો આપવામાં આવેલી છે, તેની અંદર
 એજ કવીશ્વરે રચેલી ઋપલ-ભક્તામરની કૃતિનો વધારો
 દેખાડતાં આનંદ થાય છે કેમકે કવિવર સમયસુંદરજીના ઋપલ-
 ભક્તામર કાવ્ય અમોને પ્રાપ્ત થયું છે અને તે શ્રીઆગમોદય
 સમિતિ તરફથી છપાઇ બહાર પડનાર છે.

સર્વ કાવ્યોની પ્રતો, શ્રીમદ્ સૂરીશ્વર શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરિના
 શિષ્યરત્ન દ્વિમુનિરાજ શ્રીરિદ્ધિવિજય, તત્તિષ્ય મુનિરાજ શ્રી-
 સપત્તવિજયજીએ મેળવી હતી અને તેઓશ્રીએ આ મોકિતકનુ
 સંશોધન કાર્ય કર્યું હતું જે બદલ તેઓશ્રીનો પણ અંતઃકરણથી
 ઉપકાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તક જોડે શ્રીયુત ચિ. ડા દત્તાત્રુ નામ જોડવામાં
 આવ્યું છે. તેઓનું અગ્રેજી ગૃજરાતી ચરિત્ર છાપવાની પરવાનગી
 આપવા માટે તથા વડોદરાની સેટ્રલ લાયબ્રેરીમાંથી બ્લોક આ-
 પવા માટે લાગતા વળગતાઓનો અતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકમા કવિવર સમયસુંદરજીના સ્વહસ્તે લખાયેલા
 ‘શત્રુંજય મંડન-શ્રી આદિનાથસ્તવનનાં જે બ્લોક આપ્યા

૧ દવાન પુષ્કલમિતિ વિરુદ્ધ શાહિનાર્પિત ॥

આખા શ્લોક માટે જુઓ જયવિજયવાળા લેખનું પાનું ૧૩૬ મુ.

છે સદ્ગુ^૧ મૂલ્ય પ્રત આપવા માટે પંડિતવર્ય લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાધીના ઋણી છીએ.

શત્રુ^૨જય મહન-શ્રી આદિનાથસ્તવન અર્થાત્ આલોચના-સ્તવનના બે બ્લોક આપવામાં આવ્યા છે તે કવિવર સમયસુન્દર-ગણિના પોતાના હસ્તાક્ષરોમા છે, અને બે બ્લોકમા પૂર્ણ થાય છે. એ સ્તવન બહુધા ક્રોધ સ્થલે પ્રસિદ્ધ થયેલું જેવામાં આવ્યું નથી જેથી આખું સ્તવન મૂલ્યભાષામાંજ અત્રે આપવું ઉચિત ધાર છું.—

ગણેં ॥ ગિગુરુમ્યોનમઃ ॥

બે કર જેડી વીનવુજી, સુણિ સામી સુવિદીત;

કુડ કપટ મૂંકી કરીજી, વાત કહુ આપ વીન.—

૧

કૃપાનાથ ! મુઝ વીનતી અવધારિ !

તુ સમરથ ત્રિભુવન ધણીજી, મુઝનઘ દુતર તારી,

કૃપાનાથ ! મુઝ વીનતી અવધારિ.

૨

ભવસાયર ભમતા થકાજી, દીઠા દુખ અનત,

ભાગસંયોગ^૧ તુ ભેટીયો^૨ઉજી, ભયભજણ ભગવત.

કૃં ૨

જે દુખ ભાંજઘ આપણુજી, તેહનઘ કહિયઘ દુખ,

પરદુખ ભાજણુ તુ સુણ્યો^૩ઉજી, સેવકનઘ ઘઘ સુખ.

કૃં ૩

આલોચણ લીધા પખીજી, જીવ રુઝઘ સંસારિ;

રૂપી લપ(મ)ણા માસતીજી, એહ સુણ્યો^૪ઉ અધિકાર.

કૃં ૪

૧ ભાગ્યસંયોગ. ૨ ભેટીયો. ૩ સુણ્યો. ૪ પખીજી-વિના. આલોચન લીધા વિના. ૫. લક્ષમણા બાળથી રાડેલી બ્રહ્મચારિણી સાધ્વી અતિ તપ કરવા છતાં પણ અતિચારની આલોચણ ન કરવાથી અનંત ચોવીશી ભમી.

આપ આપણું. પ્રતિમા દરેક સ્થળે આપ, આપણુ, આપણામાં 'આ' છે. આ ઉપર અનુસ્વાર કરેલો છે.

દુસમ ^૧ કાલિદાસ ^૨ દોહિતકેળ, સુધેઉ ગુર મળેગ;	
પરમારથ ^૪ પ્રીત્ત નહીળ, ગડરી ^૫ પ્રવાહ ^૬ લોગ.	૬૦ ૫
તિણુ તુઝ આગતિ આપણાળ, પાપ આલોઉ આજ !	
માયાપ આગતિ બોલતાંળ, બાલક કેહી લાજ !	૬૦ ૬
જિનધર્મ જિનધર્મ સહુ કહયળ, થાપય આપણી વાત;	
^૭ સામાચારી જૂલુપળ, સાસય પડુય મિથ્યાત ।	૬૦ ૭
જાણઅજાણ ^૮ પણય કરીળ, બોલ્યા ઉછુત્ર બોલ;	
^{૧૧} રતને કાગ ઉડાવતાળ, ^{૧૨} હારયઉ, જનમ નિટોલ.	૬૦ ૮
ભગવત ભાષ્યઉં ^{૧૩} તે કિહાળ, કિહાં મુઝ કરણી બોલ।	
^{૧૪} ગજપાપર ^{૧૫} પર કિમ સહયળ, સગલ વિમાસણ નેહ.	૬૦ ૯
આંપ પરુપુ ^{૧૬} ડા કરળ, જાણય લોગ મહાંત;	
પણિ ન કર પરમાદીઉળ, માસાહસ દષ્ટાત. ^{૧૮}	૬૦ ૧૦
કાલ અનતય મય લલાળ, તીન રતન શ્રીકાર	
પણિ પરમાદિઈ પાડીવાળ, કિહા જઈ કરુય પોકાર.	૬૦ ૧૧
જાણુ ઉત્કૃષ્ટી કરુળ, ઉદન કરુય વિહાર,	
ધીરજ જીવ ધરય નહીળ, પોતય જલુ સસાર ।	૬૦ ૧૨

૧ દુ.ખમ કાલમા. ૨ દોહિલો ૩ સુધો. ૪ જાણુ નહિ. ૫ મેઢા. જેમકે ગાડરીયો પ્રવાહ. ૬ લોકો. ૭ કીયા વિધિ ૮ જુદા જુદા પ્રકારની. મિથ્યાત્વનો સંશય થયો કે કય સામાચારી સમ્યક્ત્વની અને કય મિથ્યાત્વની. ૯ પણે. ૧૦ ઉત્સૂત્ર સિદ્ધાંત વિરૂદ્ધ ૧૧ રત્નોવડે. ૧૨ હાર્યો. ૧૩ ભાષ્યું-ભાષ્યુ. ભગવતે કહ્યું તે. ૧૪ હાથીની પાપર ૧૫ ખર-ગધેડો. ૧૬ ડા આ પ્રમાણે અવગ્રહ ચિહ્ન મૂળ પ્રતિમા કરેલું છે. એ ચિહ્ન આ શબ્દને માટે છે. એટલે આકરુ જોઈએ. અર્થાત્ હે ભગવત આપે ઉત્સર્ગનો આકરો માર્ગ પ્રરૂપેલો છે. ૧૭. મહત-વૈરાગી. ૧૮ ઉપ-દેશમાળામા માસાહસ પંખીનું દષ્ટાંત છે. પોતે સિહની દાદમાથી માસ ખાય અને વૃક્ષ ઉપર બેસી ઉપદેશ દે કે સાહસ મ કરો.

- સહજ પજ્ઞઉ મુઝ આંપણીજી, ન ગમઇ ભુડી વાત;
પરનિંદા કરતાં થકાંજી, જયઇ દિન નઇ રાતિ. કૃ ૧૩
- કિરિયા કરતા દોહિલીજી, આલશ આંણુ ઊવ;
ધરમપથી ધંધઇ પજ્ઞઉજી, નરગઇ કરિસ્યઈ રીવ. કૃ ૧૪
- ^૧અણહુતાં ગુણ કો કહઇજી, તઉ ^૨હરપૂં નિસદીસ;
કો હિત^૩સીષ ભલી કહઇજી, તઉ મનિ આણું રીસ. કૃ ૧૫
- ^૪વાદભણી વિદ્યા ભણીજી, પરરંજણ ઉપદેસ !
મન સંવેગ ધર્યઉ નહીજી, કિમ સસાર તરેસિ ! કૃ ૧૬
- સૂત્ર સિદ્ધાંત વધાણતાંજી, સુણતાં કરમ વિવાગ;
^૫પિણુ ઇક મનમાંહિ ઉપજઇજી, મુઝ મરકટ વધરાગ. કૃ ૧૭
- ત્રિવિધ (૨) કરી ઉચરુંજી, ભગવંત ! તુમહ હજૂરિ;
વારવાર ભાંજી વલીજી, છૂટક ^૬ખારઉ દુરિ. કૃ ૧૮
- આંપ કાજિ સુષ રાચતઇજી, કીધી આરંભ કોડિ;
જયણા ન કરી જીવનીજી, દેવધ્યા પર છોડિ. કૃ ૧૯
- વચન દોષ વ્યાપક કહ્યાજી દાખ્યા અનરથ દડ;
કુડ ક ઉં બહુ કેલવીજી, વ્રત કીધઉ સતપક. ^{૧૦} કૃ ૨૦
- ^{૧૧}અણ દીધું લીજઇ ત્રિણુંજી, તઉહિ અદત્તાદાન;
તે દુષણ લાગાં ધણુંજી, ગિણતા નાવઇ ગાન. કૃ ૨૧

૧ ન હોય. એવા મારા ગુણો. ૨ તો. ૩ હિતશિખ. ૪ વાદ માટે. ૫ ધર્યો. ૬ કર્મ વિપાક. ૭ ક્ષિણ એક. ૮ છૂટકખારો. ૯ દાખ્યા, દાખ્યા, બતાવ્યા. ૧૦ ખંડ. ૧૧ આખ્યા વિના. ૧૨ તણખડું. ૧૩ તોયે. તણખડું પણ આખ્યા વિના લેવામાં આવે તો તે અદત્તાદાન ગણાય છે.

- ચચલ જીવ રહઈ નહીજી, રાચઈ રમણી રૂપ;
કામવિટખણ સી કહીજી, તું જાણીય તે સરૂપ. ૬૦ ૨૨
- માયા મમતામઈ પડ્યહીજી, કીધહી અધિકહી લોભ;
૧ પરિગહ મેલ્યહી કારિમહીજી, ન ચડી સયમ સોભ. ૬૦ ૨૩
- લાગા મુઝનઈ લાલચઈજી, રાત્રી ભોજન દોષ;
મઈ મન મૂંઝયહી મોડલહીજી, ન ધરયો ધરમ સતોષ. ૬૦ ૨૪
- ૨ ઈણુ ભવિ પરભવિ દુહવ્યાજી, જીવ ચકિરાસી લાંપ;
તે મુઝ મિજામિ દુકડહીજી, ભગવત ! તોરી ૪ સાધિ. ૬૦ ૨૫
- કરમાદાન પતર કહાજી, પ્રગટ અદારહ પાપ,
ને ૫ મઈ સેવ્યા તે હવઈજી, બગસિ (૨) માયળાપ. ૬૦ ૨૬
- મુઝ આધાર ૭ છઈ એતલહીજી, સરદહણા છઈ સૂધ;
જિનધર્મ મીઠહી મનિ ગમઈજી, જિમ સાકરસું દુધ. ૬૦ ૨૭
- રિપભદેવ તું રાજ્યહીજી, સેત્રુંજે ગિરિ સિંહગાર,
પાપ આલોઆ આપણાજી, કરિ પ્રભુ ! મોરી સાર. ૬૦ ૨૮
- મર્મ એહ જિનધર્મનહીજી, પાપ આલોયા જાઈ;
મનસુ મિજામિ દુકડહીજી, દેતાં દુરિ પુલાઈ. ૬૦ ૨૯

૧ પરિગ્રહ મેલ્યો કારમોજી. ૨ ઈહ. આ ભવે. ૩ ચારધાસી લાખ જીવાયોનિ. ૪ સાખે. તારી સાક્ષીયે. ૫ મેં, મહે. ૬ બક્ષ બક્ષ ? માફ કર માફ કર. ૭ છે એટલોજી.

તું ગતિ તું મતિ તું ધણીજી, તું સાહિબ તું દેવ !
આજ ધરું સિરિ તાહરીજી, ભવિ (૨) તોરી સેવ. ૬૦ ૩૦

કલસ.

ઈમ ચડિય સેત્રુંજ ચરણ લેખ્યા નાલિનંદન જિણુતણા,
કર જોડિ આદિ જિણુંદ આગઈ પાપ આલોયાં આપણાં;
જિણુચંદસૂર સૂરીસ સદગુરુ પ્રથમ સિખ્ય સુજસ ઘણઉ,
ગણિ સકલચંદ સુસીસ વાચક સમયસુંદર ગુણુ ભણુઈ. ૩૧

ઈતિ શ્રી સેત્રુંજય મંડણ શ્રીઆદિનાથસ્તવનં સમાપ્ત.

સંવત્ સોલ ૯૮ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૧૩ દિને
લિખિતં સ્વયમેવ.

અમારા તરફથી અત્યાર સૂધીમાં સસ્કૃત, માગધી, અગ્રેજી
અને આવા કાવ્યોના ગૂજરાતી ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કર-
વામાં આવ્યો છે, કે જે પ્રયાસવડે આ ગ્રંથને અમો તરફથી
બહાર પડતા ગ્રંથોમાં “ ગ્રંથાંક ૬૬ ” (જૈન ગૂર્જર-સાહિત્યો-
દ્વારે ગ્રંથાંક ૭ મા) તરીકે પ્રસિદ્ધ કરવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

અત્રે કહતો હુંક ઇતિહાસ આપવો એ અયોગ્ય લેખાશે નહિ.
મહર્ષિ શેઠ દેવચંદ લાલ ઈ ઝવેરીએ, કે જેમની સ્મૃતિને
અર્થે કૃત સ્થાપવામાં આવ્યું છે, તેમણે પોતાના વીલમા

૧-૧૬૯૯. વિશેષ માટે જુઓ આમાજ કવિવર સમયસુંદરનો
વિસ્તૃત લેખ પાનું ૪૬-૪૭ અને ૯૩.

૩. ૪૫૦૦૦) ની રકમ, ખીજી ૩. ૫૫૦૦૦) ની અન્ય શુભમાર્ગે
ખરચવા કાઢેલી રકમો સાથે કાઢી હતી. આ રકમમાં તેમના સુ-
પુત્ર શા. ગુલાબચંદ દેવચંદ જેરી તરફથી મહર્મની યાદગિરી
માટે શુભકાર્યમાં ખરચવા કાઢેલ ૩. ૨૫૦૦૦) ની રકમ ઉમેરાઈ.
૧૦૦૮ શ્રી આનંદસાગર સૂરીશ્વરની સલાહ અને ઉપદેશથી તંથા
શા. ગુલાબચંદ દેવચંદ ઝવેરીની સમ્મતિથી, આ રકમોને એકઠી
કરી મહર્મની યાદગિરી માટે આ ટ્રસ્ટ સને ૧૯૦૯ માં સ્થાપ્યું. તેમજ
યોગ્ય વ્યવસ્થા જળવાઈ રહેવા માટે ટ્રસ્ટીઓ નીમી ટ્રસ્ટીડી કરાવવામાં
પણ આવ્યું. મહર્મ શેઠની દીકરી તે મહર્મ શા. મૂળચંદ નગ ન-
દાસની વિધવા મહર્મ બાઈ વીજકેરની આશરે ૩. ૨૫૦૦૦)
ની રકમ તેમના ટ્રસ્ટીઓ તરફથી મળવાથી, તથા મહર્મ શેઠના
ભત્રીજા અને આ ફંડના એક મુખ્ય ટ્રસ્ટી મહર્મ શેઠ નગ ન-
દાઈ ઘલાભાઈ ઝવેરીના વીલની રૂએ ૩. ૨૦૦૦) ની રકમ
વધવાથી ફંડ ૩. ૧૦૦૦૦૦) ના આશરાનું થવા ગયું છે. ફંડનો
આંતરિય ભાવ “ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક ધાર્મિક સાહિત્યની
“ જેવું કે પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, અગ્રેજી વગેરે ભાષામાં
“ લખાયેલાં વંચાયેલા પ્રાચીન પુસ્તકો, કાવ્યો, નિબંધો, લેખો
“ વગેરેની જાળવણી, ખીલવણી અને અભિવૃદ્ધિ કરવાનો છે. ”

આગમોદ્ધારક, આગમવાચનાદાતા, સાક્ષરશિરોમણિ આચાર્ય
મહારાજ શ્રી આનંદસાગર-સૂરીશ્વરના ઉપદેશથી આ ફંડની
સ્થાપના થયેલી હોવાથી તેમનું નામ ચિરંજીવ રહે એવા ધરાદાસહ
આવા કાવ્યોના સંગ્રહનું નામ “ શ્રી આનંદ કાવ્ય મહોદધિ ”
રાખવામાં આવ્યું છે.

મહર્મ શેઠ નગીનભાઈના સં. ૧૯૭૮ ના કારતક વદ ૫ ને
રવિવાર તારીખ ૨૦ નવેંબર સને ૧૯૨૧ ના દિનના ઉ. વર્ષ

૪૫ ના થયેલા અકાળ મૃત્યુથી આ ફંડના સર્વ કાર્યોના ભાર અમારા શિરે પડવાથી જોઈએ એટલા પ્રમાણમાં કાર્ય થઈ શકતું નથી. શેઠ નગીનભાઈ ફંડની ૧૦/૧૧ વર્ષની કારકીર્દીમાં ૫૬ અકાળ બહાર પાડવાને લાગ્યશાળી નિવડ્યા હતા. જ્યારે અમો તે પછીના છેલ્લા ૫ વર્ષમાં માત્ર ૧૦ અંકાજ બહાર પાડી શક્યા છીએ. શેઠ નગીનભાઈના આત્માને પરમાત્મા પરમ શાંતિ બક્ષે- એવું ઇચ્છીએ છીએ.

શેઠ કેશરીચંદ રૂપચંદ જેઓ સને ૧૯૧૬ માં ટ્રસ્ટીપણાથી મુક્ત થયા હતા તેથી અને શેઠ નગીન ઇ ઘેલા ઇના અવસાનથી ખાલી પડેલી જે જગ્યાઓએ આ વર્ષમાં શેઠ અમરચંદ કલ્યાણચંદ જવેરી અને શેઠ નેમચંદ અભેચંદ જવેરીની નિમણુક કરવામાં આવી છે.

અતમાં એટલું ઇચ્છી અવતરણિકાથી વિરમીશું કે આ અમારો પ્રયાસ સર્વ સાહિત્યપ્રેમી જનોને પ્રિયકર થઈ સુંદર સુરસ ફળ આપનારો થઈ પડો. આવા પ્રયાસને જો પ્રજા તરફથી સારું સન્માન મળશે તો આશા છે કે ભવિષ્યમાં ઘણા મૌકિકો પ્રજા પાસે મુકવા અમો અમારાથી બનતું કરી શકીશું.

૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બજાર, } જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી
મુંબાઈ. તા. ૩-૧૧-૧૯૨૬. } હું અને બીજા ટ્રસ્ટીઓ.
ધનતેરસ સં ૧૯૮૨.

શેઠ ઘેલાભાઈ લાલભાઈ જવેરી

કેશર-ખરાસ ફંડ.

આ થકી હિન્દુસ્તાનના તમામ શ્વેતામ્બર મૂત્તિપૂજક સંઘને જણાવવામાં આવે છે કે, જે જે ગામનાં શ્વેતામ્બર મન્દિરોમાં કેશર-ખરાસની અગવડ હોય; તે મન્દિરોને માટે હુમારી પાસેથી નીચે જણાવેલ શીરનામાથી કેશર-ખરાસ ભેટ મંગાવી લેવા. મેહરખાની ફરી ફોઈએ ટપાલ અગર ખીજે રસ્તે મંગાવવા તસ્દિ લેવી નહીં પરન્તુ નીચલે ઠેકાણેથી લઈ જવા અથવા મુંબાઈમાં ઓળખાણવાળા દ્વારા મંગાવી લેવા બંદોબસ્ત કરવો.

સર્વે સાધુમુનિરાજને વિનંતીસહિત વિદિત કરવાનું કે, આપશ્રીઓના વિહારમાં જે જે ગામના મન્દિરોમાં કેશર-ખરાસની અગવડ જણાતી હોય તે તે જગ્યાએ નીચલે ઠેકાણેથી કેશર-ખરાસ ભેટ મંગાવવાનો ઉપદેશ કરવા તસ્દિ લેવી.

શિરનામુ.

શા. નગીનભાઈ ઘેલાભાઈ જવેરી.

૧૬-૧૮ ત્રીજો લોયવાડો, ભૂલેશ્વર-મુંબાઈ. નં. ૨.

શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડાર.

— * —

શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાન ભંડારમાંથી લખેલા તથા છાપેલા ગ્રંથો શહેરમાં તથા ખડારગામ ભંડારના નિયમ મુજબ વાંચવા માટે આપવામાં આવેછે તથા નીચેના ગ્રંથો વેચાતા મળે છે.

૩૧. નામ વિગેરે,

૪) વ્યવહારસૂત્ર સટીક ભાગ ૧-૨ જો.

૪) દશવૈકલિકસૂત્ર સટીક

૨૧ દ્વાદશપર્વ-કથા સંગ્રહ

૧૧ સૂચકાંગ સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧ લો

૧૧ " " " ૨ જો

૨) આવશ્યક સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧ લો

૮) આચારાંગ સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫

(દરેકતા ૩૧. જે. પેહેલો ભાગ ખલાસ)

૧૧ દશવૈકલિક સૂત્ર ભાષાંતર ભાગ ૨ જો

૧૧ " " " ભાગ ૩-૪ થો

મળવાના ઠેકાણાં

શ્રી મોહનલાલજી જૈન
જ્ઞાન ભંડાર ગોપીપુરા
સુરત.

}

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન
ધર્મશાળા-ગોપીપુરા,
સુરત.

શ્રી જનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડારના પુસ્તકો.

	૩૧.
ગણધર સાર્ધસટક	૧)
પ્રાકૃત વ્યાકરણ	૧)
સંદેહ દોલાવલી	૨)
પંચલીંગી	૨૧૧
સંવેગરંસાલા પ્ર ભા.	૨૧૧
ઐત્યવંદનકુલક વૃત્તિ	૨૧
પ્રશ્નોત્તરસાર્ધસટક	૧)
વિશેષસટક	૦૧૧
દીવાલી કલ્પ	૦૧૧
ન્યતિહુઆણુ વૃત્તિ	૦૧
પંચપ્રતિક્રમણ	૧)
શ્રાવકનિત્યકૃત્ય	૧)
દાદાસાહેબનું ચરિત્ર	૧૧૧
દાદાસાહેબની પુખ્ત	૦) =
દાદાસાહેબની છબી	૧)
પર્યુષણા સ્તવન	૦૧૧

કલ્પસૂત્ર ભાષાંતર આવૃત્તિ બીજી છપાય છે.

બૃહત્સ્તવનાવલી આવૃત્તિ બીજી છપાય છે.

બૃહત્ પર્યુષણા નિર્ણય

દેવદ્રવ્ય નિર્ણય.

અનુયોગદ્વારસુત્ર ભેટ.

}

ભેટ

શ્રી જનદત્તસૂરિ જ્ઞાન ભંડાર.

દો. શીતલવાડી ઉપાશ્રય, ગોપીપુરા-સુરત.

કવિવર સમયસુન્દર

(ભાવનગરમાં ભરાયેલી ૭ મી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ
માટે લખાયેલો નિબંધ.)

— ૦ —

[લેખક: શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ,
વી. એ. એલ્. વી.; હાઈકોર્ટ વકીલ મુંબઈ.]

જૈન સાધુઓ ભારતની એક ધાર્મિક સંસ્થા છે અને પોતાના આચાર-નિયમ પ્રમાણે શ્રમણશીલ-પરિત્રાજક છે. એક વર્ષમાં એકી સાથે ચાતુર્માસ એક સ્થળે ગાળવું તેમને અપરિહાય છે, જ્યારે બાકીના આઠ માસમાં એક ગામથી બીજા ગામ અપ્રતિહત વિહાર કરી દરેક સ્થળે ઉપદેશ આપના રહી તેઓ વિહાર કર્યે જાય છે. લગભગ પચીસમો વર્ષ પહેલાં થયેલા ધર્મસંસ્થાપક શ્રી મહાવીરના અનુયાયી જૈન શ્રમણોની સંસ્કૃતિ સમયધર્મ પ્રમાણે અનેક ઉદ્ય અને અસ્તના હિડાલે હીંચીને હજુ સુધી પણ અખંડપણે ચાલી આવી છે. તે શ્રમણ-પંથે સ્થાપેલા દયા ધર્મની અસરથી ભારતમાં હિંસક યજ્ઞયાગ બંધ પડ્યા એટલું જ નહિ પણ જાતિભેદના જુલમને ઘણા સૈકાઓ સુધી વિશેષ અવકાશ મળ્યો નહિ. વિશેષમાં કાન્ય, નાટક, કથા-ભાષા વગેરે સાહિત્ય પ્રદેશમાં પણ તે શ્રમણોએ દરેક શતકમાં-દરેક યુગમાં અન્ય પંથોની સાથે સાથે પ્રજાગ કાળો આપ્યો છે, અને એ સત્યની પ્રતીતિ તેના સાહિત્યનો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે અતિ સ્પષ્ટ રીતે અને જરૂર થશે.

સસારની ઉપાધિઓના બંધનથી મુક્ત એવા નિર્બંધ પખીઓ પેઠે વિચરતા માત્ર ધર્મપરાયણ જીવન ગાળવા નિર્મયિકા સાધુઓના

સૂર વિશ્વખંધુભાવનાં, પ્રભુભક્તિનાં, અને નીતિના ઉપદેશનાં ગીતો ગાવામાં જ નીકળી શકે પોતપોતાના જમાનાની ભાવનાઓને વ્યક્ત કરવી, પોતાના સમયના જૂદા જૂદા આદર્શોને અને નોખા નોખા વહેતા લાગણી-પ્રવાહોને એકત્ર કરી પયગમ્બરી વાણીમાં તેનું ઉદ્દેશોધન કરવું એ કવિઓનું કર્તવ્ય છે. સામાન્ય લોકોના દિલમાં જે સુંદર ભાવો જાગે-પણ જે સમજવાની કે સમજાવવાની તેમનામાં તાકાત નથી-તેમને ભાષા આપવી, તેમને અમર વાણીમાં વ્યક્ત કરવા એ કવિઓનું કાર્ય છે. નિર્બંધ પંખીઓમાં કાઠિલા જેવું ભ્રમણશાલી પંખી ભાગ્યેજ જોવામાં આવશે. આવા કવિપરભૂતો જેન સાધુઓએ પ્રાન્ત પ્રાન્ત અને દેશેદેશ વિહાર કરી પોતાના કાગ્યનો ટહુકો લોકોને સંભળાવ્યો છે. આ પૈકી એક કવિપરભૂતનો પરિચય કરાવવાની આ નિર્બંધની ઉમેદ છે.

તેમનું નામ કવિવર સમયસુંદર. તેમનો કાલ વિક્રમનો સત્તરમો શતાબ્દિ છે. તેમને સંવત ૧૬૪૯ માં વાચનાચાર્ય-ઉપાધ્યાય પદ લાહોરમાં મળ્યું હતું અને પ્રથમનો ગ્રંથ ‘ભાવશતક’ સં. ૧૬૮૧ માં રચેલો મળી આવે છે, તેથી તે વખતે તેમની ઉંમર ૨૧ વર્ષની ગણીએ તો તેમનો જન્મ સં. ૧૬૨૦ માં મૂકી શકાય કે જે વખતે તેમના દીક્ષાગુરુ સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાયના દીક્ષા ગુરુ જિનચંદ્રસૂરિને સૂરિપદ (૧૭ વર્ષની વયે, મળ્યા સંવત ૧૬૧૨) મળ્યાને આઠ વર્ષ થઈ ગયા હતાં. તેમનો છેલ્લો ગ્રંથ સં. ૧૭૦૦ નો ‘દુષ્ટી સંબંધ’ મળી આવે છે તેથી તેઓ સં. ૧૬૨૦ થી ૧૭૦૦ સુધી-૮૦ વર્ષ જેટલું જીવન ગાળી શક્યા હતા એ પ્રાયઃ નિશ્ચિત થાય છે

તાટાલીન સ્થિતિ.

ખરતરગચ્છ અને તપાગચ્છ વચ્ચે લાંબા વખતથી સ્પર્ધા અને વિખવાદ આદ્યા આવતા. એ વિખવાદ સત્તરમા શતકના પૂર્વાર્ધમાં

વધી પડ્યો હતો. શ્વેતામ્બરો અને દિગંબરો વચ્ચેનો વિરોધ તો બહુ જૂનો હતો પણ સં. ૧૧૭૬ માં સિદ્ધરાજના દરબારમાં વાદિદેવ નામના શ્વેતામ્બર સૂરિએ કુમુદચંદ્ર નામના દિગંબરાચાર્યને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવી દિગંબરોને ગૂજરાતના રાજ્યની હદપાર કરાવ્યા—તે પછી એ બંનેનાં કાર્ય કરવાનાં ક્ષેત્રો બહુધા જૂદાં પડી ગયાં હતાં ને તેથી એમના વચ્ચેનો વિરોધ પણ મોજો પડી ગયો હતો. પણ બીજી બાજુએ શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકમાંથી જુદા પડી લુંકામત અને બીજામત નીકળ્યા પછી તેમની સાથેનો વિરોધ પ્રબળ થઈ પડ્યો હતો શ્વેતામ્બર મતના ખરતર અને તપગચ્છ વચ્ચેની મતામતી પણ પ્રબળ થઈ પડી હતી અને તેમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયજી નામના તપગચ્છીય વિદ્વાન—પણ—ઉચ્ચસ્વભાવી સાધુએ કુમતિકંદકુદાલ (યાને પ્રવચન પરીક્ષા) નામનો ગ્રંથ બનાવી તપગચ્છ સિવાયના અન્ય સર્વ ગચ્છ અને મત સામે અનેકે આક્ષેપો મૂક્યા. આથી તે સર્વ મતો ખળભળી ઉઠ્યા; અને તેનું જો સમાધાન ન થાય તો આખા જૈન સમાજમાં દાવાનળ અગ્નિ પ્રકટે આ માટે જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડ્યા વગર રહી શકાય નહિ તેથી તપગચ્છાચાર્ય વિજયદાન સૂરિએ ઉપરોક્ત ગ્રંથ પાણીમાં બોળાવી દીધો અને તેને અપ્રમાણ ઠેરવ્યો. તેમણે બહુરનામું કાઢી ‘સાત બોલ’ ની આજ્ઞા કાઢી એક બીજા મતવાળાને વાદ-વિવાદની અથડામણ કરતા અટકાવ્યા હતા. પણ આટલાથી વિરોધ જોઇએ તેવો ન શમ્યો ત્યારે વિજયદાન સૂરિ પછી આચાર્ય હીરવિજય સૂરિએ ઉક્ત ‘સાત બોલ’ પર વિવરણ કરી ‘બાર બોલ’ એ નામની બાર આજ્ઞાઓ બહુર કરી હતી સં ૧૬૪૬. આથી જૈન સમાજમાં ઘણી શાન્તિ આવી, અને ખરતર ગચ્છના અને તપગચ્છના આચાર્યો એક બીજાની નિન્દામાં ન ઉતરતાં જૈન ધર્મનો પ્રભાવ અન્ય સમાજમાં અને રાજદ્વારમાં પાડવા માટે પ્રયત્નશીલ થયા.

વિક્રમનો સુતરમો સૈદ્ધા જૈનો માટે ઘણો પ્રતાપી હતો. તે સદીમાં

મહાન મોગલ સમ્રાટ અકબર, જહાંગીર અને શાહજહાં (સં. ૧૬૧૨ થી સં. ૧૭૧૪) એ ત્રણ શહેનશાહોએ સમગ્ર ભારતવર્ષમાં રાજ્ય સત્તા જમાવી રાખી લોકોમાં આબાદી અને શાન્તિથી સ્થિરતા કરી. અકબરે સં. ૧૬૬૪ માં ચિતોડ, ૧૬૨૫ માં રણથંભોર અને કલંજરના કિલ્લા જીતી લીધા અને સં. ૧૬૨૯ માં અમદાવાદમાં પોતાનો વાવટો ફરકાવ્યો. પછી વડોદરા, ચાંપાનેર, સુરત એ સમગ્રો મિર્ઝાઓએ કબજે કરેલો મુલક તેઓને હાંકી મેલી, પોતાના રાજ્ય તળે મૂકી અકબર આગ્રે આવ્યો. ત્યાર પછીના ત્રણ વર્ષમાં બિહાર અને બંગાલા હાથ કર્યાં. સામાન્યે સર્વ સ્થળે શાંતિ પ્રસારી. આ સૈકામાં શ્વેતામ્બર જૈન સાધુઓ સંસ્કૃત પ્રાકૃત અને સ્વભાષા-લોક ભાષામાં સાહિત્ય વિશેષ વિશેષ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યા તપગચ્છીય પ્રભાવક મહાપુરુષ હીરવિજય સૂરિએ તથા તેમના શિષ્ય ઉપાધ્યાય શાંતિચંદ્ર આદિએ ખરતરગચ્છીય જિનચંદ્ર સૂરિએ, અને નાગપુર (? વૃદ્ધ) તપગચ્છીય પદ્મસુંદર ઉપાધ્યાયે અકબર બાદશાહને જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવી તેની તેના પ્રત્યે સદ્ભાવના ખેંચી અનેક જૈન તીર્થ સંબંધી ફરમાનો, જીવ-વધ-બાધની આજ્ઞાઓ અને પુસ્તકો, સ્થાન વગેરેનાં ઇનામો પ્રાપ્ત કર્યાં. જહાંગીરે તં વિજયસેન સૂરિને અને ખં. જિનસિંહ સૂરિને મોટાં ધાર્મિક બિરદો આપ્યાં, અને શાહજહાંએ પણ સહાનુભૂતિ દાખવી. આ સામાન્ય રીતે શાંતિની શતવર્ષોમા અન્ય ધર્મોમાં પણ ઘણી જગતિ આવી અને સાહિત્યવૃદ્ધિ થઈ.

સં. ૧૬૦૦ માં તં અમદાવાદમાં જન્મનાર દાદુજીએ ત્યાગી ફકીર બની જયપુરમાંના રાજ્યમાં ત્રણે જીવન-કાળ કાઢી ૧૬૪૨ માં અકબર સાથે ધર્મોત્થાપ કર્યો. વેદાન્ત જ્ઞાન સામાય મનુષ્યોને ગળે ઉતારવા સરલ રીતિથી લોક-ગમ્ય ભાષામા ઉપદેશ કર્યો, મુખ્ય વાત એ હતી કે

આપા મટૈ, હરિ ભજૈ, તન મન તજૈ વિહાર;
નિવૈંંગી સખ જીવસો, દાદુ યહુ મત સાર

એકે પરમેશ્વર જગતનો સાર છે. તે પરબ્રહ્મ ઈષ્ટદેવ તે 'રામ' છે. તેની ઉપાસનાથી સુખની પ્રાપ્તિ; જગતનાં સુખો તેની પાસે નિઃસાર છે. તે પરમમય આનંદમય સુખ પ્રાપ્ત કરવા દાદુ દયાલે ખીખાં સાધન માર્ગોમાં જણાતા બાહ્ય આડંબરી પ્રપંચ (જેવા કે રામાનુજ, વલ્લભાદિ સગુણ પૂજ્યોમાં), કારી બંદગી આદિને તુચ્છ બતાવ્યા સર્વ સાથે દ્વેષ તજી હળી મળી રહેવું અને સર્વ જીવ પર દયા દષ્ટિ રાખવાની તેણે આજ્ઞા કરી. આ પ્રમાણે એવાં સાધનો તેણે બતાવ્યાં કે ભિન્ન મતવાળા હિન્દુ મુસલમાન આદિ અવિરોધે આચારી શકે. તે સં ૧૬૬૦ માં નારાયણ ગામમાં (નારાણે) સ્વર્ગસ્થ થયા. તેના શિષ્ય સુન્દરદાસે (જન્મ સં ૧૬૫૩, દાદુજી પાસે દીક્ષા સં ૧૬૫૯, મરણ ૧૭૪૬) વેદાન્ત જ્ઞાનને સુમધુર સરલ અને ઉચ્ચ હિન્દી કાવ્યમાં વિવિધ પ્રકારની રચના કરી તેમણે અદ્વૈત બ્રહ્મવિદ્યાનો પ્રચાર કરવાથી અને તેઓ અતિ કુશળ વિદ્વાન હોવાથી તેમને દાદુ પંથીઓ ' ખીખા શંકરાચાર્ય ' કહે છે.^૧

ગોસ્વામી તુલસીદાસ:—(જન્મ સં ૧૬૦૦; મરણ સં ૧૬૮૦) આ હિન્દી સાહિત્યના અપ્રતિમ મહાકવિ છે. તેમણે રામાયણ રચી તે એટલી બધી આજસુધી પ્રસિદ્ધ છે કે, તેનું વાંચન દરેક હિન્દી કુટુંબમાં થાય છે. તેમજ અનેક હિન્દી કાવ્યો રચ્યાં. અકેબરના પ્રસિદ્ધ

૧ રાઘવીય ભક્તમાલમાં જણાવ્યું છે કે ' શંકરાચાર્ય દ્વિસ્રે, દાદુ કે સુન્દર ભયો ' આ સુન્દરદાસજીએ સં ૧૬૬૩-૧૬૮૨ કાશીમાં રહી વિદ્યા લઈ લોકોને આપી. પછી બહુ પર્યાટન કર્યું. ગુજરાતમાં પણ તે ઘણો કાળ રહ્યા હતા અને ગુજરાતી ભાષા ખોતે શીખી લીધી હતી. તેના અપ્રસિદ્ધ ' દશો દિશાકે સર્વેયે ' મા ગુજરાત સંબંધી લખ્યું છે કે—

‘ આલડછેત અતીત સૌ કીજિયે, બિલાઈ ૩ ફૂકર ચાઠત હાડી ’

આ પરથી જણાય છે કે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની અસરથી ગુજરાતમાં આલડછેત પર લોકોનું ધ્યાન રહેતું હશે.

કવિ ગંગના તથા અન્ય હિન્દી પ્રસિદ્ધ કવિ વિહારી તથા દેશવદાસના સમકાલીન છે.

મહારાષ્ટ્રમાં અદ્ધાર પર્વના મહાભારતને મરાઠીમાં પહેલવહેલાં અવતારનાર કવિ વિષ્ણુદાસ, અને મુકેતેશ્વર (જન્મ ૧૬૫૬, સ્વર્ગ ૧૭૦૬) તેમજ પ્રસિદ્ધ સંતકાવેઓ એકનાથ (જન્મ સં ૧૬૦૫, સ્વં ૧૬૫૬); તુકારામ (જન્મ સં ૧૬૩૪ યા ૧૬૬૪-૨૫૦ ૧૭૦૮), સમર્થ રામદાસ (જન્મ સં ૧૬૬૫ સ્વં ૧૭૩૮) આદિ થયા.

ગૂર્જર ભાષાના આ યુગ માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે 'જે ભાષાના પ્રથમ યુગમાં-સાહિત્યના પ્રભાતમાં-નરસિંહ મહેતા જેવા ભક્ત કવિનાં પ્રભાતિયાં ગાળી રહ્યાં હતાં તેના મધ્ય યુગમાં-સોળમાં અને સત્તરમાં શતકમાં-કવિનાનાં સ્વર્ગીય ગાનનો ધ્વનિ છેક મંદ પડી ગયો '-આ વાત સત્ય નથી. જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ આ યુગમાં વધુ સંખ્યામાં મળી નથી આવ્યા તેથી તેવી વાત મૂકવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે, પણ મને ખાતરી છે કે આ ઉત્પત્તિના અને જાગૃતિના યુગમાં અનેક જૈનેતર ગૂર્જર કવિઓ થયા હોવા જોઈએ, અને તે શોધખોળ કરતાં-સાંપડી શકશે જ્યારે મધ્ય યુગમાં જૈન કવિઓ માટે તો નિર્વિવાદ રીતે સ્પષ્ટ કહી શકાય તેમ છે કે તેમણે સાહિત્યની ધારા અખંડ નિરાવરણ અને નિર્મલ રાખી, તેનામાં ઓજસ્વાળું ધન સિંચી તેને બલવતી, વેગવતી, અને ઉજ્જવલ બનાવી હતી.

આ સત્તરમાં શતકમાં જેમ અંગ્રેજીમાં, રાણી એલિઝાબેથનો સમય (સં ૧૬૧૫-૧૬૬૦) ઉક્ત ભાષા માટે એક મહાન્ ઉન્નતિનો છે, તેવો જ અકબરનો રાજત્વકાલ (સં ૧૬૧૩-૧૬૬૨) સર્વ દેશી ભાષાઓ માટે વૃદ્ધિ અને ગૌરવનો યુગ થયો છે. બંને દેશોમાં આ સમૃદ્ધિશાલી સમયમાં અતિશય સંતોષજનક ઉન્નતિ થઈ છે અને

સારા સારા કવિ અને લેખક પાડ્યા છે. ઉર્દુ ભાષાની સ્થાપના-પ્રતિષ્ઠા મુખ્યપણે આ સમયમાં થઈ. હિંદી ભાષાના સમયવીર-મુખ્ય નાયક ગોસ્વામી તુલસીદાસ આ યુગમાં થયા કે જેમનો કવિતાકાલ (સં ૧૬૩૧-સં ૧૬૮૦) છે. તે મહાતુભાવ-મહાત્માએ રામાયણ આદિ રચી હિન્દી પર જેટલો ઉપકાર કર્યો છે તેવો કોઈએ કર્યો નથી, કવિપ્રિયા અને રસિકપ્રિયાના કર્તા હિન્દી કવિ કેશવદાસ (કવિતાકાલ સં ૧૬૪૮-૧૬૬૮) એક પ્રતિષ્ઠિત નામી કવિ થયા; આ ઉપરાંત અકબરના દરબારમાંના ગંગકવિ, ખીરખલ (‘બ્રહ્મ’ ઉપનામવાળા) આદિ, તેમજ સેનાપતિ, દાદુ દયાલ, સુન્દરદાસ, બનારસીદાસ પ્રભૃતિ કવિઓ ઉદ્ભવ્યા. આ બૃહત્કાલમાં આની પહેલાં સૂરદાસ આદિએ વ્રજભાષા દ્વારા કૃષ્ણ કવિતા પર અધિક ધ્યાન આપ્યું હતું, જ્યારે તુલસીદાસના કાલથી રામભકિતની ધારા વહી અને પછી રામભકતોએ કૃષ્ણની પેઠે રામનું પણ શૃંગારપૂર્ણ વર્ણન કર્યું. (આની અસર જૈનસાહિત્યમાં નેમિનાથ-રાબુલ અને સ્થાલભદ્ર ને કોશ્યાના પ્રસંગો લઈ શૃંગાર પર મર્યાદિત સ્વરૂપે ઉતરી વૈરાગ્ય પરિણામ પર લાવવા પ્રત્યે જૈન કવિઓ પ્રેરાયા હોય એવું સંભવે છે) મહારાષ્ટ્રમાં મહાભારત મરાઠીમાં અવગત થયું અને તત્ત્વજ્ઞાનમય અભંગો-દાસબોધ જેવા તાત્ત્વિક ઉપદેશો ભાષામાં ઉતરવા લાગ્યા. આવા પ્રતાપી-ઉત્સાહભર્યા શતકમાં ગૂજરાતી સાહિત્યમાં ગાનનો ધ્વનિ મંદ પડે એ માનવાને જરૂર આવ્યો આવે.

મધ્યયુગ ભાષા

ગૂર્જર પ્રાચીન સાહિત્યના ત્રણ યુગ નામે અપભ્રંશ યા પ્રાચીન ગુજરાતી યુગ, મધ્યકાલીન યુગ અને અર્વાચીન યુગ એમ પાડીએ, તો અપભ્રંશ યુગમાં ‘અપભ્રંશ કિંવા પ્રાચીન ગૂજરાતીનાં વ્યાકરણ આદિપ્રવર્તક અને પ્રાકૃત બોલીઓના પાણિની’—હેમાચાર્ય (વિં

સં ૧૧૪૫ થી ૧૨૨૯), પ્રમુખચિંતામણિના કર્તા મેરુતુંગ (વિં
સં ૧૩૬૧), કવિ ધનપાલ (ભવિષ્યદત્ત કથાના કર્તા) આદિ અનેક
જૈન ગ્રંથકારોએ પ્રમુખ સાહિત્યસેવા કરી છે. જૈન ભંડારોમાં અપ-
ભ્રશના અનેક પુસ્તકો મળી શકે તેમ છે. એ સિદ્ધ વાત છે કે
સવત્ પંદરમા સૈકા સુધી સૌરાષ્ટ્ર, ગૂજરાત અને રાજસ્થાન એ સર્વ
પ્રદેશોમાં અપભ્રંશ ભાષા જ વ્યાપક ભાષા તરીકે પ્રવર્તતી હતી.
સંવત્ ૧૩ માં સૈકાથી સં ૧૫૫૦ સુધીની ભાષાને અન્તિમ અપ-
ભ્રંશ ભાષા ગણી શકીએ. આને ડા-ટેસીટરી જૂની પશ્ચિમ રાજ-
સ્થાની ભાષા કહે છે.

મધ્યકાલીન યુગ વિક્રમ પંદરમા શતકથી સત્તરમા શતકનો ગણીએ
તો તેમાં પંદરમા શતકમાં થોડા, પણ સોળમા શતકમાં ઘણા વધુ.
અને સત્તરમામાં તો અતિ વિપુલ પ્રમાણમાં જૈનકવિઓ અને ગ્રંથ-
કારો મળી આવે તેમ છે. મધ્યકાલીન કે અર્વાચીન યુગમાં એક પણ
શતક જૈનોની ગૂર્જર સાહિત્યસેવા વગરનું રહ્યું નથી. જૈન સાહુઓએ
ભંડારોદ્ધાર આ સર્વ સાચવી રાખ્યું છે, તે માટે તેમને ધન્યવાદ ધટે
છે, અને તેથી તે સર્વ સાહિત્યનો ઇતિહાસ અખંડ લખી શકાશે
તેમ થયે વિશેષ પ્રભાનો દર્શન થશે.

રા નરસિંહરાવે આંકેલ ગૂજરાતી ભાષાના વિકાસક્રમની સમય-
રેખામાં સં ૧૬૫૦ થી ૧૭૫૦ સુધીની ભાષાને ‘મધ્ય ગૂજરાતી’
કહી છે આ મધ્ય ગૂજરાતી કે ઉપર નિર્દેશેલ મધ્યકાલીન યુગમાં
પ્રસ્તુત કવિ (વિક્રમ સત્તરમો સંદ્રો) થયેલ છે. તે સૈકામાં અનેક
સુદરશ્વરિઓ રચી પોતાને સિદ્ધહસ્ત આખ્યાન-કથાકવિ તરીકે સિદ્ધ કરનાર
જૈનકવિઓ નામે કુશલલાલ (કૃતિઓ સં ૧૬૧૭ થી ૧૬૨૪),
સોમવિમલ સૂરિ (કૃતિ સમય સં ૧૬૧૫ થી ૧૬૩૩), નયસુદર (કવિતા
કાલ સં ૧૬૩૨ થી ૧૬૬૯), પ્રસ્તુત કવિ સમયસુદર (સં ૧૬૫૮
થી ૧૭૦૦), અને શ્રાવક કવિ ઋષભદાસ (કવિતાકાલ સં ૧૬૬૨

થી ૧૬૮૭) એ પાંચ અગ્રભાગ લે છે. આ પૈકી ઋષભદાસ 'સંબંધી' લેખ પાંચમી ગૂર્જર સાહિત્ય પરિષદમાં મેં જરા વિસ્તારથી લખી મોકલ્યો હતો તે છપાઈ ગયો છે. અને નયસુંદર સંબંધી મારા નિબંધ આનંદ કાવ્ય મહોદધિના છઠ્ઠા મૌકિતકની પ્રસ્તાવનામાં પ્રકટ થયો છે; જ્યારે આ લેખદ્વારા કવિવર સમયસુંદર સંબંધી-કંઈકે હકીકત જણાવવા મેં પ્રયત્ન કર્યો છે.

મધ્યયુગનું કથાસાહિત્ય.

સં૦ સત્તરમા સૈકાના પ્રારંભથી લોકકથાઓને કાવ્યમાં મૂકવાના સુંદર પ્રયાસો જૈન સાધુઓના હાથથી થઈ રહ્યા હતા. માત્ર પોતાના ધાર્મિક કથાસાહિત્યમાંથીજ વસ્તુ લઈ જૈન સાધુઓએ પોતાનું-જૈન કાવ્યસાહિત્ય અખંડપણે ઉત્પન્ન કર્યું છે (જેમ પ્રેમાનંદદિએ કર્યું છે તેમ), એટલુંજ નહિ પણ તે ઉપરાંત લોકકથાઓને પણ કાવ્યમાં (શામળદાસાદિની માફક) ઉતારી છે; વિશેષમાં તેઓએ, એ બંને કવિઓ-પ્રેમાનંદ અને શામળભટ્ટની અગાઉના સૈકામાં એટલે સંવત્ સત્તરમા સૈકામાં તેના પ્રારંભથી ભાષામાં અવતાર્યું છે.

આના સમર્થનમાં કહીશું કે સં૦ ૧૫૬૦ માં સિંહકુશલે નંદ-બત્રીશી રચી, ઉદયભાનુએ વિ૦ સં૦ ૧૫૬૫ માં વિક્રમસેન ચોપાઈ રચી કે જેના માટે રા. મણિભાઈ બકારભાઈએ નોંધ કરી છે કે 'પાંચસે' છાસઠ ટુંકનો આ પ્રબંધ છે. દરેક રીતે તે શામળભટ્ટની વાતો સાથે હરીકાંઈ કરે તેવો છે. આ પ્રબંધની રચના કોઈપણ રીતે શામળભટ્ટની વાતોથી ઉતરતા પ્રકારની નથી ; ત્યારપછી રકુશલલાલે સં૦ ૧૬૧૬

૨ કુશળલાલ-ખરતર ગચ્છના અભયધર્મ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય. તેમણે ઉક્ત બે કથાઓ ઉપરાંત તેજસાર રાસ, વીરમગામમાં સં૦ ૧૬૨૪ માં, અગડ-દત્તદાસ, નવકાર છંદ, ગોડી પાર્શ્વનાથ છંદાદિ રચેલ છે.

માં માધવ-કામકુંડલા પર રાસ, અને સં ૧૬૧૭ માં માર્કોલા
પર ચોપાઈ; ડેવશીલે સં ૧૬૧૯ માં વેતાલ પચવીશી અને હેમાનંદે
તેજ નામનો ગ્રંથ સં ૧૬૪૬ માં; ગુણમેરૂસૂરિ શિષ્ય રત્નસુંદર ઉપાધ્યાયે
પચોપાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચતુષ્પદી સં ૧૬૨૨ માં સાણંદમાં અને
શુક્રબહોતરી ઉર્ફે રસમંજરી સં ૧૬૩૮ માં ખંભાતમાં, ષવચ્છરાજે
નીતિશાસ્ત્ર પંચાખ્યાન (પંચતંત્ર) ચોપાઈ સં ૧૬૪૮ માં; પહીરકલશે
સિંહાસનખત્રીશી સં ૧૬૩૬ માં; મંગલમાણેકે વિક્રમાદિત્ય અને
ખાપરા ચોરનો રાસ સં ૧૬૩૮માં; નરપતિ કવિએ વિક્રમાદિત્ય ચોપાઈ
સં ૧૬૪૯ માં અને નંદખત્રીશી; હેમરત્ને ગોરાવાદલ પદ્મિણી
કથા ચોપાઈ સં ૧૬૬૦ માં, સારંગે ભોજપ્રબંધ ચોપાઈ સં
૧૬૫૧ માં અને બિલ્હિણ પંચાશિકા; અને કનકસુંદરે સં ૧૬૬૭

૩ દેવશીલ—તપાગચ્છના સોલાચરૂરિ શિં સોમવિમલસૂરિ શિં
લક્ષ્મીભદ્ર શિં ઉદયશીલ શિં ચારિત્રશીલ શિં પ્રમોદશીલના શિષ્ય. તેની
આ કૃતિ રા. જગજીવનદાસ દ્યાલજી મોદીએ વડોદરામાં પ્રસિદ્ધ કરી છે.

૪ વચ્છરાજ—પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ—સમરચંદ્રસૂરિ—રત્નચારિત્ર શિં. તેની
અન્ય કૃતિ સં ૧૬૪૨ માં ખંભાતમાં શાતિનાથ ચરિત્ર.

૫ હીરકલશે—ખરતર દેવતિલક શિં હર્ષપ્રલ શિં; અન્યકૃતિઓ
સમ્યક્ત્વ કોમુદી સં ૧૬૨૪, કુમતિ વિવંસ ચોપાઈ સં ૧૬૦૭

૬ મંગલમાણેક—આચલિક ગચ્છના બિડાલંબ ગચ્છ, મુનિરત્નસૂરિ—
આનંદરત્નસૂરિ—જ્ઞાનરત્ન—ઉદયસાગર—ભાનુભટ્ટ શિં તેણે વિશેષમાં અબડ
કથાનક ચોપાઈ સં. ૧૬૩૮ જેઠ શુદ્ધ ૧૫ ગુરૂએ શરૂ કરી સં. ૧૬૩૯ માં
કાર્તિક શુદ્ધ ૧૩ ઉજ્જેણીમાં નિઝામના રાજ્યમાં પૂરી કરી છે.

૭ હેમરત્ન—પૌર્ણમિક ગચ્છ દેવતિલક સૂરિ—જ્ઞાનતિલક સૂરિ—
પદ્મરાજ ગણિ શિષ્ય. અન્યકૃતિ શીલવતી કથા સં ૧૬૭૩ પાલીમાં બનાવી

આ બધા જૈન શ્વેતામ્બર સાધુઓ છે. ગૂજરાતના શ્વેતામ્બર સાધુ-
ઓએ કથાસાહિત્ય માટે કેવી સેવા બજાવી છે તે માટે જર્મન વિદ્વાન
ડૉક્ટર હર્ટલક્ટ “ઓન ધી લિટરેચર ઓફ ધી શ્વેતામ્બરાજ ઓફ ગુજરાત”
એ નામનું ચોપાનીયું અવલોકવું.

માં સગાલશા રાસ; એમ અનેક કવિઓએ અનેક કૃતિઓ રચી છે. જૈનેતરમાં માત્ર એકાદ જેમકે સં૦ ૧૫૭૪ માં આમ્રપદ્ર (આમોદ) ના કાયસ્થ કર્તવ્ય નરસા સુત ગણપતિએ માધવાનળની કથા ગૂજરાતીમાં બનાવેલી લોકકથા મળી આવી છે અને શોધ કરતાં બીજી પણ થોડી ઘણી મળી આવે. જે કે સત્તરમા શતકના ઘણાખરા મળેલા ગ્રંથો ધાર્મિક છે, પણ તેમાં આ લોકકથાના ગ્રંથ મળવાથી તેમાંથી લોકિક બાબતો ઘણી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

કેટલાકે એમ માનતા હતા અને માને છે કે ગૂજરાતીમાં વાર્તાઓ લખનાર મૂળ કવિ શામળભટ્ટ આદિ છે; પરંતુ તેમની પહેલાંના જૈન રાસાઓમાંથી અનેક રાસાઓ વાર્તાઓ રૂપે બનાવેલા મળી આવે છે: એ વાત ઉપર કર્તાઓ અને તેમની કૃતિઓનો નામ નિર્દેશ કરી જણાવી છે; તે પરથી શામળભટ્ટને વાર્તાઓના આદિ રચયિતા નહિ કહી શકાય. વિશેષમાં એ પણ સંભવ છે કે ૧૮ માં શતકમાં થયેલા શામળભટ્ટે પોતાની વાર્તાઓનાં મૂળ-વસ્તુ પણ પ્રાચીન જૈન કવિઓના વાર્તારૂપે લખાયેલ રાસાઓ પરથી પ્રાયઃ લીધેલાં હોય. સં૦ ૧૫૭૨ માં સિંહકુશલે નંદબત્રીશી રચી છે કે જે ટુંકી છે, તેની સાથે સરખાવો શામળભટ્ટની નંદબત્રીશી કે જે વિસ્તારવાળી થયેલી છે. ઉપરોક્ત કુશલલાલની માધવાનળ અને કામકુંડલાની કથા સાથે સરખાવો શામળભટ્ટે રચેલી બત્રીશ પુતળીની વાર્તામાંની ૨૬ મી માધવાનળની વાર્તા, કે જે કેટલીક થોડી બાબતમાં જૂઠી પડે છે; પણ તે શામળભટ્ટની કથા બહુ સંક્ષેપમાં છે અને ઝાઝા માલ વગરની છે.^૮ તેમ વૈતાળ પચીસી, સિંહાસન બત્રીશી, મુકાબ્બહોતેરી વગેરે જેવી કૃતિઓ સાથે શામળભટ્ટની તે નામની કૃતિઓ સરખાવી શકાય. વખતે જૈન કવિઓએ જેમ લોકમાં

૮ સ્વ. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલનો માધવાનળ કામકુંડલાની લોક કથાપર ઓગસ્ટ ૧૯૨૪ 'સાહિત્ય' માં પૃ. ૩૫૩-૩૬૨ માં આવેલ લેખ.

પ્રચલિત કથાઓને એકત્રિત આકારમાં ગોઠવી સંગ્રહ કરી યા કેઈ અન્ય ભાષાના ગ્રંથોમાંથી સ્વ ભાષામાં ઉતારી હોય, તેવી રીતે શામળભટ્ટે પણ કયું હોય. લોકકથાના સાગર રૂપ કથાસરિસાગર, ક્ષેમંકર કૃત સિંહાસન દ્વાત્રિંશિકા અને સંસ્કૃત વેતાલપંચવિંશતિ જૂની-પ્રાચીન કૃતિઓ છે

કેટલાક એમ કહેતા હોય કે જૈન સાધુઓ શૃંગારરસથી યુક્ત કાવ્યને રચે યા રચવાનો દાવો કરે તો તે જૈન ધર્મનો દીક્ષિત થતિ જ ન કહેવાય^૮ તો આના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે ઉપરોક્ત કુશલલાભની માધવાનળની કથા શૃંગારરસથી ભરેલી ઉત્તમ પ્રતિની વાર્તા છે, એ રા. હરગોવિન્દદાસ કાંટાવાળાએ સ્વીકાર્યું છે જૈન કવિઓ અલખત ઉધાડો અમર્યાદિત શૃંગાર નહિ મૂકે, કે જેથી જેમ શામળભટ્ટને માટે નર્મદ કવિને કહેવું પડ્યું કે ‘શામળભટ્ટે કેટલીક વાર્તાઓ ન લખી હોત તો સાઈ’ તેમ જૈન કવિઓ માટે કહેવું નહિ જ પડે. “વિશેષમાં જૈન સાધુઓ જેમ અમુક સદ્ગુણનું પ્રતિપાદન કરે છે, તેમ આ (માધવાનળની કથાના) ગ્રંથમાં શીળનો મહિમા બતાવ્યો છે, એટલે તે બાબતમાં તે (જૈન કવિ) શામળભટ્ટ કરતાં ચઢે છે.....આ કૃતિ શામળભટ્ટની પૂર્વેના શતકમાં રચાઈ હતી. ” (રા. હરગોવિન્દદાસ કાંટાવાળા).

આ કથા તેમજ માડ ઢોલાની ચોપાઈ બંને જેસલમેરમાં ત્યાંના મહારાજા રાવળ માલદેવજીના પાટવીકુમાર શ્રી હરરાજજી (કે જેમણે વિં સં ૧૬૧૮ થી ૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરનું રાજ્ય કયું) ના કુતુહલ અને વિનોદ અર્થે બનાવેલ છે. માડઢોલાની ચોપાઈ સબંધી એવી વાત છે કે હરરાજજીએ સં ૧૬૧૭ માં અકબરનું સ્વામીત્વ સ્વીકારી દિલ્હી દરબારમાં જવા આવવા માંડ્યું હતું એમણે

૯ લખપતિ શૃંગાર એ મથાળાનો લેખ. સ્વ. કવિ જીવરામ અજરા-
મર ગોર. ગુજરાતી દીવાળી ચંક સં ૧૯૬૭.

પૃથ્વીરાજની કરેલ ' વેલિ ' (કૃષ્ણ રૂકિમણીનીવેલી) ૧૦નાં વખાણ સાંભળી પોતે યુવરાજ હતા ત્યારે અને પટ્ટાભિષેક થયા પછી જેસલમેરના સર્વ કવિ અને વિદ્વાનોને એકઠા કરી ' મારૂદોલાની વાર્તાના પ્રાચીન દોહા એકઠા કરી તેને વાર્તાના આકારમાં યથાક્રમે ગોઠવી જે ઉત્તમ ગ્રંથ બનાવશે તેને હું ' ધનામ આપીશ ' એમ કહી કટલાક ગ્રંથો રચાવેલા પોતા પાસે તૈયાર હતા તેમાંથી સર્વોત્તમ જે ગ્રંથ બન્યો હતો તે બાદશાહને ભેટ ધર્યો. આ વાતને, મારૂદોલાની વાર્તાપર જેટલા ગ્રંથો બન્યા છે તે હરરાજજીની આજ્ઞાથી બન્યા છે એવું છ સાત ગ્રંથોની પ્રશસ્તિ પરથી જણાતાં ટેકા મળે છે. (વાક્ય સૌદર્ય સં. ૧૯૭૩ માર્ગશીર્ષનો અંક).

આ રીતે આપણે આ મધ્યયુગના-સત્તરમા સૈકાના ખાસ વિશિષ્ટ ગુણો જોયા. જૈન કૃતિઓ અપ્રકટ હોવાના કારણે યા તે પર અલક્ષ હોવાના કારણે માત્ર જૈનેતર કૃતિઓ લઈ યુગોનાં લક્ષણો જૈનેતરો બાદે અને તે માટે તેમજ અમુકના અમુક જૈનેતર ઉત્પાદક એમ સિદ્ધાન્તો (theories) ઘડે એ સ્વાભાવિક છે. પણ જે અત્ર ભારપૂર્વક નમ્ર વક્તવ્ય છે તે એ છે કે જૈનકૃતિઓ પર લક્ષ રાખવાથી તે સિદ્ધાન્તો ખડિત બની ચૈતન્યશૂન્ય થાય તેમ છે. ગૂર્જર વાઙ્દેવીનાં બંને સંતાનો-જૈનેતર તેમજ જૈનો સમાન-દૃષ્ટિએ નિરખાવાં ઘટે. બંનેનો કાળો સંયુક્ત અવિભક્ત પુંજ છે. કાઈ ઓછો, કાઈ વધુ

૧૦ જુઓ ગુજરાતીનો દીવાળી અંક સં. ૧૯૭૭ પૃ. ૬૬. ' રાઠોડ પૃથ્વી-રાજ અને વેલી કિસન રૂકમણીરી ' એ નામનો લેખ. તેમાં તેનો રચ્યા સં. ૧૬૩૮ આપેલ છે ને ભાટ ચારણો આગળ પરીક્ષા માટે સં. ૧૬૪૪ માં મૂકેલ હોય એમ તેની છેલ્લી બે કડીઓ પરથી જણાય છે. જે આ કડીઓ પાઠનથી ઉમેરી ન હોય ને પૃથ્વીરાજની સ્વરચિત હોય, તો ધણી હરરાજજી તે કૃતિની સામે મૂકવા બીજી કૃતિ સં. ૧૬૧૭ માં ઉત્પન્ન કરાવવા માંગે એ બધેમેરનું નથી બાકી હરરાજજીના આનંદ માટે તે કૃતિ થઈ અને બનાવ-રાવી એ કથન સિદ્ધ છે.

ક્ષણે આપે, પણ એકકયનો અનાદર ન કરે. જૈનેતરોમાં સંસ્કૃત ભાષાપ્રત્યેના મોહને લીધે, યા મુસલમાનોના આક્રમણથી થયેલી હિન્દુ રાજ્યની પાયમાલીને કારણે ભાષાસાહિત્ય મુખ્યપણે ન ખીલ્યું હોય તો તે સંભવિત છે, તેમજ જૈનોમાં મુખ્યપણે ત્યાગી અને પરિવ્રમણ-શીલ સાધુઓ બ્રહ્મચર્ય સેવી વિદ્યાવ્યાસંગી રહી ભાષાસાહિત્યપ્રત્યેના મોહને લીધે તે વિશેષ ખીલવી શક્યા હોય તે તદ્દન સંભવિત છે, સ્વ૦ રણજીતરામ વાવાભાઈ મહેતાએ સત્યરીતે અને આગળ વધીને જણાવ્યું છે કે:-

“અલાઉદ્દીન ખીલજના સરદારોએ ગુજરાતના હિન્દુ રાજ્યને પાયમાલ કીધું ત્યાર પછી ચાલેલી અધાધૂધીમાં નાસભાગ કરતા બ્રાહ્મણોએ શારદાસેવન તથા દીધું, પણ મંદિરો-પ્રતિમા આદિની આશાતના થવા છતાં જૈનસાધુઓ પોતાના અભ્યાસમાં આસક્ત રહ્યા અને શારદા દેવીને અપૂજ ન થવા દીધી. આવા ધર્મપરાયણ અને વિદ્વાન સાધુઓને પાટે, અમદાવાદની સલતનત તૂટી ત્યારે, શ્રી હીર-વિજયસૂરિ નામે સાધુ હતા. આગ્રે જઈ ઇબ્રાહિમખાનામાં અકબર બાદશાહ અને અન્ય ધર્મીઓને તેમણે જૈનધર્મનો મહિમા બતાવ્યો.

“આ ઇતિહાસ શું કહે છે? ગુજરાતના અગ્રગણ્ય નાગરિક જૈનોનો સ્વર્ગ ગુજરાતના હિન્દુ સામ્રાજ્ય દરમ્યાન મધ્યાન્હમાં હતો અને હેમચંદ્રની માફક અમાસને દિવસે પ્રકાશોજ્જ્વલ પૂર્ણિમા આણવા સમર્થ હતો. તેઓ મહિનાઓના મહિના સૂધી દરિયો ખેડા લાંબી સફરો કરી દેશદેશાવરની લક્ષ્મી લાવી ગુજરાતમાં દોળતા, પોતાનાં વીરત્વ અને વક્ષાદરીથી રાજા પ્રજા ઉભયને સંકટ અને સોભાગ્યના સમયમાં મદદ કરતા, અણહિલપુરની ગાદીનું ગૌરવ જાળવતા-વધારતા; ખીજા દેવોનાં મંદિરો ખંડિર થઈ જતાં હતાં, છતાં સરસ્વતી દેવીનાં મંદિરો જૈન સાધુઓના ભીષ્મ પરિશ્રમને લીધે ઘંટનાદથી ગાળ રહ્યા હતાં. દેલવાડાપરનાં વિમળશાહનાં દહેરા જેવાં અનેક સૌંદર્યથી ગૂજરાત

વિભૂષિત થતું હતું; રાજ્યની ઉચ્ચપાથણો, અંધાધુધી, અને ખીન-સલામતી વારંવાર નડતી છતાં પોતાના ઉત્કૃષ્ટ વૈશ્ય ગુણોને લીધે ગૂજરાતનો વેપાર પડી ભાંગવા ન દીધો અને આજ પર્યંત વેપાર ખેડવાની લાયકાત અને શક્તિ-તેજ રાખ્યાં. ”

(જૈનધર્મ પ્રકાશનો જ્યુબિલી અંક).

આટલું કહી હવે આપણે પ્રસ્તુત કવિનો પરિચય કરવા પ્રત્યે વળીશું.

કવિનો પરિચય.

કવિ પોતાના જૂદા જૂદા ગ્રંથમાં નાની મોટી પ્રશસ્તિ આપી પોતાનો કંઈક પરિચય કરાવતો ગયો છે. તે પરથી સમજાય છે કે પોતાનો ગચ્છ જૈનશ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયો પૈકી ખરતર ગચ્છ હતો. તે ગચ્છના ઉત્પાદક સંબંધી એવો ઉલ્લેખ પોતે કરે છે કે:—

જૈનોના છેલ્લા તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીની પદપરંપરાએ દેવાચાર્ય થયા, તેમના પદધર નેમિચંદ્ર, તેના પછી ઉદ્યોતનસૂરિ થયા. તેમણે આબુગિરિના એક શિખરપર અષ્ટમ તપ આદરી સૂરિમંત્ર આરાધ્યો. ત્યાર પછી વર્ધમાનસૂરિ થયા. તેના શિષ્ય જિનેશ્વરે ગૂજરાતના રાજા દુર્લભરાજ (સં. ૧૦૬૬ થી ૧૦૭૮) ની રાજ્ય સલામાં શ્રી આણહિલપુર (પાટણ) નગરે શ્વેતપદ (ચૈત્યવાસી) સાથે વાદ કરી તેઓનો પરાલવ કર્યો અને વસતિનો મનોહારી માર્ગ પ્રગટ કર્યો. તે સૂરિના પદધર સંવેગરંગશાલા નામના ગ્રંથના રચનાર જિનચંદ્રસૂરિ થયા અને તેના પછી પદધર, ખરતરગણનાયક, જૈન સિદ્ધાંત શાસ્ત્રો પૈકી નવ અંગ—આગમપર સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ-ટીકા રચનાર અભયદેવસૂરિ થયા. ૧૧

૧૧. વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં (સં. ૧૬૧૭) અભયદેવસૂરિ ખરતર હતા કે નહિ તે સંબંધી પાટણમાં જ તપાગચ્છના ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય અને ખરતરગચ્છના ધનરાજ ઉપાધ્યાયને જળશે અધડો થયો હતો. ધર્મસાગરે એવું

“ત્યાર પછી તેમના શિષ્ય જિનવંદ્યભસૂરિ થયા, તેમના પછી ૬૪ જોગણીને વશ કરનાર જિનદત્તસૂરિ થયા. તેના જિનચંદ્રસૂરિ, તેના પછી અનુક્રમે જિનપાતિસૂરિ, જિનેશ્વરસૂરિ, જિનપ્રબોધસૂરિ અને જિનચંદ્રસૂરિ થયા જિનચંદ્રસૂરિના આદેશથી નેજ.પાલે શાંતિનાથનું બિંબ બનાવ્યું, તેના પછી જિનકુશલસૂરિ (ખરતરગચ્છની પદ્મવલિમાં ૪૩ મા.) ત્યાર પછી જિનપદ્મ, જિનલખિંધ, જિનચંદ્ર, જિનોદય, જિનરાજ, જિનભદ્ર અનુક્રમે થયા. આ પદ્મ મા જિનભદ્રસૂરિએ જેસલમેર, જામ્બાલિપુર (જામ્બોર), દેવગિરિ, અહિપુર (નાગપુર-નાગોર), અને પાટણમાં પુસ્તકે ભંડારો કરાવ્યા. (પદ્મધર પદ્મ સં ૧૪૭૫ અને મરણ સં ૧૫૧૪). ત્યાર પછી ક્રમે જિનચંદ્ર,

પ્રતિપાદન કરવા માગ્યું હતું કે ખરતરગચ્છની ઉત્પત્તિ જિનેશ્વરસૂરિથી નહિ, પણ જિનદત્તસૂરિથી થઈ છે, અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થઈ શકતા નથી; જિનવંદ્યભસૂરિએ શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ પ્રક્રિયા કરી છે-વગેરે ચર્ચાના વિષયો પોતાના ઔષ્ઠિક મતોત્તરદીપિકા નામના ગ્રંથમાં મૂક્યા (રચના સં ૧૬૧૭) આ ગ્રંથનું બીજું નામ પ્રવચનપરીક્ષા છે એ બંને જૂદા હોય-મંત્રમાં વિષયો સરખા છે. તેમાંનાં એકનું બીજું નામ કુમતિકદ્વુદાલ છે આથી બહુ હોહાકાર થયો બે ગચ્છ વચ્ચે અથડામણી અને અતે પ્રબળ વિખવાદ ઉત્પન્ન થતાં તે ક્યાં અટકશે એ વિચારવાનું રહ્યું જોખમદાર આચાર્યોને વચ્ચે પડ્યા વગર ચાલે નહિ, તેથી તપાગચ્છના વિજયદાનસૂરિએ ઉક્ત કુમતિકદ્વુદાલ ગ્રંથ સભાસમક્ષ પાણીમાં ઝોળાવી દીધો હતો અને તે ગ્રંથની નકલ કોઈની પણ પાસે હોય તો, તે અપ્રમાણ ગ્રંથ છે માટે તેમાંનું કથન કોઈએ પ્રમાણભૂત માનવું નહિ, એવું જાહેર કર્યું હતું ખરતરગચ્છ વાળાએ પોતાના મતનું પ્રતિપાદન કરાવવા ભગિરથ પ્રયત્ન સેવ્યો હતો: એ વાતના પ્રમાણમાં જણાવવાનું કે આપણા નાયક સમયસુદર ઉપાધ્યાયજીના સં ૧૬૭૨ માં રચેલા સામાચારી શતકમાં સં ૧૬૧૭ માં પાટણમાં થયેલા એક પ્રમાણ પત્રની નકલ આપેલી છે કે જેમાં એવી હકીકત છે કે અભયદેવસૂરિ ખરતરગચ્છમાં થયેલા છે એ વાત પાટણના ૮૪ ગચ્છોવાળા માને છે, અને એ પ્રમાણ પત્ર સાચું જણાય છે, અને તેનો હેતુ ઉપરનો કલહ-વાદ શમાવવા અર્થે હતો.

જિનસમુદ્ર, જિનમાણિક્ય થયા. જિનમાણિક્યના જિનચંદ્રસૂર થયા કે જે હાલ વિદ્યમાન છે. તે જિનચંદ્રસૂરિને અકબ્બર બાદશાહે આનંદથી ‘યુગપ્રધાન’ પદ આપ્યું.”

“ ઉક્ત (૬૧ મા) જિનચંદ્રસૂરિના^{૧૦} હસ્તદીક્ષિત મુખ્ય શિષ્ય

૧૨. જિનચંદ્રસૂરિ—ગોત્ર રીહડ, પિતા શ્રીવંત, માતા શ્રિયાદેવી જ્ઞાતિ વણિક, તિમરી (તીવરી—જેધપુર રાજ્ય) ની પાસે આવેલા વડલી ગામમા સં ૧૫૯૫ માં જન્મ. માત્ર નવ વર્ષની ઉમરે સં ૧૬૦૪ માં જૈન સાધુની દીક્ષા. ૧૭ વર્ષની વયે સં ૧૬૧૨ ભાદ્રપદ શુદ્ધિ નવમી ગુરુવારે જેસલમેરમાં રાહલ માલદેવના કરેલા નંદિમહોત્સવ પૂર્વક સૂરિ-પદ. તેમણે અકબર બાદશાહને જૈન ધર્મનો ખોધ આપ્યો હતો અને બાદશાહે યુગમાં પ્રધાન પુરૂષ સૂચક ‘યુગપ્રધાન’ પદ આપ્યું હતું એમ કહેવાય છે કે બાદશાહને જૈનધર્મી-જૈનધર્મ પ્રશંસક બનાવ્યો હતો (પ્રવોધિતો યેન દયાપરેણ હ્યકબ્વરાખ્યઃ પતિ હિ

મુખ્યઃ—જિનલાલ સૂરિના સં ૧૮૩૩ ના આત્મપ્રબોધની પ્રશસ્તિ.) તેમને સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય ઉપરાન્ત ૯૫ શિષ્યો હતા—તેમા મુખ્ય સમયરાજ, મહિમારાજ, ધર્મનિધાન, રત્નનિધાન, જ્ઞાનવિમલ વિગેરે હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ વેનાતટે (બિલાડા-મારવાડ) સં ૧૬૭૦ ના આશ્વિન વદિ બીજના દિને થયો. (જુઓ ઇડિયન એન્ટિક્વરીમા આપેલ ખરતર ગરબની પટ્ટાવલિ-માર્ગ ભાષાન્તર, સનાતન જૈનના ૧૯૦૭ ના જીલ્લાઈના અંકમાં; વધુ માટે જુઓ રત્નસાગર ભાગ ૨ જે પૃ ૧૨૫) તેમણે પોતાની પાસે ગેલી નામની શ્રાવિકાએ સં ૧૬૩૩ ફા ૦ વદ ૫ ને દિને બાર વ્રત સ્વેચ્છા પ્રમાણે ગ્રહણ કર્યાં તે સંબંધી ‘ ઇચ્છા પરિણામ ટિપ્પનક ’ ચા બાર વ્રતનો રાસ ભાષામાં સં ૧૬૩૩ મા બનાવ્યો છે. વળી મેડતામા જેને હાલ ‘ લોઢારો મંદિર ’ કહેવામાં આવે છે તેમા ચિંતામણી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની તેમણે સં ૧૬૬૬ ના માઘ શુદ્ધિ ૫ શુક્રવારે મહારાજ સૂર્યસિ હતા રાજ્યમાં પ્રતિષ્ઠા કરી છે (પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ ભા ૨ પૃ ૩૦૭). તેમનાજ સમયમાં તેમના અનુયાયી ભક્ત, પ્રખ્યાત કર્મચંદ્ર મંત્રીએ સં ૧૬૩૫ ના ભયંકર દુકાળના વખતમા સવા કરેડ ડીપીઆ ખર્ચી સત્રાકારે બંધાવી બહુ જનોને બચાવ્યા હતા અને તે કર્મચંદ્રે તેમનો યુગપ્રધાન મહોત્સવ—તેમના શિષ્ય

સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય^{૧૩} થયા અને તેના શિષ્ય તરીકે હું, સમયસુદર વાચક-ઉપાધ્યાય થયો.” (જુઓ સં. ૧૬૭૬ માં રચેલી અર્થરત્નાવલી અથવા અષ્ટલક્ષીની પ્રશસ્તિ. પીટર્સન ચતુર્થ રીપોર્ટ. નં. ૧૧૭૪-૫૦ ૬૮.)

આ રીતે પોતાની ગુરુપરંપરા પોતે આપી છે તે અત્ર જણાવી. પોતે પોતાના ગચ્છનું નામ બૃહત્ ખરતર ગચ્છ આપેલું છે કારણ કે ખરતર ગચ્છમાં પોતાના સમય સુધીમાં અનેક શાખાઓ મૂળ વૃક્ષમાંથી નીકળી હતી અને પોતાનું મૂળ વૃક્ષમાંથી ચાલી આવેલ થયેલ વાતવવા ‘બૃહત્’ શબ્દ યોજેલ છે.

સં. ૧૬૪૯ ના ફાગણ શુદ્ધ ૨ ને દિને યુગપ્રધાન જિનચંદ્ર સૂરિએ અકબ્બર બાદશાહના કહેવાથી લાહોરમાં (લાલપુરમાં) માનસિંહને આચાર્યપદ આપી તેમનું નામ જિનસિંહ સૂરિ^{૧૪}

જિનસિંહસૂરિનો આચાર્ય પદ મહોત્સવ અતિ દ્રવ્ય ખર્ચી સં. ૧૬૪૯ માં ઉજવ્યો હતો. વળી તેમના સમયમાં સોમજી અને શિવજી એ બે પ્રસિદ્ધ શ્રાવણએ રાણકપુર, ગિરનાર, આણ, ગોડીપાર્શ્વનાથ અને ગત્રુજય એ પાંચ જનતીર્થોએ સઘ કાઢી લઈ ગયા હતા (જુઓ સમયસુદરની કલ્પસરત્ર દીકાની પ્રશસ્તિ) આ કર્મચંદ્ર મંત્રીએ સંઘર નગરમાં જિનકુશલ સૂરિનો મોટો સ્થૂલ સં. ૧૬૫૫ માહા શુદ્ધ ૧૦ મે કરાવ્યો. તે સિવાય બીજાં સ્થલોએ તેમના અનેક સ્થૂલ કરાવ્યા હતા.

૧૩ સકલચંદ્ર ગણી—તેઓ વિદ્વાન્ પંડિત અને શિલ્પશાસ્ત્રમાં કુશલ હતા. પ્રતિષ્ઠાકલ્પ શ્લોક ૧૧૦૦૦, જિનવલ્લભ સૂરિકૃત ધર્મશિક્ષા પર વૃત્તિ (પત્ર ૧૨૮), અને પ્રાકૃતમાં હિતાચરણ નામના ઔપદેશિક ગ્રંથ પર વૃત્તિ ૧૨૪૩૯ શ્લોકમાં સં. ૧૬૩૦ માં રચેલ છે.

૧૪ જિનસિંહ સૂરિ—પિતા ચાપસી, માતા ચતુરગદેવી, ગોત્ર ગણધર ચોપડા, વણિક જ્ઞાતિ જન્મ ખેસર (ખેતાસર) ગામમાં સં. ૧૬૧૫ ના માગશર શુદ્ધ પૂર્ણિમાને દિને, તેમનું મૂળ નામ માનસિંહ દીક્ષા બીકા-નેમાં સં. ૧૬૨૩ ના માગશર વદિ ૫ ને દિને, વાચક-ઉપાધ્યાય પદ જ્ઞેસ-

રાખ્યુ, તે સમયે તેજ જિનચંદ્ર સૂરિએ સ્વહસ્તે કવિ સમયસુંદર તથા ગુણવિનય એ બે સાધુઓને ઉપાધ્યાય પદ આપ્યુ, આ વાત ઉક્ત ગુણવિનય^{૧૫}ઉપાધ્યાયેજ સં૦ ૧૬૫૫ માં રચેલા કર્મચંદ્ર

લમેરમાં સં૦ ૧૬૪૦ ના માઘ શુદ્ધિ ૫ ને દિને; સૂરિપદ લાહોરમાં સં૦ ૧૬૪૬ ના ફાલ્ગુન શુદ્ધિ ૨ ને દિને. અકબર બાદશાહને મળવા માટે કાશ્મિરમાં કઠિન વિહાર (મુસાફરી) કર્યો હતો. વાર, સિંદૂર અને ગજગણા (ગિઝની) આદિ દેશોમાં પણ તેમણે અમારિ એટલે જીવદયા-અહિંસા પ્રવર્તાવરાવી હતી. અકબર બાદશાહે પોતાના રાજવહિવટના છેલ્લા વર્ષમાં (સં૦ ૧૬૬૦ માં) દસ્તાવેજ કરી ફરમાન કરી આપ્યુ હતું કે ભાદરવા શુદ્ધ ૬ થી ભાદરવા શુદ્ધ ૧૫ સુધી પોતાના સંપૂર્ણ રાજ્યમાં જીવહિંસા બંધ રાખવી. ત્યાર પછી જહાંગીર બાદશાહે તેમને ' યુગપ્રધાન ' પદ આપ્યુ હતું. પદ્મધર જિનચંદ્ર સૂરિ સ્વર્ગસ્થ થતા વેનાતટમાં (ખિલાડા મારવાડમાં) ગચ્છનાયક પદ સં૦ ૧૬૭૦ ના પોષ વદિ ૧૩ ને દિને મેડતામા મળ્યું. (જીઓ ઉપરોક્ત ખરતર ગચ્છ પટ્ટાવલિ, સનાતન જૈન, જીલાઈ ૧૯૦૭, રત્નસાગર ભા૦ ૨ પૃ૦ ૧૨૭; જ્ઞાનવિમલ કૃત સં૦ ૧૬૫૪ ની રાજદ્રમિદ વૃત્તિમાની ગુરૂ પટ્ટાવલિ; પીટર્સન રીપોર્ટ બીએ પૃ૦ ૬૫) તેમની પાટે જિનરાજ સૂરિ (બીજા) આવ્યા.

૧૫. ગુણવિનય વાચક—તેમણે ભાષામાં આ પ્રબંધ ઉપરાન્ત અંજનાસુંદરી પ્રબંધ સં૦ ૧૬૬૨ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ બુધે, ગુણસુંદરી ચોપઈ; અંચલમત સ્વરૂપ વર્ણન રાસ સં૦ ૧૬૭૪ માઘ શુદ્ધ ૬ બુધવારે માલપુરમાં, હુમ્પકમત તમોદિનકર ચોપઈ આદિ રચેલ છે. ખરતર ગચ્છની ક્ષેમ શાખામાં ક્ષેમરાજ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય પ્રબોધમાણિક્ય, તેના જયસોમ, અને તેના તેઓ શિષ્ય થાય આ કવિએ સંસ્કૃતમાં પણ અનેક ગ્રંથો રચ્યા છે તે પૈકી ખડ પ્રશસ્તિ કાવ્ય ટીકા સં૦ ૧૬૪૧, દમયંતી ચંપૂ ટીકા સં૦ ૧૬૪૬, રઘુવંશ ટીકા સં૦ ૧૬૪૬, વૈરાગ્યશતક ટીકા સં૦ ૧૬૪૭, ઇન્દ્રિયપરાજયશતક વૃત્તિ સં૦ ૧૬૬૪, ઉત્સવોદ્ધટન કલક ખંડન સં૦ ૧૬૬૫ કે જેમાં ઉપરોક્ત ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના મતનું ખંડન કરેલું જણાય છે, સંબોધસત્તરી ટીકા, લઘુઅજિતશાંતિ સ્તોત્ર ટીકા છે. આ પરથી તેઓ એક સત્તરમા સદ્કામાં વિદ્વાન્ ટીકાકાર અને સાક્ષર હતા એ નિર્વિવાદ છે. (વધુ માટે જીઓ ચં૦ રાસસગ્રહ ભાગ ૩ ને)

મંત્રિવંશ પ્રબંધ—કર્મચંદ્રવંશાવલિ પ્રબંધમાં આપેલી છે, કે જે કર્મચંદ્ર મંત્રીએ આ આચાર્ય મહોત્સવ કરેલો. આ સમયે જ જિનચંદ્ર સૂરિને યુગપ્રધાનપદ મળેલું જણાય છે.

વાચકપદ ગુણવિનયનર્થ, સમયસુંદરનર્થ દીધાં રે
યુગપ્રધાનજનર્થ કર્મ, જાણિ રસાયણ સીધાં રે

—શ્રીજિનશાસન ચિરંજીવિ.

આ ઉત્સવના શુભ કાર્યના ઉપલક્ષમાં બાદશાહ અકબરે ખં-ભાતના બદર ઉપર એક વર્ષ સુધી કોઈ મગર કે માછલીઓ ન મારે એવો હુકમ બહાર પાડ્યો હતો. તેમ લાહોરમાં પણ એક દિવસ કોઈ પણ જીવની હિંસા નહિ કરવાની આજ્ઞા ફેરવી દીધી હતી. (જુઓ ઉક્ત પ્રબંધ ઐતિહાસિક રાસમાળા ભા. ૩; જૈન ઐતિહાસિક ગૂર્જર કાવ્ય સંચય. તથા જુઓ પં. ૦ જયસોમ કૃત સંસ્કૃતમાં કર્મચંદ્ર મંત્રી પ્રબંધ) ઉક્ત જિનસિંહ સૂરિએ બાદશાહ પર પોતાનો પ્રભાવ પાડી તેની પાસેથી આષાઠ શુદ્ધિ ૯ થી આષાઠ શુદ્ધિ ૧૫ સુધીના સાત દિવસોમાં ખીલકુલ જીવવધ ન થાય એવું ફરમાન મેળવ્યું હતું. આ અસલી ફરમાનપત્ર હાથ આવ્યું છે ને તે હિન્દી ‘સરસ્વતી’ માસિકના જૂન, સને ૧૯૧૨ ના અંકમાં છપાયું છે. આમાં હીરવિજય સૂરિના ઉપદેશથી પર્યુષણના આઠ અને ખીજ ચાર એમ ચાર દિવસો સુધીમાં જીવવધના નિર્બંધ માટે ફરમાન આપ્યું છે તેનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

જિનચંદ્રસૂરિ એક પ્રભાવક મહાપુરુષ હતા. તેમનાં જ્ઞાન અને આચારની ખ્યાતિ અકબર બાદશાહે ઉક્ત કર્મચંદ્ર બહાવત પાસેથી સાંભળી પોતાની નિજકક્ષમવડે પુરમાન (વિનિતિ) પગલના લાહોર નગરથી લખી અને પોતાના ખાસ મરજી દાન ઉમરાવો તે ગુરૂને બોલાવવા મટે મોકલ્યા તે વખતે તે ગુરૂના ૮૪ શિષ્યમાં મુખ્ય સંકલ-

ચંદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય પંડિત સમયસુંદરજી પણ વિહારમાં સાથે હતાં. તે વિહાર ક્યાંથી ક્યાં કર્યો અને લાહોરમાં આવ્યા પછી ઉપરોક્ત મહોત્સવ કેમ થયો એ સંબંધી સમયસુંદરેજ ' ગુરુ ગુણુ છંદ અષ્ટક ' હિન્દીમાં બનાવેલ છે તે અત્ર મૂકીશું.

સતનકી^૧ મુખ વાણિ સુણી જિનચંદ મુણિંદ મહત જતી,
તપજપ કરે ગુરુ ગુર્જરમૈં પ્રતિબોધત હૈ ભવિકું સુમતી,
તબહી ચિતચાહન ચૂંપ લઈ સમયસુંદરકૈ ગુરુ ગચ્છપતી,
બેજૈ પતસાહ અકખ્ખરી છાપ બોલાવે ગુરુ ગજરાજ ગતી. ૧
એજ ગુજ્જરતેં ગુરુરાજ ચલૈ વિચમૈં ચોમાસ જાલૌર રહે,
મેદનીતટમેં મંડાણુ કિયો ગુરુ નાગોર આદરમાન લહે,
મારવાડરિણી ગુરુવદનકાં તરસૈ સરસૈ વિચ વેગ વહે,
હરખ્યો સંઘ લાહોર આયે ગુરુ પતસાહ અકખ્ખર પાંવ ગહે. ૨
એજ સાહ અકખ્ખરી વખ્ખરકૈ ગુરુ સૂરત દેખત હી હરખૈ.
હમ જોગી જતી સિદ્ધ સાધ વતી સબહા ખટ દરસન કૈ નિરખૈ,
ટોપી અસડમાવાસ ચંદ હૃદય અજ તીન ખતાય કલા પરખૈ,
તપ જપ દયા ધર્મ ધારણકાં જગ કોઈ નહીં ધનકૈ સરખૈ. ૩
ગુરુ અમૃતવાણિ સુણી સુલતાન એસા પતસાહ હુકમ્મ કિયા,
સખ આલમ માંહિ અમાર પલાય બોલાય ગુરુ પુરમાણુ ઘિયા

૧૬ ૨. મેદનીતટ—મેડતા; મારવાડરિણી—મારવાડની સ્ત્રીઓ. ૩. ટોપી ... હરખે=આનો અર્થ જરાબર સમજતો નથી, પણ એમા એમ હોવાનો સંભવ છે કે ટોપી ઉડાડી અધર રાખી હોય, અમાવાસને દિને ચંદ્રનો હૃદય ખતાવ્યો હોય અને ત્રણ બકરા ખતાવી ચમત્કાર ખતાવ્યા હોય. ૪. ભચ—પાકાંતર હોત. મછરી—માછલી પકડવાનું ખંભાતમાં થતું હતું તે કુરમાનથી દૂર કરાવ્યું. ૬—ચામર હત.....જિયંરે—પાકાંતર—જુગપ્રધાનકાચે ગુડકું ગિગડકું ગિગડકું ધુંધું બાજ્યેરે સમયસુંદરકે ગુરુ માન ગુરુ, પતિસાહ અકખ્ખર ગાજ્યેરે. (જૈન સંપ્રદાય શિક્ષા પૃ ૬૪૯).

જગજીવ દયા ધર્મ દાક્ષણ્યે જિન સાસનમૈ જી સોભાગ લિયા,
સમયસુંદર કહે ગુણવંત ગુર દગ દેખત કુરખત લગ્ય હિયા. ૪

એજ શ્રીજી ગુર ધર્મ ધ્યાન મિત્રે સુલતાન સલેમ અરજજ કી,
ગુર જીવ દયા નિત પ્રેમ ધરૈ ચિત અંતર પ્રીતિ પ્રતીતિ ધરી,
કર્મચંદ બુઝાય દિયો પુરમાણુ છોડાય ખંભાયતકી મછી,
સમયસુંદરકૈ સખ લોકનમૈ નિત ખરતર ગચ્છકી ખ્યાતિ ખરી ૫

એજ શ્રી જિનદત્ત ચરિત્ર સુણી પતસાહ ભયે ગુર રાજિયે રે,
ઉમરાવ સર્વે કર જોડ ખડે પમણે અપણે મુખ હાજિયે રે,
ચામર છત્ર મુરા તમ ભેટ ગિગડદ્ધં ધૂધું ખાજિયે રે,
સમયસુંદર તૂહી જગત્ર ગુર પતસાહ અકખ્ખર ગાજિયે રે ૬

હેજ જ્ઞાન વિજ્ઞાન કલા ગુણ દેખ મેરા મન સદગુર રીઝીયેજી
હુમાયૂકો નદન એમ અખૈ, અમ સિંધ (માનસિંધ) પટોધર કીજીયેજી,
પતસાહ હજૂર થખોં સધ સૂરિ મંગણુ મંત્રીચર વીઝીયેજી,
જિલુચંદ પટે જિલુસિંહ સૂરિ: ચદ સૂરજ જૂં પ્રતપીજીયેજી. ૭

હેજ ફીહડવસવિભૂષણ હંસ ખરતર ગચ્છ સમુદ્ર શશી,
પ્રતખો જિનમાણિક્ય સૂરિકૈ પાટ પ્રભાકર જયૂં પ્રણમ ઉલસી,
મન શુદ્ધ અકખ્ખર માંનત હૈ જગ જાણુત હૈ પરતીન એસી,
જિનચંદ મુર્લીદ ચિર પ્રતપો સમયસુંદર દેત આશીશ એસી x ૮

જ્યા અષ્ટક ‘મહાજન વંશ મુક્તાવલિ’—૩૦ રામલાલ ગણી.
રાંધડી વિદ્યાશાલા બિકાનેરમાથી તેની પ્રસ્તાવના પૃ ૫-૬ પરથી ઉતારેલું
છે. તેમા વિશેષ જણાવ્યું છે કે “આ વખતે નકાસ (ચિતારા) એ તસવીર
બાદશાહ અને ગુરમહારાજની ઉતારી તે બીકાનેરના ખરતર ભટ્ટારક શ્રી
પુન્યજી પાસે મોજૂદ છે. ચિતારાએ બાદશાહ અકખ્ખરની સભામાથી બાદ-
શાહની વાજળી મુખ્ય ૩ તસખીર લખી છે. ખિરખલ, કરમચંદ બખાવત,
તથા કાજી ખાનખા, અને શ્રી ગુર મહારાજના સર્વ સાધુ સમુદાયમાથી
ત્રણ સાધુ નામ લખ્યા છે.—વેધહર્ષ (ખડં નામ વિવેકહર્ષ), પરમાનંદ.

આ પરથી એમ અનુમાન થાય છે કે જિનચંદ્રસૂરિ, અકબર બાદશાહે બોલાવવાથી ગૂજરાતમાં હતા ત્યાંથી અનેક શિષ્યો સાથે લઈ ગયા તેમાં સમયસુંદર હતા ગૂજરાતમાંથી વિહાર કરતાં પહેલાં જાલોર, ત્યાંથી મેદિનીતટ-મેડના, નાગોર એમ મારવાડમાંથી પસાર થઈને લાહોર આવ્યા.

સં. ૧૬૪૯ પહેલાં તો સમયસુંદર ગૂજરાતમાં જ રહ્યા હતા અને સં. ૧૬૪૯ માં લાહોર આવી ઉપાધ્યાય પદ મેળવી પછી ને જાણુ ને વિશેષમાં મેવાડ-મારવાડમાં પ્રવાસ કર્યો છે, અને તેથી તેમની મુખ્ય ગૂજરાતી ભાષામાં અનેક દેશોના પ્રા-તીય શબ્દો, મારવાડી શબ્દો, ફારસી શબ્દો જોવામાં આવે છે. આ વાત તેમણે જે ગ્રંથો રચ્યા તેના નિર્દિષ્ટ સ્થાનપરથી-તે ગ્રંથોપરથી જણાઈ આવે છે.

સં. ૧૬૫૮ અમદાવાદ, સં. ૧૬૫૯ ખલાત, સં. ૧૬૬૨ સાંગાનેર અને ધંધાણી સં. ૧૬૬૫ આગ્રા, સં. ૧૬૬૭ મરોટ, સં. ૧૬૬૮ મુલતાન, સં. ૧૬૭૨ અને ૧૬૭૩ મેડતા સં. ૧૬૭૪ માં જિનચંદ્રસૂરિ મેડતામાં સ્વર્ગસ્થ થયા ને જિનરાજસૂરિ^{૧૭}

તથા સમયસુંદર ” આ છબી પ્રકટ થાય તો ઘણો પ્રકાશ પડે અને કવિ સમયસુંદરની તસવીર મળી આવે. આવીજ છબી તપાગચ્છીયહીરવીજય સૂરિની તે વખતની પ્રકટ થઈ છે (જુઓ સાક્ષર શ્રી જિનવિજયજીએ કૃપા-રસકોશની લખેલી ભૂમિકા સાથે પ્રકટ કરેલ છબી. તેમા પણ અકબર સાથે ત્રણ અમીરાદિ, અને હીરવિજય સાથે ત્રણ જૈન સાધુઓ છે. આ અને ઉપરની છબી બંને એકતો નથી એમ શંકા રહે છે. વળી આ અદક જૈન સંપ્રદાય શિક્ષા (ચતિ શ્રી ચાલચંદ્રની) મા પૃ. ૬૪૯ ની ટિપ્પણીમાં પ્રકટ થયું છે.

૧૭. જિનરાજસૂરિ—(ખીજી) પિતા શા ધર્મસી, માતા ધારલદે, જોત્ર બોહિતથરો. જન્મ સં. ૧૬૪૭ ચે. શુ ૭, દીક્ષા બીકાનેરમા સં. ૧૬૫૬ ના માર્ગશીર્ષ શુદ્ધિ ૩, દીક્ષા નામ રાજસમુદ્ર વાચક (ઉપાધ્યાય)

તેમની ગાદી ત્યાં મળી સં. ૧૬૭૬ માગશર માસમાં રાણકપુર (સાદડી પાસે) ની જાત્રા કરી [તે રાણકપુરની જાત્રા વખતે કરેલા સ્તવનમાં તેના મંદિરનું વર્ણન આપ્યું છે કે ' ચારે દિશાના ૨૪ મંડપ ચાર ચતુર્મુખ (ચોમુખ) પ્રતિમા, તે દેહરાતું નામ ત્રિભુવનદીપક. ૮૪ દેગી, ભોંયરાં. મેવાડ દેશમાં ૯૯ લાખ ખર્ચો પોરવાડ ધરણાકે બધાન્યુ ત્યાં ખરતર વસતિ છે ને તે ઉપરાંત બીજા પ્રાસાદ છે.] અને તે વર્ષમાં લાહોર ગયા, સં. ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં હતા. આની પછી સં. ૧૬૮૨ માં જેસલમેર પામેના પાંચ ગાઉ પરના-અસલ રાજ્યવાની લોદવપુરમાં રહેતા. ૧૮થે ૩

પદ સં. ૧૬૬૮ માં જિનચંદ્રસૂરિએ આસાઉલિમા આપ્યું અને સૂરિપદ મેડતામાં સં. ૧૬૭૪ ના કાગણુ શુદ્ધ ૭ ને દિને થયું. તેનો મહોત્સવ ત્યાંના ચોપડા ગોત્રીયસાહ આસકરણે કર્યો. તેમણે ધણી પ્રતિષ્ઠાઓ કરી-દાખવા તરીકે સં. ૧૬૭૫ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૧૩ શુક્રે શત્રુંજય ઉપર અમલ કબ્જાર-કારક અમદાવાદના સઘવી સોમજી શિવજીએ ઋપભ અને બીજા જિનોની ૫૦૨ મૂર્તિઓ બનાવરાવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરી ભાણુવડમાં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની સ્થાપના કરી હતી. સં. ૧૬૭૭ જેડ વદિ ૫ ગુરવારે જહાગીરના રાજ્યમા અને શાહજહાદા શાહજહાદાના સમયમાં ઉક્ત આસકરણે બનાવેલા મમ્માણી (સંગેમર્મર) ના પથ્થરના સુંદર વિહાર (મંદિર) માં મેડતામાં શાતિનાથની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી એવું કહેવાય છે કે તેમને અંબિકા દેવીએ વર આપ્યો હતો અને તેથી ધંધાણીપુરમાં પ્રાચીન પ્રતિમા કાઢી હતી તેઓ પાઠણમા સં. ૧૬૯૯ ના આષાઢ શુદ્ધ ૯ ને દિને સ્વર્ગસ્થ થયા તેમણે નેપંથીય કાવ્ય પર જૈનરાજી નામની વૃત્તિ રચી છે અને બીજા ગ્રંથો રચ્યા છે તેમના કહેવાથી મતિસારે ધન્ય શાલિભદ્રનો રાસ સં. ૧૬૭૮ આસો વદિ ૬ ને દિને ખંભાતમા રચ્યો હતો.

૧૮ થે ૩ ભાણુશાહી સંખંધી એવું કહેવાય છે કે તે લોદવપુર (હાલનું લોધરા) માં ધીનો વેપાર કરતો હતો. એક ધીનું પાત્ર લઈ ભરવાડણુ વેચવા આવી, તેની નીચે હરીવેલ હતી આથી તે પાત્રના ધીનો તોલ કરતા જેમ જેમ ધી કાઢતા જાય તેમ તેમ તે પાત્ર ભરાતું જાય આ હરીવેલ પાત્ર નીચેની ઇંદોળી સાથે હતી, તે ઇંદોળી લઈને થેડશાહે કેંકી દીધી, પછી

ભણુશાલીએ જેસલમેરથી શત્રુજયપર જવાનો સંઘ કાઢ્યો. આમાં શ્રી જિનરાજસૂરિ પ્રમુખ અનેક આચાર્ય સાથે હતા અને સમયસુંદર ઉપાધ્યાય પણ આ સંઘમાં ગયા હતા. આ સંઘ શત્રુજયની યાત્રા કરી આગ્યો-સં ૧૬૮૨ પછી સમયસુંદર ૧૬૮૨ માં નાગોર આગ્યા, કે જ્યાં શત્રુજય રાસ રચ્યો. ત્યાંથી સં ૧૬૮૩ મેડનામાં, સં ૧૬૮૫ લૂણકર્ણુસર, સં ૧૬૮૭ પાટણ. આ વર્ષમાં ભારે દુકાળ પડ્યો હતો કે જેનું વર્ણન તેમણે ચંપક ચોપદમાં ક્યું છે. સં ૧૬૮૯ મીરમીજાના રાજ્યમાં અકપુર (અમદાવાદ) માં, સં ૧૬૯૧ ખંભાત, સં ૧૬૯૪ અને ૧૬૯૫ બલોર,

તેમાંથી તે વેલ લઈ તેના પ્રતાપે અખૂટ ધીથી અઠળક સંપત્તિ તેણે પ્રાપ્ત કરી. આ વાત તેણે જિનસિંહ સૂરિને કહી, ગુરૂએ સુકૃતાર્થ કરવા કહ્યું ત્યારે થિરૂએ ત્યા થઈ ગયેલા ધીરરાજ (ધીરાજ ભાટી) એ સં ૧૧૯૬ પછી બંધાવેલાં લોધરામાંના સહસ્રકૃણ પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો તેમાં વિશાલ પ્રતિમા સ્થાપન કરી. અને પોતાની બે પત્ની તથા બે પુત્રના કલ્યાણાર્થે ચાર બાજુએ ચાર દેવકુલિકાઓ બંધાવેલી છે. આની પ્રતિષ્ઠા નૈષધકાવ્ય ઉપર જૈનરાજ નામની ટીકાના કર્તા મહા વિદ્વાન આચાર્ય જિનરાજ સૂરિએ સં ૧૬૭૫ માં કરેલી છે. વિશેષમાં થેરશાહે જ્ઞાનભંડાર કરાવ્યા અને નવરત્નોનાં જિનખિંબ કરાવ્યાં. કોડો રૂપિયા ખર્ચ્યા, ત્યારપછી શત્રુજયનો સંઘ સં ૧૬૮૨ માં કાઢ્યો આની પહેલા બાદશાહ અકબ્બરે થેરશાહને દિલ્હી બોલાવી ધણું માન આપ્યું. થેરશાહે નવ હાથી, પાચસે ઘોડા નજર કર્યા ત્યારે બાદશાહે ‘ રાયબદા ’ નો ખિતાબ બક્ષ્યો આથી આની ઓલાદ ‘ રાયભણુશાલી ’ કહેવાય છે. આગ્રામાં મોટું જિનમંદિર થિરૂશાહે કરાવ્યું કે જે હાલ મોત્તુદ છે. ભણુશાલી એ મૂળનામ એ રીતે પડ્યું કે લોધ્રપુરના ચદુવંશી ધીરાજ ભાટી રાજના યુવરાજ પુત્ર સગરની માતાને પ્રહારાક્ષસ લાગ્યો હતો તેને સં ૧૧૯૬ માં ખરતર ગચ્છના ચમત્કારી આચાર્ય જિનદત્ત સૂરિએ કાઢ્યો તેથી રાજ કુટુંબ સહિત જૈન થયો અને તેના પર આચાર્ય જૈનત્વની ક્રિયારૂપે ભંડશાલમાં વાસઘેપ કર્યો તેથી તેનું ગોત્ર ભંડશાલી (ભણુશાલી) સ્થપિત થયું, અને તેના આ વંશજ થેરશાહ થયા. આ રીતે મૂલ ભણુશાલી જૈન હતા. જુઓ મહાજન વંશ મુકતાવલિ પૃ. ૨૯-૩૦.

સં. ૧૬૯૬ અમદાવાદ, સં. ૧૬૯૮ અહમદપુર (અમદાવાદ);
સં. ૧૭૦૦ અમદાવાદ; એ રીતે એ સ્થળોએ આપણા કવિએ અચક
નિવાસ કર્યો હતો.

આ ઉપરાંત સમેતશિખર (જેને હાલ કેટલાક પાર્શ્વનાથહિલ
કહે છે), ચંપા, પાવાપુરી, ક્યોધી (મારવાડ), નાદોલ, વીકાનેર,
આણુ, શંખેશ્વર, જીરાવદા, ગોડી, વરકાણા, અંતરોક્ષ પાર્શ્વનાથ,
તેમજ ગિરનાર વગેરે અનેક જૈન તીર્થોની જાત્રા કરી હતી
૧૯જેસલમેરમાં પોતે ઘણાં વર્ષો ગાળ્યાં લાગે છે.

૧૯ જેસલમેર—આનો કિલ્લો રાજસ્થાનમાં પ્રસિદ્ધ છે કે જે ચંદુવરી ભટ્ટી
મહારાજાએ લોધપુરથી આવી સં. ૧૨૧૨ માં બાંધ્યો. જૈનના અરતર ગચ્છના
શ્વેતામ્બરી સાધુઓનો આ પ્રબલ નિવાસસ્થ હતો જિનરાજ, જિનવર્ધન,
જિનભદ્ર આદિ સૂરિઓએ અનેક જૈન દેવાલયોની પ્રતિષ્ઠા અત્ર કરી છે કિલ્લાપર
આઠ જૈન મંદિર છે; તે પૈકી મુખ્ય ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનું છે—સં. ૧૪૫૮
માં જિનરાજસૂરિના આદેશથી તેના ગર્ભગૃહમાં સાગરચંદ્રસૂરિએ પ્રતિમા
સ્થાપિત કરી, અને સં. ૧૪૭૩ માં મહારાજલ લક્ષ્મણ સિંહના સમયે સંપૂર્ણ
થયું. તે રાજના નામ પરથી તેનું નામ લક્ષ્મણવિહાર રાખ્યું ને તેમાં જિન-
વર્ધન સૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. તેમાંની ચિંતામણી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ ભટ્ટીઓની
પ્રાચીન રાજધાની લોધપુરથી આણેલી વેલુની હોઈ પ્રાચીન છે બીજું મંદિર
સલવનાથનું સં. ૧૪૯૪ માં જિનભદ્ર સૂરિના ઉપદેશથી આરંભાયેલું તે
૧૪૯૭ માં પૂર્ણ થયું ને તેમાં સૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. તે વખતે ૩૦૦ મૂર્તિની
પ્રતિષ્ઠા થઈ. આ મંદિરની નીચે જ્ઞાનસડાર વાસ્તે ભોયડ બંધાવ્યું. તેમાં
ભંડાર રાખ્યો, કે જે હજી વિદ્યમાન છે તેમાં ૧૦ મીથી ૧૫ મી વિક્રમ સદીનાં
લખાએલાં તાડપત્રના પ્રાચીન દુર્લભ પુસ્તકો મોજીદ છે. બીજા મંદિરો—આદી-
શ્વર, શાંતિ, શીતલ, ચંદ્રપ્રભા, મહાવીર વગેરેના વિક્રમના સોલમાં શતકના
પૂર્વાર્ધમાં નજીક નજીક ત્યાં બંધાવેલા છે. આ તથા સર્વ બીજા મંદિરોમાં
કુલ મળી આશરે ૭૦૦૦ જિનબિંબો છે વળી બધાં મળી ૬ જ્ઞાન ભંડારો
છે. ત્યાંના ભંડારોની પુસ્તકસૂચિ સદગત સાક્ષર ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલે
મહાશ્રમ લઈ કરેલી તે પડિત લાલચંદના વિસ્તૃત હકીકતવાળા પરિચય
સહિત ગાયકવાડ સરકારે હમણા બહાર પાડી છે જોધપુર બિઝનેસ

જૈનોનાં ભારતવર્ષમાં તેમના તીર્થંકરોની જન્મભૂમિ, દીક્ષાભૂમિ, કેવલજ્ઞાનભૂમિ, નિર્વાણભૂમિ તરીકેનાં તીર્થો અનેક છે. તેમાં મુખ્ય શત્રુંજય, ગિરનાર, સમ્મેત-શિખરાદિ છે. તે સર્વની યાત્રા દરેક યુસ્ત જૈનને માટે આવશ્યક ગણાય આ કવિએ રચેલ 'તીર્થમાલા સ્તવન' પરથી જણાય છે કે તેમાં લખેલ અષ્ટાપદ અને નંદીશ્વર એ શાસ્ત્રોક્ત તીર્થ સિવાય બધાય તીર્થની યાત્રા તેમણે કરી હતી. તે સ્તવન નીચે પ્રમાણે છે:—

શત્રુંજે^{૨૦} ઋષભ સમોસર્પા લલા ગુણુ ભર્યારે, સિદ્ધા સાધુ અનંત,
તીરથ તે નમુરે,
તીન કલ્યાણુકે તિહાં થયાં, મુગતેં ગયારે, નેમીશ્વર ગિરનાર,
તીરથ તે નમુરે. ૧

રેલ્વેમા બાઢમેર સ્ટેશનથી જેસલમેર દર માધલ છે. ત્યાં તપાગચ્છે ૧૯ મી સદીમા પ્રવેશ કર્યો ને મહાકષ્ટે ૧૮૬૯ માં કોઠની નીચે તેમના તરફથી શિખરબંધ દહેડં બંધાયું. ત્યાંના દહેડાં સંબંધી વિગત જિનસુખ સૂરિએ જેસલમેર ચેત્ય પરિપાટી બનાવેલ છે તેમાં મળે છે. (જુઓ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ પૃં ૧૪૬.)

૨૦ શત્રુંજય-પાલીતાણા કાઠીયાવાડમાં-આવેલો પવિત્ર ગિરિ ગિરનાર-જીનાગઢમા આખુ કે જ્યાં વિમલ મંત્રીએ અને વસ્તુપાલ મંત્રીએ મહાન કારીગરીના અદ્ભુત જૈન દેવાલયો બંધાવેલાં છે. સમ્મેતશિખર કે જ્યા ૨૪ તીર્થંકરો પૈકી ૨૦ મુક્તિ પામ્યા છે—કલકત્તાથી જવાય છે.

અંપા એ વાસુપુજ્યની નિર્વાણ ભૂમિ. પાવાપુરી-મહાવીરની નિર્વાણ ભૂમિ જેસલમેર-વીકાનેર પ્રસિધ્ધ છે.

સેરીસરો, સેરિસા-કલ્લોલ પાસે. આ તીર્થનો હમણાં જ ઉદ્ધાર કરવામા આવ્યો છે.

શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ-પાટણથી ૨૦ ગાઉ દૂર. પંચાસરો પાર્શ્વનાથ પાટણમાં વનરાજ આવડાએ સ્થાપેલ.

કલોધી—મેડતારોડ સ્ટેશનથી પા ગાઉ. સં ૧૧૮૧ માં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપાયેલી છે.

- અપ્પાપદ એક દેહરો, ગિરિસેહરોરે, રતેં ભરાવ્યા બિંબ-નીં ૦
- અપ્પા ચૌમુખ અતિ ભલો, ત્રિભુવનતિલોરે ત્રિમલવસંધ વસ્તુપાલ ૨
- સમેતશિખર સોહામણો, રલિયામણોરે, સિક્કા તીર્થકંડર વીશ
- નયરી અંપા નિરખીયે, હૈયે હરખીયેરે, સિક્કા શ્રી વાસુપૂજ્ય. ૩
- પૂર્વ દિશે પાવાપુરી, ઋદ્ધિ ભરીરે, મુકિત ગયા મહાવીર
- જેસલમેર જુહારીયે, દુઃખ વારીયેરે, અરિહંત બિંબ અનેક ૪
- વિક્રાનેર જ વંદીયે, ચિર નંદીયેરે, અરિહંત દેહરાં આઠ.
- સેરિસરો સંખેશ્વરો, પંચાસરોરે, ફલોધી થ ભણુ પાસ. ૫
- અંતરિક અંબવરો, અમીઝરોરે, જીરાવલો જગનાથ.
- ‘ ત્રૈલોક્યદીપક ’ દેહરો, જત્રા કરોરે, રાણુપુરેં રિસહેશ. ૬
- શ્રી નાકુલાઇ જાલો, ગોડી સ્તવોરે. શ્રી વરકાણો પાસ.
- નંદીશ્વરનાં દેહરાં, બાવન ભલારે, રચકકુંડલે ચાર ચાર. ૭
- શાશ્વતી આશાશ્વતી, પ્રતિમા છતીરે, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ.
- તીરથ યાત્રા ફલ તિહાં, હોજો મુઝ ઇહારે, સમયસુંદર કહે એમ. ૮

શિષ્ય પરંપરા.

હર્ષનંદન નામના એક વિદ્વાન શિષ્ય તેમને હતા. તે શિષ્યે સં ૧૬૭૩ માં ‘ મધ્યાન્હ વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ ’ તથા બીજો ગ્રંથ નામે ‘ ઋષિમંડલ સ્તવ ’ (મહર્ષિ સ્તવ) ગાથા ૨૭૧ નુ, — તેના પર

થંભણુ—સ્થંભનક પાર્શ્વનાથ હાલ ખંભાતમાં. તેની પ્રતિમા અલયદેવ-સૂરિના સમયમાં પ્રકટેલી.

અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ—આકોલાથી લગભગ ૨૦ ગાઉ દૂર.

અંબવરો (અંબહરો) પાર્શ્વનાથ—કાઠિયાવાડના ઉંના ગામ પાસે.

અમીઝરો પાર્શ્વનાથ—હુઆમાં (પાલણુપુર તાલુકો.)

જીરાવલા પાર્શ્વનાથ (મારવાડ). નાકુલાઇ—મારવાડમાં. ગોડી પાર્શ્વ-નાથ—પારકરમાં. વરકાણા પાર્શ્વનાથ—મારવાડમાં.

૪૨૦૦ શ્લોકની ટીકા રચેલ હતી. ખરતર ગચ્છમાં લક્ષ્વાચાર્યોના નામનો આઠમો ગચ્છભેદ ખં ૦ જિનસાગરસૂરિએ સં ૦ ૧૬૮૬ માં કર્યો હતો તે ગચ્છને હર્ષનંદને ધણો વધાર્યો. વિશેષમાં હર્ષનંદને, તથા ખં ૦ સુમતિકદ્વેલ એ બંને એ મળીને તૃતીય જૈન આગમ નામે સ્થાનાંગ પરની વૃત્તિમાંની ગાથાઓ પર શ્લોક ૧૩૬૦૪ ની વૃત્તિ રચી હતી.

સમયસુન્દરના શિષ્યના શિષ્ય નામે હર્ષકુશલ ગણી (ઉપાધ્યાય) હતા કે જેણે સમયસુન્દરની ભાષાકૃતિ નામે ધનદત્તની ચોપઇ પોતે સંશોધિત કરી હતી.

સમયસુન્દરની શિષ્યપરંપરા અખંડપણે સં ૦ ૧૮૨૨ સુધી તેા ચાલી આવેલી હતી એ વાત સિદ્ધ છે. સં ૦ ૧૮૨૨ ના માગશર શુદ્ધિ ૪ ના દિવસે તેમની શિષ્યપરંપરામાંના આલમચંદે ‘ સમ્યક્ત્વ કોમુદી ચતુ.પદી ’ એ નામની પદ્યકૃતિ મહુદાબાદમાં બનાવેલ છે તેમાં પોતાની પ્રશસ્તિ આપતાં બણાવે છે કે,

યુગવર શ્રી જિનચંદ સૂરીદા, ખરતર ગચ્છ દિણંદાળ
રીહડ ગોત્ર પ્રસિદ્ધ કહદા સદ્ગુર સુજસ લહંદાળ.
પ્રથમ શિષ્ય તસુ મહા વેરાગી જિણ મમતા સહુ ત્યાગીજી
સકલચંદળ સકલ સોભાગી સમતા ચિત્તસું બગીજી.
તાસુ સીસ પરગટ જગમાંહી સહુ કાઇ ચિત્ત ચાહૈજી
પાઠક પદવીધર ઉચ્છાહૈ સમયસુદરજી કહાહૈજી,
તાસુ પરંપરમે સુવિચારી બચે વાચક પદ ધારીજી
કુશલચંદજી બહુ હિતકારી તાસુ શિષ્ય સુખકારી જી.
સદ્ગુર આસકરણજી સુહાયા જગમે સુજસ ઉપાયાજી
તાસુ શિષ્ય આલમચંદ કહાયા એ અધિકાર બણાયાજી.

આ રીતે સમયસુન્દરની શિષ્ય પરંપરામાં કુશલચંદ ઉપાધ્યાય થયા, તેના શિષ્ય આસકરણજી અને તેના શિષ્ય આલમચંદ.

સંસ્કૃત ।પામાં કૃતિઓ.

કવિ એક સમર્થ વિદ્વાન, ટીકાકાર, સંગ્રહકાર, રાષ્ટ્રશાસ્ત્રી, ઇંદ્રશાસ્ત્રી, અને અનેક ગ્રંથોના અવલોકનકાર અને અવગાહનાર હતા એ તેમના નીચેના ગ્રંથો પરથી જણાઈ આવે છે, આ ગ્રંથો ગૂર્જર ભાષા સિવાયના છે:-

ભાવશતક શ્લોક ૧૦૧ સં ૧૬૪૧.

રૂપકમાલા પર વૃત્તિ શ્લો ૪૦૦, સં ૧૬૬૩. આ વૃત્તિ કવિના પ્રગુરુ ઉક્તા જિનચંદ્ર સૂરિના શિષ્ય રત્નનિધાન ગણીએ શોધી હતી.

કાલિકાચાર્ય કથા (સંસ્કૃત) સં ૧૬૬૬.

સામાચારી શતક સં ૧૬૭૨ મેડતામાં.

વિશેષ શતક (પત્ર ૬૭) સં ૧૬૭૨ મેડતામાં, આનો ઉલ્લેખ કર્તાએ પોતાની ગાથા સહસ્ત્રીમાં કર્યો છે રચ્યા દ્વિન પાશ્વર્જનમ દિને

વિચાર શતક (પત્ર ૪૫) સં ૧૬૭૪.

૨૧ અષ્ટલક્ષી સં ૧૬૭૬ (રસ જલધિરાગ ગોસમેતે)

૨૧ આમાં પહેલા એક શ્લોકમાં સૂર્યદેવની સ્તુતિ કરી છે તે ખાસ 'ચાન ખેચે છે. ત્યાર પછી બીજા શ્લોકમાં પ્રાણી—સરસ્વતીની સ્તુતિ કરી જણાવે છે કે 'રાબ નો દદતે સોગ્ય' એ શ્લોકના એક પાદના મેં નિબળુક્તિની વૃદ્ધિ નિમિત્તે અર્થો કર્યા છે તેમાં તે પાદમાંના 'રાબ' નો અર્થ સૂર્ય પણ થાય છે એમ જણાવી સૂર્યદેવના નામો આપે છે —

સાવિત્રી મવિતા રાજા વિસૃજો િષ્ટુણો વિરાટ્ ।

સપ્તાર્ચિઃ પ્તતુરગઃ સપ્તાલોકનમસ્કૃતઃ ॥

એમ સ્કંદપુરાણમાં શ્રી સૂર્યસહસ્ર નામમાં જણાવ્યું છે તેથી રાબ એટલે શ્રી સૂર્ય, નં એટલે અમને સોગ્ય આપે છે.

લાહોર. આ રાજાનો દદતે ગૌર્ય — એ રીતના વાક્યના આઠ લાખ અર્થોવાળો ગ્રંથ છે. આનું બીજું નામ અર્થરતનાવલિ છે. તે લાલપુર (લાહોર) માં પૂર્ણ કર્યો. (પી. રી. ૪ થો. પૃ. ૬૮-૭૩).

આ અષ્ટલક્ષી ગ્રંથ કવિએ સં. ૧૬૪૯ પહેલાં શરૂ કરી તે વર્ષમાં એક પુસ્તકના પ્રમાણનો કરી નાખ્યો હોવો જોઈએ એમ જણાય છે. એટલુંજ નહિ પણ તે વર્ષમાં શ્રી અકબર બાદશાહે ખુદ રાજસભામાં વાંચી સાંભળી આ પુસ્તક સ્વહસ્તે લઈ કવિના હાથમાં આપી તે રીતે પ્રમાણભૂત કર્યો એવું પોતે આ ગ્રંથમાં જ જણાવે છે:—

સંવતિ ૧૬૪૯ પ્રસિતે શ્રાવણ શુકલ ૧૩ દિને ન્ધ્યાયાં
કશ્મીરદેશવિજયમુદિશ્ય શ્રી રાજશ્રી રામદાસ વાટિકાયાં
કૃતપ્રથમપ્રયાણેન શ્રી અકબર પાતશાહિના જાલદીનેન અ-
તિજાત સાહિજાને શ્રી સિલેસ સુરત્રાણ સામંતમંડલિકરાજ-
રાજિવિરાજિતરાજસભાયાં અનેકવૈયાકરણતાર્કિકાવિદ્વત્તમમહદસ-
મક્ષં અસ્મદ્ ગુરુવરાન્ યુગપ્રધાનચરતર-મહાર શ્રી ચિન્દ્ર
સૂરીશ્વરાન્ આચાર્ય શ્રીજિનાસિંહસૂરિપ્રમુખકૃતમુખસુ સ્વશિષ્ય-
ત્રાતપરિકરાન્ અસમાનસન્માનવહુદાનપૂર્વ સમાહૂયાયમ લક્ષાર્થી

આમ જૂદા જૂદા અર્થો દરેક શબ્દોના મૂકી આખા વાક્યનો અર્થ કરી, સર્વે મળી આઠ લાખ અર્થ કર્યા છે તે જણાવી છેવટે પોતાની પ્રશસ્તિ આપે છે.

આ રચનામાં શ્રી જિનાસિંહસૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય સમયરાજ ગણિએ (મદ્રવિદ્યૈક ગુરુ-કે જે મારા વિદ્યાગુરુનાજ શિષ્ય થાય) મારા પર અનુગ્રહ કરેલો છે એમ પોતે સ્વીકારે છે

ગ્રન્થો મત્પાર્શ્વાદ્ વાચયાંચક્રેઽવક્રેણ ચેતસા । તતસ્તદર્થશ્રવણ
સમુત્પ્રભૂતનૂતનપ્રસોદાતિરેકેણ સંજાતચિત્તચાત્કારેણ વહુ-
પ્રકારેણ શ્રીસાહિના વહુ પ્રશંસાપૂર્વ ‘ પઢ્યતાં સર્વત્ર વિસ્તાર્યતાં
સિદ્ધિરસ્તુ ’ इत्युત્ત્વા ચ સ્વહસ્તેન ગૃહીત્વા એતત્ પુસ્તકં
મમ હસ્તે દત્વા પ્રમાણીકૃતોઽયં ન્થઃ । અતઃ સોપયોગિત્વાત્
શ્રીસાહિનાપિ સમુદિશ્યાર્થમાહ—રાજા શ્રી અકબરઃ નોઽસ્મભ્યં
સૌખ્યં સુખં દદતે પ્રજાનાયિતિ ।

એટલે—સંવત્ ૧૬૪૯ ના શ્રાવણ સુદ ૧૩ દિને સાંજે કાશ્મીર
દેશપર વિજય કર્યો તે નિમિત્તે શ્રીરાજ શ્રી રામદાસ (આ રામદાસ
તે જણાય છે કે જેણે સં ૧૬૫૨ માં એતુબંધ (રાવણવહો) ની
ટીકા રચી છે અને જેને માટે પ્રાજ્ય ભટ્ટની રાજતરગિણિમાં વિશેષ
હલ્લેખ મળી આવે છે) ની વાડીમાં શ્રી અકબર આદ્શાહ—જલાલ-
દીને પ્રથમ પ્રયાણ કરી અતિ ખાનદાન શાહબદા શ્રી સલીમ (પા-
છગથી જહાંગીર આદ્શાહ) સુલતાન સામંત મહલિક રાજાઓથી
વિરાજિત રાજસભામાં અનેક આકરણીઓ તાર્કિક વિદ્વત્તમ ભટ્ટ-પં-
ડિત સમક્ષ અમારા ગુરુવર યુગપ્રધાન ખરતર ભટ્ટારક શ્રી જિનચંદ્ર
સૂરીશ્વર ને આચાર્ય શ્રી જિનસિંહસૂરિ વગેરેએ આણેલા શિષ્ય સમુદાય
સાહિત્યે અતિશય સન્માન આપીને બોલાવી આ અષ્ટલક્ષ્મી ગ્રંથ
મારી પાસે શુદ્ધ ચિત્તથી વચાવ્યો, ત્યારપછી તેના શ્રવણથી તેને
અતિ નવીન પ્રમોદનો અતિરેક થતાં ચિત્તમાં ચમત્કૃતિ થતાં બહુ
પ્રકારે શ્રી આદ્શાહે બહુ પ્રશંસા કરી અને ‘ સર્વત્ર વાંચી આનો
વિસ્તાર કરો ’ એમ કહી સ્વહસ્તે તેને લખીને આ પુસ્તક મારા હા-
થમાં આપી આ ગ્રંથ પ્રમાણભૂત કર્યો. પછી પોતે જેના અર્થ
કેવળ આહુ છે તે પદ લઈ રાજા એટલે આદ્શાહ અકબર તે નઃ

એટલે આપણને પ્રજ્ઞને સૌખ્ય આપે છે. આ ગ્રંથની અંતે કવિએ ‘અમર ગુણ વર્ણન અષ્ટક’ મૂકેલ છે તે ખાસ અવગાહવા યોગ્ય છે.

વિસંવાદ શતક સં० ૧૬૮૫ આમાં સૂત્રોચ્ચાદિમાં પરસ્પર જે વિરોધ લાગે છે તે બતાવ્યો છે.

સૂત્ર પ્રકરણ ટીકા પ્રબંધ સંબંધ ચારુ ચરિતેષુ ।

યે કેડપિ વિસંવાદા દૃષ્ટા એકી તા હહ તે ॥ પી. રી. ૩ પૃ. ૨૯૦

વિશેષ સંગ્રહ સં० ૧૬૮૫ લૂણકર્ણસરમાં.

ગાથાસહસ્ત્રી સં० ૧૬૮૬ (પી. રી. ૩ પૃ. ૨૮૮).

આમાં જમાલિ આદિ નિન્હવોની આવશ્યક ચૂંટિમાંથી ૧૬ ગાથા ટાંકી કહેલ છે કે આની વ્યાખ્યા સંબંધ સહિત મારા રચેલ વિશેષ સંગ્રહમાંથી વિદિત થશે આમાંની અનેક ગાથાઓ જૈન ઇતિહાસ અને સાહિત્ય માટે ઉપયોગી થાય તેરી છે

ગાથાઃ કિયત્યઃ પ્રકૃતાઃ કિયત્યઃ શ્લોકાશ્ચ કાવ્યાનિ કિંયંતિ સંતિ ।
નાનાવિધં ધર્મલોકનશ્રમાદેકીકૃતા અત્ર મયા પ્રયત્નાત્ ॥

જયતિહુયણુ નામના ન્તોત્રપર વૃત્તિ સં० ૧૬૮૭ પાટણમાં.

૨૨ દશવૈકાલિક સૂત્રપર શબ્દાર્થ વૃત્તિ ટીકા શ્લો. ૩૩૫૦ સં० ૧૬૯૧ ખંભાતમાં.

વૃત્તરતનાકર વૃત્તિ સં० ૧૬૯૪ બલોરમાં.

૨૨ દશવૈકાલિક—સૂત્ર એ પ્રાચીન સત્યભવ સૂરિકૃત જૈનાગમ છે તે પર પ્રસિદ્ધ હરિભટ્ટ સૂરિએ ટીકા કરી છે. કર્તા કહે છે કે તે ટીકા વિષમ છે તેથી શિષ્યોને અર્થે શીઘ્રગોષ્ઠ થાય તે હેતુથી મુગન કરી છે. (મુદ્રિત સં० ૧૯૭૫)

૨૩ કલ્પસૂત્ર પર કલ્પકલ્પવ્રતા નામની વૃત્તિ શ્લોક : ૧૫૫૮.

નવતત્ત્વ પર વૃત્તિ.

વીર ચારિત્રસ્તવ એ નામના જિનવદ્ધણસૂરિ કૃત સ્તવન
પર ૮૦૦ શ્લોકની ટીકા વીરસ્તવ વૃત્તિ (દુરિયરવ સમીર વૃત્તિ)

સંવાદસુંદર ૩૩૩ શ્લોક

ચાતુર્માસિક વ્યાખ્યાન

રઘુવંશ વૃત્તિ (પત્ર ૧૪૫)

કવિ કલિદાસ કૃત રઘુવંશ નામનો અથ જૈનોમાં સાહિત્ય અર્થે
પઠાવવામાં આવતો અને તેથી તેના પર વૃત્તિઓ પણ અનેક જન
સાધુઓએ કરેલી જોવામાં આવે છે.

આ રીતે સર્જન ભાષામાં વૃત્તિઓ તેમણે કરી છે. વૃત્તિ-ટીકા
ઉપરાંત અનેક અર્થો સૂત્રો વાંચી તે સર્વેનું દિગ્દર્શન કરવી તેમાં
રહેલા વિસંવાદ શોધી પોતાનું બહુશ્રુતપણુ દાખવ્યું છે.

નૂજર ભાષાની પદ્યકૃતિઓ.

૧ ચોવીરી (૨૪ તીર્થંકરનાં સ્તવનો) સં. ૧૬૫૮

૨૩. કલ્પસૂત્ર—એ પણ પ્રાચીન, ભદ્રબાહુકૃત જનાગમ છે આ પરની
કર્તાની ટીકા ૩૦ જેકાળી (કે જેણે અંગ્રેજીમાં આ સૂત્રનો અનુવાદ કરેલ
છે જુઓ સેકેટ બુક્સ ઓફ ધ ઇસ્ટ) ના કહેવા પ્રમાણે જિનપ્રેમ મુનિએ
કલ્પસૂત્ર પર રચેલી સદેહવિષોપધિ નામની ટીકાનો માત્ર સક્ષિત સાર—
abstract—છે આ ટીકા જિનગજસૂરિ (કે જેનું સૂરિપદ સં. ૧૬૭૪ થી મરણ
સં. ૧૬૮૬ સુધી રહ્યું) ના રાજ્યમાં ને જિનસાગર સૂરિના યૌવરાજ્યમાં
હુણકર્ણસર ગામમાં આરંભ કરીને તેજ વર્ષમાં અંધારિણીપુરમાં પૂર્ણ કરેલ
છે તેથી આ રચના સં. ૧૬૭૪થી ૧૬૮૬ ની વચમાં કરી છે ને તે દરમ્યાનમાં
હુણકર્ણસરમાં સં. ૧૬૮૫ માં પોતે હતા તે વિશેષસંગ્રહના રચનાકાલ
અને સ્થળ પરથી જણાય છે તેથી આ રચના સં. ૧૬૮૫ માં જ પૂર્ણ
થયેલી છે

વિજ્યાદશમી અમદાવાદમાં. આને કવિએ ‘ ચતુર્વિંશંતિ તીર્થ’કરગો-
તાનિ ’ એ નામ આપ્યું છે. અંતી શુદ્ધ પ્રત આણંદજી કદ્યાણજી
હસ્તકેના પાલીતાણાના ભંડારમાં છે.

૨ શાંખપ્રઘ્વન પ્રખંધ રચ્યા સં ૧૬૫૯ વિજ્યાદશમી.
ખંભાતમાં સ્તંભન પાર્શ્વનાથના પસાયથી.

ભાષામાં મોટો ગ્રંથ રચવાનો આ તેમનો પહેલો પ્રયાસ છે
એમ તે જણાવે છે.

શક્તિ નહી મુઝ તેહવી, બુદ્ધિ નહી સુપ્રકાશ

વચનવિલાસ નહી તિસ્યહિ, એ પછિ પ્રથમ અભ્યાસ.

કુંભના કુંવર શાંખ અને પ્રઘ્વને આખરે નેમીશ્વર પાસે દીક્ષા
લીધી અને નિમલગિરિ પર સંલેખના કરી મોક્ષે ગયા. આ બંનેનો
અધિકાર આઠમા અગમાંથી (અતકૃત દશાંગ-અતકૃત એટલે તદ્દત્ર
મુક્ત યતાર-ગરમલની મહાત્માઓ સંખંધીતુ સૂત્ર) લઈ આ પ્રખંધ એ
ખંડમાં રચ્યો છે. ગાથા ૫૩૫, ટાલ ૨૧, શ્લોક ૮૦૦ છે અને તે જેસલ-
મેરના વતની નાનાવિધશાસ્ત્રવિચારરસિક લોઢા સાં સિવરાજની
અભ્યર્થનાથી રચેલો છે એવું એક જૂની પ્રતમાં લખેલું છે. સં ૧૬૭૦
ની લખેલી સારી અને જૂની પ્રત લીંબડીના ભંડારમાં મોજૂદ છે.

૩ દાન શીલ તપ ભાવના સવાદ P (અથવા સંવાદ
શતક) ૨૪ સ. ૧૬૬૨ સાંગાનેરમાં ‘ પદ્મપ્રભુ સપસાઉલે ’-

આ P ચિહ્ન મુદ્રિત થયેલ ગ્રંથ સ્વયં છે.

૨૪. કોઈક પ્રતમાં પાઠાતર બાસક ને બદલે ‘ બાસક ’ છે. પણ ઘણી
પ્રતોમાં બાસક છે તેથી તે જ પાઠ યોગ્ય લાગે છે આ સવાદને ‘ સવાદશતક ’
કર્તાએ પોતે એક દેકાજી કહેલ છે પોતાની સીતારામ ચોપાઈમાં એક ઢાલનો
રાગ મૂકતા જણાવ્યું છે કે “ રાગ ધન્યાસિરી-સીત્ર કહે જગિ હુ વડું, મુઝ
વાત મુગો એક મીઠીરે (કે જે આ સવાદમાં બીજી ઢાલમાં શીલ કહે છે)
એ સવાદ શતકની બીજી ઢાલ ”. આમાં કલ ૫ ઢાલ છે અને ૫૦ કડી જે.
આ સવાદ સગાયના અને રત્ન સમુચ્ચયમ મુદ્રિત થયેલ છે

જૈનમાં ધર્મના ચાર પ્રકાર નામે દાન, શીલ, તપ અને ભાવના જણાવ્યા છે—તે દરેક પોતપોતાને વડો માને છે અને એ રીતે ચારે પોતપોતાના ગુણ ગાઇ પોતપોતાથી કેટલા સુખી અને સિદ્ધ થયા તે જણાવી તકરાર કરી આપ વડાઈ, વીરની પરિપક્વતા, વીર પ્રભુ પાસે કરે છે ત્યારે છેવટે વીર સમાધાન કરી જણાવે છે કે—

કો કેહતી મ કરો તુમ્હે નિંદા ને અહંકાર
આપ આપણે હામે રહો સહુકો ભલો સંસાર
તોપણ અધકો ભાવ છે, એકાકી સમરતથ
દાન શીલ તપ ત્રિણે ભલા, પણ ભાવ વિના અકયતથ.
અંજન આંખે આંજતા, અધિકો આણી રેખ
રજમાંહે તજ કાઢતાં, અધિકો ભાવ વિશેષ

૪ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધનો રાસ P માં સં ૧૬૬૫ જેઠ શુ ૧૫ આગ્રામાં.

પ્રત્યેક બુદ્ધ થઈ સિદ્ધ થયેલા નામે કરકંડુ, દુર્મુખ, નેમિરાજ અને નિર્ગતિ (નિગ્ગઠ) એ ચાર સંબંધી ચાર ખંડમાં આ રાસ વિભક્ત છે. પ્રત્યેક ખંડ સં ૧૬૬૪ માં પૂર્ણ કર્યો છે પણ દરેકની તીથિ જૂદી જૂદી છે. ૧ કરકંડુ પરનો સં ૧૬૬૪ ફાગણ સિદ્ધિયોગ બુધવારે. ઢાલ ૧૦, ગાથા ૧૮૭, શ્લોક ૨૫ ૨ દુર્મુખ પર ચૈત્ર વદ ૧૩ શુક્ર ઢાલ ૮. ૩ નેમિરાજ પર—તીથિ નથી જણાવી ઢાલ ૧૭. ૪ નિગ્ગઠ પરનો માં સવત ૧૬૬૫ જેઠ શુદ્ધ ૧૫ આગ્રામાં 'વિમલનાથ પસાઉલે' સાન્નિધ્ય 'કુશલસૂરીદ': ઢાલ ૯. આ ચારે ખંડ નાગડગોત્રના સંવંનાયક સૂરશાહના આગ્રહથી રચ્યા છે. આખો રાસ અતિ સુદર અને રસમય છે મદનરેખા (મયણરેહા) સંબંધી આખ્યાન ત્રીજા ખંડમાં અતર્ગત થાય છે મુખ્યત્વેના આવકે ભીમમી માણેકે આ મુદ્રિત કરેલો છે ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ પર તિલકા.

ચાર્યકૃત ૨૧૫ પત્રમાં, ૧૧૩૮ શ્લોકમાં, ૬૦૦ શ્લો. અને ૩૫૦ શ્લોકમાં રચાયેલી એમ ચાર પુસ્તક રૂપે કથાઓ જૈન ગ્રંથાવલીમાં નોંધાય છે.

૫ યોષધવિધિ સ્તવન. (એક નાની કવિતા) સંં ૧૬૬૭
માગશર શુદ્ધ ૧૦ ગુર. મરોટમાં

૬ મૃગાવતી ચરિત્ર રાસ-યોષધ. સંં ૧૬૬૮ મુલતાનમાં.

વત્સદેશની રાજધાની કોશામ્બીના રાજા શતાનીકની રાણી અને ઉદાયનની નાતા મૃગાવતી પતિ પોતાના પુત્રને સગીર મૂકી સ્વર્ગસ્થ થતાં પોતે રાજ્ય ચલાવે છે તે વખતે તેના પર આસક્ત બની અવંતીનો રાજા ચક્રવર્તી આક્રમણ કરે છે, પણ તેને સમજાવી રાજ્યને દુર્ગઆદિથી પ્રબલ કરી આખરે મહાવીર ભગવાન પાસે પોતે દીક્ષા લે છે. આ પ્રમાણે શીલ સાગર પુત્રહિતાર્થે રાજ્ય-વ્યવહાર કરી ધર્મ વૈરાગ્ય પામી મુક્તિ મેળવે છે; તે જૈન સતી પર આ સુંદર આખ્યાન છે જુદી જુદી ગુજરાતી, મરઘરની, સિંધી, પૂર્વની નવી નવી ઢાળોમાં ત્રણ ખંડોમાં આ ‘ મોહનવેલી ’ યોષધ રચેલી છે. પ્રથમ ખંડમાં ૧૩ ઢાળ, ગાથા ૨૬૬ અને બીજામાં પણ ૧૩, ગાથા ૨૬૬, ત્રીજામાં ઢાળ ૧૨, ગાથા ૨૨૧ છે. મૂળ જેસલમેર નિવાસી ને મુલતાન વસતા રીહડ ગોત્રના કરમચંદ આવક વગેરે માટે મુલતાનમાં કે જ્યાં ‘ સિંધુ આવક સદા સોભાગી ગુરગચ્છ કેરા બહુ રાગી ’--સિંધી આવકો વસતા હતા ત્યાં રચેલ છે.

આ રચનાની પહેલાં પોતે સાંખ્યપ્રણમની યોષાઈ રચી હતી એવું આના મંગલાચરણમાં જ જણાયું છે.

૭ કર્મ છત્રીસી-P સંં ૧૬૬૮ માહ શુદ્ધ ૬ મુલતાનમાં ૩૬ કડીતું કર્મવશ સર્વ જીવ છે એમ જણાવી તે માટેનાં દષ્ટાંત આપ્યા છે. (પ્રં ૦ ચૈત્યવંદન સ્તુતિ સ્તવનાદિ સંગ્રહ પુના.)

૮-૧૦ પુણ્ય છત્રીશી (સં ૧૬૬૮ } સં ૧૬૬૯
 સિદ્ધપુત્ર) શીલ છત્રીશી } ત્રેકમાં ૩૬ કડી
 અને મંત્રોષ છત્રીશી }

૧૧ ક્ષમા છત્રીશી. નાગોરમાં.

(આદરજીવ ક્ષમા ગુણુ આદર એથી શરૂ થયું ૩૬ કડીનું પ્રસિદ્ધ કાવ્ય.)

૧૨ સિંહલ સુત પ્રિયમેલક રાસ. સં ૧૬૭૨ મેડતામાં
 દાન વિષય ઉપર આ આખ્યાન છે. સાધુને દાન દેવાથી સિંહ-
 લસુત સિંહલસિંહ કેવા સુખ પામે છે તે અને તેમા પ્રિયમેલક નામના
 તીર્થનું માહાત્મ્ય જણાવી તે ઉત્તમ આવકે તરીકે ધર્મના રૂઝાં કામ
 કરે છે અને સમાધિ મૃત્યુ પામી સુરપદ્મી લહે છે એ જતાનું છે.
 લાલ ૧૦ છે. આ પોતાના સ્વકલ્પેપત કથા લાગે છે.

૧૩ નલદમયંતી રાસ. સં ૧૬૭૩ વસત માસમાં મેડતામાં
 કવિ પ્રેમાનંદે નલાખ્યાન રચ્યું છે. તેની પહેલાના સૈકામા ઋત્રિ
 સમયસુરે જૈન કથામા નિરૂપેલું નલદમયંતી ચરિત્ર પરથી લાપામા
 આ રસમય રાસ રચ્યો છે નિલકાચાર્ય દૃત દશવૈકાલિક વૃત્તિ અને

૨૫ આમા પ્રાચીન સુભાષિત મૂકેલ છે કે —

યત — ધરિ ઘોડો નઈ પાલો બય, ધરિ ઘોળુ ને લુપક પાય

ધરિ પલ્યંક ને ધરતી સૂઝ, તિણુરી બઘધરિ જવતાને રઈ

આની પ્રત મારી પાસે છે પત્ર ૧૧ પકિત ૧૩ બીજી પ્રતો ધોરાજીના
 સર્વજ્ઞ મહાવીર ભડાર, તેમજ ગારીયાધરના, અને પાલણુપુરના ભડારોમા છે.

૨૬ તિલકાચાર્ય—શ્રી ચદ્રપ્રભ-ધર્મઘોષ ચક્રેશ્વરસૂરિ-શિવપ્રભસૂરિ અને
 તેના શિષ્ય તેમણે આવશ્યક સૂત્ર લઘુવૃત્તિ ૧૦૬૫૦ શ્લોકમા સ ૧૨૯૬ મા,
 ચૈત્યવ દના વ દનક પ્રત્યાખ્યાનવૃત્તિ શ્લો ૫૫૦, આવકપ્રતિકંભણુ સૂત્રવૃત્તિ શ્લો.
 ૨૦૦ સાધુપ્રતિકંભણુવૃત્તિ શ્લો ૨૯૬, ઉક્ત દશવૈકાલિક સૂત્રવૃત્તિ શ્લોક
 ૭૦૦૦ સં ૧૩૪૬ મા, જીતકલ્પવૃત્તિ શ્લો. ૧૭૦૦ સં ૧૨૭૪ મા, આદ્ધ

પાંડવ તેમિ ચરિતમાંથી અધિકાર ઉદ્ધરી ' કવિયણુ કેરી કિહાં કણિ
ચાતુરી ' કુળવી છ ખંડમાં, સર્વ ગાથા ૯૧૩, શ્લોક સંખ્યા ૧૩૫૦,
અને ઠાક ૩૮ માં રચના કરી છે આની પ્રત મુળાઈની મોહનલાલજી
મેટ્રલ લાયબ્રેરીમાં; આણંદજી કલ્યાણજીના પાલીતાણાના ભંડારમાં,
લીંબડીના ભંડાર વગેરે સ્થળે વિદ્યમાન છે.

૧૪. પુણ્યસાર ચરિત્ર સં. ૧૬૭૩ આની પ્રત મને પ્રાપ્ત
થયેલ નથી.

૧૫ રાણકપુર સ્તવન સં. ૧૬૭૬ માગશર રાણકપુરમાં

મારવાડમ સાદડી પાસે રાણકપુરમાં સોમસુંદરસૂરિથી સં. ૧૪૯૬માં
પ્રતિષ્ઠિત થયેલુ ૯૯ લાખ ખર્ચીં ધનાશા પોરવાડે સં. ૧૪૬૧ માં
ખંધાવેલુ અતિ ઉત્તમ અને શિલ્પકારીગરીથી ભરપૂર અનેક સ્તંભો-
વાળું ' ત્રિભુવન દીપક ' નામનુ મંદિર વિરાજે છે. તેની કવિએ
જાત્રા કરી તેના ટુક વર્ણન રૂપે આ સ્તવન રચ્યું છે. ચારે દિશાના
૨૪ મડપ, ચાર ચતુર્ભુજ (ચોમુખ) પ્રતિમા, ૮૪ દેરી, ભોંયજી
ત્યાં ખરતર વસતિ-દેહરું છે

૧૬ વદકલચીરી રાસ. સં. ૧૬૮૧ જેસલમેરમાં

ઉપરોક્ત જેસલમેરી કર્મચંદ મુક્તતાનમાં વસતો હતો તેના આ-
ગ્રહથી આ રાસ પણ રચ્યો છે. આની પ્રત પ્રવર્તકે શ્રી કાન્તિવિજયજીના
વડોદરાના ભંડારમાં છે અને લીંબડીના ભંડારમાં છે.

૧૬ અ એકાદશી (ભૌન એકાદશી) નું વૃદ્ધ (ચોહું)
સ્તવન P સં. ૧૬૮૧ જેસલમેર પ્ર રત્નસમુચ્ચય પૃ ૧૭૨-૩

છતકલ્પ મૂળગાથા ૩૬ અને તેનાપર સ્વોપજવૃત્તિ શ્લો ૧૧૫, પોર્ણમિક
સામાચારી શ્લો ૨૫૦૦, નેમિનાથ ચરિત્ર શ્લો. ૩૫૦૦ અને પ્રત્યેક બુદ્ધ
ચતુષ્થય કથા રચેલ છે. આ પૈકી છેલ્લો ગ્રંથ પણ કવિએ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધનો
રાસ રચતા કદાચ જોયો હોય

૧૭. વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ. સં. ૧૬૮૨ (પાકાં ૧૬૮૬) તિયરી પુરમાં.

આ ગોક ગદુ દંડી કૃતિ છે. આમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલ જે ગૂર્જરાજા વીરધવજના પ્રખ્યાત ગદવીર જન મંત્રીઓ થયા તેમજુ જે દેવલ કર્યા તેનો તથા બીજાં ધર્મ કાર્યોનો દુંડ અનુવાદ છે. આના પ્રત મેં લખી લીધેલી છે એક પ્રત કાર્ણસ સભા પાસે છે.

૧૮. શત્રુંજય રાસ. P. સં. ૧૬૮૨ (પાકાંતર ૧૬૮૬)^{૬૫} નાગોરમાં આવણ વર્ષમાં. આ રાસ દંડા છે તેમાં લખ્યું છે કે સં. ૪૭૭ માં ધનેશ્વરસૂરિએ શત્રુંજય મારાત્મ્ય નામનો ગ્રંથ સિદ્ધાન્તિય હનૂર કર્યો (આ ગોક દંત કથા છે) તેનો દુંડ આધાર આમાં લીધો છે. આમા પહેલી ઢાલમાં શત્રુંજયનાં ૨૨ નામ, પછી તેનું પ્રમાણ, બીજી ઢાલમાં ત્યાં સિદ્ધ થયેલાનાં નામ, ત્રીજી તથા ચોથી ઢાલમાં તેના મોક્ષ ઉધ્ધાર વર્ણવેલાં છે, પછી મારાત્મ્ય બતાવી પાંગર્યું ઢાલમાં ત્યાં પાપનું આલોચણ (આલોચના) કરતાં છુટકા થાય છે એ બતાવી છઠી ઢાલમાં ત્યાંના દેવજોનું દુંડ વર્ણન કરી-એત્ય પ્રવાહિ વર્ણવી જણાવે છે કે-

એત્ય પ્રવાહિ ઇણ પર કરીએ, સીધાં વાંજન કામ

જત્રા કરી શેત્રુંજ તણીએ, સક્ષલ ક્રિયો અવતાર

કુશલ ક્ષેમશું આવિયોએ, સધ સહ પરિવાર-

આ રીતે સધ સાથે પોતે જત્રા કરી કુશલક્ષેમ આપ્યા ને ત્યાર પછી સં. ૧૬૮૨ માં નાગોરમાં આ રાસની રચના કરી. તે આ સધ કર્યો તે અંદર જણાવેત મોમજશાહ-

૨૭ બાસી અને છાસી એમ તેમ બાસડ અને છાસડ એમ પાઠાનર બા અને છા એકબીજને બદલે લખાઈ જવાના હસ્તલેખથી સભવ છે. આ બંને રાસો માટે જુઓ કાર્ણસ ગુજરાતી સભાના હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલી પૃ. ૪૭ અને પૃ. ૬૭.

વંશ પોરવાડે પરગડો એ સોમસી સાહ મહાર
રૂપજી સંઘવી કરાવીઓ એ, ચૌમુખ મૂલ ઉદ્ધાર

તો સત્ર કદાચ હોય એવી કલ્પના થવા સંભવ છે. કારણ કે તે અમદાવાદના શેઠ સોમજી સવાઈએ સં. ૧૬૭૫ માં આ ચૌમુખની ટોંક બધાની. તેમાંના બહારના ભાગને ખરતરવસહિ અને અંદરના ભાગને ચૌમુખ-વસહી કહે છે. મીરાતે-અહમદી કહે છે કે આ મંદિર બંધાવવામાં ૫૮ લાખ રૂપીઆ લાગ્યા હતા.

(રત્નસમુચ્ચયમં પૃ. ૨૭૦ થી ૨૮૦ ને પાને પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. હેદલી પ્રશસ્તિ આમાં છે તેથી વધારે ૧૯ મી કડી પછી ત્રણ કડી બીજી પ્રતમાં વિશેષ છે તેમાં જણાવેલ છે કે આ રાસ રાત્રુંજય માહાત્મ્ય સાંભળી તે અનુસાર રચ્યો છે અને તે જેસસમેરથી ભણુશાલી થિરે રાત્રુંજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો, તો આ થિરશાહ (જુઓ પૃ. ૨૪ પર, નં. ૧૮ ની પુટનોટ) નો સંઘ જ ઉપર જણાવેલ કુશલક્ષ્મથી આવેલ સંઘ હોવાનું સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે.)

૧૯. સીતારામ પ્રબંધ ચોપદ. સં. ૧૬૮૩ મેડતામાં.

આ રાસ ધણો મોટો છે અને જૈન રામાયણ આખી તેમાં મૂકી છે આમાં પ્રથમ જ પોતે આની અગાઉ ચાર રાસ રચ્યા છે તેમાં ' હે સરસ્વતિ તેં મદદ કરી હતી તેમ આમાં પણ મદદ કરજે ' એવું જણાવે છે:—

સમરં સરસતિ સામિણી, એક કરં અરદાસ
માતા દે જે મુજઝને કરં વચન વિલાસ.

સંબ પ્રજૂન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેક બુદ્ધ પ્રબંધ (૨)
નલ દ્વદંતી (૩) મૃગાવતિ (૪), ચઉપદ ચાર સંબંધ.
આઈ તું આવી તિહાં, સંભર્યા દીધો સાદ,
સીતારામ સંબંધ પાણુ સરસતિ કરે પ્રસાદ.

આ પદ્ય ચરિત્ર (પદ્ય ચરિત્રમ્)—સીતાચરિત્રના આધારે રચેલ છે. હિન્દુ રામાયણમાંથી અનેક આખ્યાનો ગૂઝા ગૂઝા ગિન્દ કવિએ લખેલાં છે ક'વ કહે છે કે—

જિનશાસન શિવશાસને સિતારામ ચરિત્ર મુણીજેરે

લિત્તલિત્ત શાસન ભણી ડા ડા વાનં ભિત્ત કવિજેરે

આ નવ ખંડમાં લગલગ ૩૭૦૦ ગાથાનો આ રાસ, ગોત્રાજા ગોત્રીય પ્રસિદ્ધ રાયમત્રના પુત્રરત્ન અમીપાત્ર અને તેનસો, તથા ભત્રાજા રાજસીના આગ્રહે રચેલો છે તેમાં કવિએ ગૂઝરાતી, સિંધી, મારવાડી, મેવાડી, હુંદાગી, દિલ્હી વગેરે અનેક સ્થળોનાં ગીતો તથા દેશીઓ લઈ તેની લયમાં ખોતાની દેશીઓ બનાવી કાવ્યયાત્રુગી એવી કુશલતાથી રસને ખીલવી બતાવી છે કે ન પૂછે વાત આ કૃતિ તો કવિની અદ્ભૂત થઈ છે અને તે ગૂઝર કવિ શિરોમણી પ્રેમાનંદથી અનેકધા ટક્કર મારી કેટલીક બાબતમાં ચડી બધ છે કવિ પોતે આ કૃતિને માટે મગફર છે એમ તે જણાવે છે તે પરથી સ્પષ્ટ થશે.—

સીતારામની ચોપઈ જે ચતુર હુંઈ તે વાંચો રે,
રાગ રતન જવહર તણો, કુણુ બેદ લહે નર કાચો રે—
નવરસ પોખ્યા મેં ઇહાં, તે સુધડા સમજ લેત્યો રે,
જે જે રસ પોખ્યા ઇહાં તે હામ દેખાડિ દેખ્યો રે—
કે કે હાલ વિપમ—કહિ તે, દુપણુ મત ઘો કોઈ રે,
સ્વાદ સાણુણી જે હુવે તે લિંગ હદે કદે ન હોઈ રે—
જે દરબારે ગયો હુમે હુંદાડિ એવાડિ ને દિલ્લી રે,
ગુજરાત માણ્યાડિમેં તે કહિસે હાલ એ ભલ્લી રે—
મત કહેા મોટિ કાં જોડી, વાંચતાં સ્વાદ લહેસો રે
નવનવા રસ નવનવી કથા, સાંભલતાં શાઆશ દેશો રે—

આ રાસ ખાસ પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે. દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડવાળા પાસેથી આતી પ્રત મને જોવા મળી હતી. તેઓ પ્રકટ કરવા ઇચ્છતા હોય એમ જણાતું હતું. પણ આને ત્રણ ચાર વર્ષ થયા છતાં કંઈપણ તે માટે પ્રયાસ થયો નથી જણાતો તે શોચનીય છે. આ રાસની કવિ સ્વહસ્તલિખિત પ્રત આગ્રા ભંડારમાં છે. એક જૂની તે સારી પ્રત મુળઈ જૈ. એ. ઇ. પાસે છે.

૧૦ ખાર ત્રતરાસ સં. ૧૬૮૫

૨૧ ગોતમપૃચ્છા સં. ૧૬૮૬

૨૨ થાવચ્ચા ચોપાઈ સં. ૧૬૮૧

[થાવચ્ચા પુત્ર કથા સ. શ્લોકબદ્ધ પત્ર, ૬૧ ની જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલી છે]

૨૩ ચંપક શ્રેષ્ઠીની ચોપાઈ સ. ૧૬૮૫ બલોરમાં

આ અનુકંપાદાન ઉપર કથાનક છે. પોતાના અધિક સ્તેહી શિષ્યના આગ્રહથી. એ ખંડ. કુલ ગાથા ૫૦૬. ગ્રંથાગ્રંથ શ્લોક ૭૦૦ પ્રત આણંદજી કલ્યાણજીના તથા ધોરાજીના ભંડારમાં છે

આમાં એ પણ બતાવ્યું છે કે ઘણા સરજત ઉપર આધાર રાખનાર હોય છે પણ ઉદમ અને ભાવી બંનેમાં ભાવી કરતાં ઉદમ અધિકું છે.

‘સહુ દો લોકે લહઈ જઈ સરજ્યું’ તે બોલ કેતા વાંચું,
ઉદમ જઈ ઇમ પણિ ભાવી અધિકું, સમયસુંદર કહઈ સાચું.

[ચંપકશ્રેષ્ઠી કથા એ નામથી (૧) ૩૫૫ શ્લોકમાં, (૨) જયસોમ (કવિ સમયસુંદર સાથે જેણે ઉપાધ્યાય પદ લીધું તે ગુણવિનયના ગુરુ) કૃત, (૩) વિમલગણિ કૃત, એમ ત્રણ જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલ છે.]

૨૪ ધનદત્ત ચોપાઈ સં. ૧૬૮૬ આસો માસ-અમદાવાદમાં,
આ વ્યવહારશુદ્ધિ પર કથાનક છે. શ્રાવકે વ્યવહારમાં કેવી રીતે

વર્તવું એ આનો ઉદ્દેશ છે. શુદ્ધ વ્યવહાર-ગોખવટ ભર્યો વ્યવહાર ક્યો તે કવિ બતાવે છે. શ્રાવકના ૨૧ ગુણ ગણાવે .

વિણજ કરતઉ વાણીયઉ, સાહજ, ગોધું નાપન ટાંક,
અધિકું પિણુ તોલઇ નહી, શાહજ, મનમાંહિ આણુઇ સાંક-
સુણકિ રે ભવિકંજન, શ્રાવકે ગુણ ઇકવીસ ધણિ પરમ.
સખર વચન ન કહઇ નિખર, સાં નિખર સખર ન કહેઇ
જિણુ વેલા દેવું કહ્યું, સાં તિણિ વેલા તે દેઇ-સુ
કૂઠું કદિ બોલઇ નહિ, સાં સાચું કહઇ નિતમેવ,
પહિલઉ વ્યવહાર શુદ્ધિ ગુણ, સાં ઇમ કહ્યું અરિહંતદેવ. સુ

લગભગ દોઢસો ટુંકનો આ રાસ છે. આની પ્રત અમદાવાદમાં, ધોરાજી અને પાટણના ભંડારમાં છે. પાટણના હાલાભાઇના ભંડારના ડાખડા ૮૨ માં પત્ર ૯ ની આ રાસની એક પ્રત છે તેની અતે લખ્યું છે કે ‘સર્વ’ ગાથા ૧૬૧ શ્રી સમયસુદર મહોપાધ્યાયાનાં પૌત્રેણ પં. હર્ષકુશલ ગણિના સંશોધિતા. સા. હરજી ધનજી મુશ્રા-વિકાગ્રહેણ. પત્ર ૯. આ પરથી જણાય છે કે કવિની શિષ્ય પરંપરા હતી અને તે પૈકી તેના શિષ્યના શિષ્યનું નામ પંડિત હર્ષકુશલ હતું.

[ધનદત્ત કથા (૧) શ્લોકબદ્ધ પત્ર ૨૪, (૨) ગદ્યમાં પત્ર ૧૦. (૩) પત્ર ૧૭ માણિક્યસુંદર કૃત, (૪) ૩૩૦ શ્લોકની, એમ ચાર અને સૌથી પ્રાચીન તાડ પત્રમાં લખેલી અમરચંદ્ર કૃત એમ પાંચ જૈન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલ છે.]

૨૫ સાધુવદના સ. ૧૬૯૭ (લીં. ભંડાર)

૨૬ પાપ છત્રીશી સં. ૧૬૯૮ અહિમદપુરમાં. (પૂરણચદ્ધ નહાર પાસે પ્રત છે).

૨૭ સુસદે રાસ આ પ્રાપ્ત થયેલ નથી. [મૂળ આ કથા પ્રા-

કૃતમાં દેવેન્દ્રસૂરિ કૃત ૫૩૭ ગાથામાં અને બીજી પ્રાકૃતમાં ૩૫૦ ગાથા,
જેન ગ્રંથાવલિમાં નોંધાયેલ છે.]

૨૮ પુણ્યાઢય રાસ (ડહેલાનો અપાસરો તથા રત્નવિજયજીનો
લગાર અમદાવાદ.)

૨૯ પુંજ ઋષિનો રાસ.

નાગપુત્રીય તપાગચ્છની પદાવલિમાં થએલા એક મુનિના તપતું
વર્ણન કરવા સમયસુંદર ઉપાધ્યાયે આ રાસ કરેલો જણાયો છે.
પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ સંતાનીય વિમલચંદ્રસૂરિ થયા તેની પાસે પુંજ મુનિએ
રાજનગરમાં વિ સં ૧૬૭૦ માં અષાઢ શુદ્ધિ ૯ ને દિને દીક્ષા
લીધી, અને ત્યાર પછી ઉત્તર તપ ક્રિયા કરી ૧૨૩૨૨ (?) ઉપવાસ
કર્યા અને બીજાં અનેક તપ કર્યાં. આ સર્વ તપની સંખ્યા વગેરે
ઉક્ત રાસમાં આપી છે.

આ સિવાય કવિએ અનેક સ્વાધ્યાયો (સંઝાઓ), સ્તવનો, પદ
વગેરે ટુંકી કવિતાઓ રચેલી છે.—

અઝાઓ—મહાસતી યા મહાપુરુષો પર લખેલી, અને બીજી વૈરાગ્યો-
પદેશક સંઝાઓ એમ બે પ્રકારે છે.

(૧) ગજુલ પર સંઝા. (પ્રથમ ચરણ—રાજુલ ચાલી રગ શું રે)
ગજસુકુમાલ સં (નયરી દ્વારામતિ જાણિયેજી)
અનથી મુનિ સં (શ્રેણિક રચનાડી ચડ્યો)
બાહુચલિ સં (રાજતણા અતિ લોભિયા વીરા મહારા ગજથકી ઉતરે)
ચેલણા સં (વીર વાંદી વલર્તા થકાંજી..વીરે વખાણી રાણી ચેલણાજી)
અગ્નિક મુનિ સં—(અરણિક મુનિવર ચાલ્યા ગોચરી)
કરમકુ સં—(ચંપા નગરી અતિ લલી, હું વારી લાલ)
ન મરાગર્ધિ સં પ્રસન્નચંદ રાગર્ધિ સં. સ્થુલભદ્ર સં

મેધરથ રાય સં- દશમે ભવે શ્રી શાંતીજી, મેધરથ જીવડો રાય-૩૫
રાખા...ધન્ય ધન્ય મેધરથ રાયજી, જીવદયા ગુણુખાણુ...)

શાલિભદ્ર સં (પ્રથમ ગોવાળિયા તણે ભવેજી, દીધું મુનિવર દાન .)

ભૂદેવ-નાગિલાની સં (અર્ધ મહિત ગોરી નાગલારે-આ દેશી વિનય
વિનય અતે યશોવિનયકૃત શ્રીપાળરાસમાં લેવાધછે)અપ્રગટ.

ધનાની સઝાય-(જગિ જીવન વીરજી, કવણ તમારો શીપ)-અપ્રકટ.

(૨) નિંદા પર-(નિંદા મ કરજો કોઈની પારકી રે)

માયા પર-(માયા કારમીરે માયા મ કરે. ચતુર સુખાણુ.)

દાનશીલ તપ ભાવ પર-(રે જીવ જિન ધર્મ કીજીએ.)

ધોખીડા પર-(ધોખીડા તું ધોખે મનતું ધોતિયુ રે)

પચમઆરા.

(શ્રાવકતા) એકવીસ ગુણુ સં (પુરણચંદજી નહાર-કલકતા
પાસે પ્રત છે)-આ કંદાય વ્યવહાર સુધ્ધિ રાસનો ભાગ હોય

સ્તવનો

(૧) મુનિસુવ્રત સ્વામી સ્તં (પખવાસાનું સ્તં)-૧૫ દિવસના
ઉપવાસ કરવાના તપ ઉપર-(જળદ્રીપ સોહામણો દક્ષિણ
ભરત ઉદ્ધાર.)

ઋષભદેવ સ્તવન

તીર્થમાલા સ્તવન (શત્રુજયે ઋષભ સમોસર્ગા)

રાણકપુર સ્તં સં ૧૬૭૬ (રાણકપુર રણિયામણુ રે...શ્રી
આદીશ્વર દેવ મન મોલું રે)

અષ્ટાપદ ગિરિ સ્તં(મનડો અષ્ટાપદ મોલો મહારોજી, નામ
જપું નિશિદોસ જી)

સોમધર સ્તં (ધન ધન ક્ષેત્ર મહાવિદેહ.)

શત્રુજય મંડળુ શ્રી આદિનાથ સ્તવન-સં ૧૬૯૯ માં કવિના
જાનુ લખાયેલું પંડિત લાલચંદ પાસે છે. ' સંવત સોલ

૯૯ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૧૩ દિને લિખિતં ॥ સ્વયમેવ ॥
એમ છેલ્લે ઉલ્લેખ છે. તેમાંથી ૨૨ મી કડી

‘ ચંચલ જીવ રહે નહીંજી, રાચઈ રમણી રૂપ
કામ વિટંબણુ સા કહુંજી, તું બાણુષ તે સરૂપ. ’

તે જિનહરે પોતાના ‘ આદિજિન વિનતિ ’ સ્તવનમાં થોડા
ફેરફાર સાથે લીધી જણાય છે.

(૨) પંચમી તપ પર નાનું સ્તવ—(પંચમી તપ તમે કરો રે પ્રાણી.)
પંચમી તપ પર વૃદ્ધ (મોટું) સ્તવ—ઢાલ ઉતુ (પ્રાણી શ્રી ગુરુપાય
નિર્મલ જ્ઞાન ઉપાય) જ્ઞાન પંચમી એ જૈનોમાં જ્ઞાન
વૃદ્ધિ અર્થે એક ધાર્મિક પર્વ છે. આમાં જણાવ્યું છે કે —

જ્ઞાન વડો સંસાર, જ્ઞાન મુગતિ દાતાર
જ્ઞાન દંવો કલ્હો એ સાચો સદ્વલ્હો એ.
જ્ઞાન લોચન સુવિકાશ, ઝોકાલોક પ્રકાશ,
જ્ઞાન વિના પશુ એ, નર બાણુ દિશ્યું એ.

એકાદશી વૃદ્ધ સ્તવ ૧૩ કડીનું. (સમવસરણ એકા ભગવત,
ધરમ પ્રકાશે શ્રી અરિહંત). મોન એકાદશી નામના ધાર્મિક
પર્વ પર જેસલમેરમાં સં ૧૬૮૧

ઉપધાન તપ સ્તવ—(શ્રીમહાવીર ધરમ પરગાસે, એકી પરપદ્યારજી)
પોપધવિધિ સ્તવ—

(૩) વિનતિ એટલે સંબોધન રૂપે આપવીતિ—સ્વદોષ જણાવી પ્રભુની
કરૂણા અને દયા માંગવા માટે જેમા આજ્ઞાવપૂર્વક વિનતિ
કરવામાં આવી છે તેવાં વિનતિ સ્તવનો.

મહાવીર વિનતિ સ્તવ (વીર સુણો મોરી વિનતિ, કરજોડી હો
કહું મમની વાત) આ જેસલમેરમાં વાચનાચાર્ય પોતે હતા ત્યારે
બનાવ્યું છે.

અમરસરપુર મંડન શીતલનાથ વિનતિ સ્તંભ (મોરાર સાહેબ દ્વા.
શ્રી શીતલનાથ દિ, વીનતી સુખો ગોદ મોરારી)

આલોચણ (આલોચના) રૂપે વિનતિ સ્તંભ

(૪) છંદ—પાર્થનાથ છંદ (આપણુ ઘર ખેઠાં કીલ કરો.)

(૫) દાદાજી સ્તંભ (ખરતર ગચ્છમાં પોતાની ગુરુ પરંપરામાં
થયેલ જિનકુશલસરિજી ' દાદાજી ' તરીકે ગોળખાય છે
ઘણા ચમત્કારી હોઈ તેમણે સમરતાં ઘણાને પરચા આપ્યા
છે એમ મનાય છે. એવો પરચો કવિને મળ્યો હતો તેવું
આ સ્તવનમાં જણાવેલ છે, તેમજ પોતાની કૃતિમાં પણ
સ્તુતિ રૂપે તેમનું સાંનિધ્ય લઈને આહ્વાહન કરેલું છે. આદિ
ચરણ—આયો આયોજી સમરંતા દાદોજી આયો.)

સ્તુતિઓ. પ્રભુ સ્તુતિ.

વિમલાચલ ઋષભ સ્તુતિ

૨૮૬૯લાંક પદો. વૈરાગ્ય—ઉપદેશ બોધક દૂકાં કાળ્યોને ' પદ ' એ
નામ અપાય છે.

જે મળેલાં તે આ નિગધમાં ઉધ્ધૃત કર્યાં છે. આ બધાં હિન્દી
ભાષામાં છે.

અન્ય કૃતિઓ—ઉપરોક્ત સિવાય અન્ય કૃતિઓ કવિની હોવાનો
સંભવ છે એ પૈકી ઋષિમંડળ પર પોતાની ટીકા કે સ્તવન—કંઈ
પણ હોવી જોઈએ ૨૯

૨૮ ઉપરની સજાયો, સ્તવનો, પદ વગેરે સર્વ મુદ્રિત થયા છે. જુઓ
જૈનપ્રબોધ સજાયમાળા, રત્નસાગર, રત્નસમુદ્ર, જૈય કાવ્યસંગ્રહ, ચેત્યવંદનસ્તુતિ,
સ્તવનાદિ સંગ્રહ.

૨૯ કારણ કે ખં શિવચંદ પાઠકે ૨૪ જિન પૂજ સં. ૧૭૭૬ (નંદ મુનિ
નાગધરજી) વર્ષમાં આશો શુદ્ધ ૨ ને શનિને દિને જયપુરમાં રચેલ છે તેમાં
સમયસુદરની આ કૃતિનો પોતે આધાર લીધેલો જણાવ્યો છે —

સમયસુદર અનુગ્રહી ઋષિમંડલ, જિનકી શોભ સવાયા.
પૂજ રચી પાઠક શિવચંદ આનંદ સઘ વધાયા—

—રત્નસાગર ભાગ ૧ લો પૃ. ૨૮૮.

કવિની અન્યે કરેલી પ્રશંસા.

આ સર્વ કૃતિઓ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર એ એક પ્રતીષ્ઠિત, નામી કવિ, ગ્રંથકાર અને લેખક હતા. તેમના સમકાલીન, આવક કવિ પ્રસિધ્ધ ઋષભદાસે પણ માત્ર નામથી ઉલ્લેખેના પ્રસિદ્ધ કવિઓમાં સમયસુંદરને પણ ગણાવ્યા છે:—

સુસાધુ હંસ સમયો સુરચંદ, શીતલ વચન જિમ શારદચંદ
એ કવિ મોટા બુદ્ધિ વિશાલ, તે આગલિં હું મુરખ બાલ.

—કુમારપાલ રાસ, રચ્યા સંં ૧૬૭૦.

આ પરથી સંં ૧૬૭૦ પહેલાં જ સમયસુંદરે શરચંદ્ર સમાન્ત શીતલ વચન જેનાં છે એવા મોટા બુદ્ધિ વિશાલ કવિ તરીકેની ખ્યાતિ ઋષભદાસ જેવા ઉત્તમ અને તે યુગના એક આધારભૂત કવિ પાસે મેળવી હતી એ સ્પષ્ટ જણાય છે.

સંં ૧૬૭૦ પછી તો તેમણે અનેક સુંદર અને મોટી કૃતિઓ રચી છે અને તેથી તેમની ખ્યાતિ દિન પ્રતિદિન વધતી ગઈ છે. તેમની કવિતાઓના પ્રથમ ચરણો લખીને તેની દેશીઓ મૂકીને તે દેશીઓ પર અનેક જૈન કવિવરો—સારા સારા કવિઓએ (સમકાલીનમાં ઋષભદાસ અને પછીના આનંદવન વિગેરે) પોતાના કાવ્યો રચ્યાં છે એ વાત વિસ્તારથી હવે પછી સમજાવેલ છે.

વિશેષમાં તે પછીના જ અઢારમા સૈકામાં થયેલા એક કવિ નામે પડિન સંતતિલકના શિષ્ય વિત્તયદ્રે પોતાના સંં ૧૭૫૨ ના કાગણુ શુદ્ધિ પ ના દિને પાટણમાં ૪૨ હાલ અને ૮૪૮ ગાથાના ઉત્તમકુમાર ચરિત્ર રાસમાં પોતાની સાહીતી આપતી છેવટની પ્રશસ્તિમાં સમયસુંદર માટે યથાથે જણાવ્યું છે કે:—

જ્ઞાનપ્રગેધિ પ્રયોધિવા રે, અભિનવ શશિહર પ્રંવ, સુ
કુમુદચંદ્ર ઉપમા વહે રે, સમયસુંદર કવિરાય સુ ૮

તતપર શાસ્ત્ર સમરથિવા રે, સાર અનેક વિચાર સુ.

વલિ કલિદિકા કમલિની રે, ઉલ્લાસ દિનકાર. સુ. ૯

આ રીતે કવિરાજ સમયસુંદર જ્ઞાનસમુદ્ર માટે ભરતી આણનાર
અલિનવ ચંદ્રમા સમાન, કુમુદ માટે ચંદ્ર સમ, અને શાસ્ત્ર સમર્થન
કરવા તતપર-શાસ્ત્રના ગર્ભમાંથી અનેક વિચારથી સાર-અર્ક કાઢનાર
અને કમલના ઉલ્લાસ માટે જેમ સૂર્ય તેમ શાસ્ત્રનું ઉલ્લાસન
કરનાર હતા.

કવિના લઘુતા.

કવિએ પોતાનાં આખ્યાનો ઘણી સુંદર, મનોરમ અને સાદી
ભાષામાં આજેખ્યા છે, અને કવિત્વ બતાવ્યું છે; છતાં પોતે પોતાના
નામ પાછળ 'કવિ' એ પદ ક્યાંય ધારણ કરેલું દેખાતું નથી; ઉલટું
પોતાની લઘુતા તેમણે બતાવી છે.

૧ પ્રણમોં ગુરુ માતા પિતા, જ્ઞાનદષ્ટિ દાતાર,
કોડીથી કુંજર કરે, એ મોટો ઉપગાર.
ગારૂડ ફણીની મણિ ગ્રહે, તે જિમ મંત્રપ્રભાવ,
તિમ મહિમા મુઝ ગુરુ તણો, હું મતિ મૂઢ સ્વભાવ
-પ્રત્યેકબુદ્ધરાસ.

૨ હું મૂઢ મતિ કિસૂં બાણું મુઝ વાણિ પણિ ન સવાદો રે,
પણિ જે જોડિમેં રસ પડ્યો તે દેવગુરુનો પરસાદોરે;
હું શીલવંત નહિ તિસો, મુઝ પોતે બહુ સ સારોરે,
પણિ શીલવતનો જસ કહતાં મુઝ થાશે સહિ નિસ્તારો રે.
-સીતારામ ચોપાઇ.

પણ કવિ પોતે 'કવિ' નાં લક્ષણ એક સ્થલે જણાવે છે કે;
ચપલ કવીસરનાં કહ્યાં એક મન તે વચન એ બેઠરે,
કવિ કદનોલ લણિ કહે, રસના વાણા પણ કેઠરે,
-સીતારામ ચો.

કાવ્યનો હેતુ

સાધુઓનાં ગુણ ગાવાથી અનંત લાભ છે, તેથી ભવનો અંત આવે. પ્રહસમે ઉઠી શીલવંતનાં નામ સહુ જપે છે તેથી હું પણ ભક્તિથી આ મૃગાવતી શીલવતીનું ચરિત્ર ભણું છું. દાન ઉત્તમપાત્રને દેવાથી અઢળકે લક્ષ્મી થાય છે તેથી આ સિંહલસુતની દાન કથા કહું છું. જીભ પવિત્ર કરવા આ દમયંતી સતિનું ચરિત્ર કહું છું. કાઠને કલંક ન દેવું—પાપ વચન પરિહરવું એ સીતાનું દુષ્પ જોઈ ઓધ લેવાનો છે તેમ જ શીલ પાળી સીતાની પેઠે સુખ અને લીલવિલાસ પામે તે માટે સીતારામનો સંબંધ કહું છું. અનુકંપાપર ચંપક શ્રેષ્ઠી, અને વ્યવહાર શુદ્ધ શ્રાવક ધર્મપર ધનદત્તની કથા કહું છું—એમ કવિ જણાવે છે.

પોતાની કૃતિમાં મંગલાચરણમાં મહાવીર, આદિત્યેન્દ્ર, ગૌતમસ્વામી, સરસ્વતી, સુમતિ, માતૃપિતા, ગુરુ-દીક્ષાગુરુ ને વિદ્યાગુરુની, સ્તુતિ-સ્મરણ કરે છે તે પૈકા સરસ્વતી આદિની સ્તુતિ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

સરસ્વતી સ્તુતિ

વીણાપુસ્તકધારિણી સમરં સરસતિ માય,
મૂરખનૈ પંડિત કરૈ કાલિદાસ કહિવાય.

—ચાર પ્રત્યેકે છુદ્ધ રાસ.

સમરં સરસતિ સામિની, પ્રણમું સદગુરુ પાય;
એ કરજોડી વીનવું, માગું એકે પસાય.
સરસ વચન દીઉં સરસતિ, સુણતાં અમીય સમાણ;
સદગુરુ પાણિ સાનિદ્ય કરો, નિરમલ દિઉં મુજ જ્ઞાન.

—મૃગાવતી રાસ.

સમરં સરસતિ સામિણી, એક કરં અરદાસ;
માતા દેજે મુજને કરં વચન વિલાસ.

સંખ્યપ્રજ્ઞાન કથા સરસ (૧), પ્રત્યેકબુદ્ધ અળખ (૨)
 નલ દવદંતિ (૩) મૃગાવતી (૪), ચઉપાઈ ચાર સંખંધ.
 આઈ તું આવો તિહાં, સમર્યા દીધો સાદ
 સીતારામ સંખંધ પણિ, સરસતિ કરે પ્રસાદ
 -સીતારામ ચોપાઈ.

સુમતિ

મુજને સુમતિ જગામયો, ઉઠ ઉઠ રે ઉઠ,
 ગુણવરણને ગરવા તણા, હું તુઝ પૂરસો પૂઠ.
 તિણુ મુઝ ઉદમ ઊપનો, પંખીને જિન પંખ,
 એક લાલ વલિ કહે સુમતિ, દધ ભર્યો વલિ શંખ.
 -ચારપ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ.

માતપિતા ગુરુસ્તુતિ

માતપિતા પ્રણમું સદા, જનમ દીયો મુઝ જોણુ,
 વાંદુ દીક્ષા ગુરુ વલી, ધરમ રતન દિયો તેણુ.
 વિદ્યાગુરુ વાંદું વલી, જ્ઞાન દષ્ટિ દાતાર,
 જગમાંહિ મોટો જાણિજ્યો, એ ત્રિહુંનો ઉપકાર.
 એ ત્રિહુંને પ્રણમો કરી, છોડા ખડ કહેસિ.
 પડ રસ મેની એકલા સગલા સ્વાદ લહેસિ.

-સીતારામ ચોપાઈ.

આ સિવાય ચમત્કારી ગુરુઓ પોતાના ગચ્છમાં પૂર્વે થયેલા તે
 જિનદત્તસૂરિ, અને જિનકુશલસૂરિ વગેરેનું આગ્રહાહન કરે છે અને
 સાંનિધ્ય માગે છે.—

શ્રી જિનદત્ત સૂરિ જાગતો હવઈ પ્રણમું તસ પાય
 અખંડ ૧૨ અક્ષર થકો, યુગપ્રધાન કહિવાય
 જીતી ચોસાઈ જોગિણી, ક્ષેત્રપાલ બાવન,
 નામઈ ન પડે વીજલી, લોકે કહ્યું ધનધન

ખડ બીજા સાનિધિ કરી જિમ શ્રી કુશલ સૂરીદ,
તિમ ત્રીજા કરજ્યો તુમ્હે, હું પણ છું મતિમંદ
-મૃગાવતી ત્રીજા ખંડની આદિમાં.

આનાજ બીજા ખંડમાં જિનકુશલ સૂરિની સકાય માગી હતી.

શ્રી જિનકુશલ સૂરીસર, સુણિ મોરી અરદાસ,
મુઝનઈ આળસ ઊપજાઈ, મતિ પણ નહીં પ્રકાસ.
ઉદાસીન મન માહર, કહો કીમ કીજાઈ જોડિ
તુ સદગુર જગિ જાગતાં, પૂરઈ વચિત કાડિ
પરતો એક મઈ પેપીડિ, નગર મરોટ મઝાર,
મેહ માગ્યો વુઠો તુરત; ધમ અનેક પ્રકાર.
તેણઈ તુજનઈ મઈ પ્રારથ્યો, સમસ્થ સાહિબ જાણિ,
મઈ બીજો ખંડ માંડીઉ, તું શિદ્ધ ચાડિ પ્રમાણિ.

આ રીતે ‘ પરતો ’-અમત્કાર પરિચય પોતાને મરોટનગરમાં
જિનકુશલ સૂરિના નામ સ્મરણથી વાંચિત મેધવૃષ્ટિ થયાનો પોતાને
મળેલો કવિ સ્વીકારે છે એ ઉપરાંત બીજો ‘ પરતો ’ પણ દેરાવરમાં
પોતાને મળેલ તે હકીકત પણ પોતે તેમના સ્તવનમાં નોંધી છે.

આયો આયો જી સમરંત દાદોજી આયો,
સંકટ દેખ સેવકકું સદગુર, દેરાવર તેં ધ્યાયો જી-સમરંતાં
દાદા વરસે મેહ તે રાત અંધેરી, વાવપિણુ સખલૌ વાયૌ,
પંચ નદી હમ યૈઠે જોડી દરીગે હો દાદા દરિયે ચિત્ત ડરાયો જી-સમરંતાં
દાદા ઉચ્ચ જાણી પોહયાવણુ આયો, ખરતર સંઘ સવાયો,
સમયસુંદર કેહૈ કુશલ કુશલ ગુર, પરમાનન્દ સુખ પાયો જી-સમરંતાં

-[પ્ર૦ સ્તવસાગર ભા. ૧ પૃ. ૬૪૮]

ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધના રાસની અંતે પણ જિનકુશલ સૂરિના
સાનિધ્યથી એ પૂર્ણ થયો એમ જણાવે છે.

વિમલનાથ સુપસાહિલે ઝે, સાન્નિધ્ય કુંશલ સૂરીંદ,
ચારે ખંડ પૂરા થયા ઝે, પામ્યો પરમાણુંદ—

वात्तानि उपयोग

કવિ પ્રેમાનન્દ, અતે શામળના પુરોગામી આ કવિએ પણ વાર્તાઓને ટોતુકવતી બનાવી વિમલવાણીમાં મૂકી વાર્તાઓનું મૂલ કથામાંનું વસ્તુ લઈ તેને મનમાં ખડું રાખી તેનામાં ચોતાનો અનુભવ પૂરતા જઈ લોકોત્તર ગિરામાં મૂકતા જઈ રસનો સાથે વાર્તાના પ્રવાહનું અનુસંધાન કવિ રાખતો ગયો છે.

च कौतुकवती वि वाणी
 श्लोकोत्तरः परिमल कुरंगनाभेः

तैलस्य विन्दुरिषवारिणि दुर्निवारमेतत्त्रयं प्रसरति स्वमेव भूमौ॥

કૌતુકવતી વાર્તા, વિમલ વાણી અને કંસ્તૂરીમૃગની નાલિની
લોકોત્તર સુગંધઃ આ ત્રણ પાણીમાં તેલતુ ટીપુ અનિવાર્યપણે પ્રસરે
તેમ પૃથ્વી પર સ્વયમેવ પ્રસરે છે.

આ કવિ જૂની વસ્તુને નવા આકારમાં-નવી ભાષામાં—પોતાની માતૃભાષામાં મૂકતા જઈ તેને ખીલાવ્યે ગયો છે અને તેની ખીલાવટમાં આવશ્યક એવી પ્રેરણા અને તર્ક શક્તિનો ઉપયોગ કરી પોતે કવિ અને વાર્તાકાર તરીકે કાર્યે ગયો છે. વાર્તાઓમાં લોકોનું અને સંસાર વ્યવહારોનું ચિત્ર-પ્રતિબિંબ કવિએ આજેખ્યું છે. તેનામાં પ્રેરણા છે, અને કિલ્લટતા નથી.

કૃતિઓ ૧૫૫૨ નથી.

કવિ પ્રેમાનન્દે પૌરાણિક સાહિત્યનું અનુકરણ અને ભાષાંતર કર્યું તે પહેલાં જૈન સાધુઓએ પોતાની પૌરાણિક કથાઓનું અનુકરણ અને ભાષાંતર કરવાનો માર્ગ ઘણા વર્ષોથી લઇ લીધો હતો. પ્રેમાનન્દને

પુરાણમાંનીક થાનું વસ્તુ લઈ તે પર પોતાના કવિત્વનો ઓપ આપનારની અને તેના સમયને ' કવિત્વ ' ના કાળની ઉપમા અપાય તો તેની પહેલાંના જૈન કવિ, નયસુંદર, આ કવિ, ઋષભદાસ વગેરેને ' ભાષાંતર કાળ ' માં ઉદ્ભવેલા નહિ કહી શકાશે. કારણકે તેઓએ માત્ર ભાષાંતર નથી કર્યું પણ મૂળ વસ્તુ પર પોતાનાં ' કવિ કેળવણી ' થી ચણેલા સુંદર રાગાનો-રંગોવાળાં ચણતર કરી તેમાં ' કવિત્વ ' દાખવ્યું છે-એ બધા છુટથી અને છટાથી ભાષાદ્વારા મનોભાવ દાખવવામાં સફલ અને વિજયી થયા છે.

દેશી દેશીઓ

સામાન્ય જનસમૂહમાં વાર્તા સાંભળવાનો અત્યંત રસ હોય છે અને તેવા વાર્તાના રસીઆઓને-ભાવવાહી લોકલોગ્ય ભાષામાં એક ધારે વહેતી જૂદી જૂદી ઢાળો-દેશી રાગણીઓમાં પોતાની સ્વાત્પન્ન શક્તિથી કાવ્યમાં મૂકી આ કવિએ કથાનકો પૂરાં પાડ્યાં છે.

એવું કહેવામાં આવે છે કે ગૂજર્ સાહિત્યમાં કવિ પ્રેમાનંદે ગૂજર્ ભૂમિનાં જ ' વૃત્તસંતાનો '—ગૂજરાતી રાગો જેવા કે માર, રામેરી, રામત્રી આદિ દેશી રાગોનો બહુ છુટથી ઉપયોગ કર્યો છે; પરંતુ અત્રે મને કહેવા દો કે તેમના પૂરાગામી આ સમયસુંદરે તેમની પહેલાં જ દેશી રાગોને અતિ વિસ્તૃત પ્રમાણમાં પોતાની સર્વ કૃતિઓમાં વાપર્યાં છે, એટલું જ નહિ, પણ સમયસુંદરના સમકાલીન, અને તેમના સત્તરમા સૈકામાં જ થયેલ સર્વ જૈન કવિઓએ દેશી ઢાળો-રાગોનો જ ઉપયોગ કર્યો છે.

સમયસુંદર તો દેશી રાગો-ઢાળો-દેશીઓના માર્મિક જાણકાર અને વાપરનાર હતા અને તે વાપરી જે સુંદર કાવ્યો રચતા તે એટલે દરજ્જે સુધી પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા હતા કે તેમના પછીના જ નહિ, પણ નયસુંદર અને ઋષભદાસ જેવા તેમના સમકાલીન સમર્થ

જૈન કવિઓએ પણ સમયસુન્દરનાં કાવ્યોની દેશીઓ ટાંકી તે દેશી ઢાળોમાં પોતાની કવિતાઓ રચી છે.

દેશી રાગો યથાસ્થાને વાપરવામાં સમયસુન્દરે વિવેચક બુદ્ધિથી કોશલ દાખવ્યું છે.

- (૧) સિંધુકે રાગેં રે, સુણિ શૂરિમા જાગે રે,
આત મીઠી પણ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે.
(૨) ગોડી રાગેં પહેલી ઢાળ, સમયસુન્દર કહે વચન રસાલ.

x x x x

ગોડી રાગ રસાલ ખીજી ઢાલ કહી,
સમયસુન્દર કહે એમ સુણતાં સરસ સહો.

- (૩) ટોડીને ધન્યાશરી, નવમી ઢાલે રાગ,
સમયસુન્દર કહે સાંભલોજી, જિમ ઉપજે વૈરાગ.

x x x x

ઢાલ ભણી એ સાતમી, ધન્યાસિરિ રામ સોહિરે,
સમયસુન્દર કહે ગાવતાં, નરતારી મન મોહિરે

- (૪) ભલો રાગ ખંભાયતીરે, સોહિલાની ઢાલ છગ્રી રે,
સમયસુન્દર કહે શ્રાવકો રે, સાંભલતાં અતિ મીઠીરે

યુદ્ધમાં વીર રસ ઉત્પન્ન કરાવવા યુદ્ધગીત ‘કડખા’ માં મૂકાય છે હાલ બુલણા છદ્દ યા પ્રભાતિયુ જે રીતે ગવાય છે તેજ રીતે આરોહ ચારણાદે ગાઇ તેને ‘કડખુ’ નામ આપે છે જૈન કવિઓ બનતાં સુધી યુદ્ધ સંગ્રામનાં ગીત આ કડખાની દેશીમાં જ મૂકે છે. સમયસુન્દરે યુદ્ધ સંગ્રામનું ગીત—યુદ્ધ વર્ણન આ દેશીમાં મૂક્યું છે અને છેવટે કહ્યું છે કે ‘રામચી રાગની ઢાલ એ પાંચમી, સમયસુન્દર કહે જાતિ કડખો’.—

યુદ્ધ ગીતો.

ચડ્યો રણુ ખુઝવા ચંડપ્રલોન નૃપ, ચડતનાં તુરત વાબાં વબ્બયાં,
સુભટ ભટ કટક ચટ મટકિ ભેલાં થયાં, વડવડા વાગીયા વેગેં ધાયા.—૧ ચડ્યો.

(૫૭)

(ગજવર્ણન)

શીશ સિંદૂરીયા પ્રગલ મદ પૂરીયા, લમર ગુંબર ભીષણ કપોલા,
સુંદ ઉલાલતા શત્રુદલ ગાલતા, હાથીયા કરત હાલા કલોલા—૨ ચડ્યો
ઘંટ બાજે ગણે રહે એકઠા મલે, મેહ-કાલી ઘટા બાણે દીસે,
ઢળકતી ઢાલ ને શોશ ચામર ઢલે, મત્ત માતંગ રહે ભર્યા રીસે—૩ ચડ્યો
હાલતા ચાલતા બાણે કરી પર્વતા, ગુહર ગુંબર ગંભીર કરતા,
ચંડપ્રલોત રાજા તણા કટકમેં, હસ્તી લાખ દોય મદવારિ ઝરતા—૪ ચડ્યો

(અશ્વવર્ણન)

દેશ કાશ્મીર કંપોજ કાબુલ તણા, ખેત ખુરસાણ સૂધા ખુખારા,
અવલ ઉત્તર પવન પાણીપંથા વલી, લલ લલા કચ્છી તેજ તુખારા—૫ ચં
નીતડા પીતડા સખલ કંપોજડા, રાતડા રંગ કવિલા કિહાડા,
કિરડીયા કાલૂઆ ધસરા દૂસરા, હાંસિલા વાંસલા ભાગ બડા—૬ ચં
પવન વેગ પાખર્યા ફોજ આગલ ધર્યા, ચાલતા બાણે ચિત્રામ લેખ્યા,
એહવા અશ્વ ઉજેણી રાજા તણે, કટકમેં લાખ પંચાસ સંખ્યા—૭ ચં

(પાયક વર્ણન)

શિર ધરે આંકડા બાંહે પેહુરી કડાં, ભાજની પરતના બોલવાલા,
એકથી એકડા કટકે આગલ ખડા, શરવીર વાંકડા સુભટ પાલા—૮ ચં
સખલ કાંધાલ મૂઝાલ જિન સાજિયા, લોહમય ટોપ આટોપ ધારા,
પંચ હથિયાર હાથે ને બાથે ભડિ, ભીમ સમ વડ લલા પાલિ હારા—૯ ચં
તીર તરકસ ધરા અલગ ભટ આકરા, સહસ નેધાર સંત્રામ શરા,
ચંડપ્રલોત રાજાતણે એહવા, સાત કોડિ સાથ પાયક પૂરા—૧૦ ચં

(રથ વર્ણન)

નિજ નિજ નામ નેજા ધબ્બ ફરહરે, ધર હરે ધોર નીશાણ વાબ,
જરહ નેશાણ કીયા લાખખે રથ શીયા, સાથમેં ચંડપ્રલોત રાજા—૧૧ ચં
ચાલીયા કટક બાણે ચક્રવર્તિકા, ઇસરી ધૂલ ઉડે ગગન લાગી,
સમુદ્રજલ ઉછટ્યાં સેષ પાણુ સત્તસલ્યા, ગુહરગોપીનાથકી નિંદલાગી—૧૨ ચં

ઇંદ્રને ચંદ્ર નાગેન્દ્ર પણ ખલભક્ષ્યા, લંકે ગઢ પોલિ તાલાં જડાયાં,
 સખલ સીમાલ ભૂપાલ ભાગી ગયા, ચંડપ્રદ્યોત રાખ ન આયા-૧૩ ચ૦
 આવીયો ચંડપ્રદ્યોત ઉતાવલો, દેશ પંચાલની સીમમાંહે,
 દુમુહ રાખ પણ દેઘ દમામાં ચડ્યો, આવી સાહમો અડ્યો મન ઉચ્છાહે-૧૪ ચ૦
 ફાળ ફાળેં મલી ભાટ ભટ ઉછલી, સખલ સંગ્રામ ભારથમંડાણો,
 ભડેં ભડ મહ્યા ભૂપ ભૂપેં ભડ્યા, સુભટ સુભટેં અડ્યા દેખી ટાણો-૧૫ ચ૦
 મુકુટ પરભાવેં રાખન જીત્યો દુમુહ, કટકમાં પ્રગટ જસ પડક વાગો,
 કાજ લંપટ સદા ફૂડ કપટી તદા, ચંડપ્રદ્યોત રાખન ભાગ્યો-૧૬ ચ૦
 નાસતો ભાજતો ચંડપ્રદ્યોત નૃપ, ભલિ કરી બેડીયામાંહે દીધો,
 કટક ભાજ દશોદિશિ ગયું તેહનું, 'ધર્મ જય પાપ ક્ષય' વચન સીધો-૧૭ ચ૦
 દુમુહ રાખ ન આયો ઘેર આપણે, કહે ઇહાં રાજ પંચ રાત પડ્યો,
 રામગ્રી રાગની ઢાલ એ પાંચમી, સમયસુદર કહે ભાતિ કડ્યો-૧૮ ચ૦

આમ ઉજ્જયિનીના વિષયલંપટ રાખ ચંડપ્રદ્યોતને અને પંચાલના
 કંપિલપુરના રાખ દુમુખ સામેના યુદ્ધનું વર્ણન કવિએ કડખાતી
 દેશીમાં આપ્યું; તેમ 'સિંધુડો' એ યુદ્ધના રાગમાં કવિએ
 કંચનપુરનાં કરકંડુ રાખ ચંપાના દધિવાહન રાખ પર ચડે છે તેનું
 વર્ણન કરે છે.

કરકંડુ રાખ રે, સુણિ કરત દીવાળ રે,
 તતકાલ વખાયાં વાળં ચડતરાં રે.

કટકી કરી ધાયોરે, ચંપાપુરી આયો રે,
 તપ તેજ સવાયો રે, પુર વોટી રહ્યો રે.
 ગઢરો હો મંડ્યો રે, અભિમાન ન છડ્યો રે,
 નિજ બોલ ન ખંડ્યો, નૃપ સાહમો અડ્યો રે,
 નણુ ભૂમિકા સૂડે રે, નાલગોલા ઊડે રે,
 ગડડત ગયગુડે, શેષનાગ સલસલે રે,
 સરણાધ વાજે રે, સિંધૂડો સાજે રે

શરવીર વિરાજે ઉંચા ઉચ્છલે રે.
 પહેર્યાં નિશુ શાલા રે, ઉમટયા મેહ કાલા રે,
 શિર ટોપ તેભલા અખઅખ અખકતા રે,
 ભાલાં અણીયાલાં રે, ઉછાલે પાલા રે,
 એક સુભટ મુછાલા, ચાલે ચમકતા રે.
 વાજે રણતૂરાં રે, એઉ દલ પૂરાં રે,
 એક એકથી શરા સુભટ તે સાથમેં રે,
 જમકી જીલ લખકે રે, જાણે વિજલી ચમકે રે,
 તરવાર ઉઘાડી અખકે હાથમેં રે.
 વહે તીર વચાલેં રે, આવંતાં ટાલે રે
 વયર પોતાનું વાલે તે સાસે નહી રે.
 નવા તેભ ફરકે રે, વઢવાને થરકે રે,
 પગ એક ન સરકે પાછા તે સહી રે.
 મૂછે વલ ધાલે રે, આગલથી ચાલે રે,
 ફેળ આવંતી પાળે તે વધી વારકીરે.
 એક પાગડા છોડે રે, નૃપ હોડાહોડે રે,
 અણીએં અણી જોડે ફેળાં મારકી રે.
 છોડી આતસખાજીરે, એઉ રાભ-રાજી રે,
 ન રહે ગજ વાજી ઝાલ્યા કેમ કિયેરે.
 ઠાકુરખ પુકારે રે, બાપ બિરદ સંભારે રે,
 આજ જય તે તુમ્હારે ભુજે પામીયેરે,
 ભાજણુરા સુસ લીધા રે, ગંગોદક પીધાં રે,
 ભલાં ભોજન કીધાં તાભાં ચુરમાં રે.
 રાણીરા ભયા રે, આમ્હા સામ્હા ધાયા રે,
 ધણા અમલ ખવરામા ચડિયા શરમાં રે.
 એક કાયર કંપેરે, ચિહ્ન દિશિ દલ ચંપે રે,
 મુખ જંપે હાહા હવે કિણ દિશિ ભાગશું રે.

શસ્ત્રવીર ત્રાડુકે રે, હોંશે રણુ ઢંકે રે,
 મુખ ફૂકેં આવો આજ લટાપટ લાગશું રે.
 સંગ્રામ મંડાણો રે, નહીંકો તિમો શાણો રે,
 રાય રાણો સમજાવે જે બિહું રાયને રે.
 હુંતી વાત થોડી રે, થઈ કલેશની કોડી રે,
 ન શકે કોઈ છોડી સમજાયને રે.
 સિંધુકે રાગેં રે, સુણિ શરિમા જાગે રે,
 અતિ મીઠો પણિ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે
 સમયસુંદર ભાંખેરે, હવે વઢતાં રાખે રે,
 પદમાવતી પાખેં એ કુણુ મતિ સમીરે.

કવિએ અનેક દેશદેશાંતર ભ્રમણ કરેલ છે અને ત્યાં ત્યાંથી
 ગવાતાં ગીતોને—દેશીઓને લઈ તેમાં પોતાનાં કાવ્યો ગાયાં છે—
 અંગીત કાવ્યો રચ્યા છે. પોતાના ‘ મૃગાવતી રાસ ’ માં જણાવે
 છે કે:—

સઘી પૂરવ મરધર ગુજરાતી, ઢાલ નવી નવ જાતી,
 ચતુર વિચક્ષણુ તુમ્હે હોઈ, ઢાલ મ ભાંગજ્યો કોઈ.

એટલે સિંધની સિંધી, પૂર્વ હિંદની, માણવાડ મરધરની અને
 ગુજરાતની ગુજરાતી ઢાળો નવી નવી પોતે કરી છે, તે ઢાળને હે
 ઓતા ! તમે ચતુર વિચક્ષણુ હોઈને કોઈ ભાંગતા નહિ—અખંડ રાખજો
 એટલે રાગથી અળગી નહિ કરતા—ગાયે જ જજો, કારણ કે
 ભાંગી ચૂકેને નહીં સકારા, તૂટિ લટિમેં જ્યુ હારા,
 ભાંગે મને ન સોહે વૈરાગી, તિમ ન સોહે ઢાલ ભાંગી.
 કનક મુદ્રડી નંગ વિહુણી, રસવતી જેમ અલૂણી,
 કંત વિના જિમ નારિ વિરગી, રાગ વિણુ ઢાલ ન ચગી.
 મીઠી ઢાલ રાગસિઈ મેલી, જિમ મિશ્રી દૂધ લેલી,
 તેહ બણી ઢાલ રાગસિઈ કહ્યો, ચતુર તુમ્હે જસ લેયો.

આ ઉપરાંત હુંઢાડી (મારવાડ પાસેનો પ્રદેશ), મેવાડી, દિલ્હી વગેરેની દેશીઓ લીધી છે. (જુઓ ઉપર સીતારામ ચોપાઇ પર લખતાં જણાવ્યું છે તે ,

હવે ઉપરના પ્રાંતની ઢાલો જોઇએ સિંધી, એટલે સિંધ પ્રદેશની. પોતે મુઘલતાનમાં વસ્યા હતા અને ત્યાં અનેક સિંધીઓ વસતા હતા એમ નેમણે જણાવ્યું છે. તે લોકામાંથી—

(૧) સિંધી ઢાળ. ૧. “રાગ—મારૂણી—

ઝાંખર દીવા ન બલે રે, કાલનિ કમલ ન હોઇ,
છોરિ મૂરખ મોરી બાંહરી, મીયા જોરે પ્રીતિ ન જોઇ,
કન્હકાયા એ ધયારલ બાસિયા, જોવન બાસિયા એ, બહુર ન આસિયા.

એની ઢાલ—એ ગીત “ સંધિ માહે પ્રસિદ્ધ છે. ” આ પ્રમાણે કવિએ સ્વહસ્તલિખિત પોતાની સીતારામ પ્રબંધ ચોપાઇમાં આઠમા ખડની બીજી ઢાલમાં લખ્યું છે.

૨ સંધિની રાગ આસાહરી. મન રાજી તો મું કરઇ કાજી; એ ઢાલ.

૩. રાગ આસાહરી સિંધૂડો. ઢાલ સિંધની.

—આ બંને મૃગાવતી રાસમાં વાપરી છે.

(૨) પૂરવતી ઢાળ—રાગ હુસેની. ધન્યાસિરી મિશ્ર

દિલ્લી કે દરબારમેં લખ આવે લખ બાઇ,

એક ન આવે નવરંગ ખાન બાકિ પધરિ દલિ ર બાઇ.

—નવરંગ વેરાગીલાલ એ દેશી.

(૩) મરઘર ઢાલ—(હુંઢાડી તથા મેવાડી) તો પુષ્કળ લીધી છે કારણ કે ત્યાં પોતે બહુ વાસ કર્યો છે—કવિએ પોતે જણાવેલ તે પ્રમાણે નીચે મૂકવામાં આવેલ છે.

૧. વરસારી હોલી આવઇ, પ્રાહુણા—એ ગીત.

૨. ભોજરાબરી ગીતરી. હાથીયાં રઇ હલકઇ આવઇ માહરઇ
પ્રાહુણીરે—એહની ઢાલ.

૩. ધડરીયો ધડરીયો ઓલગાણે આખૂ ઉલગ્યો આખૂ ઉલગ્યો રે લાલ.

૪. તોરા કીજો મ્હારા લાલ, દાર પીજો જી,
પડવેં પધારો મ્હારા લાલ, લસરક લેજોજી

—તેરી અજબ સૂરતિ મ્હાંકો મનડો રંજ્યો રે લોભી લંબ્યાજી

—એ ગીતની ઢાલ.

૫. રે રંગ રતા કરહલા, મો પ્રીડિ રતો આણુ,

‘તો બપરીકા દિને’ પ્રાણુ કરં ખુરખાણુ

સુરંગા કરહલા રે, મો પ્રીડિ પાછો વાલ. મજિદા કરહલા રે

—એ દેશી રાગ માણ્ણી.

૬. અમ્હાં માંકી ચિત્રાલાં કીધ જોધ.

અમ્હાં માંડેં મેવાસીકો સાદ સોહામણો રે લો.

૭. રૂડીરે રૂડીરે બારણે સમલા પદમિનીરે. એ દેશી રાગ માણ્ણી.

—આ બધી મૃગાવતીમાં.

૮. રાગ આસાઉરી. સિંધૂડો મિત્ર.

ચરણાલી આમુંડા રણે ચડે, ચખ કરી રાતા ચોલોરે

વિરતિ દાનવ દલ વિચિ, ઘાઉ દીયો ધમરોલો રે—ચરણાલી૦

૯. વેસર સોનાકી, ધરિદે ચતુર સોનાર વે૦,

વેસર પહેરી સોનાકી રંજે નંદકુમાર વે૦

—એહ ગીતની. રાગ અસાઉરી.

૧૦. નોખારા ગીતરી—નોખારા ગીત માણ્યાડિ હુંઢાડિ માહે પ્રસિદ્ધ છે.

૧૧. રાગ ખંભાયતી. સોહલાની જાતિ.

અમાં મોરી મોહિ પરણાવિ હે અમાં મોરી.

જેસલમેરા મેરા જદવાં હે—બદવ મોટા રાય,

બદવ મોટા રાય હો. અમાં મોરી કાંડ મોડીને ઘોડે ચડેહો

—એ ગીતની ઢાલ

૧૨ રાગ ખંભાયતી-સુંબરા તું સુલતાણ,

ખીન્નહો થારા સુંબરાં ઝોલગૂ હો-એ ગીતની ઢાલ.

—એ સુંબરાના ગીતની ઢાલ—જેધપુર મેડતા નાગોર નગરે પ્રસિદ્ધ છે.

૧૩. તિલ્લીરા ગીતરી ઢાલ—મેડતાદિકે દેસે પ્રસિદ્ધ છે.

(આ સીતારા પ્રબંધ ઇંથી છે.)

(૪) ગૂજરાતની.

૧. પોપટ આલ્યઉ રે પરણવા-એ સંસારી ગીતની ઢાલ ખંભાતમાં પ્રસિદ્ધ છે. (ચંપક શેઠ રાસ)

૨. ઢાલ ગામી ગૂજરાતી પુલડાંની.

૩. રાગ વયરાડી—જાજરે બાંધવ તું વડો-એ ગૂજરાતી ગીતની ઢાલ.

૪. કપૂર હુયે અતિ ઉજલું રે, વલિ અનોખમ ગંધ-એ ગીતની ઢાલ.

આવી અનેક દેશીઓ ગીતો વગેરેની લીધી છે તે પરથી એમ સમજાય છે કે સ્ત્રી ગીતો—લોકગીતોનું સાહિત્ય તે વખતે—કવિના જમાનામાં ધણું હતું. એક સ્થળે એક એવી દેશી ઉતારી છે; જેમકે રાગ પરણ્યો. ઢાલ:—

સિહરાં સિહર મધુ સુરીરે, ગઢાં વડો ગીરનારી રે

રાંણ્યા સિરહર રૂકમિણીરે, કુંયરાંનંદ કુંમાર રે

કંસારુર મારણુ આવિને રે પલાદ ઉધારણુ રાસ રમણુ ધરિ આવ્યો.

ઝરિ આજ્યો ધરિ આજ્યો, હો રાંમ રાંમજી ધરિ આજ્યો—એ દેશી.

આ પરથી કવિની અગાઉનાં કાવ્યો હતાં તે પૂરવાર થાય છે. ‘ સોરઠ દેસ સોહામણો સાહેલડી રે દેવાં તણો નિવાસ—એ ગજસુ-કુમાલની ચોઢાલોયાની ’ દેશી એક સ્થળે કહી છે અને ખીજે સ્થળે સુખાહુ સંધીની ઢાલ કહી છે તે પરથી ગજસુકુમાલ પર ચાર ઢાલવાળું કાવ્ય તથા સુખાહુ સંધિ એ કવિના અગાઉનાં અન્ય કવિએ રચેલાં સુપ્રસિદ્ધ કાવ્યો હતાં તે સિદ્ધ થાય છે.

કવિ પોતે જોડેલાં કાવ્યોની પહેલી કડીની દેશી તરીકે પણ ખીબ પોતાના કાવ્યમાં મૂકી છે તે પરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પોતાની દેશીઓ પર પણ પોતાને મોહ હતો. દાખલા તરીકે સીતારામ પ્રબંધમાં—

(૧) પ્રત્યેકે બુદ્ધની ખીબ ખંડની આઠમી ઢાલ.

(૨) સુણોરે ભવિક ઉપધાન લણાં વિણ કિમ સૂઝે નવકાર.
—એ સ્તવનની ઢાલ (આ ઉપધાન સ્તવ પોતાનું છે)

(૩) રાગ ખંગાલો—ઇંમ સૂણી દૂત વચન, કોપીઓ રાજ મન
—એ મૃગાવતીની ચોખ્ખની ખીબ ખંડની દશમી ઢાલ

(૪) રાગ ધન્યાગિરી—સીલ કહે જગિ હું વડું, મુઝ વાત સુણો
એકે મીડીરે—એ સંવાદ શતકની ખીજ ઢાલ (આ
સંવાદ શતક તે દાનશીલ તપ ભાવના સંવાદ પર
ચોઢાળીયું સ્વરચિત છે તે)

(૫) ઓણિકરાય હુંરે અનાથી નિગ્રંથ (અનાથી પર સગાય)

(૬) આદરજીવ ક્ષમા ગુણ આદર (ક્ષમાખત્રીશી)

(૭) હવે રાણી પદમાવતી જીવરાશિ ખમાવે. (પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ)
વગેરે વગેરે અનેક ઉદાહરણ છે.

રસાલંકાર જ કાવ્યનું લક્ષણ છે ?

રસાલંકારવાળું કાવ્ય લખનારને જ કવિ કહેવાય એવો નિયમ સર્વાંશે ગ્રહણ કરી ન શકાય. રસાલંકારવાળું કાવ્ય કરવું શ્રમસાધ્ય છે અને તે પંડિતોને માટે—વિદ્વદ્ભોગ્ય થાય છે. જે સહજ સરલતાથી અખંડપણે જોતા ઝરાની માફક સ્વાભાવિક સરલતાથી નસિકલાવ અર્પી કવિતા છે તે કાવ્ય નથી એમ કેમ કહી શકાય ? આવી કવિતામાં ચરિત્રવિપયક ગ્રંથમાં ચારિત્રનાયકનું રસાળ અને ચિત્તવેધક કથાનક સુરસરીતથી કવિએ વર્ણવેલું હોય છે ત્યારે માનવી વૃત્તિના ભિન્નભિન્ન દરજો વાચકની હૃદયપટ્ટિકા પર આબેહૂય આલેખવાનું અમોઘ

સામર્થ્ય કાવનું સ્થળે સ્થળે જણાઈ આવે . ભયપ્રદ યુદ્ધસંગ્રામ, રમ્ય સુરમ્ય સ્થાનો, રાજ્યાભિષેકના પ્રસંગો, અને નગરશોભાના અપ્રતિમ દેખાવો—એ સર્વનાં વર્ણન મનોહર રીતિથી કરેલાં હોય છે. આમાંના કેટલાંક વર્ણનો આ કવિનાં આપણે અગાઉ જોઈ ગયા. વિશેષ હવે પછી જોઈશું.

પ્રકૃતિ પર કાવ્યો.

પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય કવિ જે આંખથી જોઈ શકે છે તે પ્રકૃત-સામાન્ય જતો જોઈ શકતા નથી. પ્રકૃતિના વિવિધ દેખાવ જોઈને સુંદર શબ્દ રચનાથી તેનું વર્ણન કરવામાં કવિનો ભાવ વહે છે અને તે ભાવથી સૌંદર્યબોધ કરતો કવિ વિશેષ આકર્ષક બને છે. આપણા જૂના સાહિત્યમાં બહુ સુંદર કાવ્યો આ સંબંધી મળતાં નથી, છતાં સામાન્ય એવા કંઈ નમુનાઓ મળી આવે છે:—

વસંતવિહાર

તેણે અવસરે સોહામણો, આયો માસ વસત, સુરંગાં ખેલણાં.
રમિયા ખેલે આગમેં, ગાયે રાગ વસત, સુરંગાં ખેલણાં.
મોહસિરી જાઈ જૂઝ, કુંદ અને મુચકુંદ,—
ચપક પાડત માતતી, ફૂલી રહ્યાં અરવિંદ—
દમણો મરઝો મોતરો, સખ ફૂલી વનરાય—
એક ન ફૂલી કેતકી, પીયુ વિણ હૃષ ન થાય—
આંખા મોયાર્ અતિ ઘણા, મજર (મંજરી) લાગી સાર,—
કોયલ કરે ટહુકડા, ચિહ્ન દિશિ ભમર ગુંજર—
જુગ્યાહુ રમવા રહ્યો, મયણુરેહા લૈ સાથ,—
આગમાંહિ રમે રંગશુ, હૃદ ધયુર્ નિજ હાથ—
નિર્મલ નીર ખંડો ખતી, ઝીલે રાજ મરાત,—
પ્રેમદાશુ પ્રેમે રમે, નાખે લાલ ચુલાલ—

ભોજન ભક્તિ યુક્ત ભક્તી, કરતાં થઈ અવેર,-
 રાત પડી રાવ આથમ્યો, પ્રસર્યો પ્રગલ અધેર-
 નિર્ભય ઠામ બાણી રહ્યો, રાતે બાગ મઝાર,-
 કેલીધર સૂતો નૃપ, થોડો શો પરિવાર-
 ચોથી ઢાલ પૂરી થઈ, ઝુંબખડાતી જાતિ,-
 સમયસુંદર કહે હવે સુણો, રાતે હોશે જે વાત-

—નમિરાબ પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસ રચ્યા સં ૧૬૬૨

વસંતવર્ણન

એહવેં માસ વસત આવીઉં, ભોગી પુરૂષાં મન ભાવીડેં,
 રૂડી પરધેં ફૂલી વનરાઈ, મહકેં પરિમલ પુહવી ન માઈ.
 સખર ઘણું મહોર્યા સહકાર, માંજરી લાગી મહિકેં સાર,
 ટોમલ બધડી ટીહકા કરે, શાખા ઉપરિ મધુરે સ્વરે.
 છયલ છમીલા નર છોગાલ, ગાઈ વાઈ બાલ ગોપાલ,
 ચતુર માણસને હાથે ચંગ, મેઘનાદ વાજઈ મિરદગ.
 ફૂટરાં ગીત ગાઈ ફાગનાં, રસિક ભેદ કહઈ રાગનાં.
 ઊંડે લાલ ગુલાલ અખીર, ચિહુ દિસિ ભીંનેઈ ચરણા ચીર.
 નગરમાંહિ સહુકો નરનારિ, આણુંદ ક્રિડા કરઈ અપાર,
 ઢલતી રામગિરિ એ ઢાલ, સમયસુંદર કહે વચન રસાલ.

—પ્રિયમેલક રાસ, ૨. સં ૧૬૭૨.

કવિ પોતાના સમયનું પ્રતિબિંબ છે.

કવિ એ પોતાના સમયનું ચિત્ર નજર આગળથી દૂર કરી શકતો નથી. કંપનાના અંતર્પટ પર ખે ચેત્રાં ચિત્રો કે આદર્શભાવનામાંથી ઉતારેલાં પાત્રોનાં આલેખનો વાણીમાં ચિતરતી વખતે કવિ આસપાસની પરિસ્થિતિ થોડો વખત ભૂલી જાય, છતાં એ સંપૂર્ણ રીતે પોતાના સમયની

સ્થિતિમાંથી સંપૂર્ણ રીતે કવિ મુક્ત થઈ શકતો નથી. પ્રચલિત કથાઓ કે શાસ્ત્ર—પુરાણની દંતકથાઓને સ્વભાષામાં, કવિતામાં, અવતારતીવેળા આખ્યાનક કવિઓથી સ્વસમયની સ્થિતિ કદિ વીસરાતી નથી. આખ્યાનોનો હેતુ રસ અને ઓધ આપવાનો છે અને તેથી મનુષ્યઆત્માની સ્વાભાવિક પ્રેરણા—(ideal)ને વ્યાપકરીતે અંત સુધી અખંડપણે આપવામાં ભાવનામય—આદર્શમય કવિઓ ચીવટથી વળગી રહે તેવું આખ્યાનોમાં સ્વાભાવિક રીતે હોતું નથી. આટલું છતાં આખ્યાનમાં માત્ર હકીકતો કહી જવી એટલું જ કાર્ય કવિનું નથી તેમાં તેને પ્રેરણામય ભાવના સાથે વસ્તુસ્થિતિના ચિત્રકાર(realist) થવું પડેછે. રાસાઓ એ મુખ્યપણે આખ્યાનો છે—કથાવર્ણનો છે. તેના રચનાસમયનાં આચાર, વ્યવહાર અને રહેણી-કહેણીની વાતો તેમાં પ્રવેશ પામે છે તેથી તે સમયનું થોડું ઘણું સામાજિક જ્ઞાન પણ થાય છે.

આ કવિએ દુમુખરાજ (પંછીની પ્રત્યેક બુદ્ધ) ની પટરાણી ગુણુ-માલાને સાત પુત્ર થયા છતાં પુત્રીની ઇચ્છા થઈ તે હકીકત લઇને કેટલીક સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે અનૃપ્ત હોય છે તેના પર એક ટાળ તેના પ્રબંધમાં રચી અને ખાસ કરી છેવટે ગૂજરાતી સ્ત્રીઓને માટે તે હકીકત લાગુ પડે છે એવું જણાવી કવિ અતે ટોણો મારે છે કે પોતાનું કહેવું સાચું છે કે નહિ તે જાણવું હોયતો ‘ગૂજરાતી લોક પૂછજ્યોરે, તે કહેશે તતકાલ ! ’ તે હાલ નીચે પ્રમાણે છે:—

અતૃપ્ત સ્ત્રી

આ કામિની તૃપ્તિ ન પામે કેમ,
રહ લીધી મૂકે નહીં રે, પગ પગે નવનવા પ્રેમ રે—આ કામિની.
જનમથી માયા કેસવી રે, શીખે ધરતુ સૂત્ર,
ધુલડીયેં રમતી કહેરે, એ મુજ પતિ એ પુત્રરે—
દેહ સમારે દિન પ્રત્યે રે, શીખી નાણુ વત્તાણુ,
અણુખ અદેખાઈ કરે રે, ગાયે ગીત નેં (ત્રિયતાં) ગાન રે—

આરાધે કુલદેવતા રે, વિનતિ કરે વારંવાર,
ગોરીગણુ ગોરી રમે રે, ભણે હોજે ભરતાર રે—

પરણી પણ રહે પૂછતી રે, વશીકરણુ એકાંત,
કિમહિ પિયુઠો વય કંઈ રે, પૂઠું મનની ખાંત રે—

સુખ પામે ભરતારતુ રે, તો પુત્ર વાંછે નાર,
પુત્ર પાંખે કંઠે કામિની રે, કાંઈ સરજી કિરતાર રે—

પુત્ર પરણાવું પ્રેમશું રે, વહ્ન દેખું એક વાર,
ગોદ ખેલાડે પોતરા રે, સફળ કંઈ અવતાર રે—

બાલક ખીડા ઉપજે રે, પ્રાયે ઉગમતે સૂર,
ખેત્રપાલે ભમતી રહે રે દોલે તેલ સિંદૂર રે—

પુત્ર પ્રમુખ સુખ ઉપનાં રે, તોપણ જીવ ઉદ્દેગ,
ગુણમાલા રહે ઝુરતી રે પુત્રી ન પામી એક રે—

ચોરી ન બાધી આગણે રે, તોરણે નાવિ જ્ઞાન,
પેસતો જમઘ ન પોંખીયોં રે, તે જીવ્યું અપ્રમાણ (કુણુ જ્ઞાન) રે—

હાથ મુકાવણુ હાથીયો રે, કે થોડા કે ગામ,
જમાઘ ન દીધો દાયજો રે, તો ધન કેહુ (કેહુ) કામ રે—

ધનતન (ધણુતણુ) સધલી નારીનો રે, સડજ સદારો એહ,
પુત્ર થતી પણ વાનડો રે, નવન જમાન તેરે —

માન્યા ઇચ્છણું માનણુ રે, દોડિ દેવાલે જાય,
દોડ્યાવ કરના થકાં રે, કિણુ મેલે પુત્રા થાય રે—

સમયસુદર રહે મે ભણી રે, એણીપર ત્રાજી હાલ,
ગુજરાતી લોક પૂછજો રે, તે કેહશે તતકાલ

—(દુનહ નામના બીજા પ્રત્યેક બુદ્ધતોરાસ)

નમિરાજ ઋષિ નામના ત્રીજા પ્રત્યેક બુદ્ધના ચરિત્ર પરના રાસ-
માં કવિ પહેલાં સુદર્શન નામના નગરનું વર્ણન કરે છે તેનો મુખ્ય

।ગ જે આગ્રા નગરમાં કવિ તે રાસ રચી રહ્યા છે તેનું જ વર્ણન કરતો હોય તેમ જણાય છે. આગ્રામાં રચના સમયે (સં ૦ ૧૬૬૨) મહાન્ અકબર સ્વર્ગસ્થ થયા પછી જહાંગીર બાદશાહ થયો હતો. મોગલ સલ્તનતના દરબારો અને તેની રાજધાની ફેવી હોઈ શકે તેનું કંઈક વર્ણન સુદર્શન નગરના વર્ણનમાં કવિએ મૂકેલું છે:—

નગર વર્ણન

જંબુદ્વીપ મોહામણો, ક્ષેત્ર રત રસાલ,
દેશ અવંતી દીપતો, કદી ન પડે દુષ્કાલ.
નગર સુદર્શન અતિ લું, બહુ ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ,
વાર વસે અવહારીયા, દેશ દેશ પરસિદ્ધ—નગર૦
ઉંચાં મંદિર માલીયાં ઉંચા રાજ પ્રાસાદ,
દંડ ઉપર ધ્વજ લહલહે, કરે સ્વર્ગશું વાદ.
અંતેરેર બાણે અપઞ્ચરા, ઇંદ્રે મૂકી આણી,
દેવ થકી ડરતે થકે, નિર્ભય ઠામ બાણી.
કિહાં કિણે રાજસભા જડી, મહેતા પરધાન,
શેઠ સેનાપતિ સૂત્રવી, ખેખે ને ખાન.
કિહાં કણે છત્ર ધરાવતો, ખેઠો ભૂપાલ
હુકમ ચલાવે આપણો, માને બાલ ગોપાલ.
કિહાં કણે ભૂપ આગળ લલા, વઢે જેઠીમણ,
હુશીયાર રહે હવે રામલા, વાહે વલી ગાલ.
કિહાં કણે શુંઠ ઉલાલતા, ઝરતાં મદ્વારિ,
સુંદર શશિ સિંદૂરીયા, ધમે દરબારિ.
કિહાં કણે ઘોડા બુલમતી, સોવન જડિત પલાણુ,
તાબ તેજ હીસતા, દીસે દીવાણુ.
કિહાં કણે વલી પાયક લડે, સામે હથિયાર,
એક વાહે ધા એકને, એક ટાલણુહાર.

કિહાં કણે ઘડીયાલાં ઘડી, વાળે વારંવાર,
 કાલ જણાવે લોકને, રહેજો હુશિયાર.
 કિહાં કણે વલી નોખત તણા, વાળે નીશાણ,
 ભગોરે ભગો ધર્મ કરો, લોકને કરે ભણ.
 કિહાં કણે કનકે રૂપા તણી, પડે તિહાં ટંકશાલ,
 ગંજ ખખના ઉપર રહે, બહુત રખવાલ.
 કિહાં કણે બેઠા ચઉતરે, કાજ કોટવાલ,
 ઝગડો ભાંજે લોકનો, ન લીધે લાય વિચાલ
 કિહાં કણે દોશી કાપડા, વેચે પટફૂલ,
 જેમ તેમ સાટું મેલવે, દલાલ વાતુલ.
 કિહાં કણે બેઠા જવહરી, જવાહીર લેધ જોય,
 મોતી માણક લાલડે, લાલ પામે સોય
 કિહાં કણે માંડ્યાં કંદોધજે, સુખડી બહુ હાટ,
 ગુંદવડાં પેંડા ભલા, દીઠે ગલે દાઢ.
 કિહાં કણે સખરા સુરહીજે, ચૂઆ ચંપેલ,
 મહમહતા માંડ્યાં ઘણાં, મોઢરેલ ફૂલેલ.
 કિહાં ધટા રણકે દેહરે, જિનખિંબ વિચિત્ર,
 શ્રાવકે રનાત્ર પૂજા કરે, કરે જન્મ પવિત્ર.
 કિહાં વલી સાધુ ને સાધવી, બેઠાં પોશાલ,
 દે ભવિયણને દેશના, વાંચે સૂત્ર રસાલ,
 કિહાં ભલે આંકે ભણે ઘણા, નીશાલે બાલ,
 છ દુ આર મુખેં કહી, ધડો દે તતકાલ
 કિહાં કાજ મુદ્દાં પડે, કિતાબ કુશાણ,
 કિહાં વલી આલણ વેદીયા, ભણે વેદ પુરાણ.
 કિહાં બજાર બાજ પડે કિહાં ગીત ને ગાન,
 કિહાં પવાડા ગાજ્યે, કિહાં દીજે દાન

કિહાં વત્તી નગરની નાયકા, જૈદી આવાસ,
 હાવ ભાવ વિભ્રમ કરી, પાડે નર પાસ.
 કિહાં વત્તી મોતી પ્રોઠ્યેં કિહાં ફટિકની માલ,
 કિહાં પરવાલાં કાઠીયેં, હીંગલો હરિયાલ
 કિહાં ધાનના દગ માંડીયા, કિહાં ખડના ગંજ,
 કિહાં ઘી તેલ ફૂંડાં ભર્યા, કિહાં કાઠના પુંજ.
 ચક્રેશ્વરી ચઉટા ભજા, ભલી પોલ પ્રાકાર,
 ભલી બાજર ત્રિપોલિયા, ભજા સકલ પ્રકાર.
 નગર મુદ્દર્શન વર્ણના, એ પહેલી દાલ,
 સમયસુદર કહે હવે કહું, તિહાં કોણ ભૂપાલ

આમાં ખોળ, ખાન, કાચ, કોટવાલ, જવેરી. ટકશાલ, ઘડિયાલ,
 સરૈયા (અનરવાળા), મુઝલા-કુરાન, નાવિકા વગેરેને સ્થાન આપ્યું
 છે, તેમ જ ભૂપાલ પણ જહાંગીરી હુકમવાળો (હુકમ ચલાવે આ-
 પણો, માને બાદ ગોપાલ) વર્ણવ્યો છે એટલું જ નહિ પણ જેને
 મદ્દબાચ, પટ્ટાબાચ, હાથી ને ઘોડાના ખેલો પસંદ છે એવું જણા-
 વ્યું છે તે જહાંગીર બાદશાહને લાગુ પડે છે મોટી ઘડિયાલ અકબર
 બાદશાહના વખતમાં દાખલ થઇ હતી તેનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

ચપક શ્રેણીની ચોપાઈ સં ૧૬૬૫ માં કવિએ રચી તેમાં કથા
 પ્રસંગમાં દુકાળનું વર્ણન કરતાં કવિ પોતાના સમયમાં સં ૧૬૮૭
 માં પડેલા દુકાળનું વર્ણન ટાંકે છે,—

દુકાળનું વર્ણન—

તિણિ દેસઇ હિવ એકદા પાપી પડ્યઉ દુકાલ,
 ખાલ વરસ સીમ આપડા, કીધા લોકે કરાલ
 વલ્લિ મત પડજ્યો એહવઉ, કાલ મહા વિકરાલ,
 જિણિ વિછોઢા માખાપ સુત, લાગા સમલ ભૂપાલ

ખાતાં અન્ન ખૂટી ગયા, કૃષ્ણ કુંભ પ્રકાર,
 ભુખ સગી નહીં કેહની, પેટ કરમ પોકાર.
 સગપણ કોઇ ગિણમ નહીં, મિત્રાઇ ગમ ભૂલ,
 કોક દાવિ માંગમ કદે, તઉ માથમ ચઢમ સૂલ.
 પ્રાણ મૂંઢિ વડ માણસે, માંગવા માંડી ભીખ,
 તે પણિ કો આપમ નહીં, દુખીએ લીધી દીખ.
 કે બઠયર મૂંઢી ગયા, કે મૂંઢી ગયા બાલ,
 કે માખાપ મૂંઢી ગયા, કુંભ પડમ જન્મલ.
 આપે ખેટા વેચીયા, માંટી વેચી બયર,
 બયરે માંટી મૂંઢીયા, અન્ન ન દામ એ બયર.
 પરદેશે ગયા પાધરા, સાંભલ્યકે જેથિ સુગાલ,
 માણસ સંબલ વિણ મૂઆ, મારગમાંહિ વિચાલ.
 ગકેખે બઠઠે ગોરડી, વીંઝણે દોલતિ વાય,
 પેટનમ કાજિ પદમિતી, યાચમ પરધરિ બામ.
 ભોજન અમૃત જીમતા, ખાતા ત્રાખ અખોડ,
 કાંટી ખાયમ કારડી, કે ખેજડનાં છોડ.
 જતીયાં દેખી જીમતા, ઊભા રહતા આડિ,
 તે તકે ભાવ તિહાં રહ્યા, જિમતા જડમ કમાડ.
 દેવ ન પૂજમ દેહરમ, પડિકમમ નહીં પોસાલ,
 સિથિલ થયા શ્રાવક સહુ, જતી પડયા જન્મલ.
 રસવડના ગલિએ મુઆ, મહા પડયા દામિ દામિ,
 ગલીમાંહિ થમ ગંદગી, દામ કુણ નાંખણ દામ.
 સંવત સોલ સત્યાસિયમ, તે દીઠમ એ દીઠ,
 હિવ પરમેશ્વર એહનમ, અલગઉ કરે અદીઠ
 હાહાકાર સબલઉ હુઅઉ, દીસમ ન કો દાતાર,
 તિણ વેલા ઊઠ્યઉ તિહાં, કરિવા વલી ઉદ્ધાર

હવે આપણે જોશીનું વર્ણન જોઈએ:—

હાગ દસમી-કપૂર હુયઈ અતિ ઉજળું રે. એહની.

રાગ કેદારો ગોડી.

રૂપ કીધું આલ્મણ તણું રે, ચાલ્યેઉ નગર મઝારિ
હાથે લીધું ટીપણું રે, વાંચઈ તિથિ નઈ વાર.

—જોસીયડઉ જાણઈ જોતિષ સાર,

એતઉ નિમિત્ત પ્રકાશઈ અપાર—જોસીયડઉં

સ્નાન કરી તટની જલઈ રે; ઢલતા મુક્યા કેસ,	
માથઈ બાંધ્યું ફાલોયું રે, વાર જાણાયઉ વેસ—જોસિં	૨
તિલક કીધું કેસર તણું રે, વિચિમાંહિ નખસું ચીરિ,	
અદભુત આડિ બિહુ ગમાં રે, સુંદર ચક્ર સરીરિ—જોં	૩
ધોલું ખીરોદક ધોતીયું રે, જનોઈ સુવિસાલ,	
હરિ વિષ્ણુ હરિ વિષ્ણુ મુખિ જપઈરે, તુલસીની જપમાલ—જોં	૪
હેમકમંડલુ હાથમઈ રે, નીર ભરિઉ નિન જાણિ,	
વેદ જાણઈ મુખિ વેદીયડરે, કહઈ સહુનઈ કહ્યાણુ—જોં	૫
ભમતઉ ભામા ધરિ ગયડરે, દીઠજી કુળજા દાસિ,	
સુંદર રૂપ સરલ તનૂરે, તતપિણુ કીધું તાસિ—જોં	૬
અચરિજ દાસી ઉપનું રે, કીધું ચરણ પ્રણામ,	
પૂછ્યું કેથિ પધારસ્યઉ રે, જમસ્યું ભોજન કામ ?—જોં	૭
સત્યભામા મુઝ સામિની રે, આવઉ તસુ આવાસિ,	
મોદક મીઠા આપસ્યું રે, દેસ્યઉ મુઝ સાબાસિ—જોં	૮
વિપ્ર બાહિરિ મુકિ માંહિ ગઈ રે, દાસિ ભા પાસિ,	
દીવ્ય રૂપ નવિ ઉલખીરે, રહિય વિમાંસિ વિમાંસિ—જોં	૯
કુળજા દાસી હું તુમ્હ તણી રે, કહી આલ્મણની વાત,	
દઉડિ તેડી આવિ તેહનઈ રે, સિદ્ધ પુરુષ સુવિખ્યાત—જોં	૧૦

- વેદ ભણુંતઉ આવીયઉ રે, દીધઉ આસિરવાદ,
 ૧મા ઉઠિ ઉભિ થઈ રે, પ્રશુભ્યા ચરણ પ્રસાદ--જો ૧૧
- ૧મા ભગતિં ઇમ ભણુઈ રે, એક કરં અરદાસ,
 રૂકમણિનું રૂપ રૂપકું રે, મૂઝથી અધિક પ્રસાદ--જો ૧૨
- તિણિ તેહનઈ માનઈ ઘણું રે, કૃષ્ણજી કંત મુરારિ,
 અધિક રૂપ કરિ માહરં રે, મનિસું તુમ્હ ઉપગાર--જો ૧૩
- ચિત્ત ઉત્તરઈ કંતનુરે, રૂકમણિથી એક વાર,
 તઉ હું બાણું માહરં રે, જીવિત સફલ સંસાર--જો ૧૪
- વિપ્ર કહિ વિધિ જઈ ઘણી રે, તે જઉ સર્વ કરેસિ,
 તઉ રૂપ થાસ્યઈ તેહવું રે, દેખી વિસમય ધરેસિ--જો ૧૫
- જે કહો તે સ્વામી હું કરં રે, વેગિ મ લાયકે વાર,
 મસ્તક મુડિ તુ આપાણું રે, આમ્રણ સવિ ઊતારિ--જો ૧૬
- ખંડિત દડિત અતિ જર્યા રે, પહરી પુરાણું ચીર,
 મસ્તક મુખ આંધિ મસિ ધસીરે, સધનુ બેપિ શરીર--જો ૧૭
- જિમ કહું તિમ ૧મા કર્યાઉ રે, અરથી ન દેષઈ દોષ,
 દીસઈ રૂપ ખીલામણુ રે, બાણુઈ ભૂત પ્રદોષ--જો ૧૮
- રંડ મુંડ સ્વાહા રંડ જુડ સ્વાહારે, અઠોતરસકે વાર,
 મત્ર ગુણે અણુપોલતી રે, હોસ્યઉ રૂપ અપાર--જો ૧૯
- ભામા હું લુખ્યો થયઉરે, ભોજન ઘઈ ભરપૂર,
 બંધસાર્યાઉ વિપ્ર જમાડવારે, પ્રીત્યા બહુ ધૂત પૂરરે --જો ૨૦
- પ્રીત્યા લાડુ પાજલારે, પીત્રાહના પકવાન,
 નિરખંતા સવિ નીકળ્યારે, અચરિજ એ અસમાન--જો ૨૧
- રે રે વિપ્ર તું ફૂણ જઈ રે, ત્રિપતિ ન પામઈ કિમ,
 જાંઠિ જાંઠિ તુ ઇલાં થકીરે, પલણુઈ દાસી એમ--જો ૨૨
- સં ૧૬૫૯ માં રચેલ સાંગપ્રધુમ્ન રાસ લખ્યા સં ૧૬૫૯.

આમા બ્રાહ્મણ જોશીનું કેવું તદ્રૂપ ચિત્ર આપ્યું છે ! તે હાલના

જેશી સાથે સરખાવવા જેવું છે. તેવી રીતે ચીતારાનું આખેહૂય સ્વરૂપ કવિએ પોતાના એક અન્ય રાસ—એ હજાર વર્ષ પર થયેલો મૃગાવતી પરની ચોપાઈમાં આજેખ્યું છે તે અત્ર નીચે આપવામાં આવે છે. તેમાં કવિ પોતાના સમયની સ્થિતિ ભૂલી શકતો નથી. જે ચિત્ર ચિતારાસએ દોર્યા છે તેમાં રાતાં મોં અને ચુંચી આંખવાળા ને માથે મોટા પાત્રડા વાળા તિરંદાજ મુગલ અને કાબલી, કાળા હાસી પાંડુવર્ણ પઠાણ, કુરાન કિતાબ વાંચતા બુદ્ધ કાજનાં ચિત્રો મૂક્યાં છે, એટલું જ નહિ પણ માથે મોટા ટેપા ધાલનાર ને કાથળા જેવાં ઢીલાં સુંથણાં (પાટલુન) પહેરનારા છેડતી કરતાં કોપાયમાન થનાર ફિરંગીઓને પણ બાકી રાખ્યા નથી. આ અકબર—જહાંગીરના સમયમાં વેપાર અર્થે જૂદે જૂદે સ્થળે કાઠીઓ નાંખનાર અંગ્રેજો—પોર્ટુગીઝો છે. આમ કરી કવિએ સમય વિરોધનો દોષ જોડારી લીધો છે, અને એવો કાલ વિરોધ થલે સ્થળે દેખા દે છે, તેના દૃષ્ટાંતો ત્રણેક અગાઉ અપાઈ ગયાં છે

ચતુર ચિતારો

ખંડ ૨ જો ૫ મી ઢાળ રાતડીયાં રમીનઈ કિહાંથી આવીયારે—
એ દેશી—રાગ પરજીઓ.

સકલ ચીતારામાંહિં સૂંદર રે, નિપુણ જઈ જેહનુ નામ રે,
રાજમહલ દીધો તેહનઈ રે, વાર કરવા ચિત્રામરે

—ચતુર ચીતારો રૂપ ચીતરઇ રે

ચતુર ચીતારો રૂપ ચીતરઇ રે, રાજમહલ તણી ભીંતિરે,
ન્યાન વિન્યાન નવાં કેલવઇ રે. રંજવા રાખનું ચીતરે— ચતુર૦
ચહિદ સુપન પહિલાં ચીતર્યા રે, ચીતર્યા આઠ મંગલીક રે,
રામ સીતા રૂપ ચીતર્યા રે, લખમણ રામ નજીક રે— ચતુર૦
વળીરે વાનર હનુમંત ચીતર્યા રે, જેહનું લાંબું પુંછરે,
રૂપ વિસિષ્ટ તણું ચીતર્યું રે, મોટી ડાઢી મોટી મુછ રે— ચતુર૦

રૂપ લખ્યું રાવણુ તણું રે, દસ માથાં ભુજ વીસરે,
 પડગ ચંદ્રહાસ તે હાથમધં રે, શ્રવણ નયણ જસ વીસરે- ચતુર૦
 ધનુશ્વરનું રૂપ ચીતર્યું રે, અહિ આભરણુ રૂંડમાલરે,
 ચંદ્રકલા ગંગા સિરધં રે, વૃષભ વાહન કંઠ કાલ રે- ચતુર૦
 રૂપ અલ્પાતણું ચીતર્યું રે, ચતુર્મુખ બુદો જટાબરે,
 હાથ કમંડલ જલ ભર્યું રે, જનોઈ જપમાલ રે- ચતુર૦
 રૂપ લિખ્યું શ્રી કૃષ્ણનું રે, મુશ્વતી મનોહર શામ રે,
 શંખ ગદા ચક્ર હાથમધં રે, ચતુર્ભુજ અતિ અભિરામ રે- ચતુર૦
 ચંદ સૂરજ નવગ્રહ ચીતર્યા રે, ચીતર્યું ગણેસનું રૂપ રે,
 પેટ મોટું સુંડિ ગજ તણી રે, ઉદિર વાહન અનૂપ રે- ચતુર૦
 બલા બઈ બારંડ પંખી ચીતર્યા રે, એક ઉદર ગાળડિ દોય રે,
 બુગતિં ભષધ ફલ બુબુઆં રે, જીવ જુદા બેગિ હોઈ રે- ચતુર૦
 ગરૂડ મયુર સુક સારિકા રે, પંખી રૂપ અનેક રે,
 નિપુણ ચીતારઈ સધલા ચીતર્યા રે, વાર જાણ વિવેક રે- ચતુર૦
 મુગલ કાબલી ચીતર્યા રે, મુખ રાતા ચુચી આંધિરે,
 માથઈ મોટા પાધડ દૂમણા રે, તે જાણુઈ તીર નાંધિ રે- ચતુર૦
 રૂપ ફરંગી ચીતર્યા રે, માથઈ મોટા ટોપ રે,
 હીલા પહિરઈ સૂથણ કાથલા રે, છેડ્યા કરઈ બહુ કાપ રે- ચતુર૦
 પંચવરણુ આભાં ચીતર્યા રે, ચીતર્યા પોલિ પાગાર રે,
 ચતુર ચીતારે જાણુપણુઈ ધણું રે, ચીતર્યા સકલ પ્રાકાર રે- ચતુર૦
 હુબસ્ટી કાલા અતિ ધણું રે, પાંકુર વરણુ પદાણુ રે,
 ગરદા બૂદા કાજી ચીતર્યા રે, વાંચતા કતેબ કુરાણુ રે- ચતુર૦
 નિપુણ ચીતારઈ હીરો એકદા રે, મૃગાવતી તણો અગૂઠ રે,
 વસ્ત્ર અંતરિ પશિ પ્રગટીઓ રે, કાંતિ કરી અતિ સુદ્ધ રે- ચતુર૦
 તેહનઈ અનુસારઈ સધલી ચીતરી રે, મૃગાવતી રાણીનું રૂપ રે,
 સકલ કલા આપણી કેલવી રે, કીધો તેહનું સરૂપ રે- ચતુર૦

રૂપ ચીતરતાં રાણી તણો રે, સાથલિ પડ્યો મસિ બિંદ રે,
 ચતુર ચીતારો વિલખો થયો રે, એહ જળાવધ દુષ દંદ રે— ચતુર૦
 ખીજ વાર બિંદુ ભૂંસીડે રે, વલિ પડ્યો તેણિ જ કામ રે,
 વધી રે ચીતારધ દૂરઈ કીડે રે, એહનો ધંહાં નહીં કામ રે— ચતુર૦
 ઇમ વાર વાર તિહાં પડ્ય રે, મસિનો બિંદ તે એક રે,
 ચતુર ચીતારધ દૂરઈ કીડે, મન ધરી પરમ વિવેક રે— ચતુર૦
 —મૃગાવતી ગોપધ. લ. સં ૧૭૧૫.

વીણાધારી ગાયક.

હાલ પનરમી-ખંભાયતી રાગ-જેસલમેરૂં છરાહલધ રે-એ દેશ .
 સંખ પ્રજૂત કુમર ચલ્યા રે, વિદ્યાખાલ આવાસો રે,
 રૂપ કીધું ચંડાલનું રે, કાંતિ કલા સુપ્રકાશો રે-૧
 તોરે કાડકે વેદરભી, પરણિ કુચરીરે, મોરી માતજી,
 મન આસા પૂરું તાહરી રે- તોરે૦ ૧
 ભે જક કટક નગરમહિં ભમધ રે, ગાયધ ગીત રસાલોરે,
 વિચિત્રિય વાયધ વાસલી રે, એક વીણા એક તાલો રે- તોરે૦ ૨
 હા હા હૂ હૂ અવતર્યા રે, દેવ ગાયક દિવ્ય રૂપો રે,
 સગીત ભેદ સમુચ્ચરધ રે, સુંદર સકલ સરૂપો રે- તોરે૦ ૩
 સત સ્વર ત્રણ ગ્રામસું રે, મૂર્છના એકવીસ માનો રે,
 સર મડલ પૂરક જઈ રે, ચ્યાલીસ ને નવ તાંતો રે- તોરે૦ ૪
 ટોલધ ટોલધ મિલધ તિહાં રે, નરનારીના વૃંદ રે,
 દેવ વિમાન થંભી રહધ રે, પામધ પરમાણુદો રે- તોરે૦ ૫
 પામધ સુખ સંયોગિની રે, વિરહણી રાહુ આરાધધ રે,
 ચંદ્ર વાહન મૃગ નવિ ચલધ રે, નાદિય ધ્યો નિસિ વાધધ રે- તોરે૦ ૬
 કચિત હાર પરોવતી રે, અધવિચ નાખી આવધ રે,
 કચિત પ્રીયુ અણુપ્રીસતી રે, ઘી અણુપ્રીસ્યાં ધાવધ રે- તોરે૦ ૭
 કચિત ગીત વિનોદિની રે, પ્રીયુ હટકી વિલખાણી રે,
 કચિત પગને માંડણે રે, અણુસુકી ઊભાણી રે- તોરે૦ ૮

કાચિત ધરિ ધીનઉ ધડઉ રે, નીસરિ મૂકી ઢલતોરે,
 કાચિત ધાન ચૂદ્ધઈ ચડ્યઉ રે, મુગધા મૂંકઈ બલતો રે- તોરે૦ ૯
 કાચિત ન ગણુઈ નાહલઉ રે, ગાલિ દેતઉ બિહવતો રે,
 કાચિત ધાયલ છેહડઉ રે, ઉંચઉ લ્યઈ નહી રલતઉ રે- તોરે૦ ૧૦
 કાચિત વીણુ ગુથાવતી રે, નીસરી છૂટઈ કેસો રે,
 કાચિત ભોલી ભામિની રે, અરધઉ પહિરઈ વેસો રે- તોરે૦ ૧૧
 નાદઈ મોહા મિરગલા રે, આપઈ આપણુ સીસો રે,
 નાદઈ મોહા વિષધરા રે, ડોલઈ મૂકી રીસો રે- તોરે૦ ૧૨
 નાદઈ મોહા કૃષ્ણુ રે, નાદઈ ધંશ્વર નાચ્યકે રે,
 નાદઈ બ્રહ્મા વાસ કીયઉ રે, સુરરમણીસુ રાચ્યઉ રે- તોરે૦ ૧૩
 નાદઈ ચિત્ત વિનોદસું રે, દુખિયા કાલ ગમાવધ રે
 નાદઈ સુખિયાં સુખ લહઈ રે, જોગી ચિત્ત રમાવધ રે- તોરે૦ ૧૪
 ચ્યાર વેદ તિમ પાંચમઉ રે, એ ઉપવેદ સવાદો રે,
 વલિ વિસેષ વખાણીયઉ રે, નાગીમોહન નાદો રે- તોરે૦ ૧૫
 નાદ વિના સોલધ નહી રે પંડિતનઈ મુખિ વાણી રે,
 માન વિના સોલધ નહી રે, જિમ રાજા પટરાણી રે- તોરે૦ ૧૬
 લવણુ વિહુણી રસવતી રે, જિમતા સ્વાદ ન આપઈ રે,
 લોક માહિ હાંસી લહઈ રે કંઠ વિના આલાપઈ રે- તોરે૦ ૧૭
 દીપક રાગ દીવા બલઈ રે, અગનિ વિના તતકાલો રે,
 પંચમ નવપદ્મવ તરે રે, ધમ સગલી રાગમાલો રે- તોરે૦ ૧૮
 ગમતું ગાયઈ હુંબકા રે, હીયડઈ હરષિત હોઈ રે,
 નરનારી મોહી રહા રે, સાંભલતાં સહુ કોઈ રે- તોરે૦ ૧૯
 વૈદરબી વાત સાંભલી રે, તેડ્યા હુંબ તુરંતોરે,
 આપ પુછઈ બઈસી કરી રે, ગવરાચ્ય ઓ ગુણવતા રે- તોરે૦ ૨૦
 પૂછ્યા કિહાંથી આવીઆરે, સ્વર્ગ થકી સુખવાસો રે,
 દારિકા નગરી માહિ થઈ રે, અમ્હેં આચ્યા તુન્હે પાસો રે- તોરે૦ ૨૧

કુમરી કંઠધ સુત કૃષ્ણનંદિ રે, બાણુકિ કુમર પ્રબુન્નો રે,
 સંખ કંઠધ કુણુ નોલખધ રે, એહવા પુરૂષરતત્ત રે- તોરેં ૨૨
 કુમરી મન મોહકિ ગુણે રે, રાગ ધસ્યો પરજ્ઞનો રે,
 જઈ પરણું તકિ તેહનધ રે, નહિ તરિ અગનિ સરત્ત રે- તોરેં ૨૩
 એહવે ગજ આલાનથી રે, છૂટકિ કરધ વિનાસોરે,
 કુણુ નર ઝાલઈ તેહનધ રે, જઈ ન સકઈ કો પાસે રે- તોરેં ૨૪
 રાજા પડકિ વગાડીયકિ રે, જે હાથીનધ ઝાલઈ રે,
 રાજા રંજયકિ તેહનધ રે, જે માગઈ તે આલધ રે- તોરેં ૨૫
 ઢાઢી ઢંઢેરો જ્યકિ રે, લોક અચંચકિ આણુઈ રે,
 ગાનઈ ગજ વસિ આણીયકિ રે, સહુ સાખાસી વખાણુઈ રે- તોરેં ૨૬
 માગકિ માગકિ માંગણુકિ રે, પૂરું મુઝ પ્રતિન્યા રે,
 રાંધણુહારી દ્રાઈ નહીં રે, ઘકિ વૈદરલિ કન્યા રે- તોરેં ૨૭
 રૂકકિ રાજા ઈમ લાણુઈ રે, ગામ સીમથી કાઢકિ રે,
 નગર વિટાક્યુ કુંબડિરે, એ ભાંજે આધાઢકિ રે- તોરેં ૨૮
 ગાયણુ ગામ બાહિર ગયા રે, રાજાસું નહિ જોરકિ રે,
 સંખ કંઠધ પ્રબુન્નનધ રે, વિદ્યાખલ કાંઈ ફેરકિ રે- તોરેં ૨૯
 -સાંખ પ્રદ્યુમ્નરાસ, રચ્યા સં ૧૬૫૯; લખ્યા સં ૧૬૫૯.

મૃગાવતીનું રૂપવર્ણન.

ખીજી ઢાળ નાયકાની, રાગ કેદારો.

તસ ધરણી મૃગાવતી રે સુંદર રૂપ નિધાન રે, મૃગાવતી
 એકાની સાતે સતી રે, એક એકથી પરધાન રે, મૃગાવતી

રૂપકલા ગુણ રૂપકી રે લાલ, રૂપકું સીલ આચાર રે, મૃગાવતી ૧
 સ્યામ વેણી દંડ શોભનાં રે લાલ, ઉપરિ રાપકી ઊપરે, મૃં
 અહિરૂપ દેખણુ આવીજી રે લાલ, મસ્તકિ મણિ આટોપરે, મૃં ૩૫૦
 બિહું ગમા ગૂંચી મીઢલી રે લાલ, બાંધ્યો તિમિર મિથ્યાત રે, મૃં
 વિચિ સધંથો સીંદૂરીકિ રે લાલ, પ્રગટ્યો ધરમ પ્રભાતરે, મૃં ૩૫૦

શાશ દલ લાલ જીયો થકો રે લાલ, સેવઈ ઇસર દેવ રે, મૃં
 ગંગાતટિ તપસ્યા કરઈ રે લાલ, ચિંતાતુર નિતમેવ રે. મૃં ૩૫૦
 નયન કમલ દલ પાંખડી રે લાલ, અણીઆલી અનૂપરે. મૃં
 હવિ વધતી હટકી રહી રે લાલ, દેષિ શ્રવણ દોષ કુપ રે મૃં ૩૫૦
 નિરમલ તીર્થી નાશિકારે લાલ, બાણે દીવાની ધાર રે, મૃં
 કાલિમા કા દીસઈ નહીં રે લાલ, ન બલન સ્નેહ લગાર રે, મૃં ૩૫૦
 અતિ રૂડી રદનાવલી રે લાલ, અધર પ્રવાલી વિચાર રે, મૃં
 સરસતિ વદનકમલઈ વસઈ રે લાલ, તસુ મોતિણુકી માલરે, મૃં ૩૫૦
 મુખ પુનિમનો ચંદ્રો રે લાલ, વાણિ અમૃતરસ ભાવ રે, મૃં
 કંઈક દોષ દૂરઈ કીડે રે લાલ, સીલ તણુઈ પરભાવ રે, મૃં ૩૫૦
 કંઈ કોકિલથી રૂડો રે લાલ, તે તો એકે વસત રે, મૃં
 એ બારે માસ સારિષો રે લાલ, રૂપઈ ફેર અનત રે, મૃં ૩૫૦
 કુંઅલી (કુમળી) બાંહ કલાચિકારે લાલ, કમલ સુકોમલ હાથરે, મૃં
 રિદ્ધિ અનઈ સિદ્ધિ દેવતારે લાલ, નિત્ય વસઈ બઈ સાથિરે, મૃં ૩૫૦
 રિદ્ધ્ય કમલ અતિ રૂડો રે લાલ, ધરમ બુદ્ધિ આવાસ રે, મૃં
 કટિ લંકિ જીયો કેસરી રે લાલ, સેવઈ નિત્ય વનવાસ રે, મૃં ૩૫૦
 ચરણ કનકના કાષ્ઠિયા રે લાલ, ઉત્તર અતિ સુકુમાલ રે, મૃં
 નખ રાતા અતિ દીપતા રે લાલ, દરપણ જિમ સુવિસાલ રે મૃં ૩૫૦
 દેવ ગુરૂ ધર્મ રાગિણી રે લાલ, અતિ દાતાર ઉદાર રે. મૃં
 ભગતિ ધણી ભરતારની રે લાલ, સ્ત્રીનો એ આચાર રે મૃં ૩૫૦
 એ બીજી ઢાલ જણાયો રે લાલ, નાયકા કેરી એહ રે, મૃં
 સમયસુદર કંઈઈ સાંભલો રે લાલ, રાગ કેદારઈ તેહ રે. મૃં ૩૫૦
 —સં ૧૬૬૮ માં રચિત મૃગાવતી ગોપાઈ, લખ્યા સં ૧૭૧૫.
 દમયંતીનો ચંદ્રદ્વારા નલને સંદેશ.

ઢાળ પ મી ભાવનરી.

હો સાયરસુત સોહામણો, સોહામણો રે, હો સાંભલિ સુગુણ સંદેસ
 હો ગગનમંડલ ગતિ તાહરી, તાહરી રે, હો દેષઈ તું સગલા દેશ,
 —દેવઈ સગલા દેસ.

ચંદલિયા સંદેશો રે કહે માહરા કંતનઇ રે—

થાહરી અખલા કરઇ રે અંદેસ, અખલા કરઇ રે અંદેસ,

નાહલીઇ વિહુણી રે નારી હું ક્યું રહું રે—

હો વાલમ મધ તોનઇ વારીહ, વારીહ રે, હો જૂવટઇ રમવા તું મ જાય,
હો રાજ હારી નલ નીસર્યો, નલ નીસર્યો રે, હો વનમાંહિ ગયો ત્રિલપાય
વારીયો રહો વનમાંહિ—

ચંદલિયા સંદેશો હો કહે માહરા કંતનઇ રે—

હો નલ તુઝસું હું નીસરી, નીસરી રે હો આગમ લીધો દુપ આધ
હો મુઝનઇ તું છોડી ગયો, એવડો કિસ્યો અપરાધ.

ચંદલિયા સંદેશો હો કહે માહરા કંતનઇ રે—

હો મુતી મૂઝી તઈ કાં સતી કાં સતી રે, હો પ્રમદા ન જાણી તઇ પીડ,
હો હાથિ જિને પરણી હુતી, પરણી હુતી રે, હો ચતુર કર્પણો કિમ ચીર—ચં
હો અબકિ જાગી ઝૂવા, ઝૂવા રે, હો પ્રિય તું ન દીઠો પાસ,
હો વનિ વનિ જોઈ તુનઇ વાલહા, હો વાલહા રે,

હો સાદ પણિ કીધા સો પચાસ—

ચંદલિયાં

હો નિરતિ ન પામી થાહરી નાહલા, નાહલા રે,

હો પગિ પગિ મૂગલી પણિ પૂછી,

હો રોઇ રોઇ મુઝ રાનમાં રાનમાં રે, હો મહોઅલ પડી હું મુચ્છિ— ચં

હો કોધું તઈ ન કો કરઇ, કો કરઇ રે, હો પુરખાં ગમાડી પરતીતિ,

હો વિસ્વાસ ભાગો હવિ વાલહા, હો વાલહા રે, હો પુરખાં કેઇ પ્રીતિ—ચં

હો દષ્ટાંત થાહરો નલ ' દાપસ્યઇ, દાપસ્યઇ રે, હો કવિયણ કેરી રે કોહિ,

હો પુરખ કુઝ મહા કપટીયા, કપટીયા રે, હો પરી લગાડી ખોડિ— ચંદ

હો એહવા ચદસું કેલંભજ, કેલંભજ રે હો દીધાં દવદંતી નારી,

હો ચઉથી ઢાલ પુરી કરી, પુરી કરી રે, હો સમયમુંદર સુવિચાર—

હો સમયમુંદર સુવિચાર

—ચંદલિયા સંદેશો રે હો કહે માહરા કંતનઇ રે.

—સં ૧૬૭૩ મા રચિત નલ દવદંતી રાસ, લખ્યા પ્રત. સં ૧૭૬૬

કવિએ પોતાના સં. ૧૬૭૨ માં રચેલા પ્રિયમેલક રાસમાં રાજ-
કુમારને સાહસિક બનાવી સમુદ્રયાત્રા કરાવી તેનાં સાહસો વર્ણવ્યાં છે
તેની વાનગી રૂપે એક કાવ્ય લખ્યું. જે પ્રતમાંથી આ ઉતારવામાં
આવ્યું છે તે સં. ૧૬૮૦ માં લખાયેલી પ્રત છે એટલે કે રચ્યા
સાલ પછી આઠ વર્ષે જ અને તે વળી કવિના જીવનમાં જ લખા-
યેલી પ્રત છે તેથી તે વખતની ભાષાનો નમુનો પણ આ કાવ્ય પૂરે પાડશે.

ભાગ્યપરીક્ષા—

(હાલ ત્રીજી, વાલુરે સવાયો વચર હું માહરૂદ્ધ—
મૃગાવતી ચઉપડની એ ટાલ)

અમર્ષ કુમરનંદ આવીયોજી, કીયો મુઝશુ પિતા ફૂડી,
અવહીધ્યા જે આધા પડ્યંજી, ધિગ તે જનનંદ ધૂલિ. ૧

કરમપરીક્ષા કરણુ કુમર ચલ્યોજી, ધનવતી ચક્ષી ધણી સાથી,
કંત વિહુણી કિસિ કામિનીજી, અસ્ત્રીનંદ પ્રીયુ આયિ. ૨

—*કર્મપરીક્ષા કરણુ કુમર ચલ્યોજી.

દેસ પ્રદેસે અચરિજ દેખસ્યુંજી, ભાગ્યનંદિં લહસ્યું ભેદ,
સાજણ દૂજણ સમઝસ્યુંજી, ઇમ મનિ ધરીરે ઉમેદ. ૩ કરમં

યતઃ ‘દીસંદ વિવિહચરિયં જાણિજંદ સજજણ દુજંણ વિસેસો,
અપાણં ચ કલિજંદ હિડજંદ તેણુ પુહવીએ.’”

આધિ રાતિ ઉઠિજીજી, સુંદરિ લીધી સાશ્વિ,
સિહવમુન મહા સાહસીજી, હથિયાર તરવારિ હાથિ. ૪ કરમં

તુરત ગયો દરિયાનંદ તટંજી, સમુદ્ર ચડ્યો સાહસીક,
પ્રવહણ બંધકે પરદીપ ભણીજી, નારિનંદ લેન્દર નજક ૫ કરમં

આગલિ જાતા દરિયકે ઊઠ્યોજી, તિમ વત્રી લાગઉ તોફાન,

+ આ ‘કર્મપરીક્ષા કરણુ કુમર ચલ્યોજી’ એ દેસી કવિના પછીના
અને. કવિએ એ પોત ની કૃતિઓ માટે લીધી છે, સમયસુ દરની કૃતિની દેગીએ
વળી પ્રસિદ્ધ થયેલી દેખાય છે.

ધનવતી ભાગે કોલાહલ પડયડે, અતિ દુખ પડયડે આસમાન. ૬ કરમ૦
 પુન્ય સ યોગ્યઈ પામ્યડે પાડીયો, ધનવતી લીધઈ આધાર
 નારિ સેંતી દુખ નીસરી, પાગ્યઈ સમુદ્રનડે પાર. ૭ કરમ૦
 અબલા આલી તિહાંથી એકલી, વસતી બાઈ કિણ વેગ,
 કંત વિહુંણી રૂપવંત કામિની, ઉપજઈ કોડિ ઉદ્દેગ. ૮ કરમ૦
 નગરિ નજીકિ નારી ગઇ, પેખ્યો એક પ્રાસાદ,
 દંડ કંઠસ ધ્વજ દીપતા, નવલા સંખનઈ નાદ. ૯ કરમ૦
 ધનવતી પુછે કાંઈ ધરમિણી, કહિ બાઈ કુણ ઇ ગામ,
 કુણ તીરથ એહ કેહનઉ, એ મહિમા અલિરામ. ૧૦ કરમ૦
 ગામ કુસુમપુર ગુણતિલઉ, ઇંદ્રપુરી અવતાર,
 પ્રિયમેલક તીરથ પરગડઉ, સહુ બાણઈ સંસાર. ૧૧ કરમ૦
 વેગિ મિલઈ પ્રિય વિજડય, નિત તપ કરઈ જે નારિ
 ઇહાં બધી અણબોલતી, પરતા પૂરઈ અપાર. ૧૨ કરમ૦
 ધનવતી મૌન વરત ધરી, બાઈ બધી જોગખ્યાન,
 નાહ મિલ્યા વિણ બોલું નહી, એહ બતીયો અસમાન. ૧૩ કરમ૦
 મનગમતી ઢાલ માણી, દુખિયાં જગાવઈ દુખ,
 સમયસુદર કહઈ સુણતાં થકાં, સુખિયાં સંપજઈ સુખ. ૧૪ કરમ૦

દૂહા સોરઠી.

કુમરઈ પણ એક કાય, લાધઈ લાંબઈ લાકડઈ,
 તરતડે તરતડે તોય, પારિઈ પહુતઉ પાધરઉ. ૧
 જેહવઈ આગઈ બાય, નગર રત્નપુર નિરખીયો,
 રત્નપ્રભ તિહાં રાય, રાણી રતનાસુદરી. ૨
 રતનવતી બહુરૂપ, રાજા નઈ મેટી રતન,
 સુદર સકલ સરૂપ. ભરજેવન આવી લલી. ૩

રાગ આસાઉરી-ઢાલ અઉચી.

(સહજિઈ છેહડકે દરજણી, સહજિઈ તેહડો વાતી રે,
 ભરજેવન માતી. એહની ઢાલ ૪)

તિ અવસર વાજઈ તિહારે, ઢંઢેરાનો ઢોલ,
ચઉરાસી ચઉહુંટે ભમઈ, બોલધ વસિ એહવા બોલ રે,
રાજાની કુમરી મરિ રે, સાપ ખાધી કુમરી કો જવાડઈરે,
કુમરી કો જવાડઈ રે—૨ આંકણી.

- ગાંડી નાગ મંતા ગુણ્યા રે, મરઘા મોરી ગદ્,
મણિ પણિ ડંક ઉપરિ મુકી હો, ગુણુ ન થયઉ ગયા તે રહેરે. ૩ રાજા
હિવ વૈઘ હાથ ઝાટક્યારે, ઉપજે નહિ કોય ઉપાય,
મુરજાંગતા કુમરી મરજં. જીવિત હાથમાંહિ જાધ. ૪ રાજા
કુમર મહા અતિ કોતગી રે, આણી ઉપગાર સુદ્ધિ,
પડહ છખ્યઉ નિજ પાંણિસુ, સા પુરસા સાચી સિદ્ધિ. ૫ રાજા
કુમર આંણ્યઉ કુમરી કનહઈ રે, નિરમલ આણ્યઉ નીર,
ઉહલી મુંદડી આપણી રે, સહું છાંટયો કુમરી શરીર— ૬ રાજા
પાણી પાયઉં પ્રેમસુ રે, ઉઠિ જાઈડી થઇ આપ,
કુમર ઉપગાર એ કીયઉ, જહુ હરખ્યાં માઈ નઈ બાપ રે— ૭ રાજા
રૂપઈ દીઠઉ રૂપડઉ રે ગુણુ દીઠઉ ઉપગાર,
ઉત્તમ કુલ તિણી અટકલ્યઉ રે પ્રગટિઉ પુણ્ય પ્રકાર— ૮ રાજા
રત્નપ્રભ ગુણુ રંજ્યઉ રે કીધઉ કુમરી વીવાહ,
દીધઈ કુમરનઈ દાયજઉ, અધિકઉ કુમરી ઉચ્છાહ રે— ૯ રાજા
રાતિ પડી રવિ આથમ્યઉ રે, જાગ્યઉ મહન જીવાન,
રંગમહલ પહુતા રત્ની વાઝ જાણે ધંદ વિમાન રે— ૧૦ રાજા
વર પદ્મ'કે બિછાઈયઉ રે, પાથર્યાં જહુ પટફૂલ,
અગર ઉખેચ્યા અંતિ ઘણા રે મહકધ પરિમલ અનુકૂલ, રે—૧૧ રાજા
દીવા કીધા ચિહુ દિસેન રે રત્નવતી જહુ રગ
કુમર પાલગ છોડી ધરતી સુયેઈ, સુતઉ ધરતી તાજ સંગ રે— ૧૨ રાજા
ચતુર નારી મનિ ચિંતવઈ રે કરમ પુટઉ મુઝ કાચ,
સેજ છોડી ધરતી સુયેઈ, રમગી જીવતઈ નઈ રોય રે— ૧૩ રાજા

ચતઃ “ ધરિ થોડઉ નઈ પાલો જાઈ, ધરિ ધોણુ નઈ લૂખળી ખાઈ,
 ધરિ પલંગ નઈ ધરતી સોચેઈ, તણુરી બધરિ જીવતા નઈ રોયઈ”
 પુછ્યો કુમરી પ્રેમસું રે બેદ કહિઉ ભરતાર,
 એ વધરાગ તુમ્હે આદરિઉં, કિમ રાગ તણુઈ અધિકાર રે- ૧૪ રાજી૦
 કુમરઈ મનમાંહિ અટકલઉ રે, સ્ત્રીનઈ ન કહિયઈ સાચ
 વલી વિસેષ વાત સઉકિની, વદઈ પંડિત એહવા વાચા રે- ૧૫ રાજી૦
 કુમરે કહિઈ વાત કેલવિ રે, સુણિ સુંદરી મુઝ સંચ,
 માખાપથી મઈ વીજડેઈ, રાખ્યકે અભિગ્રહ રંચ રે- ૧૬ રાજી૦
 સોસ્યું ધરતી સર્વદા રે, પાલિસિ સીલ પ્રતાપ,
 સુંસ લીયળી મઈ સુંદરી, મિલસેઈ નહિ જાં માઈ આપરે- ૧૭ રાજી૦
 કહઈ કુમરી સુણુ કંતજી રે, ધન્ય તુમ્હે ધર્યો તેહ,
 સગતિ માખાપ તણી ભલી, ઉત્તમ પુત્ર લક્ષણુ એહ રે- ૧૮ રાજી૦
 બેદ જાણ્યઉ સહુ ભૂપતી રે, ચિંતાતુર થયઉ ચિત્ત,
 કુમરનઈ પૂછ્યું કિહાં વસઉ, કુલવંસ કહઉ સવિત રે- ૧૯ રાજી૦
 કુમર કહો કુલ આપણુઉ રે, વંસ અનઈ વલી વાસ,
 જમયસુંદર સહુ સુખી રે, રહી રત્નવતી નિરાસ- ૨૦ રાજી૦

—પ્રિયમેલકે તીર્થ રાસ રચ્યા સં૦ ૧૬૭૨—લખ્યા સં ૧૬૮૦.

ઉપદેશમય રાસ કવિએ રચ્યા છે. વ્યવહારશુદ્ધિ રાખવા માટે
 કવિએ ધનદત્તનો રાસ રચી તે ધનદત્ત વાણિયો સાધુ પાસે વ્યવહાર
 શુદ્ધિ પાળવાનો નિયમ લઈ વેપાર કરતાં તુકશાન સહી આખર
 સ્વદેશ તજી પરદેશ જાય છે અને જીવન પયગત વ્યવહાર શુદ્ધિ રાખે
 છે તે તેના ચરિત્રથી બતાવી-પાત્રદ્વારા લોકને ઉપદેશ કવિએ આપ્યો
 છે તે કાવ્યમાંથી નીચેનો એક ખંડ લઈ મૂકવામાં આવે છે.—

વ્યવહારશુદ્ધિનું વ્રતગ્રહણ.

તું ધન તું કૃતપુણ્ય તું સાધ કહેં ધનદત્ત,
 પણિ રૂડી પરિ પાલજે, નિશ્ચલ કરિ નિજ ચિત્ત-
 વ્યવહાર શુદ્ધપણું ગ્રહી, આયો આપણુ ગેહ,
 ભલો કિયો કહઈં ભારિજા, પણુ દુકર જઈં એહ-

વ્યાપાર માંડિતે વાણિય, સગણો જોણેં સત્ય,
પાડ કહ્યું તત પાડનયં, ન વદ્યં જીજી વાય- ૩

સાચાં તોણાં નાકડી, સાચા ગજ શ્રીકાર,
ઉછો ઘઠં નહીં આપણો, અધિક્રા ન લિયં લિગાર- ૪

સાચ ભપરિ રાયઠં નહી, લોકે હઠી કહેં ગ્રેહ,
વિણુજ વ્યાપાર મા(ટે) પડ્યો, દ્રવ્યસો આગ્યો લેહ- ૫

મુહલતિ પૂગી વાણિયા, આવી માગઠં દામ,
ધરમાહી દેવા નહી, ચિંતાતુર થયો જમ- ૬

તેહવઠં જોલી ભારજ સાંભલિ સામી વાત,
ધન તૂટાં ભાગઠં ખરય, કિમ ગમસ્યાં દિનરાતિ- ૭

ધર ધંધા દુખ પાલણા, સાયર દુખ સમાન,
એકાણિ રાતિં વીસર્યા, ગાહા પંચ સયાણ- ૮

રૂકું કરતાં પાડુકિ, આઠં કલિભુગ તેહ
પણિ ધરમિં જય નેઠિ જઈ, હિયે રાપઠં નર જોહ- ૯

સાચ કલ્હો તઠં સુદરી, પણિ હિવ કરસ્યાં ક્રમ,
સોંસજ ભાણુ સર્વથા, માંગણુરો મુઝ નેમ- ૧૦

પરદેસ ચલિ સહુ પાધરો, દરિયા ચલિ સહુ દેખી,
લખમી તિહાં લહિયં ધણી, વાર ભાગ્ય વિશેષ- ૧૧

અધયર જોલી ચાલતા, સાંભલયો ભરતાર,
હુ અઠંદી તત પાલેસ્યુ, તું પાલે વ્યવહાર- ૧૨

આમાં વાણિયાણી કેવી બહાદુર રહી પોતાના પતિને શિખામણુ
આપે છે તે જોઈ શકાશે. ' ગામત્યા ' ' કરસ્યાં ' ' માંગણુરો ',
એ મારવાડી રૂપો આમાં જણાય છે કવિ મેવાડ મારવાડમાં જ
બહુ કર્યા છે -રહ્યા છે.

હવે કવિના સર્વ કાવ્યના કલશ રૂપ મહાકાવ્ય નામે સીતારામ
પ્રબંધમાંથી પોતાની હસ્તલિખિત પ્રતમાંથી કાવ્યને એક નમુનો

લઈએ તે પરથી કવિના સમયની તેમ જ પોતે વાપરેલી ભાષાનું
સ્વરૂપ સમજાશે.

સીતાપર લોકાપવાદ.

આઠમો અંક. ઢાલ ૧ લી. રાગ માઝણી.

(અમાં મહાંકી ચિત્રા લિંગી જોઇ, અમાં અમામહાંકી,
મારડે મેવાસી કા સાદ સોહાંમણો રે લો. એ ગીતની ઢાલ)
સહિયાં મોરી મુણિ સીતાની વાત, સહિયાં મોરી,
આપણે ધરિ રાખી, રાવણ રાજ્યે રે લો. સહિયાં
તે કામા કહિવાઈ સહિયાં, સહિયાં મોરી,
તે પામે મેઠાં પણિ લોકમેં લાજ્યે રે લો. સહિયાં ૧
સીતા સતીય કહાઈ, સં સં
પણિ રાવણ ભોગ્યાં વિણ સહો મુંઢે નહી રે લો. સહિયાં
૧મૂખ્યો ભોજન ખીર સં સં
વિણ જમ્યા છોડે નહી. ઇંમ જાણો સહી રે લો. સહિયાં ૨
તરસ્યો ન છોડે નીર, સં સં
પંડિત તો મુલાપિત તરસ્યો કિમ તજે રે લો. સહિયાં
ઉદસિદ્ધી લાધું નિધાન, સં સં
કિમ છોડે જાણે ઇંમ, વલિ નહિ સંપજે રે લો. સહિયાં ૩

x સરખાવો આ કવિના સમય પછી થયેલ શામલભટ્ટની નદગ્ધરીશીમાં

- ૧ અમૃત ખીરસ્યું થાળમાં, આપે કરવા આહાર,
દીકું પણ આખ્યું નહીં, પડ પાસા પોખાર.
- ૨ હંસ ગયો સરોવર વિષે, દીકું અમૃતવાર,
પિધા વિના પાછો વળ્યો, પડ પાસા પોખાર.
- ૩ રત્ન અમૂલ્ય સુહામણું, લોભે ગયો તે કાર,
દીકું પણ લીધું નહીં, પડ પાસા પોખાર.

તિલુ તું નિશ્ચય જાણિ, સં સં	
ભોગવિને મુકી પગી, સીતા રાવણે રે લોં	સહિયાંં
રામે કીધો અન્યાય સં સં	
સીતાને અપણે ઘરમાંડે આણણે રે લોં	સહિયાંં ૪
લોકાંમેં અપવાદ સં સં	
સગલે હી સીતા શ્રી રામનો વિસ્તર્યો રે લોં	સહિયાંં
અંતેઉર પરિવાર સં સં	
ભીરતલે લોકે કલ્યો તે મનમે ધર્યો રે લોં	સહિયાંં ૫
એક દિવસ એક ઠામિ સં સં	
નગરીમેં મહિલાના ટોલ મિથ્યા ધણા રે લોં	સહિયાંં
તિહાં એક બોલી નારિ સં સં	
અસ્ત્રોમે સખસા પુણ્ય આજ સીતા તણા રે લોં	સહિયાંં ૬
દેવીને દુરલંબ સં સં	
તે રાવણ રાજસું-સીતા સુખ લલ્યો રે લેં	સહિયાંં
સીતા સતીય કહાર્ધ સં સં	
એ ન ઘટે એવડી વાત ધમ બીજી કલ્યો રે લોં	સહિયાંં ૭
એક કહે ચાલીએ સં સં	
અસ્ત્રીનું સીલ તાં લગિ કહિયે સાખતો રે લોં	સહિયાંં
જાં લગિ કામી દોષ સં સં	
પ્રારથના ન કરે બહુ પરિ સમજાવતો રે લોં	સહિયાંં ૮
એહને રાવણગય સં સં	
વીનતિને વચને કરિ વશિ લીધી ધણું રે લોં	સહિયાંં
રાચી અસ્ત્રી રંગે સં સં	
તન મન ધન સગણું હી આપે આપણું રે લોં	સહિયાંં ૯
એક કહે વધી એમ સં સં	
સીતાને જાણે તુમ્હે જગિ સોભાગિણી રે લોં	સહિયાંં

નારી સહસ અદાર સ૦ સ૦

મંદોદરિ સારિણી સહુને અવગણી રે લો૦

સહિયાં૦ ૧૦

લંકા ગટનો રાય સ૦ સ૦

સીતાસું લપટાણો રાતિ દિવસ રહ્યો રે લો૦

સહિયાં૦

મતવંજિત મુખ માણિ સ૦ સ૦

સીતા પણિ કીધો સહુ જિમ રાવણ કહ્યો રે લો૦

સહિયાં૦ ૧૧

સાયો તે સોભાગ સ૦ સ૦

સીલ રતન સાયે મનિ પૂરો પાલીયે રે લો૦

સહિયાં૦

કરે એક વચન વિલાસ સ૦ સ૦

પર પુર્યાં સંઘાતિં પરિચો ટાલિયે રે લો૦

સહિયાં૦ ૧૨

જુગતિ કહે વલિ એક સ૦ સ૦

કુસતિ જો સીતા તો કિમ આણી ધણી રે લો૦

સહિયાં૦

કહે અપરા વલિ એમ સ૦ સ૦

અભિમાને આંણીએ રમણી આપણી રે લો૦

સહિયાં૦ ૧૩

કહે કામિણિ વલિ કાઠ સ૦ સ૦

તે આણી તો માની કાં ! રામ સીતા જાણી રે લો૦

સહિયાં૦

કહે વલિ ખીજી કાઠ સ૦ સ૦

સીતાસું પૂરવે પ્રીતિ હુંતી ધણી રે લો૦

સહિયાં૦ ૧૪

જો હુયે જીવન પ્રાણ સ૦ સ૦

તે માણસ મુંકંતાં જીવ વહે નહી રે લો૦

સહિયાં૦

અપજસ સહે અનેક સ૦ સ૦

પ્રેમ તણી જાગે કિમ વાત કિણે કહી રે લો૦

સહિયાં૦ ૧૫

એક કહે હિત વાત સ૦ સ૦

લોકાં મે ન્યાઠ નૃપ રામ કહીજીયે રે લો૦

સહિયાં૦

કુલને હોઠ કલક સ૦ સ૦

તે રમણી રૂઝી પણિ કિમ રાખીયે રે લો૦

સહિયાં૦ ૧૬

બિખાણો કહે લોક સં સં	
પેટ, કા-ધાલે નહિ અતિ વાલ્હો છુરી'રે લોં	સહિયાં૦
રામને જુગતો એમ સં સં	
ધરમેથી સીતાને કાઢે બાહિરી રે લોં	સહિયાં૦ ૧૭
સેવકે એહધી વાત સં સં	
નગરીમે સાંભસિને રામ આગે કહી રે લોં	સહિયાં૦
રામ થયા દિલગીર સં સં	
એહવી કિમ અપજસની વાત બાયે ગહી રે લોં	સહિયાં૦ ૧૮
અન્ય દિવસ શ્રીરામ સં સં	
નષ્ટ અરિત નગરીમે રાતિ નિસર્યા રે લોં	સહિયાં૦
કિણુહી કારખારિ સં સં	
છાના સા ઉભા રહો કાન ઉંચા ધર્યા રે લોં	સહિયાં૦ ૯૬
તેહવે તેહની નારિ સં સં	
બાહિરથી અસૂરી આવી તે ધરે રે લોં	સહિયાં૦
રીસ કરી લરતાર સં સં	
અચ્છોને ગાલી દેઉ દો બહુ પરે રે લોં	સહિયાં ૨૦
રે રે નિરલજ નારિ સં સં	
તું ધતરી વેલા લગિ બાહિર કિમ રહી રે લોં	સહિયાં૦
પેસિવા નહિ ઘું માહિ સં સં	
હું નહિ છું સરિખો રામ તું બાણે સહી રે લોં	સહિયાં૦ ૨૧
સુણિ કુવચન શ્રી રામ સં સં	
ચિંતવિવા લાગા મુઝ દેખો મેહણો રે લોં	સહિયાં૦
ક્ષત ઉપરિ જિમ ખાર સં સં	
દુખ માહે દુખ લાગો રામને અતિ ધણો રે લોં	સહિયાં૦ ૨૨
રામ વિચાર્યો એમ સં સં	
અપજસ કિમ લોકાંમાહિ એહવો બિજલ્યો રે લોં	સહિયાં૦

સીતા એહવી હોઈ સં સં	
સહુ કોઈ બોલે લોક કુજસ ટોલે મિથ્યો રે લોં	સહિયાં ૨૩
પરધરભંજ લોક સં સં	
ગુણ છોડી અવગુણ એક બોલે પારકારે લોં	સહિયાં
ચાલણિ મેંદો મુંકિ સં સં	
જોની ને ચુલા દેખાડે અસારકા રે લોં	સહિયાં ૨૪
તે કા નહિય ઉપાય સં સં	
દુશમણનો કિણકિ પાર ચિત્ત રંજયે રે લોં	સહિયાં
સૂરજ પણિ ન સુહાઈ સં સં	
વ્યડને રાતિ કોહી પાર કીજીએ રે લોલ	સહિયાં ૨૫
શીતનો પાલણ આગ સં સં	
તાવડનો પણિ પાલણ ટાઢી જાંહડી રે લોં	સહિયાં
નરસનો પાલણ નીર સં સં	
માણસના અમેસાસ પાલણ બાંહડી રે લોં	સહિયાં ૨૬
સહુના પાલણ એમ સં સં	
પણિ દુરગજના મુખનો પાલણ કા નહી રે લોં	સહિયાં
સાચો ભાવે જૂઠું સં સં	
મેં મેલો માહરો કલવંશ કીયો સહી રે લોં	સહિયાં ૨૭
કુજસ કલંકયો આપ સં સં	
અજી તાંઈ સીતાને છોડું તો ભલી રે લોં	સહિયાં
પ્રેમ ચિંતવતા ચિત્ત સં સં	
પ્રણ અવસરિ આવ્યા તિહાં લખમણ મન રલીરે.	સહિયાં ૨૮

રામલક્ષ્મણ સંવાદ

ચિંતાતુર શ્રી રામ, દેખીને દુખ કારણ લખમણ પૂજીયો રે લોં
તુમ્હ સરિખે પણિ સુર, સોચ ને ચિંતા કરિ મુખ વિલખો કીયો રે લોં ૨૯
કહિયા સરિખો હોઈ, તો મુઝને પરમારથ બાંધવ દાખીયે રે લોં
રામ ધહે સુણ વિર, તે સ્યું છે જે તુમ્હથી જાતું રાખીયે રે લોં ૩૦

લોકે તણો અપવાદ, સીતાની સગલી વાત તે રામે કે રે લો૦
રાવણુ લંપટ રાય, સીતા તિહાં સીલવંતી કહે તે કિમ રહી રે લો૦ ૩૧

હવી સાંભલી વાત, કોપાતુર લખમણુ કહે લોકો સાંભલો રે લો૦
સીતાનો અપવાદ, જે કહિસ્યે તેહનો મારિ ત્રોડી સિતલો રે લો૦ ૩૨
રામ કહે સુણુ વછ, લોકાનાં મુહડા તો બોલ સમા કહ્યા રે લો૦
કિમ છુંદીજે તેહ, કુવચન પણિ કોનાં કિમ જાયે સહ્યા રે લો૦ ૩૩
સુણો લખમણુ કહે સામિ, અખ મારે નગરીના લોક ભાગીયા રે લો૦
સાચો સીતા સીલ, એ વાતનો પરમેસર થાસ્યે સાખીયો રે લો૦ ૩૪
જો પણિ વાત છે એમ, તો પણિ વિણુ છોડ્યાં મુઝ અપજસ નૂતરે રે લો૦
છંણુ પરિચિત વિચારિ વાત સ ન્યાધ રામ સુણિજ્યો જે કરે રે લો૦ ૩૫
પહિલી ઢાલ રસાલ સંસંસાંભલતાં સુત્રડાંનો હીયડો ગહગહે રે લો૦ સં
કીધાં કરમ કઠોર સંસંવિણુ વેઘાં ટેકુણુ મયસુંદર કહેરે લો૦ સં ૩૬

—સીતારામબ્રજંધ યોપાધ રચ્યા સં ૧૬૮૩ ને

લખ્યા સં ૧૬૮૩ (કવિહસ્તલિખિત).

આમાં કેવી સાદી વાણી—અલંકાર કે ટાપટીપ વગરની રચના—
કવિત્વમાં પરિણમે છે. ગામમાં સીતા માટે બોલાતો અપવાદ, તેનું
રામ પાસે નિવેદન, રામ નગર ચર્ચા જોવા જતાં એક જણે સીતાને
રાવણે રાખી છતાં રામે પોતાને ઘેર રાખી એવું મારેલું મેણું, તે
પર રામના વિચાર અને લક્ષ્મણ સાથેના વાર્તાલાપ એ સર્વ અતાવી
રામના મનના ભાવોનો પ્રવાહ અનેક ક્ષણો સુધી સતત ચાલુ રાખ્યો છે.

‘ ભાવ સરળ, સ્પષ્ટ અને ભવ્ય હોય—તે ઘણી વખત પ્રમગ્ન
હોય તો તેમાંથી નિપજતું કાવ્ય—અમૂર્ત ભાવોને મૂર્ત શબ્દોમાં છંદો-
બદ્ધ રચનામાં મૂકવાથી પરિણમતું કાવ્ય—ખરું કાવ્ય બને છે. ઉત્તમ
કાવ્યમાં વાચ્યાર્થ તરતજ સમજાવો જોઈએ. પ્રસાદ અને મધુરતા
સાથે નવી નવી ખુબી જેમ વાંચીએ તેમ જણાતી બાય તે ઉત્તમ
કાવ્ય છે. વાચ્યાર્થ તુરત ન સમજાય એ લોકને માટે તો નિરર્થક જ

થઈ પડે છે; આમાં અર્થબોધ સરલતાથી એકદમ થાય છે, અને આ સ્પષ્ટ કરવા કવિના અપ્રકટ અને અતિ મોટા કાવ્ય-જ્ઞાન રામાયણ ને અવતારતા આ સીતારામપ્રબંધમાંથી એક આખું કાવ્ય વિસ્તારના સંક્રાંત રાખ્યા વગર અત્ર આપ્યું છે.

કવિનાં અખંડ કાવ્યો-મહાકાવ્યોમાંથી નમુના લઈ તેમની કાવ્ય-શક્તિ પર વિચાર કરવાનાં સાધન જોયાં, હવે તેનાં ખંડ કાવ્યો-ટુંકા કાવ્યો પર જઈએ.

આલોચના (આલોચના) સ્તવન.

આમાં શત્રુજન્ય ગિરિની યાત્રા કરતાં ત્યાં ઋષભદેવ પાસે પોતાના હૃદયની વાત કરી જે કંઈ પોતે પાપો કર્યા હોય તે ગણાવી તેની આલોચના કરી માફી આહે છે:-

મે કરજોડી વીનવું છું, સુણિ સ્વામી સુવિદીત,

કૂડ કપટ મૂકી કરી છું, વાત કહું આપવીત.

કૃપાનાથ મુઝ વીનતી અવધાર-

તૂં સમરથ ત્રિભુવન ધણીજી, મુઝને દુત્તર તાર- કૃપા૦

ભવસાયર ભમતાં ચર્કાજી, દીઠાં દુખ અનત,

ભાગ સંયોગે ભેટિયોજી, ભય ભંજણ ભગવંત- કૃપા૦

જે દુઃખ ભાંજે આપણાજી, તેહને કહિયે દુઃખ,

પરદુખભંજન તૂં સુણ્યોજી, સેવકને દો સુખ- કૃપા૦

હવે પોતાના સમયની સ્થિતિ જણાવે છે.—

દ્વપમ કાલે દોહિલોજી, સ્વેદા ગુર સંયોગ,

પરમારથ પ્રોઝે નહીજી, ગડર પ્રવાહી લોક- કૃપા૦

[તિણ તુઝ આગલ આપણાજી, પાપ આલોકેં આજ,

માંય બાપ આગલ બોલતાંજી, બાલક કેહી લાજ-] કૃપા૦

જિન ધર્મ જિન ધર્મ સહુ કહેજી, થાપે અપણી જી વાત,

સામાર્યા જીવ જીવ જી, સંશય પડ્યાં મિથ્યાત- કૃપા૦

જાણ અજાણપણે કરી જી, બોધ્યા ઉત્સૂત્ર બોલ,
રતને કાગ ઉડાવતાજી, હાર્યો જનમ નિટોલ-

કૃપા ૦

આ પછી પોતાની આપવીતી-નિર્મળતા ઉત્કટ હૃદય-
નિર્મળતાથી જણાવે છે.

ભગવંત-ભાખ્યો તે કિહાંજી, કિહાં મુઝ કરણી એહ.

ગજ પાખર ખર કિમ સહેજી, સખલ વિમાસણ તેહ-

કૃપા ૦

આપ પ્રશ્ન્યું આકરંજી, જાણે લોક મહંત,

પિણુ ન કરં પરમાદિયોજી, માસાતુસ દ્રષ્ટાંત-

કૃપા ૦

કાલ અનંતે મેં લલ્યાંજી; તીન રતન શ્રીકાર,

પિણુ પરમાદે પાડિયાંજી, કિહાં જઈ કરં પુકાર-

કૃપા ૦

જાણું ઉત્કૃષ્ટી કરંજી, ઉદ્યત કરં અ વિહાર,

ધીરજ જીવ ધરે નહીંજી, પોતે બહુ સંસાર-

કૃપા ૦

મ વીર રતવન

વીર સુણો મોરી વીનતી, કરજોડી હો કહું મનતી વાત,
બાંલકતી પરે વીનવું, મોરા સ્વામી હો ! તૂં ત્રિભુવન તાત—

વીર સુણો મોરી વીનતી ૧.

તુમ દરશણુ વિણુ હું ભમ્યો, ભવ માંહે હો સ્વામી ! સમુદ્ર મઝાર,

દુઃખ અનંતા મેં સહ્યાં, તે કહિતાં હો કિમ આવે પાર, વીર. ૨

પર ઉપગારી તૂં પ્રભુ, દુખ ભાંજે હો જગ દીનદયાલ,

તિણુ તોરે ચરણે હું આવિયો, સામી! મુઝને હો નિજ નયણુ નિહાલ. વીર. ૩

અપરાધી પિણુ બિધર્યા, તેં કીધી હો કરણા મોરા સ્વામ,

હું તો પરમ ભકત તાહરો, તિણુ તારો હો નહિ દોલતો કામ વીર ૪

x

x

x

x

[આ પછી શૂનપાણિ, ચંડોશિક નાગ, ગોશાયો, ગોનમ, જમાલિ,
અયમન્તાઝપિ, મેઘકુમાર, નદિપેણ, આર્દ્રકુમાર, ચેત્રણા, શ્રેણિક એ
સર્વને ઉદ્ધર્યા જણાવી]

ઇંમ અનેક તેં ઊધયાં, કહુ તોરા હો કેતા અવદાત,
 સાર કરો હિવ માહરી, મન મહિ હો આણો મોરડી વાત. વીર. ૧૫
 સૂયો સંજમ નહિ પલે, નહિ તેહવો હો મુઝ દરશણુ જ્ઞાન,
 પિણુ આધાર છે એતલો, ઇક તોરો હો ધરં નિશ્ચલ ધ્યાન. વીર. ૧૬
 મેહ મહિતલ વરસતો, નવિ જોવે હો સમ વિષમાં ઠામ,
 ગિરવાસહેજે ગુણુ કરે, સ્વામી! સારો હો મોરા વંછિતકામ. વીર. ૧૭
 તુમ નામેં સુખ સંપદા, તુમ નામે હો દુખ જાયે દૂર,
 તુમ નામે વંછિત રહે, તુમ નામે હો મુઝ આનંદ પૂર. વીર. ૧૮

કલશ (હરિગીતના લયમાં કલશ મૂકાય છે.)

ઇંમ નગર જેસલમેર મંડન, તીર્થકર ચોવીસમો,
 શાસનાધીશ સિંહલજન, સેવતાં સુરતરસમો.
 જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન સકલચંદ કલા નિલો,
 વાચનાચારજ સમયસુંદર સંથુષ્યો ત્રિભુવનતિલો.

ચાર ચરણમાં છેલ્લું ચરણ સાધારણ-સામાન્ય એક જ આવે
 એવું-ભુજંગી કે એવી જાતના છંદ વાળું કાવ્ય તેને સામાન્ય રીતે
 ‘ છંદ ’ એ નામ જૈનોમાં અપાયું છે. આવો ‘ છંદ ’ પાર્શ્વનાથનો
 ૭ કડીનો કવિએ કરેલો. નોંધવામાં આવ્યો છે, તેની પ્રથમની એ
 કડીઓ આ છે:—

આપણુ ઘર બેઠાં લીલ કરો, નિજ પુત્ર કલત્રશું પ્રેમ ધરો,
 તમેં દેશ દેશાંતર કાંઈ દોડો, નિત્ય પાસ જપો શ્રી જિન રૂડો. ૧
 મનો વંછિત સધત્રા કાજ સરે, શિર ઉપર ચામર છત્ર ધરે,
 કલમલ ચાલે આગલ ઘોડો, નિત્ય પાસ જપો શ્રી જિન રૂડો. ૨
 સીમંધર જિન રતવન.

*ચાંદલિયા સદેશડોળ, કહેજો સીમંધર સ્વામ,
 રતમેત્રનાં માનવીળ, નિત બીડી કરે રે પ્રણામ.

રાયને વહાલાં ઘોડલાજી, વેપારીને વહાલા છે દામ,

મને વહાલાં સીમંધર સ્વામી, જિમ સીતાને રામ.

નહિ માગું પ્રભુ ! રાજ ઝડિજી, નહિ માગું ગરથ ભંડાર,

હું માગું પ્રભુ ! એટલું જી, તુમ પાસે અવતાર.

xદૈવ ન દીધી પાંખડીજી, કેમ કરી આવું રે હજાર,

મુજરો માહરો માનજોજી, પ્રહ ઉગમતે સૂર.

એક રૂપકે allegory રૂપે મનની શુદ્ધિ અર્થે કવિએ સુંદર કવિતા કરી છે, અને તે અતિ રસથી જૈનોમાં ગવાય છે:—

મનશુદ્ધિ.

ઘોખીડા તું ઘોજે મનનું ઘોતીયું રે, રખે રાખતો મેલ લગાર રે,

એણે રે મેલે જગ મેલો કર્યો રે, વિણુ ઘોયું ન રાખે લગારરે. ધો०

જિનશાસન સરોવર સોહામણું રે, સમકિત તણી રૂડી પાલી રે,

દાનાદિકે ચાર બારણું રે, માંહી નવ તત્વ કમલ વિશાળ રે ધો०

તિહાં ઝીલે મુનિવર હંસજા રે, પીયે છે તપ જપ નીર રે,

રામ દમ આદે જે શીલ રે, તિહાં પખાલે આતમ ચીર રે. ધો०

તપવજે તપ તડકે કરીરે, બાગવજે નવ બ્રહ્મ વાડરે,

છાંટા ઉડાડે પાપ અદારના રે, એમ ઉજળું હોશે તતકાલ રે. ધો०

આલોચણુ સાબુડો સૂધો કરે રે, રખે આવે માયા શેવાળ રે,

નિશ્ચે પવિત્રપણું રાખજે રે પછે આપણા નિયમ સંભાળ રે. ધો०

રખે મૂકતો મન મોકળુ રે, પડ મેલીને સકલ રે,

સમયસુંદરની શોખડી રે, સુખડી અમૃતવેલ રે ધો०

* કવિ પદ્મવિજયે આ સીમંધર સ્વામી પાસે ચંદ્રદ્રવતની કલ્પના પોતાના એક ખંડ કાવ્યમાં મૂકી છે, (સુણો ચંદ્રજી । સીમંધર પરમાત્મ પાસે જાએ.)

xદૈવચંદ્રજીએ એક સ્તવનમાં આવું ચરણ લીધું છે કે—

“ હોવત જે તનુ પાંખડી, આવત નાથ હજાર-

જે હોતી ચિત્ત આખડી, દેખત નિત્ય પ્રભુ નૂર ”

પ્રથમ તીર્થ'કર ઋષભદેવના પુત્રો-ભરત ચક્રવર્તિ અને તેના ભાઈ
આહુમત્રી અને રાજ્ય માટે ત્રણા, પછી આહુમત્રીએ પિતા પાસે દીક્ષા
લઈ વનમાં હિમા રહી કર્પોત્સર્ગ કરી ધ્યાનસ્થ રહ્યા થકાં પણ મનમાંથી
અહંકાર ઉતરતો નથી તેથી ઋષભદેવે તેની મોટી બહેનો સાધ્વી બ્રાહ્મી
અને મુદ્દરીને મોકલી પોતાના લઘુ બંધુ ગર્વ-માન-અહંકારના ગજ
પર આરૂઢ બની આત્માનું હિત બગાડે છે એ બતાવતાં તે બહેનો
કહે છે કે:

વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો, ગજ ચઢે કેવળ ન હોય રે—

વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો.

ઋષભદેવ તિહાં મોકલે આહુમળજીની પાસે રે,
બધવ ગજ થકી ઉતરો, બ્રાહ્મ સુંદરી એમ ભાપે રે— વીરાં

હોય કરીને ચારિત્ર લિયો, વળી આગ્યું અભિમાન રે,
લઘુ બંધવ ! વાંદુ નહીં, કાઝિસ્સગે રહ્યા શુભ ધ્યાન રે— વીરાં

વરસ દિવસ કાઝિસ્સગ રહ્યા, શીત તાપથી સૂકાણા રે,
પંખીડે માળા ધાલીઆ, વેણડીએ વીંટાંણા રે— વીરાં

સાધ્વીનાં વચન સુણી કરી, ચમક્યોં ચિત્ત મોઝાર રે,
હય ગય રથ સહુ પરિહર્યા, વળી આગ્યો અહંકાર રે— વીરાં

વૈરાગ્યે મન વાળીયું, મૂક્યું નિજ અભિમાનરે,
પગ રે ઝીપાડ્યો વાંદવા, ઝીપન્યું તે કેવળ જ્ઞાન રે— વીરાં

પોહોતા તે કેવળી પરપદા, આહુમળ મુનિરાય રે,
અજરામર પદવી લઈ, સમયસુંદર વંદે પાય રે—

વીરા મારા ગજ થકી ઉતરો.

નિંદા પર 'સ્વાધ્યાય' લખી છે તે કેવી ઉપદેશકારક છે તે
આખી વાંચ્યા પછી સમજશે. નિંદા કરવી તો આત્મનિંદા કરવી કે
નેથી 'છુટકાગારો'—સંસારની મુક્તિ થાય.

નિંદા મ કરજો કાઠની પારકી રે, નિંદાનાં ગોલ્યાં મહા પાપરે
 વૈર વિરોધ વગે ઘણો રે, નિંદા કરતાં ન ગણે માય બાપ રે- નિંદાં
 દૂર બઝાંતી કાં દેખો તુમ્હેં રે, પગમાં બલતી દેખો સહુ કાપ રે.
 પરના મલમાં ઘોયાં લૂગડાં રે, કહો કેમ બિજલાં હોય રે- નિંદાં
 આપ સંભાલો સહુ કા આપણો રે, નિંદાની મૂકો પડી ટેવ રે,
 થોડે ઘણે અવગુણે સહુ ભર્યા રે, કંઠનાં નલ્લીઆં ચુએ કંઠનાં નેવરે- નિંદાં
 નિંદા કરે તે બાથે નારકી રે, તપ જપ કીધું સહુ બાથ રે,
 નિંદા કરો તો કરજો આપણી રે, જેમ છુટકબારો થાય રે- નિંદાં
 ગુણ ગ્રહજો સહુ કા તણો રે, જેહમાં દેખો એક વિચાર રે,
 કૃષ્ણ પરેં સુખ પામશો રે, સમયસુંદર સુખકાર રે- નિંદાં

શાલિભદ્રની સઝાય ૩૬ કડીની રચી છે, શ્રી મહાવીર સમ-
 યમાં રાજગૃહે શાલિભદ્ર મહા સમૃદ્ધિવાન શ્રેષ્ઠી હતો-તેને બત્રીશ
 સ્ત્રીઓ હતી. તેની બહેન ધન્ય (ધના) નામના શ્રેષ્ઠીની સાથે તેજ
 શહેરમાં પરણાવી હતી કે જેને તે મળીને આઠ પત્નિઓ હતી. શ્રી
 મહાવીરના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય આવતાં શાલિભદ્રે એક દિવસ એક,
 મીજે દિવસે બીજી એમ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરતો ગયો; આથી તેની બહેન
 પોતાના પતિને સ્નાન કરાવતી વખતે રડી પડતાં આંસુ પતિના શરીરે
 પડ્યા. તે ધન્યે રડવાનું કારણ બાણી જણાવ્યું કે આવો ત્યાગ હોય !
 વૈરાગ્ય થતો હોય તો એકદમ સર્વનો ત્યાગ એકી સાથે ઘટે. સ્ત્રીએ
 કહ્યું કે કહેતુ સોહેતું છે, પણ કરવું દોહેતું છે. એટલે ધન્ય જોડે
 સર્વ સ્ત્રીનો તુરત જ પરિત્યાગ કરી સંયમ લીધો. શાલિભદ્રે પણ
 પછી દીક્ષા લીધી. બંને મહાવીરના શિષ્ય-સાધુ બની સયમ પાળી
 દેવસોકે ગયા. ઉપરના શાલિભદ્રના ત્યાગથી તેના બેન અને બંનેની
 ધના વચ્ચેની-સ્ત્રી પતિની વાત ટુંકમાં પણ સુંદર શબ્દોમાં કવિએ
 આપેલી કે તે જરા ઉદાહરણાર્થે અત્ર મુકવામાં આવી છે —

૧

વીર તણી વાણી સુણી જીરે, વઢો મેહ અકાલ,
 ઝેડેકી દિન પરિહરેજી રે, જિમ જલ છડે પાલ.
 માતા દેખી દલવલે જીરે, માછલડી વિણ નીર,
 નારી સધલી પાયેં પડે જીરે, મત છંડે સાહસ ધીર.
 વહુઅર સધલી વીતવે જીરે. સાંભલ સાસુ વિચાર
 સર છાંડી પાલેં ચડયો જીરે, હંસલો ગિડણહાર.

૨

દ'ણ અવસર તિહાં નહાવતાં જીરે ધના શિર આંસુ પડંત,
 કવણ દુ.ખ તુજ સાંભયું જીરે, ઉંચુ જોઈ કહંત.
 ચંદ્રમુખી મૃગલોચની જીરે, જોલાવી ભરતાર,
 બંધવ વાત મેં સાંભલી જીરે, નારીનો પરિહાર.
 ધનો ભણે સુણે ઘેલડી જીરે, શાલિભદ્ર પૂરો ગમાર,
 જો મન આણ્યું છંડવા જીરે, વિલંબ ન કીજેં લગાર.
 કરજોડી કહે કામિની જીરે, બંધવ સમો નહી કોય,
 કહેતાં વાત જ સોહલી જીરે, મૂકતાં દોહલી હોય.
 'ભરે જી' તેં ઇમ કહ્યો જીરે, તો મેં છંડી રે આઠ,
 પિડિડા ! મેં હસતાં કહ્યું જીરે, કુણશુ કરશુ વાત.

૩

ધણે વચનેં ધનો નીસર્યો જીરે, જાણે પંચાયણ સિંહ,
 જઈ સાક્ષાતે સાદ કર્યો જીરે, ઘેલા ! ઉઠ અખીડ.
 કાલ આહુડી નિત ભમે જીરે, પૂઠે મ જોઈશ વાટ,
 નારી બંધન દોરડી જીરે, ધવ ધવ છડે નિરાશ.
 જિમ ધીવર નિમ માછલો જીરે, ધીવરે નાખ્યો રે જાલ,
 પુરખ પી જિમ માછલો જીરે નિમહિ અચિત્યો કાલ.

જોખનભર બિહું નીસર્યા જરે, પોહોતા વીરજની પાસ,
દીક્ષા લીધી રૂઝડીજ રે, પાલે મન ઉલ્લાસ.

+ + +

ક્ષમાછત્રીશી—એ છત્રીશ કડીતું સમતા વિષયે કાવ્ય છે તેમા
પહેલાં એટલું જણાવે છે કે

આદર જીવ ક્ષમા ગુણુ આદર, મ કરિશ રાગ ને દ્વેષજી,
સમતાયેં શિવ સુખ પામીજે, ક્રોધેં કુગતિ વિશેષ જી— આદર૦
સમતા સંજમ સાર સુણીજે, કલ્પસૂત્રની સાખજી,
ક્રોધ પૂર્વ ક્રોડિ ચારિત્ર બાલે, ભગવંત ઇણી પરેં ભાખજી— આદર૦
કુણુ કુણુ જીવ તર્યા ઉપશમથી, સાંભલ તું દષ્ટાંતજી,
કુણુ કુણુ જીવ ભમ્યા ભવમાહિ, ક્રોધ તણે વિરતંતજી— આદર૦

આ પછી જૈન કથાઓમાંથી ક્રોધ અને સમતાપર દષ્ટાંત આપી
છેવટે જણાવે છે કે:-

ઇંમ અનેક તર્યા ત્રિભુવનમેં, ક્ષમા ગુણેં ભવિ જીવજી,
ક્રોધ કરી કુગતેં છે પહોતા, પાડતાં મુખ રીવજી.
વિષ હલાહલ કહીયે વિરૂઓ, તે મારે એક વારજી,
પણુ કણાય અનંતી વેલા, આપેં મરણુ અપારજી
ક્રોધ કરંતા તપ જપ કીધાં ન પડે કાંઇ કામજી,
આપ તપે પરને સંતાપે, ક્રોધશું ક્રોહ કામ જી.
ક્ષમા કરતાં ખરચ ન લાગે, ભાંગે ક્રોડ કલેશજી,
અરિહંત દેવ અરાધક થાયે, આપે સુજસ પ્રદેશજી.

કેટલાંક છુટક પદો.

પ્રભુ-૩૫

પ્રભુ તેરો રૂપ બન્યો આટો નિકો—પ્રભુ૦

પાંચ બરનકે પાટ પટંબર, પેચ બણ્યો કસખીકો—પ્રભુ૦

મસ્તક મુકટ કાને દોય કુંડલ, હાર હિયે સિર ટીકા;
સમકિત નિર્મલ હોત સકલજન, દેખ દર્શ જિનજીકો-પ્રભુ
—સમવસરણ વિચ સ્વામી વિરાજિત, સાહિય તીન દુનીકો;
સમયસુંદર કહે એ પ્રભુ ભેટે, સફલ જન્મ તાહિકો-પ્રભુ.

ઋષભ સ્તવન-રાગ માઝ.

દેવ મેરા હો રિપભ દેવ મેરા હો;
પુણ્ય સન્નેગે હું પામીઓ, પ્રભુ દરિસન તેરાં હો— રિપભ૦
ચોરાશી લખ હું ભમ્યો, પ્રભુ ભવના ફેરા હો,
દુખ અનંતા મેં સહ્યાં, પ્રભુ ત્યાંહા બોતેરાં હો.
ચરણ તુમારાં મેં ગ્રહ્યાં, સ્વામી અબકી વેળા હો,
સમયસુંદર કહે તુમહથી સ્વામી કોણુ ભલેરા હો.

ઋષ ભક્તિ

હેરી માધ ઋષભકી મેરે મન ભગતિ બસીરી— માધ૦
પ્રથમ ભવનપતિ પ્રથમ નરેશર, પ્રથમ યોગીસર પ્રથમ જતિ રી—માધ૦
પ્રથમ ભિક્ષાચર પ્રથમ તીર્થકર, પ્રથમ કેવલજ્ઞાની ભુજંગપતિ રી—માધ૦
શ્રી વિમલાચલ સાહેબ મંડણુ, પ્રણમત સમયસુંદર ઉલ્લસી રી—માધ૦

શાંતિના સ્તવન-રાગ ણિ ૧સ.

આંગન કલ્પ ફલ્યોરી, હમારે માધ, આંગન૦
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપતિદાયક, શ્રી શાંતિનાથ મિલ્યો રી—હમારે૦
ચૂવા ચંદન મૃગ મદ ભેલી, માહે બરાસ ભલ્યો રી—
પૂજત શ્રી શાંતિનાથકી પ્રતિમા, અલગ ઉદ્દેગ દલ્યો રી—હમારે૦
શરણે રાખ્યો કૃપા કરી સાહિબ, જ્યું પારેવો પલ્યો રી,
સમયસુંદર કહે તુમારી કૃપા તેં, શિવસુંદરીશું મિલ્યો રી—હમારે૦
અનંતગુણી પ્રભુ.

ગુણ અનંત અપાર, પ્રભુ તેરે, ગુણ૦

સાહસ રસના કરત સુર નર, તોહી ન પાવે પાર— પ્રભુ૦

કોન અબર ગિતે તારા, મેરે ગિરિકા ભાર,
ચરમ સાગર લહિર માલા કરત કોન વિચાર- પ્રભુ૦
ભક્તિ ગુણ લવચેશ ભાખ્યો, સુવિધિ જિન સુખકાર.
સમયસુદર કહત હમકું, સ્વામી તુમારો આધાર. પ્રભુ૦

પ્રભુ સેવાનો ઉદ્ધાસ-રાગ મલાર.

ક્યું ન લયે હમ મોર, વિમલગિરે ક્યું ન લયે હમ મોર.
ઋપભજ દેખત આનંદ ઉપજત, જેસે ચંદ ચક્રાર- વિમલ૦ ક્યું૦
ક્યું ન લયે હમ શીતલ પાની, સિંચિત તરુઅર છોડ,
અહનિશ જિનજીકા અંગ પખાવત, તોરત કર્મ કઠોર- વિમલ૦
ક્યું ન લયે હમ ખાવના ચદન, ઓર કેશર કોરી છોર
ક્યું ન લયે હમ મોગર માલતી, રહેત જિનજીકે ઉર- વિમલ૦
ક્યું ન લયે હમ મૃદગ ઝલરીયાં, કરત મધુર પ્વની ઘોર,
જિનજીકે આગે નૃત્ય સોહાવત, પાવત શિવપુર ઠોર- વિમલ૦
જગમડલ સાચો એ જિનજી, ઓર દેખા ન રાચત મોર,
સમયસુદર કહે એ પ્રભુ સેવો, જનમ જરા નહી ઓર. વિમલ૦

મનને ઉપદેશ

મેરા જીવ આરતિ કાહા ધરે,
જેસા વે ખાતમે લખિત વિધાતા, તિનમે ઘટે ન બદે— મેરા૦ ૧
ચક્રવર્તિ શિર જત્ર ધરાવત, કે કે ન મંગલ કરે,
એકે સુખીયા એકે દુખી દીસે, એ સખ કરમ કરે— મેરા૦ ૨
આરતિ અખ છોર દે જીહા, રોતે ન રાજ ચડે,
સમયસુદર કહે જો સુખ વાંછે, કર ધરમ ચિત્ત અરે— મેરા૦ ૩

સમયના પલટા પર વૈરાગ્ય સૂચક પદ-રાગ આશાવરી.

કિસિકું સખ દિન સરખે ન હોય.

પ્રહ ઉગત અસ્તંગત દિનકર, દિનમેં અવસ્થા દોય— કિસિકું

હરિ અલભદ્ર પાંડવ નળ રાજા, રહે પટખાંડ સિદ્ધિ ખોય;
ચાંડાળ કે ધર પાણી આણ્યું, રાજા હરિચંદ જોય— કિસિકુ.
ગર્વ મકર તું મૂઠ ગમારા, ચડત પડત સખ કોય;
સમયસુદર કહે ઈતર પરત સુખ, સાચો જિન ધર્મ સોય. કિસિકુ.

રાગ પટ.

સ્વારથકી સખ હે રે સગાઈ કુણ માતા કુણ જોનડ ભાઈ—સ્વારથકી૦
સ્વારથ ભોજન ભુક્તિ સગાઈ, સ્વારથ જિન કોઈ પાણી ન પાઈ—
સ્વારથ માઆપ શેઠ બડાઈ, સ્વારથ જિન નહુ હોત સહાઈ—
સ્વારથ નારી દાસી કહાઈ, સ્વારથ જિન લાકી લે ધાઈ—
સ્વારથ ચેલા ગુર ગુરભાઈ, સ્વારથ જિન નય હોત લરાઈ—
સમયસુદર કહે સુણોરે લોકાઈ, સ્વારથ હે ભલિ પરમ સગાઈ—
(પાઠાંતર) સ્વારથ હે ભલા ધર્મ સખાઈ—

વેરણ નિદ્રા—રાગ પટ.

સોઈ સોઈ સારી રેન ગુમાઈ, જોરન નિદ્રા કહાંસેં રે આઈ—સોઈ૦
નિદ્રા કહે મેં તો બાલી રે ભોલી, બડે બડે મુનિજનકું નાખું રે દોલી—
નિદ્રા કહે મેં તો જમકી દાસી, એક હાથે મૂકી બીજે હાથે કાંસી—
સમયસુદર કહે સુતો ભાઈ બનીયા, આપ મૂએ સારી દુબગઈ દુનીયાં—

[આમાં પોતાના શ્રીતાઓ ' વાણીઆ ' ને ઉદ્દેશેલ છે ને કબીરનું ચરણ ' કહેત કબીરા સુતો મેરે લૈયા, આપ મુએ પિછે દુબ ગઈ દુનીયાં ' એનું અનુકરણ કર્યું જણાય છે.]

સમયસુદરજી એક વખત હાલના અજમેર પાસેના કિસનગઢ શહેરમાં પધાર્યા હતા, ત્યાં આવકોને આપસ આપસમાં કલેશ અને એક બીજાની નિંદા કરતા જોઈ તેઓશ્રીએ નીચે પ્રમાણે હૃદયની ઉર્મિઓ પ્રકટ કરી છે તે આત્માર્થી જનોએ મનન કરવા જેવી છે.

ક્યારે મલશે શ્રાવક એહવા, સુણસ્યે આવી વખાણોજ,
ધર્મગોળી ચર્ચા કરીશું અમે, વીતરાગ વચન પ્રમાણોજ. ક્યારે
ધુરથી સમકિત જે સુધો ધરે, માને નહિ મિથ્યાતોજ,
સ્વામીશું ધરણે એસે નહિ, નહિ રાગદ્વેષની વાતોજ ક્યારે.

[વખાણુ-વ્યાખ્યાન, ધુરથી-મૂળથી, સમકિત-સમ્યગ્દર્શન-અશ્વધા;
સુધો-શુદ્ધ, મિથ્યાત્વ-અશ્વધા-મિથ્યા શ્રદ્ધા. સ્વામી-સદ્ધર્મો-સ્વધર્મો;
ધરણો-ગ્રહણુ-આહુ.]

હવે છેલ્લે સ્થૂલભદ્ર અને કાશાનો પ્રસંગ લઈ એક ગીત કવિએ રચ્યું
છે તે અપ્રકટ હોવાથી અત્ર આપું છું:—

રાગ સારંગ.

પ્રીતડિયા ન કોજઈ હો નારિ! પરદેસોયા રે, ક્ષણે ક્ષણે દાઝે દેહ
વીછડિયા વહાલેસર મલવો દોહિલોજ, સાલે સાલે અધિક સનેહ—પ્રીતડિયા
કાલ આવ્યા નેં આજ ઉઠિ ચાલસોરે, ભમર ભમતા જોઈ,
સાજણિઆ વળાવીને પાછા વળતાંજ, ધરતિ ભાર ન હોઈ—પ્રીતડિયા
મનના મતોરથ સવિ મનમાં રહ્યાજ, કહોએ કેહનિ સાથિ.

કાગલીઓ લખતાં ભીતો આંસુએજ, ચડિયો હો દુર્જનહાથ.—પ્રીતડિયા
થૂલભદ્ર કાસા ખુઝવીજ, પાશ્યો હો પૂરવ પ્રેમ,

સીલ સુરંગિ પેહરો ચુનડિજ, સમયસુંદર કંડે એમ—પ્રીતડિયા

[સીલસુરંગી ચુનડી ઉપર પછીના કેટલાક કવિઓએ નવાં કાવ્ય કર્યાં છે.]

આ કવિની કૃતિઓમાં, કવિ રજપુતાના-માસ્વાડ મેવાડમાં બહુ
રહેલા તેથી તે ભાષાનાં જાંટણાં જોવામાં આવે છે એટલું જ નહિ,
પણ ઉર્દુ-ફારસી શબ્દો પણ ઘણા વપરાયા જણાય છે કારણ કે કવિને
દિલ્લી અને મુગલ દરબારમાં-શહેનશાહ અને તેના રાજદારીઓના
પ્રસંગમાં બહુ આવવું પડ્યું હતું તેથી અને તેમ જ ગૂજરાતમાં
પણ મુસલમાની રાજ્યનો અમલ કરતુલેલાના પછીના સમયથી થઈ

ચુક્યો હતો તે કારણે દક્ષિણે, અદાલત વગેરેમાં મુસલમાની ભાષાનો પ્રવેશ થઈ ચુક્યો હતો. ગૂજરાતવાસી લોકોની મૂળ ભાષા ગૂજરાતી હોવા છતાં પણ રાજ્યના વ્યવહાર માટે ઉર્દુ ભાષા ભણવી કે બોલવી પડતી; આથી ઉર્દુ-ફારસી અરબી શબ્દો કાળે કરોને આ સત્તરમાં સૈકામાં ધર કરી ગયા-૩૬ થયા. વિશેષમાં વિક્રમ ચૈદમ્મા શતકમાં ધરાવતી ભાગી આવી પારસીઓ ગૂજરાતમાં વસ્યા હતા, મુસલમાનો બિપરાંત પોર્ટુગીઝો અને તેમના હરીફ તુર્કો સોળમા શતકમાં આવી પહોંચ્યા હતા. આ કવિના સમયમાં એટલે સત્તરમા સૈકામાં અંગ્રેજો પણ આવી પોતાની કાઠીઓ સુરત વગેરે સ્થળે નાંખવાના પ્રયત્નો આરંભ્યા હતા. આ વિદેશીઓની સાથેના સંબંધ વ્યવહારથી ભાષાપર નવી અસર થઈ. આ કાળ અને સંજોગ વશાત્ ધુસેલા શબ્દોનું ભાષામાં ભરણુ થયું તેથી તે ભાષાને ભાષાની વૃદ્ધિ સમજી આદર આપવો ઘટે. આથી ભાષાનું સૌદર્ય ખડિત થયેલું માનવું યોગ્ય નથી કોમળ અને કઠિન બંને જ્ઞાનના શબ્દો આવશ્યક છે. મરદાનગી બતાવવામાં લલિત કોમલતાનો પ્રયોગ ન ઘટે.

કવિના નલદમયતી રાસમાંથી બે ચાર કડો જોઈએ:—ખંડ ૬ ઢાલ ૨. નલરાય તખ્ત બધસારી કરી રે, વરતાવઈ આપણી આણ દાણ રે, ખસક લોકાઈ આગઈ ખડી રે, આગઈ જુક્યો સખલ દીવાણ રે. દેસ વસ સગલો કીડે રે, કાંઈ સાધ્યા ભરતનિ ખંડ રે, ભૂપતિ સલામે લઈ ભેટણાં રે, નલનો તપ તેજ પ્રચંડ રે.

આ કવિને જૂની શાસ્ત્રીયકથાઓનાં આખ્યાનોનો ઉપયોગ કરી પોતાની ભાષામાં ગૂર્જર ભાષામાં આખ્યાનોનો બાગ ખીલાવ્યો છે. તેમાં પોતે પ્રાચીન આખ્યાનોમાં તદ્રુપ બની તેને પોતાના હૃદયની અંદર પ્રવેશ કરાવી તેમાંથી તેઓનાં પાત્રોને પોતાના સમયનાં પાત્રો જેવાં કલ્પી જે કવચિત્ કવચિત્ મૂક્યાં છે તે એનું દૂષણ નથી પણ ભૂષણ છે. આ રીતે પ્રાચીનમાંનું ગ્રહણ કરી તેનું રૂપાંતર કરી પોતાના

ભાષા સાહિત્યને ઉજ્જવળ બનાવ્યું છે. છૂટાં છૂટાં પદો—નાનાં નાનાં કાવ્યો રચી પોતાના હૃદયનો ઉદ્ઘાસ પ્રકટ કર્યો છે. કવિ પ્રેમાનંદના પુરોગામી આ કવિએ આખ્યાન કવિ તરીકે પ્રસિદ્ધતા સિદ્ધ કરી છે, અને દેશી સાહિત્યની વૃદ્ધિ કરી છે.

આવા પ્રાચીન દેશી સાહિત્યનું જ્ઞાન ધણું વધારવાની જરૂર છે. તે જ્ઞાન વધતાં અને પ્રાચીન સાહિત્ય પરત્વેની આપણી મમત્વ બુદ્ધિ તીવ્ર થતાં તે જ્ઞાન ફક્તરૂપ નીવડશે, તેમાંથી કવિઓને નવીન ઉર્મિઓનાં સાધન, ભાવો, અને રસમય વાણી મળશે, ભાષાશાસ્ત્રીઓને ભાષા-વિકાસ—રૂપાન્તર વગેરે પર અવનવો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થશે અને સમગ્ર ભાષાનો ઇતિહાસ રચવામાં તે ઉપયોગી થશે. આ દેશી પ્રાચીન સાહિત્ય એ આપણા સાહિત્યનું પ્રબલ પોષકબળ છે, પછી તે જૈન હોવા જૈનેતર. બને એકજ—ભારતમાતાનાં—ગૂર્જરી માતાનાં સંતાન છે, બંને સરસ્વતી દેવીના એકસરખા ઉપાસક છે, બંને સાહિત્ય શરીરના અંગો છે બંનેની લાજ એક બીજાના હાથમાં છે, બંને એક બીજા સાથે એકત્રિત રહીનેજ શોભશે, અને પોતાની માતાને—ભૂમિને શોભાવશે.

પરમ પ્રભુલક્ષ્મી નાગર વૈષ્ણવ શ્રી નરસિંહ મહેતા કહી ગયા છે કે: ‘પક્ષાપક્ષી ત્યાં નહીં પરમેશ્વર, સમદૃષ્ટિને સર્વ સમાન’—તે સર્વેએ સ્વીકારી સાહિત્યને પક્ષાપક્ષી વગરનું રાખવાનું છે; તો જ ગૂર્જરી વાણીનો જય થશે—ઉત્કર્ષ થશે તથાસ્તુ !

પૂરવાણી

આ નિમંધ લખાઈને જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખડર અને અંકે ૩ માં છપાઈ ગયા પછી સમયસુંદરગીતી ફેટલીક નવી કૃતિઓ જાણવામાં આવેલી હોવાથી તેનાં નામ વિગેરે આ પૂરવાણીમાં આપી દેવાનું ઉચિત લાગ્યું અને તે પણ તે સ્થળે છપાઈ ગયું છે.

સંસ્કૃત પ્રાકૃત—ગદ્ય પદ્ય ગ્રંથ.

(૬) ચતુર્માસ પર્વ આખ્યાન પદ્ધતિ. સં. ૧૧૬૫ ચૈત્ર શુ. ૧૦ અમરસર નગરમાં

(૨) કલ્પલતા મધ્યે ભોજન વિચિત્રિતિ. ગદ્યમાં સાધર્મિક લાઘ-
ઓની ભક્તિ સંબંધી વિવેચન.

૧૫ કૃતિઓ—ચોપાઇ વિગેરે

વ્યવહાર શુદ્ધિ ચોપાઇ સંવત ૧૬૯૩
દ્રુપદી સતી સંબંધ સંવત ૧૭૦૦
આલોચણા છત્રીસી અહમદપુર (અમદાવાદ)માં સં. ૧૬૯૮

સમય વગરની કવિતાઓ.

૧ જંબુ રાસ.	૨ નેમિરાજમતી રાસ.
૩ પ્રશ્નોત્તર ચોપાઇ	૪ શ્રીપાલ રાસ.
૫ હંસરાજ વચ્છરાજ ચોપાઇ	૬ પ્રશ્નોત્તર સાર સંગ્રહ.
૭ પદ્માવતી સઆય.	૮ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધપર સં.
૯ પાર્શ્વનાથ પચ્ચક્રવાણુક સ્તવન ૧૦ પ્રતિમા સ્તવન.	
૧૧ મુનિમુવત સ્તવન.	

નાનાં નાનાં કાવ્યો—૭ તો વિગેરે

૧ નલદવદંતી, ૨ જિનકુશલસૂરિ, ૩ ઋષભાથ, ૪ સનતકુમાર
૫ અર્હન્નક, ૬ સ્થૂલભદ્રજી, ૭ ગૌતમસ્વામી, ૮ ક્ષોધનિવારણ, ૯
માનનિવારણ, ૧૦ મોહનિવારણ, ૧૧ માયાનિવારણ, ૧૨ લોભનિવારણ
૧૩ યતિ લોભનિવારણ, ૧૪ મનઃશુદ્ધિ, ૧૫-૧૬ જીવપ્રતિબોધ,
૧૭ આર્તિનિવારણ, ૧૮ નિંદાનિવારણ, ૧૯ હુંકારનિવારણ, ૨૦
કામિની વિશ્વાસ, ૨૧ જીવનટ, ૨૨ સ્વાર્થ, ૨૩ પારકી હોડનિવારણ
૨૪ જીવ વ્યાપાર, ૨૫ ઘડી લાખીણી, ૨૬ ગડિયાલા, ૨૭ ઉદ્યમ-
ભાગ્ય, ૨૮ મુક્તિગમન, ૨૯ કર્મ, ૩૦ નાવ. ૩૧ જીવદયા, ૩૨
વીતરાગ સત્યવચન, ૩૩ મરણુભય, ૩૪ સંદેહ, ૩૫ સુતા જગાવણ
૩૬ પરમેશ્વર પૃચ્છા, ૩૭ ભણન પ્રેરણ, ૩૮ ક્રિયા પ્રેરણ, ૩૯
પરમેશ્વર સ્વરૂપ દુર્લભતા, ૪૦ જીવ કર્મ સંબંધ, ૪૧ પરમેશ્વર
લય, ૪૨ નિરંજન ધ્યાન, ૪૩ દુઃખમ કાલે સંયમ પાત્રન.

અનુલેખ.

સમયસુંદરના બીજા ગ્રંથો નામે ગાથાલક્ષણ અને અદ્યપબહુત્વ ગર્ભિત મહાવીરસ્તવન હમણાં મારી નજરે પડ્યા—તે પૈટ્ટી ગાથા લક્ષણનો પાંચ પાનાનો ગ્રંથ વડોદરામાં મુનિ શ્રી હંસવિજયજીના લંડારમાં નં. ૩૨૭ મોબૂદ છે તેની પ્રશસ્તિપરથી જાણાય છે કે તે તેમણે સં. ૧૬૭૩ ના કાર્તિક સુદ પાંચમે મેડતામાં સ્વશિષ્ય હર્ષનંદનગણિ પ્રમુખ સાધુની સહાયથી રચ્યો છે, તે પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે:—

• ૧૬૭૩ વર્ષે કાર્તિક દિ પંચમ્યાં શ્રી મેહતા નગરે શ્રી બૃહત્ સ્વરતર ગચ્ મ ર ાયાં યુગપ્રધાન શ્રી ૫ જિનચંદ્રમૂરિ વિજયિરાજ્યે યુગપ્રધાન શ્રી ૫ જિનચંદ્રમૂરિ પ્રથમ શિષ્ય પં૦ સકલચંદ્ર ગણિ શિષ્ય શ્રી સમયસુંદરો-પાધ્યાયૈઃ ૦ હર્ષનંદન ગણિ પ્રમુખ ાધુ હાયૈઃ નંદિયદ-ચંદ્રો માંડાગારે જ્ઞાનવૃદ્ધયર્થ.....

અદ્ય બહુત્વગર્ભિત મહાવીર સ્તવન ૧૩ ગાથાનું પ્રાકૃતમાં છે અને તેપર સર્વોપરી સંસ્કૃત ટીકા રચી છે તે પ્રણાપના સૂત્રના તૃતીયપદના પ્રથમ દ્વાર ઉપરથી રચ્યું છે. છેવટે તે લખે છે કે અણુહિલ્લપત્તન વાસ્તવ્ય સિદ્ધાન્તસૂક્ષ્મવિચાર રસિકે ચોપડા ગોત્રીય પરીક્ષકે (પરીખ) દેવજીની સમભ્યર્થનાથી આ કૃતિ રચાઈ. (મુદ્રિત આત્માનંદ ગ્રંથ રત્નમાળાનું ૨૧ મું રત્ન-આત્માનંદ જૈનસલા લાવનગર)

વિચારશતકની ૫૩ પત્રની એક પ્રત ઉકેત હંસવિજયજી મહારાજના લંડારમાં નં. ૪૮૪માં વિદ્યમાન છે. (પંડિત લાલચંદલાઈના જણાવવા પ્રમાણે તે સુરતમાં પ્રકટ થઈ ગયેલ છે.)

કાલિકાચાર્ય કથાની એક પ્રત તેજ ભંડારમાં નં. ૧૭૮૯ ની
જોવામાં આવી. તેમાં છેવટે એ પ્રમાણે કે:—

શ્રી વિધિચૈત્યાલય પૂજ્યમાન શ્રી શાંતિના
ધીશ્વર શ્રી વર્ધમાન તત્પદ્માનુક્રે શ્રી સુધર્માસ્વામિ, તાવત્
યુગપ્રધાન શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ શ્રી જિનાર્સિંહસૂરિ શ્રી જિનરાજસૂ-
રીણાંપ્રભાવસ્તેષાં જ્ઞાયા શ્રી સંઘ પ્રવૃતાં ।

દ વિક્રમ વતિ રસર્તુ શૃંગાર સંખ્યકે દાસિ ।

શ્રી વિર પુરે રાડલ નૃપ તેજસી રાજ્યે ॥૧॥

આથી જણાય છે કે સં. ૧૬૬૬ માં વીરમપુર-વીરમગામમાં
રાહિલ રાજા તેજસી રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે આ બાલાવબોધિકા
કથા રચી.

વૃત્તરત્નાકરવૃત્તિની પ્રત પણ તેજ ભંડારમાં નં. ૧૬૩૫ ની
વિદ્યમાન છે તેની પ્રશસ્તિ એ પ્રમાણે છે કે:—

વૃત્તરત્નાકરે તિં ગણિઃ સમયસુંદરઃ ।

પષ્ટાધ્યાયસ્ય સંવંધઃ પૂર્ણાંચક્રે પ્રયત્નતઃ ॥૧॥

સંવત્ વિધિમુખનિધિ ર શશિ સંખ્યે દીપપર્વાદિવસે ચ ।

જાલોર નાથ નગરે લૂણેયા ફસલાર્પિ સ્થાને ॥૨॥

શ્રીમત્ સ્વરતર ગચ્છે શ્રી જિનચંદ્ર સૂરયઃ ।

તેષાં સકલચંદ્રાખ્યો વિનેયઃ પ્રથમોઽભવત્ ॥૩॥

તચ્છિષ્ય સમયસુંદરઃ એતાં તિં ચક્રાર સુગમતરાં

શ્રી જિનસાગર સૂરિં પ્રવેર ગચ્છાધિરાજેતિ ॥૪॥

આમાં અથાથ ૧૧૦૦ છે તે તેના લેખકની પ્રશસ્તિ એ પ્રમાણે
છે કે સ ૧૮૫૬ મિતે વળે માધ શુક્રતપક્ષે તિથો ચતુર્દશ્યાં ક્ષિતિ-

જદિને સિખિતો પંન્યાસ શ્રી ૧૦૮ ઉત્તમવિજયજી નદ સુર ગ ના
શ્રી હરિવિજયજી તત્ શિષ્ય ચપનવિજયેન સ્વાત્માર્થમિતિ ઉત્તમવિજય
પુર્યા શ્રી દોલત એવ સિંધ્યા રાજ્યે તપાગન્ધધિરાજ શ્રી ૧૦૮
વિજયજિનેંદ્ર સુરિ રાજ્યે.

આથી જણાય છે કે જલોરમાં લુણ્યા કસવાગે (વાપરવા)
દીધેલા સ્થાનમાં રહી સં. ૧૬૯૪માં દીવાલીને દિને આ છ અધ્યાપવાળા
ગ્રંથની વૃત્તિ પૂરી કરી. તે વખતે ખરતરગચ્છના અધિપતિ જિન-
સાગર સુરિ * હતા.

* જિનસાગર સુરિ—ગોહિતરા ગોત્રના વીરનેરવાસી ગાહ વનના
પિતા અને મિરગાદે માતા. સ. ૧૬૫૨ કાનિંક સુદિ ૧૪ નદિ અગિયાર
નક્ષત્રમાં જન્મ. મૂળ નામ ચોલા. સ. ૧૬૬૨ માધ્ય સુદિ ૭ દિને અમરગચ્છમાં
જિનસિંહ સુરિએ દીક્ષા આપી નામ શિશ્વરેન આપ્યું. શ્રીનગર નગર ના
શ્રાવકોએ નાંદી મહોત્સવ કર્યો વાદી શ્રી હર્ષનંદન ગણિએ (સનયનુંજનના
શિષ્ય) બાલપણથી સર્વ શાસ્ત્રો બાણ્યાં. સં. ૧૬૭૪ મા ફાગણ સુદિ ૬ દિને
મેડતા નગરમાં ચોપડા ગોત્રના સાહે આસકરોગે કરેલ મહોત્સવપૂર્વક નરિ
પદ લઈ જિનસાગરસુરિ નામ રાખ્યું, અને બીજા શિષ્ય ગોહિતરા ગોત્રના
રાજસંમુદ્ર ગણિ—તેમને આચાર્યપદ આપી જિનરાજસુરિ નામ રાખ્યું. ત્યાર પછી
બાર વર્ષ સુધી જિનસાગરસુરિ શ્રીપૂજ્યની આજ્ઞામા રવા: પડી આચાર્ય
જિનરાજસુરિમાંથી ત્રણથી ગજી વિસિત થયો તે આ પ્રમાણે—સ. ૧૬૮૮ મા
પૂર્ણિમા સદ્યારક શ્રી રંગવિજય ગણિથી રંગવિજય ખરતર સાખા ભૂદી પડી
આ નવમો ગચ્છભેદ; પછી તેમાંથી શ્રીસાર ઉપાધ્યાયથી શ્રી સારીય ખરતર સાખા
ભૂદી પડી ને તે દશમો ગચ્છભેદ; ત્યારપછી સ. ૧૭૧૨ મા આચાર્ય જિન-
રાજસુરિના બીજા શિષ્ય કપયદ્રે લઘુભટ્ટારક ખરતર સાખા કાઢી તે અગિયાર
રમો ગચ્છભેદ થયો ભટ્ટારક શ્રી જિનસાગરસુરિએ સં. ૧૬૭૪ વૈશાખ સુદિ
૧૩ શુકે રાજનગર વાસી પ્રાગ્વાઠ જાતિના સંઘપતિ સોમજી પુત્ર કપયદ્રે
બનાવેલા શ્રી રાત્રુજય ઉપરના ચતુર્ધાર વિહારમાંના શ્રી ઋષભાદિ જિનની પગ
પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ રીતે જિનમતોન્નતિકારક, અગિયાર પ્રવન વરધારક
સમસ્તતર્કવ્યાકરણચ્છદોલકારત્રાય કવ્યાદિ વિવિધ શાસ્ત્રમાં પારંગત જિન-
સાગરસુરિ અમદાવાદમાં સ. ૧૭૨૦ ના જ્યેષ્ઠ વદ ૩ ને દિને અગિયાર

સમયસુન્દરે પ્રતોત્તર સાર સગ્રહ નામનો ગદ્યમાં એક મોટો અથ રચ્યો છે તેની પ્રત પણ ઉક્ત ભંડારમાં નં. ૧૫૬૭ જોઈ. અંગાદિમાંથી પ્રતો કાઢી તેના ઉત્તરે કર્તાએ આપ્યા છે. તેમાં રચ્યા સાલ કંઈ નથી, તેમજ કોઈ ભતનો પોતાનો પરિચય નથી. ઉત્તરે આપવામાં ગૂજરાતી ભાષા પણ વપરાઈ છે.

તેના મુખ્ય શિષ્ય હર્ષનંદને* (કે જેનો ઉલ્લેખ અગાઉ થઈ ગયો છે) મધ્યાહ્ન આખ્યાન પદ્ધતિ નામનું પુસ્તક સં. ૧૬૭૩માં પાટણમાં રચી પૂર્ણ કર્યું છે તેમાં તેણે પોતાના ગુરુ સમયસુન્દર માટે જે જણાવ્યું છે તે જણાવ્યા જેવું છે. તે પુસ્તક તેજ ભંડારમાં ૧૬૧૦ માં નંબરનું છે.

જિનચંદ્રસૂરિ યુગવર રાજાનાં શિષ્ય મુખ્ય ગણ યાં

ગણિ સકલચન્દ્ર વિવ્રુધાઃ સદ્ગુરુમક્તાઃ સદા આસન્ ॥૧૧॥

તેષાં શિષ્યા મુખ્યાઃ વચનકલાકવિ લાસુનિષ્ણાતાઃ ।

તર્કવ્યાકૃતિસાહિત્યજ્યોતિઃસમયતત્ત્વવિદઃ ॥૧૨॥

દિન સુધી અનશન કરી સ્વપદ્મે જિનધર્મસૂરિને સ્થાપી સ્વર્ગે ગયા, આ આઠમો બૃહત્પરતર નામનો મૂલગ્રંથ. (શ્રી જિનવિજયજીની સંપાદિત ખંડ પટ્ટાવલીમાંથી.)

જિનરાજસૂરિ માટે પટ્ટાવલીમાં જે છે તેમાં એમ લખ્યું છે કે સમયસુન્દર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય હર્ષનંદનના કદાચહથી સં. ૧૬૮૬ માં આચાર્ય જિનસાગરસૂરિથી લઘુ આચાર્યીય પરતર શાખા અલગ થઈ તે આઠમો ગ્રંથલેખ થયો. મેડતામાં સં. ૧૬૭૪ માં પોપ વદિ ૧૩ દિને જિનસિંહસૂરિ સ્વર્ગસ્થ થયા પછી જિનરાજસૂરિ અને જિનસાગરસૂરિ એ બંનેને સૂરિ પદ તેજ વર્ષમાં ફાગણ સુદ ૭ ને દિને મેડતામાં મળ્યા. ૧૬૮૬ સુધી જિનસાગરસૂરિ જિનરાજસૂરિની આજ્ઞામાં રહ્યા ને પછી પોતાની શાખા કાઢી. સમયસુન્દરે ત્યારથી જિનસાગરસૂરિને જ માનેલ છે એમ જણાય છે.

(આ હર્ષનંદને તથા સુમતિકલ્લોલે સં. ૧૭૦૫ માં સ્થાનાંગ સૂત્રની વૃત્તિગત ગાથા પર વૃત્તિ રચી છે. તેની સં. ૧૭૧૪માં અમદાવાદમાં મુદ્રાદશાહના રાજ્યમાં લખેલી પ્રત પત્ર ૩૬૭ અંથમાન ૧૩૬૦૪ દાખડો ૧૧ લીખડીના ભંડારમાં વિદ્યમાન છે)

પ્રજ્ઞાપ્રકર્ષઃ પ્રાગ્વાટે इति सत्यं व्यधायि यः

येषां हस्तात् सिद्धिः संताने शिष्यशिष्यादौ ॥ ૧૩ ॥

अष्टलक्षानर्थानेकपदे प्राप्य ये तु निर्ग्रन्थाः

સકલ સુભગાઃ વિશેષતઃ સર્વરાજાનાં ॥ ૧૪ ॥

तेषां शिष्यो मुख्यो वादी इह हर्षनन्दनो नाम्ना ।

આ પરથી જણાય છે કે સમયસુંદર મૂળ પ્રાગ્વાટ-પોરવાડ વણિક હતા, અને તેને આપેલાં વિશેષણો-વચનકલા નિષ્ણાત (વક્તા-વ્યાખ્યાતા) કેવિ કલાનિષ્ણાત (કેવિ), તર્ક, વ્યાકૃતિ-વ્યાકરણ, સાહિત્ય, જ્યોતિષ-શાસ્ત્રોના જ્ઞાતા તથા સમયતત્ત્વવિદ્-ફિલસુફ તેના સર્વ ગ્રંથો પરથી કહી શકાય કે સાર્થકજ છે.

સ. ૧૬૭૭ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૫ ગુરો-જિનરાજસૂરિએ મેડતામાં પ્રતિષ્ઠા કરી તે વખતે સમયરાજઉં વાં હંસપ્રભોદ, વાં સમયસુંદર, વાં પુણ્યપ્રધાનાદિ સાધુઓ-હાજર હતા જુઓ તેને! શિલાલેખ-લેખાંકે ૪૪૩. પ્રાચીન જૈન લેખ સગ્રહ ભાગ ૨ ને મુનિજિનવિજય-જી સંપાદિત

સમયસુંદર કેવિનો જન્મ સાચોરમાં થયો હતો એ વાત તેમણે પોતેજ સીતારામ ચોપાધના છઠા ખડની ઢાલ ત્રીજામાં જણાવી છે:-

“મુજ જનમશ્રી સાચોરમાહિ, તિહાં ચ્યાર માસ રહ્યા ઉચ્છાંહિ,
તિહાં ઢાલ એ કીધી એકેજ, કહે સમયસુંદર ધરી હેજ.”

આ પરથી જણાય છે કે તે ચોપાધનો અમુક ભાગ સાચોરમાં આતુર્માસ રહી ક્યો છે ને તેનો છેવટનો ભાગ મેડતામાં રહી ક્યો છે.

સોનોરથી મુનિશ્રી ચતુરવિજયજીએ પોતાના સં. ૧૯૮૧ ના ભા. ૦ સુ. ૮ ના પત્રથી ઉપરની કડી પર માફ ધ્યાન ખેંચી એક અગત્યની હકીકત પૂરી પાડી છે તે માટે તેમનો હું ઉપકાર માનું છું.

તા. ૩૦-૮-૧૯૨૫

મો દ. દેસાઈ

પંડિત જયવિજય.

૧

વિક્રમની સત્તરમી સદીના પૂર્વાર્ધમાં જૈનોમાં તપગચ્છના આચાર્ય હીરવિજયસૂરિ એક પ્રભાવક પુરુષ થઈ ગયા, અને તેમનાં અનેક સુકૃત્યો-શાસનપ્રભાવનાં કાર્યો, તેમના અતિ સખ્યક વિદ્વાન્ શિષ્યોનું મહાન અને મોગલ સમ્રાટ અકબર બાદશાહ પર પાડેલી ઉત્તમ છાપ વગેરે હકીકત અનેક ગ્રંથોમાંથી (જુઓ મુખ્યપણે સસ્કૃતમાં સટીક હીરસૌભાગ્ય મહાકાવ્ય, ઋષભદાસકૃત હીરવિજયસૂરિ રાસ, અને મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયકૃત સૂરિશ્વર અને સમ્રાટ) મળી આવે છે તે પરથી યથા-ગ્રંથપણે જૈન પ્રભાવની દષ્ટિએ આ સદીનો પૂર્વાર્ધ ‘ હૈરક યુગ ’ કહી શકાય તેમ છે. વિક્રમની સત્તરમી સદી સખ્યકે કેટલુંક ‘ કવિવર સમયસુંદર ’ એ નિબંધમાં લખાઈ ગયું છે

શકુનશાસ્ત્ર ચોપઈ-શકુન ચોપઈ સ ૧૬૬૦ માં જયવિજયે રચી અને તેમાં તે કર્તાએ અતપ્રશન્નિતમા પોતે ‘ વિબુધમુખ્યદક્ષ ’ પંડિત દેવવિજયના શિષ્ય હતા એટલો જ પોતાનો પરિચય આપ્યો છે. પહેલી નજરે જોતાં આટલા ઉપરથી એટલું જ અનુમાન થઈ શકે કે પોતાના અને સ્વગુરૂના નામને અતે ‘ વિજય ’ એ હોવાથી, તેમજ રચનાકાલ તપગચ્છના ઉપરોક્ત પ્રભાવક ધુરધર આચાર્ય હીરવિજય સૂરિના-હૈરકયુગ-ની આસપાસ હોવાથી-તે ‘ વિજય ’ પદ તપગચ્છના સાધુઓને જ તે કાલથી પ્રાય લગાડાતું હોવાથી કર્તા તપગચ્છના હોવા ધટે

વિશેષ શોધખોળ કરતાં જયવિજય અને તેમના ગુરૂ દેવવિજય સખ્યકે ઘણું મળી આવે છે દેવવિજય શિષ્ય જયવિજયે આ કૃતિ ઉપરાંત સસ્કૃતમાં શોભન સ્તુતિ પર શ્લોક ૨૩૫૦ માં સ ૧૬૬૪ માં વિજયએન સૂરિના યુગપ્રધાન સમયે ને વિજયદેવ સૂરિના યૌવરાજ્યે

વૃત્તિ રચી છે (કે જે સ્તુતિપર સિદ્ધિયદ્ગણિએ પણ ૨૨૦૦ શ્લોકમા તે સમયમાં જ-યુગમાંજ વૃત્તિ રચી છે અને જે સ્તુતિ તે વૃત્તિ તથા બીજી અવચુરિ સહિત કાવ્યમાલાના સાતમગુચ્છકમા મુદ્રિત થયેલી છે). એક પડિત જયવિજયે સવત્ ૧૬૭૭ માં ૩૫૩૨ શ્લોકમાં કલ્પસૂત્રપર કલ્પદીપિકા નામની ટીકા રચી છે કે જે ટીકા ભાવ-વિજયજીએ શોધી છે આ બંને તેમજ એક ત્રીજા જયવિજય એક છે કે ભિન્ન તે હવે પછી ચર્ચીશું.

૨.

ગુરૂ પરંપરા

જયવિજયના ગુરૂ દેવવિજય કોણુ હતા અને તેમની ગુરૂ પરંપરા શું હતી તેમાં ઉત્તરતાં નીચેલો ઇતિહાસ મળી આવે છે.—

૧ ભાવવિજયજી—તે વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય મુનિવિમલના શિષ્ય હતા તેમણે સં. ૧૬૮૯ માં ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પર વૃત્તિ રોહિણી નામના નગરમાં રચી પૂર્ણ કરી. (કે જેમા તેના સતીર્થ વિજયહર્ષે સહાય કરી હતી આ શ્રી વલ્લભવિજય સૂરિના પ્રયાસથી પ્રકાશિત થઈ ગઈ છે.) ભાષામાં તેમણે સં. ૧૬૯૬ માં ધ્યાનનિરૂપણ ગ્રંથ રચી છે જે બીજાં સ્તવનાદિ કર્યાં છે. જુઓ જૈન ગૂર્જર કવિઓ નં. ૫૫૩ તેઓ સમર્થ વિદ્વાન્ હોવાથી બીજા વિદ્વાનો પોતાની કૃતિઓ તેમની પાસે શોધાવતા. તેમણે જયવિજયની કલ્પદીપિકાનું સંશોધન કરવા ઉપરાંત વિનયવિજય ઉપાધ્યાયે સ. ૧૬૯૬ માં રચેલી કલ્પસૂત્ર પરનીજ ટીકા નામે સુબોધિકા શોધી હતી અને તેજ વિનયવિજયનો સં. ૧૭૦૮ માં જૂનાગઢમાં પુરો કરેલો મહાગ્રંથ નામે લોકપ્રકાશ પણ શોધી આપ્યો હતો કે જેમા છેવટે તે વાત આ રીતે આપી છે કે.—

‘ ઉત્તરાધ્યયન વૃત્તિકારકૈ સુહુ ભાવવિજયાગ્રયવાચકૈ

સર્વશાસ્ત્ર નિપુણૈ ર્થયાગમં, યથ ઐષ સમશોધિ સોઘમૈ. ૧૧૩૭૧

આ ભાવવિજયે વિજયાણુદ સૂરિનેજ ગચ્છપતિ સ્વીકારેલ છે. જુઓ તેની ઉન્નત્તિની પ્રશસ્તિ

તેમણે સ. ૧૭૦૮ માં વિજયાદશમીને દિને વિદ્યાપુર-વીજપુરમા રહી ચંપકપાલા કથા સંસ્કૃતમા રચી છે (પ્ર૦ આત્માનંદ સભા)

દક્ષિણુમા આવેલા દેવગિરિમાં ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાં અર્થે હીરવિજયસૂરિ (તે વખતના હીરહર્ષ), ધર્મસાગરજી અને રાજવિમલજી એ ત્રણ સાથેજ ગયા હતા, અને સાથેજ ભણીને ગુરુવર્યા-ગરુડાધિરાજ વિજયદાનસૂરિ પાસે આવ્યા હતા વિજયસૂરિએ આ ત્રણ પૈકી હીરહર્ષને આચાર્ય પદવી આપીને હીરવિજયસૂરિ નામ આપ્યું કે જેમાં ધર્મ-સાગરજીએ પોતાની અનુમતિ આપી હતી. આ ધર્મસાગરજીને સ. ૧૬૧૭ માં જિનશાસનમાંથી અહિષ્કૃત કર્યા.

ધર્મસાગરજી સંબંધમાં થોડું, ઘણું ‘કવિવર સમયસુંદર’ પરના નિબંધમાં કહેવાઈ ગયું છે, થોડુંક અહીં પ્રસ્તુત લઈએ તો “ધર્મસાગર ઉપાધ્યાયે કુમતિકુદાલ નામનો એક નવો ગ્રંથ બનાવી નવો પંથ માડવા પ્રયત્ન કર્યો તેઓ પોતાનાં વખાણ અને બીજા પક્ષની નિન્દા કરવા લાગ્યા તેમના ગ્રંથમાં ધર્મથી ઘણું વિપરિતપાણું જેવામાં આવ્યું અને તેવી પરિપાળા પણ કરવા લાગ્યા. આ વાતની જ્યારે વિજયદાનસૂરિને ખબર પડી, ત્યારે તેમણે વીસલનગર આવીને, નગરના ઘણા લોકોની સાક્ષીએ તે ગ્રંથને પાણીમાં ઝોળાવી દીધો ગુરુ આ-જ્ઞાથી આ ગ્રંથ સૂર્યદંડ પંચાસે પાણીમાં ઝોળ્યો હતો.” આમ સામા પક્ષના દર્શનવિજય પોતાના વિજયતિલકસૂરિ રાસમાં જણાવે છે. જ્યારે સાક્ષરશ્રી મુનિ જિનવિજયજીએ એક સ્થળે જણાવ્યું છે કે.—

‘મહાન્ મુગલ સમ્રાટ અકબર બાદશાહના દરબારમાં ઉત્તમ આદર પ્રાપ્ત કરનાર જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિના શાસનકાલમાં તપા ગરુડમાં જે અનેકાનેક ગ્રોઢ પડિતો થઈ ગયા છે તેમાં ધર્મસાગર ઉપાધ્યાય સૌથી પ્રથમ નામ લેવા યોગ્ય છે તેઓ પોતાના સમયના ઉત્તમ વિદ્વાન્ અને લેખક, અપ્રતિમ લાગણી અને બુદ્ધિસાવાલા, સ્વસ પ્રદાયના અસાધારણ અભિમાની અને અન્યમતાસહિષ્ણુ હતા તેમનો શિષ્ય-સમુદાય પણ મોટી સંખ્યાનો હતો અને પ્રમાણુમા વિદ્વતા પણ તેમાં યથેષ્ટ હતી ઉપાધ્યાયજીનો સ્વભાવ ઉગ્ર અતઃક્રોધ નીડર અને તેનીજ

ખીન્ન મતો—સપ્રદાયો સાથે વાદ વિવાદ કરવામાં અત્યંત રસવાલો હતો. તેમના આવા સ્વભાવને લીધે તેઓ જેમ પોતાના અનેક પ્રશંસકોની પ્રીતિ મેળવી શક્યા હતા તેમ અનેકોની અપ્રીતિના પણ ભાજન થયા હતા ખીન્ન મતો અને સપ્રદાયો તો તેમના પ્રતિ વિરોધભાવવાળા હોય તેમાં શું આશ્ચર્ય, પણ સ્વસંપ્રદાયનો પણ કેટલોક વિશિષ્ટ ભાગ તેમનો સખ્ત વિરોધી હતો ખુદ ગચ્છાધિપતિ જણ કેટલીકવાર તેમની પ્રકૃતિ અને કૃતિથી ખેદ પામતા હતા અનેક-વાર તેમને ઉપાલભો અપાણા અને ફરીવાર તેમ ન બને તેટલા માટે હિતવચનો કહેવાળા. જેમ તેમના રચેલા કેટલાક ગ્રંથોની સ્વયં ગચ્છાધિપતિએ બહુ પ્રશંસા કરી છે તેમ કેટલાક ગ્રંથોને જલશરણ પણ કરવા પડ્યાં છે ! [તેમની સાથે સબંધ ધરાવનારો ઇતિહાસ ધણા વિસ્તૃત પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ થાય છે તેમની અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ બંને બાબતોએ લખાયેલા ધણાક ઉલ્લેખો ગ્રંથો અને છુટક નિબંધો—પ્રબંધોમાં મળી આવે છે. તેમના જેવા, એકદર રીતે સમર્થ સાધુ-પુરૂષના જીવનની સમગ્ર સામગ્રી એકત્ર કરી જનસમાજની સન્મુખ મૂકવાની ખાસ આવશ્યકતા છે]”

પણ આટલું તો જણાય છે કે ધર્મસાગર કે જેઓ ધણા વિદ્વાન પણ હિત સ્વભાવી હતા તેમણે તપગચ્છ સિવાય અન્ય ગચ્છોના ઉપર અનેક હુમલાવાળા ગ્રંથો ને વિરોધી પ્રશ્નણાઓ કર્યા જ કરી, તેથી આખા રવેતાખર તપગચ્છીય સપ્રદાયમાં બહુ ઝગડા થયા—કુસંપને અંગે તડ પડ્યાં તપગચ્છીયાર્ય હીરવિજયસૂરિ અને વિજયસેનસૂરિએ ખીન્ન ગચ્છો સાથેના મહા વિગ્રહ ઉત્પન્ન થવાના સંપૂર્ણ સભવનો વિચાર કરી ધર્મસાગર સામે વિરોધ દાખવ્યો ત્યારપછીના વિજય-દેવસૂરિ અમુક વખતે ધર્મસાગરમાં ભળ્યા એટલે તપગચ્છની અદરજ ઝગડાએ તીવ્ર સ્વરૂપ પકડ્યું આ સર્વ વાત ઝોણવટથી મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ ઐતિહાસિક રાસ સચ્ચંદ્ર ભાગ ૪ થામાં આપેલા

વિજયતિલકસૂરિ રાસની પ્રસ્તાવનામા ચર્ચા છે તે જ્ઞેષ્ઠ લેવા વાચકને
લક્ષ્યમાણ છે. ૨

૨ મુનિશ્રી જિનવિજયજી પ્રાસંગિક હૃદયોદ્ગાર કાઢે છે કે—‘આજના
સભ્યમન્ય જમાનામાં ઘણાખરા વિદ્વાનોનો ધર્મની બાબતમાં આવી ઉચ્ચ
પ્રકૃતિવાલા પુરુષોપ્રતિ આદરભાવ અદ્ય દેખાય છે તેમજ મત-મતાતરે તરફ
ખંડન-મંડનની દૃષ્ટિએ લખાયેલા વિચારોની ક્રીમત પણ ઓછી અંકાય છે.
સ્વયં આ પંક્તિઓ લખનાર પણ કેટલેક અરે આવીજ કોટિમા ગણાય
તેવો છે. પરંતુ તાત્વિક દૃષ્ટિએ વિચારતા તેમજ દેશકાલની પરિસ્થિતિનું
અવલોકન કરતા જણાય છે કે કેટલીક વખતે તેવી પ્રકૃતિવાલા મનુષ્યો અને
તેવા વિચારો પણ પોતપોતાના જનસમુદાયો અને ધર્મવિચારોને ઘણા
અનુકુલ થઈ પડે છે પાશ્ચાત્ય પ્રેમના સસર્ગ અને શિક્ષણના પ્રતાપે આજે
ભારતીય જનતામાંથી આત્માભિમાન અને ધર્માભિમાન ઘણાજ શિથિલ થઈ
ગયાં છે અને તેના લીધે સ્વાભાવિક રીતેજ અમારામાથી લાગણીઓનો
અભાવ થઈ ગયો છે, પરંતુ જ્યાં સુધી અમારી ઉક્ત સ્થિતિ ન હતી
ત્યાંસુધી અમારામાં તેવી લાગણીઓ પણ સતત જન્યત હતી એ લાગ-
ણીઓના પ્રતાપેજ અમે અમારું વ્યક્તિત્વ (આર્યત્વ) અત્યાર સુધી
ટકાવી રાખ્યું છે. જેમ રાષ્ટ્રની બાબતમાં એ પરિસ્થિતિ છે તેમ ધર્મની
બાબતમાં પણ એ નિયમ લાગુ પડે છે આગળના જમાનામાં એટલે પશ્ચિમીય
ભાવ અને ભાષાના સમાગમમાં આવ્યા પહેલાના વખતમાં આર્યપ્રજામાં
ધર્માભિમાન ગૂંચી સારી રીતે પ્રજ્જવલિત હતું. એક ધર્મવાલા બીજા ધર્મ
પ્રતિ પોતાની શ્રેષ્ઠતા અને મહત્તા દેખાડવા હંમેશા પ્રયત્ન કરતા, જેમા રાજ
મહારાજઓ પણ વર્ગી વખતે અગ્રભાગ લેતા સ્વયં નૃપતિઓ પોતાના
દરબારમાં અનેક દાર્શનિક અને વાચાલ વિદ્વાનોને ઉત્તમ આશ્રય આપતા
અને વિદેશી દાર્શનિકો અને વિદ્વાનો આવતા ત્યારે તેમની સાથે રસપૂર્વક
વાદવિવાદ કરાવતા અને તેમા જયપામનારનો અધિક સત્કાર કરી તેને પોતાની
પ્રવૃત્તિમા ઉત્તેજિત કરતા. મતલબ કે પૂર્વકાળમા ધાર્મિક ખંડનમંડન અને
દાર્શનિક વાદવિવાદ એ એક મહત્વનું કાર્ય ગણાતું હતું આજ પદ્ધતિના
અંગે અનેક ધર્મો ઉત્કર્ષ અને અપકર્ષ પામી ચૂક્યા છે. આવી પરિસ્થિતિના
લીધે આજે અમારી ધુન્ધિમા જો એ પદ્ધતિ ઉપયોગી નહિ જણાય અને તેમ

આ ધર્મસાગરના ખડનાત્મક-આલેખાત્મક ગ્રંથોને લીધે થયેલા
ઝઘડાનો સ્પર્શ આખા તપગચ્છના તે વખતના સમુદાયને થયો.
અમુક તેના અને અમુક સામેના એમ બે પક્ષો પડ્યા અને પક્ષર્થી
તટસ્થ કોઈ વિરલજ હશે

ઉપરોક્ત રાજવિમલ ધર્મસાગરના એક વખતના સહાધ્યાયી
હોવા છતાં તે તેમની સાથે લખ્યા નહિ અને જોતે ગચ્છપતિ વિજય-
દાન સૂરિના કહેવા-આજ્ઞા પ્રમાણે પોતાની માન્યતા રાખી આ
રાજવિમલ ઉપાધ્યાયના મુનિવિજય નામે એક વિદ્વાન્ શિષ્ય હતા
તે મૂળ વીસનગરના રહીશ વણિક કેશવશા ને તેની ભાર્યા સોમાઇના
પુત્ર સસાર પક્ષે થતા હતા તેઓ કવિ હતા હોરવિજય સૂરિએ
રાત્રિજયની પ્રસિદ્ધ યાત્રા અનેક સંઘો-લાખો માણસના સમુદાય
સાથે સં ૧૬૪૯ માં કર્યા પછી ત્યાંથી ઉના જઈ ચોમાસુ કર્યું
અને ત્યાં સાહ લખરાજે ઘણા દ્રવ્યનો વ્યય કરી સૂરિજના હાથે
મદિરમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી અને એ મુદ્દર્ત ઉપર કવિ મુનિવિજયને
ગુણવાન્ જાણી પોતાની પાસે બોલાવી સૂરિએ વાચક-ઉપાધ્યાય પદ
આપ્યું હતું. આ મહોપાધ્યાય મુનિવિજયે વિજયસેનસૂરિને પ્રત્નો
પૂછ્યા હતા તે તેના તે સૂરિએ આપેલા ઉત્તર સહિત 'સેન પ્રશ્ન' માં
મૂકેલા છે (જુઓ પ્રત્નો ૭ થી ૧૨ પૃ ૧-૨)

આ મુનિવિજય ઉપાધ્યાયને બે શિષ્યો નામે દેવવિજય અને
દર્શનવિજય હતા આ પૈકી દર્શનવિજયે ગૂજરાતી ભાષામાં બે
કૃતિઓ નામે પ્રેમલાલચી રાસ અથવા ચદ ચરિત સ ૧૬૮૯
કાર્તિક શુ ૧૦ બુર્હાનપુરમાં (પ્રકાશિત આનંદકાવ્ય મહોદધિ મૌકિક

થવામાં કદાચ આધુનિક પરિસ્થિતિજ મુખ્ય નિમિત્ત હોય-તોપણ તેથી એની
પ્રતિષ્ઠા તો ન્યૂન થતી જ નથી માટે તેવી વ્યક્તિઓ અને તેવો ઇતિહાસ
જો ઉપલબ્ધ થાય તો તેમનો પરિચય કરવા કરાવવાની ખાસ આવશ્યકતા
છે-આત્માનંદ પ્રકાશ વીરાત્ ૨૪૪૪ કાર્તિકનો અંક પુ ૧૫

૧ હુ અને જેનું સુંદર અવલોકન રા હરગોવિનદાસ કાંટાવાળાએ સાહિત્યના સને ૧૯૧૪ ના મેના અકમાં કર્યું છે) અને વિજયતિલક સૂરિરાસ સં. ૧૬૯૭ પોસ સુદિ રવિવારે બુર્હાનપુરમાં (ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ ભા ૪ માં મુદ્રિત અને જેની કવિની પોતાની હસ્તલિખિત પ્રતિ લીખડીના ભગરમાં મોબૂદ છે) રચી પૂર્ણ કર્યો છે અને દેવવિજય તે આપણા જયવિજયના ગુરુ-દીક્ષા ગુરુ.

૩.

ગુરુપરિચય

દેવવિજય એક સારા કવિ અને સસ્કૃતજ્ઞ વિદ્વાન સાધુ હતા તેમણે સ ૧૬૫૨ માં સસ્કૃતમાં રામચરિત-રામાયણ ગદ્ય શ્લોક ૫૦૦૦ માં, પદ્ય ચરિત્ર શ્લોક ૨૨૦૦ માં, સ ૧૬૬૦ માં ગદ્ય પાંડવ ચરિત્ર શ્લોક ૯૫૦૦ (મુદ્રિત), સ ૧૬૬૬ માં દાનતપાદિ કુલક પર ધર્મરત્નમળૂપા નામની વૃત્તિ શ્લોક ૧૨૦૧૬ માં, સ ૧૬૭૦ માં મહા સુદ ૩ તરણિવાસરે સંપત્તિ શતસ્થાનક વૃત્તિ, અને અર્હનજિન સહસ્ત્રનામ રચ્યાં છે આ દેવવિજય ગણીએ પોતાની વિજયસેનસૂરિ રાજ્યે અને વિજયદેવસૂરિ યૌવરાજ્યે રચેલી ઉક્ત સંપત્તિશત સ્થાનક વૃત્તિના કાર્યમાં શિષ્ય જયવિજયજીની સશોધક તરીકે સાહાય્ય લીધી હતી આ વૃત્તિ આત્માનંદ સભા-ભાવનગરે છપાવી છે આત્માનંદ અથમાલા રત્ન ૬૮ આ રીતે ગુરુ અને શિષ્ય બંને નિપુણ સસ્કૃત ભાષાજ્ઞ હતા દેવવિજય નામના સાધુએ કેટલાક પ્રશ્નો હીરવિજયસૂરિને અને વિજયસેનસૂરિને પૂછ્યા હતા તે તેના ઉત્તર સહિત હીરપ્રશ્નોત્તર અને સેન પ્રશ્નમાં વિદ્યમાન છે. આ બંને દેવવિજય એક યા વિલિન હોય

સં. ૧૬૭૬ માં આચાર્ય વિજયતિલકસૂરિ જ્યારે શિરોહી આવ્યા ત્યારે ત્યાં આ દેવવિજય બાવન મુનિગો સાથે આવ્યા હતા અને

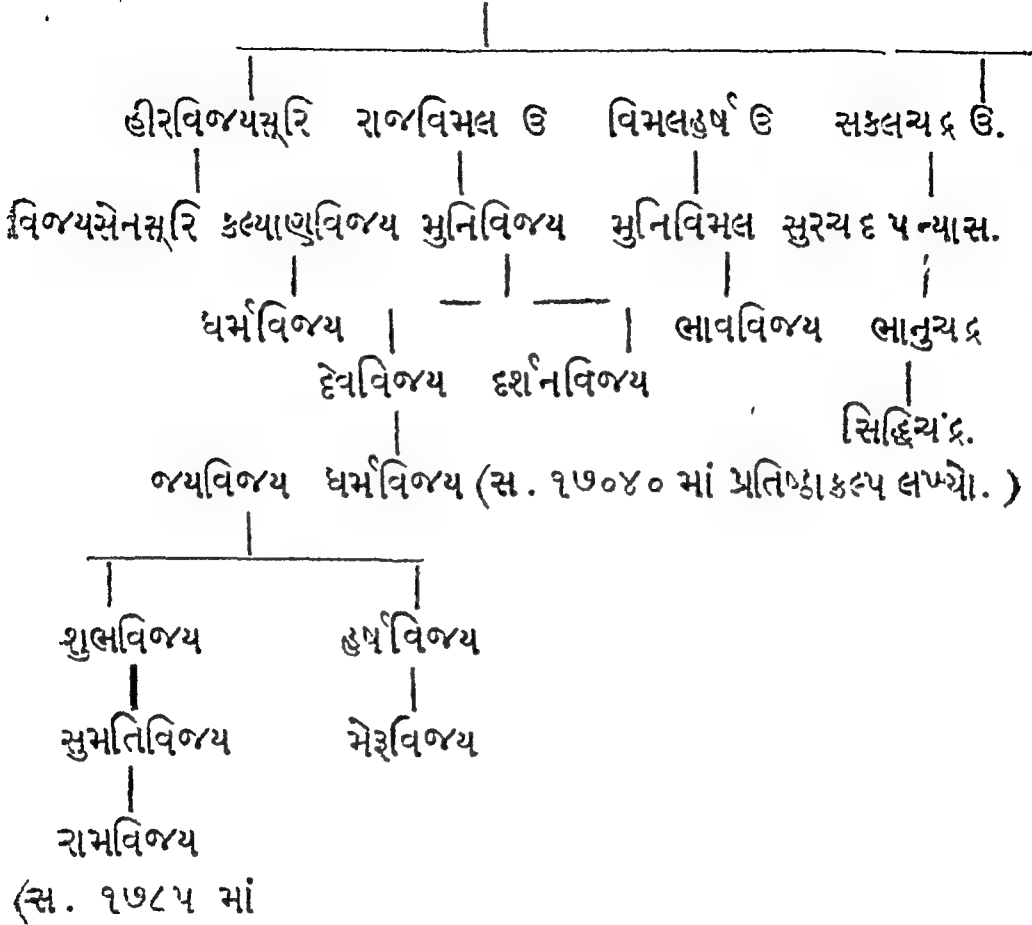
તેમનામાં લગ્યા હતા આ પ્રમાણે તે સૂરિને અનેક ગીતાર્થ મુનિઓ
 ધર્મસાગરના—સાગરમતનો ત્યાગ કરી આવી મળ્યા—વિજયતિલકસૂરિ
 રાસ જુઓ. (આ પરથી અનુમાન થાય છે કે દેવવિજય પહેલાં
 સાગરમતમાં હશે) પછી શુભ મુહૂર્તે વિજયતિલકસૂરિએ ઘણાં જોતે
 જુદી જુદી પદવી આપી તેમાં આ દેવવિજયને વાચક પઃ આચ્યુ
 તેજ વર્ષમાં વિજયતિલકસૂરિએ સોમવિજય વાચકના શિષ્ય કમલવિ-
 જયજીને આચાર્યપદ આપી તેનું વિજયાનદસૂરિ એ નામ રાખી તેમને
 ગચ્છનો ભાર સોંપી બીજે દિવસે સ્વર્ગવાસ કર્યો (સ. ૧૬૭૬
 પોશ શુદ્ધિ ૧૪). વિજયાનદસૂરિ અને વિજયદેવસૂરિને મેળ થયો સ
 ૧૬૮૧ ના પ્રથમ ચૈત્ર શુદ્ધ ૯; ત્યારપછી પાછો બને વચ્ચે સ ૧૬૮૫
 માં વિભેદ પડ્યો વિજયદેવસૂરિ ગચ્છભેદ કરી ધર્મસાગરને ગચ્છમાં
 લઈ દેવસૂરિ જુદા થયા એક બાબુ વિજયદેવસૂરિ અને બીજી બાબુ
 વિજયાનદસૂરિ—એમ બે પક્ષો પડ્યા એક ‘દેવસૂર’ પક્ષ અને બીજો
 ‘આણદસૂર’ પક્ષ ગણાયો.

દેવવિજયવાચક વિજયાનદસૂરિની આજ્ઞામાં રહેવા લાગ્યા એટલે
 તેમણે વિજયદેવસૂરિએ સાગરનો પક્ષ લીધો તેથી તેમની સાથેનો સબધ
 છોડી વિજયાનદસૂરિને ગચ્છપતિ માન્યા (આ પરથી ચોક્કસ જણાય
 છે કે દેવવિજય વાચક પહેલાં વિજયદેવસૂરિની આજ્ઞા નીચે તે પછી
 સ ૧૬૭૬ માં વિજયાનદસૂરિની નીચે આચ્યા આચાર્ય સબધી
 સાગરના મતબ્બોને લીધે ખળભળાટ હતો તેથી જયવિજયે પોતાની
 આ ચોપઈમાં પોતે દેવવિજયના શિષ્ય છે એટલું જ કહી દેવવિજયની
 ગુરૂ પરપરા આપ્યા વગરજ સતોપ માન્યો હોય એ બનવા જોગ છે)

ઉપર જણાવેલી સાધુ વ્યક્તિઓ તથા હવે પછી આવતા ભાનુ-
 ચન્દ્રાદિ માટેનું નીચેનું વરાટ્ટ્ક ઉપયોગી થઈ પડશે

(૧૨૧)

વિજયદાનસૂરિ

પ.

જયવિજયે પ્રસિદ્ધ વાચક કલ્યાણવિજય^૩ ના શિષ્ય ધર્મવિજય

૩ કલ્યાણવિજય—લાલપુરમાં સંઘપતિ હરખાશાનો તેની ભાર્યા પૂજનો પુત્ર નામ ઠાકરશી જન્મ સં. ૧૬૦૧ આસો વદ ૫ સોમ દીક્ષા હીરવિજય સૂરિ પાસે મહેસાણામાં સ. ૧૬૧૬ વૈશાખ વદ બીજ—નામ કલ્યાણવિજય; પાટણમાં ઉપાધ્યાય પદ સં. ૧૬૨૪ ના ફાગણ વદિ ૭-અંભાત, અમદાવાદ જઈ પછી પાટણમાં બિંબ પ્રતિષ્ઠા કીધી પછી વાગડ માલવમાં ફર્યા, વાગડમાં અંતરીના પાર્શ્વ (આંતરીયા પ્રભુ) ને વદી કીકાલટ પાસે બિંબ પ્રતિષ્ઠા. ત્યાંથી હળેળી-મક્ષીજીપાર્શ્વ. પછી મંડપાચલ (મોંડવગઢ), વડવાણ તીર્થ, ખરહાનપુર, દેવગિરિ ચોમાસું, પેઠણ, ત્યાંથી હીરવિજયસૂરિને સાદડી મળ્યા. હીરવિજયસૂરિ

વાચક પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. (જુઓ પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીનો અપ્રસિદ્ધ ગ્રંથકારોનો પરિચય-જેસલમેર ભંડાર સૂચિ ૫ ૬૭) આ વાત પોતે પોતાની શોભનસ્તુતિ વૃત્તિમાં જણાવે છે. જુઓ તે વૃત્તિનો ઉલ્લેખ સ્વ. ડૉ. રામકૃષ્ણ ભાંડારકરના ૧૮૮૩-૮૪ નો રિપોર્ટ ૫ ૧૫૬ ન ૨૮૪ કે જેની પ્રત સ ૧૬૯૯ ની લખેલી ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં છે. આ હકીકત જયવિજયનાજ શિષ્ય શુભવિજયના શિષ્ય સુમતિવિજયના શિષ્ય ઝરામવિજયે પોતાના અમદાવાદમાં સ ૧૭૮૫ વૈશાખ શુદ્ધ ૭ ગુરૂને દિને રચેલા ગૂજરાતી ભાષામાંના મહારાસ નામે શાંતિજિનરાસમાં પોતાની અત પ્રશસ્તિ આપી છે તે પરથી જણાય છે કે -

શ્રી ગુરૂ હીરસૂરિસર શિષ્ય કલ્યાણુ વિજય ઉવજાચ પુરદર
દિન દિન ચદતિ જગીસા-

શા રખાનદન સોભાગી, સાચો વડ વૈરાગી
સંભતિ અરથ વિચાર સદગુરૂ, સાચો શુભભતિ રાગી-
માત પૂજ્યાઈ કુખે જાયો, નામે નવનિધિ થાયો,
વાચક ધર્મવિજય વર તેહના, દીપે અધિક સવાઈ-
તસ અતેવાસી ગુણુ એ ભરિયા, બોલ ન બોલે વિરચા,
શ્રી જયવિજય વિબુધ શ્રુત દરિયા, પાલે સુધી કિરિયા-

અક્ષર પાસે ગયા કલ્યાણુવિજયે વૈરાટમાં મોટી પ્રતિષ્ઠા કરી પછી ગૂજરાતમાં વિહાર કર્યો. અહીં સુધી વાત સં ૧૬૫૫ ના આરો માસ ૫ ને દિને તેના શિષ્ય જયવિજયે રચેલા કલ્યાણુવિજય રાસમાં આવી છે. જુઓ મારી જૈન એતિહાસિક રાસમાળા ભા ૧ લો

૪ રામવિજય-તેમણે શાંતિજિનરાસ ઉપરાત સં ૧૭૮૮ ના સ્વર્ગસ્થ થયેલા સાગરપદ્મના આચાર્ય લક્ષ્મીસાગરસૂરિનો રાસ રચ્યો છે (જુઓ મારી જૈન એ રા ભાગ ૧ લો) ને તે ઉપરાંત ચોવીશી રચી છે. સંસ્કૃતમાં ઉપદેશમાળા પર વિસ્તૃત ટીકા લખી છે કે જેનું ભાષાંતર જૈ. ધ. પ્રસારક સભા ભાવનગરે છપાવેલ છે.

તસ પદ પદ્મ લમર સરિસા, શ્રી શુભવિજય કવીશા,
 ગુણ ગભીરમ મેરૂ ગિરીશા, શ્રુત જલસિધુ મુનીશા—
 તસ ચરણાંબુજ સેવક સુદર, શુભ કિરિયા ગુણશરા,
 સાધે યોગ અભ્યાસ અખડિત, નહિ ગુણરચણે અધરા—
 મહિમાવત મહત મુનીસર, ચરણ નમે અવનીશા,
 શ્રી ગુરૂ સુમતિવિજય ઉપગારી, વ્રતપો ક્રોડિ વરીશા—
 તે શ્રી ગુરૂ મહિમાનિધિ સાનિધિ, રાસ રસિક મે નિપાયા,
 શાંતિ પ્રભુ ગુણરાશિ ભણતાં, નવનિધિ આણુદ પાયા

આ રીતે ધર્મવિજયના અતેવાસી જયવિજય અને જયવિજયના
 વિદ્યાગુરૂ ધર્મવિજય એ વાત પૂરવાર થાય છે

સવત્ર ૧૬૩૯ ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૨ ને દિને અકબર બાદશાહના
 આમત્રણથી હોરવિજય સૂરિએ બાદશાહને મળવા માટે ફત્તેહપુર સીક્રીમાં
 પ્રવેશ કર્યો તે સરમરણીય દિવસે સૂરિ સાથે ૬૭ સાધુઓનો સમુદાય
 હતો તે પૈકી જયવિજય (કલ્પદીપિકાના કર્તા) અને મુનિવિજય
 (આપણા ચરિત્રનાયકના પ્રગુરૂ) પણ સાથે હતા જુઓ ઋષભદાસદ્વૃત
 હોરવિજયપૂરિ રાસ પૃ ૧૦૮ પરનો નીચેની કડીઓ

“ જસવિજય જયવિજય પન્થાસ, કલ્પદીપિકા કીધી ખાસ,
 લાભવિજય ગણી તે મુનિવિજે, ધનવિજય ચેલો અતિ ભજે ”

આમાના જયવિજયને પન્થાસ અને કલ્પદીપિકાના કર્તા તરીકે
 ઓળખાવેલ છે તે ઓળખાવવા અર્થેજ, કારણ કે પન્થાસ પદવી
 સ. ૧૬૪૭ માં (નીચે જુઓ) મળી હતી અને કલ્પદીપિકાની
 રચના સ. ૧૬૭૭ માં કરી હતી એટલે સીક્રી પ્રવેશની પછી જ.
 આ સપ્તધર્મા પડિત લાલચદ જણાવે છે કે કલ્પદીપિકા (કર્તાના
 હાથની લખેલી વ્રત વડોદરાની સેટૂલ લાયબ્રેરીના સંગ્રહમાં છે) ના
 રચનાર જયવિજય વાયક વિમલહર્ષ (વિજયસેનસૂરિ-વિજયતિલકસૂરિ-
 વિજ્યાનદસૂરિના શિષ્ય) ના શિષ્ય હતા એટલે આપણા ચરિત્રનાયક

ઉપરના જયવિજયથી તે જૂદા જણાય છે. આમા વિમલરૂપને વિજયનાનદસૂરિના શિષ્ય જણાવેલ છે તે તેમાં કદાચ બૂલ હોય તે સૂરિના રાજ્યમાં દીપિકા રચાઈ વધારે ગોચ્ય લાગે છે તે વિમલરૂપે તે ઉપર આપેલ વશત્ક્રમા જણાવેલ ભાવવિજયજીના ગુરુ મુનિવિ-મલના ગુરુ હોવાનો વિશેષ સંભવ મને લાગે છે.

સ. ૧૬૪૭ મા હીરવિજયસૂરિ ખલાતમા હતી ત્યારે ત્યાના શ્રીમત શ્રાવક રાજશાહ શ્રીમદ્દના કરેલા ઉત્સવપૂર્વક તે અત્યા-ર્યશ્રીએ અનેક સાધુઓને પન્યાસ (પડિત) પદવી આપી હતી તે પૈકી જયવિજયને પણ આપી હતી

“ હીર આગ્યા સાહા શ્રીમદ્દલ ઘેર, તિહા ધન ખરચીયા બહુ ખેર,
સાધતણી પોહોચાડે આસ, જયવિજય કીધા પન્યાસ /
ધનવિજય એ પદવી હોય, ફરમાન તણો તે મહિમા નેય,
રામ ભાણુ કીધા પન્યાસ, કીર્તિ લખિધવિજય પ. ખાસ
સખલ લાલ ધહાંકણિ થયા, લખ્યા સોય ન જાગે કંઠ્યા,
સડતાલે સવચ્છરિ રહી, હીરવિજય પછે ચાડ્યા સહી.

—હીરવિજયસૂરિ રાસ ૫-૧૭૦

સ. ૧૬૫૦ ના પ્રથમ ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાના દિવસે અકબરે શત્રુજયની યાત્રાએ જનાર પર મસ્તક કર (માથાવેરો-મુડંકા) લેવાનો બધ કર્યો-તેજ દિવસે વિમલરૂપે ઉપાધ્યાયે શત્રુજયની યાત્રા કરીને તે વખતે પડિત જયવિજય ગણિ ખીજા ૨૦૦ મુનિઓના પરિવારમાં સાથે હતા ૫ આ જયવિજય ગણિ કંદપત્રીપિકાના કર્તા હોવાનો સપૂર્ણ સંભવ છે

૫ આ સંબંધનો ખાસ શિલાલેખ શત્રુજય પરની મોટી દુકમા આત્મીશ્વર ભગવાનના મુખ્ય મંદિરની દક્ષિણ તરફની દિવાલ ઉપર નાની નાની ૨૨ લીટીઓમાં કોતરેલો છે. તે લેખમાં જણાવેલું છે કે.—

સ. ૧૬૫૦ ના પ્રથમ ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમાના દિવસે, ચારિત્રપાત્ર અને

આપણે ઉપર જણાવી ગયા કે આપણા ચરિત્રનાયક જયવિજયે કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ધર્મવિજય પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો—તેજ કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય તરીકે પોતાને જણાવી એક જયવિજયે તેજ કલ્યાણવિજયગણિતો રાસ સ ૧૬૫૫ ના આસો સુદ ૫ ને દિને ગૂજરાતીમાં રચ્યો છે (જુઓ મારી જૈન ઐતિહાસિક રાસ માળા ભા. ૧) ને તે ઉપરાંત સમેતશિખરતીર્થમાલા સ્તવન—રાસ સ ૧૬૬૪ માં (વિજયસેનસૂરિના પદ્ધર વિજયદેવસૂરિના રાજ્યમા) અને તે ઉપરાંત હીરવિજયસૂરિ પુણ્યખાણિ સગ્રાય સ. ૧૬૫૨ પછી બનાવી છે. આ ત્રણે કૃતિમાં પ. દેવવિજયનુ ગુરૂ તરીકે નામ આવતુ નથી પણ કલ્યાણવિજયને ગુરૂ તરીકે સૂચવેલુ છે તેથી આ જયવિજય પણ જૂના છે એમ સંભાવના થાય છે. આમાંનું સમેતશિખરસ્તવન પ્રાચીન તીર્થમાલાસંગ્રહમાં પ્રકટ થયેલ છે આ જયવિજય માટે જૂઓ મારો સંગ્રહ નામે જૈન ગૂર્જર કવિઓ ન ૧૯૨ પૃ-૩૧૭ થી ૩૨૦

પડિત લાલચંદ લ. ગાંધી જણાવે છે કે:—“ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહના સક્ષિપ્ત સારની પૃ ૪ ની નોટમાં સમકાલીનતા અને નામ

સન્નાર્ગગામી એવા સાધુ ૩૫ સમુદ્રને ઉલ્લસિત કરવા માટે જેઓ ચંદ્ર જેવા છે, જેમના વચનોથી રજિત થઈ અકપર બાદશાહે શત્રુજય પર્વત જૈનના સ્વાધીન કર્યો છે અને ભટ્ટારક વિજયસેનસૂરિ પ્રમુખ સુવિહિતજનો જેમની ભક્તિપૂર્વક ચરણસેવા કરે છે એવા આચાર્યશ્રી હીરવિજયસૂરિના મહિમાથી આનંદિત થઈ બાદશાહે શત્રુજયની યાત્રાએ જનાર બધા મનુષ્યો પાસેથી જે દિવસે મસ્તક કર (માથાવેરો—મુંડકો) લેવાનો નિષેધ કર્યો છે તેજ દિવસે, ઉક્ત આચાર્યવર્યના શિષ્ય સકલ વાચક શિરોમણિ શ્રી વિમલહર્ષ ઉપાધ્યાયે પં. દેવહર્ષ, પં. ધનવિજય, પં. જયવિજય, પં. જસવિજય, પં. હંસવિજય અને મુનિ વેસલ આદિ ૨૦૦ મુનિઓના પરિવાર સાથે નિર્વિન રીતે શત્રુજયની યાત્રા કરી છે.

—લેખક ૩૩. મુનિશ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત પ્રાચીન જૈનલેખ સંગ્રહ ભાગ ૨.

સામ્યને લીધે ઉપયુક્ત ત્રણે જયવિજયને એક માનવાની ભૂલ થયેલી જણાય છે ત્યા શોભન સ્તુતિ ગ્રીક સ. ૧૬૪૧ માં રચી જણાવી છે, પરંતુ તે યુક્ત લાગતું નથી. ”

મારું અનુમાન એ છે કે ઉપરના ત્રણે જયવિજય અમુક અમુક કૃતિમાં પોતાના ગુરૂ તરીકે બુદ્ધ બુદ્ધ ગુરૂ જણાવે છે હતાં એ અધા સમકાલીન છે, અધાનો પોતાના પર ઉપકાર છે તેથી કદાચ ત્રણે જયવિજય એક પણ હોય, યા તે પૈકી એ એકજ હોય આ સબધી સપૂર્ણ ગવેવણા તે તેના દરેક અથ જોધ કરવાની રહે છે.

સ. ૧૬૬૪ માં શોભન સ્તુતિ વૃત્તિના રચનાર આ જયવિજય ગણીએ તો તે વખતે તેમની ઉંમર ૩૦ ની ગણીએ, અને સં. ૧૬૭૦ માં તેમણે સખ્તતિ સ્થાનક વૃત્તિ શોધી છે એટલે, તેમનો સમય સં. ૧૬૩૪ થી તે સ. ૧૬૭૦ સુધીનો નિઃશક ગણી શકાય એટલે તેઓએ ઓછામાં ઓછું આળીશક વર્ષનું આયુષ્ય ગાળ્યું હોવું જોઈએ.

૬

શિષ્ય પરંપરા

ઉપર જણાવ્યું તેમ તેમને એક શુભવિજય શિષ્ય હતા કે જેના શિષ્ય સુમતિવિજયના શિષ્ય રામવિજયે સ. ૧૭૮૫ માં શાતિજિન રાસ છ ખંડમાં ગાથા ૬૯૫૧ પૂરનો રચ્યો છે. તે સિવાય એક હર્ષવિજય કરીને બીજા પણ શિષ્ય હતા કે જેને મેરવિજય નામે શિષ્ય હતા એમ જણાય છે કે જે મેરવિજયે નાની નાની કૃતિઓ જેની કે નદિષેણ મુનિ સઝાય, મુહુપતિ સંતપૃથ્વી સચિત અચિત સંતનવવાડ સંતઅલ્લ સંતધરિયાવહી સંતવિજયદેવચૂરિ સં વગેરે રચી છે. નદિષેણ મુનિ સઝાયને આ તે એમ છે કે —

જયવિજય ગુરૂ સીસ, તસ હરપ નમે નિસડીસ,
મેરવિજય પ્રમ બોલે, એહવા ગુરૂને કુંચુ તોલે

મુકુપત્તિ સઝાયને અતે એમ પણ છે કે —

શ્રી જ્યવિજય પડિતનો સીસ, મેરવિજય તસ નામે સીસ.

નવવાડ સ,૦ તેણે ‘ સ્વત સત્તર કર શ્રાવણ માસે’—અકબરપુરમાં રચી છે. + આ ચિન્હ મુદ્રિત થયેલ છે એમ સૂચવે છે

૭

રચનાસ્થલ.

આ ચોપાઇનું રચનાસ્થલ વાગડ દેશમાં આવેલા ગિરપુર પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે—કે જ્યાં તે વખતે (સ. ૧૬૬૦ માં) રાજા સહસ્રમલ રાવલ કરીને રાજા હતો તે જે રાજાને કર્મસિંહ નામનો વિદ્યાસપત્ર પુત્ર હતો. કચ્છમાં વાગડ દેશ કરીને છે તે આ વાગડ દેશ નથી. ગિરપુર-પર્વતપુર-નગપુર એ અભિધાનને લાગુ પડે તે ડુંગરપુર છે. આ વાગડ દેશ-ગિરપુર-ત્યાંનો રાજા અને પાટવી કુવરનું વર્ણન, કવિ આ પ્રમાણે આપે છે

વાગડ દેશ વયરાગર નામ, રાજધાનીનું રૂડું ઠામ,

જ્યાં ષટ્ દર્શનના વિશ્રામ, દેશમધ્ય ગિરિપુર વલી ગામ ૩૩૭

ગઢ મઢ મદિર પોલિ સુચગ, જૈન શિવ પ્રાસાદ ઉત્તગ,

રાજ કરમ રાજ ગુણનિલુ, દાંની માની ભોગી ભલઉ. ૩૩૮

કવિતા શ્રોતા વિગતા (વક્તા) જાણુ, સૂરવીર ધીર ગુણ જાણિ,

સહસ્રમલ રાઉલ ભૂપાલ, પ્રથવી પ્રજા તણઉ પ્રતિપાલ. ૩૩૯

તમુ સુત કુચર કર્મસિંહ જેહ, ચડેદ વિદ્યા ગુણ જાણુમ્ તેહ,

કીરતિ તેજ અનર્ધ પરિવાર, શતશાખા વાધર્જિ વિસ્તાર ૩૪૦

—મુળપદની જૈ. એ. ઇંડિયા પાસેની એક સારી પ્રતમાંથી)

વાગડ દેશની રાજધાની ગિરિપુર-ડુંગરપુરમાં રાજા સહસ્રમલ રાવલ અને યુવરાજા કર્મસિંહ હતા

વિશેષમાં આ કવિ જણાવે છે કે ઉપરોક્ત રાજાના દરબારમાં

ગાંધીનુ કાર્ય કરનાર સઘમાં મુખ્ય-અગ્રણી એવા ઝોડ સંવરનના પુત્ર જોગીદાસના ભણુવા માટે-અભ્યાસ માટે આ કૃતિ રચી છે.

આમાંનું ગિરિપુર તે હાલનું ને તે વખતનું પણ દુર્ગરપુર; કે જેને ચિતોડના રાવલ વરના રાવલ વીરસિંહે પોતાના પૌત્ર દુર્ગર-સિંહના નામ પરથી વસાવ્યું હતું દુર્ગરસિંહજી પછી કર્મસિંહ, કાન્હડદેવ, પતાજી, જેવાજી, સોમદાસજી, ગંગાસિંહજી થયા; ત્યારપછી ઉદયસિંહ પહેલા થયા કે જે સં. ૧૫૮૮ માં મદારાણા સત્રામસિંહજી સાથે બાબરનું બચાવના પાસ યુદ્ધ થયું તેમાં લડનાં સ્વર્ગસ્થ થયા. પછી તેનો પુત્ર પૃથ્વીરાજ એહો કે જેની સાથે નાના ભાઈ જગમોહન અણબનાવ થતા ગૂજરાતના બાદશાહે ચડાઈ કરી મોટાને દબાવી નાના ભાઈને અર્ધ રાજ્ય અપાવ્યું કે જે અર્ધ રાજ્ય વાંસવાડાનું ત્યારની જૂદુ થયું પૃથ્વીરાજ પછી આસકરજીજી, અને તેના પછી સદસમસજીજી થયા તેજ ઉપરોક્ત પ્રશસ્તિમાં વર્ણવેલ સહસ્ત્રમસજીજી, અને ત્યારપછી કર્ણસિંહજી થયા તે ઉપર વર્ણવેલા યુવરાજ; ત્યારપછી પુન્નજી, ગિરિધરજી, અને જસવતસિંહજી થયા. આ જસવતસિંહજીના રાજ્યમાં ભીમાશાએ ધૂળેવ-કેશરીઆજીનો સઘ કાઢ્યો હતો. (જુઓ ભીમ ચોપઈ રચ્યા સ ૧૭૪૨ એ રાસ સઘહ ભાગ ૧ કે જેમાં વાગડદેશ-ગિરિપુર-દુર્ગરપુર ને રાજનું સાર વર્ણન કર્યું છે)

વિશેષમાં ઉપરોક્ત વાગડ દેશ અને તેના ગિરિપુર નગર સંબંધે કહેવાનું કે સં. ૧૫૧૫ માં ગચ્છનાયક પદ પામેલા તપગચ્છના પંડમા પદ્ધર લક્ષ્મીસાગરસૂરિના માટે પદ્માવલિમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તે “સૂરીના ઉપદેશ થકી વાગડદેશિ ગિરિપુર નગરે સા. સાદહે શ્રી ગભીરાપાસનો પ્રાસાદ નિપજાવ્યો આ પરથી તે નગરમાં ગભીરા પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ હોવું જોઈએ. આ વાગડ દેશમાં વઢીઆર નામનું પણ નગર આવેલું છે કે જ્યાં તપગચ્છના આચાર્ય શ્રી સોમદેવસૂરિ (ઉક્ત લક્ષ્મીસાગરસૂરિના સમકાલીન) નો સ્વર્ગવાસ

થયો હતો. જુઓ જૈન સાહિત્ય સંશોધક ખંડ ૧ અંક ૩ માં આપેલ વીરવંશાવલિ પૃ. ૪૯ અને ૫૦. ઉક્ત લક્ષ્મીસાગરસૂરિના વર્ણન રૂપેનું ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય છે તેમાં પણ ત્રીજા સર્ગના ૩-૪ શ્લોકમાં ઉક્ત ગિરિપુર અને આ સાહુના સંબંધમાં આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:—

અત્ર થ મુકેશજ્ઞાતીય સાહ. સાહુ હિતવિસ્તરઃ પ્રોચ્યતે ।

પ્રાસાદસૌધધ્વિ વિધૂતતાવિષ—

ચંછાયાભરે શ્રી ગિરિપૂર્વકે પુરે ।

શ્રી સોમદા ઇવનિ । નિમંત્રિણા

ધર્મિષ્ઠધુર્યેણ ચ સાહુ સાધુ ॥૩॥

સ્વાક્ષિપ્ત ॥(૧૨૦)માનમણોરૂપિત્તલા

ર્માપિતા યા જિનમૂર્તિરુજ્જ્વલા ।

તસ્યાઃ પરસ્યા અપિ વિમ્વસન્તતે—

શ્વક્રે પ્રતિષ્ઠા પ્રથમ મહેન યૈઃ ॥૪॥

—મદિરો અને મહેલોથી હરાવેલ છે સ્વર્ગ જેણે એવા ગિરિપુર (કુગરપુર) માં સોમદાસ રાજા (ઉપર જણાવેલા છે તે) ના મંત્રી સાહુ સાધુએ પિત્તલની ૧૨૦ આંગુલ પ્રમાણની મૂર્તિ બનાવી અને તેની તથા બીજી પ્રતિમાની શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી.

ઉપર જણાવેલ કલ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયે પણ વાગડ દેશમાં જઈ આંતરીઆ પાર્શ્વનાથને પ્રણમી ત્યાંના દાણી કીકાભટ પાસે બિંબ પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી ને ત્યાંથી તેઓ ઉજેણી પહોંચ્યા હતા.

‘ વાગડ દેશે સચરીઆ, પ્રણમ્યા દેવ આંતરીઆ

કીકાભટ દેસ દાણી, શ્રવણે સુણી ગુરુ વાણી

શ્રી જિનપ્રાસાદ રચાવે, બિંબ પ્રતિષ્ઠાઃ એ કગવે
દેસ જિમાડી રગરોલ, ઉપરી દીધાં ફરી તંબોલ
અનુક્રમે ઉજેણી પહુતા, ભાગા સવે કુમતિ અધૂતા.

(કલ્યાણવિજયજી રાસ)

આમાં આંતરીઆ પાર્શ્વનાથ જણાવેલ છે તે અતરીક્ષ પાર્શ્વનાથ નહિ, પણ આંતરી ગામ કે જે ડુંગરપુરથી લગલગ ત્રણ ગાઉ ઉપર આવેલું છે ત્યાંના પાર્શ્વનાથ. ડુંગરપુરમાં પાર્શ્વનાથની સ્થાપના ઉક્ત જૈન મંત્રી સાહુલે કરાવી હતી એવું આંતરીના શાંતિનાથ મંદિરમાંનો ૪૯ શ્લોકોનો એક લેખ કે જે સં. ૧૫૨૫ ના વૈશાખ વદ ૧૦ ગુરુવારનો લખાયેલો છે તે રાયખહાદુર પં० ગોરીશંકર હીરાચંદ આઝાએ ઉતારેલો તેમાં જણાવ્યું છે કે:—

શ્રી હ્રુમિધસાધુરેષ સચિવોત્તમશ્ચતુર્બુધ્ધિમાન્ ।

ચૈત્યોબ્યારકમકારયદ્ ગિરિપુરે શ્રી પાર્શ્વનાથનમોઃ ॥

—આર બુધ્ધિવાળા સચિવોત્તમ સાહુ સાહુલે ગિરિપુર (ડુંગરપુર) માં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના મંદિરનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો.

હાલના ડુંગરપુર રાજ્યની સીમા ઉત્તરે ઉદયપુર, પૂર્વે ઉદયપુર અને વાંસવાડા, દક્ષિણે પ્રતાપગઢ અને મહિકાંઠા, અને પશ્ચિમે મહિકાંઠા અને ઉદયપુર છે રાજધાની ડુંગરપુર એક પહાડની જડમાં વસેલું છે તે પહાડની ઉચાઈ ૭૦૦ ફુટ છે અને તેના ઉપર ગઢ બાંધેલો છે. [આ પ્રમાણે ડુંગરપુરનું વર્ણન થયું.]

તસ ધરિ ગાંધી સધ પ્રધાન, પર ઉપગારી ન ધરઇ માન,
પુત્ર પૌત્ર કરઇ નિતુ દ્રેલિ, મગલીકની વધતી વેલિ. ૩૪૧
સધરનપુત્ર જોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનુ કરઇ અભ્યાસ,
તેડનઇ ભનુવા કાગિ ફરી, પ્રાકૃતબધ ચઉપઇ એ ખરી. ૩૪૨.

અથોના ઉપયોગ.

આ પ્રતિ રચવા માટે જે જે પ્રાચીન અથોનો કવિએ ઉપયોગ કર્યો છે તેનાં નામ પણ તેણે જણાવી પોતાની લઘુતા દાખવી છે.— (૧) શુકનાર્ણવ (૨) વસંતરાજ (૩) શુકનોદ્ધાર અને ભાષાનો અથ (૪) શુકનદ્રીપિકા ચોપદ (આ ભાષાના અથ લગતી શકુન ચોપાદ વિ પનરમા શતકના અંતે થયેલા નાગેન્દ્રગચ્છના ગુણસમુદ્રસ્રિના શિષ્યે પાંચર શ્લોકમા રચી છે ૬)

‘ શુકનદ્રીપિકા ચોપદ નામ, શુકનાર્ણવ માંહિ એ ઠામ.
અથવા વસંતરાજની સાણિ, શુકનોદ્ધાર ભાષી એ ભાષ. ૩૪૩
એટલા અંથ જોઇનઇ કહી, અલપભુધિ કરી જે મળે લહી,
ઝમક ન જોડિહ અક્ષર બધ, વર્ણ માત્ર નવિ જાણુઉ સંધિ. ૩૪૪
સાચઉ કર્યો જાણુ સુજાણુ, પડિત આગલિઅ છઉં અજાણુ,
શુકન સમુદ્ર ન લાલઇ પાર, અંથ ભરી કીધઉ ઉધ્ધાર ૩૪૫

આમાંનો શકુનસારોદ્ધાર અંથ સારગરીય શકુનાર્ણવમાંથી અનિતસિંહસ્રિના શિષ્ય માણિક્યસ્રિએ ઉધ્ધાર કરી સં. ૧૩૩૮ આશ્વિન સુદ પૂર્ણિમાએ રચ્યો છે. ૭

૬ તેની પ્રશસ્તિ નીચે પ્રમાણે છે:—

દેવહ ગુરુ સંખલ સાંનિધિ. શકુનશાસની વિરચી બુધિ
નાગિલ ગછિ ગિરચા ગુણવંત, શ્રી ગુણસમુદ્રસ્રિ ગુરુ જયવંત.
તાસ સીસ લલઇ બુધિ વિવરા

બાળુઇ ગુણિનિ સુલઇ જે એક, આગમિ નિર્ગમિ બ્રહ્મ તેહ.

—૨૨ પત્રની પ્રતિ વડોદરા સેંદૂક લાયબ્રેરીમાં છે.

૭ આની પ્રશસ્તિ સાક્ષર શ્રી જિનવિજયજીની પ્રશસ્તિઓની નોંધમાંથી નીચે લઉં છું —

નારંગરીયઃ શકુનાર્ણવેભ્યઃ પીથૂપમેતદ્રચ્યાંચકાર ।

માણિક્યસ્રિઃ સુસુરપ્રલાદાદ્ યત્પાનતઃ સ્યાદ્ વિબુધપ્રમોદઃ ॥૨૧૪

આ પૈકી વસતરાજ શાકુન ત્રય તેના પરની ભાનુચંદ્રગણિની ટીકા, તથા તેના હિંદી ભાષાતર સહિત સ. ૧૯૪૦ માં મુખ્ય જગદીશ્વર શિલાયત્રાયમાં પ્રસિદ્ધ થયો છે તેમાં જણાવ્યું છે કે વિજયરાજના એ પુત્ર નામે શિવરાજ અને વસંતરાજ તથા તે પૈકી વસતરાજ પૃથ્વીમાં વિખ્યાત થયા. તેને મિથિલા પુરીના રાજા ચંદ્રદેવે પ્રાર્થના કરી તેથી ભદ્ર વસતરાજે માહેશ્વરસાર અને સહદેવકૃત શાસ્ત્રમાંથી અને બૃહસ્પતિ ગર્ગ શુક્ર ભૃગુ આદિના શાસ્ત્રમાંથી સાર ગ્રહણ કરી આ ગ્રંથ કર્યો. આમાં ૨૦ વર્ગ છે. ૧ શકુનનાં વખાણ ૨ શાસ્ત્રસંગ્રહ-વર્ગોનો અનુક્રમ ૩ અભ્યર્ચન-પૂજન ૪ મિશ્રિત-શકુનના અનેક ભેદ ૫ શુભાશુભ ૬ મનુષ્યનાં શકુન ૭ પોદડીનાં શકુન ૮ પક્ષીઓનો વિચાર ૯ આખા એટલે નીલકંઠનાં ૧૦ ખજનનાં ૧૧ મદ્યારીનાં ૧૨ કાકનાં ૧૩ પિંગલિકાનાં ૧૪ ચતુષ્પદોનાં ૧૫ ભ્રમરાદિકનાં ૧૬ લાલ કાળી કીડીનાં ૧૭ પક્ષી-છાપકડીનાં ૧૮ શ્વાનનાં ૧૯ શિવા નામની શૃંગાલીનાં શકુન ૨૦ શાસ્ત્ર પ્રભાવ

આ વસતરાજ શાકુનપર સંસ્કૃત ટીકા લખનાર ભાનુચંદ્રગણિ એક સમર્થ જૈન ઉપાધ્યાય થઇ ગયાછે તે ટીકાને અંતે જણાવે છે કે—

વસુ વહ્નિ વહ્નિ ચંદ્રેષ્વા શ્વયુજી પૂર્ણિમા તિથૌ રચિતઃ ।

શકુનનામુધ્યારોઽભ્યાસવશાદસ્તુ ચિદ્રૂપઃ ॥૪૩॥

શ્રી અજિતસિંહસૂરીણામન્તેવાસિના કૃતઃ ।

નાણિક્યસૂરિણોધ્યારઃ શકુનનાં પરિસ્ફુટઃ ॥૪૪॥

—સંવત્ ૧૯૪૪ વર્ષ ફાલ્ગુન સુદિ ૧૨ રવિવાસરે
માંગલ્યપુરવરે મુઠ્ઠ સોમમૂર્તિ લિખિતં (સાગર ભંડાર પાટણ)

આ ગ્રંથ મૂલમાં 'શ્રી શાકુનસારોધ્યાર' એ નામથી વિ. સં. ૧૯૭૪ માં અમનગરવાળા પડિત શ્રાવક દીરાલાલ હંસગજે પ્રકટ કરેલ છે. પૃષ્ઠ ૮૭ ને મૂલ્ય ૩પીઓ એક છે.

इति श्री पातशाह श्री अकबर जलालदीन सूर्य ह -
 नामाध्यापकः श्री शत्रुंजयतीर्थ करमोच इत्यनेक सुकृतविधापक
 महोपाध्याय श्री भानुचंद्रगणि विरचितायां तच्छिष्याष्टोत्तर
 शतावधान साधक प्रभुदिन पादशाह श्री अकबर जलालदीन
 प्रदत्त पुश्युह अपराभिधान महोपाध्याय श्री सिद्धिचंद्र गणिना
 विचार्य शोधितायां वसंतराज टीकायां विंशतिसो वर्गः ।

૯.

ભાનુચંદ્ર-સિદ્ધિચંદ્ર.

શકુનશાસ્ત્ર નામે વસતરાજ શકુન પર જૈન ઉપાધ્યાય ભાનુચંદ્ર
 એક બાબુ સંસ્કૃત ટીકા રચે છે જ્યારે બીજી બાબુ તેજ સમયમાં
 આપણા કર્તા જયવિજય ભાપામાં તેજ ગ્રંથ પરથી યા ટીકા પરથી
 ગૂર્જર ભાપામાં એપઈ રચે છે.

ભાનુચંદ્ર ઉપાધ્યાયનું ચરિત્ર બાણવા જેવું છે. વિક્રમ સત્તરમી
 સદીના આધારમૂત જૈન પડિતો-વિદ્વાનો પૈકી તે સમર્થ વિદ્વાન હતા.
 તેમનું ચરિત્ર એં સજાયમાણા ભા ૧ ની પ્રસ્તાવનામાં એ પ્રમાણે
 છે કે-તે મૂળ ગૂર્જરાતના સિદ્ધપુરના રહીશ વણિક હતા તે તેમનું
 નામ બાણજી હતું તે પિતાનું નામ રામજી તે માતાનું નામ રમાદે
 હતાં. વડીલભાઈનું નામ રગજી હતું આ રગજી અને બાણજી બંને
 ભાઈઓએ સૂર્યજી પન્યાસ (પડિત) પાસે દીક્ષા લીધી બાણજીનું નામ
 ભાનુચંદ્ર પાડ્યું અને તેમણે ઘણા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યા પછી તેમને
 પન્યાસ (પડિત) પદવી મળી હતી. તેમનામાં સારી યોગ્યતા બાણી
 શાંતિચંદ્ર ઉપાધ્યાયે બાદશાહની ઇજ્જત લીધી ત્યારે શ્રી હીરવિજય
 સૂરિએ તેમને અકબર બાદશાહ પાસે મોકલ્યા હતા. તેમણે બાદશાહ
 અને પ્રધાન મંત્રી અબુલફઝલ વગેરે ઉપર ઘણો સારો પ્રભાવ પાડ્યો.

હતો ભાનુચંદ્રએ બાદશાહની સલામાં કેટલાક આત્મગુ પડિતો સાથે
વાદ કર્યો હતો અને તેમાં વિજય મેળવ્યો હતો જ્યારે બાદશાહ
કાશ્મીરના મુસાફરીએ ગયો હતો ત્યારે તે ભાનુચંદ્રને પણ સાથે
લાઇ ગયો હતો બાદશાહ ભાનુચંદ્રના મુખથી દરેક રવિવારે સૂર્યનાં
સહસ્ત્રનામો શ્રવણ કરતો (આ ઉપરથીજ પોતાને તે ' અકબર
જલાલદીન સૂર્યસહસ્ત્રનામાધ્યાપક. ' જણાવે છે જુઓ ઉપરનો
વસંતરાજપરની પોતાનો ટીકાનો અતભાગ) કાશ્મીરના એક ૪૦
કોસના તળાવને કિનારે બાદશાહે પડાવ નાંખ્યો હતો-ને તે વખતે
એક પ્રસંગ આવતાં ભાનુચંદ્રએ શ્રી શત્રુઙ્ગ તીર્થનો માગણી
કરી હતી તે બાદશાહે પ્રસન્નતાપૂર્વક તે તીર્થ અર્પણ કયું હતું.
(કર માફ કર્યો હતો) અને તે સખધી ફરમાન પત્રો લખી આપ્યા
હતાં કાશ્મીરથી પાંચ ફરતાં બાદશાહની સાથે જ્યારે ભાનુચંદ્ર
લાહોર આવ્યા હતા, ત્યારે તેમના ઉપદેશથી લાહોરના શ્રાવકોએ
લીસ હજાર રૂપિયા ખર્ચી એક મોટો ઉપાશ્રય કરાવ્યો હતો

એક વખત અકબર બાદશાહને એમ જણાયું કે, ભાનુચંદ્ર
આવા વિદ્વાન અને પ્રભાવક હોવા છતાં તેમને કોઇ મોટી પદવી
નથી તો મળવી ઘટે, તેથી હીરવિજયચૂરિની પાટ ઉપર તેમને સ્થાપન
કરવાની બાદશાહે પોતાની ઈચ્છા જણાવી, ત્યારે ભાનુચંદ્રએ ચોખ્ખી
ના પાડી ત્યાર પછી બાદશાહે હીરવિજયચૂરિ પાસેથી વાસક્ષેપ મગાવીને
મોટા સમારોહપૂર્વક તેમને ઉપાધ્યાય પદવી આપી આ વખતે
શેખ અબ્બુલફઝે પચીસ થોડા અને દશહજાર રૂપિયાનું દાન કર્યું
હતું સથે પણ ઘણો ખર્ચ કર્યો હતો.

અકબર બાદશાહના દેહાન્ત પછી ભાનુચંદ્ર ફરી આગ્રા જઇ
અકબર બાદશાહે જે જે ફરમાનો કરી આપ્યા હતાં, તે બધાં કાયમ
રાખવાને જહાંગીર બાદશાહનો હુકમ મેળવ્યો હતો

આ ભાનુચંદ્ર પાસે અકબરના શાહજહાદ જહાંગીર અને દાનીયાર

ખાસ અભ્યાસ કર્યો હતો. તે ઉપરાંત જ્યારે જહાંગીર બાદશાહ માંડવગઢમાં હતો ત્યારે ભાનુચંદ્રજીને ગૂજરાતમાં ખાસ માણસો મોકલી પોતાની પાસે બોલાવી પોતાના શાહજાદા સહરીઆરને તેમની પાસે ભણવા મૂક્યો હતો. તેણે કહ્યું કે:-

મિલ્યા ભૂપનર્ધ ભૂપ આનંદ પાયા,
 “લક્ષ્મી તુમે લક્ષ્મી અહી ભાણુચંદ આયા,
 તુમ પાસિથિઈ મોહિ સુખ બહુત હોવઈ,
 સહરિઆર ભણુવા તુમ વાટ જોવઈ. ૧૩૦૯

પદાગ્રો અહમ પૂતકું ધર્મવાત,
 જિહિં અવલ સુણતા તુલ પાસિ તાત,
 ભાણુચંદ ! કદીમ તુમે હો હમારે,
 સખહી થકી તુલહો હમ્મહિ પ્યારે. ૧૩૧૦

—વિજયતિલકસૂરિ રાસ પૃ. ૧૦૯

આ પરથી સહજ જોઈ શકાય છે કે બાદશાહ અકબર ઉપરાંત બાદશાહ જહાંગીર પણ ભાનુચંદ્રજીને બહુ માનતો હતો—પૂજ્ય ગણતો હતો. પોતાના સ્વલિખિત આત્મજીવનમાં તપગચ્છના ઉપરી તરીકે ભાનુચંદ્રજીને જહાંગીરે ઓળખાવેલ છે આનુ કારણ એ હતું કે, તે વખતે હીરવિજયસૂરિ અને વિજયસેનસૂરિ બંને સ્વર્ગવાસી થયા હતા. (અનુક્રમે સ ૧૬૫૨ અને ૧૬૭૨)

ભાનુચંદ્રજીએ એક વખત માલપુરમાં વીજ્ઞમતિઓની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી તેમનો પરાજય કર્યો હતો અને ત્યાં તેમના ઉપદેશથી એક વિશાલ પ્રાસાદ પણ થયો હતો, કે જેમાં પોતે તે મદિર પર સુવર્ણમય કળશ ચઢાવરાવી પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. ત્યાંથી મારવાડમાં આવી જાણોરમાં ચોમાસું કર્યું હતું ને ત્યાં ૨૧ જણને દીક્ષા એકી સાથે આપી હતી એક દર તેમને સારા વિદ્વાન ૮૦ શિષ્યો હતા. ભાનુચંદ્રે

કાદમ્યરીના પ્રથમ ખંડ પર ટીકા, વિવેકવિલાસ પર વૃત્તિ સ. ૧૬૧૭ ,
સારસ્વત વ્યાકરણ પર વૃત્તિ, ગોભનસ્તુતિ ટીકા આદિ અથો રચ્યા છે.

કુલ તેમના શિષ્યપરિવારમાં સિદ્ધિચંદ્ર અર્વાથી અથશી, અને
સમર્થ વિદ્વાન હતા આ સિદ્ધિચંદ્રે ભાનુચંદ્રના અથોમાં ઘણી સલાય
સંશોધનાદિમાં આપી છે ઉક્ત વસતરાજપરની ટીકા પણ તેમણે
શોધી હતી. તેઓ શતાવધાની હતા તેથી તેમને અકબરનાદશાહ
ખુશ્દહેમ (એટલે કે જેની બુદ્ધિ ખુબ એટલે સારો છે એવું 'સુમતિ')
નામ આપ્યું હતું. ભાનુચંદ્ર અને સિદ્ધિચંદ્ર-બંને ગુરૂ શિષ્યે બાણભટ્ટની
વિશ્વવિખ્યાત કાદમ્યરીનો પ્રસિદ્ધ ટીકા (એકે પૂર્વભાગની અને બીજાએ
ઉત્તર ભાગની) સંસ્કૃતમાં રચી છે. સિદ્ધિચંદ્રે માનતુ ગમ્પરિના ભકતામર
સ્તોત્ર પર સંસ્કૃતમાં વૃત્તિ પણ રચી છે અને વિશેષમાં રચેલા અન્ય
અથો-ધાતુમંજરી, વાસવદત્તા પર વૃત્તિ, અનેકાથનામમાલા વૃત્તિ,
શાભનસ્તુતિ વૃત્તિ શ્લો ૨૨૦૦ રચેલ છે (જુઓ જૈનચંધાવલી)-
તે ઉપરાંત પોતાની ભકતામરવૃત્તિમાં પોતાનાજ રચેલા અથોમાંથી
કાવ્યોના ઉતારા લીધા છે તે પરથી જણાય છે કે વૃદ્ધ પ્રસ્તાવેકિત-
રત્નાકર, અને પોતાના ગુરૂ મહોપાધ્યાય શ્રી ભાનુચંદ્રગણિનું ચરિત્ર
પણ રચેલ છે. સિદ્ધિચંદ્ર ફરસી ભાષાના પણ એક સાચા વિદ્વાન

૮. આ વૃત્તિના મંગલાચરણમાં પોતાની પ્રશંસા અને સિદ્ધિચંદ્રે આ રીતે
પરિચય આપ્યો છે:—

કર્તા શતાવધાનાનાં વિજેતોન્મત્તવાદિનાં ।

થેષ્ઠા ષડપિશાસ્ત્રાણામવ્યેતા ફારસીમપિ ॥

અકબરસુરત્રાણ હૃદયાંબુજવદ્પદઃ ।

દધાનઃ પુષ્પહામિતિ વિરુદ્ શાહિનાર્પિતં ॥

વાચકચન્દ્રેણ સિદ્ધિચંદ્રેણ તન્યતે ।

મક્તામરસ્ય બાલાનાં વૃત્તિર્વ્યુત્પત્તિહેતવે ॥

હતા તેથી તેમની અકળરઆદશાહના ઘણા દરબારોઓ સાથે પ્રીતિ થઈ હતી.

૧૦

રચનાસમય.

સં. ૧૬૬૦ ની શરદ ઋતુમાં આસો માસમાં જ્યારે ચંદ્ર રાક્ષા એટલે પૂર્ણિમાને દિને સંપૂર્ણ કળાએ હતો તે વખતે આ શુકન ગોપધ કવિએ રચી—

વ્યોમ રસ રતિ ચંદ્ર વખાણિ, સવત્સર હૃદયે એ આણિ,
સારાદ રતિ નઈ આસો માસ, રાક્ષા પૂર્ણચંદ્ર કલા વાસ.

૧૧

વિજયસેનસૂરિ સજાય.

આ સમયે શ્રી હીરવિજયસૂરિ કે જેનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૬૫૨ માં થયો તેમની પાટપર વિજયસેનસૂરિ હતા કે જેઓ સં. ૧૬૭૨ માં સ્વર્ગસ્થ થયા. તે વિજયસેનસૂરિ પર 'જય' નામના કવિએ રચેલી સજાય (સ્વાધ્યાય) પ્રસિદ્ધ થઈ છે (ઐ. સજાયમાલા લા. ૧ પૃ. ૧૨ થી ૧૪) તે 'જય' કવિ તે આ જયવિજય એકજ મ એવો સંપૂર્ણ સંભવ છે. તે સજાયમાં તેણે પોતાનું કવિત્વ ખતાવ્યું છે:—તેમાં તે સમયના ખંભાતનું વર્ણન કર્યું છે કે:—

પરમ પટોધર હીરનાથ, વીનતડી અવધાર,
નયરી ત્રંબાવતી ઇલાં અછછથ, અમરાપુરી અનુકાર.
જેસિંગથ આવો આણુદ દેશ.

પગિપગિ નવર નિવેશ, વલલ તુમ્હ ઉપદેશ
સુગુરથ હોસઈ, લાલ અસેસ-જે.

પોદાં મદિર માલિઆંથ, ઈંચા પોલિ પગાર
વણિજ કરઈ વ્યાપારિઆંથ, જિહાં નહી ચોર ચખાર.

જિનપ્રાસાદ સોહામણાજી, ઉત્તંગ અતિ અભિરામ,
 ધર્મશાલા ચિતહારિણીજી, ભવિચ્છુ જનવિશ્રામ. ૪
 ધનદ સમા ધનવત વસંઈજી, સસનેહા ગહુ લોક
 ધરિ ધરિ નારિ પદ્મિનીજી, મુત્રી મુદ્ધિત સદા ગતશોક ૫
 જિન વચ્ચે રાતડાજી, શ્રાવક સમકિતધાર,
 દાન માંન ગુણે આગલાજી, સુભિપ જિહાં સુવિચાર ૬
 રચણાયર રચણે ભર્યોજી, ગાજઈ ગુહિર ગભીર,
 વિવિધ ક્રિયાણાં ઉતરઈજી, પ્રવહણુ વહઈ જસ તીર ૭
 વાડિ વણુ રૂલિઆમણાજી, પગિ પગિ નીરમલ નીર,
 દ્રાખહ મડપ છાહિયાજી, મધુર લવઈ પીક કીર. ૮
 કદલિ નાગરવેલનાજી, મડપ સોહઈ જિહાંય,
 ચંદન ચપક કેતકીજી, મારગિ શીત છાંહ
 —જેસિગજી આવો આણુઈ દેશ ૯

આવા ખભાતમા વિજયસેનસૂરિને આવવા વિનતિ કરી પછી
 ‘જય’ કવિ કહે છે કે —

દૂધઈ પાઈ પખાલસુજી, અરચુ સોવન પુલ,
 ચદન છટા દેવરાવસુજી, પધરાવુ પટકલ ૧૦
 કમલા સમરઈ કાન્હનઈજી, સીતા સમરઈજી રામ,
 દ્વદંતી નલરાયનઈજી, તિમ ભવિચ્છુ તુલ્લ નામ ૧૧
 નાઈ સૂરનર મોહિઆજી, માનસરોવર હસ,
 જેસિગજી જગ મોહિઉજી, જિમ ગોપિ હરીવસ ૧૨
 મેહજ સધલઈ વરસણાંજી, ન જોઈ ઠામ કુઠામ,
 સેલડી સિચઈ સર ભરઈજી, સાંચઈ અરક આરામ ૧૩
 આક ધતુરા કિમ ગમઈજી, જે અખારસ લીણુ,
 કુણુ કર ધાલઈ કઠરિકઈજી, ચદણુ દીઠો જેણુ ૧૪
 જે અલજો મલવા તણોજી, તે કિમ ટલઈ સદેહ,
 જલ પીજઈ સુપનાંતરઈજી, ત્રિસ ન છિપઈ તેણુ ૧૫

તુલ્લિ ગુણુ સખ્યા ન પામિઈજી, મુજ મુપિ રસના એક,
કાગલ મસિ નહી તેતલીજી, કિમ લિખઈ તુલ્લિ એખ ૧૬
' જય ' જ'પઈ મયા કરીજી, પધારો ગણુધાર. ૧૭

આ નાની કૃતિમાં કેવો સુકોમળ હૃદયમાવ સ્પુરે છે ! આચાર્ય-
શ્રીના આદરાતીથ્ય કરવા જેવું મન તલસે છે । અને તે તૃણામાં
પોતાની તૈયારી કરી પોતાનો સેવકભાવ કેવો સુદર વ્યક્ત કરે છે !
એ સહજ જણાય તેવું છે. આ એક ઉર્મિ-કાવ્ય છે.

વિજયસેનસૂરિને આ જયવિજયે પૂછેલા પ્રશ્નોના તે સૂરિએ આ-
પેલ ઉત્તરે સેનપ્રશ્નમાં (પ્રશ્ન ૧૫૫ થી ૧૬૨-૫ ૩૫-૩૬) માં
અપાયેલ છે

૧૨

આ શુકન ચોપાધના પદમાં કાવ્યત્વ જેવું કેમ આવી શકે ?
શુકન વિચાર બતાવવા માટે-અમુક શુકન થાય તો તેવું આવું કળ
આય એ અગાઉના શુકનશાસ્ત્રીઓએ નિર્ધારી રાખેલું કહેવું હોય
તેમાં-ખાલી વિગતો રજુઆત કરવામાં હૃદયોર્મિ કે કલ્પનાના ઉચ્ચ
વિહારને શું અવકાશ હોઈ શકે ? એતો હમણા સાંમખ્યું હતું કે
એક કાવ્યના અભ્યાસીને ' ખીનલકોડ '—ખોલીસ-ગુન્હા કાવ્યદાની
કલ્પનો યાદ નહોતી રહેતી તેથી તેણે આખી ' ખીનલકોડ ' ગૂજરાતી
કવિતામાં રચી નાંખી અને તેમાં જો કાવ્યત્વની આશા રખાય તો
આવી કૃતિમાં જોઈ શકાય.

૧૩

શકુન વિષયે ઘણા વાર્તા ગ્રંથોમાં ગ્રંથકારોએ તેવો પ્રસંગ
આવતાં ટુકમાં જણાવી દોધુ છે દાખલા તરીકે આ કવિના ગુરુ
દેવવિજયે સ ૧૬૬૦ માં રચેલા પાંડવ ચરિત્રના ૫ ૫૧-૫૨ પર
યાદવેશ્વર અમુક સારા શકુન જોઈ આગળ ચાલી વિન્ધ્યાટપીમાં અનુ-

ક્રમે આવ્યા એવું જણાવી, જનાર માટે-પ્રયાણ કરનાર માટે સારા શકુનો સંબંધે નીચેનો શ્લોક આપ્યો છે:—

કન્યાગોપૂર્ણકુંભો દધિમધુકુસુમં પાવકો દીપ્યમાનો

યાનં વા ગોપયુક્તં વરરથતુરંગં છત્રમદ્રાતિમદ્રં ।

ઉત્તવાતા ચૈવ ભૂમી જલચરમિથુનં સિદ્ધમન્નં મુનિર્વા

વેસ્યા ૧ મયમાંસં હિતમપિ વચનં મંગલં પ્રસ્થિતાનાં ॥

વિશેષ ઉદાહરણ માટે જુઓ શીલવતીનો રાસ પૃ. ૧૨૨, હરિબળ મચ્છીનો રાસ પૃ. ૩૨, જૈન કાવ્યદોહન પૃ. ૬૫૮-૬૬૦.

૧૪

શુકનઆદિના વહેમો ગમે તેવી સુધરેલી ગણાતી પ્રજા હોય તેના અવશ્ય જોવામાં આવશે શુકનાદિ ધણા કાળથી ચાલ્યા આવ્યા છે. મહાદિ સૂર્યમંડળની ગતિ આદિને લઈને આ પૃથ્વીવાસી પર સારો માઠો અસર થાય છે એ માન્યતા ઉપર જ્યોતિષશાસ્ત્ર પૂર્વાચાર્યોએ રચ્યું તેમ અમુક કાર્ય થશે કે નહિ, શુ સયોગો ભવિષ્યમાં ઉપસ્થિત થશે તે માટે અનેક જાતનાં આસપાસ દેખાતાં ચિન્હો-શકુનો મળે-જોવામાં આવે તે પરથી આવેલાં પરિણામો ધ્યાનમાં રાખી ધણાઓના તે સંબંધીના અનુભવો વિચારમાં લઈ આવા શકુનોનું પણ એક શાસ્ત્ર પૂર્વના વિદ્વાનોએ-દૃષ્ટાઓએ ધડ્યું છે.

૧૫

જૈનેતર-પ્રાત્નજોએ પણ સોળમા સત્તરમા સૈકામાં શકુનાદિ સંબંધે મળના ભાષાંતર તરીકે પણ લખવા માંડ્યું હતું તેની સાક્ષી તરીકે રા. હજનલાલ વિદ્યારામ રાવળ 'જૂની ગુજરાતી 'ભાષા' એ મથાળા નીચે સાહિત્યના ડીસેપ્તર ૧૯૧૪ ના અંકમાં પૃ. ૫૩૭ થી ૫૪૦ આપેલ નમુનો જ્ઞાન ભાસ્કર નામના સસ્ત્રૂત પુસ્તકના ભાષાંતરનો છે તેમા આર રાશિનું ક્ષણ આપ્યું છે તે પછી ઉલુક વિચાર ને તે પછી અગ કરકવાનો વિચાર આપવામાં આવ્યો છે, તે પૈકી ઉલુક વિચાર ને અગ કરકવાનો વિચાર આ શકુન દીપિકાનો લગતો

જ છે તેથી તેમજ તેની લાપા કવિ પ્રેમાનંદના પહેલાંની—આશરે
સોળમો સૈફા (ધ. સ.) ઉતરતાં ને સતરમો સૈફા શરૂ થયા પછીની
હાવાનો સંભવ છે એટલે કે લગભગ આ ચોપઈના કાળનો છે તેથી
અત્ર આપીએ છીએ:—

“અથ ઉલૂક વિચાર—પ્રથમ પોહર પૂરવ દિશાએ બોલે તો
સમતા | બીજે પ્રહર પૂરવ દીશાએ બોલે તુ પુત્ર પીડા | ધન નાશ |
ત્રીજે પ્રહર પૂરવ દીશાએ બોલે તુ પુત્ર ધન અસ્ત્રી કષ્ટી | ચોથે
પ્રહર પૂરવ દીશાએ બોલિ તો ધણીને મધ્યમ

પ્રથમ ઉત્તર દીશાએ લાલ પુત્રોદય | બીજે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ
કલેશ કરિ | બધુ હાની, ધન નાશ | ત્રીજે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ બોલે
તુ વીરહ પશુ નાશિ | ચઉથે પ્રહર ઉત્તર દીશાએ બોલિ તુ ધન પશુ
ધણીને મધ્યમ.

પ્રથમ પ્રહરે પશ્ચિમ દીશાએ બોલિ તુ ચોર ભય | રોગ કરિ |
બીજે પ્રહર પશ્ચિમ દીશાએ બોલી તુ પશુ નાશ, ધન હાની | ત્રીજે
પ્રહર પશ્ચિમ દીશા મુખે બોલિ તુ સ્ત્રી પુત્ર પશુ નાશ | ચોથે પ્રહર
પશ્ચિમ દીશા મુખે બોલે તુ અગની ભય.

પ્રથમ પ્રહર દક્ષિણ દીશા મુખે બોલિ તુ મરણ કરે | બીજે પ્રહર
દક્ષિણ દીશા મુખે બોલે તુ ધન નાશ પશુ સ્ત્રી પીડા | ત્રીજે પ્રહર
દક્ષિણ દીશા મુખે બોલે તુ બધુ નાશ | વીદેશ કષ્ટ | ચોથે પ્રહર
દક્ષિણ દીશા મુખે બોલિ તુ જ્યેષ્ઠ પુત્ર હાની વાહન નાશ સ્ત્રી પશુ નાશ

શીઆલ કાલુ | રિઝ નગર માંહિ આવીને આદિત્યવારે ભોમવારે
શનિવારે પ્રથમ પ્રહરે બીજે પ્રહરે બોલે તથા ધરમાંહિ બિસે તુ ધણી
મરે ઉજડ થાએ | પ્રહર ૩-૪ મધ્યમ કરિ બીજી વાર તે પાડુઆ
બાણવા.

“અગ ક્રકયાનો લિચાર—

૧ નેલાડ ક્રકિ તુ રાજ પ્રસાદ પાંમીઈ

૨ દોઈ આખોટી ભમર ક્રકિ તુ સુખ સોઉલાગ્ય આપિ.

- ૩ ભૂધર વિચિ કરકિ તુ મીત્ર મલી.
- ૪ દોઝે આંખો કરકિ તુ મીત્ર મલી. સ્ત્રી સમાગમ ઇ.
- ૫ કાન કરકિ તુ શુભ વારતા.
- ૬ નાક હોઠ કરકિ તુ સુખન કરાવી,
- ૭ હેઠનો હોઠ કરકિ તુ કલેશ કરિ.
- ૮ મુખ કરકિ તુ ભોજન પ્રાપ્તી.
- ૯ કટી કરકિ તુ વસ્ત્ર પહિરાવિ.
- ૧૦ કંઠ કરકિ તુ મરણ કરિ
- ૧૧ પુઠ કરકિ તુ કલેશ ઉપજાવી
- ૧૨ રદ્ય કરકિ તુ વાહલાં મલી
- ૧૩ બાંહ કરકિ તુ સ્ત્રી સમાગમ ઇ
- ૧૪ દોઝે જાંગાં કરકિ તુ વસ્ત્ર પહિરાવિ
- ૧૫ પગ કરકિ તુ ગાંભ ચલાવિ

ઇતિ અગ કરક વિચાર. પૂરૂષાનિ જમાણુ અંગ ભલૂ | સ્ત્રી નઇ
કમળુ અંગ ભલૂ એણી રીતે વીચારીએ, ”

આમાં ઉલૂક વિચાર અતે શકુન દીપિકા ચોપઇમાંના ધુઅડ
કન પૃ, ૧૯ ના વિચાર જૂદાજ છે. ભાષાની દૃષ્ટિએ આ
ચોપઇ કેટલેક દરજ્જે ઉપયોગી નિવડશે તેમાં રહેલ શકુનાદિથી
આપણા લોકો કે જે ધર્મને નામે અનેક વહેમો-ઢોંગોને વશ થઇ
ભૂત પ્રેત મત્ર જત્ર તંત્ર જોશી જતી ભુવા વગેરે પાછળ અજ્ઞાનને
લીધે ખર્ચ કરે છે તે મોહદશામા રહે છે તે વિશેષ વહેમવાળા ન થાય,
પણ તેનો સત્તાન શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ (academically) ચર્ચા કરી
સારભૂત તત્ત્વ જણાય તો તે લે એ ઇષ્ટ છે (શુભમસ્તુ—અદ્રમસ્તુ)
સુખઇ તા ૩૧-૮-૧૯૨૫. }
૧૯૮૧ ના ભાષ્યદ શુકલદ્રાશી } મોહનલાલ દલીચંદ દેશાધ.

કુશળલાભ ઉપાધ્યાય.

૧

કવિ પરિચય.

આ કવિ ખરતર ગચ્છમાં થયા છે, તેમણે પોતાના ગુરુનો પરિચય કે ગુરુ પરંપરા અન્ય કવિઓ આપે છે તેમ લાંબી આપી નથી, પણ તેમની મળતી પાંચ છ કૃતિમાંથી ફક્ત એકજ કૃતિ નામે તેજસાર રાસમાં પોતાના ગુરુનું નામ અભયધર્મ ઉપાધ્યાય એટલુંજ આપેલું છે. આ કરતાં વિશેષ પરિચય પોતે કરાવ્યો નથી. આ અભયધર્મ સંબંધી કંઈક વિશેષ માહિતી મળે તો જોઈએ.

ખરતરગચ્છના અભયધર્મ નામના ઉપાધ્યાયે સં. ૧૬૮૬ અને સં. ૧૬૮૮ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવેલી પાષાણપર ચરણો-પાદુકાઓ મળી આવે છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

—સં. ૧૬૮૬ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૫ દિને મંત્રિદલ વંશે
ચોપરા ગોત્રે ઠાં વિ લદા તત્પુત્ર ઠાં તુલ દાસ ત્પુત્ર
ઠાં સં મ ગોવર્દનદ તસ્ય તા ઠાં નીહાલો ત્પુત્ર માર્યા
ઠકુરેટી દેહુરા ગોતમ સ્વામી । ચરણ ગુવ્વરગ્રામ— ।રાપિ
બૃહત્ચરતરગચ્છે પૂજ્યશ્રી જિનરાજસૂરિ વિચ્છમાને ઉં
અભયધર્મે પ્રતિ કૃતા ।
—કુંડનપુરમાં.

—સંવત ૧૬૮૮ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૫ તિથૌ મંત્રિદલ
વંસે ચે રા ગોત્રે ઠાં વિ દા તત્પુત્ર શ્રી ઠાં હા દિદા
તત્પુત્ર શ્રી ઠાં શં મ ગોવર્દનદા તસ્ય માતા ઠકુરી શ્રી
નિહાલો તત્પું માર્યા ઠ રેટી યું મં શ્રી જિન કુશલસૂરિકા

કારાપિતા પૂજ્ય શ્રી શ્રી ૫ શ્રી શ્રી રાજમૂરિ વિદ્યમાને ઉપા-
ધ્યાય અભયધર્મેન પ્રતિષ્ઠા કૃતા સ્થિર લગ્ને સ્વરતર ગચ્છે ।

—શ્રી ગુનાયાજીમાં.

—જીઓ લેખાંક ૨૭૧ અને ૧૭૬ પુરનચંદ નાહર કૃત જૈન
લેખ સગ્રહ—પ્રથમ ખડ.

આમાં જે સંવત્ આપેલ છે તે સ ૧૬૮૬ અને ૧૬૮૮ અને
આ કવિની જે રચનાઓ મળી છે તેનો કાલ (સ. ૧૬૧૬ થી સ.
૧૬૨૪)—એ ખંતેમા ધણુ અતર રહે છે. તેથી આ શિલાલેખના
અભયધર્મ અને કવિના ગુરૂ અભયધર્મ અને એકજ છે એમ બહુ
ભાર દઇને કહી ન શકાય, છતાં કવિ અને તેમના ગુરૂ અગર તે પૈકી
તેમના ગુરૂ સં. ૧૬૮૮ સુધી જીવતા રહ્યા હોય એવો સંભવ પણ છે.

૨

કૃતિ પરિચય.

આ કવિની કૃતિઓ તરફ જોઇશુ તો આ મોંકિતકમાં પ્રકટ થ-
યેલી બે નામે (૧) માધવાનળ કથા—પ્રબંધ—ચરિત (અથવા માધવા-
નલ કામકુડલા ચોપઇ—રાસ) રચ્યા સં. ૧૬૧૬ કાગણુ શુદ્ધ ૧૩
રવિવાર જેસલમેરમાં અને (૨) માડ દોલાની ચોપઇ રચ્યા સં. ૧૬૧૭
વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ગુરૂવાર જેસલમેર, ઉપરાત (૩) તેજસાર રાસ રચ્યા
સં. ૧૬૨૪ વીરમપુર—વીરમગામ અને (૪) અગડદત્ત રાસ (લખ્યા પ્રત
સ. ૧૬૫૩) મળી આવે છે. આ ઉપરાંતની—ટૂંકી કૃતિઓમાં સ્તબ્ધ
પાર્શ્વનાથ સ્તવન (ખલાતમાં), ગોડી પાર્શ્વનાથ સ્તવન, અને નવકાર
છંદ પ્રાપ્ત થાય છે આ સિવાય અન્ય હોઇ શકે પણ તે આ લેખ-
કના જાણુવન્ત આવી નથી આ પરથી જણાય છે કે સ ૧૬૧૬
અને ૧૬૧૭ માં જેસલમેર હતા, સ, ૧૬૨૪ માં વીરમગામમાં હતા
અને તેમણે ખંભાતના સ્થાનક પાર્શ્વનાથની, પારકરના ગોડી પા-
ર્શ્વનાથની જગા કરી હતી તેમનો નવકાર પરનો ‘વચ્ચિત પુરે વિવિધ

પરે, શ્રી જિન શાસનસાર ' એ ચરણથી શરૂ થતો છંદ પ્રસિદ્ધ છે. આમાંની મોટી કૃતિઓ સંખ્યાની હવે પછી એક એક લઈ કહીશું જ્યારે નાની કૃતિઓનો કંઈક પરિચય તેમનાં આદિ અને અંત આપી કરાવીશું.

* સ્તંભન પાર્શ્વનાથ સ્તો

આદિ— પ્રભુ પ્રણમુરે પાસ જિણેસર થંભણો,
ગુણ ગાવારે મુઝ મન ઉલટ અતિ ધણો,
જ્ઞાની વિણુ રે એહનો આદ ન કો લહે,
તોહે પંણિરે ગીતારથ ગૂરૂ ધમિ કહે.

x x x x x x

અતે— ઈમ સ્તવ્યો સ્થંભણ પાસ સ્વામી નયર શ્રી પંભાયતૈં
જયમ સહગુરૂ શ્રીમુખ સુણિઅ વાંણિ સાસ્ત્ર આગલ સંમતે,
એ આદ મૂરતિ સકલ સૂરતિ, સેવતાં સુખ પાંમીએ,
મન ભાવ આંણિ લાલ જાંણિ કુંસલક્ષાલ પજ પયે
—પત્ર પ પકિત ૯ આણુદળ કલ્યાણજીનો લગર—પાલીતાણા.
(આ મૌકિકમાં પ્રકટ પૃ. ૧૮૭ થી ૧૯૨)

ગોટ્રી પાર્શ્વનાથ સ્તો

આદિ—

સરસતિ સુમતિ આપિ સુરરાણી, વચન વિલાસ વિમલ બ્રહ્માણી,
સકલ યોનિ સંસાર સમાણી, પય પ્રણમુ જોડે યુગ પાણિ ૧

અતે

કલસ (છપ્પય-કવિતમાં)

તેણિ ધરા જસ તુઝ ઉદ્ધિ તિહાં દિપ અસખિત,
ઓમ ધરણિ પાયાલ આણુ સુર વહે અખંડિત.

૧ અન્ય પ્રતમાં એમ છે કે સરસતિ સામણી આપ સુરાણી. પછી સકલ યોનિને બદલે સકલ જોતિ છે અને ચોથું ચરણ પાદ પરણમુ જોડે જુગ પાણિ એમ છે

અસુર ઇંદ્ર નર અમર વિવિધ વ્યતર વિદ્યાધર,
 સેવે તુઝ પાય સય ન માજ સુજ પે નિરતર,
 જગનાથ પાસ જિનવર જયો મનઝમિત ચિતામણિ,
 કવિ કુશલલાલ સપતિકરણુ; ધવલ ધોગ ગોડી ધણી ૨૩
 -પ્રવર્તક કાન્તિવિજયજીના તથા વિજયધર્મ સૂરિના લકરમાં

*નવકાર છંદ.

અતે-

નિત્ય જપીઈ નવકાર સસાર સપતિ સુખદાયક,
 સિદ્ધ મત્ર શાશ્વતો ઇમિ જપે શ્રી જગનાયક,
 શ્રી અરિહત સુસિદ્ધ શુદ્ધ આચાર્ય લણિજે,
 શ્રી ઉવઝાય મુસાધુ, પત્ર પરમેશ્વરી થુગીજે,
 નવકાર સાર સસાર છે, કુશલલાલ વાચક કહે,
 એક ચિતે આરાધીઈ વિવિધઋદ્ધિ વણિત લહે. ૧૭

૩.

માધવાનલ કામકુડલા ચોપઇ અતે માફ દોલા ચોપઇ બને, કવિએ
 જેસલમેરના મહારાજા યાદવ રાઉલ શ્રી માલદેવના પાટવી કુમાર
 અને પત્ની થયેલ રાજા હરિરાજના કુતુહલ અર્થે ઇચ્છાથી-આ-
 જ્ઞાથી રચી હતી

રાઉલ માલ સુપાદ વર (માન પટોધર) દ્વારા શ્રી હરિરાજ
 વિરચ્યા એહ સિણગાર રસસ, તાસ કુતુહલ કાજ. ૫૪૯

-માધવાનલ ચો.

યાદવ રાઉલ શ્રી હરિરાજ, જોડો તામ કુતુહલ કાજ. ૭૦૦

જાનકા-નાથ.

-મર દોલા ચો.

માલદેવજીને સ. ૧૬૦૭ થી ૧૬૧૮ મુઘી રાજ્ય કર્યું અને
 તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્ર-ઉક્ત શ્રી હરરાજજીએ પિ સ ૧૬૧૮ થી સ

૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરનું રાજ્ય કર્યું. એમણે સ ૧૬૨૭ માં અકબર શાહનું સ્વામિત્વ સ્વીકારી દિલ્હી દરબારમાં જવા આવવા માડ્યું હતું. આ હરરાજાની રાજસભામાં પ્રસિદ્ધ ધર્મસાગર ઉપધ્યાયે જયવદ મેળવ્યો હતો. ૨

મ૩ ઢોલાની વાર્તા મટે એમ કહેવાય છે (કે વાક સૌન્દર્યના સં ૧૯૭૩ ના અ કોમા મા૩ ઢોલાની વાર્તા એ નામનો ખારોટ કવિ ગોવોદ ગિલાજાઇનો લેખપરથી) અકબર બાદશાહ અનેક ગુણવાનોને પોતાના દરબારમાં સધરતો-પોતાની પાસે રાખતો અને તેમની પાસેથી કાવ્ય

૨ સાક્ષર મુનિશ્રી જિનવિજયજીની પાસેના પ્રશસ્તિ સગ્રહમાં ચતુશરણ પ્રકીર્ણક પર અવચૂરિ સં. ૧૬૮૩ માં ધર્મસાગર ઉપધ્યાય શિષ્ય શ્રુતસાગરે લખેલી છે તે સંબંધીની પ્રશસ્તિ ખાસ બળવા જેવી છે તે અત્ર નોંધવામાં આવે છે.—

શ્રીમત્તપાગચ્છ ગચ્છ ગગન ગગનદિન ણિ સ લવાચક
ચક્કવર્તિ સકલવાદિ દ્વિરદ મદ સિંહશાદૂલ । સિદ્ધાન્ત
તત્ત્વાર્થ સહાસમુદ્રાવગાહક । શ્રીમજ્જંબૂદ્વિપપ્રજ્ઞાસૂત્રવૃત્તિ-
કારક શ્રીમત્પ્રવચનપરીક્ષા ગ્રંથસૂત્ર વૃત્તિકારક શ્રી કલ્પ-
કિરણાવલી વૃત્તિ વિધાપક શ્રી સર્વજ્ઞ શતક સૂત્રવૃત્તિ કરણતઃ
શ્રી હેમાચાર્યસમાન શ્રી શ્રુતકેવલિ વિરુદ્ધધારક સકલવાદિ
નિરાકરણ પ્રવીણ શ્રી જેસલમેરદુર્ગ રાજાધિરા રાઝલ શ્રી
હરરાજરાજસભા લબ્ધજયવાદ સકલ કુમત નિરાકરણ શ્રી
તપાગચ્છ દીપ્તિકારક સુવિહિત સમા શૃંગાર મહાવૈરાગ્યરાંજિત
જન મનોરંજક મહોપાધ્યાય શ્રી ધર્મસાગરગણિ ચરણ ચંચરી-
કાયમાન પંડિત શ્રી શ્રુતસાગરગણિ ~~ચરણ~~ સસંસ્કૃત મુંગ
ગણિ શ્રી પ્રેમસાગર વાચનકૃતે લિખિતેયં પ્રતિ. ।

ગુણવસુરસશશિ સંવત્કાર્ત્તિકમાસે શુભે તિથૌ સમહઃ

પ્રાજ્ઞશ્રી શ્રુતસાગર ગણિભિર્લિલેખ પ્રતિ પ્રવરાં ॥૨॥

સંગીત વિનોદ રસ લેતો, આવા અનેક ગુણવાનો ત્યાં આવી વસ્તુ
હતા બીકાનેરના મહારાજ કચ્છાણસિંહના પાટવી કુમાર રાયસિંહજી
બીકાનેરની ગાદીએ બેઠા, અને તેમના નાનાભાઈ પૃથ્વીરાજ કરીને
હતા તે મહા ગુણુજી અને કવિ હતા તેમને અકબરશાહે બોલાવી
પોતાની પાસે રાખ્યા હતા આજ પૃથ્વીરાજે ઉદયપુરના મહારાણા
પ્રતાપસિંહજીને બાદશાહને શરણ નહો થવા માટે ૧૪ દોહા લખી
મોકલ્યા હતા, એ વાત જગ જાહેર છે તેમણે અકબર બાદશાહને
રીઝવવા માટે એક મારવાડી-ડોગલ ભાષામાં અતિ શૃંગારમય ‘કૃષ્ણ
રૂપમણિ વેલિ’ નામનો રૂઝમણી અને શ્રી કૃષ્ણના વિવાહનો અતિ
ઉત્તમ અથ બનાવ્યો હતો અને તે હમેશા રાત્રે કાવ્યચર્યાસમયે
બાદશાહ પાસે તેના ખાનગી મડળમાં વાંચાતો હતો. તે સમયે જે-
સલમેર અને વીકાનેરવાળાને પરસ્પર વિરોધ હતો તે વખત જેસ-
લમેરના હરરાજજીએ બાદશાહ પાસે જતાં પૃથ્વીરાજની કર્દાસી
‘વેલિ’ ના વખાણ સાંભળી તેમણે જ્યારે પોતે યુવરાજ હતા (એટલે
સ ૧૬૧૮ પહેલાં) અને પટ્ટાભિષેક થયો ત્યાર પછી પણ જેસલમેરના
સર્વે કવિ અને વિદ્વાનોને એકઠા કરી ‘મારૂં દોહાની વાર્તા’ ના પ્રાચીન
દોહા એકઠા કરી તેને વાર્તાના આકારમાં યથાક્રમે ગોઠવી જે ઉત્તમ
અથ બનાવશે તેને હું ધનિષ્ઠ આપીશ એમ કહી કેટલાક અથો તે
વાર્તાના બનાવેલા તે પોતાની પાસે તૈયાર હતા, તેમાંથી સર્વોત્તમ
જે અથ બન્યો હતો તે બાદશાહને ભેટ ધર્યો હતો. આપણા આ
કવિની મારૂંદોહાની વાર્તા કવિએ જેસલમેરમાં પૂરી કરીને શ્રી
હરરાજજીને સંભળાવી હતી અને તેમની તે વાર્તાજી ઉત્તમ નક્કી કરી
બાદશાહને રજુ કરી હતી બાદશાહને તે પસંદ પડવાથી વખતો
વખત ખાનગી મડળમાં તે વાર્તાના દોહા બોલાવા લાગ્યા એક
વખત બાદશાહે પૃથ્વીરાજને હસતા હસતા કહ્યું કે-‘પૃથ્વીરાજ !
તમરો ‘વેલિ’ (રૂઝમણિ વેલિ નામનો ઉપરોક્ત અથ અથવા લાના)

ઢોલાનો કરેલો (ઉંટ) ચરી ગયો—એટલે ખાઈ ગયો, તેથી તે હવે ફક્તપુલ વિનાની નિરસ લાગે છે'. આ સાંભળી પૃથીરાજે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે.—‘વેલિ’ નિરસ થઈ હશે તો આ આલમરૂપી વાડીમાથી બીજા મકરંદ (પુષ્પરસ) ભરેલાં પુષ્પોવાળાં વૃક્ષો લાવી હજૂરને ભેટ કરતાં વાર લાગશે નહિ:’—આ પછી પૃથીરાજ માફ ઢોલાની કરતાં પણ વિશેષ રસિક એક વાર્તા બનાવવા અથવા મેળવવાના પ્રયત્નમાં લાગ્યો અને છેવટે પોતે બનાવો હોય કે પછી બીજા પાસે રચાવી હોય કે તૈયાર મેળવી હોય પણ ‘સદેવ ત સાવલીગાની વાર્તા’ ઉત્પન્ન કરી બાદશાહને સભળાવી તેથી બાદશાહનો ભાવ માફઢોલાની વાર્તા પરથી ઉતરી આ નવી વાર્તા પર લાગ્યો, કારણ કે તેમાં શૃંગારરસ વધારે ભરચક હતો તે મારવાડી ભાષામાં હોવી ઘટે, અને ગુજરાતીમાં જે હમણાં જોવામાં આવે છે તે તેનું અનુકરણ હશે એમ જણાય છે. ભરતપુરના મહારાજના પુસ્તકાલયમાં “સુદધુઃ સવલગ્યારી સાત જન્મરી વાર્તા” એ નામની લખેલી પ્રત તેમજ જોધપુર મહારાજના પુસ્તકાલયમાં પણ છે અને ગદ્યપદ્યમાં એવી એક પ્રત નાનચંદણ યતિના ભંડારમાં તેમના સંતાનીય મોહનલાલજી પાસે છે.

માફઢોલામાં જે શૃંગારરસ છે તે અમર્યાદિત અને અતિશય પર લઈ જવામાં આવેલો નથી પણ વિશેષ સમર્યાદિ અને રોચક છે, જ્યારે સદેવ ત સાવલીગાની વાત ગુજરાતીમાં હાલ છપાઈ છે તે વાંચતાં તો તે અધમ વાર્તા અને ગુજરાતમાં સજ્જન પુરુષોને ઘૂણા ઉપજાવે તેવી લાગે તેમ છે, આમ છતાં અકબરબાદશાહ શૃંગારરસની કવિતાને ચાહતા હતા અને તે પરથી તેમણે પોતે તેવી કવિતા કરી હતી તેમજ ગગાદિ કવિઓ શૃંગારરસવાળી કવિતા કરી તેને પ્રસન્ન કરતા હતા તે તો ઠીક, પણ સદેવ ત સાવલીગાનેવી હૃદય ઉપર પડે જઈને વર્ણવેલા શૃંગારવાળી અધમ વાર્તા પર તે બાદશાહ મુગ્ધ થાય એ કદાચ કોઈને નવાઈ જેવું લાગશે તો તેના ઉત્તરમાં એ સ્મરણ પર લાવવા જેવું છે કે અકબર બાદશાહે ખાનગીમાં સ્ત્રીઓની બુબ્બર

ભગી તેમાં દરેક રાજ તથા હોદ્દા મુસલમાન અમીર ઉમરાવોની અને વેપારી વર્ગના તમામ ગૃહસ્થોની સ્ત્રીઓને તે બજારમાં આવવાની ફરજ પાડી હતી અને તે બજારને મીનાબજાર કહેવામાં આવતી આટલાપરથી અકબર કેટલો ઇંકી હતો તે સમજાય તેવું છે અને તેથી ઉપરની વાત પણ મુઘલિત થઈ શકે તેમ છે

મારદોલાની યોપાઇમાં મારદોલાની વાર્તા નવીન રચવામાં આવી નથી પણ તેની વાર્તા આ યોપાઇ રચાઇ તે પહેલા લોકકથારૂપે હતીજ-તેના દુહા પણ વિદ્યમાન હતા અને તે વાત અને પ્રાચીન દુહા પર-થીજ રાવલશ્રી હરરાજજીએ પદ્યકૃતિઓ જુદા જુદા પાસે સંગ્રહ આકારમાં વાર્તાનો રસ જળવાઇ રહે તે પ્રમાણે રચાવરાવી હતી એ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે કારણ કે જોધપુરના પ્રથમ વર્ગના ન્યાયાધીશ અને પ્રખ્યાત ઇતિહાસવેત્તા મુન્શીજી દેવીપ્રસાદજીને પૂછાવતાં તેમણે તપાસ કરી જ સાત ગ્રંથોના નામ બારોટકવિ ગોવિંદ ગિલ્લાભાઇને જણાવ્યા હતાં તે ગ્રંથોના સવતોમાં ફેર જણાય છે તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે કર્તા-કવિઓએ જુદે જુદે વખતે આગળ પાછળ તે ગ્રંથો કર્યા હશે અથવા લેખક દોષથી તેમ બન્યું હોય તો તે પણ સંભવિત છે કેમકે સર્વે ગ્રંથોમાં અખાત્રીજ લખેલ છે આ સર્વ ગ્રંથોની વિગત આ પ્રમાણે છે -

પહેલી પ્રત—જોધપુરના મહામદિના આપસજીને ત્યાં છે તેમાં રચ્યા સાલ સવત સોલહ સતરે બરખે, અખાત્રીજ દિવસ મન હરખે
એ પ્રમાણે છે તે લખ્યા સાલ સ ૧૬૬૭ ના ઠાર્તક શુદ્ધ ૪ બુધવાર છે.

બીજી પ્રત—જોધપુર દરબારના રાજપુરોહિતના ઘરમાં છે તેનો રચ્યાસવત સવત સોલહ સતરોતરે અખાત્રીજ સોમવાર
વાંચ્યા મુખ સવત સદા, જેસલમેર મઝાર-૪૩૨

ત્રીજી પ્રત—અપૂર્ણ લખેલી છે અને તે સવત્ ૧૫ (?) ૦૩ વૈશાખ
શુદ્ધ ૩ ને ગુરુવારે જેસલમેરના ચદ કવિની ખનાવેલી છે
અને તેમાં હરરાજાની આજ્ઞાથી રચી એમ લખ્યું છે

ચોથી પ્રત—આમાં રચ્યા સંવત એ પ્રમાણે આપ્યો છે કે
સંવત સોલહ તીરેતરે, અખાતીજ ગુર ખરે.

પાંચમી પ્રત—મારવાડમાં ઝાલગઢ ગામના જતી જ્ઞાનમલ્લના ઉપા-
શ્રયમાં છે. તેમાં સવત્ નથી પણ કવિતા લખી છે કે —

જિમ-મધુકર શિર કેતકી, જિમ કાયલ સહકાર
મારવણી મન હરખિયો, દોલાસો ભરતાર. ૧

આનંદ અધિક ઉજાહ અતિ, નરવર બાળ્યા દોલ,
સરનેહી સેણા તણા, કલિમે રહિયા બોલ ૨

છઠી પ્રત—જેઘપુર રાજ્યના પુસ્તકાલયમાં છે તેમાં સંવત્ નથી.
તેમાં જણાવેલું છે કે—

સાહુ કુવર વિલસે સદા, કામણુ સગુણ સુગાત
માલવણીને એક નિધિ, મારવણી દ્વે રાત.

ઉપરની છએ પ્રતિ ઉપરાંત આ કુશલલાલની આ વાર્તા પરની
કૃતિ મળી આવે છે. તેનો રચ્યા સવત્ ઘણી પ્રતો જોતા સ. ૧૬૧૭
(ના વૈશાખ શુદ્ધ ૩ ને ગુરુવાર) જણાય છે જ્યારે બારોટ કવિ
ગોવિંદ ગિલ્લાભાઈની પાસેની શુદ્ધ અને સપૂર્ણ પ્રતમાં સવત્માં ફેર
એટલે સ. ૧૬૧૫ અને સ્વ. દલાલે જોયેલી પ્રતમાં સ. ૧૬૧૬
(મિતિ તેજ) જણાવેલી છે.

આ કવિ આ વાર્તા મૂળ હતી—તે સબંધીના દૂહા લોકોમાં
કંઈસ્થ હતા અને તે હકીકત તેણે પોતેજ પોતાની કૃતિના અંત
ભાગમાં સ્પષ્ટ કરી છે.—

ગાહા સાતસિ એહ પ્રમાણ, દુહાનીઈ ચઉપઈ વપાણ,
યાદવ રાવળ શ્રી હરિરાજ, જોડી તાસ કુતૂહલ કાજિ.

જે પેર શ્રીમુખ સાંભળી, તે પેર જોડી મેં મન રહી
(જિણુપરિ મધ પરમારથ સુણી, નિણિ પરિ મધ કીવી મનરહી-પદાંતર)
દોહા ઘણા પુરાણા છે, ચોપાઇ બધ કીવી મેં પઠે,

સલત સોલહ પનોતરે પદાંતર- { સોલહ સોલોતરધ—
સોલસય સતરોતરધ)

અખાત્રીજિ વાર સુર ગુરધ }
આખાત્રીજ દિવસ મનિ પરધ }

જોડી જેસલમેર મહારિ, સુણતાં સુખ પામેજ સસારિ
ખરતર ગચ્છ સુગુર ગડગડજ, વાચક કુસલલાલ ઇમ કહજ
સલલિ સુગુણ ચતુર ગડગડજ (પા.)
મારવણીની એ ચઉપધ, એ સુણીજ્યો એકમના થમ
સાંભલતા પામે સપદા, રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સપતિ સદા.

જેસલમેરમાં ભટ્ટો જાતના રાજપુતો રાજ્ય કરતા હતા અને તે
નદવશી હતા અને ખુદ રાખજો 'રાવલ' પદ ધારણ કરતા હતા
અને તે પૈકી જેસલમેરના મહારાજા હરરાજજ થઇ ગયા છે તે તેમણે
સ. ૧૬૧૮ થી ૧૬૩૪ સુધી જેસલમેરની ગાદીપર રાજ્ય કરેલ છે
એ ઇતિહાસથી સત્ય જણાય છે.

મારઠોલાની ચોપાઇ કુશલલાલે જે ભાષામાં લખી છે તે રેરાજ-

૩-રાજસ્થાની એટલે રાજપુતોના દેશ નામે રાજપુતાનાની ભાષા, આ
ભાષાની અદર મારવાડી, જયપુરી, માલવી અને બીજી અનેક ભાષા (dialects)
નો સમાવેશ થાય છે હિંદીની ભાષા પ્રમાણે વિભાગ કરતા (linguistic
Survey) તે ભાષા એક કરોડ કે દશલાખ આશરે મનુષ્યો બોલે છે (એક
આ સંખ્યા આઝીમરી ન જણાય કારણ કે રાજસ્થાની ભાષા અને આસપાસના
મુલકોની ભાષાઓ વચ્ચે સ્વલ્પ ભિન્નતાઓ નથી) રાજસ્થાની ભાષા બોલના-
રાઓનું ક્ષેત્રકળ આશરે એકલાખ એ સીહબર ચોરસ માઇલ છે તે ભાષા
સાથે પશ્ચિમ હિંદી ગુજરાતી ભાષા સાથે અને પશ્ચિમ હિંદી સાથે ગાઢ સંબંધ
છે અને પહેલા રાજસ્થાની ભાષાનો સમાવેશ પશ્ચિમ હિંદીમાં કરવામાં આવેલો.

સ્થાની ભાષા તરફ વિશેષ ઝોક ખાય છે તેનું કારણ એ કે તેની વાર્તાળ મૂળ રાજસ્થાનમાં જન્મ પામેલી લોકકથા તેથી તેના પ્રાચીન દુહા પણ રાજસ્થાની ભાષામાં, વળી કવિએ તેના ઉપરથી કવિતા કરી તે પણ રાજસ્થાનના જેસલમેરના યુવરાજને માટે અને જેસલમેરમાં રહીનેજ, એટલે મારવાડી ભાષાનું પ્રાધાન્ય તેમાં હોય તે સ્વાભાવિક છે.

૪

સ્વ સાક્ષરશ્રી ચિમનલાલ કાઠાભાઈ દલાલ ખી. એ. સને ૧૯૧૪ ના આગસ્ટ માસના સાહિત્યમાં પૃષ્ઠ ૩૫૩ પર ‘માધવાનળ કામકદલાની લોકકથા’ એ શીર્ષક લેખમાં આ કવિકૃત માણેલા ચોપાઇ સબંધે પણ દુકમાં રસભરી ભાષામાં લખી તેનો અતિસંક્ષિપ્ત સાર પણ આપી દીધો છે કે:—

“માણેલા ચુપઇ એ પણ એક શૃંગારરસ પૂરિત લોક કથાનો અર્થ છે. આ કથા ભાટ લોકોથી કહેવાય છે. નલવરગઢના રાજા નલને પુત્ર થતો નથી તેથી પુકર (પુકર) તીર્થ (કચ્છમાં)ની

આ ભાષાઓનો અભ્યાસ ધણો ઓછો થયેલો છે અને આ લિન્ન લિન્ન ભાષાઓની વિલક્ષણતાઓ તારવી કાઢવા માટે હજી વિશેષ શોધ અને અભ્યાસની ખડુ અગત્ય છે. આ રાજસ્થાની ભાષાનો જમશે અભ્યાસ ઇટાલીના ડા. ટેસીગ્રીએ કર્યો હતો અને તેના પરિણામે પોતાના નિર્ણયો વિગતવાર બહાર પાડે તે પહેલાં રાજપૂતાનામાં હમણા એકાદ બે વર્ષ પહેલાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. હમણા જર્મનીમાં ચાર્લોટ કોસ નામના વિદ્વાને સંપાદિત કરેલ રાજસ્થાની ભાષામાં સને ૧૭૨૯ માં રચાયેલી શિવવર્ધનકૃત ‘નસકેતારી કથા’ લીખીગતી વેર્લ્ગ ડર એસિના એજેર એ નામની પ્રકાશિની સંસ્થાએ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે તેમા ઘણી ટિપ્પણીઓ, વ્યાકરણ, શબ્દકોષ આપેલ છે અને ભાષાની દ્રષ્ટિએ અનેક બાબતોની સંપૂર્ણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે કે જે ઉપરથી વર્તમાન હિંદની એક ભાષાનો ઘણા આગળના વખતના વિકાસક્રમ અને પ્રાચીન સ્વરૂપ મળી આવે તેમ છે.

આધા રાખ્યે પુત્ર થાય છે તેનું નામ સાલ્હકુમાર પાડે છે, પરંતુ તેની માતા મૃતવત્સા હોવાથી તેને દોલા કહીને બોલાવે છે. પુષ્કર તીર્થની યાત્રાએ જતાં ત્યાંના રાજા પિંગલની પુત્રી માણવણી સાથે સાલ્હનું લગ્ન કરે છે માણવણી નાની હોવાથી તેની માતા ઉમાદેવડી તથા પિંગલ સાસરે મોકલતા નથી સાલ્હકુમાર ખીજી કન્યા માલવણી નામની પરણે છે માલવણીના પ્રેમમાં માણવણીને ખૂલી જાય છે. માણવણી યૌવનસપ્ત થતાં વિરહથી ખીડિત થાય છે અને કુંઝડીયાં (ઉમાદેવડી નાટકની કુંઝડીયાં) મિથે તથા બાઉબટની સધાતે સંદેશા મોકલે છે આ સંદેશા બહુ હૃદય ગમ છે. તે થોડાક સાંભળો.

સહિદાગર સદેસડા સાંભલીયા શ્રવણેહિ

માણવણી મનમથ હુઈ મૂકયા જલ નયણેહિ ૧૧

બિનમીયો ઉત્તર દિસિઈ, ગાળિ ગુહીર ગભાર,

માણવણી પ્રિય સંભર્યઉ, નયણે મૂકયઉ નીર ૧૬

માલવણી મનિ રગિ, વાટિઈ તેણિ આઘી વહઇ,

કુઝી એકેણિ ન સગિ, તાલ ચરતિ દીદીયાં ૧૭

કુરઝાં ઘઉનઈ પપડી, થાંકઉ વિનઉ હવેસ,

સાયર લઘુ પ્રિય મિલું, પ્રિય મિલિ પાછી દેસ ૧૮

ઉત્તર દિસિ ઉપરાડીયાં, દક્ષણ સમુહીયા,

કુઝા એક સદેસડઉ, દોલાનઈ કહીયા. ૧૯

માર મહે માણુસ નહી, મહે તઉ કુરઝડીયા,

પ્રિય સદેસઉ પાઠવઉ, તઉ લિપિ ઘઉ પખડીયા ૨૦

કુઝડીયા કુર લાઇયા, ગુણિ ગહે સખ તાલ,

જામી જાડા વિષ્ણુઈ, ત્યાકુ કુણુ હવાલ ૨૧

તાલ ચરતી કુરઝડી, સર સધીયો ગમાર,

કોઈ આપર મન કીયો, ઉડી પખ સમાર ૨૨

પંથી એક સંદેસડિ, લગિ દોલા લે જાઇ,
 જોવન કલિયાં મઠિરીયાં તુ, ભમર ન જામડિ આઇ.
 પંથિ એક સંદેસડિ, લગિ દોલા પહચાઈ,
 જોવન હસ્તી મદ ચાઉ, અંકુસ ઘઉ નઈ આઈ
 પંથિ એક સંદેસડિ, દિસ સજળાં સલામ,
 જે દિનિ હમ તુમ વિષ્ણુકે, નયણે નીદ હરામ
 દોલા મિલિસિ ન વીસરિસિ, ન આવિસિ ન મિલેસિ,
 મારૂ તાણુઈ કરંકડઈ, વાયસ ઉડાવેસિ.

—વગેરે વગેરે.

કમલ કમોદન જલ વસઇ, ચંદ્ર વસઇ આગાનિ ,
 જે જ્યાહાં કિમ નિસઇ, તે ત્યાંહી કેઇ પાસિ.

તતી નાદ તબોલ રસ, સુરહ સુગઘઉ જાંહ,
 અસણિ તુરી પગમોજડા, કિસ દિઉ આવર ત્યાંહ

અનેક પ્રાચીન દુહાઓ પણ છે માલવણીની અનેક યુક્તિયો
 માણવણી તરફથી આવતા માણસોને અટકાવેછે, પરંતુ ભાઉભાટ દોલા-
 ને મળેછે અને માણવણીની સમસ્યા કહેછે માલવણીને જાણ થાયછે
 તેથી દોલાને પુનઃકર તીર્થ જતાં અટકાવેછે માલવણી કહેછે :—

દોલા મ જાગેસિ કચ્છદેસિ, તાં પરહેરઇ દ્રગિ,
 લિલલ નાળુ સુચ ગ ધણુ ભૂલઉ જામસિ સગિ

ગયગમણી ગુજર ધરા, આણુ દક્ષણ ચીર,
 મનહંસ ઢાડી માલવણી, સોઝઇ તુઝ શરીર

પરંતુ દોલો વાર્યો રહેતો નથી અને પુનઃકર નગર જાયછે. માલ-
 વણી સુઝ મારફતે તે અગ્નિપાત કરેછે તેવો સદેશો કહેવાડેછે, પરંતુ
 દોલો મારૂ દેશ જાયછે અને માણવણીને મળેછે આનંદ વ્યાપેછે
 પાછાં ફરતાં રસ્તામાં માણવણીને ~~માણસોને~~ કરેછે તેથી મન્ય પામેછે. દોલો

૪ ચંદા એ શબ્દ પહેલા વપરાતો હતો. ‘અહા ખીસી પુરી ચંદા’
 એમા ચંદા શબ્દ પર અનેક ટીકાઓ થતી જોઇ છે, પણ પ્રાચીન કાળમાં એ
 શબ્દ વપરાતો હતો—એટલે તે નવીન નથી

કાળલક્ષણ કરવા તૈયાર થાયછે, તેવામાં યોગી આત્મનું સંયમન કરી
આત્મી ભાવવર્ણીને તેના પર પ્રેમ વધેછે છેવટે માણવાળી અને માલ-
વણી સંધાતે દોસો સુખ ભોગવેછે, માલવણી પોતાનો દેશ વખાણેછે
તથા મારવાડ જળ વિનાનો દેશ ગણીને વખાણેછે. દોસો નાક દેન
વખાણેછે અનેથી દોલાને પુત્ર થયા અને આનંદ વધ્યો. ” આ
સાર પોતાને મળેલી ‘ સવત ૧૬૭૬ વર્ષે વંશાપ માસે શુક્રવારે ૧૫
દિવસે ગુણરત્નેન લિખિતમિત્ત ’ —પ્રતની પરથી લખેલો છે કે તેમા
રચ્યા સાલ સળધી એ જણાવ્યું છે કે —

‘ સવત સોલહ મોસોતરમ, અપાત્રીજ દિવસ મનિ પરમ

જોડી જેસલમેરિ મઝારિ, વાચ્યા પામમ સુખ સસારિ.

સંભલિ સુગુણ ચતુર ગહગહમ, વાચક કુસલલાલ ઇમ કલમ

સિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ મપતિ, સત્ત સાંભલાં પામમ સપદા. ”

આ માણેદોલાની ચોપાઇનો વિસ્તારથી કાવ્યવિવેચન દૃષ્ટિએ સાર
આપવાની ઇચ્છા છે તે મૂલ્ય અથ સમસ્તઆકાશ કાંઈ ખીજ મોક્ષિનકમાં
છપાશે ત્યારે ખર આવશે

૫

માધવાનલ કામકદલા સળધમાં સ્વ સાક્ષરશ્રી ચિમનલાલ દાસ
ભાઈ દલાલે જે શોધખોળ કર્યો લેખ સાહિત્યના અગસ્ટ ૧૯૧૪ ના
અંકમાં પ્રકટ કર્યો હતો તે તથા આ કવિની તે સળધીની ચોપાઇનો
સાર રા જ હરગોવિન્દદાસ દારકાદામે સાહિત્યના જુન ૧૯૧૪માં
પ્રકટ કર્યોછે તે બંને આત્મી પદ્યો આ પ્રસ્તાવનાના ભાગમાંજ જૂદાજ
આપવામા આવેલછે તેથી અત્રે વિશેષ લખવાનું પ્રયોજન રહેતું નથી

ખીજ મોટી કૃતિઓ પૈકી અગડદત રાસની પ્રત મને હાથ લાગી
નથી (તેનો ~~જિયેગાનગર અવ નાસ~~ નાસ પ્ર દલાલે પ્રત સ ૧૬-
પડનો કર્યો છે) તેથી તે સળધી કંઈ કહેવાનું સાધન નથી ખીજ
કૃતિ નામે તેજસારાસ દીપપૂજનનું ફક્ત માહાત્મ્ય બતાવવા માટે આ
કવિએ સ. ૧૬૨૪માં વીરમગામમા રચ્યોછે અને તેજ રાસમાં પોતા-

ના ગુરુનાં નામ અભયધર્મ ઉવજાય આપ્યું છે. તેના આદિ ને અંત-
ના ભાગ ત્રીયે પ્રમાણે છે :—

શ્રી સિદ્ધારથ કુલતિલુ, ચરમ જિજ્ઞેસર વીર,
પાણુગિ પ્રણુમી તસ તણા, સોવિત્રવત્ર શરીર ૧
જિનવર શ્રીમુષિ જિપદિસઉ, ભવિક લોક સુપકાજિ,
જિનપ્રતિમા જિન સારથી, ભાષિ શ્રી જિનરાજિ. ૨
પ્રતિમા જિનની જિનપરિ, આરાહિ એકતિ
અહિભવિ પરિભવિ સુષ લહધ, ઇમ ભાષધ અરિહત ૩
જિણહર જિનવર આંગલિઈ, પૂરધ જિકા પધવ,
તેજસાર નૃપતણી પરિ, સુપ ભોગધ સદૈવ ૪
ચાર રાજ તિણિધ પામીયા, પૂજતણુધ પ્રમાણિ,
સર્વારથ સિધિઅજ્ઞધ, લહિસિ શિવ નિર્માણુ ૫

x

x

x

અંતે-શ્રીધરતર ગચ્છિ સહિ ગુરુરાય, ગુરુ શ્રી અભયધર્મ ઉવજાય,
સોલહસધ ચઉવીસિ સાર, શ્રી વીરમપુર નયર મજાર. ૪૧૫
અધિકારધ જિનપૂજ તણુધ, વાચક કુશલલાભ ઇમ ભણુધ,
જે વાંચધ નઈ જે સાંભલધ, તેહના સહ મતોરથ ફલધ. ૪૧૬

આ રાસની સ. ૧૬૪૪ની પ્રત સ્વ. ગુલાબવિજયના ભંડારમાં
૧૬૯૯ની ઘડરના બાધઓના ભંડારમાં, સ. ૧૭૪૨ની પ્રત પાલણુ-
પુરના ભંડારમાં અને સ. ૧૭૮૯ની પ્રત જૈન એસોસીએશન ઓફ
ઇન્ડિયા મુબમ પાસેના ભંડારમાં છે. (જુઓ મારો સચ્છ નામે
જૈન ગૂર્જર કવિઓ નં ૧૪૩ કુશલલાભ પૃ ૨૧૧થી ૨૧૬.) આ
રાસનો સાર વિસ્તારભયને લીધે અત્ર આપ્યો નથી. આ કવિની આ
સર્વ કૃતિઓ પ્રકટ થયે તેનાં ~~ખેરો ને નિજોમ સુર નામના~~ અત્યારે તો
તેના સખામાં ઉપજળધ થયેલી હકીકતોજ અત્ર મૂકવામાં આવી છે

ત. ૧૪-૯-૨૫.

રેડીઆ બરસ-ગાધીજી મહાત્માની } મોહનલાલ દલ્દીયદ દેશાઈ.

અનુલેખ—વિક્રમ સત્તરમી સદીમાં પહેલાં શ્વેતામ્બર અને પદ્મી દિગંબર જૈન બનારસીદાસ એક સારા શાવક-કવિ ઉત્તર હિન્દમાં થઈ ગયા—તેમના સમયસાર બનારસી વિલાસ વગેરે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ છે તેમણે પોતાની અધુરી આત્મ જીવનીમાં—‘અર્ધકથાનક’માં અભયધર્મ ઉપાધ્યાયનો સં ૧૬૫૭ ના અરસાનો ઉલ્લેખ આગ્રે છે તે તે કુશલલાલના ગુરુ સંપૂર્ણ રીતે સંભવે છે તે ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે છે —

વિદ્યા પદ્ધિ વિદ્યામે રમે, સોલહસે સત્તાવને સમે,

*

*

*

ખરતર અભયધર્મ ઉવજાગ્ય, દોય શિષ્ય જીત પ્રગટે આય,
ભુચંદ્ર મુનિ ચતુર વિશેષ, રામચંદ્ર બાલક ગૃહ ભેષ. ૧૭૩-૭૪

આ પરથી અભયધર્મના બે શિષ્ય ઉક્ત ભાનુચંદ્ર તે રામચંદ્ર હતા. તે ઉપરાંત કુશલલાલ હોવા ઘટે આ પૈકી ભાનુચંદ્ર પામે બનારસીદાસ કર્મગ્રંથ-પ્રતિક્રમણાદિ લખ્યા હતા.

આ હકીકત પૂરી પાડવા માટે પૂજ્ય મુનિ મહારાજ ત્રી અમરવિજય-ચતુરવિજયાદિનો ઉપકાર માનુ છું.

તા ૬-૧૦-૧૯૨૫

મો. દ. દેશાપ.

માધવાનગ કામકંદલાની લે કકથા.

હિંદુ લોકકથાના સાહિત્યમા માધવાનગી કથા અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. તેની લોકપ્રિયતા તથા અગત્યતા ધણે અંશે વિક્રમ રાખના તે ભાગને આજાગી છે આ ગ્રંથનાં અનેક હસ્તલિખિત પુસ્તકો ઠેકઠેકાણે મળી આવે છે Dr. Ausrecht ના Catalogus Catalogorum માં (ત્રણ ભાગોમાં) ધણીક હસ્તલિખિત પ્રતો નોંધી છે આમાં આનંદધરનું કામકંદલા નાટક તથા કનકમુદરની માધવાનગ કથા ધ્યાન ખેંચે છે કામકંદલા નાટકના રૂપે સંસ્કૃત સાહિત્યમા ૧૪ી, પરંતુ કથાનેજ નાટકનું નામ આપ્યું છે હિંદુસ્તાનની મુખ્ય ભાષાઓમાં પણ તે કથા ઉતારેલી છે તેજ તેની લોકપ્રિયતા સાબીત કરે છે લોકકથાના સાગરરૂપ કથાસરિત્સાગર, સિદ્ધાસન દ્વાવિશિકા તથા વેતાલપચ્ચિંશતિમાં આ વાત મળતી નથી કથાસરિત્સાગર (૩-૧૫ અને ૧૦-૫૮) ના ઇલ્લક નામના વણિકનું સ્ત્રીના વિરહથી મૃત્યુ, વિક્રમસિંહ, કુમુદિકા વેમ્યા, અને શ્રીધર બ્રાહ્મણની વાતમા કુમુદિકાનો શ્રીધર ઉપરનો પ્રેમ તથા ક્ષેમ કરની સિદ્ધાસન દ્વાવિશિકાની ૭ મી વાતમા ધનદ શ્રેષ્ઠિએ બનાવેલા ક્ષીપમાં દેવાલયમાં લેખ વાચીને સ્ત્રી પુરૂષને સજીવન કરવાને વિક્રમ ખડ્ગ લઈને પોતાનું મસ્તક છેદવા તૈયાર થાય છે તં દષ્ટાંતમાં થોડે અંશે આ કથાનું સામ્ય જોઈ શકાય શામળાસુટે તો સિદ્ધાસન અત્રિસીમાં આ વાત ૨૬ મી વાત તીકે આપી છે સંસ્કૃત કથાની અગત્યતા ખે કારણોને લીધે છે તેમા મળી આવતાં (૧) સંસ્કૃત સુસાપિતો તથા (૨) પ્રાકૃત ગાઢાઓને લીધે, આ સુસાપિતો તથા ગાઢાએ ધણાં ખરા ખીજ ગ્રંથોમાં આપેલા નથી બહુનીના ફોટોરેન્ટાઇન વિદ્વાન ડૉ ફોટોવેયોનીએ ૬ હસ્તલિખિત પુસ્તકો ભેગા કરીને આ વર્તા રામન અક્ષરેમા છપ વેલી છે અને સાથે ગાઢાઓનો ઇંગ્રેજી તરજુમો આપેલો છે તેમા તો ફક્ત એકજ દુહો છે.

“ભમરા જાણું રસવિરસૌ જે ચુખાં વણુરાધ

ધુરયા કયા જાણુઈ આપડા જે સુકે લકેડ ખાઈ "

પરંતુ સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરીમાં આની ગણ પ્રતો (આમાં એક પુસ્તકનું નામ માધવાનળ નાટક આપેલું છે પણ તે ખોટું છે બીજી કથાઓ જેવાજ રૂપમાં આ કથા છે) છે તેમાથી નાગેના દુહા તારવી કાઢેલા છે.—

समस्या.

૧પિયુ પવાસા ચાલિઉ આલા વિરહ જલાઈ
 વિસહર તિણિ ભીતઈ લિખ્યતે તિણિ નીવડ ઉડલાલી
 ૨ત્રિપુર ન દીધઈ સકરઈ રામાયણ હણુએણ
 ૩ભારહ ભીમ ન દીધઈ સા મો ૪દિક્ષિ ત્રિયેણ

કામકંદલાવિરહવિલાપ.

મહિયડા કૃષિ પસાઉ કરિ કેતા દુખ સહેસિ
પિય માણસ વિયુજા હિયયા જીવિય કાહુ કરેસિ
કરવતડી કરતાર જકે સિરિ દીજન તાહરખ
તહિ તુ જાગી સાર વેદન વિજોદ્યાતણખ
પાણી તણખ (વિણખ) કદાવા જિમ કૂટખ હિયકે
તિઉજ માણસ હોખ સાચકે નેક તિ જાણવકે

સસ્કૃત કથાઓમા માધવની પૂર્વ જન્મના શાપની વાત આવતી નથી અને તે ગુજરાતી કથાઓ કરતાં ઘણીજ દુર્ગી છે સસ્કૃત

૧. પ્રિય પ્રવાસે આહ્યો, બાલા વિરહથી બળે છે તેથી વિસહર (સર્પ) લીંતે લખ્યો છે અને તેથી દીવો ચોલાય છે ૨ હનુમાને. ૩. ભારત ૪. દીધી. ૫. હે હૃદય પ્રસાદ કરીને ફૂટ ફેટલા ફુ બ સહેસ । પ્રિય માણસથી વિરહ

૬. હે વિધિ, જો તારા માથા ઉપર કરવત મૂકાય તો વિયોગની વેદના તું જાણે. ૭ પાણી વિના કાદવની પેઠે જો માણસનું હૃદય વિયોગથી કાઠે તે માણસ છે અને સાચો નેહ પણ તે જાણે.

કથાનું જુનામાં જુનું હસ્તલિખિત પુસ્તક ઈ. સ. ૧૫૩૦ મળી આવેલું છે (Brit. Museum Catal p. 118.) આ કથા ૧૪ માં શતકમાં રચાયેલી મનાય છે (Keith Catalogue of Sanskrit Mss in the Bodleian. Appendix p. 44) પુષ્પાવતીના રાજા ગોવિંદચંદ્રને માધવ નામનો પ્રાન્નશુ (પુષ્પ બટુક) છે, તેના રૂપથી નગર નાગીઓ વિહ્વલ બની જાય છે અને તેથી પૌરજનો રાજા પાસે ફરીયાદ કરે છે રાજા તેની પરીક્ષા કરવાને વાંસ્તે પોતાની રાણીઓને સૂક્ષ્મ વસ્ત્ર પહેરાવીને તિલના દગલા ઉપર બેસાડે છે. માધવને જોઈને રાણીઓ વિહ્વલ બને છે તથા તેમનું ચીરું સ્ખલિત થાય છે. આથી તેઓને વસ્ત્રે તિલ ચોટે છે. રાજા તે જોઈને પૌરજનોની ફરીયાદ ખરી માને છે; માધવને શહેરમાંથી નીકળી જવાની આજ્ઞા કરે છે. માધવ ફરતો ફરતો અમરાવતી નગરીમા આવે છે અને રાજસભાના દ્વારે આવી ઉભો રહે છે. સભામાં ગીત નૃત્ય વગેરે થતાં હતાં તે સાંભળીને માધવે કીધું કે સભામાં બધા મૂર્ખા છે. રાજદ્વારપાળે રાજાને કીધું રાજાએ પૂછ્યું કે શાથી? માધવે કીધું કે પૂર્વ દિશામાં તત્રી વગાડનારનો અગુઠો નથી, તપાસ કરતાં તેમ મનુષ્ય પડવાથી રાજાએ પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને સન્માન આપ્યું કામકદલા વેસ્યા નાચ કરી રહી છે અને તેની ચદનની કચુરી ઉપર લખેલો આવીને બેઠેલો છે તે તેણે નાચમાં સ્ખલન કર્યા વગર શ્વાસથી ઉઠાવ્યો સભામાંથી કોઈએ તે આતુરી પીછાતી નહીં તેથી માધવને ખેદ થયો. પોતે તેથી તેણીને પાનનું બીડું આપ્યું કેટલીક પ્રતોમાં રાજાએ તેને જે સિરપાવ આપ્યો હતો તે ~~અચીસ કર્યો એમ છે.~~ આથી રાજા ગુસ્સે થયો અને તેને શહેર છોડી જતા ~~રહેવાનો હુકમ કર્યો~~ રસ્તામાં કામકદલા તેને મળી અને તેને ત્યાં એક રાત્રી રહેવાનો આગ્રહ કર્યો રાત્રિ સમયના વિનોદ તથા આનંદથી પસાર કરી (સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં

સમસ્યાઓ થોડીજ છે પણ ગુજરાતી ગ્રંથોમાં ઘણી છે) સવાર થતાં માધવ ચાલ્યો પણ બન્નેનું હૃદય એક હોવાથી વિરહ અસત્ લાગ્યો. માધવ ઉજ્જયિની ગયો અને ત્યાંના મહાકાલેશ્વરના મંદિરમાં લેખ લખ્યા. રાજા વિક્રમે તે વાંચ્યા અને ગોગ ગણિકાને તે વિરહી માણસની શોધ કરવા મોકલી. ગોગે તેને કામકંદલાના નામથી રાત્રે નિશ્વાસ મુકતો હોવાથી ઓળખી કાઢ્યો. રાજા વિક્રમે તેને બોલાવ્યો અને સમજાવ્યો પરંતુ તેણીના ઉપર અપાર પ્રેમ હોવાથી માન્યું નહીં રાજા વિક્રમે તેની પરીક્ષા કરી તો પ્રેમ સત્યજ જણાયો. આથી વિક્રમે કામસેન ઉપર દૂત મોકલ્યો. કામસેને ગણિકા આપવાનું કબુલ ન કર્યું વિક્રમ સેના લગ્નને ચાલ્યો પ્રથમ તે વ્યવહારીઆનો વેશ કરીને કામકંદલાની પરીક્ષાને માટે રથમાં બેસીને ગયો અને રાત્રે ત્યાં રહી તેણીને સમજાવી અને રાત્રીએ તેણીની છાતી ઉપર પગ મુક્યો કામકંદલાએ કીધું કે તે બ્રાહ્મણ ઉપર પગ મુક્યો કારણ કે મારા હૃદયમાં માધવ બ્રાહ્મણ વસેલો છે. રાજાએ કહ્યું કે ઉજ્જયિનીમાં એક માધવ બ્રાહ્મણ તો મરો ગયો અને બીજો લાંગ ગાળે પીતો હતો તથા વેશ્યામાં ફરતો હતો તેને કામએ મારી નાખ્યો આથી કામકંદલા માધવ જપતી મૂર્છા ખાઈને મૃત્યુ વશ થઈ રાજા સખેદ થઈને પોતાના સૈન્યમાં આવ્યો માધવને કહ્યું. માધવ મૂર્છા ખાઈને મરણ પામ્યો રાજા આ બ્રાહ્મણની હત્યાને લીધે તરવાર કાઢીને મરવાને તૈયાર થાય છે. વીરવેતાલ હાજર થાય છે. રાજાને વારે છે અને અમૃત કૂપિકા લાવીને બન્નેને સજીવન કરે છે કામસેન રાજા કામકંદલાની પાલખી ઉપાડીને સૈન્યમાં આવીને માધવને કામકંદલાના સમર્પે છે વિક્રમ : એને ઉજ્જયિનીમાં લઈ જાય છે અને તેઓને પરણાવે છે કેટલીક પ્રતોમાં કામસેનની સાથે યુદ્ધ થાય છે તથા તે હારે છે ને પત્ની કામકંદલા આપે છે તેવું કહેવું છે; અને માધવ અને કામકંદલાના સજીવનના

સમયની વાત ક્રેટલોક વૃત્તાંત આપેલો છે, અને એ કે જુદી જુદી પ્રતોમાં થોડી ઘણી વાતમાં તથા ભાષામાં ફેર હોય છે. તે પણ મુખ્ય મુદ્દાઓ તો એકજ છે આ વાર્તા ઉપર કથા પ્રમાણે હિંદુસ્તાનમાં મુખ્ય ભાષાઓમાં ઉતારેલી છે. હિંદીમાં શાલિગ્રામવિજયનું બનાવેલું માધવાનલ કામકદલા નાટક છે. મરાઠીમાં પણ મી. ભાંડારેનું કામકદલાનું નાટક છે. ગુજરાતીમાં માધવાનલ કામકદલા દોઝક (દુહા પ્રબંધ) તથા માધવાનલ કામકદલા રાસ મળી આવેલા છે. ગુજરાતીમાં સંસ્કૃત કથાનો અનુવાદ મૂળ સાથે આત્મારામ પ્રેમજીએ ૧૮૮૯ માં છપાવેલો છે. પ્રથમ પ્રબંધ આત્રપદ (આમોદના) કાયસ્થ કવિ નરસાસુત ગણપતિએ સ. ૧૫૭૪ માં બનાવેલો છે. એ ગ્રંથના આઠ અંગ છે અને તેમાં ૨૫૦૦ દુહા છે. ૧૮ માં શતકમાં થયેલા શામળસદની વાર્તાઓ પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ ૧૬ માં શતકમાં હિંદુ લેખકની આ લોકકથા વિશેષ આહ્વાદગ્નક છે. કવિની વર્ણન કરવાની ચાતુરી સારી છે, ૧૬ માં શતકના ઘણા ખરા મળેલા ગ્રંથો ધાર્મિક છે. પરંતુ આ લોકકથાના ગ્રંથમાંથી લૌકિક બાળત ઘણી જાણવાની મળી આવે તેમ છે. માધવને પુષ્પાવતીમાં કાઠી મુકવાને મહાજન રાજા પાસે જાય છે તેનું કવિએ સાર વર્ણન કર્યું છે, અને તેથી તે વખતના ધધા વગેરેનું સાર લાન થાય છે. માધવ અમરાવતી છોડીને ઉજ્જયિની જાય છે ત્યાં રસ્તામાં આવતી વનસ્પતિ કલ ફૂલનું પણ વર્ણન કવિએ આગેહુય કર્યું છે. આમાં ઘણાં અપભ્રંશ શબ્દો વપરાયેલા છે, તથા મુખ્યાવબોધની ભાષાનાં ક્રેટલોક રૂપો ટકી રહેલાં છે તેથી ભાષાશાસ્ત્રીને આમાંથી સારો ખોરાક મળશે. વિશેષ તો એ છે કે પ્રતીક સંવત ૧૬૯૩ માં લખાયેલ છે તથા પ્રાયઃ શુદ્ધ છે.

આદિ.

કુચર કમલા રતિરમણ મયણ મહાલક. નામ

મહાજિ પગ પચકમત્ર પ્રથમજી કર પ્રણામ

બ્રહ્મસુતાથી વેગલું વંદું તે સરસતિ	
માધવનલ વર્ણનવ્યપર્ષ મનસિદ્ધિ દેજે મતિ	૫
હસ ચડી હીડઈ સદા વીણાપુસ્તકપાણિ	
નિગમ નિરંતર આલવધ ઘોરતારમધિ વાણિ	૬
ભગિની ત્રણ ભૂયણહતાણી સુણી ન ખીજી સાન	
તુ ઊગી હ પાડવા અંધાકાર અજ્ઞાન	૭
મકરધ્વજ મુનિવર સુતા પુરસીધર પૂજેસિ	
માધવનલ વર્ણનવિષર્ષ મતિ માગીનિ લેસિ	૮
નલ માધવનલ નિર્મિ કરી કામકુદલા નારિ	
કુડલાં એ કાલભૂ તુહિનકિ રણું મુરારિ	૧૪
મહોદધિ મયણ પુરાણથી ચચ ભરીનઈ મતિ	
કવિ કાચરથ કથાકવિ નરસા સુત ગણપતિ	૧૫
ઢાઢારકાંઈ હુકડુ આબુદરિ અધવાસ	
મધ્ય પંથિ નહિ નર્મદા જલકૂણિ જલશાસ	૧૬
થોક કરિસુ થોડી મતિ એ અષ્ટાગ પ્રત્યધ	
કલિ મજસલિ કવિ જિંકે સવિ કહધ નામી કધ	૧૭
કરસિ કથા જિમ કુમુદિની રમવા ભોગી ભૂંગ	
મતિ મુત્તાહલ વીપરસી ચિણુવા ચતુર વિહગ	૧૮
ગુણ હીણુઉ રહિ ગામડધ ગણપતિની મતિ અદ્ય	
પ્રગટ દૂહા પચવીસસિ કરવાનુ સ કલ્પ	૧૯
પોતિ એ પચ્ચધ ગણિ હુતણઈ મનિ હીક	
રલીઆત થઈ રજસિ રાજકુસર રંજક	૨૦
અંત એહ કથા જે અબલ વચે વલી વિશેષ	
પાતક પગિયાવટ તણા તિહા રહઈ નહી પૂપ	૮—૧૩
અહનિશિ આનદિ સરઈ અગિ ન આવઈ રોગ	
સજગ તાગી સખ્યા નહી ભવિ ભવિ પામઈ ભોગ	૧૪

કેવલ કમળા શારદા સગતિ જાય ન છોડિ	
સહ આપે સંચતિ ચરઈ કથતાં કોડા કોડિ	૧૫
નરસા ચુત ગણુપતિ કહિ અંગ થયા એ આઠ	
સૂધઈ સ્વામિનિ શારદા પોતઈ દીધુ ખાઠ	૧૬
નીસઈ દસ ગાઉ મહી દશ ગાઉ શરસ્થાન	
દસ ગાઉ પણિ નર્મદા આઝપદસ્વસ્થાન	૧૭
બલણુ ભાટ ભલા વચઈ વ્યવહારીયા વિશેષ	
રાજકુતી રૂડી તિહા સ્થલ સ્થલ શ્રીમેરેપ	૧૮
ઉગ્રસેન કુલિ ઉગ્રબલ રાણુઉ નાગનરેશ	
જા સાયર નિર્મદ મહી તાં ચાંચુ દેશ	૧૯
ચતુર સલા ચપ્ત તણુઉ મુઝ કાંઈ લાગુ વાસ	
ગણુપતિ જ પઈ મ કરિઉ પદ કેતલે પ્રકાશ	૨૦
કવિ ન્યાતિ કાયસ્થ ચતુર્વાલિંસિ વિખ્યાત	
પૃથ્વે એ પદ બધતાં દીહ ધયા દહ સાત	૧
વેદ ભુજંગમ બાણુ શરી વિક્રમ વરસ વિચાર	
શ્રાવણુતી સુદિ સાતમી સ્વામી મ ગલવાર	૨
સાખ્ય યોગ સૂધઉ હવઉ વાણિજ્ય કર્ણ વિશેષ	
ઋતુ એ પચાંગની રચી ચુધડીઆ	૩

... ..

પ્રતિશ્રી માધવાનલ પ્રબંધે કવિશ્રીગણુપતિવિરચિતે દોગ્ધકપ્રબંધેન
 માધવાનલકામકંદલા કામરૂપાસભોગે અષ્ટમાગ સપૂર્ણમ શ્રી સંવત
 ૧૬૯૩ વર્ષે મહા શુદિ ૯ દિન ~~આર બિહારે ભ રવિ~~
 લિખિતમ્

ઉપર કથું તેમ આ કાવ્ય રસપૂરિત છે તેનો ફક્ત એકજ
 નમુનો આપીશુ માધવ આરે માસ કેવા સુખથી રહે છે તે સાંભળો.

રતિ રતિના રમ્ય માણીઈ રતિ રતિના ફલ આહાર	
રતિ રતિ વેષ વિશેષીઈ રતિ રતિના શિશુગાર	૮-૧૫
ફાગુણ કેરાં ફણગટાં ફિરિફિરિ ગાઈ ફાગ	
ચગા વળવઈ ચગપરિ આલતિ પચન રાગ	૧૬
કેલિ કુસુલા કેરડા કેસર સુરતર સોય	
માધવ કીજઈ છાંટણાં અમર અચર્યા જોઈ	૧૭
પીલી કીધી પાધડી જુલડીએ રગ રોલ	
અન્યોઅન્નિ છાટણાં ચટકુ લાગુ ચોલ	૧૮
હરપિ રમઈ હુતાશની નિરખી નિર્મલ ચદ	
સાધઈ સુરત તણાં સુવચ વાધઈ અતિ આનંદ	૧૯
ભડઈ રેણુ અખીરની સુરતર નઈ સીદુર	
ગચણિ ગુલાલ વતોલીયા છલર વિજાહિઉ સૂર	૨૦
ગંધરાજ અતિ ગહગહઈ ચૂએ વાલી નાક	
મોગરેલમા માદણાં ખૂડઈ જિહાં બગ દોક	૨૧
તતિ શિપર ધન શખિદઈ પવન તણા પલ્લોલ	
માધવ મહિલાસિઉ કરઈ કીડરસિ કન્યોલ	૨૨
આજ હું આડિં દેવનઈ પાલણિ બધસિ પાલિ	
પ્રતિજી પૂજા કરસિ અગર સુચંદન પાલિ	૨૩
કરિ કરિ સોવન ગેડિકા રતન દડલુ આણિ	
રામાસિઉ રગિ રમઈ પ્રેમિ પ્રાણુ પ્રમાણુ	૨૪
ચદનિ ચરચુ ચેત્રનઈ મૈત્રિ સરસુ માસ	
અંબુધની પરિ ઉલટઈ અંબુધ અંબારી આસ	૨૫
અંબુધની પરિ ઉલટઈ અંબુધ અંબારી આસ	
તરુઅર નવપલ્લવ ધરઈ મધુકરિ મણકિઈ માલિ	૨૬
હલિ અંધાવઈ હીચકા સુરતરકેરિ સાપ	
માધવ સાથઈ હિયસિઉ લીલા લટકઈ લાપ	૨૭

કટિતટકેરા કટકડા મરડસિ માથા વેણી
 અદોલિસિ આકાશિશં ગ્રહિઉ રહિ નહી ક્રેણિ ૨૮
 સિજિલ લેધ ઉદયગિરિ અસ્તાચલ આવેસિ
 રમતિ રમતો રગ ભરિ હૃદયાભીતરિ લેશિ ૨૯
 ગાયન મુસર મુષિ ગાય કરિ વાયસિ પંચમ વાદ્ય
 તિદ્દણુ તૃણવત લેપવઉં આજ્ઞનમ્ ઉન્માદિ ૩૦
 પીત પટંબર પહિરણમ્ ઉદ્ધણિ નીલાં નેત્ર
 ચોલી ચટક્ય ચોલની મુગટ કુસુમ સિરિ સેત્ર ૩૧
 કરિ વર કણુચર કંભડી ચંદન ઘોલકચોલ
 કસ્તુરી કર્પૂરચુત માનનિ મુષતંબોલ ૩૨
 નિરપી નિર્મલ ચંદલુ ભિગિઉ અંબરરેસિ
 મરૂઉ ચારસિ મરઘલી મમ આધુ ચાલેસિ
 ચદનિ ચરચુ ચદલા સતોષુ શિર નામિ
 જા જીવત તા જી રહમ્ અલ ધરિ એણુમ્ હામિ

આવા ધણાક પ્રસંગો છે. કવિ કહે છે કે તેણે મયણપુરાણમાંથી
 ચતુપ્રવેશ કરીને ૧૭ દિવસમાં આ ગ્રંથ રચેલો છે. તેથી એમ
 જણાય છે કે મયણપુરાણ નામનો મોટો શૃંગારરસની વાર્તાઓનો
 ગ્રંથ અપભ્રંશ અથવા પ્રાચીન ગુજરાતીમાં હશે પોતાના ગ્રંથના
 ભાગનું નામ પાડતા કવિ અગ કહે છે કવિઓમાં કાવ્યના ભાગોને
 કથ કહે છે. હેમાચાર્યના કાવ્યાનુશાસનમાં મહાકાવ્યની વ્યાખ્યા
 આપતાં અપભ્રંશના એ ભેદ પાડે છે તત્ર પ્રાયઃ સંસ્કૃતપ્રાકૃતાપભ્રં

ન્યભાષાનિવદ્ધં મહાકાવ્યમ્ અને તે ભાષાઓના દાખલા આપતા
 કહે છે (અપભ્રંશભાષાનિવદ્ધ નિવધન્યમાધિમન્યનાદિ ગ્રાન્થાપ-
 ભ્રંશભાષાનિવદ્ધાવસ્કન્ધકવન્યં મીમકાવ્યાદિ,) કે અવસ્કન્ધક-
 વન્ધવાળા ગ્રાન્થાપભ્રંશ ભાષાના કાવ્યો હોય છે અને તેવું કાવ્ય

ભીમકાવ્ય છે. સાહિત્યદર્પણમાં અપભ્રંશ ભાષાના કાવ્યોના સર્ગને નામ કડવક આપેલું છે.

અપભ્રં નિર્વંધેસ્મિન્ ગાઃ ડવિ િધિઃ ।

તથાપભ્રંશયોગ્યાનિ છંદાસિ વિધિધાન્યપિ ॥ યથા કર્ણપરાક્રમઃ

કડવકો (કડવા) નો સમૂહ તે સધિ એમ હેમાચાર્ય પોતાના છંદોનુશાસનના છંદા^૧ અધ્યાયમાં કહે છે (સન્ધ્યાદૌ કડવકાન્તે ચ ધ્રુવં સ્યાદિતિ ધ્રુવા ધ્રુવકં ધત્તા વા—કડવક સમૂહાત્મકઃ

ન્ધિસ સ્યાદૌ ચતુર્ભિઃ પદ્ધટિકાઘ્રિછંદોભિઃ કડવકમ્) અપભ્રંશ ગ્રામ્ય પભ્રંશ અને જુની ગુજરાતીનો સબંધ એ પ્રશ્ન અડો ઉપસ્થિત થાય છે પરંતુ તે વિષયાંતર હોવાથી અડો પડતો મૂકીએ છીએ.

માધવાનળ કામકંદલા દ્વાગ્ચક પ્રબંધમાં આપેલી વાત.

સરસ્વતીને તટે શુકદેવ તપ કરે છે તેને સસારના પાડવાને વ્યાસ કામને બોલાવે છે. કામ રતિ અને પોતાના બીજા સહાયોના સાથે મુનિને છતવા જાય છે, પણ તેનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય છે. છવટે રતિ એક યુક્તિ બતાવે છે, એક મોટો મહેલ બનાવીને તેમાં બાલજી વેશ્યાની સેવા કરે છે એવું બતાવે છે બાલજી શુકદેવને જીની

૧ હેમાચાર્યના છંદોનુશાસનના પાંચમા અધ્યાયમાં અપભ્રંશના છંદોના લક્ષણો આપેલા છે. પ્રાકૃત જંદઃશાસ્ત્રના ઘણા ગ્રંથો છે તેમાં પ્રાકૃત પિંગળ મુખ્ય છે. આ પુસ્તક ચાર ટીકાઓ સાથે રેચલ એસીયાટીક સોસાયટી તરફથી તથા લક્ષ્મીવલ્લભની ટીકા સાથે નિર્ણયસાગર ગ્રેસુન્ડરફથી પ્રસિદ્ધ થયું છે. હેમાચાર્યના છંદોનુશાસન (વૃત્તિ) ની પ્રાચીન શુદ્ધ પ્રત સેન્ડ્રલ લાયબ્રેરીમાં છે. ~~છંદોનુશાસનના પંચમીયોના પાંચમી અંક નવીન પ્રત છે.~~ આ ગ્રંથ પંચાસ આનંદસાગર પાસે શુદ્ધ કરાવીને શેક દેવકરજી મૂલજીએ નિર્ણયસાગર ગ્રેસમાં ૧૯૧૨ માં છપાવેલો છે અપભ્રંશના અભ્યાસીએ આ ગ્રંથ અવશ્ય વાંચવો જોઈએ.

મહત્તા બતાવે છે. શુક પોતાના ધ્યાનથી આ કપટ જાણે છે અને શાપ દે છે. કામ અમરાવતીમાં કુબેરદત્ત બ્રાહ્મણને ત્યાં જન્મે છે. પાંચ વરસનો થતાં તેનો આપ પરદેશ જવાથી માતા કુલ લાવવા મોકલે છે. વાડીમાં શાકિની યૃદ્ધિણીનું રૂપ લેખને તેને હરી જાય છે. આકાશમાં ચાલતાં યૃદ્ધિણી પુષ્પાવતીના રાજા ગોવિંદચંદ્રના બાણથી હણાય છે, માધવ નીચે પડે છે. રાજા તેને દેવદત્ત દેહરાસરીને ત્યાં મૂકે છે અને તેને રાજપુત્રની માફક પાળવાનું કહે છે અને પાંચ ગામ આપે છે. દેવદત્તે તેને ખોજે લીધો અને સર્વ કળાઓમાં પ્રવીણ કર્યો (૧ અંગ)

કાંતિનગરમાં શ્રીપતિશાહ વ્યવહારીઓ છે અને તેની સ્ત્રીનું નામ સોહાસણી છે તેને એક પુત્રી થઇ. વીજુ નામની વેશ્યા જેને શ્રીપતિની સાથે સબધ હતો તેણે પુત્રી કામકંદલાને છળથી લીધી અને અનેક શાસ્ત્રો ભણાવી સર્વકળા સખન્ન કરી; કવિ કામકંદલાનું વર્ણન બહુ લગ્નાણુથી કરે છે.

નિલવટિ કસ્તૂરીતિલક મ કરિસિ સુધી અચણ
સહિજિ શીહર લેપવી કરિસિ રાહુ વિનાણ

આ આપણને ભામિનીવિલાસમાંનો સ્તૂર લિલકમાલિ

તથા ઋતુસહારનો ઇદિતિ પ્રવિશ મેહં એ શ્લોકો યાદ દેવડાવે છે. વેશ્યાએ કામાવતીના રાજા કામસેનને કામકંદલા અર્પણ કરી; પણ કોઈ પણ પુરૂષ તેને તૃપ્ત કરી શકતો ન હોવાથી તે કોઈને પણ ચાહતી નથી (૨) માધવને જોઈને રાણીએ તેને પ્રાર્થ્યા. માધવે શીલ સાચવ્યું, રાણીએ તેને રાજ્યમાંથી કાઢ્યો. (૩) માધવને વતીમા આવ્યો રાજા સભામાં પોતાની વાત કહી. માધવે ઓળખ્યો. રાજાએ ગુણથી આકર્ષાઈને પોતાનો સહચર બનાવ્યો. માધવનું રૂપ જોઈને પુરનારીઓનું વીર્ય સ્ખલિત થતું હોવાથી કોઈને ગર્ભ રહેતો

નથી. આથી નગરજનો રાજા પાસે ગયા અને કીધું કે અમે નગર તજીએ છીએ નહીંતો માધવને કાઢો. અહીંયા નગરજનોનું વર્ણન કવિએ સારૂ કર્યું છે. રાજાએ માધવની પરીક્ષા કરી. રાણીઓને તિલના ઢગલા ઉપર બેસાડો રાજાની ખાત્રા થઈ માધવને રજા આપી.

(૫) સંસ્કૃત કથાની માફક માધવ કામસેન રાજાના નગરમાં આવે છે. ગીતમાં ખોડ કાઢે છે અને રાજા તુષ્ટમાન થઈને પોતાની પાસે બેસાડે છે. માધવ કામકંઠલાને બીડુ આપે છે, રાજા કોપિત થાય છે.

(૬) કામકંઠલાને ત્યાં રાત રહે છે આ પ્રસંગે સમસ્યાઓ વગેરે ચાતુરી ભરેલી વાતો થાય છે. આ સમસ્યાઓ ગૂજરાતી સાહિત્યની જૂની સમસ્યાઓ તરીકે અગત્યની છે. છઠું અગ બહુ લાંબુ છે.

માધવ ઉજ્જૈની જાય છે રસ્તામાં આવતાં પુલ ફલ લતાઓનું કવિ વર્ણન કરે છે. મહાકાલેશ્વરના દેહરામાં લેખ લખે છે. ગોગ-ગણિકા શોધી કાઢે છે અને તેની પરીક્ષા કરે છે. રાજા વિક્રમ પણ ભવૈયાઓના ટોળાને મોકલે છે વ્યવહારીઆનો વેપ કરીને તેઓ માધવ પાસે આવે છે અને રાતે સ્વપ્નામાં કામકંઠલા ધૂતારી છે તેમ બોલીને ધાંધલ કરે છે. માધવ સાંભળે છે પણ માનતો નથી, રાજાની માધવના કામકંઠલા તરફના પ્રેમની સંપૂર્ણ ખાત્રી થાય છે તેથી કામસેન તરફ દૂત મોકલે છે. કામસેન ના પાડે છે. રાજા વિક્રમ સૈન્ય લઈ ચઢે છે. કામકંઠલાને ઘેર રથમાં બેસી પરીક્ષા કરવા જાય છે. માધવ મરી ગયો તે સાંભળીને કામકંઠલા મૃત્યુ પામે છે માધવ પણ કામકંઠલાનું મૃત્યુ સાંભળીને મરણ પામે છે રાજા ખુદ લઈને શિર છેદવા તૈયાર થાય છે. અગ્નીઉ (આગીઓ વેતાળ) અમૃત દ્રવિષ્ણુ લાવીને સજીવન કરે છે. કામસેન રાજાની ઉપાડીને કામકંઠલા વિષ્ણુને મોકલે છે. વિષ્ણુ સાંભળે છે. (૭) વિક્રમ માધવ અને કામકંઠલાને ઉજ્જૈનીની લઈ જાય છે અને ત્યાં તેઓ સુખવિલાસ ભોગવે છે આ આઠમા અગમાં માધવ તથા કામકંઠલા બાર માસ કેવી રીતે સુખથી નિર્ગમે છે તેનું સરસ વર્ણન છે (૮)

માધવાનલ કામકંઠલા રાસ કુશલલાલ વાચકે બનાવેલો છે. આ અભયધર્મના શિષ્ય કુશળલાલ વાચક ખરતરગચ્છના સાધુ હતા તેમણે અગડદત્તરાસ, તેજસારરાસ, નવકારરાસ, માફદોલા ચુપધ વગેરે ગ્રંથો રચેલા છે.

બત્રીસપુતળીની વાર્તામાં શામળબટે ૨૬ મી વાર્તા માધવા-
નળની આપી છે તે વાર્તા ઉપરની ત્રણ વાર્તાઓથી કેટલીક બાબતમાં
જુદી છે. મહાદેવ કાશીમાં થયેા વખત રહ્યાથી પાર્વતીએ તેમને
રંભાનું રૂપ કરીને જળ્યા. તેમનું વીર્ય નાળામા પડ્યું. તેનાથી માધ-
વની ઉત્પત્તિ થઇ તેને શિવદત્ત નામનો બ્રાહ્મણ ઘેર લાવ્યો. ઇંદ્રની
સભામાં અપ્સરાને મદ ચડવાથી ઇંદ્રે શાપ દીધો, તે પાપાણુ થઇને
પડી. આ પાપાણુની સાથે માધવે રમતમાં પરણતાં તે સજીવન થઇ.
માધવનું બ્રમરનું રૂપ કરીને અપ્સરા ઇંદ્રની સભામાં તેને લઈ જાય
છે અને પોતાની કંચુકીમાં રાખે છે આથી ઇંદ્ર ફરીથી શાપ દે છે
અને તેથી તે ગણિકા થઇને અવતરે છે. માધવના રૂપથી પૌરસ્વીઓનું
વીર્ય સ્ખલિત થનું હોવાથી તેઓને ગર્ભ રહેતો નથી પરંતુ માધવ
રાજને પ્રિય હોવાથી તે બાબત કહેવાની કોઇની હીંમત ચાલતી
નથી. પરંતુ એક કોટિધ્વજ શ્રેષ્ઠી તરૂણ સ્ત્રીનો ગર્ભપાત થતાં તે
રાજને ફરીયાદ કરે છે રાજ તિલપ્રયોગથી તપાસ કરે છે. ફરીયાદ
સત્ય માલુમ પડતા માધવને કાઢે છે. ઉદયસિંહની ઉદયપુરીમાં પણ
પુડરીક પ્રધાનને ત્યાં તેવોજ પ્રસંગ થતાં ત્યાં પણ તેવોજ સત્કાર
મળે છે. કામાવતીમાં આવતાં રાજસભામાં જાય છે. ત્યાં કામકંઠલા
વેશ્યા નૃત્ય કરતી હરિસિંહના તાલ મૃદંગ બજાવવામાં દોષ કાઢે છે
રાજ સન્માન આપે છે. કામકંઠલા ~~રાજસભામાં આવેલા અને રાજાને ગુણનો~~
દ્વારથી ઉડાડે છે. કામકંઠલાને જાતિસ્મરણુ થતાં માધવનેજ વર
એવું પણ લે છે. રાજ ગુસ્સે થઇને માધવને કાઢી મુકે છે. માધવ
ઉજ્જયિનીમાં હરસિંહ માતાના મંદિરમા જાય છે અને દુહાઓ લખે

છે. વિક્રમ રાજ તેની ગુપ્ત રીતે પરીક્ષા કરે છે, અને તેના પ્રેમ શુદ્ધ જણાતા કામસેન રાજને કામકંદલા મોકલવાનું લખે છે. રાજ માનતો નથી, યુદ્ધ થતાં હારે છે પરંતુ કામસેન માધવનું દૃઢિમ મન્ત્રક કરીને કામકંદલાને બતાવે છે તેથી કામકંદલા મૃત્યુ વશ થાય છે, માધવ પણ આ સાંભળી પંચત્વ પામે છે. વિક્રમ રાજ યાગી મરવાને તૈયાર થાય છે. હરસિંધમાતા અમૃતનું અન્ન કરીને બન્નેને મજબૂત કરે છે. વિક્રમ તેઓને ઉજ્જયનીમાં લઇ જઈ પરણાવે છે અને મોટી સંપત્તિ આપે છે. શામળલક્ષ્મી કથા બહુ સંક્ષેપમાં છે અને તેમાં આલ વગરની છે.

યુરોપીયન વિદ્વાનો આ વાતને insipid love-tale નીરસ પ્રેમ-વાર્તા ગણી કાઢે છે. પરંતુ ગુજરાતી વાર્તાઓ રમ ભરેલી હોવા ઉપરાંત શીળનું મહાત્મ્ય તથા ગ્રાધાન્ય પ્રતિપાદન કરનારી છે સસ્ત્ર કથામાં, ખરૂં છે કે, આ વાત ભાર મૂકીને જણાવી નથી. પરંતુ માધવાનલ દોઝક પ્રબધમાં તથા તેથી વિશેષ કુશળલાભ વાચકના કામકંદલા રાસમાં આ વિષય સારી રીતે દર્શાવેલો છે. માધવનું રૂપ જો કે સ્ત્રીઓનું ભાન સાન લુલાવી દઇને તેની પાછળજ લખાવે છે તોપણ માધવ તો સર્વ સ્ત્રીઓને મા બેન સમાન ગણે છે. તેવીજ રીતે કામકંદલા જો કે વેશ્યા છે તોપણ માધવ શિવાય અવરને લગીર પણ ચઢાતી નથી. આથી બન્નેનો પ્રેમ શીલમય તથા વિશુદ્ધ છે અને તેથીજ વિક્રમ રાજ તેઓનો સયોગ જોડી આપે છે

‘સાહિત્ય’. ૧૯૧૪-આગસ્ટ અંક.

પૃ. ૩૫૩ થી ૩૬૨.

—ચીમનલાલ ડા. દલાલ.

માધવાનળની કથ .

(માધવાનલ કામકંદલા ચોપાઇનો સાર).

x x જો કવિએ એ ચાર ઠેકાણે ઇસારો કર્યો છે તે કર્યો ન હોત, તો આ ગ્રંથ શ્રાવક જૈન સાધુનો લખેલો છે એમ માલુમ પણ ન પડત; કેમકે ઇતર જૈન ગ્રંથોમાં પ્રથમ શ્રી પાર્શ્વનાથ, મહાવીર સ્વામી કે તિર્થંકરની સ્તુતિ હોય છે, છેવટ પણ તેમની વંદના હોય છે અથવા લખનાર સાધુ હોય તો પોતાના ગચ્છની હકીકત આપે છે. માધવાનળમાં તેવું કંઈ નથી, પરંતુ અમુક ઠેકાણે દેરાસર ને કેસરનું પૂજન, દેવને જીહારણ અને સમાધિ (મોક્ષ નિર્વાણ અર્થે) જોવા આવે છે. વાંચનારને વસ્તુ સમજાય માટે એ કથાનો સાર નીચે આપ્યો છે.

પૂર્વ દેશે ગંગાને કાંઠે પુષ્પાવતી નામે નગર હતું, ત્યાંના રાજાના પુરોહિત શંકરદાસના પુત્રનું નામ માધવાનળ હતું, અને તે પુત્રની શીલવતી ને પવિત્ર સ્ત્રી નામે કામકંદલા હતી.

સ્વર્ગલોકનું ને ઇંદ્રસભાનું લવ્ય વર્ણન કરતાં કવિ કહે છે કે તે સભામાં ઘણી અપ્સરાઓ નાટકો કરતી, તેમાં સાથી અનુપમ એવી જયંતી અપ્સરાના નાટકનાં સુરલોકે વખાણ કર્યાં, તેથી તેને ગર્વ થયો, અને તે ઇંદ્રના હુકમની પણ અવગણના કરવા લાગી; તેથી ઇંદ્ર એકવાર ક્રોધાયમાન થઈ તેને હણવા જતો હતો, પણ ખીન્નઓએ વચમાં ~~ગાંધારી~~ ~~હત્યા ન કરવા વિનવ્યું~~, તેથી ઇંદ્રે શ્રાપ દીધો કે જા રંડા તું પૃથ્વી ઉપર ~~જાયંતી~~ ~~જાયંતી~~ જાયંતીએ માગી માગી પણ દીધેલો શ્રાપ મિથ્યા ન થાય એમ હોવાથી મારો ક્રૂરકો ક્યારે થશે તેની તેણીએ માગણી કરી. ઇંદ્રે કહ્યું કે પુષ્પાવતનો માધવાનળ તને રમતમાં પરણશે, ત્યારે તું સ્ત્રી રૂપ ધારણ કરીશ.

એકવાર કેલાસપતિ મહાદેવ ભારે યોગ સાધવા આસન વાળીને બેઠા. ઘણાં વર્ષ અડગપણે તપશ્ચર્યા કરી. એક રાતે ઉમયાની સગત યાદ આવતાં મન ચલ્યું, અને તેમનું વીર્ય સ્ખલિત થયું એમનું મહા જોરાવર વીર્ય જે પૃથ્વીને ફાડી નાંખે, આકાશને પ્રગ્ળજે કે સમુદ્રને સોસી નાંખે, તેનું શું કરવું તે વિચારમાં તે ફરતા ફરતા ગંગા તીરે નડ વનસ્પતિની નળી કાશીને તેમાં તે ધાલ્યું પુરોહિતને ત્યાં અસખ્ય દ્રવ્ય અને ભારે દાઠમાઠ હતો, પણ તેને પુત્ર ન હોવાથી તે હમેશાં શોકમાં રહેતો. એક રાતે હરિએ તેને સ્વપ્ન આપ્યું કે હું તારાપર જુઠ્યો છું. જા, તને નડની ઝાડીમાં એક પુત્ર છે તે પ્રાપ્ત થશે. શંકરદાસ ત્યાં ગયો, પુત્ર હર્ષભેર લાવ્યો ને તે પરમેશ્વર આપ્યો એમ કહી તેની સ્ત્રીને હવાલે કર્યો. ઇશ્વરનું વીર્ય હોવાથી તે અતિ સ્વરૂપવાન ને બુદ્ધિમાન નીવડે એમાં નવાઈ નહોતી.

બાર વર્ષની વય થઇ ત્યારે તે કેટલાક સાથીઓ સાથે પાદરે રમવા ગયો. જ્યાં પેટ્રી શિલા હતી તેનો આકાર કમક સ્ત્રી જેવો જોઇ છોકરા માધવને કહે કે અમે તને આ શિલા સાથે પરણાવીશું. રમતમાં તેને સ્નાન કરાવ્યું, શિલા સાથે તેના લુગડાની ગાંઠ પાડી, અગ્નિ સળગાવ્યો અને વેદમંત્ર લગીને તેની સાથે હસ્ત મેલાપ કરાવ્યો, તે પુરો થતાંજ શિલા અપ્સરા રૂપ થઇ આકાશમાં ઉડી ગઇ. તેને જોઇ ઇન્દ્રસલાના દેવો ખુશ થયા.

પરંતુ, જ્યંતીને લાગ્યું કે મારા ઉપર ખરો ઉપકાર કરનાર તો માધવાનજ છે, તે મને વર્યો છે એટલે તેનેજ હું મારો સ્વામી સમજી સુખ આપીશ. તે મધ્ય રાતે જાની ~~માધવના ઓરડામાં આવે તે માધવનાં સુખ જોઈને માધવનું~~ શરીર જોઇ તેના સાળાપને વહેમ આપ્યો, તેથી તેને માટે ઓખાના જેવો એક કડીઓ માળ બાંધાવ્યો, તે એવા ધરાદાથી કે ત્યાં કામ સ્ત્રી પ્રવેશ કરી ન શકે. પણ એથી તો માધવ અને જ્યંતીને વધારે અનુકુળતા થઇ.

એક સારા આજ્ઞાની કન્યાનું માથું આવ્યું. પણ માધવાનને પરણવાની ના પાડી જયંતી એકવાર સવારમાં આકાશગમન કરવા જતી હતી, તેને માધવે કહ્યું કે તારા વિરહે હું રહી શકતો નથી. અપ્સરાએ ઘણીએ તાણ કરી અને તેમાં જે ભય રહ્યું છે તે જણાવ્યું, તોપણ માધવે માન્યું નહિ, ત્યારે તે કેટલીકવાર દિવસે પણ આવવા લાગી ઇંદને જાણ છતાં તેને ઠપકારી તેથી તે આવતી બંધ થઈ; પણ જ્યાં ખરો પ્રેમ બધાથો હોય, ત્યાં વિરહવેદના સહન થઈ ન શકે; તેથી તે માધવને સુરલોકમાં છાની રીતે લઈ ગઈ, ને ત્યાં સુખ માણવા લાગી.

એક વખત જયંતીને ઇંદ્રસભામાં નાટક કરવાનું હતું ત્યારે તે પોતાના પ્રિયતમને ભરો બનાવી કંચુકીમાં જતો રાખીને નૃત્ય કરવા લાગી ભ્રમરને કંઈ વેદના ન થાય માટે તે નૃત્ય કરતાં સંકો-ડાતી હતી, તેથી વહેમ આવતાં જોયું તો તે નરને ભ્રમર બનાવી સાથે લઈ આવી છે એમ જણાયું. એથી ઇંદ્ર બીજવાર કોપાયમાન થઈ તેને શાપ દીધો કે સુરલોકમાં જોઈએ એટલું સુખ છતાં તું મૃત્યુલોકના નરને મોહી તેનો સંગ કરે છે, માટે તું વેશ્યાને ત્યાં અવતરીશ.

ઇંદ્રના શાપથી તેણે કળાવતી નગરીમાં કામા ગુણકાને પેટે અવ-તાર લીધો. આઠ વર્ષની વયે તે નાટક પીંગળ સંગીત વગેરે કલા-ઓ શીખી જીવાનીમાં આવી ત્યારે ચોસઠ કલાઓ શીખી અને અનુપમ રૂપ ધારણ કર્યું.

માધવ જયંતીના પિતૃગણને છે, ઘણા દિવસ તેની વાટ જુએ છે, અને પાણી ને નિદ્રા તજે છે, પર્ણમા રૂઝ ને પર્ણમા વલાચાત કરે છે. એથી માતપિતા દુઃખી થઈ તેને પૂછે છે, પણ તે કંઈ વાત કરતો નથી પછી પુરોહિત તેનો વિવાહ કરે છે. સ્ત્રી સાથે તે રહે છે; અને તેને કંઈ લેક લગાડવા માટે રાજપરખારે પોતાની સાથે

પૂજાપાત્રી માટે લઈ જાય છે. માધવ નગરમાં જાય ત્યારે જાઓ તેના-
થી ફિદા ફિદા થઈ તેની પાછળ કામકાજ નકી કરે છે, તેથી મહાજન
રાજાને ફરિયાદ કરવા આવે છે, ને કહે છે કે જો તમે માધવને ન
કાઢો તો અમે ગામ તજીશું, કેમકે તેનાથી અમારાં ઘર લાંગે છે.
પછી રાજાએ માધવ બોલાવીને પૂછ્યું કે તારામાં એવી શી કળા
છે ? તે ઉપરથી માધવે વીણા લઈ એવું ગાયન કર્યું કે જેથી રાજા
સાતસેં નારીના હૃદય ભેડી નાખ્યાં. એથી રાજા ક્રોધે ને બોલ્યો કે
તુ મારો દેશ તજી દે તેને દેશવટો દેવાથી સર્વ સભાનું મો વીલાઈ ગયું

માધવાનળ એક વણજારાની સોખતમાં ઝાડી જ ગલતાં દુષ્પ વેડ-
તો ચાલ્યો અને કામાવતી નગરીમાં આવ્યો ત્યાં કામકદલા વેશ્યા
વસે છે તેને ત્યાં મોટા રાજા ને વણિક પુત્રો વિલાસ માટે લમે છે
અને ગરથના લકાર આપી દે છે. કામકદલા કહે છે કે મારે નગરના
રાજા કામસેન આગળ નૃત્ય કરવું છે. તે આટલી લાલચો છતાં શીલ
હતી નથી એકવાર રાજાએ વાત જાણી મોટા મહોત્સવ પ્રસંગે
તેણીને નાટક માટે બોલાવી.

દરબારમાં હજારો લોક આવ્યા હતા કામકદલાએ ભારે નાટક
મચાવ્યું, એવામાં માધવાનળ ત્યાં આવી પહોંચ્યો બકાર રહીને ડોકું
ધુણાવતો હતો, તેથી દારપાળને અચરજ લાગ્યું તેની હોંશીઆરી
જેઠ દારપાળે રાજાને વાત કરી. રાજાએ તેને પોતાની કને બોલાવ્યો,
તે વેશ્યાનું નૃત્ય ને રૂપ નિહાળ્યાં કરે છે (અહીં રૂપ ને શણગારનું
બર્ણન આગેહુજ કવિએ કર્યું છે) એવામાં એક ભમરો આવી લા-
વ્યો તે વેશ્યાની કચુકીમાં ભરાયો આથી ~~જે રીતે~~ તેને ભમરો કરી
કાંચળીમાં રાખેલો તે વાત માધવને વાદ આવે છે અને એજ રીતે
કામકદલાને પૂર્વભવની સ્મૃતિ થાય છે, ભમરો તેના સ્તનને ડાખે છે,
તેથી તેને વેદના થાય છે. માધવને જે રાજાએ સરપાવ આપ્યો હતો, તે
વેશ્યાની કળાથી ખુશી થઈ તેને આપી દે છે. રાજાની પહેલાં તેણે

સરપાવ આખો તેથી રાખ કોપે છે ને તેને મારી નાખવા ઉભો થાય છે. બ્રહ્મહત્યાનો દોષ બતાવી લોક તેને વારે છે, તેથી માધવને તેનું રાજ તજ દેવા હુકમ થાય છે, તેથી તે પ્રમાણે તે તુરત ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે.

કામકંદલા ગોખે બેડી છે, તે રસ્તે થઇ માધવ જતો જોતાંજ તે તેને ધરમાં લઇ આવી પૂર્વ વૃત્તાંત કહી ઇંદ્રના બીજા શાપથી તે વેશ્યા અવતરી એ વાત જણાવી બંનેને અતિ આનંદ થયો, અને સ્ત્રીપુરુષ તરીકે રતિ સુખ ભોગવ્યું. પાછલી રાતે વિદ્યાવિનોદની વાર્તા થાય છે અને સમસ્યાઓ વડે એક બીજાની ચતુરાઇ બતાવાય છે. મળસ્કાં થતાં માધવ જવાની રજા માગે છે, તેથી કામકંદલા મુર્ખાવશ થાય છે. ન જવાનો કે તેને સાથે લઇ જવાનો અતિ આગ્રહ કરે છે, તેને માધવ સમજાવે છે. રહેવામાં રાજનો ભય છે ને સાથે લઇ જવામાં અતિ સંકટો વેઠવાનાં છે. આખરે તે જાય છે, અને કામકંદલા સોળ સણગાર તજ વિધવા વેષે રહે છે. તેની મા પરપુરુષનો સંગ કરવા ને સુખમાં રહેવા આગ્રહ કરે છે, પણ તેને પત ન કરતાં પુરુષો આવે તેને નૃત્યાદિથી ખુશ કરવાની માત્ર તે હા પાડે છે.

માધવ રખડતો દુખ પામતો આખરે માળવે જઇ ચઢે છે. માળવાનું, ઉજ્જયિનું ને પરદુષ્પલજન વિક્રમનું કવિ છટાદાર વર્ણન કરે છે. અબળયો માધવ શેરીએ શેરીએ ફરી સુદર નારીઓ નિહાળી ખુશ થાય છે, પણ તેનો કોઈ ભાવ પૂછતું નથી. રસ્તામાં એક ક્ષત્રિ આવ્યો, તેણે કહ્યું કે તે કામાવતી જાત્રાએ જાય છે, તેથી ખુશ થઇ કામકંદલાના પત્ર લખી તેને આપે છે. તે પત્ર અને તેનો કામકંદલાએ આપેલો ઉત્તર ~~તેણે લખાવેલી ચીતરી તેમાં વિરહ વેદનાની ખીડા બંનેને કવી સાથે છે તે બતાવ્યું છે~~

માધવ કોઈ બ્રાહ્મણને ત્યાં ખાઈ દહાડે શહેરમાં ભટકે અને રાતે મહાકાલેશ્વરના દેવળમાં જઇ સુઇ રહે વિરહ ન સહવાયાથી એક

ગાથા તેણે લીતે લખી, તે વિક્રમ સવારે દર્શને આવ્યા તેમની નજરે પડી. મારા નગરમાં કોઈ દુઃખી નથી, છતાં આ કોઈ દુઃખી પુરુષ જણાય છે, માટે તેનું દુઃખ મારે ભાગવું જોઈએ પ્રધાનને તપાસ કરવા કહ્યું. બીજે દહાડે બીજી અને ત્રીજે દહાડે ત્રીજી ગાથા લખેલી વિક્રમે જોતાંજ એ માણસનો પતો જે કોઈ લગાડશે તેને લાખ દિનાર આપવામાં આવશે એવો પહેલો વજ્રાવ્યો; તે ઉપરથી નગરની એક વેશ્યા સોળશણુગાર સજી મહાદેવના દેવળમાં જાતી ભરાઈ રહી. ત્યાં ધણું માણસ સુતાં હતાં, તેમાંનો માધવ નિસાસા નાંખ્યા કરતો હતો, તેથી ગાથા લખનાર એજ હોવો જોઈએ એમ ધારી તે તેની પાસે ગઈ, અને તેની જાતીપર પગ મૂક્યો, તેથી તે બાણે કામકદલા હોય એવો નિદ્રામાં ભ્રમ થતાં તેણે કહ્યું, હે ધ્યાની કામકદલા ! હૈયાથી પગ પાછા કરો ને તમારા પુષ્ટ પયોધર આગળ ધરો વેશ્યાએ બીજે દહાડે રાત્રને કહ્યું કે માધવાનળ કામકદલાના વિરહથી દુઃખી છે

રાત્રએ તેને ઓલાવી દુઃખની હકીકત પૂછી તેણે વિરહની વાત કરી, ત્યારે રાત્રએ કહ્યું કે તું પસદ કરે તેવી સ્ત્રી તને પરણાવું, તે તું મારા રાજ્યમાં રહી સુખ ભોગવ તેણે કામકદલાના પ્રેમની વાત કહી, ત્યારે રાત્ર કહે તું વેશ્યાના નાદમા શું મોહ્યો છે (વેશ્યાના અવગુણનું કવિ અહિં વર્ણન કરે છે). માધવે બહુ કહ્યું ત્યારે રાત્રએ તેને મેળવી આપવાનું અભયવચન આપ્યું

રાત્ર ચતુરંગી કટક લઈ માધવાનળ સાથે કામાવતી આવ્યો. ગામને પાદર પડાવ નાખી કામકદલાની પરીક્ષા માટે જાતો તે તેણીને ઘેર ગયો વેશ્યાએ બહુ હાવભાવ ~~અપાડ્યો~~ કરી તેને રીજવવા ~~નાહ્યો~~ ~~તેણે ગતિએ~~ ~~જાતો~~ જાતો બતાવી, પણ સ્ત્રીએ તેની સ્પર્શ ના પાડી. તે વિધવા જેવી કેમ રહે છે તે પૂછતાં તેણે કહ્યું મારો કંથ પરદેશ છે, માટે વિક્રમ ત્યાં રાત રહ્યો. સ્ત્રી વિલાપ કર્યા કરે તે પાછલી ગતે તે નિરાવશ થઈ ત્યારે વિક્રમે તેની જાતો ઉપર

પગ મૂક્યો, એટલે તે માધવ છે એમ બાણી કહેવા લાગી, સ્વામીજી !
પગ દૂર કરો એથી રાજની ખાતરી થઈ માધવ કોણ તે વિષે
સ્ત્રીએ કહ્યું ત્યારે રાજ હસ્યો. પછી રાજએ કહ્યું કે અતિ વિરહને
લીધે માધવ મરી ગયો, ને તેના શયનુ દહન ક્ષિપ્રા નહીને તીરે
થયું એ સાંભળતાંજ સતી શિરોમણી કામકંદલાએ પ્રાણ તજ્યો
રાજ દુઃખી થયો ને બોલવા લાગ્યો કે, અરે મેં આ શું કર્યું ?
રાજ છતોમાતો પોતાની સેનામાં ગયો ને આંગુભગી આંખે તેણે
કામકંદલાના મરણની વાત માધવને કહી, એટલે તેનો પણ પ્રાણ
તુરતજ દેહ તજી ગયો. આથી રાજ કદખાંત કરવા લાગ્યો સ્ત્રી હત્યા
ને અલ્પહત્યા મારે શીર ચોંટી. મારે પણ હવે મરવુંજ જોઈએ, એમ
કહી જેવો તે પ્રાણઘાત કરવા બંધ છે, તેવોજ આગીઆવૈતાલે તેનો
હાથ પકડ્યો વૈતાળે કહ્યું, વિરહમુર્છા છ માસ રહે છે, તે દરમ્યાન
જો અમૃતધાર સીચવામાં આવે, તો માણસ જીવતું થાય વૈતાળે
પાતાળમાં જઈ અમૃત આણ્યું તેવડે બંનેને જીવતાં કર્યા કામાવતીના
રાજએ વિક્રમ પાસે આવી વિનંતિ કરી કે આપ માફ નગર પાવન
કરો. વિક્રમે આવવાનું પ્રયોજન બતાવી રાજનું આમત્રણ સ્વીકાર્યું.
ગામમાં મોટો મહોત્સવ થયો. દરબારમાં આવી વિક્રમે કામકંદલાને
બોલાવી, અને એ બંને પૂર્વ જન્મનાં સ્તેહી છે, માટે તેમને સુખ
મળે એમ કરવા રાજને કહ્યું અને કામકંદલા માધવાનળે સુપરત
કરી રાજએ દ્રાટિ ધન માધવને આપ્યું. રાજ બંનેને લઈ ઉજ્જવણ
આગ્યો રાજ માધવને પોતાની પાસે રાખે ને રોજ એક લાખ ધન
આપે તેને પાંચેશનાં પાંચસુ ને ઉંચાં મદીર આપ્યાં. બંને સુખ-
વિલાસમાં દિવસ નિર્ગમન કરે ~~અને તેમને કામકંદલા માધવાને~~
પોતાને દેશ જઈ માતૃપિતા સાથે રહેવાની ઇચ્છા થતાં રાજની તેણે
પરવાનગી માગી રાજએ તેને બારકાટિ સોનાના દીનાર હાથી થોડા
વગેરે પુકળ આપી કટક સાથે વિદાય કર્યો કટક જોઈ પુખ્તપાવતીનો

રાજા ગભરાયો, કેમકે એવા મોટા દળ સાથે લડવાને તે સમર્થ ન-
હોતો. તેણે પુરોહિતને યોલાવીને કહ્યું, તમે જઈને જે રાજા ચઢી
આવ્યો છે તેનું હરેક રીતે મન મનાવો. શકરદાસને આવતો જોઈ
માધવે તેને ઝાળખ્યો ને સામો આવી પાચે પડ્યો પુરોહિતે પુત્રને
પિછાણ્યો, એટલે તેને છાતી સરસો ચાંચ્યો. આ વાતની ખબર પડતાં
લોકો સાથે રાજા સામો આવ્યો માત તાત પુત્ર ને પુત્રવધૂનો મે-
ળાપ થયો સ્ત્રી પુરૂષ સસારનું ખરું સુખ ભોગવવા લાગ્યાં કામકદ-
લાને પેટે ચાર પુત્ર અવતર્યા ઘણું પુણ્યદાન કરીને શીળને પ્રતાપે
અતે બને સમાધિ પામ્યા

‘સાહિત્ય’, ૧૯૧૪-જીન અંક

પૃ ૨૮૯ થી ૨૯૪

—હરગોવિન્દદાસ દ્વારકાદાસ કાંઠાવાળા.

અહીં અત્ર કહેવું યોગ્ય થઈ પડશે કે વાંકાનેરના પ્રસિદ્ધ રાજ-
કવિ સ્વ. નથુરામ સુદરશન્યે માધવાનળ કામકુડલાનું નાટક ગુન્દર
રીતે રચી રંગમીઠ પર મુકાવ્યું હતું અને તે સૌરાષ્ટ્રમાં સારી
લોકપ્રિયતા પામ્યું હતું.

-મો. દ. દેશામ.

પ્રાસંગિક નિવેદન.

આ સંગ્રહમાં સંપાદકે શકુનશાસ્ત્ર ચોપાઈ દાખલ કરી છે તેનું કાવ્ય મહોદધિમાં કાવ્ય તરીકે શુ સ્થાન છે અને તે એક મૌકિક તરીકે યા તેના એક ભાગ તરીકે ગણાય કે નહિ એવાન એક બાબુએ રાખી સંપાદકે જે કૃતિઓ અને કવિઓ આમાં દાખલ કર્યા છે તે સખંધી અત્ર ટુકમાં જણાવીશુ સંપાદકથી એટલુ તો બાબુએ અબાબુએ અવય થયું છે કે તેણે ચુટેલી ચાર મુખ્ય કૃતિઓના ત્રણ કર્તાઓ એકજ સહીનાજ છે અને તે વિક્રમતી સત્તરમી સદી એક કર્તા કુશલલાલ વાયક તે સહીના પ્રારંભમા થયેલા, બીજા જયવિજયજી તેના મધ્ય ભાગમાં અને ત્રીજા તો સમર્થ કવિ સમયસુંદર ગણિ છે તેની અત સુધી વિદ્યમાન રહેલા.

હવે ઉક્ત ચાર કૃતિઓ લખએ તે પૈકી એ—માર દોલા ચોપાઈ અને માધવાનળ કામકદલા ચોપાઈ સમર્થ લોક કથાકાર કુશલલાલની છે તેમાંની બીજી તો 'સાહિત્ય' નામના પ્રસિધ્ધ માસિકમા અને ૧૯૧૪ ના જુનના અંકથી શરૂ થઈ સને ૧૯૧૫ ના એપ્રિલના અંકમા પૂરી થઈ મુદ્રિત થઈ ગઈ છે—તેનુ સશોધન સાહિત્ય જીવન ગાળનારા વયોવૃધ્ધ આગેવાન અને પ્રાચીન કાવ્યમાળામા જગરો ભાગ લેનારા રા. બ હરગોવિન્દલાલ દ્વારકાલાલ કાંટાવાળાએ કરેલુ છે અને તેનો સાર પણ તેમણે 'સાહિત્ય'ના સને ૧૯૧૪ ના જુનના અંકમાં આપ્યો છે, કે જે પ્રતાવના પૃ. ૧૭૨ થી ૧૭૯ પર અત્ર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે તે ~~તેનુ પૂર્વે જૈનસાક્ષર ગિરોમણી સ્વ. ચિમનલાલ ગાલાભાઈ દલાલનો માધવાનળ નામના~~ ઉત્તમ લેખ પણ પૃ. ૧૫૯ થી ૧૭૧ માં અત્ર પ્રકટ કરવાની આવશ્યકતા જોઈ છે. આ મૌકિકમાં તે કૃતિ પુનઃ પ્રસિધ્ધ થતાં જે કનલાલ થયો છે તે એક પુસ્તકકારે પ્રકટ થવા રૂપે છે. 'સાહિત્ય' માં આપેલા

શબ્દાર્થ મૂકી દેવામાં આવ્યા છે તે લાભથી વાચકને વચિત રાખવામાં આવ્યો છે

મારૂંદોલાની ચોપાઈ સશોધકે જે એકજ પ્રતિ ધણું વર્ષો ઉપર પોતાને મળી તેની પોતે નકલ કરી લીધી હતી અને તે ઉપરથી જાણી નીકળે તે પ્રત કયા લકારની કે કયા ગામની હતી તે અત્યારે કશું યાદ નથી તેથી તે પ્રત હવે મળી શકે તેમ નથી. પણ આમા વિલક્ષણ જેવું એ બન્યું છે કે અમુક ભાગ પદનો છે તે પડી ગઇભાગ આવે છે અને તે ગઇભાગ મૂળ લેખક કુશળલાભનો નથી. પદભાગ જે જાણ્યો છે તેમાં ૨૩૮ કડી છે, જ્યારે મૂળ લેખક પદના અંતે ચોખ્ખું જણાવે છે કે “ગાહા સાતમોનો પરમાણુ, દુહા ચોપાઈ બસ વખાણુ” (જુઓ પૃ. ૬૫ કડી ૨૩૪) એ પરથી મળી આવતો કડી હતો અને તેટલી કડીઓ તેની પ્રત ચાર પાંચ મારા હાથમાં આવી ગઈ તે દરેકમાં મેં જોયું છે અને એકેકેયમાં ગઇભાગ મેં જોયું નથી હમણા મુબબતી જૈન એસોસિયેશન ઓફ ઇન્ડિયા પાસેના લકારમાંથી મને એક સારી અને સંપૂર્ણ પ્રત મળેલી અને તે પરથી કાય કર્તા શ્રીયુત જીવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરીનું ધ્યાન ખેંચી આવે બદલે ફરી તે ૭૦૦ કડી પ્રકટ થવી થઈ અને તેમ થશે તોજ મૂળ લેખકની આ કૃતિની સુદરતા અને હૃદયગમતાનો ખ્યાલ આવી શકશે અને તોજ તેનો સમગ્ર સાર અને તે કાવ્યનું વિવેચન લખીને મારાથી આપી શકાશે એમ નમ્રભાવે જણાવ્યું હતું આથી તેમણે સશોધક પાસે આ મુદ્રિતની મૂળ પ્રત મેળવવા પ્રયત્ન કરતાં મળી નહિ. એટલે મને લખી જણાવ્યું કે “માટે હવે અમારો નિર્ણય એવો છે કે જોપાઈ ગયું છે તેનો નોંધ લેવામાં આવે અને આપ પાસે જે પ્રતો છે તે (પરથી તે આખોનું પ્રકટીકરણ,) નવાં વોલ્યુમ જાપાવતી વખતે થઈ રહેશે” આથી સમગ્રસાર અને તે પર વિવેચન લખવાનું મુલતવી રાખ્યું છે.

ત્રીજી જયવિજયકૃત શકુન-ચોપાઈ નવી છે અને હજી ક્યાંય પ્ર-
સિધ્ધ થઈ નથી. ચોથી સમયસુદરજી કૃત અનેક સુદર અને રસમય
કૃતિઓમાથી અત્યાર સુધીમાં માત્ર એકજ પ્રસિધ્ધ થયેલી (પ્રકા-
શક—શ્રાવક ભીમશી માણેક સ ૧૯૪૧) તેજ નામે ચાર પ્રત્યેક
બુદ્ધિનો રાસ તેજ સંપાદકે ચુટી કાઢી. આને બદલે તે કવિની
બીજી કૃતિ પસંદ કરી હતી તો સાહિત્યમાં એક ગણનાયોગ્ય વૃદ્ધિ
કરી શકાત વળી આ સર્વે ચાર કૃતિઓનું મન માન્યુ અને પૂર્વનાં
મૌકિતકો જેવુ great up (રૂપ રંગ) નથી બની શક્યું. સંશોધન
કેવુ થયું છે તે વિવેચક વાંચકો વિચારી શકશે.

છેવટે કવિઓ સંબંધી ઉલ્લેખ કરતાં વિક્રમ સત્તરમી સદીના
એક આધારભૂત સમર્થ 'કવિવર સમયસુદર' માટે મે એક લાંબો
વિસ્તૃત નિબંધ ભાવનગરની સાતમી ગૂજરાતી સાહિત્ય પરિપદ માટે
લખ્યો હતો અને ત્યાં જઈ તેની સમક્ષ તેના મુખ્ય ભાગો વાંચી
સભળાવ્યા હતા; તે નિબંધ જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખડક અક
ક મા પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે અને તે પરિપદના હવે પછી બહાર
પડવાના રીપોર્ટમાં અમુક ભાગમાં પ્રકટ થનાર છે. તે સમગ્ર નિબંધ
આ મૌકિતકના આરભમાંજ મૂકવામા આવ્યો છે, તે તેમાં અત્યાર
સુધી મળેલી નવી હકીકત પણ પૂરવણી-અનુલેખ તરીકે ઉમેરવામાં
આવી છે. બીજા કર્તા નામે જયવિજય અને કુશલલાલ માટે લખવાનું
જયવિજય સાકરચંદ્રે મને કહ્યું તેથી હું શોધખોળ કરી મારાથી
તેમને નામે જે કંઈ મળેલી શક્યું તે સર્વ આની પહેલાં નિવેદિત
કરી દીધું છે ~~અને મારાથી જે સાક્ષર શ્રીમાન કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ~~
~~ઝવેરી એમ. એ. એલ. એલ. બી. મુજબનાં સમાલ કાઢે કાઢે~~
વડા જજ સાહેબે આ સગ્રહ સંબંધી પોતાના સાહિત્યવિષયક
વિચારો લખી આપવા કૃપાવચન આપ્યું છે તદ્દનુસાર તેમનું વક્તવ્ય
આ પછી મકવામાં આવશે. અનેક જૈન સાહિત્યની ઉત્તમ કૃતિઓ

અપ્રકટ પડી છે કે જે પ્રકટ થયે તેનેતર વૃદ્ધિસતી સાધિતલી શ્રીઃ
 કૃતિઓતી હારાહાર ઉચ્ચ ગ્ધાન લેજે તેવી કૃતિઓ અતે ગેના
 રચનાર સમર્થ કવિઓતો પરિચય મારા દ્વારા સાહિત્યરસિક આલમંત
 પ્રાપ્ત થવાતો યોગ અખંડિતપણું સત્વર મળો એમ હૃદયથી પ્રાર્થના
 હોતો આ મૌલિકના પ્રકાશક સસ્થાના કાર્યકર્તાઓએ આ મૌલિકના
 યોજના દ્વારાજ એ યોગ્ય સુલભ કરવાનું નક્કી થનાર છે તેથી તેમને
 આ પ્રસંગે હૃદયથી ઉપકાર માનું છું.

સં. ૧૯૮૧ આશ્વિન વદ ૫ બુધ.

લોહાર ચાલ, મુંબઈ.

—મોહનલાલ દલીપદે દેશાઈ.

વિશેષમાં.

‘કવિવર સમયસુદર’ના મારા નિબંધમાં પૃ. ૩૭ અને ૩૮ પર ઉલ્લેખ પાંચ છત્રીશીઓ સળધમાં થોડુંક જાણવાજેવું સંતોષ છત્રીશીના અત-ભાગમાયી મળે છે તે ઉપયોગી હોઇ અત્ર ઉતાર છુ. આ પૂરું પાડનાર મુનિશ્રી અમરવિજય-ચતુરવિજયાદિતો આભાર માનું છું:—

જીમ નાગોર ક્ષમાછત્રીસી, કર્મ છત્રીસી મુલતાણીજ
પુણ્યછત્રીસી સિંધપુર કીધી, શ્રાવકનઈ હિત જાણીજ. ૩૨

તિમ સંતોષછત્રીસી કીધી, લૂણકરણસર માંહિંજ
મેલ થયઈ સાહમી માંહોમાહી, આણંદ અધિક ઉચ્છાહજ. ૩૩

પાપગયઈ પાંચાં વરસાંનુ, પ્રગટયઈ પુણ્ય પડૂરજ,
પ્રીતિ સંતોષ વચઈ માહોમાહી, વાગાં મંગલ તૂરજ. ૩૪

સંવત સોલ ચંદિરાસી વરસે, સુરમાહિ રહ્યા ચંદમાસિજ,
જસ સોભાગ થયઈ જગમાહે, સડુ દીધી સાખાસીજ. ૩૫

યુગપ્રધાન જિનચંદ સૂરીસર, સંકલચંદ તસુ સીસજ,
સમયસુદર સંતોષ છત્રીસી, કીધી સશ્વ જગીસજ. ૩૬.

આ પરથી ચાર છત્રીસીઓનો અનુક્રમ ને રચનાસ્થાનો, સંતોષછત્રી-સીનો રચ્યા સ. ૧૬૮૪ વગેરે જણાયછે. તો તે પ્રમાણે સુધારી લેવું.

‘કુશળલાલ ઉપાધ્યાય’ પરના મારા લેખમા પૃ. ૧૫૬ પર તેમના અગડદત્ત રાસ સળધા વિશેષ માહિતીનો અભાવ બતાવ્યો હતો, પણ અમદાવાદમા ડેહલાના અપાસરાના પુસ્તક લાંડાર તપાસતાં તેમાંથી તેની પ્રત મળી આવી છે તેમા પ્રારભમાં પાતાના ગુરૂ અભયધર્મને પ્રણામ કરેલ છે —

પ્રાસ જિજ્ઞેસર પાપ નમી, સુરસતિ મનિ સમરેવિ,
શ્રી અભયધર્મ ઉવગ્રાય ગુરૂ પયપદ્મ પ્રણમેવિ. x x

અંતમાં એમ છે કે:—

સંવત આણંદશસિંહગાર, કાતી શુદ્ધિ પૂનિમ ગુરૂવાર,
શ્રી વીરમપુરિ નયર મઝારિ, કરી ચૌપદ મતિ અનુસારિ. ૨૧૭

શ્રી નિઃ...ગુરૂરાય, ગુરૂશ્રી અભયધર્મ ઉવગ્રાય,
વાચક કુશલલાલ ઇત્યાદિ સૂચ સંપતિ થાઓ અમહતણે ૨૧૮

અગડદત્ત રાસ સ. ૧૬૨૫ માં વીરમપુરમાં રચ્યાયો, સ્વગુરૂ અભય-ધર્મ જિનચંદ્રસુરિના સંતાનીય હતા એટલું વિશેષ આચો જણાય છે, તો તે પ્રમાણે સુધારી લેવું.

મુળ તા. ૬-૧-૧૯૨૬.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ

ઉપોદ્ધાત

—૦૦૦—

આનંદ કાવ્ય મહોદધિના સાતમા મૌકિતકે તરીકે વિક્રમના સત્તરમા સૈકામાં થઈ ગએલા ત્રણ જૈન કવિઓની કૃતિ શેઠ દેવચંદ લાલભાઈના જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડના ટ્રસ્ટીઓએ પસંદ કરી છે. (૧) વાચક કુશલલાલ વિરચિત ઢોલા મારવાણીની કથા ચોપાઈ, (૨) એજ કવિ વિરચિત માધવાનલ કમકુદલા ચોપાઈ; (૩) એજ કવિ વિરચિત શ્રી સ્તંભતક પાર્શ્વનાથ-સ્તવનમ્ર, (૪) પંડિત જયવિજય વિરચિત શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઈ; (૫) પંડિત સમયસુંદર વિરચિત ચાર પ્રત્યેકબુદ્ધ ચોપાઈ આમાંનાં પહેલાં બે કાવ્યો ઢોલા મારની કથા અને માધવાનલની કથા એ નામે સુવિખ્યાત છે, અને તેમા જૈન ધર્મ યા જૈન શાસન સંબંધે કાંઈપણ ઉલ્લેખ ન હોવાથી જૈનેતર વાચકોમાં પણ ઘણાં પ્રિય થઈ પડેલા ઢોલા મારની કથા તો તથુરો કે એકતારો લઈ લિહ્લા માગનાર બીજારી પણ ગાય છે શુકનશાસ્ત્ર ચોપાઈ એ કાવ્યને પણ જૈન મત સાથે કરો સંબંધ નથી બાકી રહેલા બે કાવ્યો ખાસ જૈનોને ઉદ્દેશી રચાયેલાં છે.

ગુજરાતી સાહિત્યના મધ્ય યુગ અને તેની પણ પૂર્વના યુગ માટે આજથી પચ્ચીસ વર્ષપર જે જે અભિપ્રાયો બધાએલા તે, નવા નવા પુસ્તકો હાથ લાગવાથી કાલક્રમે બદલાતા ગયા છે. હાખલા તરીકે, નરસિંહ મહેતાને આદિ કવિનું સ્થાન આપવામાં આવત સાથે સાથે એવો પણ અભિપ્રાય આપવામાં આવતો કે નરસિંહ મહેતાના ગદ્ય ગદ્યમાં ગુજરાતી સાહિત્ય હતુંજ નહિ, તેનો આરંભ નરસિંહ મહેતાનાં કાવ્યોથીજ થયો--એ અભિપ્રાય ભૂલ ભરેલો માલમ પડ્યો છે. વળી વાર્તાના સાહિત્ય માટે સામળલકુને મુખ્ય પદ આપવામાં આવતું તે પણ યોગ્ય ન હતું એમ સમજાય છે ખુદ પ્રેમાનંદના

કાવ્યોનું વસ્તુ પણ એના પુરોગામી કવિઓની કૃતિઓમાંથી મળી આવે છે. ઘણાં પ્રાચીન કાવ્યો જે અપ્રસિદ્ધ પડી રહેલાં તે પ્રસિદ્ધિમાં આવવાથી જૂના અભિપ્રાય ફેરવી નવા બાંધવામાં આવ્યા છે, અને હાલ જે અભિપ્રાય બાંધાયા છે તે પણ સ્થાયિ નથી, કારણ હજુ જૈન ભઠારોમાં અને જૈનેતર વ્યક્તિઓના કબજામાં એટલા બધા અપ્રસિદ્ધ લેખો પડી રહેલા છે કે તે જેમ જેમ પ્રસિદ્ધ થતા જશે તેમ તેમ હાલ બાંધેલા અભિપ્રાય પણ ફેરવવા પડશે આપણા જૂના સાહિત્ય સંબંધે હાલનો જમાનો અનિશ્ચિતપણાનો—transitional period નો—છે અંગ્રેજીમાં Chaucer અને Spenser નાં તેમજ તેમના વખતના બીજા નાના કવિઓનાં કાવ્યો સઘળાંજ પ્રસિદ્ધ થઈ ગએલા હોવાથી જૂના અંગ્રેજી સાહિત્ય વિષે નિશ્ચયપૂર્વક અભિપ્રાય બાંધી શકાય, રૂઢી અને એવાજ બે ચાર બીજા કવિઓની કૃતિ સંપૂર્ણપણે બહાર આવેલી હોવાથી અસલી ફારસી સાહિત્યના ગુણદોષ વિશે નકકીપણે વિચાર દર્શાવી શકાય, પરંતુ જૂના ગુજરાતી તેમજ મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્ય વિશે તેમ કહેતાં હવે ખંચાવું પડે છે, તેનું કારણ દિવસે દિવસે અજવાળામાં આવતાં નવાં નવાં સાધન નરસિંહ, સામળ, પ્રેમાનંદની બાળતમાં, આવાં સાધનને અભાવે બાંધેલો આપણો મત એટલો તો જડ ઘાલી બેઠેલો છે કે, તે ફેરવતાં આજે પણ ઘણાના અતકરણને આઘાત થતો હશે વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને બીજા શાસ્ત્રીય વિષયોની બાળતમાં પણ એમજ થાય છે. નવી ~~સાધન~~ ~~બાંધીને થઈ~~ જૂના સિદ્ધાંતો ફેરવવા પડે છે. મધ્યયુગ તથા તેની પૂર્વની ગુજરાતી ~~સાહિત્યની~~ ~~જિયુની~~ ખરેખરી સ્થિતિથી હજુ હાલ આપણે સંપૂર્ણ રીતે જાત નથી, એવું ~~હવે કહી શકાયું પડે છે.~~ સ્થિતિનું ખરૂં ચિત્ર આલેખવા માટે આપણે ધારોએ છીએ કે આપણી પાસે પૂરતા સાધન છે, પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી, એમ લાગે છે, કારણ કાંઈ અમુક વિષય માટે આપણે એવું ધારી બેસી-

એ કે તે સંબંધી કૃતિ તો કોઈ જૈનેતર લેખકનીજ છે, અને અંતે કોઈ અપ્રસિદ્ધ લેખ એવો નિકળી પડે કે જે કોઈ સમર્થ જૈનલેખકને હાથે લખાયો હોય. માધવાનલ કામકદ્દાની લોકકથાનો પ્રથમ પ્રબંધ ભરૂચ પાસે આમોદના કાયસ્થ કવિ નરસી સુત ગણપતિએ સવત્ ૧૫૭૪ માં બનાવેલો, અને જ્યાં સુધી આ જૈનકૃતિ પ્રસિદ્ધિમાં નહિ આવેલી ત્યાં સુધી માત્ર એ લોકકથા સંબંધે એ એકજ ગ્રંથ લખાએલો સમજાતો. જૂના ગુજરાતી સાહિત્યના બધારણુર્મા તથા તેના વિકાસમાં બ્રાહ્મણ, વાણીયા, શ્રાવક અને જૈન સાધુઓએ મુખ્ય ભાગ લીધેલો છે, એટલે કે જૈનેતર તેમજ જૈન એ બંને કોમોએ સાહિત્યને ખીલવવામાં મદદ કરી છે. એ બેમાંથી એકજ કોમે એવો દાવો કરવો કે એ સાહિત્ય હમારા વડેજ જીવતું રહ્યું છે તે કેવળ પ્રમાદ છે. જૂના ગુજરાતી સાહિત્યનો સિલસિલાબંધ, સંબંધ (connected) ઇતિહાસ લખવો હોય તો જૈનોથી જૈનેતરની કૃતિ તરફ અને જૈનેતરથી જૈનોની તરફ દુર્લક્ષ થઈ શકે નહિ. અમુક વિષયો સંબંધે બંને કોમોએ એકજ નદીના મૂળમાંથી પાણી લીધેલું; એટલેકે સસ્ત્રૂત ગ્રંથપર આધાર રાખેલો; અમુક બાબતમાં વિચારની પરસ્પર આપ લે થએલી, (they acted and reacted on each other) એટલે ખરા ઇતિહાસની રચનામાં તો એ બંને કોમની કૃતિની આલોચના થવી જોઈએ. ખરે જોતાં તો વખત એવો આવી લાગ્યો છે કે જૂના ગુજરાતી સાહિત્યનું ખરું ભાન કરાવવા માટે સાહિત્યમાં રચનાના નિયમો જોડવું જૈનેતર વર્ગના આચાર, વિચાર અને વર્તનનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. જો જૈનેતર જો જોતાં આચાર, વિચાર તથા ધર્મનું હોવું જોઈએ. એ પરિચય આવશ્યક છે, એ ન હોય તો દ્રષ્ટિબિદુ ખોટું રહેવાનું (the perspective would be false), અને સાહિત્યના ચિત્રપર પડતું તેજ, (light) અથવા તેને ઢાકતી, ઝાંખુ

દેખાડતી તેજહીનતા (shade) બરાબર સમજવાનાં નહિ. હાલની એક બાબુ અત્યાર સુધી જોવામાં આવતી, હવે એ બાબુ જોવી પડે છે તે પડશે. એ બીજી બાબુ જોવાનાં સાધન આનંદકાવ્ય મહોદધિનાં મૌકિતક પૂરાં પાડે છે, અને તેટલે દરજ્જે તે ઘણી કીમતી મદદ કરે છે, એ નિ.સંશય છે.

સાતમા મૌકિતકના કવિઓના સમયની, તેમના જીવનની, તેમની કૃતિઓની માહિતી રા. મોહનલાલ દલીપદ દેશાધરે પોતાના નિવેદનમાં આપી છે. એ લેખ ઘણી મહેનત અને કાળજીથી તેમજ ઘણા સંશોધનગ્રામ્ય એમણે તૈયાર કર્યો છે, તેની સાબિતી લીટીએ લીટીએ દેખાઈ આવે છે. એ વિસ્તારપૂર્વક લખાએલા લેખને લીધે ઉપોદ્ધાત લખનારની મહેનત ઘણું દરજ્જે ઓછી થઈ છે, પ્રસ્તુત કવિઓને લગતી લગભગ સંપૂર્ણ માહિતી એમાંથી મળી આવશે. માફકોલાના આ મૌકિતકમાં પ્રસિદ્ધ થએલા પ્રગ્ધયી એમને અસતોષ છે, અને તે સકારણ છે. હાલની પ્રત એમને મૂળ-અસલ-ખરી લાગતી નથી, મુખ્ય કારણ એ છે. એક તો કવિ પોતે કહે છે કે એના કાવ્યમાં સાતસો કડીનો સમાવેશ થાય છે,

“ ગાહા સાતસોનો પરમાંણુ, દુહા ચૌપદ જસ વપાંણુ ”

દોલામારવણીની કથા, ચોપાદ, કડી ૨૩૪.

જ્યારે હાલ પ્રસિદ્ધ થએલી પ્રતિમાં માત્ર ૨૩૮ જ કડી છે. વળી હાલની નકલમાં ઠેકઠેકાણે ગદ્ય ભાગ જોવામાં આવે છે, પરંતુ જોવાલાભે તો માત્ર પદ્યજ લખેલું, એટલે એ ભાગ પ્રક્ષિપ્તજ હોવો જોઈએ. ~~પરંતુ આવા વાત માત્ર એટલીજ છે કે રા. મોહનલાલ દેશાધરે એ સાતસો કડીની પ્રત મળી આવી છે, અને ભવિષ્યમાં પોતે તે પ્રસિદ્ધ કરવાનું (આ સંસ્થા દ્વારા) નક્કી કરેલું છે, એવાં~~ નહિ પણ તેની “સુદરતા તથા હૃદયગમતાનો ખ્યાલ આવી શકે” તેવું વિસ્તૃત વિવેચન પણ તેને જોડવા માગે છે, એટલે જ્યાંસુધી તે પ્રતિ છપાઈ બહાર ન પડે ત્યાં સુધી આ અપૂર્ણ

સુધીના અંકમાં) પ્રસિદ્ધ થયું છે. તે ટીકા અને સમજણ અને છપાએલી ટીકા અને સમજણ કરતાં વિશેષ ઉપયોગી છે, અને તેથી આ પુનરાવૃત્તિની જરૂર સમજાતી નથી. માત્ર રા. મોહનલાલ દેશાઈ કહે છે તેમ એ પ્રસિદ્ધિથી “ જે કાંઈ લાભ થયો છે તે એ કે તે એક પુસ્તકાકારે પ્રકટ થયું છે. ” ખરી રીતે તો આ કાવ્ય તેમજ બીજા કાવ્ય માટે માત્ર પાઠાંતર ગતાવીજ પ્રસિદ્ધ કર્તાઓએ સતોષ માનવાનો નથી, પરંતુ તેને સરીક બનાવવાં જોઈએ [critically edit કરવાં જોઈએ] શબ્દાર્થ આપવો જોઈએ. જે એ બધી ક્રિયાઓ તેને સબધે કરવામાં આવે તોજ એ “ મૌક્તિકા ” ની ઉપયોગીતા, એની કીમત, એનું “ પાણી ” વધે. બાકી કેવળ text છાપવાથી તે કાવ્યો લોકપ્રિય તો નહિજ થાય. જૈન સાધુઓ સાધુત્વ સંપૂર્ણ અંશે પાળવા છતાં સંસારનું જ્ઞાન સંસારીઓને પણ કુદી ન્યય એવા ઉઠા પ્રકારનું ગતાવે છે. કુશલલાભની શૃંગારરસની જમાવટ એ માહિતીની એક સાબિતી છે. વેશ્યાની રહેણી કરણી, વેશ્યાના આચાર વિચાર, વગેરેનું પ્રકરણ જાણે અગત માહિતીનું પ્રતિબિંબ હોય એમ લાગે છે, જોકે વિશેષ વિચાર કરતા એમ જણાશે કે એ બધા વિષયોનું ઝીણામાં ઝીણી તફસીલ સાથેનું વિવેચન સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં મળી આવે છે, અને કવિએ માત્ર તેનું અનુકરણ કીધેલું, તેનો આધાર લીધેલો.

શ્રી સ્તબનકે પાર્શ્વનાથ-સ્તવનમ્ એ એક ધાર્મિક સ્તવન વિષયક

~~સરખું~~ કાવ્ય છે.

પંડિત જગન્નાથજી સિંહ શુકનશાસ્ત્ર ચોપાધ, એને અલગત કાવ્યના શાસ્ત્ર સાથે કાંઈ લેવા દેવા નથી. જૂનાં ~~પાત્રો~~ ~~પાત્રો~~ અને એશીઆમાં-શુકનનો લાભ લોકો લેતા આવ્યા છે. અસલની રોમન અને ગ્રીક પ્રબળો શુકનને માનતી. આપણા પૂર્વજો પણ માનતા, અને એ વિષય પર તેમણે ઘણા ગ્રંથો લખ્યા છે, એમ

કહીએ તો ચાલે કે તેનું એક શાસ્ત્રજ ઉપનવી કાઠવું છે. એ શાસ્ત્રનું દોહન આ “ચોપાઇ” માં કરેલું છે. જેઓ શુદ્ધનંદન ન માનતા હોય તેમને પણ એ વાંચવાથી આનંદ આવશે, કાંઈક કુતૂહલ પેદા થશે.

પંડિત સમયસુંદર સંખ્યા રા. મોહનલાલના વિસ્તૃત લેખ વાંચ્યા બાદ કાંઈજ કહેવાનું રહેતું નથી. “ચાર પ્રત્યેકશુદ્ધ ચોપાઈ” માં કાંઈ ખાસ કાવ્યમય લક્ષણ જોવામાં આવતું નથી. ધર્મને અંગે વિખ્યાત થયેલી વ્યક્તિઓ “મ્હોટા સાધુ મહંત” (કડી ૧) માટે, તેમના ચરિત્રના વર્ણન સંખ્યા જેવું બીજું બની કામના સારિત્યમાં જોવામાં આવે છે તેવું અહીં પણ જોવામાં આવે છે, અને તે-વિષયના પ્રતિપાદનમાં કોઈપણ જાતની અસાધારણતાનો અભાવ-

આ યુગના જૈન સાહિત્યમાં કરસી શબ્દોને ઉપયોગ જોઈ ઘણી છૂટથી નહિ તો પણ મધ્યમ અંશે જોવામાં આવે છે. આ અરસામાં જૈન સાધુશ્રી હીરવિજય સૂરી અકબર પાદશાહ પાસે ઘણા સાધુ વગેરેનો સાથ લઈ ગયેલા અને ત્યાં અતિ માન પામેલા કેટલાક સાધુઓ તો ઠેક કાશ્મીર સુધી પાદશાહ સાથે ગયેલા. અકબરના પુત્ર જહાંગીરે પણ એ રીવાજ એટલે કે જૈન સાધુઓને પોતાના દરબારમાં બોલાવવાનો રીવાજ ચાલુ રાખેલો. કરસી બોલતા મોગડોના આવા ગાઠ સસર્ગમાં આવવાથી સાધુઓ જેઓ સાહિત્યરસિક હતા તેમની ભાષા પર તેની અસર થયા વગર રહે નહિ. અને તે ઘણું, અને તેથી જો કે તે હતા તો મ્યેચ્છ ભાષાના શબ્દ છતાં તેના વર્ણ દર્શાવવાના ભાવ તે બરાબર દર્શાવી શકતા હતા તેથી તેને આજે આખી પોતાની ભાષામાં સાંકળી લીધા. સાદાગર, ખવાસણ, ઇત્યાદિ, ફોજ, સમજ (લીલું) નંજ, (બાલો) વગેરે બીજા ઘણા શબ્દો એ કવિઓની કૃતિમાંથી જાણી આવે છે.

ભરૂચ

તા. ૨૪ મી અક્ટોબર
સન ૧૯૨૫

} કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri

BORN 1853 A D, SURAT.

DIED 6th JANUARY 1906 A D., BOMBAY.

शेथ देवचन्द लालभाई जव्हेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे
कार्तिकशुक्लैकादश्यां, सूर्यपुरे.

निर्याणम् १९०६ वैक्रमाब्दे
पौषकृष्णतृतीयायाम्, मुम्बय्याम्.

શેઠ દેવચંદ લાલસાધ જૈન પુસ્તકોદ્ધારે,

વાચક કુશલસાભ વિરચિત.

ઢોલા મારવાણીની કથા ચોપાઈ.

દૂહા.

સકલ સુરાસુર સાંભણી, સુણ માતા સરસતિ;
વિનય કરીને વીનવું, મુજ ઘો અવરલ મતિ. ૧

કવિત.

ગુરુધર(ર) દેશ મઝારિ, સયલ ધન ધાન પ્રસિધો;
નાંસે પુંગલ નયર, પોહવી સઘલે પ્રસિધો
રાજ કરે રિમરાહ, પ્રગટ પિંગલ પ્રથવાપતિ;
પ્રતપે જસ પરતાપ, દાન જલહર જસ દીપતિ.
દેવડા નામ ઉમા ધરણી, મારવાણી તસ ધુઆ કુંઅરિ;
ચોસઠ કલા સુંદર ચતુર, કથા તાસ કહિસું સુપરિ ૨

અથ ચોપાઈ.

પુંગલ નયરી મરુધર દેસ, નિરૂપમ પિંગલ નામ નરે ;
મારવાઠ નવકોટાં ધણી, ઉતરસિંધ લગિં ભુમિ તસ તણી ૩

અથ વાત.

~~પુંગલ નામ~~ નગર તઠે લલાલલા લોક સુખીયા વસે છે,
પિંગલ રાજ સાંસારી, તિણું રાજરે આઠ હજાર ઘોડારી
ઠકુરાઈત છે, પાંચ હજાર પેદલ સેવા કરે છે, બાર વસ્ત્રો
રાજ પાટ ખેડો છે, તરવારે ખલે કરેને ધરાસીયાં સળ પાયનમ
દીયા છે, સિંધ ધરતી સુધા આંણદાંણ મનાઈ છે, રાજ અવદ

મે દીડી મહા રૂપવંત જુાં અસતરીયાંરા કીસા વષાંણુ ક
 વલે ગુજરાતિ સોરઠ સરખ દેસ દીઠા; ઇસી વાત ભાટરી સાં
 ને પિંગલ રાજ બોલ્યા, અજ ભાટરાજ મારેતો મનમે અસતરીરી
 ચાવના છે, સો કાંઈક નેરે ઠિકાણે રૂપવંત અસતરી માહા સુનાંણુ
 ઇસડી કાઈ દીઠી હોવે તો વતાવો તરે ભાટ કહણુ લાગો
 માહરાજ એક એકસું લલી લલી અસતરી છે, પાણિ હુ
 લોરગઢ આયો હતો, સૈહરમે ફિરતો હતો, તઠે રા
 મૈહલ છે, તિણાં મહિલારે ગોષા છે, સો મહા સોભાયમાન છે,
 તિણુ ગોષમે બેઠી થકી એક પદમની મહારી નિજર આઈ છે

દૂહો.

ગિર અઢાર આબુ ધાણી, ગઢબલોર દૂરંગ;
 તિહાં i તસી દેવડો, અમલી માણુ અભંગ ૧૦

અથ ચૌપદ.

સામંતસી સોવનગિર ધાણુ, પટરાણી ઝાલી તસુ તાણી;
 તસપુત્રી ઊમા દેવડી, જાંણિ વિધાતા સૈં હથ ઘડી! ૧૧

દૂહો.

ચંદ વઢન ચંપક વરણુ, અહુર અલતા રંગ;
 કે હરિલાંકી પીણુ કટિ, કોમલ નેત્ર કુરંગ. ૧૨

અતિ અદ્ભુત સંસાર ઇણુ, માઈ રૂપ રતન,
~~અગિઆદેવડી,~~ કુમરી કંચન વન. ૧૩

નેતાં સારીખાં જુહાંમણિ ને ભરતાર;
 જોડી રાહી કાંન જ કદ મેલે કરતાર!

અનાત.

ઇસા વચન પિંગલાયે ભાટરા સંલદ્યા, મનમે ખુસ્યાલી

હુઆ, તિણ સમીયરે વિષે આપરા અસવાર આહિંડ ખેલતા હુતા
 મો આય લેલા હુઆ, તીવારે આપરા કટક સામાન સાથ લેને
 ભાટને પણિ સાથે લેને પુંગલ નગરે આયા, સ કોઈ સિરાદર આયો
 આપણે ડેરે ગયા ત્રીખ દીધી, ભાટને દરબાર માહે ડેરે દી-
 રાયો, મનવંછિત ભોજન ભાટનું દીજે છે, ઈમ કરતાં કિતરાઈક
 દિન ભાટ રહિતાનું હુઆ સદા નવી નવી વાત, નવા ગીત, કવિત,
 છંદ, સવયા, રાજ આજે કહે છે, પિણ રાજરા મનમે ઉમાદેવડી
 વસે રહી છે, ઘડી એક મનથી ભુલે ન છે, નિવારે રાજગુ વિ-
 ચાર કીધો, અજ જેસલ ખવાસને ભાટ રાજ ઇણાં સાથે સાથ
 દેધને ઘણો ધનમાલ દેને જલોરગઢ મેઝું ઇસો વિચરેને સાથ
 સામાન ત્યાર કરેને જેસલનું ભાટનું ઘણી ભલામણ દેને સપરે
 મોહરતે સપરે સવણે ચલાયા, દાય ઉપાય કરેને દાવે જયુ સગાઈ કરે
 આજાયો, ઈમ કરતાં આજનાં સપરા સવણ હુઆ ચાલતાં ચાલતાં
 કીતરેક દીહાડે જલોરગઢ થેટ પુકુતા, ભસે વાગ વગીયે દેરા કીયા.

ચૌપઇ.

વંસ છતીમે સામમે વડો, આવો સામંતસીં દેવડો;
 પિંગલ રાય તણા પરધાન, આયા સુણિ દીધો ખહુ માંન. ૧૫
 ભગતિ કરે પરધાનાં તણી. પુછે વાત કહો આપણી;
 પુંગલ હુંતી પિંગલરાય, કાણુ કારણ મુકયા ઇણુ ઠાય? ૧૬
 એક વીનતી છે અમતણી, સાંભલ જ્યો સોવન ગિર ધણી;
 કુંમરી તુમારી અપજર જિની, પિંગલરાયને મનમે વસી. ૧૭
 અવણે સુણીયો કુંમરી રૂપ, ઉછરગ યયા મનમે અતિ ભુપ;
 નન મોકલીયા ઇણુ ઠાય, કુંમરી તુમહારી મંજો રાય. ૧૮
 વાત સુણે સામતસી જેલીયો, કુંમરી નતરો આજે કીયો;
 પહિલી જુનાગઢરે ધણી, મંગાવીથી જેટા ભણી; ૧૯

તીણુનેં તો મહે ઉત્તર દીયો, વરસે ઘણે વીંદળ નિરખીયો;
 ઉદય 'દ રાજા આવડો, રિણુધવલ કુંમર તસ વરો. ૨૦
 મહસ સતર ગુજરનો ધણી, તીણુ પ્રધાન મુંકયા અમલાણી;
 આવે અમસું વીનત કરી, દીધી ઉમાદે કુંવરી. ૨૧
 ઝાલી અજે નમાને વાત, રોગિલ દેસ ગાંડી ગુજરાત;
 નિખલ પુરુષને નિરલજ નારિ, તિહાં કીમ દીજે રાજકુઆરિ. ૨૨

અથ વાત.

સામંતસીરી રાણી ઝાલી કહે છે, બાઈરી સગાઈ તો કીધી
 પીણુ વડો પાંતરો પડીયો. તહે જેસલ ખવાસને ભાઉ ૧૮ કહણુ
 લાગો. આજ મહાનું સીખ દીજે મહે ઘરે જાસાં તરે ઇસડી વાત
 ઝાલીજી સાંભલે ને પ્રધાનાંને દોઢીરે અંતરે તેડાવેનેં કહણુ
 લાગા, મહેતો ગુજરાતી માહે બાઈનું કેઈ દીયાં નહીં, મહે
 તો પિંગલ રાજાનું દેસાં તરે સામંતસીજી જેસલ ખવાસ ભાઉભાટ
 પરચરે આતરે ઝાલીજી ઇતરે જણે ભેલે જેસે ને મતો કીધો,
 આપે ઉદયદ આવડાનું લગન આડા દિન હોય હોસી, તરે
 આપે કાસિદ મેલસાં તિણુ કાગદમે ઇસી હકીકત માહે લિખસાં
 અઠે મહે ભલભલા ભેતિષી તેડેને પુછીયો તરે ભેતષી કહણુ
 લાગા આજ બાઈરે નાંમે વરસ ત્રીન સુધી આજે સાહો કેઈ
 પૂજે નહીં, જો સાહો કરો તો ઇણુ વરસમે હોસી સો આપે
~~જાણે ને જાહેને~~ લગન આડા થોડા દીન હોસી તદ આપે
 આદમી મેલસાં, સાથે ઇયું કહાડસાં રાજરે પરણી જણો
 હોવે તો રાજ ઇણુ કા ઉપરિ રાજ વેગા જાનિ ~~જાહેને~~ પુ-
 ધારજો, તિવારે આંકસી નહીં ઇસડો ઉપાવ ઉણાંસું આપે
 કરસ્યાં, અને પિંગળજીનું થે. ખવાસજીરાજ કહિજો આજ
 ચાહરો પાથસામાન પરણી જવારી સજાઈ કરેને વરી ચુડો

તે વેગા પધારજો, લગનરે દિન રાજ સિકારરે મીસ રાજ
 લોરગઢ આય ઉતર જ્યો, કોઈ પુછે તો ઇચું કહિજ્યો મહારે
 ખુજરી જાત છે, સો મહે જાવાં છાં ઇસડી વાતરો ખંધ કીધો
 આજ રાજ વેગા પધારજ્યો મહારી જોટી છે સો રાજનું મહે પ-
 રજાવસાં ઇસડા જોલ ખંધ કરેને કાગળ મનુંહાર ઘણી લિખેને
 પરધાનાંનું ત્રીષ દીધી ઘણા ધનમાલસું નાલેર દીધો સોના રૂપારી
 સાગતરા ઘોડા ચાર નાલેર સાથે મેલીયા કતરેક દીને પુંગલ જાયે
 પોહના પુંગલ રાજ સું મુજરો કીધો ઘોડા નાલેર દેખેને મનમે
 બહોત ખુસાલી હુઆ, અજ કાંમ ચિંતવતાથા સો હુઆ પિંગ
 લરાજાયે પરધાનને લાટને ઘણા સિરપાવ દીયા રાજ કીયા હિમ
 માસરામાસ ઉણારાં છાના કાગદ આવે ઇણારા પાણુ જાયે છે,
 ભેટ રસાલ મિજમાની આવે જાવે છે ઇમ કરતાં લગન આડો
 મહીનો એક આય રહીયો છે તઠે સામંતસી રાજાયે કાગદ
 લિખેને અસવાર મેલીયો ઉણુ દિનરોં સાહો છે રાજ વેગા પધારજો
 દીલ કરજો મતી પછે કહીસો કહીયો નહીં ઇસડા સમાચાર
 અસવાર આચેને પિંગલ રાજને કહ્યા તડાથી પીંગલરાજ જાનરી
 સજાઈ કરિ આપ સીરીસા સારખા સાંઈના લલાલલા રજપુત
 સિરદાર એક હજાર અસવાર સાથે લેને ઘણી પોસાક લવાજમો
 દેનેસાજી લાટને હરવલ કીધો ઘણા નગારા નીસાંણુ ધુરતે થકે જાન
 ચાલી એછે જુકો પુછે તિણનું કહે છે મહે આખુજરી જાતિ
 જાવાં છાં ઇમ ચાલતાં ચાલતાં લગનરો દિન જદ એ
 લોરગઢ જાય ઉતર્યા ડેરા કીધા સાંમતરો બરિ હૂઈ
 જા જાન આઈ દીસે છે ઇસો મનમે વિચાર્યો લોકાં આજે
 આજે રજપુતાં આજે સાંમતસી ઇસો કહણુ લાગો મહે તો
 પાટણનગર રિણધવલ કુમરનું આદિમી મેલીયોયો સો જાણતાથા
 જાન કરેને વસી સો ઘણી વાટ જોઈ પણ જાન નાઈ દીસે છે.

અથ ઔપધ.

જોધુલિક વેલો જળ હુઈ. જોતાં જન ન આઈ જઈ;
 તો તેડો પિંગલ સુલ વાર, પરણાવો કુરિ મંગલ ચ્યાર. ૧
 નિરખ્યો નયણે પિંગલ રાય, રાજ પ્રજા સહુ આયો દાય;
 રૂપવંત અતિ સુંદર દેહ, રાણી નિરખ્યો અતિ સસનેહ ૨
 સોલહ વરસ તણો વરરાય, અતિ સુકમાલ અચંલમ કાય.
 ખારહ વરસ તણી ઉમાદેવડી, લોક કહે એ જોડી જુડી. ૩
 એક કહે તુઠો કરતાર, પાખ્યો એ પિંગલ ભરતાર;
 રાજ કીયો વીમાહ સુરંગ, ખેહુ મન વાધ્યો અતિ ઉછરંગ. ૪
 ભગતિ યુગતિ અતિ કીને ઘણી, મૈમાની ઝાલી કીધો તસતાણી;
 ખરચ્યા અરથ નયર જલોર, ગુંજે નિસદીન વાજ્ર ઘોર. ૫
 આણહલવાડે પટણ ઠામિ, ખીજે નફર ગયો તિણ ગામિ;
 ઉદયચંદ્રને કીધ જુહાર, પરણાવો રિણુધવલ કુમાર. ૬
 વલતો પુછે રાય અવિવેક, લગન વિચે કિન થાકે એક;
 પંથ વહંતો નાંદો પડ્યો, તિણ કારણ મોડો આપડ્યો. ૭

અથ વાત.

ઈસા વચન નફરરા સંભલેને ઉદયચંદ્રરાજ કોપ કીધો આજ
 મ્હારી માંગિ પરણે તિસો આજ કુણછે ઇસો કહેને નફરનું ધકા-
 દેને સૈહર ખારે કાલીયો અઠે હિમૈ ભલી ભાંતિયું જાંનરી સજાઈ
~~સુલાલલા રજપુત~~ ઘોડા હાથી હસ મદલ ચ્યાર હજાર
 ફલ લેને નજાર ~~વાજતે~~ થકે સોવનગિર નેડા આયને ડેરા
 દીધા. સામંતસી રાજનું ખખરિ હુઈ આજ રિણુધવલ કુંવરરી જન
 આઈ દીસેછે ઇસો સાંભલેને સોચ કરણ લાગા પિંગલરા
 પિપુ અઠેછે ઔ પણિ આય લાગોછે માહોમાહે લડાઈ હોસી
 મોનું ઘણો કુજસ ૧૨સી પિંગલરાજ રિણુધવલનું આયો

થકો કહણુ લાગો વાહ વાહ સામંતસી દેવડા ઇસી રજપુતાંસુ
ઠેક ન કીજે અખાડં આપ ઘરે પધારો આજ તો થે સખલા
દાંસો છો મ્હાં સું હોસીસો મ્હે ઇ કરસાં ઇસો રિણુધવલરો વૈણુ
સુણેને સાંમતસી દેવડો ઘરે આયો પુઠાસુ રિણુધવલ કુમરે અ-
સવાર તાખડ તોખસું બાપ કને મેલીયો સામંતસી દેવડે આંપાંસુ
ઇસો છલ કરેને ખેટી પરણાઈ છે પુંગલ ગઢરા ધણીનું પરણાઈ
છે પછે તો રાજરી સલા આવે સો ફરમાવે જો અસવાર જાય
પોહતો ઉંઢ્યાદિત્ય આજે સગલી વાત કહી રાજા સાંભલેને ઘણો
કોપ કીધો મ્હારા ખેટારી માંગિ તિકા પુંગલરા ધણીને
પરણાઈ તો હિ ખેખખર છે ઇસી રીસ કરેને આપરા કુંવર ઉરો
તેડાયો હિમે માહોમાહે વૈર લાગો.

અથ ચૌપદ.

સોવનગિર હુંતી ચિહું દિસે, હુંટે કટકે સનહ વસે,
પિંગલ રાજા ઇસી પરિસુણી, મંડી સેન સજ્જલ લણી. ૧
ઉમાદેવડીસું અવિહડ પ્રીત, ખાલાપણુ સું લાગો ચીત,
કવરાયો સાંમતસી લણી, આવાંખીર અમે તુમતણી. ૨
વલતો સાંમતસી વીનમે, રખે કટક લે આવો હિમે,
નહી સોવનગિર કેહને હાથ, જાચી પરા ગમાડે આથ ૩
હિવે તે જેસલ નામ ખવાસ, મન આંણી એક બુધિ વિમાસ,
પુંગલ ~~જેસલ~~ ધિ કેલવે, ગોવલ સહિ ગોચર મેલવે ૪.

અથ વાત.

જેસલ ખવાસ આપરા સૈહર સેવિત જોઇને દોય ગાયા કાકરે
લા પેતરી નીપની તિકેવે ગાયાં વિયાંણીછે જોહું ગાયાં રે વા-
ડા હુઆછે તિકે ઘણીયાંનું મોલ દેને ગાયાં ઘરે લેને આયા છે વા

ડા ગાયાંનું સાંમાં ધવાડે છે વાછડાંરી માછે તિકે પછિ બાંધી
 રે છે ઇમ કરતાં વાછડા મોટા હુઆ ઘોડાંરી પાયગામે આં-
 ભેનૈ બાંધી ચરેછે ઘોડાં સમીરા તળ ઉણાંનું દીજે છે મોટા
 આ તદ્દ લલા કારીગર તેડેને એક વહલ ફેરીસીકરાડી સો
 રી નહીં આદમી દોય ખેસૈ તૈસી છે લલા સારવાંનાંનું દેને
 વેહલીયા ફેરાયાછે ઉણીજ વેહલૈં જોતરીઆ હિવે જોસલ ખવાસ
 આપ ખેસેને સદા વેહલ ફેરેછે ઇમ કરતાં વેહલીયાંનું લલા લણાયા
 વડીયા જોયાણુ જાયે પવન જેમ પંથ વહે તિણાં વેહલીયાંનું ઘોડા
 હીન આપડે ઇસડા પાધોરે નેં સરખંગ કીધા છે થિકે નહીં સા-
 ભરાયે નહીં ઇસા સીખાવેને પિંગલરાજ આજે કહ્યો આજ-
 માહારાજ આપ કહોતો ઉમાદેવડીરો આંણો કરાં તો વેહલીયાને
 હલ તીયાર છે ઇસો સુણેને પિંગલ રાજ બોલીયા

અથ દૂદા.

જેસલને પિંગલ કહે, કરિ આંણો પરમાંણુ,
 એકણુ દિનમે દેવડી, જીમ આવે તિમ આણુ. ૧
 સાચો ચાકર તુંસડી, તું સેવગ હું સાંમ,
 આજે તૈ પરણાવીયો, કરિ જેતો વલી કાંમ. ૨
 સોવનગિરથી ચિંહું દિસે, રૂધા મારગ ઘાટ,
 પંથી કો પુંગલ તણો, વહિ ન સકે કોઈ વાટ. ૩
 કટકી જો આંપે કરાં, તો મન રૂસે રાય,
 સામતસી રૂઠા થકાં, બધિ ન ખેસે કાય. ૪
 વચન સુણી રાજ તણો, જેસલ કીધ પ્રણામ,
 હુ છોડે તાહરો, જો સાડે એ કાંમ. ૫

અથ વાત

રાજ કહણુ લાગો નેઉ કોસ સોવનગિરછે એકણુ દિનમે ઉમા

દેવડી આવે તિમ કરબ્યો ઇસો સંભલેને પ્રધાનને સીખ કીધી ભલે
 મવણે સુત્રેને રાજાનું સીખ કીધી પવન વેગ મારગ ચાલીયા જાયે
 વૈહલરી અસવારીછે ચ્યાર પોહરમે સૌવનગિર જાય ઉતરીયા
 સાંમતસી રાજાને આચારી પળર હુધ તીરે જેસલ પવાસને આયને
 મિલીયા કસલ પેમ પુછણ લાગા જેસલ પવાસ મિલેને સમાચાર
 સંદેસા કહ્યા ડેરો ભલીસી જાઈગા કેઈ જાંણે નહીં તિણ જાયગા
 દીધો માહેરાણીજીસું મુજરો ગુદરાયો સાંમતસીજીને ઝાલીજી
 ઉમાદેવડી પવાસસું મિલેને ઘણા રાજાહુઆ જીમણ પાણિરી
 ઘણી આગત સાગતિ કીધી પછે કૈહણ લાગા માહરાજ સવારે
 મહાંને સીખ દીજે તરે બાજે દિન પવાસને છાંનો રાખીયો પછે રાજા-
 રાણી કૈહણે લાગા બાઈનું પરણાઈ તિણદિન હુથલેવે મહે
 રૂપયા લાખ એક કહ્યાછે સો મોટે માંડાંણ મહે ઉજળો કરાવસાં
 માંડરૈતો અઠે રણધવલ કુંમરસુ વૈરછે સો તો રાજ જાણેઈજ છે
 તિણ વાસતે અઠે કુવરજી આવે સકે નહીં અખેતો પવાસજીથે
 પધારીયા સો વડો કામ કીધો હિમે મહે આંણો કરાવસાં રાજ સૂસ-
 તા રહેા તદ રાજાજી મોકલાવરે વાસતે ગહણા ગાંઠા જડાવ સોવર
 કોડ એકરો વલે સગલી વસતરી ત્યારી કરેને સાંજે વૈહલ માહે
 સરખ વસ્તવાંનો ઘાલેને સજ કરેને મેલયોછે પ્રભાત હોણ લાગો
 તરે બાઈને વૈહલમે ખેઠાડી સકોઈ માતાપિતા પરિવારિસું કબીલા
 સીખ કરેને ચાલણરી તીયારી હુધ તદ એક વડારણ દીવાધારી બાઈરે
 દીધી જેસલ પવાસ પાડેત્રી ઐસેને રથ ચલાયો વાય વેગ પવને
 પવન મિલ્યા રથ હાલીયો જાયેછે કિતરેક દિહાડે પુગ
 નગરે જાય પોહતા રાજાનું વધાઈ દીધી માહરાજ જેસલ
 પવાસ આંણો કરે આયાછે રાજ સાંબલેને પોહત રાજાહુઆ
 નગર સિણગારીયો ઘણા આડંબર કરેને સાંમેલો કરેને મા
 લીધા પિંગલ રાજા ઉમાદેવડી સુખ ભોગવેછે જેસલ પવાસને ઘણું

ધન માલ ઘોડો સિરપાવ દેને રાજ કીયો હિમેં રાજ સુખે
૫ લોગવેઠે:

દૂહા.

વાત સુણી રિણધવલ સળ, કાલો થયો કુમાર;
પાટણ પોહતો પાધરો, આરિત કરે અપાર.

૧

અથ વાત.

પાટણરે ઘણી સોવનગિરરો વિગાડ ઘણો કીધો પણિ ગઢ
હાથ આવે નહીં વરસ દોય ચ્યાર ખપીયો પિણ કાંઈ જોર થાલે
નહીં. આપતો આપરે વિગાડ ઉંજડ કરિ ખેઠાછે.

દૂહા.

પટરાંણી પિંગલ તણી, અપછરરે આણુંહાર,
અછે ઉમાદેવડી, સુંદર એણ સંસાર. ૧
ઉમાં સોલે સિંગાર સંજિ, સેજ પધારે સંજિ,
પ્રાણનાથ પ્રીતમ મિલણ, સેજેં બચઠો હંજ. ૨
માથે ઘોઈ મેટ, ઉભી સુરજ સાંમહી,
તાહી ઉપની પેટિ, મોહણ વેલી મારવી. ૩
ભુપતિ ભાઉ ભાટને, કીયેજ કોડ પસાય,
આદ્યો નલવરગઢ ભણી, પ્રાણમી પિંગલ રાં

અથ વાત.

રાજા રાણીરે મારોમાહે ઘણી પ્રીત છે ઉમાદેવડીરે નવ માસ
પુરો હુઆ તઠે મારવણીરો જનમ હુઆ નગર સૈહિરમે ઘણા
વધાવણા કીધા ખેટા બચારા જિસા ઉછરંગ હુવે તિસા કીધા
હિવેં પુત્રી મોટી હોણ લાગી પદમણીરો અવતાર છે માથે

ભમરા ગુંજરવ. કરણ લાગા કસતુરીરો પરિમલ હોવેં તિસો.
અંગ સુવાસ છેં તરે માર્વાતે જાણીયો આ પદમણી છેં તરે
મામરા જતન ઘણા કરણ લાગા.

દૂહા.

વરસ દોઢ વોડ્યા જિમ્મે, ધરતી મેહ ન વુઠં,	
પડ પાંણી સહ દોષડો, પડે કાલંતર હુઠં.	૧
મારૂં થાંકા દેસમે, એક ન ભાજે ભીડ,	
કેં ઉચાલો કા અવગસણો, કા કોકોકે તીડ.	૨
પિંગલ પરજાનું પ્રીછવે, કીજે તે વડ કાય,	
કોઈ હાંમથે અટકલો, જેથ વર્સાજે જાય.	૩
જલ પડ કારણ પોજવા, દેસદેસ નર જાય,	
પોહકર પડ પાંણી પ્રવડ, સાંભલિ પિંગલ રાય.	૪

ચૌપદ.

પુંગલથી ઉચલા કીયા, ધણુ ગો વલ સહ સાથે લીયા,	૧
નગર લોક સધા પરવર્યા, આય ગુઠે પોહકર ઉતયાં.	
નીલા પડ ને નરમલ નીર, પરઘલ અન ઘત ગઉ પીર,	
ગાડે વાસ કીયો તિણુ ગામ સહુકો સુખી હુઆ તિણુ હાંમ.	૨

અથ વાત.

જિહ્વા ભાટ હુતો સો નલવરગઢ પોહતો માહરાજ નલ રાજસુ જાએ
મિલીયો પૂછણુ લાગા ઈતરા દિન ભાઉ ભાટ કઠે રહ્યા
તરે ભાઉ ભાટ કહણુ લાગો મહારાજ પુંગલ સૈહર તઠે પિંગ
રાજ રાજ કેરે છે માહા દાનેસરી છે તઠે મોનું ઈતારો દિન
લાગા રાજયે લાષ પસાવ દેને સીષ દીધી તિવારેં હું ઘરે આયો
ઇચ્છી વાત સઘલી ભાટ માંડેને કહી વલે નલ રાજરેં સાહ હજાર

સવારરી જમાત છે પાંચસેં હાથી લાખ એક પાયદલ છેં તીસ
હજાર સાંઢરા વાગ છેં ભલભલા કરહા છેં ઘડી જોજન જાયેં
તીસા છેં ગાંમ ગ્રાસ પળનો રાજરે ઘણો છે વેરી છેં સો
સખ પાય નમ કીયા છેં પચીસ તો રાજ લોક છેં.
ખવાસણુ પિણુ દસ આઠ છે સ કોઈ અસતરી વારો વાસો લાલે
છેં સઘલી સારીધી રાષે છે સારાં રાજલોકાં સિરેતો માહોર ગઢરા
ઘણીરી ખેટી છેં સો પટરાંણી છેં પિણુ રાજરેં પુત્ર નહી સો
રાજ રાજ અધર ચિતવે છેં પુત્ર હોવણુરા ઉપચાર કરે છેં ઇમ
કરતાં થકાં એક દિનરે સમૈ જોગેસર આય નિકલ્યો તિણે કહ્યો
રાજ ધારેં પુત્ર કોઈ નહીં છેં પીણુ એક ઉપાવ છેં તું પોહક
તીરથરી જાત જોલો અજ મહારે પુત્ર હોસી તો સમાણુસાં આવેં
ને જાત કરસું રાજાએ જોલમા કીધી તિણુથી કરેને રાજરે પુત્ર
હુઓ ઘણા ગાળા વાળ કરેને દસોટણુ કીધો સાલકુમર નામ
દીધો પુત્ર જીવે નહી તિણુ વાસતે ઉનાંમો નાંમ ઢોલોજી દીધો
છ હિમૈ કુમર મોટો હોણુ લાગો મહા સરૂપ દેવ અવતાર છેં
ઇસેં સમૈ તીન વરસરો હુઓ છે રાજ મનમૈ વિચારો હિમૈ
પોહકરણરી જાત કીજે તો સખરી ઇસો ચિંતવેને પરધાંન મું-
હતાને રાજ ભલાવેને સખરે મોહરતે સખરે સવણે રાજ આલણુ લાગા.

અથ ચૌપદ.

સાથે સેજ વાલા પંચાસ, સહસ ઉંટ એક સહસ મીહાસ
રાજ ભલાયો મુંહતા ભણી, રાજ આલ્યો ~~મળણી~~. ૧
ઘણી રિધ સાથે સંગલ ઘણો, સંગ એ નંદરાજ તણો,
જોજનસ એક નિરવહી, તીરથ પોહકર આયા સહી ૨
વિધસું ભેટ્યો આદિ વારાહ, અધિક હુઓ સઘલે ઉછાહ,
ભગતિ જુગતિ પુજા તસ ભણી, સદલી જાત હુઇ રાય તણી ૩

દૂધા

ઇણ અવસાર મેહ ઉનમ્યો, પ્રગટ્યો પાવસ માસ,

પાસે પિંગલ રાયને, કીયા ઉતારા વાસ. ૧

નમીયો ઉતર દિસા, ગયાણુ ગરજે ઘોર,

હુ દિસ ચમકે વીજલી, મંડે તંડવ મોર ૨

આર માસ નિયલ રહ્યા, સરવર તણે પ્રસંગ,

પિંગલને નલ ભુપતી, મિલીયા મન અતિરંગ ૩

વાત.

ખેહું રાજરે માહોમાહે પ્રીત ઇક ૧સ ખોહત હુઓ છે રાત દિન.
સેત્રા રહે છે જઠે જાયે તઠે લેલા જાયે રમે છે ઇક દિનરે સમાજેજે
નલ રાજા ઘોડો પેલાવે છે તસે સમીયે એક સિંસો ઉઠીયો રાજાયે
ઘોડો પુઠે દીધો સિંસો આગે ને નલ રાજા પુઠે છે ઇમકર પિંગલ
રાજરા ડેરાં માહે સિંસો તો નાહો થકો ઉમાદેવડીરાજ તંબુઆંમે
પોઢીયા છે તઠે કડિરાલંક માહે સિંસો જાય પેઠો નલ રાજા આપ
અલજે થકે ઉલે દીઠો દેવડીરો રૂપ જાણે સાખ્યાત અપછરા સ-
માન છે તિણુરી પાપતી જડાવરો પાલણો છે તે પાલણા માહે
નેરી ચીર છે સો પિંગલ રાજરી પુત્રી માતારી પાપતી પોઢી
છે સો ચીર ઝોઢીયો છે મારવણી સૂતી છે સો મારવણીરા
ડી રી અંગ દીપતી ચીર ખારાકુટ્ટી છે સો સોનેરી ચીર દબ ગયો
ઉપરિ લમરા ગુંજરવ કર રહ્યા છે મુખા કમલે સોલે કલા
ઉઘોત છે તલવરે ધણી ઉમાદેવડીનું અને મારવણીને ખેહુ
પોઢીયા દીકાં તિવારે ઘોડારી વાગ પાંચિને પાછા વલીયા તઠે
મનમે વિચાર કરણુ લાગા આજ પિંગલ રાજરી પુત્રા નહારા
કુંવરને પરણાવે તો મહારે વડો સગપણ હુવે હું લાજ છોડેને
પિંગલ રાજા કને પુત્રી માંગસું ઇમ વિચારેને નલ રા પિરે

ડેરં આયો હિમેં આંમો સાંમી મિજમાંની હોય રહી છેં ઇક-
 દિનરે સમાલોગે લલી વિછાયત કરાડેનેં પિંગલ રાજ નલ રાજરે
 ડેરે તેડાયા ઘણી આગત સાગત કીધી તરે નલ રાજ સે-
 ત્રાંજરે ખ્યાલ માંડીયો છે રાજન માહોમાહે રમેં છેં તરે નલ-
 રાજરો પ્રધાન છે સો કહણુ લાગો માકુરાજ થાં બેહું રાજે-
 સરાંરે માહો માહે પ્રીત છે પણિ સગપણુ હોવે તો અત્રીહડ
 સનેહ રહે તિણુ પરસંતાવે સાલકુમર રમતો રમતો આય ની-
 કલ્યો તરે કુંમરને લેને પિંગલ રાજ આપરે પેલે બેસાર્યો નલ
 રાજ કૈહણુ લાગો પિંગલ રાજ આપરી પુત્રી છે સો સાલકુમરને
 દીજે ઇસો સુણેને રાજયે પુત્રી દીધી સગપણુ કીધો માહો માહે
 સનેહ હુઓ બોહત રાજ હુઆ નલ રાજયે કહ્યો વીવાહરી
 સજાઈ ત્યાર કરો સગાઈ કરેને પિંગલ રાજ ડેરે આયા મારવણીનેં
 તેડેને લડાવે છે તરે ઉમાદેવડો કહણુ લાગા માકુરાજ આજ-
 બાઈનું ઘણું લડાવો છો સો કિસે વાસતે તરે રાજ કહે છે મહે તો
 આજ નલ રાજરો બેટો સાલકુંમર તિણુને બાઈ દીખી છે.

અથ દૂહો.

આવે ઉમાદેવડી, વાલંભ હીયે વિચાર;
 મનહર કોડી મારવી, દીધો સમુદ્રોં પાર. ૧
 કંતા અણુ દીડે કુંઅર, કીયો સગપણુ કાંઈ;
 પ્રીતમ પટરાણી કહે જેથ સિરજયો તિથ બાઈ. ૨

ચૌપઇ.

સુભ દિનને સુભ વેલા ઘડી, તેવડ લગન તણી તે વડી;
 ચવરી મહે મંગલ ચ્યાર, બાંની માંઠો મિલ્યા અપાર. ૧
 માયા તલ બેહુ બંધી ગંઠિ. પરણ્યા પોહકર તીરથ કંઠિ;
 ધવલ મંગલ ગાઈને ધુને કીયા, સાલકુ કુંમર મારૂ પરણીયા. ૨

વાત.

ઘણો અરથ ગરથ ખરચેને વીવાહ કીધો પોહકર તીરથ નામો લિખાણો આજ દોલો મારવણ ઈણ ઠિકાણે પરણીયા બેહુ રાજ ઘણા પુસ્યાલી હુઆ ઈમ કરતાં વરસાત ઉતરીયો સીઆલો ખેસણુ લાગો તઠે રાજન આપો આપણે દેશ જાવાને મતો મતે છે તઠે નલરાજરે આપસે પ્રોહિત છે તિણનું પિંગલ રાજ પાસે મેલેને કહાડીયો આજ મારવણી આણો કરાવો તરે પિંગલરાજ કહ્યો પ્રોહિતજી બાઈતો ભોલી છે, મા વિગર ધિણ એક રહે નહી સાલકુવર મોટો હોસી ને આણો આવસી તદ કુમરીને, આણો કરાવસ્યાં ઈસી વાત પ્રોહિત સાંભલેને નલરાજ આજે કહી તરે નલરાજ વચન માન્યો આપો આપણે દેસ જાવણુ લાગો માહો-માહે સીષ કરે ને ઉઠાચી ચાલીયા કીતરેક દિને આપો આપણે નગરે જાય પોહતા, આપો આપણે નગરે સુપે રાજ કરે છે, હીવે તો અલગી ભુમ હુઈ સો સમાચાર કોઈ આવે નહી ઈમ કરતાં દોલો મોટો હુઝો બહોતર કલારો જાણુ હુઝો તરે રાજ કહણુ લાગો દોલાને કોઈ જાણાવને મતી પુંગલનગરરા ઘણીરી બેટી પરણીયા દોલોજી જાણે નહી તઠા પછે નલરાજ આપરા પરધાન મુંહતો તેડેને પુછીયો આજ કુમરને સપરે ઠોકાણે પરણાવો તરે પરધાને સપરે સવણે ભલે મોહરતે આપ પયાણો કીધો કિતરેકદિને માલવે જાયે પોહતા માલવાદેસનો રાજ તિણરી પુત્રી પરણાવસાં ઈસો વિચાર કીયો.

દૂહા.

મારવદેસ મહીપતી, ભીમસેન ભુપાલ;
માલવણી પુત્રી સપર, સુંદર અતિ સુકમાલ. ૧

વાત

નલરાજરો પરધાન જાયેને સગાઈ કીધી સોનરી સાગતી
 છેડા સજી કરેને નાલેર જલેને સગાઈ કરેને પાછા આયા
 રાજનૈ પરધાન કહિયો માહારાજ સાલકુમરરી સગાઈ કરેને:
 આયાછાં સપરો લગન થાપેને જોએને સાહો કરો ભલો, લગન
 જોએને સાહો થાપ્યો ઘણા ગાજી વાજી ધવલ મંગલ પં
 ભાઈથી હોય રહીછે ઘણે આડંબરે ઢોલારી જન ચઢી કિતરેક
 દિહાડે જન માલવે જય પોહુતી ઘણા હરખ ઉછરંગસુ માલવણી
 પરણીયા પાંચસૈ હાથી પચાસ ગામ ચ્યાર હજાર તેજી, ઘણા ધન
 માલ ઈતરો ડાઈજો ભીમસેન રાજા ઢોલાજીનુ દીધો માસ એક ઉઠે
 રહ્યા પછે ભીમસેનરાજા કને સીધ માંગી રાજા સીધ દીધી
 ઘણા હરખસુ કરેને માલવણી પરણેને ઘરે પધારીયા ઘણા ભલો
 સાંમેલો કરેને નલવરગઢ માહે આયા માત પિતારે પરો લાગા
 તઠા ઉપરાંત માલવણીસુ ઢોલાજી સુખ લોગવે છે મ.હો માહે
 ઢોલારેને માલવણીરે અતિ ઘણી પ્રીત છે પણિ મારવણી બાલ-
 પણે પરણી તિશુરી વાત ન જાણેછે પુગલનગરરો કોઈ કાગઢ
 સમાચાર કિષાલે નહિ જો કોઈ ઠાવે આવે તો પણિ ઢોલાજીસુ
 મિત્રાવે નહી તિકો કાઈ પરણીઆંરી વાત જાણે નહી ઇમ
 કરતાં વરસ બારે વોલીયા પીણ જાણ્યો નહી. એક દિનરે સમૈ
 એક શોદાગર આયો તિણરે સાથે અનેક વોડા જતવંત છે
 સોતિણ નલવરગઢે આય ઉરા દીયા, આખા સૈહુર માહે સોજત
 આખાંરી વાત હુઈ ઇસાતો વોડા કહેન આયા, સો ઢોલૈજી પણિ
 વાત સાંમેલી સો ઢોલૈજી વોડા જોયા, જાતિ જાતિરા ભલા
 જોએને ઘણા ધન દેને મોલ લીયા હિવે પ્રભાતરા વોડા નિત
 ખેડારેછે શોદાગર પણિ ઢોલાજી સાથે વોડા ફેરવે છે માહો

માહે ઢોલૈજરૈને સોદાગરૈ ઘણી મિત્રાઈ અસનાઈ હુઈ છે
માહના પાં સાત સોદાગર નરવરગઢ રહ્યો પછે સીધ માંગેને
ઘરાનું હાલીયો ચાલતાં થકાં કિતરેક દિને પુંગલનગર જાય
પોહતો ઘણા ડાંબરસું પિંગલરાજસું જાય મિલ્યો નલરાજરા
કુસલારા સમાચાર કહ્યા ઘણો સુખ હુઓ.

દૂહાં.

સાંજિ સમૈ સોદાગિરૈ, આપ તણે ઉતારી;
જૈઠા છે તિણુ અવસરૈ, નયણે નિરખા નારી. ૧
દેષૈને તિણુ પુછીયો, કુણુ એ રાગકુંઆરી;
કિહાં પીહર કિહાં સાસરો, વિગતે કહો વિચારી. ૨
કુંમરી પિંગલરાયરી, મારવણી ઈણુ નાંમ,
નરવર ઢોલો નાહ ભણુ, પરણી પોહકેર ઠાંમ. ૩
વાત સુણી સોદાગિરૈ, જાણ્યો સહવિરતાંત;
બાલપણે પરણ્યાવિને, અંતર પડ્યો અનંત. ૪

ચૌપદ.

પિંગલરાજ તણે પવાસ, જૈઠા સોદાગિરને પાસિ;
ધુર હુંતી માંડીને ઘણી, વાત કહી મારવણીતણી. ૧
વલતો સોદાગિર ઈમ કહે, સાલકુંમર નરવરગઢ રહે;
મૈં થોડા તિણુને વેચીયા, ઢોલાસું ભાઈપણી કીયા. ૨
તિણુરૈ ઘરિ માલવણી નારિ, અપછરસમ જાણે અણુંહાર;
ઢોલારૈ તિણુસું બહુ પ્રીતિ. ચતુરાઈ લગી લાગો ચિત. ૩
હું વસીયો નરવર પ્રચમાસ, નિસદિન રહેનો ઢોલાપાસ;
સમાચાર સહુ તેહ તણા, કહીયા સોદાગર અતિધજ્જુ. ૪
મારવણી તિણુ વેજાવલી, છાંની સહુ વાતાં સાંભલી;
સાચૈ મન સોદાગર કહી, મારવણી હીયડે સૂચી. ૫

દૂડા.

સોઢાગર સંદેસડા, સાંભલીયા શ્રવણેહ;
 મારવણી મન મય હુઇ, મુકયો જલનયણેહ ૧
 સિંધ પરે સો જોયણું, પિવેત વીજલી યાંહ.
 ઢોલો નરવર સેરીયાં, ઘણુ પુગલ ગડીયાંહ ૨
 બાહડીયાં મુહાડીયાં, સહીયાં ટોલડીયાંહ;
 વાસી ચંદણ મહુમહે, માડુ લોવડીયાંહ ૩

ચૌપઈ.

સહીયર ટોલી સાથે કરી, મારવણી આઘી સંચરી;
 બા બહીયો નિહાં પીઉ પીઉ કરે, મારવણી પ્રીતમ સભરે; ૧

દૂહા.

બાબહીયા બજ ચંચડી, બોલે મધુરી વાંણિ;
 કે બોલંતો મઝકર, કે પરદેઝી પીઉ આંણિ. ૧
 ઉનમીયો ઉતર દિસા, ગાજે ગૂહીર ગંભીર;
 મારવણી પીઉ સંભરે, નયણુ વિથુટા નીર. ૨
 વાટે તિણુ આપી વહે, મારવણિ મનરંજિ;
 તાલ ચરંતી દિડીયાં, કુરજ એકણુ સંગિ. ૩
 કુરજાં આપો પંપડી, થાંકો વિનો વહેસ;
 સાથર લંધે પ્રીઉ મિલાં, પ્રીઉ મિલ પાછી દેસ. ૪
 ઉતર દિસ ઉપરાડીયાં, દિષણુ સાંમું હીયાંહ;
 કુરજાં એક સંદેસડો, ઢોલાનું કહીયાંહ; ૫
 માડુ મહેં માણસ નહી, મહેતો કુરજડીયાંહ;
 પીવ સંદેસો પાઠવો, તો લિષદો પંપડીયાંહ. ૬
 કુરજડીયાં કુરલાઈયાં, જરજિ રહ્યો સખનાલ;

જિણકી જોડી વીછડે, તિણકા કવણ હવાલ. ૭

તાડ ચૂગંતી દિઠીયાં, સર સાધીયો ગિમાર,
કોઈક અપર મન વસ્યો, સો ઉડી પંખ સમાર. ૮

સહીયર સઘલી સાથ કર, ઘરિઆવે મય મત;
સોદાગિર તૈરી વહે, કાંને સાલલી વત. ૯

ચૌપઠ.

વાતાં સહુ સંભલી ખવાસ, આયો રાજ પિંગલ પાસ;
વાત સહુ ઢોલારી કહી, સોદાગિર તેડાયો સહી. ૧

વાત.

સોદાગર માટે ને વાત સઘલી પિંગલરાજ આજે કહી,
મનમૈ વિચારે છે આજ ઢોલાનું તેડવાર દાય ઉપાય કરણ
લાગા, સોદાગરને સીધ દીધી, સો આપણે નગર જાય પોહતો,
હિવે પિંગલરાજ સોચ કરણ લાગો, આજ મારવણી મોટી
હૂંઠ, વર પ્રાપતિ હૂંઠ, સાલકુંભર આણે નાયો, તિણરો કાસુ
વિચાર કીજે, ઇણ વાતરી ચિંતા રાજરા મનમૈ ઘણી રહે છે,
હિવે માવણી પીણ સોદાગરરા વચન સાંભલ્યા છે, સો ચીંતા
કરે છે, વલતો ન અપો, વલે અંગ આલસ મોડે છે, નીસાસા
મેલેછે, વિરહ વેદના જલે છે, શ્રી ભગવાન જીઈસા ભરતારસુ
હું કદિ મિલસું, મહા ચુતા ચતુર વિચણ છે, રૂપવંત છે
ઢાંની માંની સરળ ગુણે સંપુરણ છે ઇસા ભરતારસું મિલસ્યું
સો દિન ઘડી સુકીયારથ છે યું કૈહતાં બીજી સખીતો ઘરે
આપરે ગઈ એક દીવા ધરી પોતારી અંગ પવાસણ છે, સો
આપ કને રહી છે, તિણ આજે આપ વાત કરે છે, બાઈ ઓજતો
મહારા વાલંભરી વાત સુણી તડા પછે મહારા જીવનું જક નહી
છે, ઇમ વાત કરતાં રાતિ ઘણી ગઈ સખીને નિંદ આવણુ લાગી

પણિ આપરીતો આંધિ નીંદ ન પડે છે, તરે આવી રાતિ હોણુ લાગી
 તરે સધો જાગેને સમજાવે છે, બાઈજી સુએ રહેા સારી વાત
 આસા ન હોસી યાં હરી ઈચ્છા શ્રીરામજી સંપુરણ કરસી
 ઈસા વચન મારવણીરાને પવાસણરા માતાયે સાંભલ્યા, તિવારે
 ઉમાદેવડી છાંના ઉભા રહે ને, સાંભલે છે, સધી પ્રતે મારવણી
 કહે છે, મોને તો આજ નીંદ નાવે છે વિરહાનલ બાઈ કહે છે,
 મોનું પ્રીતમ સંભરે છે, ઘણા વિલાપ કરે છે, આંખ્યાં આંસુ
 જરે છે.

દૂહા

- કુરજડીયાં કુરલાઇયાં, ચલરે પેલે ધ્રંગ;
 સૂતી સજન સંભર્યા, કરવત વુહો અંગ ૧
- કુરજડીયાં કુરલાઇયાં, ઘર પાછલે વણેહ,
 સુતી જન સાંભર્યા, ધ્રહુ ભરીયા નયણેહ ૨
- કુરજડીયાં કુરલાઇયાં, ઉચી વૈસ કરીર;
 સારાંજયું સલીયાં, સાજન માંહિ સરીર. ૩
- સહિ પ્રીતમ સદેસડા, મારવણી કહીયાંહ,
 માતા મનમે જાંણીયો, વિરહવીયા પઘ્યાહ ૪
- ઈણુપર ઉમાદેવડી, જાંણી મારૂ વાત,
 સૂપ્રભાત કૈહવા ભણી. પિંગલ પાસે જાત. ૫
- આપે ઉમાદેવડી, સાંભલિ પિંગલરાય;
 વિરહ વીઆખે. મારવી, નહી રાષણરે દાય. ૬
- નિતનિત નવલા સંઢોયા, નિતનિત નવલા સાજિ;
 પિંગલરાજા પાઠવે, ઢોલા તેડણ કાજ ૭
- ઉઠાથી કે આવે નહી, ઇહાંથી સહુકો જાય;
 ઢોલા તણા સંદેસડા, વગડ વિચાલુ પાય ૮

પિંગલ દિન પ્રતિં પાઠવે, ઢોલા નિરતન હોય;
માલવણી મારે તિહાં, પુંગલ પંથી સોય. ૯

ચૌપઠ.

ઇણ પ્રસ્તાવે સાલકુમાર, માલવણીસું પ્રીત અપાર;
ન ખેડાંરિત ઉનાલે તણી, કરે વાત નંદિર આપણી. ૧
અલગાથી દીઠી આવતી, તિસડે માતા પાવતી;
તે દેખે રાજકુમાર, કરે કપટ નિદ્રા તિણવાર. ૨
માતા આવે ઉભી રડી, જાણ્યો સૂત પોઢ્યો છે સહી.
વહુ કનૈ સાસૂ તિણવાર આરીસો માંગે સુવિચાર. ૩
વહુ દેતાં લગાડી વાર, સાસુ આંણ્યો મન અહંકાર;
વહુ વડાઇ એતી કરે, મારવણી અલગી છે જરે. ૪
પિંગલરાય તણી અંગળ, મોસુ અલગી વહુ રંગળ;
તોતું ન્યાય કહે અહંકાર, ઇમ કહી માતા વચણ બેચાર. ૫

અથ વાત.

ઇસા વચન કહેને સાલકુમારની માતા ઘરે ગઇ ઢોલે સગલી
વાત સુતે સાંભલી, માલવણી ઇસા વચન સાસુરા સાંભલેને
દલગીર ચિંતાતુર થઇ ઢોલાજીકને વૈણ મન રાખેને માંગે છે
માહરાજ રાજકુવાર એક અરજ કરું છું, હાથ જોડેને મનમોડેને
કાયા સંકોડેને શ્રી કુંવરજી કને વચણ માંગુ છું, આજ માહ-
રાજ કુંમાર કોઇ પુંગલસું આવે સો મહારે હવાલે કીજે, મો કના
આવે સો કાસીદ પહિલા મેલજો, રાજકને હું વચન ઓ માંગું
છું. ઢોલેજી પુસ્યાલી હો એને વચન દીધો, હિમે માલવણી
પુંગલ સૈફુરરા મારગરા ઘાટ છે સો ખાંધાયા આપરા ઇતખારરા
આદમી થા સો ચોકી રાખીયા વલે ચાકરાંતું ઇસો કહ્યો પુંગલરો
કોઇ પુરૂષ આવે તણુને આવણ મત દેજ્યો ને આવે સો પરા

મારજ્યો, પણિ નરવરગઢ આવણુ મત દેજ્યો, ઇસો તરતોજ
 માલવણીયે કીધો છે તરૈ પિંગલરાજનું કિતરેક દિને ષળગિ
 હુમ, આજ માલવણી પુંગલગઢરા કાસીદ પરા મરાવૈ છે
 તરૈ પિંગલરાજરૈ ભીમસેન પ્રોહિત છે ઘણો ઉતખારી આદમી
 છે તિણનું પિંગલરાજ તેડેને કહણુ લાગા પ્રોહિતજીથે જાએને
 ઢોલાજીનું તેડે આવો યાંસું આ કામ હોસી બીજે તો જાએ
 સો કાંમ કરે નાવૈ તરૈ પ્રોહિત કહણુ લાગો માહારાજજી
 પ્રમાણુ હું હાજર છું ને જાસૂં ઇમ કહેને પ્રોહિતને સિરખાવ
 દીધો હિંમ આધા સૈહર વાત વિસતરી છે પ્રોહિત ઢોલાનું
 તેડવા જાએ છે ઇસી વાત મારવણી સાંભલી તરૈ માતાનું કહણુ
 લાંગી થે માજી જાએને બાપજીનું કહો અડે વિરામણુ મેલાણુરો
 કાંન નહી.

અથ દૂહા

બાબા વિપ્ર મોકલે, જિણુરી ઉતમ જાત,	
મેલો ઘરણ માંગતા, વિરહ પુકારૈ રાતિ.	૧
પાછે પ્રોહિત રાષીયો, તેડ્યા મગણુ હાર,	
જે લેલક ગીતાં તણા, વાત કરૈ સવિચાર	૨
ત્યાંને વાગા વેસદે, ઘણા દીયા ત્રીહાસ;	
સીધ કરે પિંગલ કનૈ, આયા માડ પાસ.	૩
મારવણી લણાવીયા, માડ રાગ નીપાય;	
દૂહા સંદેસ તણા, દીયા તિણાં સીધાય.	૪
પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને કહીયાંહ;	
પિંડ સહી છે પ્રાહુણો, એથે કિથ લહીયાહ.	૫
પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને સમજાય;	
જેવનહ સતી હોય રહ્યો, અંકુસ ઘોતો આય.	૬

- પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને સમજાય;
જેવન પાકો અંખ હોય, રહો રસ લ્યોની આય. ૭
- પંથી એક સંદેસડો, ઢોલાને સમજાય;
કણ પાકો કુષ સપરે, ભોગ ભરોતિ આય. ૮
- પંથી એક સંદેસડો, ભલ માણસ તું ભાષ;
આતમ તુજ પાસે અછે, પ્રાણનાથ હિત રાષ. ૯
- પિસૂણાં ચિંત્યો મત કરો, મનસું મ રીસારેહ;
કુરળાં લાલ બળાહણું, પિણુ પિણુ ચીતારેહ. ૧૦
- ઉદાસી ગલ હથડા, ચાહંતી રસ યુધ;
ચઢિ ઊચી આત્રિ ગજયું, માગ નિહાલે મુધ. ૧૧
- ભરે પલટે ભીલરે, ભીલરી ભીપલ ટેહ;
પંથી હાથ સંદેસડા, ધણુ વલ વંતી દેહ. ૧૨
- પંથી હાથ સંદેસડો, જેતું આપે વત;
ધણુ કણ ચરરી કંબજયું, સુકી તોહિ સુરત. ૧૩
- સુષવિ (રિ) હાવો સજના, પરમંડલે થયાંહ;
જેવે હાડ નહા રહી, વલે મિલે વો ત્યાંહ ૧૪
- વિહલો આવે વલહા, નાગર ચતુર સુજાંણ;
તો વિણુ ધણુ વીલખી ફિરે, ગૂણુ વિણુ લાલ કળાણ. ૧૫
- જે તું ઢોલા નાવીયો, મેહા પેહલે પુર;
વીચ વહેસી વાહલા, દુરિસ દુરો દુર. ૧૬
- જેતું ઢોલા નાવીયો, શ્રાવણુ પેહલી તીજ;
સેહરાં પવેસી વીજલી, મુંધ મરેસી ધીજ. ૧૭
- વીજલીયાં પિલા મિલીયાં, ઢોલા હું ન સહેસ;
જે આસાઢે નાવીયો, શ્રાવણુ ચમક મરેસ. ૧૮
- જે તું ઢોલા નાવીયો, મેહાં નીગમ તાંહ;
કીયો કરાયો સજનાં જાંવું પાવક માંહિ. ૧૯

કાગુણુ માસ વસંતરિત, જો ઢોલા નાવેસ;
 ચાચરૈ મિસ પેલતો, હોલી ઝંપાવેસ. ૨૦
 રૂની નિસદ્દિન ભરિ, સુણે ઢોલા તું જોય;
 હુથેલી છાલા પડ્યા, ચીર નિચોય નિચોય. ૨૧
 પંથી હેક સંદેસડો, લગિ ઢોલા પોહચાય;
 જોવન કલીયાં મોરીયો, ભમરા ઝેસો આય. ૨૨
 જિણુ દિસતું સગન વસૈ, તિણુ દિસ મોહિ સલાંમ;
 જળથી હમ તુમ વીછડે, તળથી નયણે નીદ હુરામ ૨૩
 જોથે ઢોલા નાવીયા, કે કાગુણુ કે ચૈત;
 તોમહે ઘોડા બાંધીસાં, કાતી કુડીયે પેત. ૨૪
 ઢોલા આજ્યો વેગસુ, ન આયા તો નિમલેસ;
 મારૂ તણે કરંકડે, વાયસ ઉડા વેસ. ૨૫
 પંથ પસારણુ જગ ભમણુ, કહ્યા સંદેસા ભાટ;
 તિહાં દેસાં તિણુ માંણુસાં, કદહી જોવું વાટ. ૨૬
 થાંકા સગન જિહાં વસૈ, સો ચંદ ચઉથે ભેમ,
 જોજીયાતો આવસાં, મુઆ તો ઉણુ હીજ દેશ ૨૭

ચૌપદ.

સગલાહી દુહા સીખીયા, માંગી સીપ મારિગ સિર વહુયા;
 પંથ વહંતાં પુછે કાય, દેસ અનેરો દાવૈ સોય ૧
 ભાટ વેસને વાટાં વહૈ, પુંગલ નામ પ્રગટ નવિ કહૈ;
 ગઠ નરવરૈ આયા ઘાટ, માલત્રણી તિણુ બાંધી વાટ. ૨
 તિણુનુ ઝાલ્યા મારૂ જાંણી, તતિષિણુ ઝોલ્યા બીજી વાંણિ;
 પાંચ દિવસ ઉલગીયા જઠે, ભાટ જાણિનૈ છોડ્યા તઠે; ૩
 રાતે નરવર ગઠ આવીયા, કુંભારા ઘરિ ડેરા કીયા;
 ભાઉ ભાટ તણે આવાસ, નાંમ ઠામ પૂછે ઇક પાસ. ૪

વાત

ઈતરે સમૈ ભાઉ ભાટરૈ ઘરે ગયા, ભાઉસું જાય મિલ્યા,
 પિંગલરાજના સમાચાર કહ્યા, મિજમાંની પિંગલરાજ દીધીથી
 સો ભાઉજીરી નિજર કીધી ભા રાજ હુઓ, ભાટને કહ્યો,
 આજ મહે છાંના આયાછાં, તરૈ ભાઉ કેહણુ લાગો, મારવણ
 થાંનું આયા જાણસી તો પરા મરાડસી, થે પરજપતરૈ ઘરે
 છાંના રહજ્યો, સીધો આટો મહે થાંનું ઘણોઈ પુરવસ્યાં. જસે
 અવસાંણુ હોસી, તરૈ મહે થાંનું સાલકુંવરસું મેલવસાં, એ
 છાંના રહે છે, હિમૈ એક દિનરે સમાજેજે માલવણી રથ
 જોતરાયેને, સખીયાંનુ સાથે લેને વાગ વગીચે રમવા ગઈ
 તઠે ભાઉભાટૈ ઉણાં જાચિકાને જોલાયા, ચાલો આપે જાચિકાં
 ઢોલાજી કને જવાં તરૈ ભાઉભાટને જાચિક લેલા હોયને કુંવર-
 જસું આય મુજરો કીયો, ઢોલાજી ભાઉભાટને પુછે છે, એ
 પરદેસી થાં સાથે કુણુછે, તઠે ભાટ કેહણુ લાગો, માહરાંજ કુમાર
 એ ગાયન રાજરે સાસરાં છે, તઠે ગાયન આલાપચારી કરણુ
 લાગા વૈ ગાયન છ રાગ છતીસ રાગણીરાલેહ ભાવ સગલા
 જાણે છે, માહા સૂકંઠી છે, જિકે દૂહા મારવણી સીધાયા છે
 તિકે માફ રાગમૈં ગાવણુ લાગા, સગલાહી દૂહા ઢોલેજી સાંભલ્યા,
 તરૈ ઢોલેજી પુછીયો ભાઉભાટ કહે છે;

અથ ચૌપદ

કુંણુ ઢોલો કુંણુ માફનારિ, રૂપે રૂડી રાજ કુંવાર;
 વલતો ભાટ ઢોલાનું કહે, પદમણુ પરણી તું નવિલહિ. ૧
 પિંગલરાય તણી કુંઅરી, અપછર રૂપ રાધા અવતરી;
 પોહકર તીરથ આલા પણે, પરણીયા ઉછવ કરિ ઘણે. ૨

અથ દ્રહા.

- એ ગાયન તિણુ પાઠવ્યા, સાલ કુમર તુજ કાજ;
માલવણીસું ખીહતા, મૈ મેલાયા આજ. ૧
- મારવણી સૈ મુખ કહ્યા, દ્રહા મિસ મદેસ;
જે માફ મિલવા કરો, તો પધારો ઉણુ દેસ. ૨
- ભાટે મારવણી તણા, કીધા ઘણા વપાણુ;
માફ જિણુ દીડીં નહી, જીવ્યો ત્યાં અપ્રમાણુ; ૩
- ભાઉ ઢોલાને કહે, દીજૈ સીધ પસાવ,
વાટ જીવે ઉતાવલી, રાજ પિંગલ રાવ. ૪
- જેએ મોડા જાવસૈ, માંહરા મુખ સંદેસ;
મારવણી એ માનની, પાવક કરસી પ્રવેસ. ૫

વાત.

સાલ કુંવરજીસું ગાયન જણુ કૈહણે લાગા માહારાજ
મારવણીજી આગઈ માસ દોય કહે આયાછાં, વાટ જોતા હોસી,
રાજ મહાંનું સીધ દીજૈ, ઢોલૈજી ઘણા પસાવ કરને ઘણો ધન
દેને વીસ ઘોડા પચાસ હજાર પીરોજી વાગા વેસ ઘણા દેને
રાજ કીધા ભાઉ ભાટને પિણુ સાથે મેલ્યા તોણુ સાથે મારવણીને
અહણુ ગાઠા સૈદ નાણી અપુરવ વસ્ત્ર દેને ઢોલૈજી મેલી વલે
કહજ્યો ઢોલૈજી વેગા આવે છે પછે સિકારરૈ મિસ ઢોલૈજી
પોહ્યાવણુ જાયે છે વલે સમાચાર કહે છે.

અથ દ્રહા.

- ભાઉ ભાટ સંદેસડા, દિસ સયણાં કહીયાંહ,
ઢોલો માફ ઉમહયો. સાંઈ દે મિલીયાંહ ૧
- અજાણે વિરહો કીયો, રિષેઈ મ કરીજ;

ઢોલા તણા સંદેસડા. અલગાં થકી કહીજ.	૨
ઢોલો ઘણુ માહીયો, અલને લાગો એમ;	
ભરિકરિ મુઠિ ઉડાડિજે, મન સીચાણુ જેમ.	૩
કમોદની જલહર વસૈ, ચંદો વસૈ આકાસ:	
જે જિણારૈ મન વસૈ, તિકે તિણારૈ પાસ.	૪
મઠમાહે તાપસ વસૈ, વિચૈ દીજે જીકાર;	
હમતુમ એસા રંગહૈ, જાણુતહૈ કરતાર.	૫
ગાહું પૈહલા નીપજે, સિર પોતર વરતાસ;	
પહિલૈ ચોથી માતરા, હમચોહૈ તુમ્હ પાસ.	૬

અથ વાત

ઈસડા સમાચાર ઢોલેજી લાઉલાટનું કહેને સીષ દીધી, આપ ધરે આયા પિણુ મનમૈ દિલગીરાઈ ઉપની, તિમૈ તિણુ સમીચૈ માલવણી રમે પેચેને સાંજડા મૈહલ પધારી સોલૈ સિંગાર સજેને સેજરી પાષતી પ્રીતમ કને આય ઉભી રહી; તિસૈ ઢોલાજીનું ચિંતાતુર દીઠા, તરૈ માલવણી કુંવરજીરા પવાસનું પૂછણુ લાગા આજ કુંવરજી આજ ચિંતાતુર થકા પોઢીયા છે, સો કિસૈ વાસતૈ, તરૈ પવાસ કહણુ લાગો માલવણીજી આજતો લાઉલાટે આપસું ઘાત પેલી છે પિંગલરાજીરા ગાયન આયાથા તિકે ઢોલાજીસું લાઉ લાટૈ મેલવ્યા. મારવણીરા સમાચાર કહ્યા વચે ઘણા વષાણુ કીધા ઢોલેજી સગલાઈ સાંભલ્યા તરૈ ઢોલાજીરો મન ઉચક હુઓ છે; અઠૈ ઉણાં ગાયનાંને દિન વીસ પચીસ રાપીયા, આજ ઉણાંને ઘણા માલ સિરપાવ દેને આજ વાગ પધારીયા તરૈ ઉણાનું આજ સીષ દીધી છે લાઉલાટ પણિ સાથૈ ઘણી મિજમાની દેને સાથૈ મેલીયો છે તિણુ વાસતૈ કુંવરજી

હિલગીર છે ઇસડી વાત ખવાસ કનેથી માલવણી સાંભલી તદાથી
કરેને માલવણી પ્રીતમ પાસેઆય ઉભી રહી;

અથ દૂહા.

- ચિંતા કાચણ જ્યાં નરાં, ત્યાં દ્રિઠ અંગન માય;
જે ધીરજ ધીરપણો કરે, ભીંતર પેસી પાય. ૧
- મન સંકાણી માલવી, પ્રીતિ દેષે ચલ ચિત્ત;
કે મારવણી કાંને સુણી, કે કાયક નવલી વત. ૨
- માલવણી તું મનસમી, જાણે સહુ વિમેક;
હરિણાંધી હાસને કંઠો, તોકરાં દિસાવર એક ૩
- તંતીતાલ તંબોલ રસ, સુરહ સુમધો જાંહ;
આસણ તુરી પગ મોજડી, કિસો દેસાવર તાંહ. ૪
- હિરણાંધી પ્રીતમ કહે, તો આંણુ તો પાર;
મૂલ તાંણી જે મન સમા, મુંહજે મોલ અપા ૫
- ઘરિ જોઠાં હી આવસી, લાષે મુહાં લડંગ;
ત્યાં હુંતી ચુણિ લેવસાં, વાંકે હિ વિડંગ. ૬
- ઈંદર રાજા ઉલગાં, જોયે કહોત જાહ;
રૂઠા ગ્રહણ નીપજે, માલવણી મેલાંહ. ૭
- ઈંદર રા ઉલગણુ, હુંથાં જાંણુ ન દેસ;
ઘર જોઠાંહી આલરણુ, મોલ મુંહ ગાલેસ. ૮
- કાઠી કરહ બિયું લીયા, ઘડીએ જે આણુ જાય;
માલવણી મોનું કહો, તો આંણુ એથ વસાય. ૯
- પ્રીઆ ન મેલું કછદિસિ, તિણહ પરેરે દંગ;
લંકાનેણી ચંગ ઘણુ, ભુલા જસ્યે સંગ. ૧૦
- ગય ગમણી ગુજરધરા આંણુ દિવણી ચીર;
મનહ સમાણી માલવી, સહે તુજ સરીર. ૧૧

- સહસે લાષે લેયસાં, પરિઘન રૂડા વેસ;
ઘરિ ઝેઠાંહી પ્રીતમા, પટોલા પહિરેસ. ૧૨
- વલિ માલવણા વીનવૈ, પ્રીઝિ હું ઢાસી તુજ;
ચિતચિંતા અંતર વસી, સોય પ્રકાસો મુજ. ૧
- સુણિ સુંદરી ઢોલો કહે, લાણું મનરી તિ;
મારવણી મિલવા તણિ, પરી વિલગી પંતિ. ૧૪
- માલવણી સાંભલિ વચન, વિરહ પસરી જો અંગ;
ઉભીથી પડ હડ પડી, જાણિ કડસી ભુયંગ ૧૫
- સીતલ પાણી છાંટીયા, સીતલ ઘાતે વાય;
હુઈ સચેતી માલવી, પ્રીય આજે વિલલાય ૧૬
- યલત તાહુ સાંમુહી, ઢાજેસો પ્રીયાહ;
મહારો કહીયો ને કરો, તો ઘણુ વુઠે ઘર જાહ; ૧૭
- કહીયે માલવણી તણે, ઢોલો રહ્યો જે માસ;
ઉનાલો ઉતારીયો, પ્રગટયો પાવસ માસ. ૧૮
- ગોષે ઝેઠા એકઠા, માલવણીને ઢોલ;
અંખર દીઠો દીઠો ઉનમ્યો, તેય સંભાર્યા જોલ. ૧૯
- પગિ પગિ પાંણી પંથસિર, થાઠી વાઢલ છાંહ;
પાવસ આયો પદમણી, કહોત પુંગલ જાંહ. ૨૦
- ઘરની લીધણ પું રી, ધરિધરિ મંગલ ચ્યાર;
મારૂ દેસ સોહાંમણો, શ્રાવણ સંજે તિણ વાર. ૨૧
- વેલડીયાં હુરીયાં હુઈ, વિચ વીકસીયાં ફૂલ;
ને ભરિવુઠો ભાદ્રવો, તો મારૂ દેસ અમૂલ. ૨૨
- નહીયાં નાલા નીજરણ, પાંણી ચડીયા પુર;
કરહો કાઢમ કમ કમૈ, પંથી પીંગલ દૂર. ૨૩
- પાવસ આયો પ્રીતમ, પગે વિલાંબી ગાર;
વનાં વિલાંબી વેલડી, નરાં વિલાંબી નાર. ૨૪

જિણુ દીહિ પાવસ જરૈ, બાબડીયો કુરલાય;	
દિનદિનરો દૂષ વલ માસો, કિમ સૈહણો જાય.	૨૫
અતિ ઘણુ ઉનમિ આવીયો, લાગી રિત જડવાય;	
બગડી લલાજ બપડા, ધરણિ ન મુંડે પાય.	૨૬
મહિમોરા મંડવ કરૈ, મન મય અંગ ન માય;	
હું એકલડી કિમ રહું, મેહ પધાર્યો માય.	૫૭
બાબડીયો પીયુ પીયુકરૈ, કાચલ સરલૈ સાદ;	
પ્રીતમયે અલગા રહો, તો સેજિ કિસો સવાદ.	૨૮
ડુંગરીયા હરીયા હૂયા, વનહ જંગોરૈ મોર;	
ઘણુરિતિ તીતે નીકલૈ, ચાકર માંગિણુ ચોર.	૨૯
ચોર મન આલસ કરિ રહે, જાચિક રહે લોભાય;	
રાજદેમે નર કયૂં રહે, માલ પરાયા ખાય.	૩૦
ઢાલા રહો ન વારીયા, મિલવો દઈ ખરે લેષ,	
મારો કહીયો જો કરો, તો દસરા વા લગિ દે.	૩૧
વયણુ માલવણી તણુ, રહીયો સાલકુમાર;	
પ્રેમૈ બાધો પ્રીતિ રહે, હુઓજ ચલણુહાર	૩૨
સીઆલૈ સી પડે, ઉન્હાલૈ લૂ વાય;	
વરસાલૈ ભૂં ચીકણી, ચાલણુ રિત ન કાય.	૩૩

અથ વાત.

માલવણીરા પેમસું કરૈનૈ, ઢાલોજ મહીના દોય ચ્યાર
રહીયા, પણિ મારવણી ષિણુ એક વીસરૈ નહી, ઈણુ અવસરૈ
ભાઉભાટનૈ મંગણી હાર પૂંગલનગર જાએ પોહતા છે પિંગલ
રાજાજસું જાએ મિત્યા પગે લગાડીયા ઘણા પિંગલરાજ
બહોત રાજ હુઆ ભાઉભાટ ઢાલોજરા સમાચાર કહ્યા
ઢાઢીયાંનું સિરપાવદેનૈ ઘરાંરી સીષ દીધી, સાખાસો વડો કામ
કીયો હિમૈ ભાઉભાટનૈ ભલી જાયગા ડેરો દિરાયો, ઘણો માન

હીધો સીધા થાલી । જાળતો કીધો ઘણી સૂપરી પાતાં કહે
 રાજ રાજ હુવે છે વલે રાજને ભાટ કહે છે. માહારા
 ઢાલેજી કહાયો છે આંણારી તાકીદ કરાવજો મોનું ઇણ કાંમે
 મે યો , વલે મોને કહ્યો છે, મહે આવાં તાં સુધી થે
 પૂંજલનગરે રહિજ્યો સો જોને પિંગલરા ને રાજ લોક
 જોહત રા હું ૧, ૧ મારવણીનું ગ્રહણાં ગાંઠાં હીર ચીર
 સિરપાવ થાસો રાણી માદેવડીજીરે હાથ દીયા ચિગાનું
 સ ૧૨ દેજી ૩ । તિકે મારવણીજીનું કહ્યા, મારવણી
 બ ૧૨ રાજ હુધ હિમે મારવણીજી વાટ જોવે છે હિમે મહા ।
 પ્રીતમ ૧વસી ૧૨રા ઘણા જતન હોવેછે ૫ રહેછે.

અથ ચૌપદ.

ઇણ પ્રસ્તાવે સાલકુમાર, ચિંતા ચાલણ તણી અપાર;
 માલગણી મન લગતાવીયો, તિતરે દસરાહો આવીયો ૧
 ઢાલો મારવણીને કહે, હિમે સહ કોઇ વાટાં વહે;
 હિવે જો હસીને દો આદેસ, તો પોહયાં મારવણીરે દેસ. ૨
 મારવણી વાતાં સાંભલી, વ્યાખ્યો વિરહ ધર્મ કુલી;
 કંતા ૧ લ સાલકુમાર, જીવણ મરણ તુમે ભરતાર. ૩

અથ દૂહા.

જાણુ હી પાલો પડે, ટાપર તુરી સૂઝાય;
 તિણુ રિત ખુદી હીજીરે, તુરણી કેમ રહાય. ૪
 જિણુ રિત મોતી નીપજે, સીપ સમુદાં માંહિ;
 જિણુ રિત ઢાલા ઉમહયા, યુંકયું મેલે હિ. ૫
 બાખડીયા ડંગર દહણુ, છોડિ હમારો ગામ;
 સારિ રાતિ પૂકારીયો, લેલે પીઉકો નામ. ૬
 ઢાલા હુંતો બાહિરી, કવલી મોલિ વિકાય;

- જળ દે ધરિ આંગણે, ઉભી લાપ લહાય. ૭
- જિણુ ફીકે પાલો પડે, માથા તિડે તિલાંક; ૮
- તિણુ દિન જાન્યો પાંડૂણા, કલિરવ કુર જડીયાંક; ૯
- હાલું હાલું પીણ કરે, ઘણુ હાલણુ ન દેય; ૬
- ઝળ ઝળ ઝૂંઝે પાગઠે, ડળ ડળ નેણુ ભરેય. ૬
- હાલું હાલું કી કરો, હીયડે સાલિમ દેહ; ૧૦
- જે સાચાહી ચાલસો, તો સૂતી પલાંણુક. ૧૦
- ઢાલે ચિત વિમાસીયો; માડૂ દેસ અલગ; ૧૧
- આપ જાએ ને જીવીયો, કરહાં હંદો વગ. ૧૧
- પલાંણ્યા પવને મિલે, જોયણુ ઘડીયાં જાય; ૧૨
- ઢાલો કહે રખારીયાં, કરહો સોય દિવાય. ૧૨
- જિણુ મુષ નાગર વેલડી, કરહો એહ સુચંગ; ૧૩
- ગૂંઢ ગિરી આશે ચરે, પાંણી પીવેત ગંગ. ૧૩
- કિણુ ગલિ ઘાલું ગૂઘરા, કિણુ ગલિ ઘાલું લજ; ૧૪
- કોઈ ભલેરો કરહલો, માડૂ મેલે અજ. ૧૪
- મોગલિ ઘાલે ગુઘરા, મોગલિ ઘાલે લજ; ૧૫
- સાંઠિ ઉપરનો કરહલો, માડૂ મેલું અજ. ૧૫
- પીઉ કારણુ પીલી હુઈ, લોક જાણે પિંડ રોગ; ૧૬
- છાંના લાંઘણુ મહે કરાં, વાલમ તણે વિજોગ. ૧૬
- ઢાલો કરહો સજડીયો, ઉપરિ માંડ પલાંણુ; ૧૭
- સોવન ઉર માલા ગલે, ચાલણુરે પરિયાંણુ, ૧૭
- માલવણી મન હૂંબલી, આઈ વરગ વિમાસ; ૧૮
- રખાઈ પુછી કરી, ગઈજ કરહા પાસ. ૧૮
- કરહ! તું મન કુઅડો, વેધક કરે વિછોડ; ૧૯
- અજે સકુઆરો ફિરે નહી કાંમણુરો મોહ. ૧૯
- અમડી છાંડી એકતી, કરહી કરત વિલાપ; ૧૯

કહીયો લોપાં સાં રો, સુંદર લહાં સરાપ. ૨૦

કરહા તો ।ડે મ , માહારો કહ્યો કરીજ;
ઢોલો માડ મહ્યો, ષો । હોય રહીજ. ૨૧

ષોના હોવાં તો ડાંભિનાં, બાધા બુષ મરાંહ;
જાસાં ઢોલારે સાસરે, હરીયા મુંગ ચરાંહ. ૨૨

કરહા રહે નિવારીયો, હલ ફલ લાગી કાય;
ના ડાંભ દિવાડિસાં, ડાંભતહી મર જાય. ૨૩

બાંધૂં વડરી છાંહડી, નીડું નાગર વેલ;
ડાંભ સંભારૂં હાથસું, ચોપડસું ચપેલ. ૨૪

કરહા માલવણી કહે, સાંભલ ષોલાં સાચ;
તાતો લોહડો જો લગે, તો મુજ માને વાચ. ૨૫

અથ વાત

ઈસા વચન કરહાનું કહેને માલવણી ઘરે આવા ઢોલૈજી કરહો જોયો કરહો કુડે મને ષોડાવા લાગો, તરે ઢોલૈજીનું ફિકર ઉપની પુંગલનગર જાણે! છે, ને કરહો તો ષોડો હુચ્યો ઈમ વિચારેને ઢોલૈજી લોહાર તેડાયા અજ ડાંભ દિવાડણા, તિણુ સમૈ લોહારે લોહ તાતા કીયા રાતા લાલ કરેને હાથમૈ જાલેને ડાંભ દૈણુ લાગા તિણુ સમૈ માલવણી આચે ને કુંવરજીનું કહણુ લાગી રિષે કોઈ કરહાનું ડાંભો મતી ઇણુ નગરીમૈ સગલાઈ અજાંણુ પુરષ છે માલવણી કહે છે થે કારી મૈ સમજે નહી છં કહૂં તિમ કરો;

અથ દૂદા.

ઢોલા મહાંકા બાપકૈ, છે કરહાં હદો વગ;
જદ સર ઢો ષોડો હુવૈ, તો ગાધહ દીજૈ દગ. ૨૬
ગાધહ દાધો દુષ કરૈ, સાસુ કહે વચન;

એ કરહો કું મને, ખેડો રાષે તન.
 ૨ ચાડો કર છોડરી, કરે ન કિણુરી કાંણિ;
 ઉકરડી ડોકા ચરે, પરૂ દગાવે આંણિ.

વાત.

ઈસા વચન ઢાલેજી માલવણીરા સાંભલેને કરહાને વાગમે
 મેલ્યો પછે ઢાલાજીનું માલવણીજી કહે છે માહરાજ કુંવર
 એક મહારા વચન સાંભલો નાં સુધી હું જાગતી રહું તાં
 ધી રાજ ચાલણુ પાવો નહી;

આપઘ.

પ્રીઉ પાસે ઈણુ પાર માંગતી, પનરે દીહ રહી જાગતી;
 જાગી નીક વીચાપી નાર, કરહો આંણે જે કયો બાર. ૨૯
 મોહર ઘણી લીધી સાથિ, સોવન જડિત કાંબતસ હાથિ;
 હેમ તણી ઉર માલા ગલે, પંખીરી પરિ મારગ પુલે. ૩૦

અથ દૂહા.

સજિ કરહોટા પર સપર, જોડો રાજ કુમાર;
 સરઠ કીચો કુંહુકડો, નિંદ્રા જાગી નાર. ૩૧
 પુઢયા ન દેષુ તાજણો પીઠે નહી પલાંણુ;
 સજનીયાં સાલે નહી, સાલે આહી ઠાંણુ ૩૨
 ધાઓ ધાઓ હે સખી, કો કામણુ કે કાજ,
 ઢાલો માડ ઉમહો, કોઈ રાષોની આજ ૩૩
 ઢાલો આલ્યો હે સખી, વાજે વિરહ નીસાંણુ;
 હાયાં ચૂડી પિસડી, ઢીલા હુઆ સંધાણુ. ૩૪
 ઢાલે કરહો પલાણીયો, સુંદર સહુણી કાજ;
 મારણીસું સાંમુહો. મહાં ઉપરાંઠો આજ ૩૫
 વીછડ તાંહી સજનાં, ગતા કીચા રતન.

વાર બિહું બિહું નાંખીયા, આંસુ મોતી વન. ૩૬

રૂની રડી ચઢેહ, જોઈ દિસિ જતાં તાણી;

ભી હાથ ઘસેહ, વિલખી હુધ વલહા. ૩૭

ઢાલો કરહો પેડીયો, યાજ ડુંગર પુંકિ;

મન વાર્યો હીન વિરહૈ, નૈણ બહજ્યા નિઠિ. ૩૮

વાંછડ તાંહી સજનાં, કાંઈ કહણુ ન લય;

ઉભીથી પડ હડ પડી, જાણી કસીંગી પધ. ૩૯

બાબા બાહું દેસડો, ડુંગર નહીજ કોય;

જિણુ ચઠિ મુંકું ઘાહડી, હીયોજ ઉરલો હોય. ૪૦

પવન વેગ ચાલે જિસૌ, કરહો ઉડીયો જાય;

પુંગલ મારગ પ્રગડો વહૈ, મારવણી ઉછાય. ૪૧

થલ માથૈ જલ બાહિરી, કાંયતું નીલી જલિ;

કે તો સીંચી સજને, કે મેહ વુઠો અકાલિ. ૪૨

ઢાલો હું તો બાહિરી, સેજૈ ગઈ ચલાય;

સો સેજાં કાલો નાગજી, હેલો દે દે પાય. ૪૩

સુણિ સુડા સુદર કહૈ, એ પડિવનો પાલ;

ઢાલો પુંગલ પંથિસિર, કિમહી પાછો વાલ. ૪૪

ઢાલો પુંગલ ચાલીયો, અંગણિ મોરૈ સલિ;

પ્રીતમ ગયો તબા હુડે, સુઆ મના ઉચલિ. ૪૫

ચાપધ.

પુંગલિ પંથૈ ઢાલો વહૈ, સુડાને માલવણી ઇમ કહૈ;

જિમ તિમ કરને પાછો વાલિ, પંખી એ પડિવનો પાલિ. ૪૬

આકાસૈ સુડો ઉડીયો, પોહર એકમે અંદેરી ગયો;

ઢાલો સરવર ફાતણુ કરૈ, સુડો જાય ઇમ ઉચરૈ. ૪૭

દૂહા.

સાલકુંભરને સુ । કહૈ, માલવણી મુખ જોઈ;

પ્રાણ તજેસી પદમણી, લંછણ દેસી તોય. ૪૮
 સૂડા સુગણા પંખીયા, મ્હારો કહ્યો કરેસ;
 લડ લાડડ લેલા કરે, માલવણી ઠાવેસ. ૪૯
 થે સિધાવો સિધ કરો, પુનઃ થાંડી આસ;
 વીછડીયાં પીઉં માણસાં, જાવે કિસો વિસાસ. ૫૦

અથ વાત.

ઢાલોળ ઉઠાથી આઘા ચાલીયા સુવો તઠાથી મિલેને પાછો વહ્યો માલવણીને આવેને સમાચાર સઘલાઈ કહ્યા તરે આપ માલવણી અણુ બોલી રહી હિવે બેઠી દિન નીગમે છે, હિમે ઢાલોળ ચંદેરીરે ચાહટે નીકલે છે તઠે એક હાટમે સાહુકાર બેઠો છે,? સો પુછણ લાગો ઠાંકુરાં સાહિબ આપ આજે સિધ પધારો છે, તરે ઢાલોળ કહણે લાગા મહેતો સાહુળ પોહકર જાવાછા તરે સાહુ બોલીયો એક કાગલ લિખે દેગે સો પોહકટે પોચતો કરજ્યો અઠાથી વીસ જોજન અલગો છે મ્હારે કાંમ છે સો હું રાજને કાગલ લિખ દેગે થોડીસી વેલા ઉભા રહો તરે ઢાલોળ બોલીયા માંહરે તો સાહુળ ઉતાવલરો કાંમ છે કરહો પણ ઉભો ન રહે છે તરે સાહુકાર કૈહણ લાગો રાજ મોટા સિરદાર દીસો છો ને મ્હારે જરૂર કાંમ છે હું જાણસું રાજ મોને વાંણીયો લેખીયો તરે ઢાલોળ કહે છે માંહરે તો સાહુળ ઉભા રહણી વેલા નહી છે, કાગલ મિસ લેખણ લેને ઉરો આવ તું કરહા ઉપર બેઠો કાગલ લીખને દે સો મહેં થારો કાગલ લેજાસાં ઇતરો કહેને સાહુનું કરહા પરિં બેસાયો બેઠો બેઠો કાગલ લિખેછે કરહો ચાલ્યો જાયે છે ઇયું હાલતાં થકાં કાગલ પૂરો કીધો જિણુ પોહકર કાગલ મેલાણો છે સો પોહકર આવો તરે સાહુ ઉઠો ઉતરે ને લોકાનું પુછણ લાગો

તરે ેક કહણ લાગા ઓ પોહકર સૈહર છે તરે સાહને ચિત્ત
 મ પનો એક ઘડીમે અસી કોસ ધરતી ચાલ્યો ધમ વિ -
 રતાં સાહજરો હીઓ કૂટિ ગયો, હંસરા ાલો રહ્યો તઠે
 ઢાલો સરવરરી પાલિ સાહને ઢાગ દિરાયો હિમે ઢાલોજ સરવર
 કરહો પાવે છે તઠે અદમી સનાન માંજન કરે છે તિણને
 પુછીયો ઓ સૈહર કીસો છે? ધણ સરવરરો નાંમ કાંધ છે? તરે
 આદમી કહણ લાગા માહારાજ કુંઆર ઓતો પોહકર તીરથ
 છે તરે ઢાલોજ ફિરીયાથકા પોહકર દેષે છે આદિ વારાહરો
 દરસણ કીધો તઠે એક કીરતથલે નાંમે નિજર આયો તઠે
 વાચિવા લાગા અઠે ઢાલો મારવણી પરણીયાછે ઘણા ઝિહાડ
 હુઆ છે ધસો નાંમે વાંચીને રાજ હુઆ.

અથ દૂહા.

કરહા પાંણી પાંચિપી, ત્રિષા ઘણી સહસ;	
છીલરીયે ટુકીસ નહી, ભરીઆ સર ન લહેસ.	૫૧
દેસ ચિરંગો ઢાલજ, દુષી હુઆ ઇહાં આય;	
મન ગમતા પાયા નહી, ઉટ કંટાલો થાય	૫૨
કરહા દેસ સોહાંમણો, મહારે સાસર વાટ;	
અંખસરીષો આકગિણુ, રે કરિ રીસ મ ઘટ.	૫૩
કરહા નીરૂં જો ચરે, કંટાલોને ફેગ;	
નાગર વેલિ એથ નહી, થારા થોખડ જોગ.	૫૪
જેમે ચીની ઢાલજ, લાંબી લુંખહક;	
તે લંઘણ કરીને રહે, મરે પિણુ ન ચરે અક	૫૫
કરહો પાંણીરે કરે, વહે પુંગલ વટ;	
તીજે પોહકર ઉલંઘીયો, આડા વલારો ઘટ	૫૬
પિંગલરાય રૂસા વીચો, ચારણ કોઇ અડ;	

સાલ કુમર તિણુ ઉલખ્યો, તખ ખોલાયો મડ. ૫૭
 ઢાલા તુંહીજ ઉમાહીયો, વાઘણ મહે દેખેસ;
 તિણુ માફરા તણુવિસ્યા, પૂડર હુઆજ કેસ. ૫૮
 મન ચિંતા ઢાલાતણે, સાંભલિ તાસ વચન;
 હિવે આયો પાછો વલું, ઇણુ વિધિ હુઆજ મન. ૫૯
 એકર ખારી પંથ સિર, જોવે કરહા વાટ;
 ઢાલો વલતો દેખ કર, તિણુ મન થયો ઉચાટ. ૬૦

અથ ચૌપદ.

સાલ કુમર વાત એક સુણો, એ ચારણુ મરરા તણો;
 મારવણી મંગણુ આવીયો, પિંગલરાય ન આદર ફીયો. ૬૧
 ઉમર કુંમર મારવણી કાજ, ઘણા હુષ દેષે છે માહરાજ;
 પિંગલ રાય ન કરે નાતરો, મોટાને ન પડે પાંતરો. ૬૨
 ઢાલા તુજને આયો સુણી, ચારણુ મેલ્યો છે તુમ લણી;
 જો માફ અવગણુ સાંભલે, તો કિમહી એ પાછો વલે. ૬૩
 ઢાલા સાંભલ થારી વાત, ઉમર ઘણી પેલેછે ઘાત;
 મારવણી સું લાગો મોહ, તુજસું ઘણો માંડેસી દ્રોહ ૬૪

દુહા.

દોઢ વરસરી મારવી, ઢાલો વરસાં ત્રિણુ;
 કિમ માફ ગરહી હુઈ, સું કયું જીવન વંત. ૬૫

વાત.

ઇસા વચન રખારીરા ઢાલોજી સાંભલેને ખોહત રાજી હુઆ
 તઠે પુર્ગલિનું ચાલ્યા જાઇ છે તિસે સમીયે પિંગલ રાજરો
 ખારટ કિણેક ગાંમ પરામણો જાયે છે તિણે ઢાલાજીનું જતા
 ઢાલો તરે ઉણુ આડે જાએને આસીસ કીધી ઢાલેજી કરહો ઉભો

રાખીયો પાછો રાંમ રાંમ કીધો બાહરટ પિંગ રાજરા સમા ૨
કહે છે માહરાજ રાજરી વાટ નેતાથા રાજ લલાં પધારીયા
ઠે ધણો ચેન છે ધસો સાંભલેને ઢાલોજી રાજી હૂઆ કૈહણ લાગા.

હૂહા.

નેથે દીઠી મારવી, કોસહિ નાણુ પ્રગટ;	
મોતી ગલિ કંચુઆ, વલે કસ્તુરી વટ.	૬૬
મારવણી મુષ વાંણુન, આદિતાં સૂ ઉજલો;	
વત્રી ચોષો સોવન, ઘણા કિસ ગુણુ દાપવાં	૬૭
જંધ સૂપતલકડિ, કરલ જીણુ કેસ પ્રલંબ;	
ઢાલા એહી મારવી, જાણે કણુયર કંબ.	૬૮
તીષા લોયણુ પિક વયણુ, સૂકના સાંભલ જીહ;	
ઢાલા એહી મારવી, જીણિ વિરતો સીહ.	૬૯
વૈણી ભુયંગમ સસિવદન, હાલંતી ગય હંજ;	
મારૂ પારે વાહણુ, આંયાં રતી હમજ.	૭૦
મારૂ દેસ ઉપનીયાં, સરણુ મરધરીયાંહ;	
કુહ્યા બોલન બોલહી, મીઠા બોલણીયાંહ.	૧
દેસ સૂરંગો ભૂંચ સજલ, મીઠા બોલા લોય;	
મારૂં કાંમણુ ને ઘર દિષણુ, હરિ હીયે તો હોય	૭૨
મારૂ મારે પંથીયા, જો પૈહરે સોવન;	
દંતજ ચુડો મોતીગલ, હુઓજ એકો વૃન	૭૩
ડીભુ લંક મુણાલગો, પિકસૂર જેહી વાંણિ;	
ઢાલા એહી મારવી, જેહો હંસનિ વાંણુ.	૭૪
અધર પયોહર દોય નયણુ, મીઠાં જાણે દષ;	
ઢાલે વ્યાહી મારવી, કેતા ગુણુ કહું લષ.	૭૫
બાંહડીયાં સુહાલીયાં, ઘણુ વાંકે નયણેહ;	
જણુ જણુ સાથન બોલહી, મારૂ બોહત ગૂણેહ.	૭૬

ભૂંડાં ઊપાર ઇસો, પરદ્યો જાણી પનંગ;
ઢોલા એહી મારવી, સસનેહી નંવ રંગ.

ગ અધિક સુકમાલછે, કમલ ફૂલ જ્યુ કાય;
મારૂ આંખા મોર જ્યુ, કર લગે મલાય. ૭૮

જેતા મારૂ માંજિ ગુણુ, તેતા તારા અલ;
ઉકડ ચિંતા સજના, કયું કરિ હાથુ સલ. ૭૯

સીહ લંકી સુ ટીલગે, પિક સર જેહી ભપ;
ઢોલા એહી મારૂવી, આહી લાગે અપ. ૮૦

સસિ વઢની સણુગાર સજિ, જો આવે પ્રીતિ પાસ;
ઢોલો માંદ્યો મારવી, ભમર ભણુકે વાસ. ૮૧

હાટન પાટન વાણીયો, ઉઘન ચપો જય;
મારૂ વાસ સુવાસહે, અંગ તણે સઢભાય. ૮૨

ચૌપઈ.

જેતા ફૂહા ચારણ કહ્યા, સોનહીયા તેતા તિણુ લહ્યા;
ચારણુ તિણુ થાંનિક રહે, ઢોલો પુંગલ વાટાં વહે. ૮૭
થાકો કરહો કહુકા કરે, થલભારી પગ માઠા ભરે;
થુખ મોટા તિહાં સુસતો વહે, ઢોલો કરહાનૈ ચમ કહે. ૮૪

દૂહા.

ઢીહુ ગયો ડરેને ડંબરે, નીલે નીજરણેહ;
કાલી જયા કરહલા, બોલ્યો કીસે ગુણેહ. ૮૫

પગસું કઢે તાકુલા, ઢીલી મેલે વગ;
ઢીવા વેલા ન સચરૂં, તો ઢોલે ચ્યારે પગ ૮૬

કુત્તી કંઠલ વીજલી, નીચી પવે નિહલ;
ઉર ભેદંતી સજનાં, હીચૈજ દેતી સલ. ૮૭

ફેજ ઘટાઘટ ઢાંમની, ધનુષ બુંદ સિરલેહ;

એક તો હીજ વિણસાહિબા, મુજ મારણ લાગોમેહ. ૮૮
 વરસાલો આયો સાહિબા, બોલાણ લાગા મોર;
 કંતા તું ધારિ વૈ નવી, જોવન કીધો જોર. ૮૯
 ગિરવર મોર ગહકીયા, તરવર મુંકયા પાત;
 ઘણીયાં ઘણુ સાલાણ લગા, વુઠે તો વરસાત. ૯૦
 રાજા પરજા ગુણીયજન, કવિજન પિડિત પાત;
 સગલા મન ઉછવ હુઝૈ, તુઠે તો વરસાત. ૯૧
 ધણુ સૂતી મેલે ગયો, કંત ગલતી રાતિ;
 વલીયે કિન વલીયો નહીં, વુઠે તો વરસાત. ૯૨
 રંગે રમતી રસહ લરિ, મોને આઘ રીસ;
 ચંદનરો યો વાટકો, ઢોલ્યો ઢોલારે સીસ. ૯૩
 કેતા ભીડ સભીડ કરિ, કડિ પતલીમ દેષિ.
 કાઠી લાલ કંખાણુ જ, વલતી કરો વિસેષ. ૯૪
 મારૂ લકને આંગલી, પાંનજ પત લપાય;
 નાહન ભીડે ડરપતો, જિ ડરકે જાય. ૯૫

અથ ચૌપદ.

જિણ કિન ઢોલો મારણ વહે, મારૂ જિણ કિન સુહિણો લહે.
 મિલીયો પ્રીતમ નિદ મઝાર, માતા આપે કહો તિણ વાર. ૯૬

અથ દૂહા.

ઘરિ નીગલ દીવો ખલે. આઘી પુણ્યાં માય;
 મારૂ સૂતી નીંદ લરિ, ઢોલે જગાઈ આય. ૯૭
 સૂરહ સુગંધી વાસ, મોતી કાંને જુલકતે;
 સૂતી મંદિર પાસ, જાણું ઢોલે જગવી. ૯૮
 સુહિણાતે મોતું દહી, તોતું દહીયો અગિ;
 સો જોયણ સજન વસે, સુતીથી ગલ લગિ ૯૯

જે સુપનંતર દેખીયા, જઢીપરતિષ મિલેસ;
તો દેલા મોતી હાર બચું, કંતા ગ્રહણ કરેસ. ૧૦૦

વાત.

ધસો સુહિણો પ્રભાતરે સમૈ મારવણી લાધો પછે માતા
આગે કૈહણ લાગી સખીઆં આગે પિણ કહૈછે તિવારે માતા અને
સખી મારવણીને કહૈ છે જ્યો સુહિણો લાધો છે તો બાધ થારી
ધમ્ધા શ્રી રાંમણ પૂરી કરસી મન કાંમના સિધ હોસી. ધસો
સખીયારો માતારો વચન સૂણીને મારવણી બોહત રાણ હુધ,
સાંજિરી વેલા હોધ તરે સખીયાંને તેડેને કુઆ કાંઠે રમણનું
ધ્યાવ તમાસો કરણરે વાસતે જાય છે સરીષે ગુણે સરીષે વેસે
વિરાજમાન કિસકીક દીસે છે કતિકારા ગુલશા માહે ચંદ્ર તૈસી
વિરાજમાન દીસે છે કુઆ ઉપર રમે છે દોલોણ પુંગલ પાસે
કને આય લાગાછે તઠે પેત માહે એક હાલી હલ પેડેને સાજરો
હલ સંજ લેલા કરે છે, હાલણો પણિ પાષતી છે, તઠે ઉણ
પેતરી પાષતી મારગ છે સો દોલાણ નીકલે છે, કરહો થાકો
છે તઠે કરહૈ કહકો કીયો તરે હાલીયે કરહારો સખદ નવો
સંભલેને હાલી હાલણને કહૈ છે.

દુહો.

કરહો થલાં કહકીયો, મઝા માહ વણાંહ,
દોલે વાહી કંબડી, ઉમાહીયો ઘણાંહ. ૧

ચોપઇ.

કોહર બહુ કોલાહલિ સુંણી, દોલો આયો પાંણી ભણી,
સગલે જણ સાંમહો જોવીયો, આંણ કરહો અવાડે દોવીયો; ૧૦૦
કોય ન બિલવે તિણહી વાર, મારૂ ઉભી કોહર તિ વાર,
કરહો કોહર પીવે અંબ, કિણહી અજાણે વાહી કંબ; ૧૦૧

લાગી કાંખ કરહો કુદીયો, ર મરણ સંધીકો કીયો,
મારું ઢાલે પરણી હાથે, સરદી એક દીધી હુથ લેવે સાથી ૧૦૨
સપીએ સરદો તેહનો, દીસે તેજ રૂપ એહનો,
ઢાલો હુતો આવણુહાર, ઉલે લોકે કીયો જીહાર; ૧૦

દૂહા.

જિણ કાંટાંખર કુટીજે, તિ તું કરહ મારિ;
કંખ ચટકા જે સહે, ખીખ જોયગિ નારિ. ૧૦૪

ઉંડા પાંણી કોહરે, થલાં ચઢી જે નિહ;
મારવણીરે કારણે, દેસ અદિહા ઢિંહ. ૧૦૫

ઢંચે પાંણી જાડ ઘરિ, સં ફાગ ઘણેહ;
સાયસ કોડી મારવી, ઉચલ લગે વયણેહ. ૧૦૬

કાંમણ હુદે કારણે, નરવર છોડયો રાજ;
ઘસો જ હાસો મહે કહાં, મુંધ મિલેસી આજ; ૧૦૭

ઉંડા પાંણી કોહરે, દીસે તારા જેમ,
ઉંસાર તાહી થાકસો, કહો જલ કાઢો કેમ; ૧૦૮

થે જાઘારે ઘર આપણે, મહારી કેહી તાત,
દીહ દીહ સારિ સાંભર, સામા જિમ રાતિ; ૧૦૯

જે કારણ થલ લંધીયા, તિણ ચિત ન કાય,
તે સજ્જન કોહર સિરે, કરહો તિસાયો જાય; ૧૧૦

કરહા પાંણી પંચપી, જો ઢાલારો હોય,
અવસર વાહી કંખડી, ફેરન વાહે કોય; ૧૧૧

કરહા પાણી ટુકપી, જો ઢાલારો હોય,
જો મહે જીત વલહો, કરહ ન મારત કોય; ૧૧૨

ચૌપદ.

સાફીયર ટોલી હસને કહે, તુજ મિલવા સહકો ઉમહે,
જો સાયો વાલો મુજણ, મારવણીરે કહો સહી નાણ; ૧૧૩

દૂહા.

જે । વડ લીયાં, ન જાણુ ઘણુ કાય,	
જલજંતી મારવી, લંસણુ ગલકે પાય;	૧૧૪
સભેલો વડ ચાલીયાં, સખડી કે ગલેંહાર,	
એકણુ માડ બાહિરે, બીજી સરલ જોહાર;	૧૧૫
સખડીલો વડ ચાલીયાં, ન જાણુ ઘણુ કાય,	
ની ચરણે મારવી, પદમ જડાવે પાય;	૧૧૬
તે સજણુ પધારીયા, ન્યારી જોતી વાટ,	
કુચટાલી કુચી તણી, હીચે ઉઘાડા ૧૮;	૧૧૭
રંગ રમંતી રસ રહે, મોનું આઈ રીસ,	
તેલ સૂગધો કુંપલો, ઢાલ્યો ઢાલારે સીસ.	૧૧૮

વાત.

કોહર ઉપરિજિકે ઉભા છે, તિકે ઇસી વાત સાંભલેને જોહત
 ખુસીઆલી હૂઆ, મારવણી છેહડો ગુઘટો પંચીને આપરી સહે-
 લીયાંનું કહણુ લાગી, ચાલો બાઈ ઘરે જાઈ જૈ, ઇતરે એક
 ચાકર વધાઈ દેણુસાડ પુંગલનગરનું દોડીયો, જાએને પિંગલ
 રાજજાને વધાઈ દીધી, માહરાજ દોલોજી પધારીયા છે, કોહર
 કેશ કીયો છે, રાજ પ્રજાઈ સોવચન સાંભલેને ખુસ્યાલી હૂઆ
 વધાઈ વાલાનું ઘોડો સિરપાવ દિધો, પછે રાજજા ઘણો ઉછાહ
 કરેને સપરો સાંમેલો કરેને ઘણાં નગરા નીસાંણુવાજતે દોલાજી
 સુ જાએ મિલ્યા માંહો માંહે જોહાર મુજરો કીયો, નલરાજરા કસલ
 બેમરા સ્થાચાર પૂછીયા પછે દોલોજી ઘોડે અસવાર હૂઆ
 કરહો ચાકરરે હાથ દીધો, પરી પાપતી કરહો નજીક ચાલ્યો જાએ
 છે ગાજતે વાજતે ઘરે પધારીયા કરહોને ભલે ઠીકાંણુ બંધાયો
 ઉનો પાંણી દિરાયો, દોલોજીનું સંપાડો કરાયે, મરહનીએ

થાકેલો ઉતારીયો, સઢાને ગુલને તિજરો ફિરિયો, પરા રા
 કરહાને ન , ઢોલા । સપરા લોજન ત્યાર
 ધ ઈ મિજમાંની હોવે છે ઢોળી જીમીયા તરે પાર
 પાંનબીડા લુંગ પારિ પા છે સગલે સગલો પરિવાર
 દેધિ દેધિને રાજી હવે છે, સાલા મુઠા આગે વાતાં કરે છે
 વાત વિગત લીલલી કરે છે રાતિ પોહર સો તો વિગતે ગઈ
 પોહર દોંઢ પછે ઢોલોળ મૈહલે પધારીયા લી સિન્યા પાથરી
 છે સીરપ પરિ ઘણા ફૂલ વિછાયા છે પાપતી પીલસોત બલિ
 રહી છે મારવણી સોલે સિંગાર રચિને ત્યારી હુધ છે ।
 કિસી એક કીસે છે સ નરી ઉતરી ધંદરી, અપછરા
 સરોવરો હંસ, વસંતરી મંજર, ભાદ્રવારી ઘટા, વાઢલરી વીજ,
 મેહરો ઇચલ્યો બાવનો ચંદન, સોલમો સોનો રાય, કેલ ।
 થ , હંસકો બચો, લિપ રો અવતાર, પર તરો સૂરજ
 પૂનિમકો ચંદ, સરગકી ઝંપ, સનેહકી લહરી, ગુણકો પ્રવાહ,
 રૂપકો નિધાન, ગુણ ચતુરાઈકો લોથ, જીવનરો પેષણો, કાપરો
 લાડુ, મુલરો મીમચો, પકડ હાથ મચકાવેતો સંધિ સંધિ
 જીજીયું હોય જાયે, પૂરવરો વાય વાજે તો મનું લલે, પછિમરો
 વાય વાજેતો પૂર બનું લલે, ચ્યાર પુટનો વાય વાજે તો સાત
 ટુક હોય પડે, ઉલાલી આકાસ જાયે, સેરરો આઘો વાંટો પાયે
 ઉપ્રાંત પાઈતો આહાર વિકાર થાઈ, પુલાં બરાબર તુલે પાંણી
 પીવેસો નાલમૈ જતો નિજર આવે, ઇણેક ભાંતરી મારવી
 સોલે સિંગાર કરેને ઢોલાજીસું આય મુજરો ડીયો, ઢોલેજી
 આહર ઘણો દેને સેજ બે ડી પછે માહોમાંહે રંગરી, વાતાં
 કરે છે પછે વો ઘણો ઢાડ છે તિકો કિસોઈક છે ઉલટારો, પલટારો,
 ચૈરાક ચૈરાકરો, વૈરાક વૈરાકરો, કદલી કદલીરો, કટાવ કટાવરો,
 જહર જૈહરરો, નેસં ને રા, અજર અજરરો, વજર વજરરો,

કૂલ કૂલરો, કમોદ કમોદરો, પ્રેમ ઇશ્વર ભાંતરો દારૂ સોનેરી રૂપેરી
 કૂલ કટોરે ઘાતેને દોલોજી સાલોયાંરા સાથને મારવણીને
 ખવાસણાંનું ફીજે છે રંગ વાતાં કરેછે દારૂરો પાંણિગો માંડ
 સ્થો છે રાતિ પોહર દોય ગઈ છે તઠે સખીયાંનું સીધી ફીધી
 પૈ આપ રંગ વિલાસ કરેછે.

અથ દૂહા

સખીયાં ઉલટ મંજણુ, પજ મતિ કરે અનંત,
 મારવણી ગઈ મંદિરે, કાંમણુ મિલીયો કંત, ૧૧૯
 તે સાજન પધારીયા, જ્યારી જોતી વાટ,
 થાંભ કુદે ધરિ હસે, પેલણુ લાગી વાટ; ૧૨૦
 માડૂ તન સિણુગારીયો, સખીયાં કરે સથ,
 અંજે અંદણુ મહુમડે, બીડા સોહૈ હથ; ૧૨૧
 સખી વોલાવે ધરિગઈ, પીઉ મિલીયો એકાંત,
 હસતાં દોલો અમકીયો, વીજ લખિ વીજ દંત; ૧૨૨
 પોહર હુઝા પધારીયાં, જ્યાં સું મનરી પ્રીત,
 ડેડરતો ઘડીમૈ હુવૈ, ઘણુ વૂઠે સિરજત; ૧૨૩
 માડૂ લાંકને અગલી, પાંનજ પતલ પાય,
 નાહન ભીરે ડરપતો, મુંઘ કડકે જાય; ૧૨૪

ચૌપઈ.

મારવણીને દોલા મનરંગ, બેહુ સુષે બેડા પલ્યંગ,
 રંગ રમાતા વાતાં કરે, મારવણી પ્રતે દોલો ઉચરે; ૧૨૫
 મારવણી-તુજ મંગણીયાર, આવ્યા નરવરગઠ જિણુવાર,
 લીધીં પખર પછે તુમ તણી, ઉમાહો મિલવા તુમ લણી; ૧૨૬
 એક ગૂનો પમજ્યો માહરો, મૈ વિજેગ કીયો તાહરો,
 નિરત પપૈ કુણુ જાંણુંલોય, અણુ જાણ્યા નરદોસન કોય; ૧૨૭

વાત.

ઈસી વાતાં કરે છે તઠે ઢોલોજી કહે છે મહારે માતા પિતા સઘલાંને પાલ્યા આજ ઢોલાને બાલાપણે પરણાયો, તોનું પરણી તણરી મોનું પગર નંડી સૈય સજનને પિણ પાલ્યાં મહારે એક બેટો છે પુંલગનગર અલગો છે, વાટ વિષમ છે, મોટા થલ છે, વિયમે ધરતી કરારી છે, તિણ વાસતે કુંવરને જણાવો મતી પછે હૂં મોટો હુએ તરે મોનું માલવણી માઈતે પરણાઈ તિણસું ઘણી પ્રીત બંધાણી બાલાપણરો સનેહ હુએ અતિ સનેહ માલવણીસું બંધાણો થારી પરણ્યારી પગર મોને હુડ નડી પછે થે ગાયન મેલીયા, તિણે પગરિ દીધી, તરે માંહરો મન નહે આવનાં ઉચક દૂઓ, આજ પુંલગનગર મહારે જાણો, આજ મિલણો, હોસી સોદિન સોના રૂપારો હોસી, ઇસે મહે રાજ મસો જાણતા આજ તો વિછોહરી ઘડી શ્રી રામજી લાંબી આજ અડે મહારો આવણો હુવો છે.

ચૌપઇ.

ઢોલા પ્રતે મારવણી વીનમે, સાહિજ સિન્ધો રોડો હમે,
થે પરણે પોહતા નલવરે, પુંલગ મહે આયાં તિણ સરે; ૧૨૮
અંતરવિય પડયો અતિ ઘણો, સંદેસો નાયો તુમ તણો,
હું ઇમ જિમ જોવન દેહ, માત પિતા મન પડયો સંદેહ; ૧૨૯
થાંહરી આવણરી જોઇ વાટ, મુંકયા બાંલણ પંથી ભાટ,
વલતો કોઇ ન આયો વહી, ઘણી ચિંત માનીતે લાડ; ૧૩૦
તિણ વેલા ઉમર સુમરો, મુજ પરણેવા કીયો મન પરો,
મુંકયા પિંગલને પરધાન, માડ પરણાવો મૂજ રાન; ૧૩૧

વાત

ઈસી મારવણીને ઢોલોજી વાતાં કરે છે તરે મારવણી ઢોલાજીનું કહે છે માહરાજ કુમાર મોનું માતાપિતા પુછીયો

આજ બાઈ થારે મનમે કાઈ વાત છે સો રહાંને કહો તરે
સાહિબજીને કહીયો ઇણુ ભવતો એક ભરતાર સાલકુમર છે,
નહીતો કાયા હોમણી કબુલ છે, તરે ઇસો માહરો વચન
સાંભલે ને માતા પિતા ઉણાંનું ઉત્તર દીયો, તરે ઉવે પરા ગયા
ઇસા વચન મારવણીરા ઢોલોજી સાંભલેને ગોહુત રાજી હયા;

હૂહા.

પહિ ભમતો જો મિલે, તો તુમ આપે વત,
મારવણી વચન સુણી, પ્રીતમ જોર હસત; ૧૩૨

ચૌપઇ.

ઢોલો વચન ઇસો ઉચરે, મારવણી મન સંકા કરે,
પ્રીતમ ધુણસો રમે મન ધરે, મારવણી ઢોલાસું ડરે; ૧૩૩

હૂહા.

કાયા ઝખુકે કનકજી, સુંઠર કેહે સુષ,
મે સુરગા કિમ હુવે, જે બહુ કીયાજ દૂષ; ૧૩૪

મન સંકાણી મારવા, ધુણસો રાખે કંત,
હસિ કરિને પ્રીતમને, કહે સાંભળ્યો વિરતંત; ૧૩૫

ગોહર હૂઓ પધારીઆં, જીણસું મનરી પ્રીત,
ડેડરતો ઘડીમે હુવે, ઘણુ પુડે સિરજીત; ૧૩૬

પહિલી દોય દયાંમણી, રવી આથમતે જાય,
ઊદે હુઆં નિકસે કમલ, પિણુ પિણુ બેવણો થાય; ૧૩૭

અથ ચૌપઇ.

ઢોલા મન અતિ આણંદ ઘણો, વચન સુણે ચતુરાઈ તણો,
મારે બોલતાં મુષસાસ, ભણુકે ભમર કસતુરી વાસ; ૧૩૮

હૂહા.

આના લૂધ ઉતારીયો, ઘણુ કંચુયો ગલાંક,

થું મૈ પડીયા હંસડા, ભુલો માંનસરાંહ;	૧૩૯
હીયડા કરો પધામણાં, સહી સૂધરીયા કાજ,	
જે સુપનાંતર દીસતા, તે નયણે દીકા આજ;	૧૪૦
મારવણી ઢોલે મિત્રી, કીધો કંચૂ દરિ,	
ચકવી મન આણુંદ હુયો, જાણે ઉગો સૂરિ,	૧૪૧
મન મલોયા તન રજયા, દોહગ દર થયાંહ,	
સજન વાણે વાંણિમૈ, પેલી પીર હુયાંહ,	૧૪૨
સજન મિત્રીયા લલી હુઈ, કારજ સહુ સરીયાંહ,	
પૂનિમ ચંદ પ્રકાસ જિમ, દિસચાડેં ફતીયાંહ;	૧૪૩
ઢોલોમાડે એકઠા, કરે કતુહલ કેલિ,	
જાણે ચંદન રૂપડે, ચઢીત નાગરવેલ;	૧૪૪
રાત દિવસ રંગે રમૈ, વિલસૈ નવનવા ભોગ,	
જોડી સારીપી જૂડી, દઢવ તણે સંજોગ;	૧૪૫
પંચાયતે પાપર્યો, મેંગલને મદ પીધ,	
મોહણુ વેલી માડવી, કંત સોડાગિણુ કીધ.	૧૪૬

ચૌપઇ.

લોજન નવત્રા નિત નિત કરૈ, અધિકભગતિ જૂગતિ આદરૈ,	
મારવણી સાથે મન પરૈ, પનરૈ દીહ રહ્યા સાસરૈ;	૧૪૭
ભાઉ ભાટને નિત રહે, એક દિવસ ઢોલો ધમ કહે,	
કરો સજન યાલણુ તણી, જિમ પોહયા નરવરગઢ ભણી;	૧૪૮
ભાઉ ભાટ કહે અતિ ઘણો, કરાવો મારવણી ઉજણો,	
પિંગલરાય સજન કરૈ, ઉમાદે ધણુ પરિ ઉચરૈ;	૧૪૯
સોવન જડીત રજત મિકગાર, હીર ચીર મુગતાફલ હાર,	
સેજ સુપાસણુ સુંદર વેસ, ચેહ સઘલો પીજિ હું પુરેસ;	૧૫૦
અરથ ગરથ કરહા કેકાણુ, પગ પયંગ સુધા પુરસાણુ,	
એ મગલો અહુ પિંગલ તણો, માંડયો સુભ મોહત ઉજણો;	૧૫૧

તિથુ વેલા ઉમર સુમરો, માડ કાજ કીયો મન પરો,
છાંના હેડ પુંગલ લણી, મૂકયા ઢાલો અયો સૂણી; ૧૫૨
જિથુ વેલા ઢાલો નીકલો, કિતરા વેલાવા સાથે મિલો,
સોજ કરે જ્યો ઇથુ વાતરો, રથે પડેસે તોને પાંતરો; ૧૫૩

વાત.

હિવે તિથુ સમૈ ઉમર મનમૈ ઘણો મગજ રાખે છે, મારગ
નીસરતાં ઢોલાનું મારેને મારવણીસું ઘરવાસ કરસું, ઇસો વિચા-
રેને ઉમર સુમરયા તેવડ કરી રાખી છે, હેડ છે નિકે પુંગલ-
નગરમૈ ફિરે છે ઐહેડ ઢોલાળ ઉપર પરચી પાએને રહ્યા છે
ચવી લેતા રહે છે એક મહીનો ઢોલાળ સાસરે રહ્યા પછે સુભ
મોહરજે ભલે દિન ઘણું ઉછરજો ઘણું મંડાણું મારવણીને ઉજણું
કરાવે છે, પિંગલરાજ અને આપરો પરિવાર બાઈને હરપસું
કરેને પોહ્યાયા, એક હજાર અસવાર પોહ્યાવણુ મેલીયા છે,
મગલીક આચાર કરેને હલાયા કરહોપણિ સજી કીયાં સાથે છે,
કાગાસણા કસણા કરેને સાથે લાયો છે, માતા પિતા સગલો
પરિવાર કોસ બેકોસ પોહ્યાવેને ઘણી સીપ લલામણુ દેને
પાછા વહેને પુગલનગરે આયા, બીજા સહુ અસવાર ઢોલાળ સાથે
બળતા રણુરે વાસતે થેટ સુધી રાજયે મેલીયા છે, ઇકવીસ
છોકરી એક દીવાધરી બાઈ સાથે ડાયજે દીધી છે, ઢોલોને
મારવણી પોતારો કરહોજેકારેને ગેહી બેઠા છે, મારગે ચલીયા
બયે છે, અસવાર પિથુ પાપતી વહે છે, સેલે કોસ હાલીયા
તરે સાથ સકોઈ થાકો તરે એક કોહર છે તરે ડેરો કીયો
વલવાકુલરી ભલી બળતા કીધી, સકોઈ જામીયા સાથે રાળ
હુઓ ઘોડા કાઢજે કીયા છે, ઘાંસાં પાણીરો બળતો કીધો
સુરજ આદર્યો રાત પડી તરે સપરી વિઠાયત ડાલવેને ડેરો
કીધો છે, ઢોલાળ રે સુખસેજ વિઠાઈ છે આપ ઢોલો માડ

પોઢીયા છે સુખ વિલાસ ભોગવે છે રંગવાતાં કરે છે રજપૂત પાષતી
ચોકી દે છે ઘણી ઘણીયાણી ઘણી વાર જાગીયા પછે નીંદ
આવણુ લાગી તરે સુપે નીંદમે પોઢીયા છે, તીણુ સમીયારે
વિષે ઉણુ થલાંમી ધરતીમે પીણુ નાગ રહે છે, સોવેજા સાડ
ખારે નીકલીયો છે, સો ફરિયો થકો ચેત્તે કરે છે, જઠે ઢોલો
મારવણી મુતા છે તઠે મારવણીરી સોરંભસું કરેને મરપ આયો
મારવણીરો સાસ પાચણુ લાગો

દૂહા.

મારવણી મુખ સાસ, કસતુરી જ્યું મહમહે	
વલકુલીયો નિણવાસ, આયો પનગ પીવણો;	૧૫૪
વાલંભ કઠ વિલગ, નિસ ભરિ સુતી મારવી,	
પીધી પીયણુ નાગ, સાસ તણે સોરંભ ગુણ;	૧૫૫
પોહ ફાટી દિસ પુંડરી, હણુ હણીયાહે થટ,	
ધણુ ઠંઢોલી ઢોલાણે, સીતલ સુંદર ઘટ;	૧૫૬
અખકે પૈદી ઝાલ, સુદર ચિની નસલ, સલે,	
કયું ગોલે નહી ખાલ, ધણુ ઠંઢોલેને જીવીયો;	૧૫૭
જેઠો જીવે ખાંડિ, પદમણિ પીધી પીવણે,	
મુંકી મોટી ધાહ, દેવે મુંહ ફીવા ધરી;	૧૫૮
આય મિલે અસવાર, સુંદર દીડી સાસ વિણ,	
હાય હાય સિરજિણુહાર, ઢોલો ઉભો વિલવિલે;	૧૫૯
જિણુ દિસે વિસહર વસે, કાલા નાગ ભુયંગ,	
સો કયુ સોવે માંનવી, ઢોલા મેલહે અંગ;	૧૬૦

અથ વાત.

સગલે સાથરા મન જેદલ હૂઆ, ઢોલોજી ઉભા વિલવિલાટ
કરે છે, ઘણા નિસાસા મેલે છે, અતી ઘણો દુષ કરે છે, પાષતી
સિરદાર ઉમરાવ ઢોલાજીને વરજે છે, માહારાજ કુમારશ્રી પરમે-

સરજી કરે સો માથા ઉપરિ છે, રાજ ઇતરો દુષકારો મતી,
 વલે સગલો સાથ કહે છે, પિંગલ રાજરે મારવણીસું તીને
 વરસે લોહડી અંપાવતી ઇસે નાંમૈ છે પુત્રી છે સો રાજને
 પરણાવસ્યાં સગપણ પાછો સાંધિસાં રાજ વિલાપ કરો મતી,
 તરે ઢોલોજી કહણ લાગા, ઇણ ભવરે વિષે તો ઠાકુરાં મ્હારે
 અસતરી મારવી છે, બીજી અસતરીસું મ્હારે કોઈ કાંમ નહી,
 નો પ્રાણ તણ્યો તો હું પણિ સાથે બલસું, આજે પનરે
 વરસરો વિછોડો હુઓ પણ હિમૈ ઘડી એકરો વિછોડો જમીયો
 જાવે નહી, તિસે સમે ભલા રજપુત છે, ઉમરાવ છે, તીકે ઘણોધ
 સમજવે છે પણિ ઢોલોજી સમજે નહી:

ચૌપદ.

ખપીખપીને સહુ શીકા થયા, વોલાળે પુંગલને ગયા,
 ઢોલોમાડ દીવા ધરી, રહીયા થલ માયે મન કરી; ૧૬૧
 સાંજ પડી રજની તિણ વાર, ઉતાર્યા માડ સિણગાર,
 કરહો આંણે જૈસારીયો, સગલે ગહણે સિણગારીયો; ૧૬૨
 હારડોર પુઠે બાંધીયા, સંબલ ઘાતે સોહ સીવીયા,
 કરહા વાત અમારી સુણિ, નલવરગઢ જાએ ધર ભણિ; ૧૬૩
 કરહાને સમજવે તિણવાર, છાંદે જૈઠા સાલકુમાર,
 અગન જગાઈ દીવા ધરી, કરહા તાણી સુધ સંભરી; ૧૬૪
 કરહા રપે કંટાલે જાડિ, ચરતો ચરતો દેજે મતિ પાડિ,
 દીવા ધરીને ઢોલો કહે, કરહો મારિગને નવિ વહે; ૧૬૫
 ફાસી મોહરી લેને ગઈ, કરહાને જીલેવા સહી,
 સરૂદો દુષ દેખી આરડે, થુંલથુંલ ઉપરિ હેઠો પડે; ૧૬૬

વાત.

તિણ સમીયારે વિષે કૈલાસ પરખતસું માહદેવજીને
 પારખતીજી જોગીજોગિણુરો રૂપ ધરીયો છે, પ્રથવીરા બ્યાલ

તમાસા જોતા ફિરે છે, અનેક તમાસા દેપે છે જઠે ઢાલેજી
મારવણીરી ચૈહુ રચી છે જીણુ જાગ્યા આપને ઉભા રહ્યા, તરે
જોગીસરે રૂપે માહદેવજી ઢાલાને કહે છે, રે કાયર માનવી!
ધણીરે પુઠે તો અસ્ત્રી સદા બલે છે પિણુ અસ્તરી પુઠે ધણી
કહેહી બલતો દીઠો નહી ને સાંભલીયો પિણુ નહી તું ઇસડી
અનુગતી વાત કયું કરે છે, તરે ઢાલો કેહણુ લાગો, જોગીસરજી?
રાજ મોટા છો પિણુ પારાઈ તાત કીજે નહી, તિણુ સમે
જોગણુ જોગી પ્રતે કહે છે, માહારાજજી રાજ સિવજી ? એ
મારવણી જીવાડી જોઈ જે, નહીતર પુરુષ અસ્તરી યેહી અગનિ
પ્રવેસ કરીને ભસમ હોમી આંખાંને દોસ લાગસી, સો આપસું
ઇક અરજ છે, આપ સદલી વસ્તરા જાણુ છો સો હિમૈ
મારવણી જીવાડીયાંરી સરમ રાજનુ છે તરે જોગિણુ કહે છે.

ચૌપદ.

જો એ અસતરીજી વસ્યે નહી, તો હું પ્રાણુ તજેસું સહી,
પાસે ઉષધ છે પીણુ તણુ, મંત્ર જંત્રિ પાસે પિણુ ઇત ધણુ; ૧૬૬
સિવને સગતિ મનાવી વાત, ઉષધ ગોલી વાંટી સાત,
પાંણીસું ઉષધ પાવીયો, સરપ તણો વિષ જાવીયો; ૧૬૭
પાંણી પાયો ગુણુને મંત્ર વડે, અનેરા કીધા જંત્ર,
મારવણી તિહાં સાજી થઈ, ઢાલો મન હરખ્યો ગહુ ગહી; ૧૬૮
સાલકુમર સિવને પાય પડે, જોગીસર મોટો બીજો કુણુ જીડે,
જોગિણુ તુ છે મહારી માત, થે દીધી મારવણી દાત; ૧૬૯
જોગી જોગિણિ વૈહતા વાટ, ઢાલા તણો લાગ્યો ઉચાટ,
મારૂ મન જોવણો ઉછળ, સા જોલે પીઉ તુજ સુરંગ; ૧૭૦
ઢાલો તેડે દીવાધરી, એહ વાત પુંગલ વિસ્તરી,
સગલારે મન છે બહુ સોગ, ઢાલા મારૂ તણો એ વિયોગ; ૧૭૧

હિવે તું પુંગલ પધારિ, માડ સિવ જીવાડી નારિ,
કહે વાત જાએને ઘરે, દુષ ભાંજે સંતાવે કરે;

૧૭૨

વાત

ઇસે સમીયારૈ વિષં બાબણુ ખાંચ માત છે, સો પુંગલનગર
જાયે છે, તીણાં સાથે દીવા ધરીને પણિ ઢોલેજી પુંગલનગરૈ
મેલી, તું જાએને કુસલ પેમરા મારવણીરા સમાચાર કેહજે,
ભાઉભાટ પણિ ઉઠે છે, તિણનું કહજે નલવરગઢ વેગા આવજ્યો,
ઇસો સમાચાર કહેને દીવા ધરીને સીષ દીધી, કિતરેક દિને
પુંગલનગરૈ ગઈ, સકોઈ સાથ માતાપિતા સમાચાર પૂછણુ લાગા.
મારવણી જીવે છે કે મુંઝ? તરૈ દીવાધરી કેહણુ લાગી માદા-
રાજા મારવણીને તો વડી આવલી ટલી છે, પિણુ રાજારૈ પુન્ય
કરૈ ને માહાદેવજી સુષ કીધો છે, તોડી માતા પિતા વાત
માને નહી, તરૈ ઉણાં બાંભણાંનું તેડેને પિંગલરાજા પૂછીયો,
તરૈ બાંભણુ કેહણુ લાગા, માહારાજા ઢોલોડ, મારવણી મહે
જેઠા દીઠા સુધે વાતાં કરતાં દીઠા છે. ઇસા વાત સાંભલીને
માતાપિતા પરિવાર રાજી હૂચા, નગરલોક સકોઈ રાજી હૂચા,
ઘણા વધાવણા હોઆણુ લાગા, ગીત ગાંન ઉછાહ નગારા
નીસાણુ વાજેને રહીયા છે, ઇસા ઉછાહ રજરાગ હોય રહ્યા છે:

ચૌપદ

હેર પુંગલ ઉમર તણા, નિત છાંના રહિતા અતિ ઘણા
ઢોલો જીણુ દીન ચાલણુહાર, સાથે દીધા સો અસવાર; ૧૭૩
હેર જાએ ઉમરને કહે, ઢોલો એકણુ ઉટે વહે,
જાયે છે લાંધા ઉજળો, પ્રાણુ ન હાલે હિવે આપણો; ૧૭૪
મારતણો ડરણુજ સાંભલી, વોલાગિ સર્વી આયા વલી,
હેર જઈ ઉમરને કહે, માડ ઢોલો વાટાં વહે; ૧૭૫
હેર તે ત્રીજે આવીયો, માડ ખાંતિ મન પરા કીયો,

સોલલ ઘોડા સાથે કરી, ઉમર ચઢીયા આણુંઢકુ ધરી; ૧૭૬
જાણુ થલ દોલો મારિગ વડે, ઉમર તીણુ થલ પુકે રહે,
આગલ જાએ વિષમ ઘાટ, ઉમર થલ ખાંધી વાટ; ૧૭૭
ઘોલે મારિગ કરહો પડયો. આડો એક વિષમ થલને પડયો,
ઝોડ એક થલ આઘો પરે માડુ દેષે ઇમ ઉચરે. ૧૭૮

તૂહો.

એહ ન લલી કરહલા, થલ માથે ઝોડાંણુ;
કે પ્રીઉ રાજે પ્રાણિકૈ, કરિ અચતી હાંણુ; ૧૭૯

ચોપઠ.

મારગ વહતાં સંઝીવાર, ઉતરીયા દીડા અસવાર,
ઉમર દોલો જાણે સહી, દોલો આય ભરાણો સહી; ૧૮૦
ઉમર મન માંહે હરખીયો, જદ દોલો નયણે નિરખીયો,
અણુખોલ્યા રહજ્યો સહુ કોય, તિમ તિમ દોલો વિમાસી હોય; ૧૮૧

વાત.

ઇણુ સમીયારે વિષે ઉમરે અસવારે સગલે વાત માંની
અણુ ખોલ્યા રહ્યા તરે દોલોજી આડે મારિગ ઉટ પેડે છે,
તિવારે ઉમર ખોલીયા, કાંયહો ઠાકુરાં ! આડા વુહા જાએ છે
ઉરા પધારો ગોઠ ત્યાર હુઇ છે ગાડ જામેને મહોં માંડુરે ગામ
જાસાં થેં થાંડુરે મારગ જાજ્યો, ઇસો દોલાજીને કહણુ લાગા,
ઉમરના મનમે મારવણી લોણુરો મતો છે. દોલાનુ પરો મારસ્થાં
ઇસીમનમે ઘાત પેલે છે, મીઠે વચને દોલાનુ' ખોલાવણુ લાગા
ઘણો હેત આદર કરે છે, આડા વચેને દોલાનુ' ડેરે તેડેને જાયા
કરહો જેકેને દોલો માડુ હેઠા ઉતર્યા, પછે મારવણીરા પટોલાસુ'ં
કરહો ઘાંમ્યો છે, મારવણી પણિ પણિ કરહારી પાષતી ઉભી છે
દોલોજી ઉણાં લેલા ખેઠા માહોમાહે મનુહાર કરે છે.

ચૌપદ.

સહુ કોઈ જોડા એકથપંતિ, આજે કુંબ વળવૈ તંત
ગાવૈ કુંબણી મધુરૈ સાદ, મારવણી મોહી તિણુ નાદ; ૧૮૨
સાથે ઘણો દારૂ ઐરાક, મનમૈ દ્રોહો પાવૈ છાક,
ઢોલો અતિ પરધં મદ પીચૈ, બીજ આછી છાકાં લીચૈ; ૧૮૩

વાત.

તિણુ સમીચૈ તિણુ વેલા કુંબણી છે તિકા ઉમરરા મનરી
વાત જાણૈ છે, મારવણીરા પીહરરી પાષની એક ગામ છે સો
'બણી તઠારી છે, સો મારવણીનું સમસ્યા કરણુ લાગી.

હૂહા.

પીહર હંદી કુંબણી, ઘાલૈ ઉમર ઘાત,
મારૂ ઢોલો ઉચરૈ, કહિ સંભલાવૈ વાત; ૧૮૪
તંત ઝલકૈ પ્રીઉ પ્રીચૈ, કરહો ઉગા લેહ,
ઉજલ ફંતી મારવી, ઢોલો ઉગારેહ; ૧૮૫
થલ માંહે ઊજસડો, બીજૈ વાય કુસંગ,
ધણુ લીજૈ પ્રીઉ મારી જૈ, છોડિ વિડાણો સંગ; ૧૮૬

ચૌપદ.

એહ હૂહા મારૂ સંભલે, જોડી થઇ ચિત્તતિ ન કુલે,
આકુલ વ્યાકુલ ચિતા કરૈ, વલે તે કુંબણી ધમ ઉચરૈ; ૧૮૭

હૂહા.

મારવણી તું મન હરણુ, હોય મતિ મુઠિ ગિમાર.
જો કંતાસું કામડો, તો કરહો કંબે માર. ૧૮૮

ચૌપદ.

મારવણી મન ચિંતા ઘણી, સરઢા ભણી કાંબા તરૂ હણી,
કરહો ત્રાઠો અલગો જાય, તિણુ અલેવા બીજો આય; ૧૮૯

તેહ પ્રતે બોલે માફ, કરહો એહ તણી પરિ જઈ,
 બીજે નર જેનેડો જાય, તિમતિમ સરઢો અલગો જાય. ૧૯૦
 જો આપણુ પોહ્યે ઘર ધણી, યો કરહો બીજેવા લણી:
 તો સરઢો આણેસે સહી, બીજે કો બીજેસે નહી; ૧૯૧
 સોહ ઠાકુર ઉભા રહે, ઉમર ઢોલાનું ઇમ કહે,
 કરહો બીજે આણે ઇહાં, રપે અલગા જાયો કિહાં; ૧૯૨
 ઢોલે કરહો બીજો હાથ, મારવણી પણિ આઈ સાથ,
 બીજે કરહો ઉભો રહે, મારવણી ઢોલાને ઇમ કહે; ૧૯૩
 કંતાએ ઉમર સુંમરો, થાં મારેવા કીયો મનપરો,
 ગીત માંહે કર્હીયો ફુળણી, દારૂ પાવે છે મારવણી લણી; ૧૯૪
 સ્વામી સંભલિ માહુરી વાત, પોહર એક વોડા છે રાત,
 હિવે તું વાલિમ મ કરિવિલંબ, કરહે ચઢિને વળવો કંબ; ૧૯૫
 ઢોલા તણે વાતા મન વસી, કરહો પલાણ્યો તંગજ કસી,
 ઢોલો ચઢે બધે હથીયાર, પુઠે ચઢી મારવણી નાર; ૧૯૬
 છોડી નહી કુંહટ જ વીસરી, કરહો વળ્યો કંબે કરી,
 પવન વેગિ પધી જયુ વહે, ઉમર દેખીને ઇમ કહે; ૧૯૭

દૂહા

ઉમર દીઠી મારવી, ડોબૂ જે હે લંક
 જાણે હરી સિર ફૂલડાં, ડાકે ચઢી ડહક, ૧૯૮
 ઉમર ઉતાવલ કરે, પલાણીયા પવંગ
 પુર સાંણી સુધાપયંગ, ચઢીયા દલ ચતુરંગ; ૧૯૯

વાત.

તિણ વેલા કુંમર સુંમર ઘણો સાથ સાંમાન હથીયાર
 બાંધીને ઢોલાજી પુઠે ચઢીયા, ચાલ્યા ઉજડ વેડમે ચલીયા જાયે
 છે, તકે ઉમર સુંમર સાથનું કહે છે આજ ઢોલાનું કોઈ

આપડે તિણનું આઘોરાજ દેહાં, મારે તિણનું મહારી ઝેટી પર-
 છાળાં, યું કૈહતાં પવનવેગ અસવાર ધાયા જાયે છે. પિણુ
 ઢોલાનું આપડે સકે નહી, કરહો ઉડાડીયાં જાયે છે, પવન પવન
 મલિ ગયો છે, દિન દોય સુધી ઘોડા ઘણાહી અતા રાપડીયા,
 પણિ ઢોલાનું આપડે સકે નહી, પછે મારવણી નનમૈ વિચારે
 છે, અજ મહારે વાસતે રિષે પ્રીતમનૈ મારે, તિવારે ઢોલોજી
 મારવણીનું વિલખી દીડી, તરે ઢોલોજી પુછણુ લાગા, તરે માર
 વણી કહે છે, ઉમર સાથે વડ વડા ઘોડા, કાછી, ઘાટી તુરકો
 તાજી ઐરાકી ભલભલા અસવાર છે, સો રિષે આંપાને આપડે
 તિકા ચિંતા મહારા મનમૈ ઘણી રહે છે, માહારાજ કુંભર
 આ વાત હુઈ તો મોનું મોટો લાંછણુ લાગમી તરે,
 ઢોલોજી મારવણીને કહે છે, થાંને કરહરી ચાલાણુરી ખખર ન છે,
 પણિ કરહો ઉતાવલો હાલે છે, રાજનૈ કરહારી માલિમ નહી
 પહિલા ઇણુ મારિગ મહે પુંગલનગરનું આવતા થા તરે એક
 સાહુકાર મોનું કહ્યો મારે એક કાગલ અસી કોસ દેણો છે
 તરે મહે કહ્યો તું કરહા ઉપરિ ઐઠો કાગલ લિષ મહે પડપેસકાં
 નહી, ઉલા રૈહણુરી વેલા નહી, તરે વાંણીયો મરદા ઉપરિ
 ઐસૈને કાગલ લિષણુ લાગો જડે કાગલ પુરો લિષાણો તતરે
 તો સાહરૈ કાગલ દેણો થો સોમજ ગામ આયો સો મારવણી
 ઇસડો કરહો ચાલે છે, એક ઘડી મે અસી કોસ ધરતી ચાલીયો
 ઇસી વાત કરતાં તો રતિ ગઈ પ્રભાત હુઓ સૂરજ ઉગો પંથ
 વૈહણુ લાગો: તિસે સમૈ ઇક ચારણુ ઢોલાજીનું સાંમે ભિલીયો
 તિણુ ઉભૈ રહેને આસીસ દીધી વાત કૈહણુ લાગો.

ચોપદ.

ઢોલો દેષે ચારણુ કહે, કરહો દામ્યો દોરો વહે,

કેહો અવગુણુ કરહે કીયો, ઉપર ભારિને દાંમણુ દીયો; ૨૦૦

એહ વાત ઢાલે સંભલી, વિલખો હેત્ય વિમાસે વલી;
 મોને અભરો સો મોટો પડયો, કુંડટ ન છોડી ઉપરે ચડયો; ૨૦૧
 વાત.

ઢાલેજી કટારી માંહેથી છુરી કહેને બારહટને હાથ દીધી
 કુંડટી છુરીસું વાઢેને પટોલી ઉતરી લેજ્યો, છુરી સોનારે ડાંડે
 છે સો બારહટજી બેઠી વાના મહેરાજને દીધી છે, ઇતરી માહરી
 સેનાંણી છે, સો રાજ રખાડ ને, પણિ એક મહારો સંદેસો થે લે
 જાયજ્યો વાંસે ઉંમર સુંબર આવે છે, તિણનું રાજ કહજ્યો ઓ;

દૂહા.

કરડે જે થલ લંઘીયા, દોહરાને દુરંગ
 તું ઉમર સુંમરને, કહે મ મારજે તુરંગ; ૨૦૨
 ઉચા ડુગર વિષમ થલ, લંઘ્યા ધુતારેહ
 કુંડટે થકાં થલ લંઘીયા, ઘોડા મ મારેહ; ૨૦૩

વાત.

બારહટજી? થાંનું મિલે તરે થે ઓ દૂહા કહેને છુરીને
 પટોલીરો સહિ નાંણ દિખાલેજ્યો ઇતરી ભુચ કરહો કુંડટીયો
 થકો ચાલીયો છે, હિમે તો છુરીસું કુંડટ વાઢીછે. ચ્યારેહી પગે
 ચાલ્યો જાય છે, થે આપડે કોઈ સકે નહી, ઇસો સમાચાર થે
 ઉમરને કહેજ્યો ઇતરી વાત ઢાલેજી બારહટસું કહેને ચાલતા
 હુઆ, દિન બીજો આવ્યો તઠે ચારણનું ઉમરરો સાથ મિલ્યો,
 તરે ઉમર ચારણનું કહે છે, કહો ગઢવાજી? મારગમે કોઈ એઠી
 મિલ્યો હુતો, હેને માહરાજ સાહિબજી મિલ્યો હું તે; તો
 મહાને આડા વિચમે કિતરી એક મજા છે, મહેતો ઘોડા ખડે
 પડેને થાકા કીધા છે, પણિ આગડે રાજ્યા કિના નહી, આપડાં
 તરે ચારણ ગોલાયો, હો રાજેસર આહારાજ? થે ઘોડા ચુંહી મારો

છે, ઉણાને થાં વિચે બે દિનરો આંતરો છે, કરહો પંધીરી પરે
 ડયો જાયે છે, ઇતરી વેલા કરહો કુહટીયોથો સો મોનું છુરી.
 દીધી તિણસું કુટવાટી તિકો પટોલીને છુરી મોનું દીધી, તિણ
 તરો સૈહનાણુ છે, તિકા ચારણે દિપાલી મુષ વચને ઢોલેજી
 સમાચાર દ્વહા કહ્યાથા તિકે સગલાઈ ચારણે કહ્યા, ઉમર સુંમરે
 સમાચાર સાંભલ્યા:

ચૌપદ.

તે પોહતા નરવરગઢ ભણી, તિણ સાથે નારી પદમણી,
 એહ સંદેસો ઢોલે કહ્યા, ઉમર મુષ વિલખો કરી રહ્યા; ૨૦૪
 ચારણુ વાત એહવી જળકહી, તે સહી નાંણુ દીઠા સહી;
 મારિગ મુંઆ પંચ વ્રહાસ ચારણુ વચણે હુઆ નિરાસ; ૨૦૫
 તિણહીજ મારિગ પાછા વલે, ધીજે ચિત હીયો કલમલે,
 વલી આયા છે આંપણે ગાંમ, દેસ માહે ગમાડી માંમ; ૨૦૬
 ઉમર આયો પાછો વલા, વાત સહુ પુગલ સાંભલી,
 કુસલે ઢોલો માડે નારિ, પોહતા નરવરગઢને આરિ, ૨૦૭
 દિન તીજે નરવરગઢ ગયા, વાડી માંહિં ઉતારા કીયા,
 રાજ સુત આયો સાંભલી, મન ચિંતન પુગી રલી: ૨૦૮

વાત.

ઇણુ સમૈ ઘણા આડંબર ગાજતે વાજતે સંરેસો કીધો,
 ઢોલો મારવણીનું વધાએને માહે લીયા, પછે જાયેને સાસુ
 સૂસારારે પગે લાગી, પછે મારવણીને પગે લગાવણી, ગાત લુમરો
 મહિલાઈત રૈહણુનું દીધો, દસ ગાંમ મોટા સપરા દીધા, પચીસ
 વડારણું દીધી, ઢોલોજી સગલાઈ ભાઈમધ પરિવારસું મિલ્યા,
 માતા પિતારે પગે લાગા, સગલો પરિવાર નગર લોક માતા
 પિતા મારવણીને દેષેને બોહત રાજી હુઆ, પદમણીરો અવતાર

તે, રૂપવંત અપછરા સરીખી છે, સારે ગુણે સહિત છ
મુખ વિલાસ લોગવે છે.

ચૌપદ.

હિવે પુંગલ હુંતી ઉજળો, ભાઉ ભાટ લે આયો ઘણો;
સાથે ઘણા કરડા કેંકાણુ, સેજ સુપાસણુને મંડાણુ; ૨૦
સો અસવાર વેલાવા દીયા, કુસલે નરવરગઢ આવીયા,
તિહાં સઘલો માંડયો ઉજળો, સંતોષ્યો પરિવારિ આપણો; ૨૧
લાગડો તાસો બિમણુ દીયા, ઇમ સો ભાગ મારવણી લીયા,
દિનદિન અધિકા કરે પસાવ, આઇ ઢોલા માડ દાય; ૨૧
મારવણી માલવણી બિન્દે, બેઠી છે ઢોલાળ કન્દે,
મનમે માલવણી કરે માંણુ, પીડર તણુ બોલે વણાણુ; ૨૧
મોટો મહીપતિ માલવ દે , સુંદર રમણી સુંદર વેસ,
બાંણુ સહસ અનૈ એક લાખ, એતા ગાંમ ભલો પરિ ભાપ; ૨૧
પગ પગ નદીયાંની નિત્રાંણુ, ઘણો ગરથનૈ લોક સુખાંણુ,
સગલે વરસે હોયે સુગાલ, સુપનંતર ન પડે કાલ દુકાલ; ૨૧

વાત.

માલવણી કહે છે, માલવારા કિસા કિસા વણાંણુ કીજે, તરે
ઢોલોળ કહે છે, હે અસતરી? તોનૈ ધરતીરી ખમરિક કરિ
પડે છે? તરે માલવણી કહેણુ લાગી, માહારાજ કુઆર રાજ!
સાંભલો મારિવાઠ ધરતી માહા બુરી છે, માણસ બુચ દાષલ છે,
માલવણી દૂડા કહે છે.

દૂહા.

બાબા મદેઈ માડ્યાં, વલે કુઆરી રહેસ;
હાથ કચોલો સિર ઘડો, સીચતાડો મરેસ;
બાબા મદેઈ માડ્યાં, બે ચાહો સયણાંહ,

કંધિ કુહાડો સિરઘડો, વાસો મઝ થલાંહ; ૨૧૬
 બાબા બાલુ દેસડો, તિહાં પાંણી હંદી તાત,
 કોહર હંદે કારણે, પ્રીઉ છોડે અધરાતિ; ૨૧૭
 બાબા બાલુ દેસડો, જિહાં પાંણી કુંએહ,
 આધી રાતે કુકુઓ, જયું માણસ મુએહ; ૨૧૮
 જીણુ ભૂંય પંનગ પીવણુ, કેર કંટાલા રૂંપ,
 આકે ફોગે છાંહડી, હુંચે લાગે ભુષ; ૨૧૯
 પેરણુ ઉઠણુ કંબલા, સાતે પુરસે નીર,
 આપણુ લોક ઉભંપરા, ગાડર છાલી પીર; ૨૨૦

ચોપઠ.

અતિ અવશુણુ માડુ ભૂંય તણુ, માલવણી કહીલા અતિ ઘણુ;
 ઢાલો પાત્ર સુણી ગહુ ગહુ, મારવણી પ્રીતમને કહે; ૨૨૧
 વાત.

ઢાલો માડુને કહે છે.

ચોપઠ.

કહો મારવણી થાહરો દેસ, કેહવા માણસ કેહવો વેસ,
 વલતી મારવણી વાતાં કહે, પ્રીઉ આપે સઘલી પેરિ લહે; ૨૨૨

દૂહા.

માડુ દેસ ઉપનીયાં, ત્યારા દંત સૂસેત,
 સરની કુરજ બચાં હજયું, પંજન જેહા નેત; ૨૨૩
 માડુ દેસ ઉપનીયાં, સરજયું પધરીયાંહ,
 કંદેવ ગોદન બોલડી (ચાદૂ), મીઠાં બોલણી યાંહ; ૨૨૪
 દેસ નિવાંણો જલ સજલ, મીઠાં બોલા તોય,
 માડુ દાંનણુ ધર દિપણુ, હરિ દીયે તો હોય; ૨૨૫
 સૂણિ સુંદર કેતા કહાં, માડુ દેસ વધાંણુ,

મારવણી મિલીયાં પછે, જાણે જનમ પ્રમાણ; ૨૨૬

ઝગડો ભાગો નારીયાં, પ્રીતમ પૂરી સાથ,

મારૂં રૂલીયાઈત હુઈ, સુણે પ્રયાકી સાથ; ૨૨૭

ચોપઈ.

મોટા મહિલ અનૈ માલીયા, ચિહૂં પાસે કાચ ઢાલીયા;
 ગોષ અપુરવ ચંદન તણા, રતન જડીત મોતી ઝુંબણા; ૨૨૮
 સંઝ સમૈ સોલૈ સિણગાર, જે જે રમણી કરૈ અપાર,
 રચણ દીહૂપીઉ સાચૈ રમૈ, સૂ પ્રભાત સાસુ પાય નમૈ; ૨૨૯
 મારવણીનૈ વારા દોય, વારો એક માલવણી ઘર હોય,
 કરૈ વેસ દિન દિન નિતનવલો, ઇંદ્રલોક અપછર જેહવા; ૨૩૦
 સુંદરિ અતિ માલવણી નાર, તોહી નહી મારવણી ઉણીહાર,
 રૂપ દેષ ભાષૈ સહુ કોય, પરિતપ મારૂં અપછર હોય; ૨૩૧
 એક કહે તુઠો કરિતાર, પુઝ ગવરિ ઘણૈ પરકાર,
 તો મારવણી ઢાલૈ મનરૂલી, જે સારીષી જોડી મિલી, ૨૩૨
 જેહું તણૈ હુઆ મુત્ર સંતાન, દિન દિન અધિક લહે જહુ માંન,
 મન વહિત તસ પાયા ભોગ, સુષ સંપતિ સજન સંજોગ; ૨૩૩
 ગાડા સાત સોનો પરમાણુ, દૂહા ચોપઈ જસ વષાણુ,
 જાદવ રાહિલ શ્રોહરીરાજ, જોડી તાસ કતુહલ કાજ; ૨૩૪
 સંવત સોલ સત્યોત્તર વરષ, આષાતીજ દિવસ મન હરષ,
 જોડી જેસલમેર મઝાર, વાંચા સુષ પામૈ સંસાર; ૨૩૫
 ચતુર સુગણુરા મનગહ ગહે, વાચક કુશલ લાલ ઈમ કહે,
 રિઠ વૃન્દિ સુષ સંપતિ સદા, સાંભલતાં પામૈ સંપદા; ૨૩૬

દૂહા.

ઢોલા મારૂં વાત, સાંભલતાં સુષ ઉપજૈ,

કેહુજો સપરા પાત, ભાંત ભાંતસું વરણવૈ; ૨૩૭

अनूराधं कुवि योज्य, ते विष्णुमै नैसी ङोयै,
भरदां देव्यो भोज, लाडो धन ज्ञेयत लीयौ; २३८

॥ इति श्री ढोला मारवणीरी चौपई वाते संपूर्णः ॥

॥ सकल पंडित शिरोमणि पंडित श्री ५ श्री दर्शनविजयगणि
शिष्यः पं. दे विजयगणि लिपितं । वत् १८०१ वर्षे आसु
सुदि १० वार शुक्रः लिपिकृतः श्रीकवलाग्रामे । सिंधलराजश्री
कल्याणसिंधजीराज्येः चतुर्मासिक कृताः ॥ श्रीसुभंभवस्तुः श्री

संवत् १८७३ना अषाढ वद १२ने द्विवसे 'पन्यास श्री
सिद्धिविजयल शिष्य मुनिराद श्री सिद्धिविजयल शिष्य
मुनिश्री गुडवर्ध श्रीसंपतविजयल शिष्य धर्मविजयलये लषी
वांझानेर मध्ये.

શેઠ દેવચંદ લા ૧૪ ન પુસ્તકોદ્ધારે.

વાચક કુશલલાલ વિરચિત.

માધવાનલ કામકું લા ચોપ ઈ.

વસ્તુ.

દેવ સરસતિ દેવ સરસતિ સુમતિ દાતાર,

કાસમીર મુખ મંડણી, બ્રહ્મપુત્રિ કરિ વીણ સોહધ;

મોહન તરવર મંજરી, મુખ મયંક ત્રિહુ ભુવન મોહધ;

પય પંકજ પ્રણમિ કરી, આણી મનિ આણુંદ;

સરિસ ચરિત શૃંગાર રસ, પલણિસુ પરમાણુંદ; ૧

માધવાનલ માધવાનલ રૂપ મકરદ,

ચઉદ્ધ વિદ્યાધર ચતુર, વિદુર જેમ સુરગુર વિચક્ષણ;

નારદ તુંબર નાદ ગુણ, લહુય વેસ બત્રીસ લક્ષણ;

કલા બહુત્તરિ અતિ કુસલ અભિનવ ઈદ્ર કુમાર;

સદ ગુર મુખ જિમ સાંભલુ(ઉ), વિરચિસુ તેહ વિચાર; ૨

દેસ પૂરવ દેસ પૂરવ ગંગનન કંઠિ,

તિહાં નગરી પુહ પાવતી, રાજ કરન હરિવંસ મહણ

(૧) + “કર વિણા મોહે” x “વીણી” (૨) + ‘તરવર’ +
‘તરવર’ (૩) * ‘ત્રિભુવન’ (૪) x ‘મોહે’ (૫) + * ‘સરસ ચરિત’
(૬) * ‘ચવદ્ધ’ (૭) * ‘બણિ’ (૮) * ‘નાદિ’ (૯) * ‘ગુણિ’
(૧૦) * ‘વેસિ’ (૧૧) x ‘બહુતર’ (૧૨) * ‘અભિનવ’ (૧૩)
+ ‘મુખે’ * ‘મુખિ’ (૧૪) * ‘સાંભલી’ (૧૫) + ‘તિહિ’ (૧૬) + ‘પુ’ પાવતી’

તસુ ઘરિ પ્રોહિત તાસે સુત, માધવાનદ નામ બંભણુ;

કામકંદલા તસુ ઘરણિ, સીલવંત સુપવિત્ત;

વિષુધે લોગ જિમ વિલસિયા, તે વર્ણુવિસુ ચરિત્ર; ૩

હાલ ચઉપધ.

પહિલો નાગ લોક પાતાલ, બીજો મૃત્યુલોક સુવિસાલ;

દેવ અસંખ કોડિ તિહાં રહ્યું, સ્વર્ગલોક તે ત્રીજું કહ્યું; ૪

સ્વર્ગલોકનઉ સામી ઇંદ્ર, આણુ અખંડ કરમ આણુંદ;

અતિ સુંદર ઝલકઈ આવાસિ, ઝલકઈ જાણે રવિ પરગાસ; ૫

ખારહસૂર રૂદ્ર ઇંદ્ર, સાત અનીક તણુઉ પરવાર;

અમૃતમય વંછિત આહાર, ખાર મેઘ સેવઈ દરખાર; ૬

લાખ પઈતાલીસ જોયણુ જાસ, વત્તાકાર ઇંદ્ર આવાસ;

ચિહું દ્વિસ ચાર પહિલિ ચઉસાલ, અહુ નિસિ નાગઈ અપહર ખાલજ ૭

લાખ બત્રીસ વિમાના ધણી, સોભા ઇંદ્ર તણી સોહાભણી;

કાયા સોવન જિમ ઝલહલઈ, રતન જડિત ધરણી તસુ તલઈ, ૮

(૧) +* 'તાસુ' (૨) +* 'વિવિધ' (૩) + વર્ણુવુ = 'હુ
ભણિયુ ચરિત' (૪) x 'પહિયુ' (૫) x 'બીજો' (૬) +
જિહા = 'જિહિ' (૭) +* 'રહ્યું કહ્યું' (૮) x ત્રિજો = 'ત્રીજો' = નુ
(૯) +* 'સ્વામિ' (૧૦) +* 'અગ્યાર' = પરિ (૧૧) +* 'મન' (૧૨)
= 'જાગારિ' + 'જાગારે' (૧૩) 'ચારિ' (૧૪) + 'અરિરજ
(૧૫) +* 'વિમાનક' (૧૬) 'સભા ઇંદ્રની' (૧૭) + 'તસ'

દીસઈ નહીં કદી અંધાર, ઐરાવણ વાહણે શૃંગાર;
 દેવ સેવ સારઈ નિસે દીસ, નાયઈ નાટક બદ્ધ બત્રીસ; ૯
 અથ મહિષી સોહગ સુંદરી, આઠ અપૂરવ અંતે ઉરી;
 ચઉસઠિ સહસ અપછર કોડિ, કરઈ સેવ દિન પ્રતિ કર જોડિ; ૧૦
 નહીં જરા લય સંગેટ સોગ, નહીં કષ્ટ દુખ દાલિદ્વ રોગ;
 સકલ કામે મન વંછિત સરઈ, કરઈ રાજ સુરપતિ ઇણ પરઈ; ૧૧
 એક દિવસ મન ધરિ આણુદ, ઇંદ્ર સભા બધઠઈ છઈ ઇંદ્ર;
 અપછર નઈ દીધઈ આદેસ, રચઈ આજ નાટક નઉ વેસ; ૧૨
 સંભલિ વચન સભ્યા સિણુગાર, વાજઈ પંચ સબદ તિણુ વાર,
 જોવઈ સુરપતિ ધરી જગીસ, માંડ્યઈ નાટક બદ્ધ બત્રીસ; ૧૩
 એક તિહાં માહે અલિરામ, અપછર તણુઈ જયંતી નામ;
 અંધક વરણુ સકોમલ ગાત્ર, પ્રેમ સંપૂરિત નાયઈ પાત્ર; ૧૪
 સભા માહે તે અતિહિ અનૂપ, તેહ સમાન નહીં કો ૩૫;
 તે વણુવઈ દેવ સવિ મિલી, કરિ ચિત્રામ લિખી પૂતલી; ૧૫

-*ન (૧) +* નિશિ- +* નાટિક (૨) x* છત્રીસ - +કોડ
 - +તે- +ડ- * +ક - +દ્ર - +* 'જ' (૩) + પરે (૪) * દિવસિ (૫)
 * મનિ (૬) * ધરઈ (૭) * સભાઈ - * દ - * નુ- +ણિ (૮) + માડિયુ
 * માડિઉ x માંડિઉ (૯) + તણુ (૧૦) + * વણુ (૧૧) પ્રેમઈ પૂરિત
 (૧૨) + નાયે (૧૩) + માહિ * મહિ- * જે (૧૪) * 'કો' (૧૫) * સુર

ઇંદ્ર પ્રસંસા શ્રવણે સુણી, કીયેઉ ગર્વ તિણુ ઢામિણી;
નિત પ્રતિ અવસરે નાટક તણુધ, ઇંદ્ર વચન ગર્વેધ અવગિણુધ, ૧૬

ગા ૧.

^૩નાસઈ જુણ ધનં, નાસઈ રજ્જં મતિ મંતીર ।
અઈ રૂવેણ મહિલા, નાસંતિ ગુણાઈ ગર્વેણ ॥ ૧૭ ॥

અઉપધ.

એકણિ અવસરિ નાટક સજઈ, અપછર મિત્રી જયંતી ભજઈ;
૩૫ તણુઉ તિણુ આણુઉ ગર્વ, શક વચન તિણુ લોખ્યાં સર્વ; ૧૮

(૧) *કીઉ - *રિ (૨) *ગર્વિંધ અવગણુ

(૩) નશ્યતિ ૩ ન ધનં; નશ્યતિ રાજ્ય કુમતિ મંત્રિણા ।
અતિ રૂપેન મહિલા; નશ્યન્તિ ગુણાદિ ગર્વેણ ॥ ૧૭ ॥

(અર્થ.—બુગારથી ધનનો નાશ થાય છે, અને ખોટી બુદ્ધિવાળા મંત્રિથી રાજ્યનો નાશ થાય છે, તેમજ ધણુ ૩૫થી શારિરીક સુદરતાથી સ્ત્રીનો નાશ થાય છે, અને ગર્વથી અભિમાનથી ગુણાદિકનો નાશ થાય છે.)

(૧) + નિસે (૫) × હસીય જયંતી તિસદં (૬) * મનિ આણિઉ (૭) + વચણુ તિણિ.

શ્લોક: *

આજ્ઞામજ્ઞાં નરેન્દ્રાણાં મહતાં માન ર્દ મૂ ।

પૃથક્ શય્યા ચ નારી ાં અશ વધ ઉચ્યતે ॥૧૧॥

ચતુષ્પદ.

નાટક ભંગ કીયેઉ તિણુ બાલ, કુ^૧યો ઇંદ્ર રૂઠો કિર કાલ;
 તેડાવી પૂછઇ સુરરાજ, નાટક ભંગ કીયેઉ કિણુ કાજિ; ૨૦
 તઈ મન માંઇ જાણયઉ સહી, નાટક મુજ વિણુ હોસ્યઈ નહીં;
 ધર્યેઉ રૂપ તિણુ (મઢ) મનમાહિ, રૂઠ્યેઉ ઇંદ્ર (વજ) કર સાહિ; ૨૧
 સભા દેવ તવ યોલૈ સહુ, સ્વામી કોપ ન કીજઇ બહુ;
 સ્ત્રી બ્રાહ્મણ બાલક ગાય, વેદ^{૧૪} પુરાણ અવધ્ય કહાય; ૨૨
 શ્રિઈ રૂપ મઢ કીધેઉ આપ, કુ^{૧૬}યો ઇંદ્ર તવ દીયઉ સરાપ;
 'ગ હીણુ સીલ પાહણુ તણી, ત્રિથવી પીઠ હુજે પાપિણી; ૨૩

* રાજ્યાસાનો ભગ કરવો. મોટાઓ અથવા કુલગુરુ કે ધર્મગુરુ
 ના યાતિ, સઘ કે કુટુંબમાંના મોટા માણસનુ અપમાન કરવું, માન
 ન રાખવુ અને સ્ત્રીની પથારી જુદી કરવી એ હથિયાર વગર વધ
 કર્યા બરાબર કહેવાય છે.

(૧) + * રૂ (૨) + * કીઉ તિણિ (૩) + * કુપિઉ. (૪)
 * રૂઠિ. (૫) * નાટિક (૬) * કીઉ કિણિ + કીયુ (૭) + * માહિ
 જાણિઉ. x જાણિયું. (૮) + હોસે. * હોસિઇ (૯) * ધરિઉ (૧૦)
 * તઈ. (૧૧) + * ઉઠિઉ. (૧૨) + * કરિ. (૧૩) * બોલઇ.
 - * ગાય. (૧૪) + * વેદિ પુરાણિ. (૧૫) * કહવાઈ. (૧૬)
 + * આણિઉ. (૧૭) * કુપિઈ (૧૮) * તસ દીઉ. (૧૯) * ઇં. + હુજે.

કરું જ્યંતી કરી(ય) પ્રણામ, મુજ અપરાધ ખમઉં તુમ્હ સ્વામિ;
જલ્દી ન લોપું તુમ્હ આદેસ, કાઈ છંડાવઉં અપછર વેસ; ૨૪

ગાથા +

નાસઈ વાણ તુસં, નાસઈ કાયા મોયણે મુત્તે ।

કુપુત્તેણય જન્મો, નાસંતિ ગુણાદિગવ્વેણ ॥ ૨૫ ॥
ચરિપદ.

હીન^૬ હીન અતિ ભાવઈ ઘણઉં, એહ અન્યાય ખમઉં મુજ તણઉં;
હુયઉં સરાપ અસત્ય ન હોઈ, કદિ છુટિસ^{૧૦} દિન દાખઉં સોઈ; ૨૬
પુષ્પાવતી^{૧૨} નગરીનઈ^{૧૩} ઠામ, પ્રહ્લપુત્ર માધવ ઈણું નામિ;
પરિરામતિ તુજનઈ^{૧૪} પરણિસઈ, તદિ તુજ કાયા અપછર હોસઈ; ૨૭

નશ્યતિ વાતેન તુષં, નશ્યતિ કાયા કુમંજલે મુક્તે ।
કુપુત્રેણ ચ જન્મ, (વા) કુકલત્રેણ ચ જન્મ ।

નશ્યન્તિ ગુણાદિ ગર્વેણ ॥૨૫॥

પવનથી ફેતરાનો નાશ થાય છે અર્થાત્ ઉડી જાય છે. અથવા
પવનથી આક્રાંતુ ૩ ઉડી જાય છે શરીર ખરાબ ભોજન ખાવાથી
નાશ પામે છે, ખરાબ પુત્રથી જન્મ નાશ પામે છે અથવા ખરાબ
સ્ત્રીથી જન્મ નાશ પામે છે નકામો થાય છે. તેમ ગર્વ અભિમાનથી
મુશ્કાલિકનો નાશ થાય છે. ૨૫

(૧) + * કહઈ. (૨) * ખમુ. (૩) * સાંમિ. (૪)
+ * તુલં (૫) + * લત્તેણય (૬) + * દીણુ હીણુ. (૭)
+ * ખમુ. (૮) + તણું (૯) * હુઉ. (૧૦) + * છુટિસ x
ટિસુ (૧૧) + * દિનિ દાખુ. (૧૨) * પુષ્પાવતી. x + પુષ્પાવતી.
(૧૩) + * નગરનઈ ઠામિ (૧૪) * + ઈણું (૧૫) * પરણિસઈ.
x પરણિસઈ (૧૬) * હુસઈ x હશઈ. + ફુસે.

શ્લોક.

સકૃજ્જલપન્તિ રાજાનઃ, સકૃજ્જલપન્તિ પણ્ડિ ૧૥

સકૃત્કન પ્રદીયન્તે, ત્રિણ્યેતાનિ કૃત્ તા ૨૦ ॥

ચોખાધ

ધસિંઈ ઇંદ્ર નઉ હૂયઉ સરાપ, પહિલોઈ ભવનઉ લાગઉ પાપ;
સ્વર્ગ લોક હૂંતિ ખડ હુડી, સિલા થઈ નઈ ધરણી પડી; ૨૬
હુપાવતી નગરી નઈ તીર, સિલા રૂપ અપછરા સરીર;
આપણુ કીયઉ કમ્મ લોગવઈ, અહુકાર ફલ એહુવા હુવઈ; ૩૦

દૂહા.

નામ જ્યાંતી અપછરા, સુરપત તણુઈ સરાપ;

સ્વર્ગલોક સુખ છંડીયા, સિલા સહઈ સંતાપ; ૩૧

+ અર્થ:—રાજાઓ એક વાર બોલે છે. તથા પંડિતો પણ એકવાર બોલે છે. કન્યા એકજવાર અપાય છે એ ત્રણે એકજવાર ૫ છે તેમ શ્રાપ દીધો એ દીધો પછી ફરી શકતો નથી.

(૧) + ઇસો * ઇસિઉ ઇંદ્રુ હુઉ x એહુવો (૨) + * પેલા ભવનું લાગું. x પહિલા ભવના લાગ્યા પાપ (૩) * ધરણિઈ (૪) + હુપાવતી નગરને તિરિ. * હુપાવતી નગરનઈ તીરિ (૫) * રૂપિઈ + રૂપિયે (૬) + * શરીરિ. (૭) + * આપણિ કીઉ. (૮) + હવે. (૯) + * નામિ - + * તિ - * સરાપિ - + * ત.

કંસાસુર કૌરવ કરણ, રતિપતિ રાવણ નામ;

ગર્વ પ્રમાણે ગમાડીયા, રાજરિદ્ધિ મંડાણુ;

૩૨

ઈંદ્ર સરાપઈ) ઈણુ પરઈ, અપછર સિલા અવતાર;

સાવધાન મેન સાંભલઉ, માધવ વિપ્ર વિચાર,

૩૩

ચોપાઈ.

ઈણુ અવસરિ પર્વત કૈલાસ, મહાદેવ વિલસઈ સુખવાસ;

બાર વરસ પૂરઉ કરી, ધરાપીકે જાત્રા મનિ ધરી.

૩૪

અંતિરિખ ગયણુગણુ વહઈ, ગંગાતટિ ઈંક વાસઉ રહઈ,

પદ્મમાસણુ પૂરી નિસદ્દીસ, જોગ નિદ્રા પઉઠ્યઉ જગદીસ;

૩૫

લિવે લાગીનઈ થંભ્યઉ નાદ, સુખ સર્વ અનાહુત સાદ;

વાસઉ ગગન સૂનિ મેન વસઈ, અનિલ બાર સોલહુ અભ્યસઈ,

૩૬

અહનિસે અરહુટ અમલી માલ, ઈસઈ જોગ તે વચઈ કાલ;

મણ્ણા દિવસે સજમી સરીર, સાધઈ જોગ ગગનઈ તીર;

૩૭

(૧) + * રાણુ. - + * રિ. (૨) + * સિરાપ સિરાપઈ ઈણુ પરિ
 x સરાવઈ x પરિ (૩) + * હિવ. (૪) + * ઈણુ. - + * સિ (૫)
 + * પૂર. - * પિઠિ - + * રિ - * એ. - * સુ x વાસો વહઈ.
 - + * નિ. (૬) + * નિશિ. (૭) + પુઢિયો * પુઢિઉ x પઉઢીઉ.
 - * લય (૮) + થંબીઓ * થભિઉ. (૯) + * વાસુ x વાસો
 - + * નિ - * ઈ - + * શિ (૧૦) * સજઈ x સમજઈ સાંજુ
 વાંદઈ ત્રિણિકાલ - + * સિ - * રિ

એક દિવસ લિંવ લાગી તિસંઘ, ચૂકું ધ્યાન ખિસ્યું મનિ તિસંઘ;
 મયા સંગતિ મનસા કરંઘ, ખારહુ વરસી તપ થર હરંઘ; ૩૮
 રિ ત ચૂકુંઘ છૂટું ણિંદ, જાગ્યું ઇસ તિસંઘ જોગિંદ;
 અંજલિ ડાવી ગ્રહાં અસેસ, ઇશ્વર પડ્યું વડં અંદેસ; ૩૯
 મૂક્યું ણિંદ ધરણિ અસરાલ, તઉં ફાટં સાંતે પાતાલ;
 ચઉ જઉ કિમહી ઉછલં, તઉં સુર ચકે સહૂ પરજલં; ૪૦
 જ કિમહીં જલ અ તરિ ખિસંઘ, સાંતે સાયર જલ તઉં સુસંઘ;
 ઇસંઉ વિમાસી નંઘ તટિ ફિરંઘ, સાંહા વંસ જલિ સંચરંઘ; ૪૧
 સરલ તરલ નડ ઉગ્યું જિહાં, ઇશ્વર આવી જોવે તિહાં;
 તિહાં નડની કોરીનંઘ માહિ, ઘાલ્યું ણિંદ ઇસ કરિ સાહિ; ૪૨
 પછં ઇસ આઘઉ સંચરંઘ, કરંઘ જાત્રા ધરણી તલે ફિરંઘ;

— + * સિ (૧) x લય (૨) + જિસે. * જિસિંઘ x જિસંઘ.
 — + કયુ x ચુકો (૩) + ખિસ્યું. * ખિસિંઘ x ખિજ્યો. (૪) + તિસે
 * તિસિંઘ. (૫) + x મનસુ. * મનસિંઘ. — + * વરસા. (૬) x
 ચુકો (૭) x છુટો. (૮) * જાગિંઘ. (૯) + તિસે. * જિસંઘ. x જિસો.
 — + * થો. (૧૦) + ગ્રહીયું, * ગ્રહિંઘ (૧૧) + પડ્યું. * પડિંઘ.
 — * સિ. (૧૨) + મુજ. * મૂકુ. (૧૩) * તુ (૧૪) * સાતાંઘ.
 (૧૫) x પાયાલ. (૧૬) x તુ (૧૭) + * — પરિ x પરિજલે. — * ઇ.
 (૧૮) * સાતાંઘ. x સતિ (૧૯) + x ઇસું. (૨૦) + * સાહમી
 (૨૧) * સવલંઘ. (૨૨) + * ઉગ્યા. x ઉગી. (૨૩) * જોવાંઘ.
 (૨૪) + * નડની નલી કોરિનંઘ. (૨૫) + ઘાલ્યું. * ઘાલિંઘ. — + * તલિ,

તેહ બિંદુ તિણુ થાનક રહ્ય, ઇણુ પ્રસ્તાવ હૂવેઉ તે કહ્ય; ૪૩
 તે હૂજ ગંગ વહ્ય સાસતી, તિણુ તટિ નગરી પુહપાવતી;
 ગોવિંદ દ કર્ય તિહાં રાજ, સાર્ય લોક તણાં સવિકાજ; ૪૪
 મોટા રાય તણી કૂંચરી, તેહનય સાતસય અંતેઉરી;
 પટરાણી રૂદાદે નામે, પ્રેમ સંપૂરિત મનમય કામે; ૪૫
 તેહનો મોહિત સંકરદાસ, રિદ્ધિવંત નય લીલ વિલાસ;
 ખાર કોડ સોવન ધન તણી, હય ગય લેખમી પોતય ઘણી; ૪૬
 બીજ પરિ તસુ સઘલા સુખ, પુત્ર નહી એ મોટો દુઃખ;
 દેવી દેવ મનાવે ઘણા, તોય ન દેખઈ સુખ સુત તણાં; ૪૭
 તિણુ પરણી રમણી બત્રીસ, તોય ન પૂજ્ય પુત્ર જગીસ;
 સંતતિ વિણુ આમણુ દ્વંદ્વો, કરિ ઉપાય ધન ખરચ્યઉ ઘણુઉ; ૪૮
 ધસઈ ઇસી જાણી તતકાલ, તિણુ નડમાં નીપાયઉ બાલ;
 પુત્ર ભણી મને ઘણુઉ સનેહ, જાણ્યઉ સુત અવનારૂં એહ; ૪૯

- (૧) * તિણિ થાનકી. - x ઇણિ પ્રસ્તાવિ. * ઇણિ.
 (૨) + હુવો * હુઉ (૩) + * તેહજ. - + * તિણિ (૪)
 + પુષ્પાવતી * પુષ્પાવતી. - + * મિ - + * મિ. (૫) * તેહનું
 પુરોહિત. - + * હી - x લિખમી (૬) x + મોટું. * મોટઉં
 (૭) * મનાવય ઘણુઉ + x ઘણુ. (૮) + તોહિ. * તુહિ. (૯)
 + તણુ * તણુઉ (૧૦) + * તિણિ. (૧૧) * પૂજય + પૂજો (૧૨)
 * દ્વંદ્વુઉ. (૧૩) * કરય (૧૪) * ખરચય. (૧૫) + ઘણું * ઘણાં
 (૧૬) + * તિસિય x ઇસુ ઇસ - + * તિણિ. (૧૭) * + માહી
 (૧૮) + * નીપતુ - + * નિ (૧૯) + જાણ્યો. x જાણ્યું. * જાણિઉં.

એકરાત્રી પ્રોહિત દુઃખ ધરી, સુતઉં સુહિણું દેખ્યું હરી;
સંભલ પ્રોહિત સંકરદાસ, હું તુંઉં તુજ પૂરું આસ. ૫૦

શ્લોક. *

† અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ, સ્વર્ગં નૈવ ચ નૈવ ચ ।

તસ્માન્પુત્ર મુખં દૃષ્ટ્વા, પશ્ચાદ્ધર્મં સમાચરેત્ ॥ ૫૧ ॥

- + * તિ. (૧) + * પુરોહિત. (૨) * સુતઘ. + સૂતો.
(૩) + સુહણે. * સુહણુધ. (૪) * આવિઉ. (૫) + * સાંભલિ.
- + * પુરોહિ (૬) * તુંડો.

* પુત્ર વગરનાની નારકીગતિ, તિર્યચગતિ, મનુષ્યગતિ કે દેવ-
ગતિ એ ચાર ગતિમાંની કોઈ ગતિ થતી નથી અર્થાત્ મળતી નથી.
અને તેને સ્વર્ગ તો નથીજ નથી. અર્થાત્ એને સ્વર્ગ તો મળતોજ
નથી માટે પુત્રનું મુખ જોઈને પછી ધર્મ આચરવો.

x નોટઃ—પુત્ર સંતતિ શિવાય 'વર્મનું' આચરણ ન કરવું અથવા
ન થઈ શકે એવું જૈન શાસ્ત્રકારો કહેતા નથી પરંતુ આ એક લોક
પ્રચલિત કથા હોવાથી જન સમાજના વિચારોનું દિગ્ દર્શન કરાવવાના
હેતુથી કર્તાએ આ શ્લોક લખ્યો છે. શ્લોકનો સહસ્યાર્થ એવો છે કે
કોઈ રાજા હોય અને તેને પોતાની ઉત્તરાવસ્થામાં ત્યાગ ધર્મ સ્વીકારી
આત્મીક શાંતિ મેળવવાનો વિચાર થાય અને પુત્ર ન હોય તો તેને
પોતાના રાજ્ય વ્યવસ્થાપકના અભાવે અટકવું પડે છે અથવા બીજાઓ
તેને અટકાવે છે તેવીજ રીતે શેઠ શાહુકારોને પણ પોતાના કુટુંબ
વરખાર ધન સપત્તિ વિગેરેને માટે અથવા મોહથી કેટલીક વખત
ત્યાગ ધર્મ તરફ દોરાતાં એ બહાને અટકે છે અને તેની ચિંતામાં
પુત્રને માટે તે અનેક પ્રવૃત્તિ જેવીકે એકથી વધારે સ્ત્રી કરવી. દોરા
ધામા કરાવવા. બાધા આખડીઓ રાખવી અને પુત્રની આશાએ અ-

૧ અગુરસ્ય ગૃહં શુન્યં, દિશઃ શુન્યાન વાન્નવાઃ ।

સૂર્વસ્ય હૃદયં શુન્યં, સર્વં શુન્યં દમ્ભિત્વા ॥

માથા. x

ગૃહં પિ તં મમાણં, જત્ય ન દીસંતિ ધૂલિ ધૂસરચ્છાયં ।

ઉદં ત પડં ત રડં ત, દ્વૌ ત્રિત્રી ડિમ્ભાદં ॥ ૫૨ ॥

પ્રિય મહિલા મુહ કમલં, બાલમુહં ધૂલિ ધૂસરચ્છાયં ।

સ્વામિમુહં સુપસન્નં, તિન્નીત્રિ પુણેદિં પ્રાવૈતિ ॥ ૫૩ ॥

ત્યંત વિપયાસડત થયુ વિગેરેમાં પડી ધર્મ તરફ દર્શક કરી પુણ્યા-
પાળનના માર્ગથી દૂર રહે છે તેથી તેની ગતિ કલકામા કલકા નાનું
છે અને સ્વર્ગ તો પ્રાપ્ત થયુજ નથી અને કદાચ કરે જે તો તેનું નત
છેપરોડત વિચારથી ઢીલુ રહે છે તે બ્રોખડુ બેયલી ચુંકે તેવો વાદ
અર્થ એકે માર્ગનું સંપૂર્ણ સાધન ન કરી શકે તેવા વિચારોવામાં
માટે પ્રથમ પુત્ર મુખ જોયા પછી ધર્મ આચરવો એ કથન છે.

(૧) + + મુહાદ (૨) + + ઉદંત પડંત પુણ વરાદ (૩)
+ + લાભંતિ - + + ધુ. x સિગત્રો.

† ગૃહમપિ તત્ સ્મશાનં, યત્ર ન દૃશ્યન્તિ ધૂલિ ધૂસર શરિરાણિ

ઉત્તિષ્ઠન્તઃ પતન્તઃ રુદન્ત, દ્વૌ ત્રય ડિમ્ભા ॥ ૫૨ ॥

પ્રિયમહિલામુલ્લકમલં, બાલમુલ્લં ધૂલિ ધૂસર શરિરમ્ ।

સ્વામિમુલ્લં સુપ્રસન્નં, ત્રયોડપિ પુણ્યૈઃ પ્રાપ્યન્તે ॥ ૫૩ ॥

અર્થઃ—તે ઘર સ્મશાન તુલ્ય છે કે જ્યાં ઉઠતાં, પડતાં, રડતાં, અને
ધૂળથી ખરડાએલા શરીરવાળાં એ અથવા ત્રણ બાળકો દેખાતા નથી;
‘બહાલી’ જીનું કમળ સમાન મુખ, ધૂળથી ખરડાએલા શરીરવાળા
‘બાળકનું’ મુખ, અત્યંત પ્રસન્ન અર્થાત આનંદીત પતિ=સ્વામિનું મુખ,
આ ત્રણે (મનુષ્યને) પુણ્યવડે મેળવાય છે.

૧. *

શિંગાલેઉ અરૂ ખેલેણો, જિણુ કુલ એક ન હુઈ;

ઠામ પુરાણી વાડી જૂ, દિન દિન મથઈ પાઉ;

૫૪

વેશ્યાનેહ જૂયાર ધન, કાતી ડંખર છાય;

પશ્ચિમ પહુર અપુતિધર, જંત ન લગઈ વાર;

૫૫

(૧) + ઉર. (૨) + ખિલ્લાણુ. * ખિલ્લાણુઉ. - + * શિ

- x જસુ. - + * લિ. (૩) + * જાઉ. (૪) + * તાસુ x જસુ.

(૫) + * જિઉ. (૬) + * દિનિ દિનિ, (૭) + * મત્યઈ.

(૮) + * જૂયારિ. (૯) + * પુહર. (૧૦) + * અપુત.

- * ગા.

* જે કુળમાં શિવડાંવાળો અર્થાત્ જળવાન અને રૂપવાન એક પણ ઉત્પન્ન થયો નથી અથવા હોતો નથી તે કુળ જુની વાડીની માફક પગથી દિવસે દિવસે અર્થાત્ હુમ્મેશાં યુધાય અર્થાત્ જુની વાડીની સલાળ રાખનાર કોઈ નહી હોવાથી ભોકો તેમાં ઠેકાણે ઠેકાણે રસ્તાઓ પાડી તેની વાડો અને તેમાંના રસ્તાં, સડાં વૃક્ષો વેલા વિગેરે યુધી નાખી નાશ કરે છે તેની માફક જેના કુળમાં જળવાન કે રૂપવાન કોઈ હોતો નથી તેનું કુળ 'મત્સ્યન્યાય' પ્રમાણે બીજા કુળના જળવાન અને રૂપવાનથી ઠેકાણે ઠેકાણે અપમાનિત થાય છે અર્થાત્ તેનો કયાંય ભાર વધાર પડતો નથી.

વેશ્યાનો સ્નેહ, જુગારિનું ધન, કાર્તિક માસનાં અર્થાત્ શરદ ઋતુનાં વાદળાં, ગોથા પહોરની છાંયા અને પુત્ર વગરનાનું ધર, એ જેતાં અર્થાત્ નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી. અર્થાત્ વેશ્યા પૈસાના સ્વાર્થથી સ્નેહ બતાવે છે જ્યારે તે તેને મળવાની આશા રહેતી નથી ત્યારે પોતાના કર્ત્રિમ સ્નેહનો ત્યાગ કરે છે તેથી તે સ્નેહને નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

ચરિત્ર.

તિણ વચને પ્રોહિત માંગીયઉ, પય પ્રણમિ નંદન માંગીયઉ;
 હું ઇંસર સંકર ત્રિપુરારિ, દેઈસુ પુત્ર ગંગનઈ પારિ; ૫૬
 તેહનો દેજ્યો માધવ નામ, રૂપવંત તે અભિનવ કામિ;
 સુણી વાત પ્રોહિત હરખીયઉ, તિર્તરઈ ઇંસ અદ્યત થયઉ; ૫૭
 તેહ સુપન નારીનઈ કહઈ, નર નારી હીયડઈ ગહગહઈ;
 પ્રોહિત પ્રમાતિ ગંગનઈ તીરે, કરવા ગયઉ પવિત્ર સરીર,, ૫૮

જુગારી જુગાર રમતાં ધન કમાય છે પણ તે લોભથી વધારે
 કમાવાની લાલચે વધારેને વધારે જુગાર રમે છે તેથી તેણે મેળવેલું
 ધન નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

કાર્તિક માસનાં વાદળાં ધોળાં અને સુશોભિત દેખાવા છતાં
 સહજ પવન લાગતાં તુરત નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી.

ચોથા પડોરની છાંય! સૂર્યનો અસ્ત ટુંક વખતમાં થતાં નાશ
 પામતાં વાર લાગતી નથી, પુત્ર વિના ધર નાશ પામે છે તેનું કારણ
 પુત્ર શિવાય પૌત્રાદિક થઈ શકે નહીં અને તેથી પતિ પત્નિ મરણ
 પામતાં તેના ધરનો નાશ થાય છે તેથી પુત્ર વગરના ધરનો નાશ
 અર્થા વાર લાગતી નથી.

- + * શિ. (૧) + * પુરોહિત આગીઉ (૨) + * નંદન
 (૩) * માંગીઉ (૪) * સંકર પ્રતઈ કહઈ (૫) + દેસ્યું * દેસિઉ.
 * દેઈસિ. (૬) + * તેહનું દેજ્યે. - + * કામ. (૭) * હરખીઉ
 (૮) * તેતત્રઈ ઇસઅદ્યતી થયું. (૯) * સ્વપ્ન (૧૦) * હીયડઈ
 - * રિ. (૧૧) * કરિવા ગયુ.

૪ કાજિ ગંગાનંદ કંઠિ, જોતાં ખંચાણી નડંગંઠિ;
 તિસંધ બાલક રોવતો સુણ્યો, હુડે તમાસઉ તે નડ ખણ્યઉ; ૫૬
 માહે દેખઇ અદ્ભુત બાલ, સુંદર રૂપવંત સુકુમાલ;
 તેજંધ સૂરિજ જિમ જલહુન્નંધ, તે લઇ પ્રોહિત નીકલઇ; ૬૦
 આવી આચ્છી નંધ સુખીયઉ, એહુ પુત્ર પરમેસર દીયઉ;
 કીયઉ વધાવઉ પુત્રહુ તણુઉ, ખરચ્યઉ ગરથ પ્રોહિત અતિ ઘણુઉ; ૬૧

વસ્તુ

કિ(ય)ઉ ઉચ્છવ કિ(ય)ઉ ઉચ્છવ હૂઉ આણુંદ
 કુટુંબ સહુ સંતોષી(ય)ઉ, નગરમાંહિ ઉચ્છાહુ કીયઉ;
 રાજા મનિ હુરણિત હૂઉ માધવાનલ નામ દીધઉ;
 સુંદર અતિ સુકુમાલ તનુ, રૂપ મયણુ અવતાર;
 કવિયાણુ ઓપમ ઇમ કહઇ, જાણે દેવકુમાર; ૬૨
 ચતુષ્પદ.

અધિક તેજ ઇસસસ્નનું બિંદ, જાણે ઝખકે પાવસિ વીજ;
 રૂપ અનોપમ અ સંભમ કાય, દીઠા સઘલાં આવઇ દાય; ૬૩

(૧) + * લેતાં (૨) + તડની (૩) * તસિધ
 બાલ એક રોતુ સુણિઉ. + x તિસે તિસધ. (૪) + * હુડે
 તમાસુ તે નડ ખણિઉ (૫) x મહા. (૬) * તેજિંધ
 સૂરજ (૭) + * પુરોહિત તે લેધનીસરધ. (૮) + * આણી (૯)
 * સુખીઉ. (૧૦) * દીઉ (૧૧) * કીઉ (૧૨) * ખરચિઉ (૧૩)
 * + કીધું. (૧૪) + * થયુ. x થયઉ (૧૫) + દીધુ (૧૬) * ઉપમા.
 (૧૭) * + ઇશ્વરનું બીજ (૧૮) + * બીજ. (૧૯) * દીવઉ.
 x દીઠઇ. (૨૦) x દાઇ.

કલા બહુત્તરિ નિત્ત અભ્યસઠ્, સરસતિ વદન કમલે તસુ વસઠ્;
 જાણે લક્ષણ વેદ પુરાણ, પંડિત કોઈ ન મંડળ માણ; ૬૪
 ખાર વરસ માધવ થયઉં, નગરે ગોહિરઠ રમિવા ગયો;
 પાંચ સાત ખાલક પરિવાર, રમતાં વેલા થઈ અપાર; ૬૫
 આઘા ખાલક ગયા એકલા, પાહાંનની તિહાં દીડી સિલા;
 અ ની નહ દીસઠ અનુહારિ, ખાલક કહુઈ માધવ અવધારિ; ૬૬
 સામગ્રી અમ્હે લેઈ આવિસ્યાં, એક સિલાતુજ પરણાવિસ્યાં;
 રામતિ સહી અપૂરવ હોઈ, ઘરે જાઈ મત કહિસ્યઉ કોઈ, ૬૭
 ધક નહવરાવઈ ગંગાનીરિ, ધક પહિરાવે કોરો ચીર;
 ધુલિ તણા કરિ ઢિગલા ચ્યારિ, કીધો હથ (મે) લેવા આચાર; ૬૮
 સિલા સાથે બાંધ્યો છેહ, તુ જવિ, હોજ્યો અવિહડ નેહ;
 અગનિ જગાડિ હોમ વિધિ કરઈ, ખાલક વિપ્ર વેદ ઉચ્ચરઈ; ૬૯

(૧) + * નિતુ - + ~ લિ - + ~ સ (૨) + * જાણુ
 લખ્યણુ. (૩) < વરસનુ + નો. (૪) < થયુ + થયો. - + * રિ
 (૫) + * ગોયરિ. x ગોયર - * યુ (૬) x થમય, (૭)
 + * પાહણુની. (૮) + * આણુસારિ.

(૯) x આવશાં. - + * રિ - x શાં (૧૦) * + જાઈ ઘરે
 મંડહસિઉ x કહિશે (૧૧) < નહવારઈ - * રિ (૧૨) * એક પ-
 હિરાવઈ કોરા x કોર. - + * ડિ (૧૩) ~ કીધઉ (૧૪) * સિલ
 સાથઈ લેઈ બાંધિઉ (૧૫) ~ તુલગિ હુ હોયો

રામતિ ઈસી બાલકે કરી, માધવ પરણ્યો સિલ સુંદરી;
 ૧૮ ટલ્યો સરાપ રહ્યા તિણે પાસે, અપચર હુડી ગિડી આકાસિ; ૭૦
 સહિ બાલક નાકા તિણે વારે, નાસી ગયા તે નગર મઝારિ;
 માધવ પિતાને વાત સવિ કહી, વીહ્નઉ પ્રોહિત હીયડે સહી; ૭૧
 સકતિ કાંઈ વ્યંતર શા કિની, રાક્ષસ સીકોત્તરિ ડાકિણી;
 આવી પુત્ર લઈણુ નહ કાજે, મોટો કષ્ટ ટલ્યો એ આજે; ૭૨
 ખરખયા અરથ ગરથ ભંડાર, કીચો મત્ર યત્ર ઉપચાર;
 વડા વડેરા પુણ્ય પ્રમાણિ, પુત્ર ઉર્ગર્યો વડે વિનાણિ; ૭૩
 ઈંદ્ર લોકે તે અપચર ગઈ, મિલ્યા દેવ સહુ હરખિત હુઈ;
 ૧૨ સુખઈ સમાધઈ સુખ ભોગવઈ, એક દિવસ અપચર ચીંતવંઈ; ૭૪

(૧) * પરણિઉ (૨) * ટલિઉ. + ટલિઓ. - + * શિ
 - + * સિ. - + * રા. - + * હો - + * શિ. - + *
 રિ - x રી (૩) * + પુરોહિત પ્રતિ વાત સહુકહી, ખીહિનુ
 પુરોહિત હીઅડઈ સહી. (૪) : કઈ. - x સિ (૫)
 * લેયાણિ + લેયાણિ - + + જિ (૬) * મોટઉ કષ્ટ ટલાઉ
 છઈ આજ - + જિ - + + ધા (૭) : વડાં વડેરાં પુણ્ય
 પ્રમાણ (૮) + + ઉગરિઉ વડઈ (૯) x વિનાણિ + વિનાણિ.
 - + + ડિ - + x રા (૧૦) + + મનિ (૧૧) + + થઈ (૧૨) + સવ
 સામાધિ - * + સિ

શ્લો. *

મિત્રદ્રોહી કૃતદ્વન્ધ, યૈ ચ વિશ્વાસઘાતકાઃ ।

તે નરો નરં યાન્તિ, યાવચ્ચંદ્ર દિવાકરૌ ॥૭૫॥

ગાહા.

I વિર । ણંતિ ગુણા, વિરલા પાલંતિ નિદ્વળા નેહા ।

વિરલા પર જ્ઞ રા, પરદુઃખે દુઃખિયા વિરલા ॥

અઉપધ.

મુજ કીધો માધવ ઉપગાર, તે સાંચો માહરો ભરતાર;
 ઇમ ભાણી તિહાંથી નીકલી, મધ્ય રાતિ માધવનઇ મિલી; ૭૬
 માધવ સૂતો ઘરે આપણુઇ, અપછર દેખીનઇ ઇમ ભણુઇ;
 કુણુ નારી તૂં કેહુઇ કામિ, હું તુજ ઘરણી તૂ મુજ સામિ; ૭૭

* મિત્રનુ ખરાબ કરનાર, ઉપકાર કરનારનો ઘાત કરનાર અર્થાત્ ઉપકારકને મારી નાખનાર, અને જેઓ વિશ્વાસઘાત કરનાર છે તે માણસો જ્યાં સુધી ચંદ્ર અને સૂર્ય પ્રકાશે છે, ત્યાં સુધી નરક પ્રત્યે જાય છે અર્થાત્ નરકે જાય છે.

પાઠાંતર:—અને જે વિશ્વાસઘાતક છે આ ત્રણે જ્યાં સુધી ચંદ્ર સૂર્ય હયાત છે ત્યાં સુધી નરકે જાય છે.

(૧) + * યશ્ચવિશ્વાસઘાતક । (૨) + * ત્રયોડસીનરકં.
 (૩) * કીધઉ - + તેહ (૪) * માહર સાચઉ. (૫) નીકલઇ -
 નિ (૬) * મિલઇ - ન તુ. - + નિ (૭) કેહે - + ન સ્વા

હૂં પરણી તઇ ગંગે નઇ તીર, પામ્યો અપછર તણો સરીર;
 હિવ અપછર હૂં અવિહડ નેહ, નિશ્ચય કદી ન દાખું છેહ; ૭૮
 રખે વાત તૂં કેહનઇ કહઇ, ઈણે વાતઇ માધવ ગહગહઇ;
 ના વંછિત વિલસઇ ભોગ, સારીખાનો મિલ્યો સંજોગ; ૭૯

ગાથા. †

દેવાણ વરં સિદ્ધાણ દં ણં, ગુરુ નરિંદ સમ્માણમ્ ।

ગયભૂમિ નદ્વંધ્વં, પામિજ્જિ પુણ્ણરેહાં ॥૮૦॥

દૂહા.

૧ “ માખ્યાં ન મિલઇચ્યાર, પૂરવપૂરાદત્તવિણુ;
 વિદ્યા નઇ વરનારિ, સપૈ ગેહ સરીર સુખ; ૧
 ચોપઇ.

આવઇ અપછર દિન પ્રતિરાતિ, ઘરમાંહે નવિ જાણુઇ વાત;
 માય તાય સુતં દીઠો દેહ, સહી કિહાં કણિ લુખધો એહ; ૮૧

(૧) * ગગાતીરિ (૨) † પામિઉ. + પામ્યુ (૩) † તણુઉં.
 + તણું. (૪) + * હિવ આપાં છઇ. (૫) + † નિશ્ચિતુ કરી. (૬)
 x કહિનઇ. — + * ણિ — * તિ. — * નુ (૭) † મલિઉ. x મિલિઉ.
 (૮) † દવ્વનદ્વં — * હિ. (૯) x કોઇના જાણુઇ ઘરમહિ વાત.
 (૧૦) † દીઠઉ સુત, (૧૧) * લુખધુ, x લુખધઉ

† દેવાનાં વરં સિદ્ધાનાં દર્શનં, ગુરુ નરેન્દ્ર ન્માનમ્ ।

ગતા ભૂમિ નષ્ટ દ્રવ્યં, પ્રાપ્યતે પુણ્ય રેખામિઃ ॥૮૦॥

અર્થ:—દેવોનુ વરદાન, સિદ્ધ પુરુષોનાં દર્શન, ગુરુ અને રાજા તરફથી
 સન્માન ગએલી જમીન, તથા નાશ થએલુ ધન પુણ્યરેખા વડે પમાયછે.

મંડાવ્યો પ્રોહિત આવાસ, એક થંભ ઉચો આકાસ;
 જાણ્યો પુત્ર ઇહાં કિણિ રહ્ય, તઉં સ્ત્રીયઈ પરચો નવિ સાહઈ; ૮૨
 સાતભૂમિ મંદિર ઊપરઈ, પરિઘલ કામ મન વહિત સરઈ;
 સામ્રોહો સુખા થયો મયક, અપછર આવઈ તિહા નિરસક; ૮૩
 સુખ સેજઈ પોઠઈ નિસેદીસ, જાણે કરૂં તૂઠો જગદીસ;
 અપછર સાથિ ભોગ ભોગવઈ, નિત સારીખા મેલા હુવઈ. ૮૪

ગાથા. +

હંસા રજ્જંતિ સરે, ભ્રમરા રજ્જંતિ કેતકિકુસુમે ।

ચંદનવણે ભુયંગા, સરિસા સરિસેહિ રજ્જંતિ ॥૮૫॥

(૧) * મંડાવિહ. + મંડાવ્યુ (૨) * ઉચઈ x + ઉચો
 - * સિ. (૩) + જાણિહ. x + જાણ્યુ - * ક (૪) * તુલ્લી
 પરિચિહ (૫) + * સસહઈ x સંસહી. (૬) * સાહમુ સુખીહ
 થયુ. x સામ્રોહ + સાહમો. - * જિ - * પુ. - * સિ (૭)
 * કરિ તૂઠઈ (૮) * સાથિઈ. - * તુ

+ હંસાઃ રજન્તિ સરે, ભ્રમરાઃ રજન્તિ કેતકી કુસુમે ।

ચંદનવણે ભુજંગા, સદશા સદશૈઃ રજન્તિ ॥૮૫॥

અર્થ:—હ સો માનસરોવરમાં રાગવાળા થાય છે ભ્રમરાઓ કેવ-
 ળના ધ્રુવમાં રાગવાળા થાય છે, સર્પો સુખડના વનમાં રાગવાળા થાય
 છે, તેમ સરખે સરખાઓમાં રાગવાળા થાય છે અર્થાત્ સમાનરૂપ
 ગુણ અને સ્વભાવવાળાઓમાં રાગ થાય છે.

*અહિનવ સુરયારંભે, જં સુકસં હોઈ પઢમમહિલાણમ્ ।

નવર વિલાસહાસં, જાણઈ હીયયં ન જંપઈ જીહા ॥૮૬॥

ચોપાઈ.

મોટા બ્રાહ્મણ તણી કુચેરી પ્રોહિત નઈ ઘઈ આદર કરી;

કરો નાતરો પૂછઈ તાત, માધવ તેહ ન માનઈ વાત; ૮૭

એક દિવસે દિન ઉગઈ જિસઈ, અપહરુ જવા લાગી તિસઈ;

છેહ ઝીલી માધવ ઇમ કહઈ, તાહરો વિરય મન મુજ દહે, ૮૮

*અમિનવસુરતારમ્ભે, યત્ સૌખ્યં ભવતિ પ્રથમમ્

(પ્રૌઢ) મહિલાનામ્ ।

નવરસવિલાસહાસ્યં, જાનાતિ હૃદયં ન જલ્પતિ જીહ્વા ॥૮૬॥

અર્થ:—પહેલ વહેલા નવીન કામભોગની શરૂઆતમાં નવરસનહ વિલાસ અને હાસ્યનું જે સુખ પ્રોઢ અર્થાત્ મધ્યમ વયવાળી સ્ત્રીઓને થાય છે તે હૃદય જાણે છે પરંતુ જીભ કહેતી નથી અર્થાત્ જીભથી કહી શકાતું નથી

* નોટ:—શૃંગાર હાસ્ય રુણ, ગૈર વીર મયાન ૧: ।

લીમત્સાદૂભુત સંજ્ઞૌ ચેત્યષ્ટૌ, ના ૧ ર ૧: સ્મૃતા: ॥૧॥

અવ્ય ઇશ.

અર્થ:—શૃંગારસ, હાસ્યરસ, કરુણારસ, રૌદ્ર (ભયકર) રસ, વીર રસ, ભયાનકરસ, બિભત્સરસ, અદ્ભૂતરસ એ આઠ રસો નાટકમાં કહેલા છે. નવમો શાંતરસ. ૧.

(૧) * પોઢ. (૨) * બ્રાહ્મણની. — + x અ — * દિ. — * + ર્યા (૩) + * માત. — + * સિ. (૪) * ઉગિઉ. જિસિઈ + ઉચ્ચો જિસે. (૫) * તિસિઈ + તિસે (૬) * તાહરઈ વિરહઈ મયાણ મુજ-દહઈ. (૭) x વિરહી. — + * હો.

અપછર કહ્યંરે માહુ અયાણુ, જાવા દે કાં કરઈ પરાણુ,
 દિન^૨ પ્રતિ આવિસ હું રાતિ, વિણુસર્યે^૧ દિન રહતાં વાત; ૮૯
 ઘણી વાર તે દિન પ્રતિ રહઈ, દેવે^૩ સઘલી^૪ પર લહઈ;
 જાઈ કહ્યં ઈંદ્ર નઈ વાત, અપછર લાગી નર સંઘાત; ૯૦
 સુણી વાત રીસાણુ^૫ જિસઈ, તેડાવી તે અપછર તિસઈ;
 અજી^૬ નહી રે તોનૂ લાજ, મનુષ લોકિ જાયે કિણુ કાજિ; ૯૧
 ન ભલી જેઠ માસની લાઈ, ન ભલી જે સ્ત્રી પરધર જાઈ;
 ન ભલઉ અંતેઉર પઈસાર, ન ભલઉ બિહું તણુ ભરતાર; ૯૨
 મિલ્યા દેવ સુરપતિ વીનવઈ, બગસો ગુનો ન જાસો હિવે;
 કિતલા ઈંક દિન વસ તે રહી, તિતલે^૭ વિરહ આપુલી^૮ યઈ; ૯૩
 કુહા.

લાગો ચિત્ત સુજાણુસું^{૧૦}, વરજઈ લોકે અયાણુ;

નિહસુ^{૧૩} કિહઉ રસણો, જિણુસું^{૧૪} જીવન પ્રાણુ;

૯૪

- (૧) * દિન મઝ મ કરિસિ + દઈ મુઝ મ કરિ. (૨) * નિતનિત પ્રતિ - * સુ. - * સિધ (૩) * + એક દિવસિ સઘલી પરિ (૪) * સુરપહિ - * તિ (૫) * રીસાણુઉ જિસિઈ. + જિસે. (૬) * હજી નહીરે નુહનઈલાજ. * અજી નહી જઈ તો નઈ લાજ. - * ઈ - + * કુ. - * + લી - * * સુ (૭) * + ગનહુ (૮) * + નજસિધ હવઈ - * કે - * એક (૯) + * દિવસ. (૧૦) * તેતલઈ. (૧૧) * વ્યાકલ. * + વિયાપતિ, - * ગુ (૧૨) * સુજાણુસિઉં - * ગ. (૧૩) * તેહસિઉરકા કીમ સરઈ. * ત્યાં તે! ઈંક કિમ સરઈ (૧૪) * + જેહસિઉ જીવ પરાણુ

ખિણ રાત્રી ખિણ વિરાયયઈ, જસું મન વિણ નેહ;

તેહસું કેહો રસણો, જિણહસું થાઠી દેહ; ૯૫

* સાલકાર સુલક્ષણી, સરસી છંદા ધત્તિ;

અણઆવંતી તનુ દહઈ, ગાહા મહિલા મિત્ત. ૯૬

ચોપાઈ,

માધવ દિન પ્રતિ જોવઈ વાટ, અપછર નાવઈ મન ઉચાટ;

એક દિવસ આવી નઈ મિલી, ખિહું જનની મન પૂગીરલી. ૯૭

— * જિ. (૧) * વિરચીઈ. (૨) * જસિઉં. (૩) * તેહસિઉ કેહો રસણાં.

(૪) * જેહસુ ધાઠી. (૫) + * સુલખણા. — + * સા. — + * ત.

(૬) * મન + એ. (૭) * + મિહેલા (૮) + * નિત. — + * નિ.

— * + નિ. — + * ર

૧ આ દુહાના એ અર્થ થાય છે તે નિચે પ્રમાણે છે;—

હે મિત્ર ! અલકાર સહિત, સારા લક્ષણોવાળી, સરસ છદ્વાળી એ પ્રમાણેની ગાથા નથી આવતી અર્થાત્ નથી આવડતી તો શરીર અથવા મનને બાળે છે.

હે મિત્ર ! સુંદર આભૂષણો સહિત અર્થાત્ સુંદર ધરાણાંઓથી શોભતી, સારા લક્ષણોવાળી, અને સમાન રીતે ચાહનારી અર્થાત્ જેવી રીતે અને જેટલા પ્રેમથી પુરૂષ ચાહતો હોય તેવી રીતે અને તેટલા પ્રેમથી ચાહનારી અથવા સરસી એટલે દરેક બાબતમાં રસ અર્થાત્ આનંદ લેનારી અને ઇચ્છાઓવાળી એટલે સમાન ઇચ્છાવાળી પુરૂષની જે મરજી તેજ મરજી ઇચ્છા ધરાવનાર એવી સ્ત્રી નથી આવતી અર્થાત્ નથી મળતી તો તે શરીર અથવા મનને બાળે છે.

પૂછઈ માધવ કહઈ વૃત્તંત, કિમ આવી હું સંભલ કંત;
આગઈ ઇંદ્ર સરાપી હુંતી, આવી ન સકું તિણે બીહતી. ૯૮
ગાહા×

માકુવઈ ચંદવયળી, તુહ રસરંગેણ પુરિયં હિયયન્ ।
અનાહ દિટ્ટિપુટ્ટિ, પાવિજ્જઈ પુણ્ણરેહાણ ॥ ૯૯ ॥
નારીનેહવિલુહો, અપ્પાણં સિવઈ સંકિલેસમ્મિ ।
કમલિણી મજ્ઝેભમરો મરેઈ ન હુ ક ઇ પત્તમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

(૧) + * આવુતું સંભલિ (૨) + ઇંદ્રિઈ - + * હ. - + * ણિ
(૩) + * કોર.

× મા કુપ્યસ્વ ચન્દ્રવદની, ત્વદ્રસરંગેણ પૂરિતં હૃદયમ્ ।
અનાથ દષ્ટિપુટં, પ્રાપ્યતે પુણ્યરેલામ્નિ ॥ ૯૯ ॥
નારી સ્નેહ વિલુબ્ધઃ, આત્માનં ક્ષિપતિ સંક્લેશે ।
કમલિની મધ્યે ભ્રમર સ્ત્રીયતે ન લલુ ક્રંતતે પત્રમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

અર્થ:—હે ચંદ્ર સમાન મુખવાળી, તુ ક્રોધ કરીશ નહી તારા
રસરંગથી હૃદય ભરેલું છે તથા અનાથ દષ્ટિપુટ પુણ્ય રેખાથી પમાય
છે અર્થાત્ પ્રેમપાત્ર માણસના વિયોગે અથવા તેના વિના બીજે હૃદ-
યને, મનને શાંતિ મળતી નથી અને નેત્રોને પણ આનંદ થતો નથી.
તેથી તે અશણુ હોઈ તેને અનાથ વિશેષણુ યોગ્યું છે એટલાજ માટે
જ્યારે પ્રિતિપાત્ર મનુષ્યના દષ્ટિપુટો પરસ્પર મળે છે અર્થાત્ એક
બીજાઓ એક બીજાને જુએ છે ત્યારે આનંદ થાય છે એટલાજ માટે
તે પુણ્યરેખાથી પમાય છે. અર્થાત્ આજે મારા પુણ્યોદયથી મારા
નેત્રોથી મેં તને જોઈ તેથી મને અત્યંત આનંદ થયો અને નેત્રો
સનાય અર્થાત્ ધણીવાળાં થયાં; (સ્ત્રીના સ્નેહમાં લોભાએલો માનવ

ચોપાઈ.

સાયઉ નેહ જાણું તુમ્હ સામિ, જઉ આવસિ તૂં માહરૈઠામિ;
 મન લાગો માધવ ન રહાઈ, નિત છાનો અપછર ઘરે જાઈ; ૧૦૧
 ઇંદ્ર લોગે અપછર સંજોગ, માધવ વિલસઈ વંછિત લોગ;
 એક દિવસ નાટક આદેસ, હુઓ અપછર પડ્યો અદેસ. ૧૦૨
 ભમરા રૂપે માધવ તે કીયો, કુચ વિચિ છાને રાખીયો;
 વિવિધ પ્રકારઈ નાટક કરઈ, કુચ વિચ મન પ્રીતમ સંભરઈ. ૧૦૩
 જોવઈ ઇંદ્રસલા સુર મિલી, નાચઈ પ્રેમ પાત્ર પૂતલી;
 વાજઈ તંત્રી વીણુ રસાલ, ખેત્રીસે મિલી અપછર ખાલ. ૧૦૪

પોતાના આત્માને કલેશમાં નાખે છે જેમકે કમલિની અર્થાત્ ચંદ્રને।
 અસ્ત થતાં ખીડાઈ જતી કુમુદીનીમાં ગંધલુપ્થ ભ્રમર (ભમરો)
 પુરાય છે ત્યારે તે નિશ્ચયે મરે છે પરન્તુ પાંદડાને કોતરતો નથી અ-
 ર્થાત્ પત્ર કાપી બહાર નિકળવાનો માર્ગ કરતો નથી તેવી રીતે સ્ત્રીના
 સ્નેહમાં લોભાએલો મનુષ્ય તેના વિયોગે દુખી થાય છે અથવા મરે છે
 પરન્તુ સ્નેહનો લોભ છોડતો નથી.

(૧) * જાણિઉંતુઝ (૨) x જો. (૩) * આવઉ પ્રીય માહરઈ.
 - * + ગુ. - * નુ - * + રિ - + * કિ. - + * યો. - + સિ.
 - + * ટિ. (૪) * હુઉ. (૫) + * અપછરા પડી અદેસિ.
 - * પિ. - * ઉ. (૬) * કચ્ વચિ છાનુ રાખીઉ. - * રિ.
 - * ટિ. (૭) કંચુ વચિ પ્રીતમ સંભરઈ. (૮) x જોવા. (૯)
 * + તંતિ વેણિસર તાલ. (૧૦) * ખત્રીસઈ.

મોડઈ અંગનઈ તોડઈ તાલ, મન કંપઈ અપછર તતકાલ;
 મતિ ચંપાવઈ કુચ પ્રિયસંગિ, તિણ નાચંતાં ખાંચઈ અંગિ. ૧૦૫
 ઈંદ્રાદિક સુર સગેલા કહઈ, કિણે કારણિ અપછર લહ બહઈ;
 ન્યાન પ્રમાણે જોવઈ જામ, ભમરા રૂપે નર દીઠો તામ. ૧૦૬
 ઈંદ્રે સગલી જાણી વાત, સ્વર્ગ લોકે નર આયો ઘાત;
 દેવ ભોગએ ત્રિપતી નહી, નિર્ગુણ નરસું લાગી રહી; ૧૦૭
 દેખો મોટો કીધો દોસી, વલી ઈંદ્ર તણુઈ મન વસિયઉ કોપ;
 અપછર ગઈ ઘર આપણુઈ, પ્રિય મૂકયો ધરિ પ્રોહિત તણે; ૧૦૮
 ઈંદ્ર સભા બીજઈ દિનિ મિલી, તેડી અપછર વિરહ વ્યાકુલી;
 કુચઉ ઈંદ્ર રીસઈ ઘડહુડ્યઉ, જાણે વિશ્વાનર ધૃત પડ્યઉ; ૧૦૯
 દેવતાણા તૂં વિલસઈ ભોગ, સ્વર્ગ લોકના સુખ સજોગ,
 ત ઉઠી ત્રિપતિ ન હુઈ તુજતાણી, મનુષલોકિ જાયઈ નર ભાણી; ૧૧૦

(૧) + * મનિસકઈ. (૨) + * મત ચંપાઈ કુચ પ્રીસગિ.
 (૩) * તીણિ સંકતી ખચઈ અંગ - * ધ - + * ણિ (૪)
 * પ્રમાણિઈ. - * + પિ. (૫) * દીઠઉ (૬) - * ઈંદ્રિઈ જાણી
 સઘલી વાત (૭) * કિ નર આણિઉ ઘાતિ. (૮) * ભોગીએ (૯)
 * નિર્ગુણી નરસિઉ. (૧૦) * દેખઉ મોટઉ કીધઉ દોસ. (૧૧)
 * ઈંદ્રમનિ વસિઉરોસ. (૧૨) * પ્રી મૂકિઉ. * મુકયુ. (૧૩) * તણુઈ.
 (૧૪) * વિરહાકુલી. (૧૫) * કુપિઈ * કપિઉ - * સિ (૧૬) * હડઈ.
 (૧૭) * વૈશ્વાભર (૧૮) * પડઈ. (૧૯) * તુહિઈ (૨૦) * તુહઈ.
 (૨૧) * આઈ.

આ^૧વ્યો ઉદય ભવંતરિ^૨ પાપ, સઘ મુખિ^૩ ઈંદ્ર દીયો સરાપ;
 જા^૪લ વેશ્યા પેટ અવતાર, થોડા ભોગે ઘણા દુખ ભાર; ૧૧૧
 તે અપહર તિહાંથી ચવી, હિવં^૫ વાત હાલિસ્યઘ નવી;
 કામાવતી નગરી^૬નઘ પાસિ, કામાગણિકા ઉરિ^૭ અવતાર. ૧૧૨
 તેહનઘ પેટિ પુત્રિકા વસી, રૂપવંત હુધ રંભા જિસી;
 આઠ વરસની હુધ જિસઘ, જા^૮ટક કલા ગીત અભ્યસઘ; ૧૧૩
 તિહનો કામકંઢલા નામ, રૂપ લિખી જાણે ચિત્રામ;
 સિખઘ ભરહ પિંગલ સંગીત, ગીત ગાવઘ કિનર સુરવરગીત. ૧૧૪
 અનુકંમિ વેશ્યા જીવન^૯ ચઢી, જાણે મયન નીર વાવડી;
 ચઉસઠિ કલા અંગિતસુ વસઘ, દીઠં^{૧૦} તેજ રૂપ તન ખિસઘ. ૧૧૫.
 સીખી^{૧૧} તિહાં કામકંઢલા, સીખી સઘલી નાટક કલા;
 માધવ^{૧૨} મિલો હિવ સંબંધ, કવિયણુ જોલઘ કથા પ્રબંધ ૧૧૬

(૧) * આવિઉં - * ૨. (૨) * મુખઈ (૩) * દીઉ. x દીધ.

(૪) * જા - * ટિ x પેટઈ, - * ગિ - * ર (૫) * અતઈ

હિવ વાત હાલે સિઈ. (૬) * નગરી મઝીરિ. - * ગુ (૭) * ઉચરિ.

x ઉચર. - * રિ. (૮) * નાટિક ગીત કલા. - * + નું. - + * પિ.

(૯) * લખિઉં. (૧૦) * + ગાઈ કિનર સ્વરિ સુરગીત. (૧૧) * +

યોવનિ ચડી. - * જુ. (૧૨) * દીઠઉ રૂપિ તેજ. (૧૩) + * સુખિઈ

તિહા જઈ. (૧૪) * x ચઉચઠિ. - * ટિ. (૧૫) * માધવાનલનુ.

માધવ મનમાહિ સોચઈ ઘણું, પંથ નિહાલે અપછર તણો;
 તેહણુઈ વિરહઈ ઘણો દુખ થયો, દેખો દેવ કિસુએ કીયો. ૧૧૭
 અપછર કિહાં કિહાં સુખ સેજ, હરખે કિહાં મનવંછિત હેજ;
 માધવ ઝુરઈ સંભારિ સંભારિ, જાણે સુહિણુકે હુકે વિચાર: ૧૧૮
 ઘણા દીહ લગિ જોઈ વાટ, અપછર નાવે મને ઊચાટિ;
 છાંડી નીક અત્તનઈ નીર, દીસઈ માધવ દુઃખ સરીર. ૧૧૯
 દૂહા.

ખિણુ શેવઈ ખિણુ વિલવઈ, નિચ આવાસે વઈક;
 વિરહિણિ દીઠી નાહ વિણુ, ધનં વિણુ નાહ મ દિઠે; ૧૨૦
 I “ મન મંજૂષા ગુણુ રતન, ચુપકર દીધી તાલ;
 કો સગુણુ મિલઈ તો ખોલીયઈ, કું સીવચન રસાલ. ૧ ”

ચોપાઈ.

માતપિતા ધણો દુખ ધરઈ, પૂછયો પુત્ર વાત નવિ કહઈ;
 કોઈ ન જાણુઈ કારણુ એહ, દીસઈ માધવ દુખાલ દેહ. ૧૨૧

(૧) * ધણુકે. + ધણુ. (૨) * નિહાલઈ + નિહાલે (૩)
 * તણુકે. + તણુ. - * ન (૪) * ધણુકે. + ધણુ. (૫) * થયુ.
 x થયઈ. (૬) * દેખકે દેવ કિસિકે એ હુકે. + દેખુ દેવ કિસિયુ એ હુવું.
 - x ખિ (૭) x માધવ મનિ ઝુરઈ સંભારિ. (૮) + * સુહણા.
 - + ઓ. - + * નિ. - * + ટ. (૯) - + * છંડી - * + ખી.
 - * રિ. - * ણિ - x સિ. - * ખ. (૧૦) * + પણિ ધણિ વિણુ
 નાહ ન દીહ. (૧૧) * ધણુકે x માતા ધણુકે દુઃખ મનિ ધરઈ.
 (૧૨) * પુછિકે x પુછઈ. + પુછ્યું. (૧૩) * કરઈ. (૧૪) * તેહ

પછઈ પુરોહિત કરઈ ઉછાહ, માધવ તણુકિ કીયો વીવાહ;
 ખરચ્યા અરથ ગરથ ભંડાર, પરિણાંયો મંગલ કર ચ્યાર. ૧૨૨
 માધવ પરણ્યો રહઈ આવાસિ વિલસઈ વંછિત ભોગ વિલાસ;
 જાણુઈ પિતા કિણુઈ પ્રકારિ, સાહઈ^૫ પુત્ર સયલ ઘર ભાર. ૧૨૩
 તઉ ચંતા છંડઈ મન તણી, લે મેલાંયો રાજ ભણી,
 સાથે લેઈ પૂજા પરવાર, દિનપ્રતિ જાયઈ રાજદુવારિ. ૧૨૪
 ગોવિંદચંદ રાજનઈ ઘરે, માધવાનલ દેહરાસર કરઈ;
 કેસર ચંદણ પૂજઈ દેવ, ફૂલ પગર નિત સારઈ સેવ. ૧૨૫
 માધવ જિહાં નગર માંહિ ફિરઈ, દેખઈ તે નારી મન હરઈ;
 જિમ સાંભલઈ માધવનો નામ, તિમ ધાવઈ મૂકે ઘર કામ. ૧૨૬
 સેરી માંહે જે સાંભલઈ, ઘર મૂંકીનઈ પૂઠઈ ફિરઈ;
 ઘરના સ્વામિ પાલે ઘણું, સહિજ ન છાંડે સ્ત્રી આપણી. ૧૨૭

(૧) * કરિઉ. + કરિયું. (૨) * તણુ કીઉ (૩) * પરણાવિઉ
 કરિ મંગલ ચ્યારિ (૪) * પરણિઉ. - * સિ (૫) + સાહે.
 - + * ચિં (૬) * + છડુ. (૭) * મેલવીઉ (૮) * સા-
 ચિં લે પૂજા પરિવાર. - + * ય, (૯) * ધરિઈ - + * ન - +
 * જે (૧૦) : માધવ નામ (૧૧) : તિમ ધાઈ મૂકી ઘર કામ - +
 ધાયે (૧૨) - માંહિ જાતુ x જાઉ તઉ (જાતઉ) (૧૩) * પુલઈ.
 (૧૪) * વારઈ ઘણુઉ x વાલઈ (૧૫) છડઈ સ્ત્રી આપણુઉ. + આપણું.

અથ ધવરાયો મૂંકઈ બાલ, સૂનઉ ઘર છંડઈ તતકાલ;
 જિણે મારગે માધવ સંચરૈ, વિકલ થઈ નઈ કેડઈ ફિરઈ; ૧૨૮
 મિલિ મેલાવો પહુતો રાજ, પૂછૈ રાય કહો કુણ કાજ.
 સાંભલિ ગોવિંદચંદ નરેસ, મહે છંડિસ્યો તુમહારો દેસ. ૧૨૯
 કિણે દુહવ્યા સંતાવ્યા આજ, વસો સુખી થેં માહરઈ રાજ,
 વલતો કહઈ મહાજણે વાત, સાંભલ રાજ જગ વિખ્યાત. ૧૩૦
 માધવાનલ રૂપઈ નર નારિ, સઘલી ફિરઈ છંડિ ઘરખાર;
 ઘણો વિણાસ અમ્હ ધરિ હૂઓ, કઈ કાઢઉ કઈ ઘઉં અદુઓ. ૧૩૧
 કુરૂઓ રાઉ મન આણ્યો રોસ, એ સઘલો માધવનો દોસ;
 ગયો મહાજણે ધરિ આપણઈ, રાજ માધવ તેડી ભણઈ. ૧૩૨

(૧) * ધવરાવિઉ. x ધવરાવ્યાં. + યુ. (૨) + સુનુ x સુનાં -
 શિ - * ગિ (૩) * સંચરઈ. (૪) * થઈ સ્ત્રી કે ડિંઈ (૫)
 * + મહાજન પહુતુરાજિ. (૬) * પુછઈ રાય કહઉ કિણિ કાજિ.
 - * + સ (૭) * અમ્હે છંડિસિઉ તાહાર. x છંડેશાં તુહનુ +
 છંડિસું. - * + શિ - + * પ્યા. (૮) * વસઉ સુખી થાઉ માહરઈ
 રાજિ. + વસુ - * + તુ - + * ન (૯) * + સભલિ (૧૦)
 * રૂપિઈ. + રૂપિયે. - + * રિ (૧૧) * ઘણા વિણાસ અમ્હા ધરિ
 હઉ. (૧૨) * દિઉ અમ્હ દૂઉ. (૧૩) * કુપિઉ રાયમનિ આણિઉ.
 (૧૪) * સઘલઉ - * નુ. - * + યુ. - * ન

જિંકા કલા માધવ તુજ પાસિ, તે મુજ આગધ વિદ્યા પ્રકાસિ;
માધવ મનમંઈ કરઈ અંદેસ, સહી હૂંઝો પિસુણું પરવેસ. ૧૩૩

ગાથા*

તં નત્થિ ઘરં તં ત્થિ, દેઝલં રાઝલં ચ તં નત્થિ ।

જત્થ અકારણકુવિયા, દો તિન્નિ સલા ન દીસંતિ ॥૧૩૪॥

શ્લોક×

ન વિના પારવાદેન, દુર્જનઃ પરિતુષ્યતે ।

કાકઃ સર્વ રસાનમુંક્તે, વિના મેઘ્યં ન તૃપ્યતિ ॥૧૩૫॥

- (૧) + * જે કાંઈ. (૨) * + તે તુ મુજ આગલિ પરકાસિ.
(૩) + * માંહિ. (૪) + : હૂંઝિ પિસુણું (૫) × કૂલં
(૬) * રાઝલંપિ.

* તન્નાસ્તિ ગૃહં તન્નાસ્તિ, દેવકુલં રાજકુલં ચ તન્નાસ્તિ ।

યત્ર અકારણ કુપિતાઃ, દ્વૌ ત્રય. સલા ન દૃશ્યન્તિ ॥૧૩૪॥

અર્થ:-તે કોઈ ઘર નથી, તે કોઈ દેવાલય નથી, તે કોઈ રાજ-
કુલ નથી. કે જ્યાં કારણ વિના કોપાગ્રેલા ચીકાગ્રેલા બે ત્રણ લુ-
ચ્યાગ્રે દેખાતા નથી,

× અર્થ:-દુર્જન મનુષ્ય નિંદા વિના સંતોષ પામતો નથી જેમ
કાગડો સર્વ પ્રકારની રસોઈ ખાય છે પણ વિષ્ટા વિના તે ધરાતો
નથી, સંતુષ્ટ થતો નથી. ૧૩૫

*પરપરિવાદે મૂકઃ, પરનારીવચ્ચવિશ્લેષણેશ્વંધઃ ।

પંગુઃ પરધનહરણે, સ જયતિ લોકે મહાપુરુષઃ ॥૧૩૬॥ -

ચોપાઇ.

માધવ કહ્યું સુણો નરનાક, કલા રૂપ છઇ જે મુજ માહિંઃ

સાહસવંત ન લાખઇ દીને સલા માહે અણાવે વીણ. ૧૩૭

કરે ગ્રહિ વીણ અલાપઇ નાદ, સૂધા કિંતર મધુર રસ નાદ;

રાજા નિરખી આદર કરી, સુણઇ સાત સઇ અંતે ઉરી. ૧૩૮

ગીત સંગીત ભરહુનો જાણુ, પરિકર સાતે સ્વર પ્રમાણુ;

ખડગ સ્થિલ લાખઇ ગંધાર, મધ્ય નિષાદિત પંચમસાર ૧૩૯

*સાત સ્વર ષટરાગ વિશાલ, મંત્રિ બત્રીસ રાગિણી બાલ;

ચઉરાસી શ્રુતિ તણા પ્રકારિ, ગ્રામ અઢારહુ તણા વિચાર. ૧૪૦

તત્રી તાલ મંત્ર નઇ ઘોર, કોમલ સર કર ઘાત કડોર;

રૂપવંત સુલલિત ગીત, 'વૈદ્યા' સાતસઇ નારી ચીત. ૧૪૧

*પારકાની નિંદા કરવામાં મુગો હોય, પારકી સ્ત્રીનું મુખ જોવામાં આંધળો હોય, પારકું ધન લઇ લેવામાં પાંગળો હોય, તે મહાપુરુષ જગતમાં જય પામે છે, ૧૩૬

(૧) * સુણ ઉતર નાહ, - . ણ (૨) + અણાવઇ. - + ફ રિ.

(૩) * + સુધા મધુર સુર કિંતર સાદ (૪) ફ નિરખઇ + નિરખે.

- + ફ તુ (૫) + ~ પરિમાણુ (૬) ધૈવત (૭) x મિલી બત્રીસે.

(૮) તત્રી તાર (૯) - નઇ ગાન x ગાવન. (૧૦) + * વેધી. - * તિ.

કાવ્યં-|.

સુખિનિસુખનિધાનં^{૧૧} દુઃખિતાનાં વિનોદઃ ।

વળહૃદયહારી મન્મથસ્યાગ્રદૂતઃ ॥

અતિચતુરસુગમ્યો વલ્લભઃ કામિનીનાં ।

જયતિ જગતિનાદઃ પશ્ચમાભ્યોપવેદઃ ॥ ૧૪૨ ॥

શ્રીરાગોવસન્તશ્ચ, પશ્ચમૌ ભૈરવસ્તથા ।

મેઘરાગશ્ચવિઙ્ગેયો, પષ્ઠો નટ્ટનરાયણઃ ॥ ૧૪૩ ॥

ગાહા×

પાઙ્ગઅકવ્યં સુવિલાસ, કામિણી સુયણસંગમો ગીયમ્ ।

સંસારમ્મિઅસારે, રચણચતુષ્કં કથં વિધિના ॥ ૧૪૪ ॥

(૧૧) * નિદાન

। અર્થઃ—સુખીઓના સુખનો ભંડાર, દુઃખીઓને આનંદકારક, ડાન અને હૃદયને ખેંચનાર, ડામદેવનો પહેલા નંખરનો દૂત, અત્યંત ચતુર માનવોને સહજમા સમજાય તેવો, સ્ત્રીઓને વહાણો, પંચમરાગ (સ્વર) રૂપી ઉપવેદ જગતમાં જય પામે છે. ૧૪૨

શ્રીરાગ અને વસન્તરાગ, પંચમરાગ તથા ભૈરવરાગ, મેઘરાગ અને ષષ્ઠો નટ્ટનારાયણરાગ જાણવો.

×પ્રાકૃત અવ્યં સુવિલાસ કામિની, સ્વજન(સુજન)સંગમઃ ગીતમ્

સારેઽસ્મિ રે, રત્નચતુષ્ક કૃતં વિધિના ॥ ૧૪૪ ॥

અર્થઃ—પ્રાકૃત કાવ્ય, સારી વિલાસી સ્ત્રી, સગાનો મેળાપ, (અથવા પોતાના અંગત માણસનો મેળાપ વા સજ્જન માનવનો

ચોપાઇ.

માધવ રૂપ નિહાલી કરી, મોહી સાતસઠ અંતેઉરી;
 નાટકણી ખૂટી ઇક દેખિ, રૂદ્રા પિણુ સતીયઠ વિસેષ; ૧૪૫
 પટરાણી રૂદ્રાદે ટાલિ, બીજી બલિત હૂંઠ તતકાલ;
 રાગ નારિ તણી પરિહડી, વડી વિશેષેઠ કુખ્યંતે સહો. ૧૪૬
 અતિ રૂપેઠ સીતા અપહરી, અતિ દાંનૈ બલિ બાંધ્યા હરી.
 અતિ ગરવઠ રાવણુ ગંજીયો, અતિ સર્વત સદા વરજીયો. ૧૪૭
 તિલક પાનનો બીડો કરી, રાગ ઘણો કોપ મને ધરી,
 માધવ નઠ દીધો આદેસ, તુમ્હે છાડો માહરો દેસ. ૧૪૮

ગાદાઃ

અવિયદ્વપ્તિ^૧ પોદંગના^૨, સુગુણાણનિર્ગુણોસામિ ।

ચાઇણ ય દાલિદ્રં તિન્નિ વિ ગરુઆઈં દુક્ખાઈં ॥૧૪૯॥

મેળાપ) અને ગીત, એ ચાર રત્નો આ અસાર સસારમાં વિધિએ કર્મે (વા બ્રહ્માએ) બનાવ્યાં છે.

- + * પિ (૧) * કુપિઉ. + કુપિઓ. - + રૂપેં * રૂપિયં (૨)
 * દાનિન્ બલિ બધિઉ. (૩) * ગર્વિઈ. (૪) * સર્વત્ર. - ન ઉ
 (૫) * તિલ્લિ પાનનઉ બીડુ + પાનનુ. (૬) * ઘણુકો - ન નિ.
 (૭) * દીધઉ (૮) * તુ છડિજે અમ્હાર x છાંડુ વેગિ.

* અવિદગ્ધપતિઃ પ્રૌઢાન્નનાનાં, સુગુણાનાં નિર્ગુણઃ સ્વામિ ।
 ત્યાગિન ચ દારિ ત્રયમપિ ગુરુકાનિ દુઃખાનિ ॥૧૪૯॥

(શ્લોક)

માતા યદિ વિષં દયાત્, પિતા વિક્રયતે સુતમ્ ।

રાજા હરતિ સર્વસ્વં, કા તત્ર પ્રતિ વેદના ॥૧૫૦॥

(ગાથા)

જળયજળનીવંધુ, મજ્જાગેહં ધનં ચ ધંચ ।

અવમાણદયા પુરિસા, દેમં દૂરેણ છઢંતિ :॥ ૧૫૧ ॥

જનક જનની બન્ધુ, આર્યો ગૃહં ધનં ચ ધાન્યં ચ ।

અપમાનહતાઃ પુરુષા દેશં દૂરેન ત્યજન્તિ ॥ ૧૫૨ ॥

અર્થ:—ગ્રોહ વયની સ્ત્રીઓને મૂર્ખ પતિ, સદ્ગુણોવાળાનો નિ-
ગુણ સ્વામિ, (શેઠ) અને દાનેશ્વરીને દારિદ્ર એ ત્રણે પણ મોટાં
દુઃખો છે. ૧૪૯

પુત્રને માતા જેર આપે, પિતા વેચી દેય, રાજા સધળું ધન લઈ
લેય, ત્યાં બીજી વેદના (દુઃખ) શું ? ૧૫૦

અપમાનથી હણાગેલા અર્થાત્ અપમાનિત થએલા પુરુષો પિતા,
માત, ભાઈ, સ્ત્રી, ધર, ધન અને ધાન્ય તથા દેશને દૂરથી છોડી
દે છે. ૧૫૧

૧ નોટ:—

ષોટશાત્ ભવેદ , તરુણી ત્રિશતામતા ।

પશ્ચપ ળગતા પ્રોદા, મધેદ્ વૃદ્ધા તતઃ પરમ્ ॥

રતિમંજરી.

અર્થ:—સોળ વર્ષ સુધીની બાળા કહેવાય, એળ વર્ષથી ત્રીસ
વર્ષ સુધીની સ્ત્રી તરુણી કહેવાય, અને ત્રીસ વર્ષથી પંચાવન વર્ષ
સુધીની પૌદા કહેવાય, તે પછી વૃદ્ધા થાય

વસ્તુ.

કહઇ માધવ કહઇ માધવ, મુણો સવિલોક;
 જિણયર પશ્ચિમ ઉગમઇ, સત્યવચન જુયાર ભાસઇ,
 કદી ખીમા વિષયર કરઇ, સૂર સુહડ સંભામે નાસઇ:
 ત્રી (ત્રી) પુરૂષે ત્રિપતિ હુવઇ, વાયસ હોઇ પવિત્ર:
 નવિ દીઠઉ નવિ માંભલ્યો, રાગ કિણુદી (ન) મિત્ર ૧૫૨

ચોપાઇ.

સલા સહુ મુખિ વિલંખો કીયો, માધવ નઇ દેસવો દીયો;
 માય તાય નઇ મિલ નીકળ્યો. મારગ એક વિણુજરો મિલ્યો. ૧૫૩
 હીસઇ બહુ આહ્વાણ ભણી માન, ઇહુ દીસઇ છઇ પુરૂષ પ્રધાન,
 કલા દિખાડી તે રંજ્યો, આદર દેઇ સાર્યઇ લીયો. ૧૫૪

(૧) * મુણુઉ - + છિ - x પ. - * મિ (૨) * સંભલિઉં
 + સંભલ્યું - x ત - + * પ (૩) * + વિલખું કીઉં. (૪) * દેસુ-
 ટઉ દીઉ + દેસુટો x દેસોટો. (૫) * + વિણુ મલિ નિકલિઉ.
 - * ગિ (૬) * + વણુજર મિલિઉ. (૭) * + આહ્વાણ ભણી
 દીઈ બહુ માન - x દીધઉ. (૮) * + સાલી કોઅહર્ધ - : ઉ.
 (૯) ~ સાથિ દીઉ

ગા ૧×

જં વિહિ લિહિયં તં પરિ ઇ યલલોયસ ।
 ઇય જાણિજ ધીરા, વિરહે વિ કાયરા હું ॥૧૫૫॥
 દીસઈ વિવિહ ચરિયં, જા જઈ જ્ઞણ દુજ્ઞણ વિસેસો ।
 અપ્પાણં ચ કલિજ્ઞઈ, હિંદિજ્ઞઈ તે પુહવીણ ॥૧૫૬॥

અઉપધ.

વિસમા મારગ વિસમા ઘાટ, યેહું માસે તે લંઘઈ વાટ;
 આવી નગરી કામા તી, તિહાં છઈ કામસેન ભૂપતિ; ૧૫૭
 માધવ પહુતો નગરમઝીરિ; રૂપવંત છઈ ધરિ ધરિ નારિ;
 મન હુરખ્યો નગરીમાહિ ભમૈ, કોઈ વાત ન પૂછઈ કિંમઈ. ૧૫૮

— * સ. (૧) * ત્રિહું માસે તિણિ લંઘી — * તુ (૨) * + દીસઈ
 નર-નારિ. (૩) * મનિ હુરખિહ. નગરી માહિ ભમઈ. — x હુરખ્યુ.
 xયદ્યત્ વિધિના લિખિતં, તત્તત્ પરિ મતિ સકલ સ્યા
 દતિ જ્ઞાત્વા ધીરાઃ. વિરહેઽપિ ન ત્તરાઃ ન્તિ ॥૧૫૫॥
 દશ્યતિ વિવિધ ચરિત્રં જ્ઞાયતે સજ્જન દુર્જન વિશેષઃ ।
 આત્માનં ચ લિજ્ઞઈ? મ્યતે? તેન પૃથિવ્યામ્ ॥૧૫૬॥

અ :—જે જે વિધિએ (કર્મે) લખ્યું તે તે સધળા લોકોને
 પરિણમે છે અનુભવ થાય છે એ પ્રમાણે જાણીને ધીરજવાળા માણસો
 વિયોગ થવા છતાં પણ કાયર થતા નથી.

વિવિધ પ્રકારનાં ચરિત્રો (ખનાવો) જોવાય, સજ્જન અને દુર્જ-
 નની વિશેષતા જણાય અને આત્માને પણ ઓળખાય તેથી પૃથ્વીમાં
 રહેવું.

દૂહા.

તિણુ દેસડે ન જાઈયઈ, જિહાં અપણો ન કોઈ;

સેરી સેરી હીકતાં, સાર ન પૂછઈ કોઈ. ૧૫૮

ચરિત્ર.

વેશ્યા તિહાં કામકંદલા, જાણે ચોસડિ નારી કસા;

પહિલઈ ભવનો અપછર જાણુ, તિણુ નગરી તે વસે સદીવ. ૧૬૦

જોવન આવી રંભ સમાન, મોટા વણિગ પુત્ર રાગ્ગન.

ભોગ કાગિ તસુ પાસઈભમઈ, કામકંદલા મને નવિ પરઈ. ૧૬૧

આપઈ અરથ ગરથ ભડાર, સોવન રતન જડિત સિંગાર;

હીર ચીર પટદૂલ સંજોગ, વંછઈ કામકંદલા ભોગ. ૧૬૨

વલતી વેશ્યા કહે વિવેક, માહરો મન છઈ નિછઈ એક;

કામસેન જે નગર નરેસ, તસુ આગલિ હું નૃત્ય કરેસિ; ૧૬૩

(૧) * તિણુઈ દેસકઈ ન જાઈઈ (૨) * + જિહિ અપણુડિ.

(૩) * + સિદ્ધિ (૪) * તિહાં છઈ. (૫) * + જાણુઈ ચુસડિ x

ચહિસડિ (૬) * + પહિણુ ભવિ અપછરનુ જીવ, x પછલછ - + * ણિ.

(૭) * વસઈ x રહઈ - * + યો - * + નિ (૮) * ગિમઈ. (૯)

* + સિણુગાર (૧૦) * સુયોગ x સયોગ (૧૧) * કહઈ. (૧૨)

* માહરઈ મનિ (૧૩) + * નિશ્ચિ x નિશ્ચય. - + * તસ

તે તૂઠો જે દેસ્યંઈ દાન, તે હું ખરચિસું સવિદાન;
 એ મનિ છઈ નિશ્ચયનો કર્મ, પછઈ હું માંડિસુ કુલ આ કર્મ. ૧૬૪
 ઈસો લોક નઈ ઉત્તર કરી, સુંદર રૂપવંત કૂંચરી;
 સીલ અખડિત પાલે સઘા, ઈસી વાત સુણી એકઠા. ૧૬૫
 ઇંદ્ર મહોદધવ આંવ્યો ઈસે; રાય મંડાંવ્યો નાટક તિસેઈ;
 કામકંઠલા સજિ સિણુગાર, સાથઈ સખિ તણો પરવાર. ૧૬૬
 + * કેસરિ સંઘ અનઈ પાખરિઉ, ઇક પત્તગ નઈ પંખે ભરિઉ;
 કામકંઠલા રતિ આણુસારી, સજ્યા વડી સોલહુ સિણુગાર.

યતે: । ૧

+ * આદૌ મર્દન ચીરહાર તિલકં ----- ।

----- ॥

(૧) * તુઠઈ (૨) * દેસિઈ + દેસિય. - * તુ (૩) * +
 મર્મ. (૪) * સહી મડિસુ કુલ કર્મ. (૫) * ઈસિઉ લોકસિઉ +
 ઈસું લોકસુ. (૬) * સુંદરિ રૂપિ (૭) * પાલઈ. (૮) + * રાજા
 (૯) * આવિઉ ઈસિઈ. - x જિસઈ. + ઈસે. (૧૦) * મડાવઈ. +
 મડાવિઉ. - * સિ. (૧૧) * કરઈ. (૧૨) * સાથિઈ સખિ તણુઉ પરિવાર.
 (૧૩) x અણુહારિ.

૧ નોટ:-સોળ શણુગાર વિષે સુશ્રાવક ઝવેરી જીવણુચંદ સાકર-
 ચંદ, ગુજરાતી કાવ્યદોહનમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા નળદમયંતી ચરિત્રમાંથી
 નીચેની કડીઓ જણાવે છે.

હવે શણુગાર વખાણું સોળ, મંજન ચીર હાર તખોળ;
 ઉઠે સુગંધના કલ્પોલ, અગે અરગબના રોળ;
 સીસ ફૂલ રત્નરાખડી, સોભે ભમરમાં ચૂની જડી,
 ગોફણો રથો અગસુ અડી, કટિ મેખલાસું પડે વઢી,

— — — — — 1

— — — — — ॥૧૬૭॥

મળ બંધ કંઠે નવરંગ, મુગતા હાર છે બે સગ;
સકે ગિરી કરીને ભંગ, સ્તન મધ્યે વહે છે મંગ;
વાએ ઓઢણી રહી છે ઉડી, ખલકે કંકણ ને કર ચૂડી;
રૂપે રતિ તો સંબ્રમે બડી, એવી કાંઈ મળે નહિ રૂડી;
વાળે નેપુર કેરો જણકો, અંગુઠે અણવટનો ઠણકો;
અંગુળિએ વીંછવાનો રણકો, બોલે મધુર અંજરિનો અણકો;

સ્કુટ:—સ્નાન (નહાવુ.) (૧) ચીર—એક જાતનું રેશમી પચરંગી

વં કે જે ઘણું કરીને લગ્ન દિવસોમાં કાઠીયાવાડમાં હજી પછી કાંઈ કાઠીઓ ઓઢે છે. (૨) હાર—સોનાનો અથવા હીરાનો (૩) ત-બોળ—પાન ખાવું તે (૪) અગરજનો—શરીર લેપ. (૫) રત્નરાખડી—જેમાં લાલ રંગની ચૂની જડેલી હોય છે ઝાંઝાવાડમાં આને ઓઢણાને નામે ઓળખાવે છે તે કવિના કથન પ્રમાણે કપાળના મધ્ય ભાગમાં અને ભમરો ઉપર આવતું હોવાથી મળતું આવે છે કવિ સોળ શણ-ગારમાં તિલક વણવતો નથી અને સંસ્કૃત કવિ તિલક વણવે છે એટલે એમ સમજાય છે કે કવિના વખતમાં રૂપામાં જડિત કરાવી કપાળે આ રત્ન રાખડી—ઓઢણું બાંધવાનો રીવાજ હશે એટલે તે અને વણવતાં તિલક માટે સ્થાન રહેતું નથી પરંતુ પ્રાચીન કાળમાં તો તિલક ઓઢવાનો જ રીવાજ હશે એમ લાગે છે (૬) માથામાં મુગધી રંગ બેરંગી પુલો ગુથવાં (૭) ગોઢણો—આ શું છે તે સમજાતું નથી. (૮) કંઠે કંદોરો (૯) ગળામાં ગળુબંધ આને કાઠીયા-વાડમાં ટુપીઓ કહે છે તે સોનાના તારનો ગુથેલો અથવા તાંબાના ગાલા ઉપર સોનું મઢીને પછી કરેલો હોય છે. (૧૦) મોતીનો હાર. (૧૧) હાથમાં કંકણ અને ચુડી (૧૨) પગમાં અંજર. (૧૩) પગના અંગુઠામાં અણવટ. (૧૪) પગની આંગળીઓમાં ધુધરીઓવાળો વીંછુઓ. (૧૫) ઓઢણી—આને પરણતી વખત ઉપર ઓઢાડવામાં આવે છે તે (૧૬)

ગાઠા +
ફલં, તરી

બાલા ણ કરંતિ વિં, પંડિયા સુદ્ધગિણંતિ ॥૧૬૮॥

ગાઠા રં હિલાણ, વિભં કવિયણાણવચણાં.

કસ્સ ન હરંતિ ચિં, બાલા ય ણાલા ॥૧૬૯॥

ચુપધ.

તિથુ દિવસ રાજ આદેસ, રચિ આવી નાટક ને વેસ;

રાજસભા બંધા રાજન, પ્રોહિત સકલ મંત્ર પરધાન. ૧૭૦

(૧) * દહિયં હિયં, કે તરુણા પીવંતિ ।

(૨) * + શિ. (૩) * + સિ. (૪) * + સિ. (૫) * નું. (૬)

* ઠઠિ. x બંધા. + બેઠા. (૭) * + મિ. (૮) + પ્રધાન.

+ પક્વફલં, નારી યૌવનમ્ ।

: ન કુર્વન્તિ વિલમ્બં, પણ્ડિતા: શુદ્ધંગૃહ્ણન્તિ ॥

દધિ શર્કરા સહિતં, કે કે તરુણા: ન પિવન્તિ ॥ ૧૬૮ ॥

યાનાં રસં મહિલાનાં, વિભ્રમં કવિ જનાનાં વચનાનિ ।

ન હરાતિ ચિં, વાનાં ભ્રમકાલાપા: ॥૧૬૯॥

અર્થ:—નવું અર્થાત્ તાલું પકાવેલું અત્ર એટલે રસોઈ, પાકુ ફલ. સ્ત્રીનું પ્રથમ યૌવન અર્થાત્ નવયૌવન, એ ત્રણેને અજ્ઞાન માણસો ગૃહણ કરતાં વિલબ્ધ કરતા નથી અને પડિતો શુદ્ધ અર્થાત્ તપાસીને ગૃહણ કરે છે (અથવા સાકર સહિત દહિં, ડોણુ ડોણુ યુવાનો ખીતા નથી ?) ૧૬૮

ગાથાઓનો રસ અર્થાત્ કવિતાનો આનંદ, સ્ત્રીઓનાં કટા, અને કવિઓનાં વચનો તથા બાળકોના મમ્મ એવા તોતમ્મ સ્વરો, ડોણું ચિત્ત હરણુ કરતા નથી ? ૧૬૯

લાખ લોગ મિલ્યા જાઈવા, નાટક આજ હુસ્યઈ અભિનવા;
 ચંદન તાણો વિલેપ સરીર, કોઈ ન દેખઈ નગ્ન સરીર. ૧૭૧
 મોંડ્યો નાટક મનનઈ રંગિ, વાજઈ તત્રી તાલ મૃદંગ;
 વારહ વારણ આવી વિસાલ, સર મડલ સોલહ કંસાલ. ૧૭૨
 ચિહું દિસ વાજે એ પખવાજ, અંખર રહ્યો નહિ સિર ગાજ;
 છયે રાગ ભાષા છત્રીસ, મોંડ્યો નાટક બદ્ધ બત્રીસ. ૧૭૩
 માધવ તિણુ અવસરે મને ભાઈ, રાજ દુવારઈ પહુતો આઈ;
 તિહાં સંભલઈ વાજિત્ર નઈ સાદ, સિર ધૂણઈ મને કરઈ વિવાદ. ૧૭૪
 દ્વારપાલ પૂછઈ કરી રોસ, કાંઈ પરદેસિ ધૂણઈ સીસ;
 વલતો માધવ તેહ નઈ કહે, નાટક તાણો નાદ મુજ દહઈ. ૧૭૫
 લોક મિલ્યા નાટકરા પ્રમાણુ, તે સગલાહીજ મૂરખ જાણિ;
 તે પૂછઈ કહઈ કિસો વિશેષ, માધવ કહઈ જાઈ નઈ દેખિ. ૧૭૬

(૧) * + મલિઆ. (૨) * સિ. + સે. (૩) * તણુઉ.
 વિલેપન ચીર + તણુ. (૪) * + જન. (૫) * માડિઉ. + યું.
 (૬) * ટિ. (૭) * તી. (૮) + * બા. (૯) + * વીણુરઆપ.
 (૧૦) * સિવાજઈ બાર પખાજ (૧૧) * રહિઉ નાદિ ધન ગાજ.
 (૧૨) * માડિઉ. + યુ - * + ણિ રિ નિ (૧૩) * દુઆરિ પુહુતુ
 આય. x પહેતુ. (૧૪) * વાજિત્રહ. - નિ. (૧૫) * + રી (૧૬)
 * + તું. (૧૭) * કહઈ. (૧૮) * તણુઉ. x + તણુ. - * ટિ.
 (૧૯) * + પરિમાણિ. (૨૦) * સઘડા મૂરખ અજાણિ. x સઘ-
 લાઈ નરિખ જાણ. (૨૧) * કહિ કિસિઉ

ખાર પખવાજ વળવણુહાર, ત્રિણિહ ત્રિણિહ એકણિ દિસે સાર;
પૂરવ સાંમે^૩ ઉમેા સહા, ડાંવો તાસુ અંગુઠો નહી. ૧

તિણુ પાખધ ભાજધ છધ સાદ, નિરતો ન મિલધ વાજિત્ર નાદ;
દ્વારપાલ સાંભલિ ગહુગહધ, રાજ સભાધ જોવણુ ગયો. ૧૭૮

જધ રાયનધ કીધો પ્રણામ, એક વિનતી સાંભલિ સ્વામિ;
એક વિદેસી રાયદુવારિ, અંગૂઠાનો ક યો વિચાર. ૧૭૯

કીધી નિરતિ અંગૂઠા તણી, સભામાંહે તેડાયે ધણી;
માધવ આઈભણ્યો દીર્ઘાયુ, કીધો રાઉ પંચ અંગ પસાઉ. ૧૮૦

મુગટ ટાલિ ખિન્ને સિણુગાર, કીધઉ માધવનધ તિણુવાર;
ચતુરાઈ વિદ્યા પરમાણુ, દેસ વિદેસ હુધ ખહુ માણુ. ૧૮૧

(૧) * + પખાજ (૨) * વાજણુ - * સિ. (૩) * સાહમુ
હિલુ. (૪) * ડાવઉ તાસ અંગૂઠઉ + ડાવુતાસ અંગુઠ. - * ણિ. (૫)
* લા (૬) * તઉ (૭) * ગહિઉ. (૮) * જોવા ગયું (૯) * કીઉ. x કીધ
+ યુ (૧૦) * x સભલિ મુજ. (૧૧) * આ. (૧૨) * નુ કહધ.
(૧૩) * ન (૧૪) * કઉ. (૧૫) * માહિ તેડાવિઉ સોઈ. + સોય.
(૧૬) * વિ. આવી ભણિઉ દીર્ઘાય. x દીરઘાયુ (૧૭) * કીઉ
રાય પંચાંગ પસાઈ. - x પંચંગ (૧૮) * ખીજઉ. x + ખીજો.
(૧૯) * દી. (૨૦) * તિણિવારિ. + તિણિવાર (૨૧) * ણિ
(૨૨) * સિદા હુધ માન. + સિયે.

. x

જ્ઞાઈ હંતિ મિત્તા, જિપ્તં તૂળો વિજ્ઞાણ ।

। હવંતિ જે, પરાભવો હું નહુ તેસિ ॥૧૮૨॥

કાવ્યં.

* વિદ્યા નરસ્ય રૂપમધિકં ગુપ્તં ધનં,

વિદ્યા ભોગકરી શસ્ત્રસ્ત્રવકરી વિદ્યા ગુરુણાં ગુરુ ।

વિ વન્ધુજનો વિદેશગમને પરં દૈવતં,

દ્યા રાજસુ પૂજિતા નહિ ધનં વિદ્યાવિહિનઃ પશુઃ ॥૧૮૩॥

(૧) * .

* વિદ્યયા ભવતિ મિત્ત્રા, જીયન્તે વોઽપિ વિદ્યયા ।

વિદ્યા ભવતિ યેષાં, પરાભવો ભવતિ ન સ્વલ્લુ તેષામ્ ॥૧૮૨॥

અર્થઃ—વિદ્યાથી મિત્રા થાય છે, અને શત્રુઓ પણ વિદ્યાથી છૂટાય છે, એટલા જ માટે જેઓ પાસે વિદ્યા હોય છે તેઓને નહોતો પરાભવ થતો નથી. અથવા જેઓ પાસે વિદ્યાબલ છે તેઓને પરાભવ અર્થાત્ હાર થતી નથી. ૧૮૨

વિદ્યા એ માનવનું વધારેમાં વધારે રૂપ છે, અને છાના ગુપ્ત ધન સમાન છે, વિદ્યા ભોગને કરનારી છે, તથા યશ્ન અને સુખને પણ કરનારી છે, વિદ્યા ગુરુઓની પણ ગુરુ છે, વિદ્યા પરદેશમાં ભાઈ સમાન છે, અને વિદ્યા એ પરમ દૈવત અર્થાત્ શક્તિ છે, વિદ્યા રાજ્યમાં પૂજાય છે પરંતુ ધન પૂજાતું નથી, અતએવ વિદ્યા વિનાનો માનવ પશુ છે. ૧૮૩

* વલિપલિત લેડપિ, કર્તવ્ય : શ્રુ : : ।

ન ધનિનો યાન્તિ, યત્ર નિ હુતાઃ ॥૧૮૪॥

* વિદ્વત્વં ચ પત્ત્વં , નૈવ તુલ્યં દ ન ।

સ્વદેશે પૂજ્યતે રાજા, વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે ॥ ૧૮૫ ॥

* ન ચૌરહાર્યં ન ચ રાજહાર્યં, વિદેશયાને ન ચ ભારવાહ્યસ્મ ।

एतद्धनं सर्वधन प्रधानं, विद्याधनं ये पुरुषावहन्ति ॥ ૧૮૬ ॥

સરીરની ચામડીની કચ્છલીઓ વળી જાય અને વાળ ઘોળા થઈ જાય તે વખતે પણ જ્ઞાનનો સંગ્રહ કરવો અર્થાત્ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો. કારણકે જ્યાં બહુશ્રુતો જ્ઞાનીઓ જાય છે ત્યાં ધનવાનો જતા નથી. અર્થાત્ જ્ઞાનીઓની જે સદ્ગતિ થાય છે તે ધનવાનોની થતી નથી ૧૮૪

વિદ્વાનપણું અને રાજાપણું કોઈ દિવસ સરખું નથી, કારણ કે રાજા પોતાના દેશમાં પ્રજા છે અને વિદ્વાન બધે ઠેકાણે પ્રજા છે. ૧૮૫

ચોરોથી લઈ શકાતું નથી, રાજાથી લેવાતું નથી, અને પરદેશ જતાં ભાર (ખોજ) માફક ઉપાડવું પડતું નથી, એટલાજ માટે જે પુરૂષો વિદ્યાધન વહેનારા છે, ઉપાડનારા છે એજ ધન સર્વ જાતના ધનોમાં મુખ્ય ધન સમાન છે. ૧૮૬

ચરિત્ર.

કામકંઠલા નાટક કરઈ, માધવ મનિ અપહર સંભરઈ;
 આપ પાસિ બઈસાર્યો ભૂપ, નિરખઈ કામકંઠલા સરૂપ. ૧૮૭
 અંપક વયણ સકોમલ અંગિ, મસ્તક વેણી જાણિ ભુયંગ;
 અધર રંગ પરવાલા વેલિ, ગયવર હંસ હરાવઈ વેગિ. ૧૮૮
 નાક જિસ્સો દીવાની સીખા, ખાહે રતન જડિત બહરખા,
 સીસ કૂલ સોવન રાખડી, કંચણ મયિ ધડ રતને જડી. ૧૮૯
 ગલિ એકાવલ નવસર હાર, કંકણ નેઉર રણુ ઝણુકાર.
 મુખ જાણે પૂનિમનો ચંદ, અધર વચન અમૃત મય ચંદ. ૧૯૦
 પીન પયોધર કઠિનોતંગ, લોચન જાણે ત્રસુ કુરંગ;
 લાલ તિલક સિર વેણીઢંડ, ભમહ વંક મનમથ ઢેડડ. ૧૯૧
 કોમલ સરલ તરલ આંગુલી, દંત જિસ્સા દાડિમની કુલી,
 ખલકઈ ચૂડા સોવન તણી, છિઈ ઘંટા સુહામણી ૧૯૨

(૧) * + ટિ. (૨) I માધવનૈ: (૩) I સાથિ. (૪) * રિહિ.
 I ખેસાડ્યૌં. (૫) * + રૂપ (૬) * + વણુ. (૭) I મુકો - * + I ગ.
 (૮) * + કિ (૯) * + I લી. (૧૦) * + ગેલિ (૧૧) * જેસિ
 + જિસિ (૧૨) * + I હિ. (૧૩) * + સિ. (૧૪) * + ડિ
 (૧૫) * + લિ (૧૬) ટ I કંચણ. (૧૭) * નુ. (૧૮) * કોમલ
 (૧૯) I બિંબ દિસે અરવિંદ, (૨૦) * + I કઠિન ઉત્તગ. (૨૧) I
 ચક્રિત. (૨૨) * + લિ. (૨૩) * + રિ. (૨૪) * x ૨ (૨૫) x તરલ
 સરલ આંગુલી (૨૬) I સિ. (૨૭) * ક. (૨૮) * + I ડિ (૨૯) * + મો

કેસરિસિંહુ જિસી કટિલંક, રતન જડિત કટિમેખલ વંક;
જંધ જુગલ કરિ કદલી થંલ, અભિનવ રૂપઈ રમણી રંલ. ૧૬૩
અંગઈ અંદન કેસર ઘોલિ, અધર દંશન રંગિત તાંખોલ;
અંજનસું આંજ આખી, જાણે વિકસિ કમલ પાંખડી. ૧૬૪
સજ્યા તિણુઈ સોલ શૃંગાર, નાટક અવસર હુરખ અપાર;
તઉ નિરખઈ માધવ વલિ વલી, લાગો પ્રેમ વિરહ બ્યાકુલી. ૧૬૫
ખઈઠો માધવ રાજ પાસિ, નાટક જેવઈ મન ઉલ્હાસે;
ઈસઈ ઇક ભમરો આવીઓ, અંદણુ પરિમલ કંપાવીયો. ૧૬૬
કુચ વિચ ભમરો આવ્યો જિસઈ, માધવ મનમાંહે ચીંતઈ ઇસું;
ઈંદ્ર લોકે હું ભમરો કીયો, અપછર બિહું કુચ વિચિરખીયો. ૧૬૭

(૧) x શ્રોણિ તટિ મેખત્ર ખલકત. (૨) * જુઅલ. x યુઅલ
ફલ + જંધુ અલંકરિ (૩) + * I પિં. (૪) * + I દસણ.
(૫) * + અંજન સિઈં અજિત આંખડી. (૬) x ખુ. (૭)
+ * તેણિ સોલહ સિણુગાર. (૮) * + ટિ. (૯) * + રિ. (૧૦)
* + તે માધવ નિરખઈ. (૧૧) * લાગઉ. + લાગુ. I લાગઉ
ચિત્તિ. (૧૨) * વિરહ પ્રેમ. (૧૩) * અઈઠઉ. — * ટિ. સિ.
(૧૪) * + ઇસિઈ એક ભમર આવીઉ (૧૫) * અંપાવિઉ. +
કપાવિયું. (૧૬) * માંહિ ચિતઈ નિસિઈ. (૧૭) * લોકિ હું ભ-
મર કીઉ (૧૮) * + રિ. (૧૯) * + યુ ઉં.

તેહ વાત ચિંતઈ વંલિ વલી, અપછર કિહાં પ્રેમ પૂતલી;

જતી સ્મરણુ ^૩ભુઈ કલા; તે અપછર કામકંઠલા. ૧૯૮

કામકંઠલા ભમરો દેખે, વાર વાર ચંતવઈ વિસિધિ;

ભમરો કુચ વિચિ મુજ સંભઈ, કદિ રાખ્યો ઇમ ચિંતા કરઈ. ૧૯૯

ખિહું ચ વિચિ ભમરો આવીયો પૂરવ ઇમ જણાવીયો,

જતી સ્મરણુ લહઈ વૃત્તંત, હુ અપછર માધવ મુજ કંત. ૨૦૦

પહિલઈ ભવ હું અપછર હુંતી, માધવ સાથિ સુખ વિલસતી,

માહો માહે નિરખઈ જેમ, તિમ તિમ ખિહુ જણુ ખાંધે પ્રેમ. ૨૦૧

ગાથા *

^{૧૫}પૂર્વભવસિનેહરસ, ^{૧૬}લોચન જાણવડ ।

^{૧૭}અપ્પિયદિટ્ટુહિ ^{૧૮}ઉલીયડ, પિડાદિટ્ટુહિવંહસંતિ ॥ ૨૦૨ ॥

(૧) I વારવાર. (૨) I મુજ પ્રેમ આધાર. (૩) * + સમરણુ. I સમરણુ. (૪) I અપછરએ (૫) * + ભમર દેખિ (૬) * વિશેષિ. x સુવિશેષ. (૭) * ૩ (૮) + + રાખિઉ ઇમ. (૯) * + ૩ આવીઉ. (૧૦) * + તિણિજાણાવીઉ I ઇણુપરિ જાણિયો (૧૧) * + સમરણુ. (૧૨) I * + વિરતંત (૧૩) * + વિ. - * હિ. (૧૪) * વાધઈ. (૧૫) I દૂહા, પૂરવ ભવ સનેહરસ, લોચન જાણાવંત; અપ્પિયદિટ્ટુ મોલિયે, ગ્રીય દીઠે વિહસત; (૧૬) * + લોચન જાણાવતિ (૧૭) * દિહઈ મુહલીધ.

* પૂર્વભવ સ્નેહરસ, નેત્રે જ્ઞાપયતઃ ।

અપ્પિયદિટ્ટુ મુકુલયતિ, પ્રિયદિટ્ટુ વિકસતિ ॥૨૦૨॥

અર્થઃ—પૂર્વ ભવનો સ્નેહરસ નેત્રો જાણાવે છે કારણ કે જ્યારે

જાતિસ ર ણિ ને , ય યણર ।

— — — — — ॥ ૨૦૩ ॥

દૂહા.

નયણ પદારથ નયણ રસ, નયણે નયણ મિલતે;

આણુજાણ્યાંસું^૩ પ્રીતડી, પહિલ્લી નયન કરંત.^૫ ૨૦૪

* નયણ મિલંતઈ મન મિલઈ, મન મિલિ વયણ મિલંતિ;

એ ત્રિણિઈ મેલેવિ કરિ, કાયા ગઢ લેલંતિ. ૨૦૫

I લોચન તુમ હો લાલચી, અતિ લાલચ દુખ હોઈ;

જૂઠા સા કછૂતર મોહૈ, સાચ કહેગો લોઈ. ૨૦૬

I લોચન ખપરે કયા કરે, પરે પ્રેમકે જાલ;

પલક વિજોગ ન ખમ સકે, દેખ દેખ ભયે લાલ ૨૦૭

I લોચન ખડે અપત્તહૈ, લગે પરમુખ ધાઈ; *

આગિ વિડાણી આંણિકૈ, તનમૈ દેત લગાઈ. ૨૦૮

તે અપ્રીય માણસને દેખે છે ત્યારે ખીડાઈ-મીચાઈ જાય છે અને પ્રીય માણસને જુએ છે ત્યારે પ્રપ્રુક્ષિત થાય છે, —અર્થાત્ ઉધડે છે. ૨૦૨

જાતીનું અર્થાત્ પૂર્વ ભવનું સ્મરણ કરાવનાર નેત્રો છે તે ચમકતા નેત્રોવાળા મુખનો રસ..... ૨૦૩

(૧) * + ધણ (૨) * + તિ. (૩) * સિઉં (૪) * + જુ-નયણ (૫) * તિ.

* અર્થ:—નેત્રો મોટી આપદા-દુ.ખ છે કે જે ખીજના મુખ ઉપર દોડીને લાગે છે અને હૃદયને ખાળી નાખનાર અગ્નિ લાવીને શરીરમાં લગાડી દે છે ૨૦૮

I લાલા મરે લાલકી, જિત દેખુ તિતલાલ;
લાલન દેખન મે ચલી, મેલી લઇ ગુલાલ.

૨૦૬

ચોપાઈ.

કામકંદલા હીયંઈ નિસ્સંક, કુચ ભપરિ તિણુ દીંયો ડંક;

વેઢન થઈ ન જાણુ કોઈ, કંપિત પવન ઉડાયો સોઈ. ૨૧૦

ખીંજે કિણુહી જાણુયો નહી, એહ વાત માંધવ સંવે લહી;

ધન્ય ધન્ય નાટક એ કલા, ગણિકા ધન્ય કામકંદલા. ૨૧૧

ગાથા *

^{૧૦} અપ્રસ્તાવે ^{૧૧} મણિયં, અણરહ મહિલાજગાઈયં ગીયં ।

ના ના મણિતિ સુરયં, તિન્નિવિ લોણ ન અચ્ચંતિ ॥૨૧૨॥

રાતા ખુણુઓ વાળી આંખો પ્રેમીની મરો કે તે જ્યાં દેખે છે
ત્યા પ્રેમી દેખે છે, કારણ કે હું પ્રેમપાત્ર માણુસને જોવા માટે ચાલી
તો હું પણ લાલ થઈ ગઈ અર્થાત પ્રેમિને મળવા માટે ઉબ્બગરો
થવાથી અથવા તેના વિયોગે નિદ્રા નહિ આવવાથી નેત્રો લાલ થઈ
ગયા ૨૦૯

(૧) I હી. (૨) * જિ (૩) * દીધડિ + દીધુ I દીધો
(૪) * જાણુઈ. (૫) * ઉડાડઈ * પવન ઉડવડ (૬) * ખીજઈ
(૭) * જાણુઈ + જાણુ (૮) વિ (૯) * + I સવિ - + ન દિ.
(૧૦) * પાઢિયં (૧૧) * અણરહ અગ્ગરિમ.

અપ્રસ્તાવે મણિતં અનર્હ મહિલયા ગાયિતં ગીતમ્ ।

ના ના મણિતં સુરતં ત્રયોડપિ લોકે ન અચ્ચંતે ॥૨૧૨॥

અર્થ:—વપ્ત વિનાનું મોલવું ગાયનને નાલાયક અર્થાત નાલ,
નાપ, સ્વસ્થી અરાન એટલે જેને ગાતા નથી આવડતું તેની જીનું

અસરિસસંગો અસમાણ, વિગ્રહો વહુકુદુંવદાલિદં ।

અવિવેગ ગામવાસો, પંચગ્નીં કો જળો સહૃદ્ધ ॥૨૧૩॥

આપન, (અથવા નાલાયક માણસ એટલે સંગીતનુ રહસ્ય-આનંદ નહિ
બાણનાર પાસે ગાયેલું ગીત) અને કામલોગ સમયે જીએ કહેલી
ના ના એ ત્રણે લોકોમા માનપાત્ર-પૂજવા લાયક થતા નથી ૨૧૨

અસદૃશસંગઃ અસમાન, વિગ્રહઃ વહુકુદુંવ દારિદ્રમ્ ।

અવિવેકી ગ્રામવાસઃ, પંચાગ્નિં કઃ જનઃ સહૃદ્ધે ॥ ૨૧૩ ॥

અસદૃશની સાથે મિત્રતા, અસમાનની સાથે યુદ્ધ, ધાણુ કુદુંબ,
અને દરિદ્રતા, અવિવેકિ ગામમાં વાસ, એ પાંચ અગ્નિ ક્રમે મનુષ્ય
સહિ શકે; અર્થાત્ અસદૃશની મિત્રતા એટલે ૩૫ અને ગુણોમા સરખા
ન હોય તેની સાથે મિત્રતા એ રાત દિવસ હૃદયને બાળનાર છે કારણ
કે જો અધિક ૩૫ ગુણવાળા સાથે મિત્રતા હોય તો તેના તરફથી
તે તે બાળતોમાં અવગણના થાય અથવા તેવાની સાથે મિત્રતાથી
લોકો તરફથી હાસ્યપાત્ર થવું પડે કે સોળત કંડી પણ કાંઈ ગુણ આવ્યા ?
અથવા અધિક ૩૫ ગુણ જોઈને પોતાના હૃદયમાં નિર્પાવૃત્તિ ઉત્પન્ન
થાય કે વળી આ મહારાથી કાંઈ ? એટલે રાત દિવસ તેના દોષા-વે-
પણમાં અથવા ગુણોને અવગણમાં બદલી નાખવાની અધમ વિચાર-
રણાઓ ઉત્પન્ન થાય વિગેરે કારણોથી અસદૃશની મિત્રતા એ અગ્નિ
સમાન છે.

અસમાન સાથે યુદ્ધ એટલે શરીરબળમાં વિદ્વતામા પૈસે ટકે વિ-
ગેરે બાળતોમાં અધિક હોય તેની સાથે અથવા ઓછો હોય તેની
સાથે બરાબરી કરવી જરૂર એ અગ્નિ સમાન કે કારણ કે બળવાનની
સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે હાર થાય તો લોકો કહે કે નહોતો સમજતો કે
મારા કરતાં બળવાન છે તે હું હારીશ ? તેવીજ રીતે બીજી બાળ-

ચોપાઠ.

રાજ પસાઉ જે પહિલો કીયો, તે માધવ વેશ્યા નઈ દીયો;
 વેશ્યા બોલઈ પુરૂષ પ્રધાન, ચોદૃહ વિદ્યા તણુઉ નિધાન. ૨૧૪
 ભલઈ પધાર્યા તું ઈહા સામિ, બહુતરિ કલા કસલ તું સામિ;
 તુજ દીઠઈ (મનિ) હું ગહગહી, કલા માહરી સફલી થઈ. ૨૧૫
 માધવ તણી પ્રસંસા સુણી, થઈ રીસ રાજ મનિ ઘણી,
 મુજ પહિલો દીધો ઇણદાન, જાણ્યો મૂરખ મનિ અભિમાન. ૨૧૬

તોમા સમજી લેવું એટલે એ અસમાન સાથે યુદ્ધ કરવું એ હૃદયને
 બાળનાર હોઈ આજ્ઞ સમાન છે.

ઘણુ કુટુંબ એટલે સ્ત્રીઓ, પુત્રો, પુત્રીઓ, બહેનો, બાધઓ
 વિગેરે ઘણુ હોય તો તેની વ્યવહારિક વ્યવસ્થાની ચિંતા પણ અનેક
 મુસીબતોવાળી હોવાથી અજ્ઞિ સમાન છે કે રાત દિવસ હૃદયને બા-
 ળનાર છે, દરિદ્રતા એ 'વસુ વિના નર પશુ' એ સ્પષ્ટ વાત છે
 અને તે પણ એક અજ્ઞિ સમાન છે.

અવિવેકી ગામમાં વાસ એતો હેતુ એ છે કે જ્યાં વિવેકહીન
 માણસો વસે છે, ત્યાં માન, મર્યાદા, મોભો વિગેરે સચવાતો નથી
 તેથી તે હૃદયને બાળનાર થઈ પડતું હોવાથી અજ્ઞિ સમાન છે.

(૧) ~ + પહિલઉ કીઉ. I માધવને કીયો (૨) ~ વિ. (૩)
 ~ + ઉ (૪) ~ ચઉદૃહ. (૫) * + પધારિઉ તુ ઈહિ ઠામિ, I તુમ્હે
 ઇણદામ (૬) x સકલ કલા ચતુરાઈ ઠામ. (૭) I રાજ ભૂગુટી
 તીણુ ઘણી (૮) ~ પહિલુ ઇણુઈ દીવઉ દાન (૯) ~ આણુઈ
 x આણિઉ મૂરખ

કુપ્યો ખડગ લીયો કર સાહિ, ઇણું મુજ પહિલી કીઉ પસાઇ;
રાજસભા જોલે સહુ કોઇ, પ્રહ્મપુત્ર નવિ મારઇ કોઇ. ૨૧૭

શ્લોક +

અવધ્યા ણા ગાવઃ, સ્ત્રીયો વાલાસ્તપસ્વિનઃ ।

તેષાં મુજ્જિત, યે ચ વા શરણં ગતાઃ ॥૨૧૮॥

ચોપાઇ.

અઢી રીસ જોલીયો નરેસ, માધવ છંડિ અમહારો દેસ;
કરિ જુહારિ જોલઇ તિણુવાર, સ્વામી દેવ આદેસ પ્રમાણુ ૨૧૯
રાજા ઊપરિ નાવઇ રોસ, માધવ દીયઇ કર્મનઇ દોસ;
‘હે સભા ઉઠ્યો જેતલઇ, નાટક પિણુ મૂંકયઇ તેતલઇ ૨૨૦

(૧) * કુપિઉ પડગ કરિ ઉઠિ સાઉ I કુપ્યો રાય ખડગ કર
હિ (૨) * + ઇણું મુજ પહિલઉ કિધ પસાઉ (૩) * જોલઇ.
- * ન્યે. (૪) * જોલીઉ. (૫) * ૩ - * ૨. (૬) * તિ.
ણિવારિ. x ગમિ. (૭) * દેવાદેસ (૮) * નાણુ. + નાણુ. (૯) * દીઇ.
(૧૦) x નિજ કર્મ. (૧૧) * છંડિ સભા ઉઠિ (૧૨) * નાટક
પણુ મૂકિઉ. - x પુણુ.

+ અર્થ:—બ્રાહ્મણો, ગાયો, સ્ત્રીઓ, બાલકો અને તપસ્વીઓ
મારવા લાયક નથી, અને જેઓ શરણે ગએલા છે તેનું અન્ન ખાવું
નહિ. ૨૧૮

શ્લોક*

ન દોષો દીયતે સ્વસ્મિ, ન દોષો દીયતે પરે ।

ન દોષો સ્વામિમિત્રસ્ય, કર્મદોષો હિ દીયતે ॥૨૨૧॥

(ગાહા)

પત્તે વસંતમાસે, રિદ્ધિં પાવંતિ સયલવળરાઈ ।

જં ન કરીરે પત્તં, તાં કિં દોસો વસંતસ્ય ॥૨૨૨॥

ઉત્તંગો અતિસરલો, ફલભારેણ નમિય તરુસિહરો । X

જડ કુબ્જડો ન પાનડ, તાં કિં દોસો તરુનરસ્ય ॥૨૨૩॥

(૧) * દીયતેપત્યો.

* અર્થ:—હું મારા પોતા ઉપર દોષ દેતો નથી, તેમ બીજાને દેતો નથી, સ્વામિ અથવા મિત્રને પણ દોષ દેતો નથી પરંતુ કર્મને જ દોષ દેવાય છે, ૨૨૧

પ્રાપ્તે વસન્તમાસે, ઋદ્ધિં પ્રાપ્નોતિ કલવળરાજી: ।

યન્ન કરીરે પત્તં, તર્હિકિં દોષ: વસન્તસ્ય ॥ ૨૨૨ ॥

બ્યારે વસન્ત ઋતુ આવે છે ત્યારે સઘળી વનસ્પતી શોભા પામે છે પણ કેરડાના ઝાડને પાંદડુ નથી આવતુ તેથી શું વસન્ત ઋતુનો દોષ છે ? ૨૨૨

X ઉત્તુજ્ઞ: અતિસરલ: ફલભારેણ નમિત તરુ શિખર: ।

યદિ કુબ્જ: ન પ્રાપ્નોતિ, તર્હિ કિં દોષસ્તરુવરસ્ય ॥૨૨૩॥

અર્થ:—ઉંચું પરંતુ અત્યંત સરસ અને ફોડોના ભારથી નમી ઘચેલ છે ઉપરની ડાળીઓ જેની એવા ઝાડનું જે કુબ્જો ફલ ન લઈ શકે તો તેથી શું ઝાડનો દોષ છે ? ૨૨૩

શ્લો .

* ઉદયતિ યદિ ભાનુઃ પશ્ચિમાયાં દિ ાયાં,

પ્રચલતિ યદિ મેરુઃ શીતતાં યાતિ વહ્નિ ॥

વિકસતિ યદિ પદ્મં પર્વતાં શિલાયાં,

તદપિ ન ચલતીયં ભાવિની કર્મરેખા ॥ ૨૨૪ ॥

* પત્રં નૈવ કદા કરીરચિટ્ટે દોષો વસન્તસ્ય કિં,

નો તૂકોપ્યવલોકતે યદિ દિવા સૂર્યસ્ય કિં દૂષણમ્ ।

ધારાનૈવ પતન્તિ ચાતક મુખે મેઘસ્ય કિં દૂપણમ્ ।

યત્પૂર્વં વિધિનાલલાટલિખિતં તન્માર્જિતું કઃ ક્ષમઃ ॥ ૨૨૫ ॥

(દૂહો.)

+ જે ચલે મંદિરિ ગિરિ,.... ...;

.;

જે સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉગે, જે મેરુ પર્વત ચલિત થાય, અગ્નિ ઠંડો થઈ જાય, જે પર્વતના શિખરની શિલા ઉપર પદ્મ વિકસે-ઉગે, તે પાણી ભાવિ કર્મરેખા ચલિત થતી નથી. ૨૨૪

કાંઈ દિવસ ફેરડાના ઝાડ ઉપર પાંદડું નથી હોતું તેથી શું વસન્ત ઋતુનો દોષ છે? અને જે દિવસે ધ્રુવડ નથી દેખતો તેથી સૂર્યનો દોષ છે? મેઘની ધારા ચાતકના મુખમાં પડતી નથી તેથી મેઘનો દોષ છે? એટલાજ માટે જે વિધિએ કપાલમાં લખ્યું તેને સી નાખવા કાણુ સમર્થ છે? ૨૨૫

ગાથાઃ

I સાયર તુઙ્ગ ન દોસો, દોસો અમ્હાણપૂવ્વકમ્માણં ।

રચનાયરરચનભરિયો, સોલૂરો હસ્થ મે લગ્ગો ॥૨૨૬॥

ચરિત્ર.

રાજ નઈ દેખાડી કલા, આવી ઘરે કામકંઠલા;

ઘેઠી ગોખિ વિરહ તનું કહઈ, તિણુઈજ વાટઈ માધવ વહઈ. ૨૨૭

નયણે માધવ દીઠો તીસે, કામકંઠલા આવી તિસઈ;

સંલલ પ્રીતમ ગુણુ લડાર, પ્રાણનાથ જીવન ભરતાર ૨૨૮

તું મન વહલ કંત સુખણુ, તુજ વિરહ મુજ છડે પ્રાણુ;

વહી પાછો મુજ મંદિર આવી, તુજ સંગમઈ મુજ વિરહ ખુઝાઈ. ૨૨૯

માધવ કહઈ સુણુસિ રાય, કરઈ કોપ છ ડાવઈ ઠાય;

કામકંઠલા આગ્રહ કરી, માધવ લે મંદિરિ સંચરિ. ૨૩૦

सागर तव न दोषः, दोषोस्माकं पूर्वकर्माणाम् ।

रत्नाकर रत्नभरितः, सोल्लूरः हस्ते मे लग्नः ॥२२६॥

હે સમુદ્ર ! તું રત્નની ખાણ હોવાથી રત્નથી ભરેલો છું. જતાં મારા હાથમાં દેડકા આવ્યો તે તો અમારા પૂર્વ કર્મનાજ દોષ છે ૨૨૬

(૧) * બઘઠિ ગોખિ વિરહિ તનિ દહે. (૨) * પ્રીતમ. (૩)

* તેણિજ. (૪) * દીઠઉ જિસઈ. (૫) * સલલિ સ્વામિ. (૬) * દતાર.

(૭) * મુઝ. (૮) * વિરહઈ. (૯) * છડઈ. I છડુ. (૧૦) *

કરિ પ્રસાદ મુઝ મંદિરિ. (૧૧) * મિ (૧૨) * વિ. (૧૩) * સુ-

ણિસઈ. (૧૪) * કોપ (૧૫) * લેઈ. - * રિ.

૧ ચા સપતિ ભૂમિ આવાસ, મહકંઠ સખર ધૂપ સુખવાસ;
 ૪ ચોવા ચંદણ ૫ અંગર કપૂર, રતન તેજ ઝલકઈ કરિ સૂરિ. ૨ ૧
 ૭ દ્રોવા ઉપરિ અતિ ચંગ, પટકૂલ સુખ સેજ સુરંગ;
 માધવ દેખી મને ગહગહઈ, પુલ પગર મૃગમદ મહમહઈ. ૨ ૨
 રસિ તેલ ચંપક તનુ ભરઈ, સઈ હથિ અંગ માજણુક કરઈ;
 નીરમલ જલ અંગો હલ નીર, દીપઈ માધવ તણો સરીર. ૨૩૩
 ચંદન તણો વિલેપન કરી, માધવ ઝેઠો આણુંદ ધરી;
 ૧૪ પ્રાણનાથ મિલિયો એકાંત, ૧૫ પૂછે પૂરવલો વિરતાંત. ૨ ૪
 ૧૬ માધવ સુણો વાત મુજ તણી, ૧૭ ઇંદ્ર કોપ કીયો મુજ લાણી;
 ૧૮ દીયો સરાપ ઇહાં અવતરી, ૧૯ તુજ મિલીયઈ દુખ ગયા વિસરી. ૨૩૫

(૧) * ઊચકિ સપત. + ઉચુ. I ઉચો (૨) * અહકંઠ અગર.
 (૩) x શુલ. (૪) * ચુઆ (૫) * કુસુમ. (૬) * જિમ, x
 સિસિ. (૭) * ચદુઆ I ચદ્રોદય આંધ્યા અતિ ચંગ, - * જિ.
 - I નિ. (૮) I ગહગહઈ. (૯) * અગિઈ મળુણુ. (૧૦) * અંધો-
 ભઈ, I સ્નાન કરાવઈ નિરમલ નીર. (૧૧) * તણુકિં + તણું.
 (૧૨) * બઈકિ. + એઠો. (૧૩) I કરૈ. (૧૪) * મિલિક.
 એકંતિ. x એકંત. (૧૫) * પૂછઈ પૂરવિલુ વરતાંત. (૧૬)
 * સુણુકિ + સુણુ (૧૭) * ઇંદ્રિ કોપિ કીયુ. (૧૮) * ઉ. (૧૯)
 * મિલઈ આ દુખ. x મિલીક. I મિલીયાં.

ગાથા *

ફલવુણ કોલિ ફલિયં, ચંદણ કુસુમાણ હોઈ ફલરિદ્ધિ ।

સજ્જણ જણ સંસર્ગો, પુણ્ણેણ વિના ન લપ્મંતિ ॥૨૩૬॥

સામા કુરંગ નયણી, વિસરસ ભરિયાઈ તુજ્ઞ નયણાઈ ।

I પરપુત્ત ચિત્ત હરણી, નિલુજ્ઞા કજ્જલં કુણઈ ॥ ૨૩૭ ॥

તરુણીપુગો વિગાહિઆ પરિચત્ત અધિતરેણ ચ પવિટ્ટો-

કારણ કવણ અયાણો, દિઅઓ દુવ્વઈ સીસં ॥ ૨૩૮॥

(૧) - દિવમારણ - * પુરિસાણં.

* ફલવુણાં કદલિ ફલિતં, ચન્દન કુસુમાનાં ભવતિ ફલ તદ્વદ્ધિઃ ।

સજ્જન જન સંયોગઃ, પુણ્યેન વિના ન લભ્યતે ॥૨૨૬॥

શ્યામા કુરંગ નયની, વિસરસ ભરિતાનિ તવ નયનાનિ ।

પરપુત્ર ચિત્ત હરણી, નિર્લજ્ઞા કજ્જલં કરોતિ ॥૨૨૭॥

અર્થઃ—શેરડી કેળની માફક ફલિત થાય, ચંદન વૃક્ષના પુલોને ફલની શોભા થાય, પરંતુ પુન્ય વિના સજ્જન માણસનો સંગ ન મળી શકે. ૨૨૬

હે હરિણુ સમાન નેત્રોવાળી સ્ત્રી ? તારાં નેત્રો વિષરસથી ભરેલાં છે તો હે પારકા પુત્રોનાં ચિત્તને હરનારી નિર્લજ્જ ! તું મેથ શા માટે કરે છે—આંત્રે છે ? ૨૨૭

* અર્થઃ—કામભોગ માટે પ્રાર્થના કરાએલી સ્ત્રીએ ત્યાગ કરેલ અને વળી ગ્રહણ કરેલી કાંચળીની અંદરથી પેટેલાને જોઈને હે મૂખ ! થી માથુ ધુણાવે છે તેનું કારણ શું ? ૨૩૮

(પ્રત્યુત્તર—હાથીએ સ્ત્રીના સ્તનો જોઈને વિચાર્યું કે મારા કુંભ-

વલ્લહ દીવક પવનમય, અંજન સરણ પડ્ઠુ ।

કરહીનહ ધુનહ કમલ, જામ પયોહર દિટ્ઠુ ॥ ૨૩૯ ॥

સ્થળ તો સ્ત્રીનાં સ્તન જોવાજ છે પરન્તુ સ્ત્રી જ્યારે ચાલે છે ત્યારે તેના કપતા સ્તનો મારા કુલસ્થળની શોભાને ઢાંકી દે છે. કારણ કે મારા કુલસ્થળ સ્ત્રીના સ્તનોની માફક ધ્રુજતા નથી, એટલાજ માટે પોતાના કુલસ્થળોને સ્ત્રીઓના સ્તનની માફક ધ્રુજવવા તે માથુ ધુણાવ્યા કરે છે. આનો રહસ્યાર્થ એટલોજ છે કે હાથિના કુલસ્થળની શોભા કરતાં સ્ત્રીના સ્તનો અત્યંત સુંદર છે.)

વલ્લભ ! દીવક પવન મય, અંજન શરણ પ્રવિષ્ટઃ ।

કરહીનઃ ધૂનોતિ કમલં, ચાચત્પયોધરૌ દૃષ્ટૌ ॥ ૨૩૯ ॥

+ હે વલ્લભ ! દીવાને પવનનો કર લાગવાથી મેશને શરણે ગયો, ત્યારે હાથ વગરના પવને આમ તેમ જોવા માંડ્યું, પણ એટલામાં તેણે સ્તનો જોયાં કે તુરત કમળને ધ્રુજવવા લાગ્યો ૨૩૯

+ સ્પુટ નોટ:-જ્યારે ઘરમાં દીવો કરવામાં આવે છે ત્યારે તેની મેશ જિંતે ચોટે છે તેથી પવન દીવાને ચોલવી શકે છે પરન્તુ મેશનો નાશ કરી શકતો નથી તેથી પવન ગભરાઈને આમ તેમ ફરવા લાગ્યો કે હવે હું દીવાના અસ્તિત્વનો શી રીતે નાશ કરું, પરન્તુ જ્યારે તેણે સ્ત્રીનાં સ્તનો દીઠાં અર્થાત્ સ્ત્રીનાં સ્તન ઉપર રહેલી ડીટીઓની રક્તતામ્બાદિત શ્યામતા જોઈ ત્યારે જાણ્યું કે દીવાનું અસ્તિત્વ માનસથી નષ્ટ થવાનું નથી તેથી પોતાની શક્તિનો મોહો સાચવવા અને દીવાનો નાશ કરવામાં પોતાની થયેલી નિષ્ફળતાને ઢાંકી દેવા સરોવરમાં રહેલા કમળને ધ્રુજવવા લાગ્યો; આ સંઘળા કથનનો સારાંશ એટલોજ છે કે સ્ત્રીનાં સ્તનો ઉપરની ડીટીઓની રક્તતામ્બાદિત શ્યામતા દીવાની શોભાને હારિ લેનાર છે—અર્થાત્ અત્યંત સુંદર દેખાય છે.

ચોપાઈ.

સુખ સેજઈ માધવ સંચરઈ, ચુંબન દે આલિંગન કરઈ;

પ્રેમ દિખાલિ કંત મન હરઈ, કામકંઠલા ધમ ઉચ્ચરઈ; ૨૪૦

દૂહા.

૮ ચઢિ ચઢિ નાહનિ સંગ ચઢિ, ભુજાં દેહિ પસાર;

અમ્હ ચંપા કિમ તુફડી, તુમ્હ ભમરાં કે ભાર ૨૪૧

ચોપાઈ.

જ લગઈ પર પુરૂષ પ્રધાન, બંધવ જાણી લાંગો અંગિ;

તુજ મિલિયઈ હિવમનમથહુઈ, ખિણુ એકતુજવિણુરહીસું નહીં. ૨૪૨

પ્રેમ પ્રકાસઈ મોડઈ અંગિ, કસણા ભાંજઈ જાણિ ભુયંગ;

આલસ અંગિ જલાઈ કરઈ, વિરહ વિધા જલ લાચન ભરઈ. ૨૪૩

મયણુ ખાણુ વેધઈ સા ખાલ, ઘાલઈ કંઠિ ખાંડે સુકુમાલ;

કરસું ખંચઈ કુસુમ માલ, કામ એમ જગાવે તતકાલ ૨૪૪

દૂહા.

જિમ મધુ કર નઈ કમલણી, ગંગા સાગર વેલિ,

તેણુઈ વિધ માધવ રમઈ, કામ કતૂહલ કેલિ. ૨૪૫

- (૧) * જિ. (૨) * દેહ. (૩) * ડિ. (૪) * ભુચ ગ. (૫) * તઈ મિલીઈ હું મન મથિ ગ્રહી, — * જિ. (૬) * ન સકું રહી. — * ગ. (૭) * ભં. (૮) * વૃથા (વ્યથા). (૯) * નયણુ. — * ક. (૧૦) * સિઈ. (૧૧) * ધમ જગાઈ. (૧૨) * લિ. (૧૩) * તેણિ. I તિણિ. (૧૪) * કરઈ.

કામકંદલા વિષય સુખ, માધવ વિવેસઈ જેહ;
 તે સુખ જાણે ઈસર વલી, કરઈ વલી જાણઈ તેહ. ૨૪૬
 મન મોહન ઈક કામિની, ખીજી પૂરવ નેહ;
 રંગ લુખધા લાગી રહઈ, જિમ ડેડર પાણી નેહ. ૨૪૭
 મન માન્યા તનુ ગડિયા, દોહગ દૂરિ ગયાહ;
 સજ્જણ પોઈણ પાન જિમ, જિમ તૂં મુજ હાલાઈ. ૨૪૮
 પ્રીતિમ મલિયા વૃતિ હોઈ, કજ્જન સહ સરીયાં,
 પૂનિમચંદ મયક જિમ, દિસ ચારઈ ભરી સાહ. ૨૪૯
 કામકંદલા ઈમ કહઈ, મોહરા સરીયા કાજિ
 પહિલા ભવકો વાલહો, સો મુજ મિલીઉ આજ. ૨૫૦
 માધવ માણી માનિની, અપછર કઈ આણુહાર;
 હુઈ ન હોસઈ એણુ જુગ, કામકંદલા નારી. ૨૫૧

(૧) + રસ. (૨) x વિલસ્યો (૩) * જાણઈ ઇશ્વરહ. I ઇસ-
 વર. (૪) * એ. (૫) * ખીજી. (૬) * લુખધ રાચી રહ્યા.
 (૭) * મેયણિ નઈ મેહ. I મનમેહ (૮) x મિલીઆ તન
 ગમીયા (૯) x પાણિ દુધ (૧૦) x ચારે દિસિ ફલિયાહ. I
 દિસિરે. (૧૧) * + મો સહિ. - + જ. (૧૨) * પહિલા ભવનું
 વાલહઉ + વાલહુ (૧૩) x નિં. (૧૪) * + સારિ. (૧૫)
 ~ રોસિઈ ઇણુ યુગઈ. (૧૬) - * કામા સરિખી. x સિરિખિ. I
 સરિસિ - * + જિ.

સેજ રમતાં કૌમિની, ખિણે મૂકી નવિ જાઇ;

જાણે વિહસિ કેતકી, લમરો^૩ ઝેઠો આઈ. ૨૫૨

કામકંઠલા ધમ કહ્યું, અજ^૪ અ છે જાહુ રાતિ;

ગાહા ગૂઠા ગીત રસ, કહિ કાં નવલી વાત ૨૫૩

ગીત વિનોદ વિલાસ રસ, પંડિત દીહુ લિખંતિ.^૫

કંઈ નિદ્રા કંઈ કલહ કરી, મૂર્ચિ^૬ દીહુ ગમંતિ. ૨૫૪

શ્લોક +

I પતંગ રંગવત્પ્રીતિ, પામરાણાં વ જાયતે ।

ચોલ મંજિષ્ઠ વદ્યેષાં, ધન્યાસ્તે જગતિતલે ॥૨૫૫॥

યતઃ ૧

* ગીતશાસ્ત્ર વિનોદેન, કાલો ગચ્છતિ પ્રાપતામ્ ।

વ્યસનેન તુ મૂર્ચાણાં, નિદ્રયા કલહેન ચ ॥૨૫૬॥

(૧) * + માનિની (૨) * + મુકણી (૩) * લમર જાઈ-
કહિ. + લમર ઝેઠુ. (૪) * હજ અજઈ - * સિ. (૫) * ગ-
મંતી. - * ૨.

+ અર્થ:—પામર માણસોને પતંગીયા રંગ જેવી પ્રીતિ થાય
છે, પરંતુ પૃથ્વીતલમાં ચોલ મજાકના રંગ જેવી પ્રીતિ જેઓને થાય
છે તેઓને ધન્ય છે. ૨૫૫

૧ અર્થ:—બુદ્ધિમાન મનુષ્યોનો વખત ગીત અને શાસ્ત્રના આ-
નંદમાં જાય છે અને મૂર્ખાઓનો તો વ્યસન, ઉદ્વેગ અને કલેરામા
જાય છે ૨૫૬

(માધવોવાચ):—

ગાથા *

કટુક્ષરેણ વિહિય, મંદિરમજ્જન્નિ અદ્વરયણીય ।

વાલાલિહૃદ્ય મુયંગં, કહિ સુંદરિ ક ણ જ્જે ॥૨૫ ॥

(કામાઉવાચ):—

દૂહા +

સા બાલી પેમંગલી, બિણુ બિણુ રચણુ વિહાધ;

તિણુ હરહાર પરઠીયો, જ દીવલો બુઝાધ.

૨૫૮

* કાષ્ઠાત્ ક્ષરેણ વિહિત, મંદિર મધ્યે અર્ધરાત્રૌ ।

વાલા લિખતિ મુજ્જન્નં, કથય સુંદરિ ! કિમ્ કાર્યેન ॥૨૫૭॥

અર્થ:—હે સુંદરિ ! લાકડાથી પણ કંઠણુ અર્થાત્ પત્થરથી કે ચુનાથી બાંધેલા મહેલમાં અડધિ રાતે તે સ્ત્રી સર્પ ચિતરે છે તે શુ કામ માટે તે કહે. ૨૫૭

+ અર્થ:—તે સ્ત્રી પ્રેમાસક્ત હોવાથી અને રાત્રિ ક્ષણે ક્ષણે ઝોઝી થઈ પ્રાત કાળનો પ્રેમપાત્રના વિયોગનો સમય નજીક આવતો જાણી તેણે મહાદેવનો હાર (સર્પ) ચિતર્યો કે જેથી દિવો ઝોલાઈ જાય. અર્થાત્ દીવો પ્રકાશનું જ્ઞાન કમવનાર હોવાથી તેના ઉપર ગુસ્સે થઈ અર્થાત્ પ્રકાશ ઉપર ગુસ્સે થઈ કે શુ તું મને મારા પ્રેમ પાત્રનો વિયોગ કરાવીશ ? પણ તે પહેલાં જ હું તારો નાશ કરનાર લાવું તો પછી તુ શું કરનાર છે, એવું વિચારી તેણીએ સર્પ ચિતર્યો એટલે સર્પ પવનનો લક્ષક છે અને પવન ન હોય તો દીવો નાશ પામી જઈ અધકાર પ્રસારિ જાય એટલે જાણે કે પ્રકાશ થશેજ નહીં એમ ધારી તે પ્રેમાસક્તાએ સર્પ ચિતર્યો ૨૫૮

(૧) I પ્રેમ આગલિ. (૨) + જિ. (૩) * + પહાવીઉ.

x પરિહિઉ. (૪) * દીવડુ ઉહલાહ.

* (કામાઉવાચ) :—

પ્રીતિ^૧ પરદેસઈ નીપજઈ, દંતા મૈજિ સમાઈ;

જિણે દીકઈ પ્રી રંજિયઈ, સૌ^૩ તું મેલે માય. ૨૫:

(માધવોવાચ) :—

ઉત્તર-કાજલ (દાંતે ઘસવાની મસી).

(૧) * પ્રિય પર દિપાઈ. (૨) * માહિ. * જિ. (૩) * સૌ મુજ મુકો. — * જિ

* અર્થ:— x હે માતૃશ્રી ! જે પરદેશમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને મને પ્રીય હોઈ દાંતમાં સમાય છે અને જેને દેખતાં પ્રીય મનુષ્ય ખુશી થાય છે તે તું મને મોકલજે. ૨૫:

x નોટ:—આ દૃહાનો જવાબ સર્વ પ્રતિમાં કાજળ લખેલો છે તેથી તે અત્રે કાયમ રહેવા દીધો છે. પરંતુ અક્ષરાર્થ અને ભાવાર્થ તપાસતા દાંતે ઘસવાની મશીન સંભવે છે. કર્તાએ જેસલમેરમાં રહી આ કૃતિ બનાવી છે તેથી એમ સમજાય છે કે તે પ્રદેશમાં મશી બનતી નહિ હોય તેથી પરદેશમાં ઉત્પન્ન થતી બતાવી છે—તથા મશીનો રંગ શ્યામ છે, તે મારવાડની સ્ત્રીઓને શ્યામ રંગથી દાંત રંગવાના વધારે પ્રીય હોવા જોઈએ એમ અનુમાનાય છે. વર્તમાનમાં પણ મારવાડી સ્ત્રીઓમાં શ્યામ રંગે દાંત રંગવાનો કાંઈક વિશેષ પ્રથા જણાય છે અને ત્યાંના વતનીઓની લોક ભાવનામાં સ્ત્રીઓના શ્યામ દાંત વધુ પ્રશંસાપાત્ર થતા હોવા જોઈએ તેથી સ્ત્રીએ પોતાના પતિની પ્રસન્નતા માટે મશી પોતાને વધુ ઇષ્ટ જણાવી છે. અત્રે કાજળ-મેશ અર્થ તો તદ્દન અસંગત છે કારણ કે તેને દાંત સાથે કાંઈ સંબંધ નથી.

+ (કામકંઠલાઉવાચ):—

કુંગર કંડણું ઘર કરું, સરલી મૂંકી ધાઈ;

સો તન નયણે નીંપજું, તસુ મુજ સાદું સુહાઈ. ૨૬૦

(માધવોવાચ):— મોર.

+ અર્થ:—કુંગરની કરાડ-ખો ઉપર જે ઘર કરે છે અને સરળ રીતે દોડે છે-ઉડે છે (અર્થાત્ મોર ખીજ પક્ષીઓની માફક પિંજના ભારને લીધે નીચો ઉંચો જલદી ઉડી શકતો નથી તેથી તેને સરળ સિદ્ધો દોડનાર કહેલ છે) અને તેનું* શરીર નેત્રોથી ઉત્પન્ન થાય છે તેનો સ્વર મને સારો લાગે છે. (મોર) ૨૬૦

* નોટ:—અત્રે એક વિચારણીય ચર્ચા ઉત્પન્ન થાય છે કે લોક પ્રથામાં મયૂરી, મોરનાં વર્ષા ઋતુમાં પડતાં અશ્રુઓથી ગર્ભ ધારણ કરે છે. પરંતુ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એ વાત તદ્દન ખોટી માલુમ પડે છે, જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં જીવો સંબંધી ટુંકામાં જ્ઞાન આપનાર વાદિવેતાશ્રી શાંત્યાચાર્ય કૃત જીવ વિચાર પ્રકરણ માં જણાવ્યું છે કે—‘ સર્વે થલ યરા, સમુચ્છિમાગધ્મયા દુહા ‘તિ’ । અર્થાત્ સર્વ પ્રાણિમાં ફરનાર, પૃથ્વી ઉપર ફરનાર, અને આકાશમાં ચાલનાર, પંચેન્દ્રિ પ્રાણિઓના સમુચ્છિમ અને ગર્ભજ એવા બે પ્રકાર છે. ’

સમુચ્છિમ પ્રાણિ તેને જ કહેવાય છે કે જે ગર્ભજ પ્રાણિના રૂધિર, વીર્ય, મત્ત, મૂત્ર વિગેરેમાં તથા વસ્તુ સંયોગથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને નપુંસક હોય છે જ્યારે ગર્ભજ માતા પિતાના સંયોગથી માતાના ગર્ભાશયમાં રૂધિર વીર્યના મિશ્રણમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે નર અને નારી બન્ને હોઈ શકે છે. આ ઉગરથી સમજી શકાશે કે મોરના આંશુથી મયૂરીના ગર્ભ ધારણની વાત અસત્ય છે.

(૧) * મુકળ. - * હ x y (૨) * નર.

૧ (કામકંઠલાઉવાચ):—

ચિહ્નું નારી નર નિંપજી, ચિહ્નું પુરૂષે નર હોઈ.

સો નર જિસઈ પદ્મરા, ગંગ ન સંકે કેઈ ૨૬૧

(માધવોઉવાચ):— દિન-દિવસ.

૨ (કામકંઠલાઉવાચ):—

ગલઈ જનોઈ પૂઠે થણુ, મસ્તક ઉપરે દંત;

એ હીયાલી કરે ગ્રહી, શ્રવણ સુહાવઈ કંત. ૨૬૨

(માધવોવાચ):—વીણા.

૧ અર્થ:—ચાર સ્ત્રીથી પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે, અને ચાર પુરૂષથી પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે તે પુરૂષ જેને પાધરો-પાંસરો, તેને કામ ગાંજી શકે નહીં; અર્થાત્ ચાર ધડિરૂપિ સ્ત્રીથી એક પહોર રૂપ પુરૂષ પેદા થાય છે અને ચાર પહોર રૂપી પુરૂષથી દિન-દિવસ રૂપ પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે તે જેનો દિવસ પાંસરો તેને કામ ગાંજી શકતું નથી. ૨૬૧

૨ અર્થ:—હે સ્વામિનાથ ! જેને ગળામાં જનોઈ છે, પાછળ સ્તન છે અને મસ્તક ઉપર દાંત છે એ હૃદયને પ્રીય હાથમાં લઈને તમે ડાનને શોભાવો ! આનંદ આપો અર્થાત્ ગળામાં જનોઈ તે વીણાના તારો, પાછળ સ્તન તે વીણાના પાછલા લાકડાના સ્તન જેવા દેખાવના બે લાગો, અને માથા ઉપર દાંત તે તારને બે ચવાના દા-તાઓ, એવી વીણા તે હે સ્વામિનાથ ! હાથમાં લઈને મારા ડાનને આનંદ આપો; અર્થાત્ વગાડો ૨૬૨

(૧) - જિ. (૨) - સંક્રમ (૩) - હિ - ડિ - રિ - < રિ.

(કાનકંદલાઉવાચ):— શ્લોક +

૮ પર્વતાગ્રે રથેજાતે, ભૂમૌ તિષ્ઠતિ સારથિઃ।

ચલતિ વાયુવેગેન, પાદમેકં ન ગચ્છતિ ॥ ૨૬૩ ॥

(માધવોવાચ):— ચક્ર-કુંભારનો ચાકડો.

(કાનકંદલાઉવાચ):— શ્લોક*

૮ દ્વારે નિર્વિશાઃ નાગાઃ, ગજાવલિ વિવર્જિતાઃ ।

સુખટાસ્સત્વહીનાથ, તસ્પાહં કુલ વાલિકા ॥ ૨૬૩ ॥

(માધવોવાચ):— ઘરના બારણે કરેલા પથરના હાથી અથવા ભિંતમાં ચિતરેલા હાથિઓ અને ચોદાઓ

+ અર્થ:—પર્વતના અગ્ર ભાગે રથ ગયો, ત્યાં સારથિ (રથ હાંકનાર) ભૂમિ ઉપર બેઠો છે અને રથ વાયુ વેગે ચાલવા છતાં એક ડગલું પણ જતો નથી. અર્થાત્ પર્વતનું શિખર તે કુંભારે પૈકું ગો ઠવવા માટે માટીનો નાનો ટેકરો કરી ખીચો નાખી ઢગનો ડુગરના જેવો કરેલો દેખાવ, અને સારથિ ભોંય ઉપર બેઠો છે તે કુંભાર જે લાકડી વડે ચક્ર ચલાવે છે, ચક્ર વાયુ વેગે ચાલતું હોવા છતાં ત્યાંથી એક ડગલું પણ જતું નથી.

*અર્થ:—બારણે મદ વિનાના હાથિઓ છે પરંતુ શબ્દ પકિતથી રહિત છે અને ચોદાઓ શક્તિ વિનાના છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છું. અર્થાત્ મદ અને શબ્દ વિનાના હાથિઓ તે ઘરને બારણે પથરના અથવા ભીતમાં ચિતરેલા હાથિઓ, અને શક્તિ રહિત ચોદાઓ તે હાથિ ઉપર બેઠેલા પથરના ટાતરેલા અથવા ભીતમાં ચિતરેલા હથિ-ચારખંદ માણુઓ, તેના કુળની હું સ્ત્રી છું એટલે સલાટ અથવા ચિતારાની સ્ત્રી છું. ૨૬૩

(કામકંઠલા):—

શ્લોક. *

૮ અસ્મદ્ગૃહે દેવનાગ, શ્વલન શક્તિ વિવર્જિતઃ ।

વૃક્ષછાયા ન દિશતિ, તસ્યાહં કુલ બાલિકા ॥૨૬૪॥

(ભાધવોવાચ):—દેવદારનુ કૃત્રિમ ઝાડ.

(કામકંઠલાઉવાચ) —

શ્લોક X

૮ અસ્મદ્ગૃહે પુત્રીયં જાતં, શિરો તસ્ય ન વિચતે ।

જીવન્તં માનવં ગલતિ, તસ્યાહં લ બાલિકા ॥૨૬૫॥

(ભાધવોવાચ):—ખાળકને પહેરવાનું ઝખણું.

* અર્થ:—અમારે ઘેર દેવ વૃક્ષ છે પરંતુ તે કપવાની શક્તિ રહિત છે અર્થાત્ કોલતુ કે હાલતું નથી અને વૃક્ષની છાંયા દેખાતી નથી તેના કુલની હું સ્ત્રી છું, અર્થાત્ અમારે ઘેર દેવદારનું વૃક્ષ છે પરંતુ તે કપતું નથી તેમ તેની છાંયા નથી એટલે બનાવટી છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છું અર્થાત્ હુશીયાર સુધારની હું સ્ત્રી છું ૨૬૪

X અર્થ:—અમારે ઘેર પુત્ર સંબંધી ઉત્પન્ન થયું, પરંતુ તેનું માથું નથી છતાં જીવતા માણસને ગળી જાય છે તેના કુળની હું સ્ત્રી છું અર્થાત્ દરજણુ છું. પુત્ર સંબંધી તે પુત્રને પહેરવાનું અને ગળા વગરનું તથા જીવતા માણસને ગળી જનાર તે માથા ઉપરથી પહેરાતું ઝખણું કારણ કે તેમાં શરીર પેસિ જાય છે તેથી તેને ગળી જનાર જણાયું છે. ૨ ૫

(કામકંઠલાઉવાચ):—

ચોપાઇ.૧

૧*પર્વત શિખરિ એકરથ નાંઈ, પાડે ચીં બસઈ ભુંઈ ઠાય;

અતિ ઉચ્છ્રક ચાલઈ કરિ વાઉં, એક પગ નવી આંધઉ થાઈ. ૨૬૬
(માધવોવાચ):—કુંભારનો ચાકડો. ચક.

(કામકંઠલાઉવાચ):—

દૂહા.૨

કુણુ આધાર જીવીત તણો, કામ ધરણિ કુણિ થાઈ;

આવણુ ધુરિ કુણુ પુલ્લઈ, સ્ત્રી પરણી કિહું નાઈ. ૨૬૭

(માધવોવાચ):—સાસ-રઈ-(રતિ પ્રીતિ કામદેવની સ્ત્રી) નાઈનું
પુલ તેનો સામટો જવાબ 'સાસરઈ નાઈ.'

૧ અર્થ:—પર્વતના શિખર ઉપર એક રથ નાચ છે તે ચિસ પાડે છે અને ભોંચ બેસી રહે છે હાથથી ચલાવતાં વાયુ વેગે જલ-દીથી ચાલે છે પણ એક પગલુ આગ્રો જતો નથી સ્પષ્ટતા માટે જુઓ ૨૬૨ મા શ્લોકનો અર્થ તેનું જ રહસ્ય આ ગુજરાતી ચોપાઇ છંદમાં અવતરેલુ છે. ૨૬૬

૨ અર્થ:—જીવિતગ્યનો આધાર કોણ ? (સાસ) કામદેવની સ્ત્રી કોણ થાય ? (રઈ-રતિ) આવણુ મહિનાની શરૂઆતમાં કોણ પ્રપ્રુક્તિ થાય ? (નાઈ-નો છોડ) અને સ્ત્રી પરણીને ક્યાં જાય ? આ છેલ્લા પ્રશ્નનો જવાબ ઉપરનાં ત્રણે એકઠાં કરવાથી, સાસ+રઈ+નાઈ. તેનું સામટુ સાસરઈ નાઈ.

(૧) I વહૈ. (૨) I રહઈ. — I ઈ. (૩) + આધુ થાય. (૪) * ત-ણઉ. + તણુ. I તણો. — * લુ (૫) + ફૂલિય. (૬) * — કિહિં.

(કામકંઠલાઉવાચ):—

ગાથા. †

† ગરુઅમ્મિ નિવુહુમાળા, કિં જોડંતિ વિવેગિણો ।

નેઝરં સોહણ કત્થ, કિં કરેઝ વિવાસિઝ ॥ ૨૬૮ ॥

(આધવોવાચ).—પાણી, પાઈ.

(કામકંઠલાઉવાચ):—

ચોપાઈ. ૧

૫૪મક્ષર વિણ સહુ સાધાઈ, મજ્જક્ષર વિણ સવિ સંહારઈ;
અંતક્ષર વિણ સહુ અમીઠો, એસો અચંભમ નયણે દીઠો. ૨૬૯
(આધવોવાચ):—કાગલ. (ગલ-ગણુ, +કાલ.+કાગ,-કાગડો.)

† ચુરુકે નિમગ્નાઃ, કિમ્ યોજયન્તિ વિવેકિનઃ ।

લુપુરં શોભતે કુત્ર, કિમ્ ક્રીયતે પિપાસિતુઃ ॥૨૬૮॥

(૧) * ૫૫ર (૨) * સવિ કહિ મીઠું (૩) * મધ્ય. (૪)
* મિનિહુ ખીઠ, — * તિ. (૫) * વાયસ બાણુઉ. (૬) * ન
મોકલિઉ તે સહિ રીસાણુઉ

અર્થ:—મોટાઈમાં કુબળતા અથાત મોટાઈ પામતા વિવેકી મા-
ણુસો શુ જોડે છે ? (સ પાણી=હાથ. નમ્રતા સૂચક હાથ જોડવા તે)
લુપુર (જાંઝર) ક્યાં શોભે છે ? (પ્રા પાઈ+પગે-પગમાં) અને તરસ્યાને
શું કરાય ? (પાણી પાઈ=પાણી પીવડાવાય) ૨૬૮

૧ અર્થ:—પહેલા અક્ષર વિના સઘળા (શરીર) નો આધાર
છે, (ગલ=ગણુ) વચલા અક્ષર વિના સર્વનો સંહાર-નાશ કરનાર છે.
(કાલ-કાળ+વખત) અને છેલ્લા અક્ષર વિના સર્વને ખરાબ લાગનાર
છે (કાગ=કાગડો) એવો આશ્ચર્ય-આનંદ ઉપજવનાર મેં નજરે દીધો.

૧ (કામકંડલાઉવાચ):--

I પદ્મખર વિણ જગ સાધારૈ, મધ્ય અક્ષર વિણ સંવિ સંહારઈ;

અંત અક્ષર વિણ સઘલે મીઠો, એ અચલો નયણે દીઠો. ૨૬૦
(માધવોવાચ):--કાજલ (જલ+પાણી. કાલ+કાળ-વખત. કાજ+કામ. કાર્ય-કરવું કામ કરવું.)

(કાગલ) આ કડીનો પાઠાંતર યોગ્ય અર્થ કરીએ તો નિચે પ્રમાણે થાયછે.

પહેલા અક્ષર વિના સર્વને મીઠું લાગે છે. (ગલ=ગળ્યું) વચલા અક્ષર વિના મનને ખરાબ લાગે તેવું છે (કાલ=કાળ. મૃત્યુ). અને છેલા અક્ષર વિના કાગડો જાયવો. (કાગ=કાગડો) કોઈ સ્ત્રી પોતાની સખિને કહે છે કે-‘તે ન મોકલવાથી અથવા પત્ર ન લખિ મોકલવાથી નક્કી તે (પ્રેમપાત્ર માણસ) રીસાયો છે, (કાગલ). ૨૬૬

૧ અર્થ:--પહેલા અક્ષર વિના જગતનો આધાર છે વચલા અક્ષર વિના સર્વનો નાશ કરનાર છે, અને છેલા અક્ષર વિના સઘળે મિષ્ટ લાગે છે, એ આશ્ચર્ય ઉપજાવનાર મે આખમાં જ્ઞેયું. અર્થાત્ પહેલા અક્ષર વિના જગતનો આધાર જલ, જળ પાણી છે. કારણ કે તેનાથી પ્રાણિઓ જીવે શકે છે, પરંતુ પાઠાંતર યોગ્યતાં પહેલા અક્ષર વિના જગતનો નાશ કરનાર છે તે જલ, જળ, પાણી છે કારણ કે અનકદ વરસાદ પડે તો જગતનો નાશ પણ થાય. અને વચલા અક્ષર વિના સર્વનો સહાર-નાશ કરનાર છે, કાલ-મૃત્યુ. તે જગતનો નાશ કરે છે, તથા છેલા અક્ષર વિના સઘળે પ્રીય લાગે છે તે કાજ-કામ જે કામ કરે તો સર્વત્ર પ્રીય-વહાલો થઈ પડે. એ આશ્ચર્ય કરાવનાર વસ્તુ મે ત્રેમાં જ્ઞે. અર્થાત્ આખમાં આંજેલી મેશ,-કાજલ ૨૭૦

(૧) x સહારઈ. (૨) x મજાખર (૩) x જગ (૪) x અતખર. (૫) x સઘલાં મીઠઈ. (૬) x પ્રસો અસંભમ

૧ (કામકંદલાઉવાચ): —

* પદમખખર વિણુ હીંઈ વાસ, મધ્યખખર વિણુ નારિ ઉદ્દાસ;
અંતિખખર વિણુ લીંજઈ નામ, બાલક નઈ છઈ ત્રિણુ કામ ૨૭૧
(માધવોવાચ):—રામતિ+રમત, ક્રિડા. (મતિ+ખુદ્ધિ. રાતિ+નત્રિ.
રામ એક રાજાનું નામ.)

(કામકંદલાઉવાચ).—

ગાથા. ૨

I પાડપાણિ ગાઙ્ગીયં, વરકુરંગમારીઝળ આળેદ્ર ।

તિન્નિ મહિલાળ મળિયં, નત્થિ સરો ઉત્તરં દેહ ॥૨૭૨॥

(૧) + ણુ

૧ અર્થ:—પહેલા અક્ષર વિના હૃદયમાં વસે છે, વચલા અક્ષર વિના જીને આનંદદાયક છે, તથા છેલ્લા અક્ષર વિના જેનું નામ લેવાય છે, અને બાળકને એ ત્રણેથી કામ છે.—અર્થાત્ પહેલા અક્ષર વિના હૃદયમાં વસનાર મતિ=ખુદ્ધિ છે, વચલા અક્ષર વિના જીને આનંદ આપનાર રાતિ=રાત્રિ છે કારણ કે પ્રેમપાત્ર માણસનો મેળાપ થવાનો ટાઝમ રાત્રિ હોવાથી તેને તે પ્રીય છે, અને છેલ્લા અક્ષર વિના જેનું નામ લેવાય છે તે રામ, કે જેનું ન્યાયી રાજા તરીકે નામ લેવાય છે, અને તે ત્રણેથી બાળકને કામ છે તે રમત=ક્રિડા બાળકને રમવાનું કામ છે તે માટે પ્રાચિન ગુજરાતિનો રામતિ=રમત ક્રિડા વાચક શબ્દ થાય છે ૨૭૧

૨ પાયસ્વ પયઃ ગાયસ્વ ગીતં, વરકુરજ્ઞં મારયિત્વાનયસ્વ ।

તિસ્તુમ્નિઃ મહિલામ્નિઃ મળિતં, નત્થિતસરો ઉત્તરં દદાતિ ॥૨૭૨॥

અર્થ:—એક માણસને ત્રણ સ્ત્રીઓ છે તે ત્રણેએ અનુક્રમે

(માધવોવાચ):—પહેલીને કહું કે સર: નાસ્તિ તળાંવ નથી.

બીજીને કહું સર: + સ્વર: રાગ નથી આવતો.

ત્રીજીને કહું સર: + શર: શર એટલે બાણ નથી.

(કામકંદલાઉવાચ):—

કુહા.૧

બહુ દિવસઠં પ્રી આવીઉ, મોતી ।ણ્યા તેણું;

થણુ કર કમલે ઝંલીયા, હસિકરિ નાખ્યા તેણું. ૨૭

પોતાના પતિને કહું કે પાણી ખા, ગીતગા, અને સુંદર હરણને મારી લાવ, તેના જવાબમાં તેણે કહું કે ‘ નત્થીસરો ’ તેનું રહસ્ય શું ? ત્યારે જવાબમાં કહે છે કે પહેલી સ્ત્રીને કહું કે સરોનત્થી તે એટલે તળાવ વગર પાણી ક્યાંથી પિવડાવું, બીજી સ્ત્રીને કહું કે સરોનત્થી સર + સ્વર રાગ નથી આવડતો એટલે ગીત શી રીતે ગાઈ સંભળાવુ ? અને ત્રીજી સ્ત્રીને કહું કે સરોનત્થી સર + શર તીર નથી તો હરણને શી રીતે મારી લાવુ ? ૨૭૨

૧ અર્થ:—ઘણા દિવસે પતિ આવ્યો તેણે મોતિ આણ્યાં તે કમળ સમાન હાથમાં લઈ સ્તન પાસે રાખી જોયાં ત્યારે હસિને તેણે કેમ નાખી દીધાં ? ૨૭૩

(૧) I પ્રીઉ (૨) + ન ણિ (૩) + ઝી. (૪) * કેણુ + કિણિ.

૧ માધવોવાચ:—

કર તત્તો ઉજલ વિમલે, નયણે કજલ રેડ;

થાણુ કરિ ભૂલી ગુંબહુલે, તિણુ હસે નાખ્યા તિણુ. ૨૭૪
મોતી.

(કામકંઠલાઉવાચ)—

સુંદરિ ચોરે સંગ્રહી, સવિ લીધા સિણુગાર;

નાકે ફૂલી લીધી નહી, કહિ પ્રી કવણુ વિચાર. ૨૭૫

૧ અર્થ:—આંખોમાં જેણે મેશની લીટીઓ કરેલી છે અર્થાત્, જેણે આંખોમાં મેશ આંજ છે અને જેના હાથ ઉજ્જવલ અને લાલ રંગના છે તથા જે હાથમાં મોતિ છે તે હાથ સ્તનની પાસે રાખેલો હોવાથી તેણે જાણુ કે આતો ચણોડી છે એમ ધારી હસિને ફેંકી દીધાં. અર્થાત્ હાથ સુંદર રક્ત વર્ણના હતા અને તેમાં શ્વેત વર્ણનાં મોતિ આવતાં તે લાલ દેખાયાં, અને હાથ સ્તનની પાસે હોવાથી લાલ દેખાતાં મોતિમાં સ્તનની ડીટડીઓની શ્યામતાના બિંદુ જણાતાં સ્ત્રીએ જાણુ કે હું પ્રેમવેલી થઈને મોતિ જાણી હાથમાં લીધાં પણ આતો ચણોડીઓ છે તેથી હસિને નાખી દીધા ૨૭૪

૨ અર્થ:—હે વહાલા ! સ્ત્રીને ચોરે પકડીને બધાં ઘરણાં ઉતારી લીધાં પરંતુ નાકનું ફૂલ લીધું નહી તે શા વિચારથી ? ૨૭૫

(૧) + * I બહુલ (૨) + કા. (૩) * + થણિ ભુલ્લી.
(૪) * ણિ. હસિ નાખ્યા તેહિ. x હાસિકરિ - + લ. (૫) * લી-
ધહિ. (૬) * પ્રીય. I સખી - * ગિ.

૧ (માધવોવાચ):--

અહર રંગે રત્નો હૂઓ, મુખિ કન્નલ મેસિ વત્ત;

મણ્યો ગુન્નહલ અછ્છ, તિણું ન હૂકઈ મત્ત. ૨૭૬

૨ (કામકંઠલાઉવાચ):--

* સુંદરિ મંદિરિ આપણઈ, રચણી નાદ સુદીણ;

વીણ આલાપી દેખિ શરી, કિણિ ગુણિ મૂકી વીણ. ૨૭૭

૧ અર્થ:--હોહનો રંગ રાતો હતો અને મોઢનો રંગ મેશના વર્ણ જેવો શ્યામ-કાળો હતો તેથી નાક ઉપરની હીરાની ચુનીને ચણોડી ધારી તેના ઉપર મન દીધું નહીં. અર્થાત્ સ્ત્રીના લાલ હોહનું પ્રતિબિંબ ચુનીમાં પડતાં તેનો શ્વેત રંગ હોવા છતાં લાલ દેખાવા લાગી અને સ્ત્રીના મુખનો વર્ણ કાળો હતો તેનું પ્રતિબિંબ પડતાં તે શ્યામ બિંદુ (મિકુ) જણાવા લાગ્યું તેથી ચોરે ચણોડી ધારીને લીધી નહીં. ૨૭૬

૨ અર્થ:--કોઈ સુંદરિ પોતાના મહાલયમાં રાત્રિએ વીણના સ્વરમાં આસક્ત થઈ છે અર્થાત્ વીણા વગાડે છે તેથી ચંદ્રમાં વીણાનો આલાપ દેખે છે છતાં કયા ગુણ-કારણથી તેણે વીણા મૂકી દીધી. ૨૭૭

(૧) * રત્ન ઉ. હૂ ઉ. + રત્ન I રત્ના હૂઆ. (૨) * ખ. - I મિ. (૩) * જણિઉ. (૪) * તિણિઈ ન ચૂકઉ.

૧ (માધવોવાચ):—

વિરહ વિચાપી સ્યણુ ભરિ, પ્રીતમ વિનં તને ખીણુ;

સસિહર રથ મૃગ મોહીયો, તિણ હસિ મૂંકી વીણુ. ૨૭૮

— * છી. (૧) I જગજ્યો. (૨) * છુ — I છુ. (૩) * ઉ.

૧ અર્થ:—પ્રીયતમના વિયોગથી શરીર ક્ષીણ થઈ ગયું છે અને રાત્રિમાં પ્રીયતમ પ્રત્યેના હૃદયાકર્ષક પ્રેમનું સંગીત ગાતાં ગાતાં વિયોગ વ્યથા જન્યત થઈ છે અર્થાત્ વિયોગ દુઃખથી હૃદય ભરાઈ આવ્યું છે પરંતુ તેની વીણાના સ્વરથી સંગીત કરનારની સ્થિતિનું જાન નહીં રાખતાં ચંદ્રસ્યમાં જોડાએલો હરણ મોહિત થઈ ગયો-થંભાઈ ગયો. અર્થાત્ સંગીત કરતાં સુંદરિ દુઃખદ હૃદયે ચંદ્ર સન્મુખ જોવા લાગી કે હવે રાત્રિ કેટલી છે પરંતુ તે તો સ્થીર જણાયો તેથી વિચાર્યું કે અરે અહિંઆં સર્વત્ર નિર્જન સમજી હું પ્રેમ સંગીત ગાઉં પરંતુ પેલા ચંદ્રસ્યમાં જોડાએલો મૃગ વીણાના સ્વર માધુર્યના બહાને સ્થંભિત થઈ મારું પ્રેમ સંગીત સાંભળી ગયો તેથી હસિને વીણા મુકી દીધી. અથવા વિયોગીની સ્ત્રીનું શરીર પ્રીયતમ વિના ક્ષીણ થઈ ગયું છે અને પ્રેમ સંગીતથી વિયોગની વિવિધ દુઃખદ સ્મૃતિઓ થઈ રહી છે. તેથી વધારે દુઃખ થતાં ચંદ્ર સન્મુખ જોવા લાગી તો તેણે વિચાર્યું કે અરે આ ચંદ્રસ્યમાં જોડાએલો મૃગ વીણાના સ્વરમાં મુગ્ધ થઈ ઉભો રહ્યો છે પરંતુ તે શું એટલું પણ સમજે છે કે હું સ્થંભિત થતાં રાત્રિ લાંબી થશે અને તેથી વિયોગીનીને કેટલું દુઃખ થશે ? પણ એને તો તેની ક્યાં દરકાર છે, માટે વિચાર્યું કે તું ભલે થંભાઈ રહ્યો પણ હું વીણાજ નહીં વગાડુ એટલે તું શું સાંભળવાનો હતો, એમ વિચારી વીણા મુકી દીધી ને ફરી ચંદ્ર તરફ જોવા લાગી તો ચંદ્ર ચાલતો જણાયો તેથી સુંદરિ હસિ, કે કેમ મૃગરાજ હવે ચાલવા માંડ્યું સાંભળતા હતા સંગીત તે ક્યાં ગઈ તમારી સ્વર મુગ્ધતા ? અથવા વિયોગીની સ્ત્રીનું શરીર ક્ષીણ

૧ (કામકંદલાઉવાચ):—

પરદેસ્યાં પ્રિઉ આવીયઉ, હુયવર ચૈડિયો જેણુ;

સુદરિ તા તે તાજણે, કૂટે (દે) કારણિ કેણુ.

૨૭૯

૨ (માધવઉવાચ):—

અજી દીડ, થા કંઈ ઘણો, અસ્વ વાહણુ છઈ ભાણુ;

ટાર હણુતા તાજણે, કાર કંપઈ કેકાણુ.

૨૮૦

થઈ ગયું છે અને પ્રેમ સંગીતથી વિયોગની વિવિધ દુઃખદ સ્મૃતિઓ થવાથી સુદરિએ અંદ્ર તરફ જોયું તો તેને જણાયું કે વીણાના સ્વરથી મુગ્ધ થએલો મૃગ સ્તમ્ભિત થઈ ગયો છે એટલે તેણે હાસ્ય કર્યું અને વીણા મુકી દીધી અર્થાત્ તેણે વિચાર્યું કે હે મૃગરાજ તું સ્વર મુગ્ધ થઈ ને થભાઈ ગયો છું પરંતુ જો તું સ્વર મુગ્ધ થતાં થતાં મારા પ્રેમ સંગીતનું રહસ્ય સમજી જઈ પ્રેમ મુગ્ધ થઈશ તો તું પણ પ્રીયતમાના વિયોગથી પીડાઈ મારા જેવી દશા ભોગવીશ, તેમી હસી અને તેની એ દશા ન થાય એમ વિચારી વીણા મુકી દીધી. ૨૭૮

(૧) I પ્રિય પરદેશે નિપજઈ. x સી. (૨) x આવીઉં. (૩) x ઉ. (૪) I ર. (૫) I તા. (૬) x કૂટે I મારે કવાંણુ ગુણેણુ. (૭) I કામકંદલાઉવાચ

૧ અર્થ:—પ્રીયતમ પરદેશથી આવ્યો અને જે ઘોડા ઉપર બેઠો હતો તે ઘોડાને તાજ ચાણુકથી સુદરિએ માર્યો તે શા માટે કુદવા લાગ્યો? ૨૭૯

૨ અર્થ:—હે અન્ધ? તુ સૂર્યનું વાહન છું અને હજી તારે ચાલવાનો દિવસ ઘણો છે એમ વિચારી હાથમાં રહેલી તાજ ચા ક સુદરિએ મારી તેથી તે કુદવા લાગ્યો. અર્થાત્ હું ઉભો રહ્યો એટલું મોટું થઈ ગયું એમ સમજી તે કુદવા લાગ્યો કે જેથી ઉભો રહ્યો તેટલા વખતની ખામીને પહેાંચી વળાય અને ખરોખર વખતે અસ્ત થાય. ૨૮૦

૧ (કામકંદલાઉવાચ):—

ભીંતિ લિખ્યો દેવર ભણુઈ, લાભી ભારથ દેખિ:

નિરત કરિ દેવ નિરખિ, રામાયણુ સવિ સેખ.

૨૮૧

૧ અર્થ:—આ પદનો અક્ષરાર્થ ઉપલક્ષ્ય દષ્ટિએ કરવાથી એવો અર્થ સામાન્ય રીતે દરેક માણસ કરે કે ‘ભિંતે ચિતરેલા દિવર કહે છે કે હે ભાભી તું ભારત જો, અને નિરાંત કરીને રામાયણ સારી રીતે દેવ તું જો’ પરંતુ વાસ્તવિક રીતે આ અર્થ નથી આતું શાબ્દિક અણુતર સિધુ સાદુ હોવા છતાં રહસ્ય ગુપ્ત હોવાથી તે કામકંદલાની ઉક્તિમાં મૂકવામાં આવેલ છે તેનું રહસ્ય નિચે શ્રમાણુ છે:—

માધવ કહે છે કે એનું રહસ્ય એ છે કે—“હે મૂર્ખ! ઇંદ્રિયોમાં વ્યાપેલા કામાગ્નિના તેજમાં અંબળેલો તુ શાંતિ રાખી=મનને પશુ-ફેરવી સભોગ સુખની ખોડનું પરિણામ જો? અને હે મૂર્ખ! ત્રીનું ચરિત્ર સારી રીતે નિહાળ? ૨૮૧

નોટ-મિત્તિ (મિદ્ કિન્) સ્ત્રી. ત્તિ: ખોડ, એય પૃ ૯૭૧. લિખ્ (તુદા૦ પર૦ સેદ્ લિખતિ) સભોગ કરવો પૃ ૧૧૧૭. દેવ (દિવ્ અચ્) પુ૦ વ: બાળક, મૂર્ખ, પૃ. ૬૧૧ ર (રા હ) પુ૦ ર: કામદેવનો અગ્નિ પૃ ૧૦૭૯ મા (મા અહ ટાવ્) સ્ત્રી૦ મા૦ કાતિ તેજ. પૃ ૯૬૫. મી (મી ક્ષિપ્) સ્ત્રી૦ ખીક, ભય, પૃ ૯૭૩. રત (રમ્ ક્ત) ત્રિ૦ અનુરક્ત, આસક્ત, મૈથુન, પૃ ૧૦૮૪ દેવ (દિવ્ અચ્) ક્લી૦ ઇંદ્રિય, પૃ ૬૧૧ નિર્વૃત્તિ (નિર્વૃ ક્તિન્) સ્ત્રી૦ સુખ. નિર્વૃત્તિ (નિર્વૃત્ ક્તિન્) સ્ત્રી૦ ક્ષ્ણ, પરિણામ, પૃ ૭૧૬ રામાયણ, રામા (રમતેડન્યા) સ્ત્રી૦ નારી, સ્ત્રી, પૃ ૧૦૯૭. રો યા:-અયનં ચરિત્રં રામાયણં, આ રામાયણ શબ્દો માટે શબ્દ ચિતામણિના ઉપર જણાવેલા પૃષ્ઠા જુઓ.

(માધવઉવાચ):—

ચઉપધ.૧

પ્રીતમ પોદ્યો મહુલ મઝારિ, પુહુપ કરંડ પઠાવધ નારિ;

ઉપરિ સંકર પન્નગ રાજિ, ચંપક લિખીયો કહો કુણુ કાજિ.૨૮૨

૨ (કામકંદલાઉવાચ):—ઉત્તર.

* મયણુ બાણુ ભય શંકર લિખધ, પરિમલ જાધ પવન અહિભખધ;

લિખીઉ ચંપક ભમર ભચેણુ, એ ત્રણિહુ પ્રી લિખિયા તેણિ.૨૮૩

૧ અર્થ:—પ્રીયતમ મહેલમાં સુતો છે અને સ્ત્રી પુષ્પનો કંડિયો મોકલે છે પરન્તુ તેણે તેના ઉપર શંકર, શેષનાગ, અને ચંપકનો છોડ શા માટે ચિતર્યો તે કહો ? ૨૮૨

૨ અર્થ:—મદનબાણુ (કામદેવ) કુસુમાયુધ હોવાથી પોતાના હથિયાર ભૂત પુષ્પ લઈ લેય તેટલા માટે તેના શત્રુ શંકરને ચિતર્યો, પુષ્પમાંની સુગંધ પવન ન લઈ જાય તેટલા માટે પવનનો શત્રુ સખ ચિતર્યો, કારણ કે તે પવન ભુક્ષ-પવનને ખાનાર કહેવાય છે. જેથી યુલની સુગંધ ચોઈ થાય નહી, અને ભ્રમર પુષ્પમાંની કેસર ખાઈ ન જાય માટે ચંપકનો છોડ ચિતર્યો કારણ કે લોકોક્તિમાં ‘ચંપકના છોડ ઉપર ભમરો ન જાય’ એમ કહેવાય છે. હે પ્યારા ! એ કારણોથી તેણે એ ત્રણે કંડિયા ઉપર ચિતર્યા. ૨૮૩

(૧) * પુદ્ધિ + પુદ્ધિઓ I ઉઠ્યો. (૨) I હિ. (૩) * + ચુષ્પ. x પુહવ. I પુષ્પ (૪) * ઉ (૫) * હુ I કહો. (૬) * + કિણિ.

માધવઉવાચ):—

ગાહા ૧

સંજ્ઞાવંદન સમયે, વાલા દૃષ્ટા અંબરં રક્તં ।

હસિયા પુણો વિસન્ના, પુણ હસિયા કવણકજ્ઞેણ ॥૨૮૬॥

(કામકંદલાઉવાચ):—અંબર વસ્ત્રં રક્તં દૃષ્ટવા.

૧ સંજ્ઞાવંદન સમયે, વાલા દૃષ્ટા અંબરં રક્તમ્ ।

હસિતા પુનઃ વિવર્ણના, પુનઃ હસિતા કિમ્ કાર્યેન ॥૨૮૬॥

અર્થ:—સંજ્ઞા વંદન વખતે (સાંજે) બાળા આકાશ રાતુ જોઈને હસિ વર્ણી દુખીત થઈ, અને વર્ણી હસિ તે શું કામ ? ૨૮૬

કામકંદલા કહે છે કે.—સંજ્ઞા વંદન વખતે આકાશ રાતુ જોઈને બાલા હસિ તે એ હેતુથી કે તું મારા રક્તવસ્ત્ર જેવું થવા બ્રથ છે અને મારા કોસુખીક વસ્ત્રની શોભા ધારણ કરવાનો પ્રયત્ન કરું છું પણ શું એ શોભા તારામાં આવી શકવાની છે ? કદી નહીં, પછી થોડીવારે આકાશનો રંગ બદલાઈને વધુ રાતો થયો એટલે એવો વિચાર આવ્યો કે ખરેખર આતો વધારે રાતુ થયું તેથી મારા રક્ત વસ્ત્રની શોભા જરૂર હરિ લેય એમ લાગે છે એથી તેને ખેદ થયો. દુખીત થઈ. વર્ણી થોડીવાર થતા અને સંજ્ઞાનો રંગ ઝાંખો પડતાં હસિ તેનું કારણ એ છે કે અરે વર્ણી સંજ્ઞા મારા રક્તવસ્ત્રની શોભા લુપ્તી લેવાની તૈયારી કરતી હતી પરંતુ તે પહેલાં જ તે નિસ્તેજ—શોભા વિનાની થઈ ગઈ

(માધવોવાચ પ્રશ્ન):—

ગાથા ૧

× વાલા ચંકમતી પણ પણ, કીસ કુણઈ હમંગમ્ ।

૨ (કામકંઠોવાચ) ઉત્તર:—

નૂળં રમણપણસે, મેહલયા િજ્જઈ નહપંતિ ॥૨૮૭॥

(માધવોવાચ):—

। શાર્દુલવિક્રિત કાવ્યમ્ ૩ ।

* કાચિત્ કાન્તા રમણવસતૌ પ્રેષયન્તી કરણં,

સા તન્મૂલે સમયમલિખદ્વ્યાલયસ્યો પરિષ્ઠાત્ ।

ગૌરીનાથં પવનતનયં ચમ્પકં ચારયમાવં,

પ્રચ્છત્યાર્યાન્પતિ કથમિદં મહિનાથઃ કવીન્દ્રઃ ॥૨૮૮॥

૧ વાલા સંક્રમતે પદે પદે, કસ્માત્ કલોતિ મુખમજ્જમ્ ।

અર્થ:—બાળા પગલે પગલે ચાલતા મુખ (મોઢુ) કેમ ક-
ટાણું કરે છે ?

૨ નૂળં રમણપ્રદેશે, મેહલયા છિદ્યતે નલપંક્તિ ॥૨૮૭॥

અર્થ:—નીશ્વરે કરીને બાળાના પેદામાં કદોરાથી છેદ થાય છે,
અર્થાત્ કદોરો ધસાય છે. તેથી અને રતિ ઉત્થાન સ્થાનમાં નખ
પડિતથી છેદ થયો છે માટે બાળા મોઢુ કટાણું કરે છે. ૨૮૭

૩ અર્થ:—કોઈ સ્ત્રી પતિના વાસસ્થાનમાં પુષ્પકરક મોહલતા
તેણીએ લયભીત થઈને એના ટાંકણા ઉપર સર્પ, ગૌરીનો પતિ શંકર,
પવન પુત્ર હનુમાન, અને ચપક ચીતરો, કવિઓમાં ઇંદ્ર મહિનાથ
શાન્ત ચિત્તવાળા માણસોને પુછે છે કે આનું રહસ્ય શું ? ૨૮૮

(કામકંઠલાઉવાચ):—

કંડિયામાંના કુલોની સુગંધ પવન લઈ ન જાય માટે સર્પ,
કામદેવ પોતાના હથિયાર રૂપ કુલ ન લઈ લેય માટે શંકર,
સૂર્ય પોતાના કીરણોથી કુલ શોષાવી-સુકાવી ન નાખે માટે પવન
પુત્ર હનુમાન, (લૌકિકમાં એવી કથા પ્રચલિત છે કે જ્યારે
હનુમાન જન્મ્યો ત્યારે સૂર્યને ખાઈ જવાના વિચારથી પકડવા
માટે તૈયાર થયો હતો તેથી તેને સૂર્યને ડરાવવા માટે હનુમાન
ચિતર્યો] અને કુલમાંની કેસરા ભમરો ન લઈ જાય માટે ચંપક.

(માધવઉવાચ):—

ગાહા ૧

* વાલપિયેન મણિયં તુજ્જમુહં પુણચંદસારિચ્છં ।

તા કીરા મુદ્ધમુહિ, જલેન પક્ષવાલણ વચ્ચળં ॥૨૮૯॥

નોટ.—અત્રે આપેલા ૨૮૮ મા શ્લોકનુ તદ્દન અધુર અને અશુદ્ધ
એક ચરણ શ્લોકની બાબુમાં બતાવેલા નિશાનવાળી પ્રતિમાં આપેલ
હતુ તે શ્લોક શોધ કરતાં સુભાષિત રત્નભાંડાગાર નામક સંગ્રહ ગ્રંથના
પ્રકરણ ૪ થામાં પૃષ્ઠ ૧૯૯ મે ૮૪ મો શ્લોક મળી આવ્યો તેથી
અત્રે એ ત્રુટી પૂર્ણ કરી છે. સુભાષિતમાં શ્લોકની શરૂઆતમાં આટલો
પાઠ ભેદ છે:—કાચિદ્ વાલ્લા રમણ વસતિ. આ શ્લોકનુ રહસ્ય
બતાવનાર પાછળ આવી ગએલ ગુજરાતિ પદ બુઝો ૨૮૨ અને
૨૮૩ મું.

૧ વાલપિય: પ્રિયેન મણિતં, તવમુખં પૂર્ણચંદ્ર સદશસ્ ।

તર્હિ કસ્માત્ મુદ્ધમુહી !, જલેન પ્રક્ષાલયસિ વદનમ્ ॥૨૮૯॥

અર્થ:—બાલાના પતિએ કહ્યું કે તાર મુખ પૂર્ણચંદ્ર (પૂનમના

(કામકંઠલાઉવાચ):--મુહુર્ત કામલ લાગુ છઈ (તેથી) ઇતિ ભાવઃ
અઉપઈ.

૮ કેસરિ સિંઘ અનઈ પાખર્યો, કુપન્નગ નઈ પંખઈ ભર્યો;
કામકંઠલા રતિ આગુહાર, સન્યા વલી સોલહ મિથુગાર. ૨૬૦
(માધવઉવાચ) -

માહા. ૧

બહુવાસરમ્મિ પત્તં, વલ્લહં દટ્ટુણ રંજિયાવાલા ।

કંઠિવિલગ્ની સુત્તા, નહુ રમિયં કવણકજ્ઞેણ ॥૨૯૧॥

(કામકંઠલાઉવાચ):--આધાનવર્તી. ગર્ભવતિ હોવાથી.

(આહુ પ્રતિમાં ઉપરની ગાથા પછી આગળ લખાઈ ગએલી
૨૭૯ મી કડી છે.)

ચંદ્ર) જેવુ છે તો હે સુંદર મુખવાળી ? તુ શા માટે પાણિથી નોટું
સાફ કરે છે ? ૨૮૯

જવાબમાં--મુખ ઉપર મેશ લાગી છે માટે તે સાફ કરું છું કે
તમે મારા મુખ સાથે કલકિત ચંદ્રને સરખાવી શકો નહીં અર્થાત્
મારૂં મુખ ચંદ્ર કરતાં સુંદર અને સ્વચ્છ છે તે તમને જણાવવા આ
લાગેલી મેશ સાફ કરવા પાણીથી ઘોઊં છું.

૧ વહુ રે પ્રાપ્તં, વલ્લભં દટ્ટા રંજિતાવાલા ।

કણ્ઠં વિલગિત્વા સુત્તા, નલ્લુ રમિતં કિં કાર્યેન ॥૨૯૧॥

અર્થ:--વહાલાને ધણે દિવસે આવેલો! જોઈને બાળા આનંદીત
થઈ અને ગળે વળગી ને સુતી પરંતુ સંભોગ ન કર્યો તેનું કારણ
સું ? ૨૯૧

(માધવોવા) :—

દૂહા. ૧

૮ હું તુજ પુછું કે સખિ, ધન નર કીમિ વત્ય;
પાણિ પીવઈ મૃગ જયું, જનહ (જ)ન વો (જો)ડઈ હુત્ય. ૨૯૨
રાતોથો પરનારીસું, ચલણ કહ્યોથો સત્થિ;
હું રૂની ઉણિ લૂહિઉ, કજજલ લગ્ગઉ હુત્થિ. ૨૯૩

*(કામકંદલાઉવાચ):--૦૦૦

ગા ૧ ૨

મુક્તાહલં ચિણઈ, તારા ડેર્બિવ ાલિહ હં ે ।

દુજ્જ હિં ઘટ્ટો, ન વિસા ર સજ્જને સયણે ॥૨૯-॥

૧ અર્થ:—> સખિ ? તને પુછું છું કે । પુરુષ કેવિ અવસ્થા-
વાળો હશે કે જે હરણની માફક પાણી પીયે છે અને માણસ માણસ
પ્રત્યે હાથ જોડે છે. ૨૯૨

જે પરસ્ત્રી ઉપર આસક્ત હતો અને જેને સાથે ચાલવા કહ્યું
હતું, હું રડી એણે લુછી નાખ્યું, અને હાથે કાજળ લાગ્યું. ૨૯૩

૨ મુક્તાફલં ન ચિનોતિ, તારાપ્રતિર્બિવ હં : હં : ।

દુર્જનજનૈઃ ધૃષ્ટઃ, ન વિ સતિ સજ્જને સ્વજને ॥૨૯૪॥

અર્થ:—તારાના પ્રતિબિંબથી ભ્રમિત થએલો હંસ મોતી ચણતો
નથી. અર્થાત્ પાણિમાં પડતાં તારાના પ્રતિબિંબથી ભુલથાપમાં પડેલો
હંસ મોતીને તારાના પ્રતિબિંબ સમજીને ખાતો નથી. તેવી રીતે
દુર્જન મનુષ્યના સહવાસમાં આવી વિપરીત વિચારો બાંધી નિર્લજ્જ
થએલો માણસ સારા માણસોમાં અને સગાં માણસોમાં વિશ્વાસ
કરતો નથી.

નોટ:—ઉપર આપેલી ૨૯૨ અને ૨૯૩ ની કડિઓનું રહસ્ય
અને પ્રત્યુત્તર વિદ્વાનોએ વિચારવો.

(માધવોવાચ):—

(ગા ૧)૧

અવલાદલ મુહવન્ના, ઉત્તંગા દોવિ જોવ્વનારંમે ।

મયનરાય પડિમલ્લા, કાલમુહા કેળ કજ્જેળ ॥૨૯૫॥

(કામાઉવાચ):—

(ગાથા)૨

પડઠાળ કટ્ટમેહો, અહેરે સિંગાર લોચના લટ્ટા(દ્વ) ।

કંચૂ(યં) મીડિ મુ વદ્ધા, કાલમુહા તેળ કજ્જેળ ॥૨૯૬॥

૧ અવલા દલ મુખવર્ણાઃ ઉત્તુંજ્ઞાઃ દ્વાવપિ યૌવનારંમે ।

મદનરાજ પ્રતિમલ્લાઃ, કાલમુખાઃ કેઃ કાર્યેન ॥૨૯૫॥

અર્થ:—સ્ત્રીના ઈન્દ્ર પર્વતો અર્થાત્ મેરૂ પર્વત જેવા વર્ણવાળા
 જે પર્વતો અર્થાત્ જે સ્તનો યૌવનના પ્રારભમાં ઉચ્ચ હોય છે કે
 જે વસન્ત ઋતુની શોભાના પ્રતિમલ્લ અર્થાત્ વસન્ત ઋતુની શોભાને
 હરાવી દેનાર છે છતાં કાલા મુખવાળા શું કામ થયા છે. ૨૯૫

૨ પ્રતિપ્થાનં કષ્ટ મેઅહો, અથરે શૃંગારઃ લોચને લષ્ટે ।

કંચુકં મીડિ મુ ! વદ્ધૌઃ, કાલમુખાઃ તેન કાર્યેન ॥૨૯૬॥

અર્થ:—અહો અમારે રહેવાનું સ્થાન કષ્ટમય છે (દયાનાર)
 અને હોઈને તો સુદર શોભા તથા નેત્રો પોતાની વિશાળતાથી શોભિ
 રહ્યાં છે અને અમને કાંચળીથી ખેંચીને બાંધી દીધા છે એવા ખેદ
 મર્યા વિચારથી શ્યામ મુખવાળા થઇ ગયા છે. ૨૯૬

૧

કિં અઈ ડે નહુ તુડઈ, જદ્ ભારે ભિમંડલયં ।

મજ્જણમણ્ણ વિહિણા, રોમાવલિથંભયં દિત્તં ॥૨૯૭॥

(માધવોવાચ):—

દૂહા. ૨

૮ પસુ જેમ પુલંદો જલ પીયછ, પંથી કહિ કારણુ કવણુ;

કવિ વો કરંવીય કનજલે, મુઘહુઅ સંતિ વા(ચા) રેઘ. ૨૯૮

(કામકંઠલાઉવાચ):—.....

૧ કિં તુદતિ કટિ ન ચલુ ત્રુટતિ, ઘન ભારેન નાભિમંડલમ્ ।
મંગમયેનં વિધિના, રોમાવલિસ્તંભઃ દ : ॥ ૨૯૭ ॥

અર્થ:—તારી કેડો અને નાભિમંડલ જઘન (જાંગ) ના ભારથી હુ ધારું છું કે તુટિ જતી નથી પરંતુ શું પીડાતી નથી? અર્થાત્ જરૂર પીડાય છે. એટલાજ માટે વિધિએ કેડ અને નાભિમંડલ તુટિ જવાના ભયથી રોમાવલિ (સુંદર સુક્ષ્મ વાળ ઓળિ) રૂપિ થાંભલો દીધો છે. અર્થાત્ તારી કેડો બહુજ પાતળી અને જાંગો પુષ્ટતાથી શોભિ રહી છે. ૨૯૭

૪ નોટ—દૂહાનું ઉત્તરાર્ધ અશુદ્ધ છે અને બીજી કોઇ પ્રતિમાં તે ન હોવાથી સુધારી શકાયો નથી અને અર્થ આપી શકાયો નથી

(માધવોવાચ):—

૧

અંબા ? અચ્ચરિ ચરિયં, વિહુરા રોવંતિ મુત્તિયામાલા ।

વિહુરા કુંચિયવદ્ધા, વંધનમણ વિહણાલા ॥૨૯૯॥

(કામકંઠલાઉવાચ):—

ઉત્તર:-બાળા સ્નાન કરી રહી એટલે વેણિ (ચોટલા) ના વાળ ખભા ઉપર છુટા પડેલા છે તેમાંથી પાણિના ખીંદુઓ હુલ્લય ઉપર થઇને ટપકે છે તે મોતિની માળાની માફક શોભિ રા છે પરંતુ જ્યારે એ છુટા પડેલા વાળને ગોળ વાળીને બાંધ્યા થાત ત્યારે અંબોડો વાળ્યો, ત્યારે બાળા જાણે પોતે મોતિની માળાથી બંધાઈ જશે એવા ડરથી ખીલવા લાગી-ધ્રુજવા લાગી. અર્થાત્ બાળા સ્નાન કરીને ઉઠી તેથી ટાઢ વાવા લાગી તેથી ધ્રુજવા લાગી. તે જાણે પોતાના વાળ બંધાયા તેમ પોતે પણ બંધાઈ જશે કે શું ? એવા ભયથીજ ધ્રુજતી હોય નહીં ? ૨૯૯

૧ અમ્બા ? આશ્ચર્ય ચરિતં, વિધુરાઃ રુદન્તિ મૌક્તિકામાલા ।

વિધુરાઃ કુન્ચિતવદ્ધાઃ, વન્ધનમયેન વિભેતિવાલા ॥૨૯૯॥

અર્થ:-હે માતા ! એક આશ્ચર્યની વાત છે કે છુટા પડેલાઓ રડવા લાગ્યા અને તેના અશ્રુ ખિંદુઓ બાળાના કંઠમાં મોક્તિક માળાની માફક શોભવા લાગ્યા અને જ્યારે છુટા પડેલાઓને ગોળ વાળીને બાંધ્યા ત્યારે બાળા પોતે બંધાઈ જશે તેવા ભયથી ખીલવા લાગી-ધ્રુજવા લાગી. ૨૯૯

(માધવોવાચ):—

ગા ૧

ગયદંત પિટ્ટિભિન્નં, દઈ દટ્ટૂણ રણમજ્જામ્મિ।

હું તુઝ પૂછું હે સખી, હસિડળ રુના કવ્વ ॥૩૦૦॥

(કામકંઠલાઉવાચ):—

ગાથા ૨

इ । ल विपुणरोवइ,
पेक्खिउं अच्चरिय पिउ हं जोवइ ।

रयसंभोग तिवक्खपयोहरा,
किण्ण उक्कंत गयदंत फुट्ठं उरं ॥ ३०१ ॥

૧ ગજદન્ત પૃષ્ઠભિન્નં, દયિતં દટ્ટા રણમધ્યે ।

..... હસિત્વા રુદિતા કિમ્ કાર્યેન ॥૩૦૦॥

અર્થ:—હે સખિ હું તને પૂછું છું કે રણસંગ્રામમાં જે હાથિને
હમન કરતો તે હાથીની પીઠથી બેઠાઈ ગયેલા પતિને જોઈને તું હસિ
ને રડી તે શું કામ? ૩૦૦

૨ હસતિ । વાલા નરપિ નઃ રુદતિ,

પ્રેક્ષયિત્વા આશ્ચર્યં પતિમુખં દશ્યતિ ।

સુરતસંભોગ સુતિશ્ણ પયોધરૌ,

વિ ણ્ણ ઉત્ક્રાન્ત ગજદન્ત સ્ફુટિતં ઉરઃ ॥૩૦૧॥

અર્થ:—તે બાળા અત્યંત ઉત્કંઠાથી અથવા ન સહન થઈ શકે
તેવા સુરત સંભોગ વખતે હાથિના દાંત જેવા ઉંચા સુંદર સ્તનો જે
પતિની છાતીથી દબાતા હતા તેજ પતિનું હૃદય હાથીની પીઠને ધક્કો
લાગતાં પડિ ગયા બાદ તેની લાત વાગવાથી ચિરાઈ ગયું તે આશ્ચર્ય
જોઈને વળી વળીને હસે છે અને મૃત પતિનું મુખ જોઈ તેના વિ-

(કામા પ્રતિ માધવોવાચ):—

ગાથા ૧

ચિત્તંગહે લિહિયં, પાવકપસરેઈ રયણિમજ્જમ્મિ ।

વાલા ગહિજ્ઞ કરં, ન મુક્કઈ ડઈ પાણા ॥૩૦૨॥

(માધવોવાચ):—

ગાથા ૨

અંવા ! અચ્ચરિઅ ચરિયં, કાણામહિલાણ કુણઈ પિમ્મં ।

કર છહેઉં સવળગહિયં, અહરં ઢિજ્ઞ ચુંવિઅં નયણં ॥૩૦૩॥

યોગથી અને પતિ મરવાથી પ્રાપ્ત થએલા વૈધવ્યના દુઃખથી વર્ણીત વર્ણને રહે છે. ૩૦૧

(૧) * મિત્તિમ્મિલિહિયચિત્તં, (૨) * નયર.

૧ ચિત્રં ગૃહે લિખિતં, પાવકઃ પ્રસરતિ રજનિમ્મયે ।

વાલા ગ્રહિત્વા કરં, ન મુશ્ચતિ ત્યજતિ પ્રાણાન્ ॥૩૦૨॥

અર્થ:—ધરતી અદર ચિતરેલું ચિત્ર રાતે ફેલાયેલા અગ્નિથી ધર બળી જવા છતાં તે તે ભિંતનો ત્યાગ કરતું નથી તેમ બાળા હાથ પકડ્યા પછી પ્રાણ ત્યાગ કરે છે પણ હાથ છોડી દેતી નથી. અર્થાત્ બાળાએ હૃદયથી પ્રેમ કરીને જો હાથ આપ્યો અર્થાત્ પરણી તો પછી પ્રાણ ત્યાગ કરે છે પરંતુ હાથ મુકી દેતી નથી અર્થાત્ સ્વીકારેલનો ત્યાગ કરતી નથી. ૩૦૨

૨ અમ્વા ? આશ્ચર્ય ચરિતં, કાણામહિલાનાં કરોતિ પ્રેમમ્

કરં ત્યક્ત્વા શ્રવણગ્રહિતઃ, અધરં ત્યક્ત્વા ચુમ્બિતં નયનમ્ ॥૩૦૩॥

અર્થ:—હે માતા ! આશ્ચર્યની વાત છે કે તે કાણિ સ્ત્રીની સાથે પ્રેમ કરે છે અને તેણે હાથ છોડીને કાન પકડ્યો તથા હોઠે ચુંબન કરવાનું મુકીને નેત્રને ચુંબન કર્યું ? ૩૦૩

૧ (કામકંદલાઉવાચ):—

ચુંબીયા નયણુ તિણુ કાજિ મિત્રાં તણુઇ,
રીઝવાણુ પ્રીયછલ રાખવા આપણુઇ,
કંત સંતોષિયો મિત્ર નહુ લિખિઓ,
એમ અચરિજ મઇં તું પેખિઉ હે સખી.

૩૦૪

૧ અર્થ:—તેણે મિત્રોને ખુશી કરવા અને પ્રીય માણસને પોતાને સ્વાધીન રાખવા નેત્રોને ચુંબન કર્યું, અને પોતાની સુંદરતાથી તેણીને સંતોષ પમાડ્યો પરંતુ તેમાં મિત્રો સમજી શક્યા નહીં હે સખિ એ પ્રમાણે તેં આશ્ચર્ય જોયું. ૩૦૪

નોટ —અત્રે ઉપર આવેલી ૩૦૩ ની ગાથાનું રહસ્ય મને નિચે પ્રમાણે સમજાય છે:—

‘ તે કાણી સ્ત્રી ઉપર પ્રેમ કરે છે ’ એટલે જેનું મન અને નેત્રો એક પતિ શિવાય બીજા તરફ જતાં નથી એવી સુદૃઢ પ્રેમવાળી સતી સ્ત્રી ઉપર તેણે પ્રેમ કર્યો.

‘ હાથ છોડીને કાન આલ્યો ’ એટલે પોતે મિષ્ટ વચનોથી સ્ત્રીને મુગ્ધ કરી દીધી કે જેથી તે સ્ત્રી પતિના મુખમાંથી સપ્રેમ શું વચન નિકળે છે તે સાંભળવા સદા ઉત્કંઠિત થઈ રહે અર્થાત્ પતિના વચનનું પાલન કરનારી.

‘ હોઠ છોડિ નેત્રોનું ચુંબન કર્યું ’ એટલે પોતે તેના તરફ સપ્રેમ જોતાંજ તેનાં નેત્રોને આકર્ષી લીધાં અર્થાત્ સ્ત્રી બીજા તરફ નજર પણ ફેરવતી નથી, બીજા સામું જોતિ નથી.

ઉપરોક્ત કથનનો સારાંશ એટલોજ છે કે—તે સતી સ્ત્રી, પોતાનાં મન કાયાથી પતિ શિવાય બીજાને ચાહતી નથી અને પતિનું વચન ખાલવામાં તૈયાર રહી પતિ શિવાય પ્રેમદષ્ટિથી કોઈના સામું જોતી નથી.

(માધવો ચ):—

ગૂઠા. ૧

વન રિપુ તસ રિપુ, તાસ રિપુ, તસ રિપુ હાર પીએણુ;

જઈ તણ મૂંકી ધાહડી, તાં મૂંકી પ્રી પીએણુ. ૩૦૫

(કામકંઠલાઉવાચ):—શંકર-મહાદેવ.

૨ (માધવોવાચ):—

માલા સુંદર ઈમ ભણુઈ, કિણ ગુણ મુંકી ધાહ;

સુર તેત્રીસા રિપુ ધવલ, તસુ વાહણુ રિપુ સૌ (ક) હિ. ૩૦૬

(કામકંઠલાઉવાચ):—વાઘના ભયથી હરણુ નાસી ગયું.

૧ અર્થ:—વનનો શત્રુ, તેનો શત્રુ, તેનો પણ શત્રુ, તેના શત્રુ રૂપિ હાર જેને પ્રીય છે, એવો તે જેના તરફ દોડ્યો તે પતિએ પ્રીય-તમાનો ત્યાગ કર્યો સમજવો. ૩૦૫

જવાબ:—વનનો શત્રુ અગ્નિ, અગ્નિનો શત્રુ મેઘ, મેઘનો શત્રુ પવન, પવનનો શત્રુ સર્પ તેજ હાર જેને પ્રીય છે તે જેના મનમાં વસ્યો અર્થાત્ મહાદેવ જેના મનમાં વસ્યો તે પુરૂષે સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો સમજવો કારણ કે માહાદેવ કામદેવને બાળી મુકનાર હોવાથી જ્યાં શંકર વસે છે ત્યાં કામદેવ રહી શકતો નથી અને કામદેવ રહ્યો નહીં તો તેને ઉત્પન્ન થવાનું સ્થાન સ્ત્રી, તેનો તો તે ત્યાગજ કરે છે, અર્થાત્ જેના મનમાંથી કામદેવનો નાશ થયો તે ત્યાગધર્મ સ્વીકારે છે.

(૧) I સિંગાલા સુંદર ભણે. (૨) I તેઘે તેત્રીસાં ધુરિ (૩) I સાહિ.

૨ અર્થ:—માલાસુંદર એમ કહે છે કે-તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓના શત્રુનું વાહન તેનો શત્રુ કોણ? કે જેનાથી તેણે દોટ મૂકી. ૩૦૬

જવાબ:—તેત્રીસ કરોડ દેવતાનો શત્રુ મહાદેવ તેનું વાહન પોદિંગે:

૧. (માધવોવાચ):—

તૂંગી મંડળ તાસ રિપુ, તસ રિપુ ઘાલઈ મુજ;

ઈંદ્રહ વાહણ અહિ ઉસણ, સો પહિરાવું તુજ. ૩૦૭

(કામકંઠલાઉવાચ):—ચૂડો.

૨. (માધવોવાચ):—

ઈંદ્ર વાહણ અહિઉસણ, સો સઘલાં કરિ હોઈ,

જિણ દીઠઈ કંચણ ગલઈ, કંતા ? દેઈ સોઈ. ૩૦૮

(કામકંઠલાઉવાચ):—સોહાગ=સૌભાગ્ય. સિંદૂર.

તેનો શત્રુ વાધ, તેના ભયથી તેણે દોટ મુકી, અર્થાત વાધના ભયથી હરણ નાસી ગયું. અથવા ચંદ્રનું વાહન હરણ તે વાધના ભયથી નાસી ગયું એટલે ચંદ્ર અસ્ત થઈ ગયો.

૧ અર્થ:—રાત્રિને શોભાવનાર, તેનો શત્રુ, અને તેનો શત્રુ તે મને ઇંદ્રવાહનને! અહિ દશન આપે તો તને પહેરાવું. ૩૦૭

જવાબ—રાત્રિને શોભાવનાર ચંદ્ર, તેનો શત્રુ રાહુ, અને તેનો શત્રુ વિષ્ણુ-કૃષ્ણ, તે જો મને ઇંદ્ર વાહન (ઐરાવણહાથી) ના વાંકા દાંતનો બનેલો આપે તો તને પહેરાવું, અર્થાત ચૂડો પહેરાવું.

૨ અર્થ—હે વહાલા ! ઇંદ્ર વાહનના વાંકા દાંતનો બનેલો તો સઘળાના હાથમાં હોય છે પરંતુ જેના દેખવાથી સોનું ગળી બાય છે તે મને આપો. ૩૦૮

જવાબ:—ઈંદ્રનું વાહન હાથી તેના વાંકા દાંતનો બનેલો ચૂડો તો બધાના હાથમાં હોય છે પરંતુ જેને દેખવાથી સોનું ગળી બાય છે તે

૧ (માધવોવાચ):—

સારંગ સુત વાહણુ ઘરણી, આસણુ અસણુ ન અંગિ;

સારંગ સખડ મહલિયાં, પાડોસણિ સુરંગિ.

૩૦૯

(કામકંઠલાઉવાચ):—ખાવીહો=ખાપીહો, બપૈયો.

૨ (માધવોવાચ):—

સારંગ સુત ઉરિ સુલખ્યણુ, સારંગ હીતી હોઈ;

જિણુ દીકાં સારંગ રખઈ, થારઈ હોઈ તો ઢાઈ.

૩૧૦

(કામકંઠલાઉવાચ):—સારંગી.

*સિદ્ધર સૌભાગ્યનું ચિન્હ મને આપો.

૧ અર્થ:—લક્ષ્મી પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારનો પુત્ર અને તેનું વાહન તેની સ્ત્રી કે જે ખાતી કે બેસતી નથી, તેને અંગપા (શરીરમાં) ઉત્પન્ન કરનાર ચિત્રવિચિત્ર શબ્દ મુકનાર અને જેની પાડોશણુ સુરંગી છે ? ૩૦૯

જવાબ:—લક્ષ્મી પ્રત્યે પ્રેમ રાખનાર કૃષ્ણ તેનો પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન (કામદેવ) તેનું વાહન મકરંદ મોગરાના છોડની સુગંધ તેની અનુગામિની રતિ-પ્રીતિ તેને સાંગમાં ઉત્પન્ન કરનાર જે ચિત્રવિચિત્ર શબ્દ મુકે છે અને જેની પાંખો નારંગીના રંગ જેવી છે તે બપૈયો.

૨ નોટ—સિદ્ધર પ્રાચિન કાળમાં સ્ત્રીઓના મેથામાં શણગાર તરીકે પૂરવાનો રીવાજ સુપ્રસિદ્ધ છે અને વર્તમાનમાં દક્ષિણાત્ય વનિતાઓ મેથામાં સિદ્ધરની લીટી કરે છે પરંતુ ગુર્જર વિગેરે દેશોની વનિતાઓ માથે વસ્ત્ર ઝોઢતી હોવાથી તે સિદ્ધરની લીટી રલી શકે નહીં માટે કરતી નથી.

૨ અર્થ:—તારા હૃદયને શોભાવનાર સારંગનો પુત્ર કે જે સાર-

૧ (માધવોવાચ):—

જલ સુત તાસ સુત, સુત સૂ વલ્લહી મ મંડિ;
હરણાખી પ્રિય ઇમ લણુઈ, કઈ છંડસિ કઈ છંડ. ૩૧૧
(કામકંઠલાઉવાચ):—હુચ્યા માણસની સંગત. આસુરી માણ-
સની સંગત.

૨ (માધવોવાચ):—

શ્રી પતિસૂ રચ મંડણો, ભોઈણુ નંદણુ નાહ;
તસુ ઉરિ યંધવ વલ્લહી, તસુ ઉપરિ ઉચ્છાહ. ૩૧૨
(કામકંઠલાઉવાચ):—નાદ=સ્વર, રાગ.

ગનો નાશ કરનાર હોય અને જેને દેખવાથી સ્ત્રી પ્રેમ રાખે તે તારી પાસે હોય તો આપ. ૩૧૦

જવાબ—હૃદયને (કંઠને) શોભાવનાર સારંગપુત્ર (કામદેવનો પુત્ર) નાદ=સ્વર રાગ, કે જેનાથી ખેંચાઈને હરણુ સાંભળવામાં મુગ્ધ થઈ લાન ભુલી મરે છે, એટલે જે સારંગ-હરણુને મરવાતું કારણ છે અને જેને દેખવાથી સ્ત્રી પ્રેમ રાખે છે તે સારંગી તે જો તારી પાસે હોય તો આપ.

૧ અર્થ:—હરિણાક્ષી પ્રીયતમને એમ કહે છે કે-જલનો પુત્ર, તેનો પુત્ર, તેના પુત્રની સાથે તુ પ્રેમ ન કરીશ, કર્યો હોય તો ત્યાગ કર નહીં તો હું તારો ત્યાગ કરીશ. ૩૧૧

જવાબ:—જલસુત ચંદ્ર, તેનો પુત્ર શુક, (શુકાચાર્ય દૈત્યોનો ગુરુ) શુકનો પુત્ર-શિષ્ય અસુર-(આસુરી સ્વભાવનો, દુષ્ટાચરણવાળો માણસ) તેની સાથે મિત્રતા ન કરીશ એમ સ્ત્રી કહે છે છતાં કરી હોય તો છોડી દે નહીં તો હું તને છોડી દઈશ.

૨ અર્થ:—લક્ષ્મીના પતિનો પુત્ર, અને સ્વ-રતિનો મંડન, તથા

૧ (માધવોવાચ)—

ઈંદ્રહ આસન રવિ સુતન, સુગ્રીવહુ ભંડાર;

એ તિને કીધા એકઠા, કહિ સખિ કઉણુ વિચાર ૩૧૩

(કામકંદલાઉવાચ):—સિંહ-કર્ણુ,.....

૨ (માધવોવાચ);—

અલિ વાહણુ વાહણુ નઈ ચલી,

સસિ વાહણુ વાહણુ ઉલખી;

ભીમ સુત ન તસુ મધ પડિભગ્ગાઉ,

રવિ ચ(ન) ઉ નંદણુ કરે વિલગ્ગાઉ. ૩૧૪

ભૂમિનંદનનો સ્વામિ, તેના હૃદયમાં રહેલાનો ભાઈ તેને વહાલી તેના ઉપર એની ધૃષ્ટિ છે. ૩૧૨

જવાબ:—લક્ષ્મીપતિ કૃષ્ણ તેનો પુત્ર પ્રદ્યુમ્ન (કામદેવ) તેનો મંડન એટલે તેને ઉત્પન્ન થવાના સ્થાનભૂત, અને ભૂમિનંદન, મંગળ તેનો નાથ (અહોનો સ્વામિ) ચદ્ર તેના હૃદયમાં રહેલો અર્થાત્ ચંદ્રની વચમાં દેખાતી હરિણની આકૃતિ તેનો ભાઈ હરણીયો તેને વહાલી સારંગી તેના ઉપર (તેની) ધૃષ્ટિ છે અર્થાત્ સારંગી વગાડવાનું મન છે.

૧ અર્થ:—ઈંદ્રનું આસન, સૂર્યનો પુત્ર, અને સુગ્રીવનો ભંડાર એ ત્રણે એકઠા કરીને હે સખી ? તું કહે કે તેમાં શું રહસ્ય છે. ૩૧૩

જવાબ.—ઈંદ્રનું આસન સિંહ, સૂર્યનો પુત્ર કર્ણ, અને સુગ્રીવનો ભંડાર.....એ ત્રણે એકઠા કરવાથી, સિંહકર્ણુ.....થાય છે.

૨ અર્થ:—ભમરાનું વાહન, તેનું વાહન, તે લેવા માટે ચાલી, ચંદ્રનું વાહન તેનું વાહન, તેને તું ઓળખ, ભીમનો પુત્ર તેમાં પડીને ભાંગી ગયો, અને સૂર્યનો પુત્ર હાથે વળગ્યો. ૩૧૪

(કામકંદલાઉવાચ):—

ભમરાનું વાહન કમળ, અને કમળનું વાહન પાણી, ચંદ્રનું વાહન હરણ અને હરણનું વાહન ચંદ્રનાં કીરણો. એટલે દોરડુ, ભીમનો પુત્ર ઘટોત્કચ, એટલે ઘડો, તે ભીમ ભયંકર કુવાની અંદર પડીને ભાંગી ગયો અને સૂર્યનો પુત્ર શનિ એટલે ચી-કણા કાઢવ હાથે લાગ્યો અર્થાત્ હું પાણી ભરના માટે ઘડો અને દોરડુ લઈને ગઈ પરંતુ ઘડાનું મહોડું દોરડેથી બાંધી કુવામાં નાખતાં તે ઘડો તેમાં પડીને ભાંગી ગયો અને હું લપસી જવાથી હાથે કાઢવ લાગ્યો.

૧ (માધવોવાચ):—

અઞ્જસુ રિપુ ભોઈણાં, કંઠ કહિ ગયો વિદેસ;

બિમણા હુયા કિ ચઉગણા, હું તુ ઝુરં ઈણ દેસ. ૩૧૫

૧ અર્થ:—અઞ્જશુનો ભયંકર શત્રુ તેને કહિ વિદેશ ગયો, અને હું તો આ દેશમાં ઝુર છું તો તે બિમણા થાય કે ચાર ઘણા. ? ૩૧૫

રહસ્ય:—અઞ્જશુ ચંદ્રના કીરણોનો પ્રકાશનો શત્રુ રાહુ, તેને પતિ મોહલિને વિદેશ ગયો અર્થાત્ વિ-દેશ+દેહ બીજા દેહમાં ગયો મરી ગયો તેથી રાહુ રૂપ વસ્ત્ર અર્થાત્ શ્યામ-કાળ વસ્ત્ર આપતો ગયો તેથી તેના વિયોગે હું આ દેશ-આ દેહમાં + આવેશમાં ઝુર છું-દુઃખી થઈ છું તો તે બિમણા થયા કે ચાર ઘણા અર્થાત્ સ્તન કે આ હારમ અને ખેદપૂર્ણ પ્રભ છે.

૧ (કામકંઠલાઉવાચ):—

ચાહુ સુ પાવું નહીં, તં વાસુ ન મુકાઈ;
તિણ કારણિ ઘણુ દુખ્ખલી, જગતિ રચણુ વિહાઈ. ૩૧૬

૨ (માધવોવાચ) --

મંદિર મંડણુ તાસ રિપુ, જઈ તૂં ઘાલઈ મોહિ;
તો ઈંદ્રાસણુ મંડણો, સો પહિરાવું તોહિ. ૩૧૭

(કામકંઠલાઉવાચ):--કંકુ.

૧ અર્થ:—જે ચાહુ છુ તે મળતું નથી તેટલા માટે વસવું ગમતું નથી અને જગતાં જ રાત્રિ જાય છે તેથી સ્તનો દુર્બલ થઈ ગયાં છે ૩૧૬

રહસ્ય—જે ચાહુ છુ તે મળતું નથી અર્થાત્ કોમુખીક વસ્ત્ર તે પતિના મરણથી મળતું નથી અને તેમા વસવું ગમતું નથી તે ક્યામ વસ્ત્ર ઓઢવું ગમતું નથી અર્થાત્ પતિ વિયોગે છુટવું ગમતું નથી અને રાત્રિ જગતાંજ જાય છે એટલે વિયોગ અને માનસિક અનેક દુ:ખથી ઉઘ આવતી નથી એટલાજ માટે સ્તન દુર્બલ છે અર્થાત્ સ્ત્રીના શરીરમા વધારેમાં વધારે પુષ્ટ જે કોઈ અવયવ તરી આવતો હોય તો તે સ્તન છે, શરીર દુર્બલ થતા થોડો સમય લાગે પરન્તુ સ્તન દુર્બલ થતા તો જ્યારે મરણની અણીએ પહોંચે તેટલી દુર્બલતા આવે ત્યારે જ દુર્બલ થાય તેથી અત્રે પ્રજનમાં સ્તનની દુર્બલતા પુછી છે અને તેણે તેના કારણો જણાવ્યા છે

૨ અર્થ:—મંદિરનો મંડળ તેનો શત્રુ તે જો તું મને આપે તો હુ તને ઈંદ્રાસન મંડળ પહેરાવુ ૩૧૭

જવાબ—મંદિર-ધરતો મનન થાંલસો અર્થાત્ લાકડુ તેનો શત્રુ અગ્નિ તેના વર્ણ જેવું લાલ કંકુ તે જો તુ મને આપે તો, અર્થાત્

૧ (માધવોવાચ):—

ઈંદ્રહ આસાણુ મંડણો, જિસ તિસ કઈહી હોઈ;

કચણુ કો રિપુ દેહી મો, તો હૂં ઘાલું તોઈ. ૩૧૮

(કામકંઠલાઉવાચ):—સિંદૂર.

૨ (માધવોવાચ):—

ઉંચા ભૂપતિ તાસ ઉરિ, તસુ રિપુ સ્વામિ સોઈ,

તાસ પિતા મહિ તી વસઈ, તસુ સુત આણી દોઈ. ૩૧૯

(કામકંઠલાઉવાચ:—)—મોતી.

ચાંડ્યો કરે તો—પરણે તો હું તને ઈન્દ્રાસન મડન હાથી તેના દાંતનો બનેલો ચડો તને પહેરાવુ.

૧ અર્થ:—ઈન્દ્રાસન મડન તો જેના તેના હાથમાં હોય છે પરન્તુ કચનનો શત્રુ જે તુ મને આપુ તો હું તને મદિર મંડનનો શત્રુ આપુ. ૩૧૮

જવાબ—હાથી દાંતનો ચડો તો જેના તેના હાથમાં હોય છે પરન્તુ જે મોનાનો શત્રુ અર્થાત્ સિંદૂર (સ્ત્રીનો શણગાર) જે તુ મને આપુ તો હું તને કંકુનો ચાંડ્યો કર અર્થાત્ પરણુ.

૨ અર્થ:—ઉંચો રાજા તેના હૃદયનો શત્રુ, તેનો પિતા તેની અંદર વસનાર તેનો પુત્ર તુ મને લાવી આપ ૩૧૯

જવાબ—ઉંચો રાજા મેઘ, તેનો શત્રુ પવન તે વાય ત્યારે વરસાદ વરસે, એ વરસાદનો પિતા સમુદ્ર, (લોકોકિતમાં સમુદ્રમાંથી વરસાદ પાણી લઇને વરસે છે અર્થાત્ સમુદ્રમાંથી મેઘ પેદા થાય છે માટે તે વરસાદનો બાપ છે) તેની અંદર જે વસનાર છે તે છીપ અને તેનો પુત્ર, તેના પેટમાં પેદા થતાં મોતી, તે તુ મને લાવી આપ.

ચોપાઈ.

ઇમ અનેક દૂહા નઈ ગાહ, રમતા કામકેલિ ઉચ્છાહિ;
 ખિણુ એક માંહિ વિહાણી રાતિ, ઇમ ભોગવિ માધવ સંધાત. ૩૨૦
 વનિતા પ્રતિ માધવ વિનવઈ, ગ્રીષ્મ દીયો તો ચાલુ હિવઈ;
 રહો પ્રચ્છન્ન ન જાણુઈ કોઈ, જીમ આણુંદ અમહાં ધર હોઈ ૩૨૧
 માધવ કહઈ રાયની આણુ, જો જાણુઈ તો જઈ પરાણુ;
 જો જીવંતી કાયા રહી, નિશ્ચઈ વલી મિલેસ્યાં સહી. ૩૨૨
 વાત સુણી વેશ્યા ઘડહડી, મૂર્છા આવી ઢરણી ઢણી;
 છાંટઈ પાણી વીજઈ વાઈ, ખિણુ એકે સચેત સુંદર થાઈ. ૩૨૩
 પ્રી આગલિ વિરહણિ વિલવિલઈ, આંસુ પડઈ હીયડો ઉકલે;
 વાજિ લહુર પસી જઈ અંગિ, જાણે (કરિ) સાંડસી ભુયંગ. ૩૨૪

(૧) I હા. (૨) I * હ. (૩) * શિ. (૪) I ઈ. (૫) *
 પ્રેમ ભોગવઈ પ્રી સંધાતિ. (૬) x વિલસઈ. (૭) * દીઉ તઉ ચાલિ
 ઉહવઈ. (૮) * રહિઉ I રહા. (૯) * કિમ આણુંદ અહિયાં મનિ.
 (૧૦) I ધરિ (૧૧) I રાજા. (૧૨) * જઉ. x જો ખંડુ તુ. (૧૩)
 * તુ. (૧૪) I જાવે પ્રાણુ. (૧૫) I તાં (૧૬) * ય (૧૭) * મિલે
 સઉ x મિલેશાં. (૧૮) ! કામા સુણિ થઈ વિવલી. (૧૯) * હડઈ.
 (૨૦) * મૂર્છા. (૨૧) * ધરણિ દલઈ. I ટલી. (૨૨) * છ.
 (૨૩) * વાયુ I વાય (૨૪) * ખિણુઈ સચેતી સુંદરિ થાય. I
 ખિણુક સુંદર સચેત ન થાઈ. (૨૫) * વલી વલઈ. (૨૬) * હીઉ.
 ઉકલઈ (૨૭) * વાજઈ લહરિ પિસઈ સહી અંગ. (૨૮) * ભુઅંગિ.
 x સાંડસીય ભુયંગ.

માધવ ઈંકે^૧ વાત સુણુઉ મુજ તણી, સાંભલ કરિ કિપા મુજ ભણી;
 તૂં માહરઈ^૨ છઈ પ્રાણુ આધાર, મુજનઈ કાંઈ તજઈ નિરધાર. ૩૨૫
 દે આલિંગન લાગિ હાથે^૩, સામી મુજ તેડઉ હિવ સાથિ;
 રહઈ કિમ જલ વિન માછલી, પ્રીત ન પાલઈ પ્રી પાછલી. ૩૨૬
 નીંક નીંક સમજાવી ખાલ, વિષમ પંથે^૪ છડે સુકમાલ,
 વાઘ ચોર સાવજ (ભય) ઘણા, સહિવા દુઃખ પરદેસાં તણા. ૩૨૭
 નહીં રહણુરી હિવણાં વાર, જાવા દે મા વરજ ગમાર;
 રોવઈ મુખે મૂકઈ નીંસાસ, નારી છંડે^૫ કાંઈ નિરાસ. ૩૨૮

શ્લોક *

ત્યં દેકં કુલસ્યાર્થે, મસ્યાર્થે કુલં ત્યજેત્ ।

ગ્રામં જનપદસ્યાર્થે, આત્માર્થે પૃથિવીં ત્યજેત્ ॥૩૨૯॥

(૧) ~ એ. (૨) * વાત મું તણી. (૩) * સાંભલિ કરે કૃપા મુજ ઘણી. I તો વિણુ ન રહુ પ્રી મુજ ઘણી (૪) * આજ. ત્યજ. (૫) * થિ. (૬) * સ્વામિ હિવ મુજ તેડુ સાથિ I સ્વામિ મુજ લે જાવે સાથ (૭) I કિમૈ (૮) * જુ - * તિ - * છ (૯) I પ્રીત પાલે પ્રીઉ પાછલી. (૧૦) I નિત પ્રતિ સમજાવેસા. (૧૧) * પથ તું છઈ. x પંથ તુઝ તનુસુ. - * વિ. (૧૨) I ચોર ભય સાવજ તણા. - x હ - x સી. (૧૩) * હવણઈ. (૧૪) * મમ હોઈગ I દૈ તુ હોઈગિ - * ખિ (૧૫) * છડઉ. I છંડે.

* અર્થ:-- કુળના ભલા માટે એકનો ત્યાગ કરે, અને ગામના

ગાહા.

૧વિરહો વસન્તમાસો, નવનેહો પદમજુવ્વણારંભો ।

પંચમગેયસ્સ ઝુણિ, પંચમ્મી કો જણો સહઈ ? ॥૩૩૦॥

૨જળણી જન્મભૂમિ, પચ્છિમનિદ્રા ય અહિનવં પેમં ।

સજ્જણ જણાણ ગુટ્ટી, પંચવિ દુક્ખેહિં મુંચિંજ્જઈ ॥૩૩૧॥

ભલા માટે કુળનો ત્યાગ કરે, દેશના ભલા માટે ગામનો ત્યાગ કરે,
અને પોતાના ભલા માટે પૃથ્વીનો ત્યાગ કરે. ૩૨૯

૧ વિરહઃ વસન્તમાસઃ, નવસ્નેહઃ પ્રથમયૌવનારમ્ભઃ ।

પચ્ચમગેયસ્ય ધ્વનિઃ પચ્ચામ્મી કઃ જનઃ સહતિ ॥ ૩૩૦ ॥

અર્થઃ—વિયોગ, વસન્ત માસ, નવીન સ્નેહ, શરૂ થતું પ્રાથમિક
યૌવન-જીવાની, પચમ રાગનો સ્વર, આ પાંચ અર્ગ્ગન કોણ માણસ
સહન કરી શકે ? ૩૩૦

(૧) + સહાયગુટ્ઠીય. I સહાસગુટ્ઠીય. (૨) + મળદ્વંમા-
ણુસં. (૩) + મુચ્ચંતિ.

૨ જનનીઃ જન્મભૂમિઃ, પચ્છિમનિદ્રા અભિનવં પ્રેમમ્ ।

સજ્જનજનાનાં ગોટ્ટીઃ, પચ્ચાપિ દુઃખૈઃ મુચ્ચતે ॥૩૩૧॥

અર્થઃ—માતા, જન્મભૂમિ, પાછલી રાતની ઉંઘ, નવો અંધા-
એલો પ્રેમ, સજ્જન માણસની સાથે વાર્તાવાપ, આ પાંચ દુઃખથી—
મુસીબતથી છોડાય છે. ૩૩૧

૧ રે સંકર ! મા સિરજ્જસિ, અહવા મા દેસિ ।ણુસં જમ્મં ।

અહ જમ્મં મા પિમ્મં, અહ પિમ્મં । વિજોગં ચ ॥૩૩૨॥

૮ ૨ નવસત્તા સસિવયણી, હર હાર આહાર વાહના નયણી ।

ઉદહિ રિઉ સુઅગમગી, સા સુંદરિ કત્થ હો માહ ॥૩૩૩॥

૩ વસિઝ્ઞણ હુઝ્ઞહિયાર, ચિત્તં ગહિઝ્ઞણ કત્થ ચલિઓસિ ।

પંથી પરગહમંડણ, પુણો તુમં કત્થ દિસેસિ ? ॥૩૩૪॥

૧ રે શંકર ! મા સ્ત્રજસિ, અથવા મા દદશ્વ માનુષ્ય જન્મમ્ ।

અથ જન્મં મા પ્રેમં, અથ પ્રેમં મા વિયોગં ચ ॥ ૩૩૨ ॥

અર્થ:-હે શંકર ! તુ જગત બનાવીશ નહી, અથવા બનાવું
તો માણસનો જન્મ આપીશ નહી, અને જે માણસનો જન્મ આપુ
તો પ્રેમ કરાવીશ નહી, પ્રેમ કરાવું તો વિયોગ કરાવીશ નહો. ૩૩૨

૨ નવસત્ત્વા શશિવદની, હર હાર આહાર વાહના નયણી ।

ઉદધિ રિપુ સુત ગમની, સા સુન્દરી કુત્ર અહો માતા ॥૩૩૩॥

અર્થ:-હે માતા ! નવીન ગર્ભવતી, ચંદ્ર સમાન મુખવાળી
અને મહાદેવના હારનો આકાર જેનું વાહન છે તેના જેવા નેત્રાવાળી
અર્થાત્ મહાદેવનો હાર સર્પ તેનો આકાર પવન તે જેનું વાહન છે
અર્થાત્ ચંદ્રમા રહેલા હરણનું વાહન પવન છે એટલે હરણ સમાન
નેત્રાવાળી સમુદ્રના શત્રુના પુત્ર જેવી ગતિવાળી અર્થાત્ સમુદ્રનું મથન
કરનાર સમુદ્રનો શત્રુ મહાદેવ તેનો પુત્ર ગણપતિ. એટલે તેનું મોઢું
હાથી જેવું હોવાથી ગણપતિ એટલે હાથી તેના જેવી ચાલવાળી તે
સુંદરી ક્યાં છે ? ૩૩૩

(૧) * જીવ. (૨) * રે પદ પંથ.

૩ સ્થિત્વા મમ હૃદયે, ચિ ગૃહિત્વા કુત્ર લિતઃ ।

પાન્થ ? પરગૃહમણ્ડન, પુનઃ ત્વં ત્ર દશ્યસિ ॥૩૩૪॥

દૂહા.

ચંદનં કઠું કપૂર રસ, સીતલ ગંગ પ્રવાહ;

મન રંજન^૨ નન ઉલ્લવન^{૧૩}, કદિ મિલેશ્ય^૪ નાહ. ૩૩૫

ચંદ મુખી હંસા ગમણ, કોમલ દીરઘ કેસ;

કંચન વરણી કામિની, વલિ કંદહી દીસેસિ. ૩૩૬

થે સિધાવો સિદ્ધ કરો, પૂજે થાંકી આસ;

મત વિસારો મન થકી, હું છઉં થાંકી દાગ્રી. ૩૩૭

x સનજણુ ગુણે સમુર્ધ, જિઉં તરિરે થચ્છી તેણ,

અવગુણુ છેટ ન સભરથ, ખિણહિ વિલંબુ જેણ. ૩૩૮

થે સિધાવો સિદ્ધિ કરે, બહુ ગુણવંતા નાહ;

સા જહા શતખંડ કીય, જેણ કહિજગજ^{૧૨} બાહ. ૩૩૯

અર્થ:—મારા હૃદયમાં વસિ ચિત્ત લગ્નિ તુ કયા ચાલ્યો. પારકા ઘરને શોભાવનાર હે પાથ ! વગી તુ કયારે દેખાધરો ? ૩૩૪

- - જુ. (૧) - જુ (૨) x જન + જણુ. (૩) I મનહ. વસણુ - - જુ. (૪) x કદે મિલેશઉ નાહ. + * તુ કિમ પામિ સિનાહ. I નિલેસી. (૫) x I જિ (૬) x દીહર - x જુ. (૭) I ચપક વરની (૮) + કદી I કદે. (૯) x દ્વિ. કરે. (૧૦) I પૂરો (૧૧) x ૩ (૧૨) x હૂઅ. I કરિ. (૧૩) x લણિ ગજ. + જિણિ કહિજગે

ગાથા ૧

ઝઝડીયો^૧ રૂંદેસો, સો વસિયો જત્ય પિયજનો જાઈ ।

પીડ ! પરદેસહ મંડળ, પુનો તુમં કત્ય દિસેસિ ॥૩૪૦॥

પૂજઉ આસા સિદ્ધિ મુંદર, ચલિઉ જિસેણ કળજેણ;

છપ્પય વાસ નિવાસો, સો દિગ્ગજો અમહ નામેણ. ૩૪૧

ગાથા. ૨

× વટ્ટંત ગમળ દીહા, જં મર્ણિયં કંત તં સ્વમિજ્જાસુ ।

અમ્હં ચિય નત્થિગુણા, તુમ્હાળ ય નત્થિ ગુણછેઓ ॥૩૪૨॥

(૧) × ઉગ્ગડ હૂઉં દેસો. (૨) × ચલિઉસિ જેણ. (૩)
× દિગ્ગજ.

૧ ઉદ્વસ્તઃ एतदेशः, सः वसितः यत्र प्रियजनः यायिन् ।

પ્રીય ! પરદેશમણ્ડન, પુનઃ ત્વં કુત્ર દશ્ય ॥૩૪૦॥

અર્થઃ—જ્યાં પ્રીય મનુષ્ય જાય છે ત્યાં તે દેશ ખરેખર વસેલો છે અને આ દેશ ઉગ્ગડ થયેલો છે હે પરદેશને શોભાવનાર વહાલા ! તું ફરીને ક્યાં દેખાઈશ ? ૩૪૦

૨ વट्टंत गमनदिवसाः, यद्गणितं कान्त ! तत् क्षमस्व ।

અસ્માસુ સ્વલ્પ નાસ્તિ ગુણાઃ, યુષ્માકં નાસ્તિ ગુણછેક ॥૩૪૨॥

અર્થઃ—હે વહાલા ! તમારા જવાના દિવસો નજીક આવે છે તો જે તે કાંઈ કહ્યું હોય તે તું ક્ષમા કર. કારણ કે અમારામાં તો જરૂર ગુણો નથી પરંતુ તમારા ગુણનો પાર નથી. ૩૪૨

૧ ^૧ ઉ સરીર પાઉ, અસહંતો દુજ્જળો જળો જાઉ ।

।ઉ રોર કલંકો, મા ^૩ જાઉ સજ્જળો સયળો ॥૩૪૩॥

૨ રે પીડપવાસગામિ, અંચલ ગદિઝળ કુપ્પિડ કીસ ।

પઢમં ચિય કિં મુક્તં, અહ જીયં અદ્ધ પઢિયં ચ ॥૩૪૪॥

(૧) x ઓ. (૨) x રોગ (૩) I મા જલો સગુણો સજ્જળો

૧ યાતુ શરીર પાપં, અસહન્તઃ દુર્જનઃ જનઃ યાતુ ।

યાતુ રોર કલંકં, મા યાતુ સજ્જનઃ સ્વજનઃ ॥૩૪૩॥

અર્થઃ—શરીરમાં રહેલુ પાપ જાઓ, નડી સહી શકનાર અર્થાત્ ધર્ષિણ દુર્જન માણસ જાઓ, દરિદ્રતા અને કલક જાઓ, પરન્તુ સજ્જન માણસ અને પોતાનું માણસ અર્થાત્ પતિ અથવા જેની સાથે સુદૃઢ પ્રેમ બંધાયો હોય તે ન જાઓ અર્થાત્ તેનો વિયોગ ન થાઓ. ૩૪૩

૨ રે પ્રીય ! પ્રવાસ ગામિ, અશ્ચલં વૃદ્ધિત્વા કુપિતઃ કિમ્ ।

પ્રથમં ચલુ કિં મુક્તં, અથ જીવિતં અર્દ્ધપટિતં ચ ॥૩૪૪॥

અર્થઃ—હે મુસાફરીમાં જતા વહાલા ! છેડો પકડીને પછી ક્રોધિત શુ થયો, પરન્તુ હું ચોક્કસ માનુ છું કે તે પહેલુ જીવિતવ્ય અને પછી અઢધુ બોલેલુ વાક્ય મુકિ દીધુ. અર્થાત્ મરણ પામેલા પતિ પ્રત્યે સ્ત્રીનું આ કથન છે કે હું વહાલા મારો છેડો ઝાલીને તું કોપાયમાન કેમ થયો છું અર્થાત્ તું હવે કેમ બોલતો નથી તો તેથી હું હવે નિશ્ચયથી માનું છું કે પ્રથમ તે જીવિતવ્ય છોડી પછી અઢધુ કહેલું વાક્ય છોડી દીધું. ૩૪૪

ફૂલ.

જો ગ^૧ઈસિ ગ^૨ઈ પ્રીય, ક^૩ંઠા ગ^૪ઈણ મ જોઈ;

રોવણુ છેડ, વિલગ્ગોઈ, અવસ અમંગલ હોઈ. ૩૪૫

હાઅડા ભીંતર^૪ પઈસ કરી, ઉઝ્યા સઘીરિ રૂળ;

નિત સલસલઈ નિત પલ્લવઈ, નિત નિત નવલા દુઃખ. ૩૪૬

સખિ એ આંમણુ દૂમણિ, મારગ ઉભી કાંઈ;

જે હવડા^{૧૦} વસડા, તે ચલિઆ જાઈ. ૩૪૭

સંભાર્યા^{૧૨}ઉ સ નાપ, વીસારિયા^{૧૩} ન વિસરઈ;

કાલિજનની^{૧૪} ડોર, ખરહડ તો ફાટૈ નહી. ૩૪૮

વીછડતાં^{૧૬} પ્રી માણસાં, નયણુ કીધો સોગ;

ઓઢણુ પહિરણુ સાડી ફૂંચીયો, હૂંચો નિચોવણુ જોગ. ૩૪૯

(૧) × જઈ (૨) × સિતુ I જોગ છે તો (૩) × કંઠગ-
હણુ - × ણિ ગિ સિ (૪) × ભીતિરિ. (૫) × સિ. (૬)
ઉગ. × ઉગા. (૭) I સાલર. (૮) × સલઈ. × સાલઈ.
(૯) × પલ્લવઈ. × પાલ્લવઈ. I પાલવૈ. (૧૦) I રા. (૧૧) ×
તેહ. (૧૨) × સંભાર્યા (૧૩) × વિસહતાં. (૧૪) × કાલેજન
વિચિકાપ. (૧૫) × હર તઉ ફિટઈ. + તુ ફિટે. (૧૬) I પ્રીય
(૧૭) I ઉ. (૧૮) I કંચૂઉ. (૧૯) I હૂઉ.

૧	સાંજણુ દેસંતરિ ગયા, જોયણુ લાખાં છેહ;	
	વીસારિયા ન વીસરઈ, જાં જીવન છંડઈ દેહ.	૩૫૦
૫	સજાણીયા સહુ કો કરઈ, અમહે ન કરિસ્યા કોઈ,	
	જોતાં સુખ સનેહકા, તે તા ફિર દુખ હોઈ;	૩૫૧
૧૦	આઉ તનજારાં મસીકરાં, ધૂયાં જાઈ સરગા,	
	મત પ્રી વાદલ હોઈ કૈ, વિરહ બુઝાવઈ અગિ.	૩૫૨
૧૬	નિમિષ એક દિન હૂયા, રયણુ હૂઈ છમાસિ;	
	વાલિંલ વિરહ તુઝ લણે, જીવ જલૈ નીસાસ;	૩૫૩
	હીયકા કૂટિ પસાઉ કરી, કેતા દુખ સહેસ;	
	વાલંલ પ્રી વિછોહીયો, જીવી કાહુ કરેસિ.	૩૫૪

(૧) I સજન (૨) * સાં. (૩) * લ. I જોવન લિખીયો છેહ. (૪) I જીવેતાં સનેહ (૫) * સા. (૬) * કર I કરો. (૭) * અહમે (૮) * જેતું સુખ સયોગનુ તે તું. (૯) * ફરિ. (૧૦) * અ + આ (૧૧) * ૩ મિસિ કર (૧૨) * આ. (૧૩) * ગિ (૧૪) * કરિ (૧૫) * વરસિ (૧૬) * નમિષ * નિમિષ. (૧૭) * શિ. (૧૮) * સ. (૧૯) * વિરહિઈ તુઝ તણઈ. - I તુમ. (૨૦) * જલઈ જ્યું ધાસ. (૨૧) * સિ (૨૨) * પ્રીય માણસ વિછોહીયાં. I વાલંલ વિરહ વિછોહીયો (૨૩) * કાહુ. I કરેસ.

કેહી કીજૈ વાતડી, કેહી કીજૈ કથ;

જેહા સગણુ વિછડે, તેહા ન ચડસ્યે હૃથ.

૩૫૫

રે હીયા વજ્રઈ ઘડ્યો, કંઈ પાપાણુ કુરંડ;

વાલંભ નર વિછોડિતો, કૂટો ન ખંડો ખંડ.

૩૫૬

કરવતડી ફિરતાર, જીઉં સિર દીસઈ તાહરૈ;

તો તુ જાણું સાર, વેદન વિછોડયા તાણી.

૩૫૭

ગાથા ૧

૮ જઈ ગમ્માસિ તત ગમ્માપિય, કો વારઈ તુજ્ઞ ગમ્માણસ્સ ।

તુજ્ઞ ગમણે મુજ્ઞ મરણં, વિહલિય કો પણાસેઈ ॥૩૫૮॥

(૧) † કીજઈ વાતડી. (૨) † કીજઈ. (૩) * વીછડઈ. † વીછડઈ (૪) * ચડઈ I ચડે. (૫) * વજ્ર ઇંધડિઉં. I (૬) હીયાવજ્ર ઘડીઉસિ. (૬) x વજ્ર વજ્રેણુ સારિચ્છં. (૭) * લિં. I વાલિંભ તણું વિજોગડે (૮) † ઉં. (૯) * હૃઉં. (૧૦) * ડિ. (૧૧) * જઈ સિરિ મેહલઈ અખણુઈ, x જો સિર દિજઈ તાહરઈ. (૧૨) * તુ. (૧૩) * જાણુત. (૧૪) † વેયણુ.

૧ યદિ ગચ્છસિ તદા ગચ્છ પ્રીય, કઃ નિવારયતિ

તવ ગમને મમ મરણં, વિસ્થલિતં કઃ પ્રનાશયતિ ॥૩૫૮॥

અર્થ — હે વહાલા ! જો તું જતો હોય તો જા. તને જતાને

રાહી રખે છે તારા જવાથી મારું મરણુ છે તો અડિ રહેલા—

નહિ આવેલા તેનો દ્રાણુ નાશ કરે—અટકા'. ૩૫૮

દૂહા.

૮ વાલંલ તથ વિરૂઢ કીયો, વહિલો દાખ્યો છેહ;

થે તોહ્યો કવડી વડધ, લાખ ટકાનો નેહ

૩૫૮

ચોપાઈ.

માધવા^૧નલ ચાલ્યો પરદેસ, કામકંઢલા છાંડ્યો વેસ;છંડે^૩ રંગત દક્ષિણી ચીર, ન કરઈ સોલ શૃંગાર સરીર. ૩૬૦કામકંઢલા ઇંણુ^૪ પરે રહઈ, બીજો લોક વાત નવિ લાહું,તજઈ^૭ તિલક કાજલ તંગોલ, મંજણું^૮ નહાવણુ ખોલ અંગોલ. ૩૬૧જીમઈ^{૧૦} નહીં સરસ આહાર, જાં ન મિલઈ માધવ ભરતાર;વિધવા વેસઈ^{૧૧} તે વિરહણી, દુર્ખાલ દેહ કીધી પ્રી ભણી ૩૬૨

(૧) * માધવ તે ચાલિઉ પરદેસિ (૨) * છડિઉ + છડિઓ
 I છંડે. (૩) * છંડધ. + છંડે (૪) * ઇણિવિધિ. (૫) * ખીજી
 જઉ. + ખીજુ. I ખીજા. (૬) + લહે. I કહે (૭) * તિજઈ.
 + તિજે. x તજઈ I તજે (૮) * કંજજલ (૯) * જાજજણુ
 નહાણુ ખોલિ અંગોલ. (૧૦) + જીમે. (૧૧) * વેસઈ I વિવિધ
 વેસે. (૧૨) * કીઉ I કીયો + કીયો

માતા સમઝાવૈ ઘણું, કયું ન કરઈ કુલ કમ આપણો;
 આવૈ મોટા ઘરિ નરરાય, કામકદલા તે ન સુહાઈ. ૩૬૩
 માતા મ કરિ ઘણો વેસાસ, આણો પુરૂષ મુજ આવાસિ;
 અંગથિકી રાખિસ વેગલા, ગીત વિનોદ દેખાડસિ કલા. ૩૬૪
 મોતા આગ્રહ મંડઈ ઘણું, સીલ ન ખંડઈ કાયા તણો;
 કામકદલા ઇણુ પરિ રહઈ, વિરહુ વિચાકુલ મન દુખ સહઈ. ૩૬૫
 માધવ દેસ નગર બહુ ફિરી, વિષમ પંથ વિલંબઈ કરી,
 વિરહુ વિયોગઈ ચિત્ત ચાલવઈ, પુહુ તો જઈ દેસમાલવઈ. ૩૬૬
 પુર પાટણ ફિર દીઠા તેણુ, જઈ પહુતો નગર ઉજેણુ;
 ગઠ મઠ મંદિર પૂર્વે પગાર, નવ બારહુ જોયન વિસ્તાર. ૩૬૭

(૧) - સમઝાવઈ ઘણુડિ. I ઝાવૈ ઘણો. (૨) * કાં. I કિમ.
 (૩) I કરૈ + કરે (૪) * કમ (૫) * આપણુડિં. + આપણું. I
 આપણો. (૬) :: આવઈ. + આવે. (૭) * ઘરિ મોટા. (૮) * ણા.
 (૯) . આવુ. (૧૦) + મુજઝ. (૧૧) + * રાખુ. (૧૨) * નાદ.
 (૧૩) * દેખાડિસુ. - I મીઠાવૈણુ કરિ આગ્રહ ઘણો. (૧૪) * માંડઈ
 ઘણુડિ. + માંડે ઘણો. (૧૫) * છડઈ + ખડે. (૧૬) * તણુડિ.
 + તણુ I તણો. (૧૭) + ઇણિ. (૧૮) + રહે I રહે. (૧૯) I
 વિચા પિત તન. (૨૦) * મનિ (૨૧) + સહે I સહે. (૨૨) +
 વનલધી. I વલિ લધી (૨૩) * વિયોગિ. (૨૪) + ચાલવે I ચા-
 લવૈ. (૨૫) * પુહુતુ I પુહુતો. જઈ. (૨૬) * પદુણુ ફિર દીઠા
 તેણિ. (૨૭) * જઈ દીઠઈ + દીઠું. I પુહુતો. * પધંડિ (૨૮) * ઉજેણિ.
 (૨૯) * પોલિ. I પોલ પ્રાકાર. (૩૦) * જોયણુ * યોજન. I જોયણુ.

સિપ્રા નદા વહઈ અતિ ચંગ, મહાકાલ પ્રાસાદ ઉત્તંગ;
 ચલિસઠિ જોગણિ પીઠ સુઠામ તિહાં દેવી હરસિદ્ધી નામિ. ૩૬૮
 અક્ષ ચક્ષ વડ વ્યંતર રહઈ, ખાવન વીર ઠામ ગહગહઈ;
 સુપનંતરિ નવિ પડઈ દુકાલ, ચોરાસી ચૌહટા સુવિશાલ. ૩૬૯
 પદ્યહી છંદ.

વિક્રમાદિત્ય તિહાં કરઈ રાજ,
 પૃથિવી ઉરણુ જિણુ કરી આજ;
 પરનાર બધવ રિણુ અભંગ,
 સરણુ વિલંબ જિણુ સાવિલિંગી.
 પરદુખ ભંજણુ બિરદ બસુ,
 ઇહક જન નિત પૂરવઈ આસ;
 અતિ સૂરવીર નર સાહસીક,
 છત્રીસ લાખ ચાલઈ અનીક.

૩૭૦

૩૭૧

(૧) x મહાકાલ. (૨) * યોગિણી (૩) x સુખણુ. (૪) * તિહિ.
 (૫) * હરિસિદ્ધિ. I હરિસિદ્ધા. (૬) x ઠામ (૭) * સિદ્ધવડઈ બહુ
 + વડે. I અક્ષય વડ બહુ વિતર રહે. - I ર. નપ. (૮) * ચહુટાં x
 ચહિહટાં. + ચહટા. (૯) I સુવિસાલિ. (૧૦) * તિહિ. (૧૧) *
 જિણિ ઉરણુ કરી (૧૨) I કીધ. (૧૩) * રણિ. x રણુ. (૧૪)
 * સરણુગત વચ્ચલ સાવ. (૧૫) * દુખહ. (૧૬) * બિરદ બસ.
 + બિરદ બહ. (૧૭) x નિતુ. (૧૮) I તે. (૧૯) I નઈ. (૨૦)
 I બત્રીસ.

^૧સોલહ સઘ અંતે ઉરી નારિ,

^૨છ સહસ વેશ્યા નગર મજારિ;

^૩આગીયો નામ વેતાલ ^૪જસ,

નિત સેવ કરઇ જાણીયઇ દાસ.

૩૭૨

^૬ખાપરો ચોર સઘલઇ પ્રસિદ્ધ,

^૭કવડીયો જૂયારિ વાચા બદ્ધ;

તિહાં માધના પંડિત સુજાણ;

^{૧૦}વરધિ નિરતી ગુણ નિહાણ.

૩૭૩

એહવી નગરી ઉજેણી ઠામ,^{૧૧}

સાંભલઇ શ્રવણ ભૂપતિ વખાણ;

^{૧૩}અતિ હરખયો માધવ મન માંહિ,

^{૧૪}દેખી ઉજેણી અતિ ઉચ્છાહ.^{૧૫}

૩૭૪

(૧) x સોલસહસ. + સોલહસે અતિ વરી. I સોલસ અંતે ઉરવર નારિ. (૨) x વિ. I છ સહસ - * રી. (૩) * આગીઉ I આગીયો. (૪) I જસ. (૫) * નરજાણિ. + કરિજાણિ. (૬) * ખાપરઉ. (૭) * કવડીઉ x કુડિઉ. (૮) * વાચ (૯) * તિહિં. (૧૦) * વરદીધ સરસતી ગુણ નિહાણ I વરદૈ સરસ્વતી. (૧૧) * ઠાણિ. I નામ (૧૨) * સાંભલિ શ્રવણે I સાંભલૈ શ્રવણે ભૂપ. સુજાણ. * વખાણિ. (૧૩) * અતિ તેહ હરખિઉ મન માંહિ. (૧૪) I દેખિયો. (૧૫) I અતિહિ * + મનિ ઉચ્છાહિ. - I નરનાર.

ઓપાઘ.

માધવ હિંડઈ નગર મઝારિ, રૂપવંત દીસઈ બહુ નારિ;
 સારો^૧ દિન તિણુ^૨ નગરી ફિરી, કોઈ^૩ ન પૂછઈ આદર કરી. ૩૭૫
 ઋતિણિ^૪ દેસડઈ ન બાઈઈ, જિહાં આપણુ^૫ ન કોઈ;
 સેરી સેરી હીંડતાં, શુદ્ધિ^૬ ન પૂછઈ કોઈ. ૩૭૬

શ્લોક.

* તત્ર દેશે ન ગન્તવ્યં, યત્રાત્મીયજનો નહિ ।

માર્ગેહિ ગચ્છતાં તેષાં, કુશલં કોનુ પૃચ્છતિ ॥૩૭૭॥

દૂહા.

- I માધવ હિવ તિણુ નગરમૈ, દુખે નીગમૈ રૈણુ;
 કામકંઠલા મનમૈ વસૈ, સંભારૈ નિજ વેણુ. ૩૭૮
- I ચિતમૈ વસિ રહી કાંમિની, પ્રેમ પ્રીતસાં સુવિલાસ,
 ભુખ ખ્યાસ નિદ્રા તણુ, મનમૈ રહે ઉદાસ. ૩૭૯

(૧) * સારકે. (૨) * તિણિ. (૩) * I વાત. (૪) I તિણુ દેસકે. (૫) I અપણો. (૬) I સાર ન પૂછે.

* અર્થ:—જે દેશમાં આપણો માણસ નથી ત્યાં જવું નહીં કારણ કે માર્ગે જતાં તેઓને કુશલ કોણ પૂછે? ૩૭૭

માધવનૈ તિણુ નગરમૈ, રહિતાં હૂઆ પટ માસ;

જિણુ વિધ પ્રીયાનૈ પાઠવૈ, સંદેસા સુવિસાલ. ૩૮૦

એક દિવસ તિણુ નગર અવસરઈ, દીઠો^૨ પંથી એક;

માધવ પૂછઈ કવણુ તૂં, કહિ તાહરૌ સરપ. ૩૮૧

હૂં વાસી ઈન નગરનો, ખત્રી મોરી જાતિ;

હૂં પરદેસઈ જાઈસું, સાંભલિ મોરી વાત. ૩૮૨

ચોપાઈ,

નિરપમ નગરી કામાવતી, તિહાં છઈ કામસેણુ ભૂપતિ;

જાત્ર કરી આવિસુ ઈણુ ગામિ, એક મોટો છઈ માહરઈ કામ. ૩૮૩

હરખ્યો માધવ સાંભલિ વાત, કાગલ મૂંકિસુ ઈણુ સંઘાત;

વેશ્યા કામકંદલા ભણી, માહિ લિખિ વાત મન તણી. ૩૮૪

(૧) * એક પુરુષ તિણિ અવસરઈ. I એક દિવસ તિણુ અવ-
સરૈ (૨) * દીઠિ. I દીઠો + દીઠું (૩) + * રૂપ (૪) + પૂછે I
પૂછૈ. (૫) * તાહરૈ રૂપ. I તાહરૌ (૬) * ઈણિ નગરુ I નગરનો.
(૭) * ખત્રી. I પિત્રી મોરો + મેરી (૮) * પરદેસઈ જાઈસિહ.
(૯) + * સાંભલિ I સાંભલ. (૧૦) + તિહ છે * તિહ છઈ
- I ન (૧૧) * આવિસિઈણિ I આવીસ ઈણુગામ (૧૨) * મોટઈ.
(૧૩) * હરખિઈ. I હરખ્યઈ (૧૪) I સાભલ (૧૫) * મોક-
લિસિ ઈણિ સંઘાતિ. (૧૬) * માહે લિખિસિ. I લિખર્યાં

સ્વસ્તિ શ્રીધુર કામાવતી, કામકંઠલા સુણિ વીનતી;

માધવ તણા સંઢેસા બહૂ, કંઠાલિંગન વાચઈ સહૂ, ૩૮૫

ગાથા. ૧

માં જાણિસિ વિસરિયં, તુહ મુહકમલં વિદેસગમણેણ ।

સૂત્રો સમર કરંકો, જત્થ તુમં જીવિયં તત્થ ॥૩૮૬॥

૨ જન્મંતરે ન વિહહઈ, ઉત્તમ મહિલાણ જં કિયં પિમ્મં ।

કાલિંદી કઢ વિરહે, અજ્જવિ કાલં જલં વહઈ ॥૩૮૭॥

(૧) I કંઠ લગાઈ વાચે જ્યો સહૂ x કંઠિ વિલગિનઈ.

(૨) I મમ. (૩) I ગમનમ્મિ. (૪) મમઈ.

૧ મા જાનિહિ વિસ્મૃતં, તવ મુખ કમલં વિદેશ ગમનેન ।

શુન્યઃ સમરકરઙ્કઃ યત્ર ત્વં જીવિતં તત્ર ॥ ૩૮૬ ॥

અર્થ:—તુ એમ ન બાણીશ કે વિદેશમાં જવાથી તારું મુખ-કમળ વિસરી જવાયુ છે, તારા વિયોગથી હૃદય શુન્ય થઈ શરીર યુક્તભુમિ ઉપર પડેલા હાડપિંજર જેવું થઈ ગયું છે માટે જ્યાં તું છું ત્યાંજ મારું જીવિતવ્ય છે. ૩૮૬

૨ જન્માન્તરે ન વિશ્લિપ્યતિ, ઉત્તમમહિલાનાં યતકૃતં પ્રેમમ્ ।

કાલિન્દી કૃષ્ણ વિરહે, અદ્યાપિ કાલં જલં વહતિ ॥ ૩૮૭ ॥

અર્થ:—ઉત્તમ સ્ત્રીઓની સાથે કરેલો જે પ્રેમ તે જન્માન્તરમાં પણ છુટી જતો નથી ધરણ કે કૃષ્ણના વિયોગથી યમુના નદી હજી પણ કાળ પાણી વહે છે ૩૮૭

કુહા.

- મુજ પ્રાણી ^૧તુજ પાસિ, ^૨તુમ્હ પ્રાણી ^૩જાણું નહીં;
જીઉ કોસ વસઉ વાસ, પંજર કો વિરહઉ નહીં. ૩૮૮
- * મિત્ત જાણઉ તુહ પ્રીતિ ગઇ, ફરંતર કે વાસ;
નયનુ બિછોહે પરગયે, જીવ તુમ્હારઇ પાસિ. ૩૮૯
- * તૂં જાણું કિરતાર, વાલ્હા કિમ્હઇં ન વિસરંઇ.
ઘડીમાં ઇકેજ વાર, સાસ પહિલ્લાં સંભરંઇ. ૩૯૦
- * હીયડા હુંતા તુજ મઇંએ, બીહું ત્રીજઉ નાવઇ કોઇ;
^{૧૪}સંપઇ હોઇં તુ વહિચીઇં, લઇં દુઃખ ન વહિચઇં કોઇ. ૩૯૧
- * જે જડ જડીઇં સજ્જના, નેહ રેહણુ વિલૂધાતાર;
તે જડ કિમ્હઇં ન ઉતરઇ, લખ મિલઇં સોનાર. ૩૯૨

(૧) * તુહ. I તુમ (૨) * તુઝ. (૩) I + જાણું (૪)
* જે કો વહર વાસિ. - I વિહરો. (૫) * જીવે કો વિહર. x
પંજરિકો. (૬) I વહિરો. (૭) + તુમ્હારે (૮) + જાણે. (૯)
+ કિમ્હે. (૧૦) + વિસરે. (૧૧) + ઇકે (૧૨) +, સંભરે.
(૧૩) + ત્રીજુ નાવે. (૧૪) + સપે. (૧૫) + લે (૧૬) + વ-
હિચે (૧૭) + જડિએ. (૧૮) + વિલૂધી તાહ (૧૯) + જડી
કિમ્હે ન ઉતરે. (૨૦) + મિલે.

- * વિરહી પાંજર ખોલ કરિ, વિષ કે ઘોરઈ ઝાડ;
લોકેગે ફૂલ ગુલાલકાં, સો મૂંગલિ ખાડૂં હાર. ૩૬૩
- * દહીં દહીં પુનરપિ દહીં, ઉત્તમ સંઘથી સંગતિ ત્રહિયં;
જળ રસ મિલિયં, તળ રસ ઢલીયં;
દૈવ દૈવ તઈ ખિનુ ઇક કા ન સહિયં. ૩૬૪
- * નીંદ તું નાવઈ ત્રિહું જણાં, કહું કામિણિ કીકાં;
ઘણુ સનેહાં ખહુરણાં, વયર ખટુકવઈ જિહાં. ૩૬૫
- * પાણી તણઈ વિયોગિં, કાદમનું ફાટઈ હી(યું);
તિમ જઈ માણસ હોઈ, સાચા નેહ તું જાણઈ. ૩૬૬
- * માણસ થોહિ માછલાં, સાચા નેહ સુખાણુ;
જુ જલથી કીજઈ જુઆં, નિશ્ચિઈ છંડઈ પ્રાણુ. ૩૬૭
- * જિમ મન પસજઈ ત્રિહું દિસઈ, તિમ જો કર પસરંત;
તો આલંગીહી સજજણાં, કંઠાં ગ્રહણુ કરંતિ. ૩૬૮
- * સંજજનં ગુણુ અંગાર જિમ, હીયડું દજજઈ જેણિ;
અવગુણુ નીર ન સંપજઈ, વિજ વિજજઈ જેણિ ૩૬૯

(૧) + ખોલે ઝાડ (૨) + સેથી. (૩) + તુ (૪) + ખટુકવે.
(૫) + તણે (૬) + જે. (૭) + હોય (૮) + જાણીયેં. (૯)
+ નિશ્ચે છંડ (૧૦) + ખિણિ ખિણે. (૧૧) + જુ. (૧૨) + દૂરિ
પસતા સજજનાં. (૧૩) + કંઠ. (૧૪) + ઝજજે

* વિરહુ જે મજનઇ કરિઉં, તે મઈ કહણુ ન જઈ;

અંગુલ કેરી મુદ્રડી, તે બાહડી સમાઈ.

૪૦૦

ગાથા^૧

* હા હિયયમ મહેસરિય, જલહર મુકંત સુકવારિવ્વ ।

ઠાળે ઠાળે ચિત્તલમાણ, કેળાવિ હજ્જહસિ ॥૪૦૧॥

મુંદરિ એક સદેસડો, મન અંતર ઇમ રાખિ;

મહાકઈ મન જે ફૂડ છઈ, તૂ પરમેસર સાખિ.

૪૦૨

(૧) + મજને. (૨) + મેં (૩) + જાય. (૪) + ય (૫)

* સદેસડુ. I ડો. (૬) * મનિ અતર મ. I અતરિ મ રખિ.

(૭) × જઉ અહા તલ ફૂડ અછઉ. + જુ અહા તલ ફૂડ અછુ.

(૮) × મનિ (૯) × તો I તો. (૧૦) + રિ. - ટ વાસર.

૧ હા હૃદયંગમ મહેશ્વર, જલધર મુક્ત શુક્ત વારીવ ।

સ્થાને સ્થાને પક્કમાન, કેનાપિ દગ્ધોસિ ॥ ૪૦૧ ॥

અર્થ:—હાય હૃદયમાં રહેલા મહેશ્વર ? શું તને કોઈએ દગ્ધો—
દુખિ કર્યો છે કે જેથી મેં મુકેલા પાણિની માફક ઠેકાણે ઠેકાણે કાઢવ
કરી જીવના મોઢામાં મુકેલા પાણીની માફક કરે છે ? અર્થાત્ જે વર-
સાદના પાણિથી ઠેકાણે ઠેકાણે કાઢવ થાય છે તે વરસાદના પાણીના
બિદુઓ જીવના મોઢામાં પડતાં તેનાથી મોતી પાકે છે તેની માફક
એક માણસના હૃદયમાં પ્રેમ સચારી સયોગ સુખ આપે છે અને
એકને પ્રેમ કરાવી પગલે પગલે વિયોગાદિ (કાઢવરૂપ) દુખ આપે છે
તો શું તને કોઈએ દુભાવ્યો છે ? ૪૦૧

વીસરિ ચિત્ત ન વીસરઇ, નિસભરિ અવર ન કોઇ;

જો નિદ્રા ભરિ ભોલવ્યો, તો સુપનંતરિ સોઇ. ૪૦૩

૮ આડા ડુંગર વીંઝવન, ખરે પિયારે મિત્ત;

દેહ વિધાતા પંખડી જિઉ, મિલિ મિલિ આવઈ નિત. ૪૦૪

૮ તે સાજન કિમ વીસરઇ, જે બહુ ગુણુ ભરિયા હોઇ,

વીસારીયા ન વીસરઇ, જઇ સિર વાઢઈ કોઇ. ૪૦૫

૮ દિન ઝુરંતાં નીગમું, રચણુ રોવંતિ વિહાઇ;

સજ્જણુ (વિણુ) જે જીવીયઇ, તે જીવ્યાં સ્યાં માહિ. ૪૦૬

૮ ગોરી થારઇ રૂપ ઊપરિ, હૂં ઉવારૂં જગલોઇ;

મેરઇ મન તૂં ન વીસરઇ, તુજ મન જાણે કોઇ. ૪૦૭

૮ હિયડા ભીંતર દવ બલઇ, ધૂઓ પ્રગટ ન હોઇ;

વેલિ વિછોહયા પાનડા, દિન દિન પીલા હોઇ. ૪૦૮

તું હીજ સજ્જન મિત્ત તું, પ્રીતમ તૂં પરમાણુ;

હીયડા ભીંતરિ તૂં વસઇ, ભાવઇ જાણિ મ જાણિ. ૪૦૯

(૧) * નિશિ. (૨) નીદ કરિ મન ભોલવડ. (૩) + ભોલવુ. (૪) x હોઇ. (૫) = તુ હજિ. (૬) * તુ હજિ મન. (૭) * તું હજિ જાણુ સુજાણુ. (૮) x તુંહી. (૯) * મોરઇ મનિ તુંહજિ વસઇ. (૧૦) I ભાવે જાણુ મજાણુ.

સજ્જન તેરા ગુણુ ઘણા, વસ્યા જી હીયડા માહિ;

રચણુ દીહ ^૩ ન વીસરઇ, જે વરસા સૌ જઇ. ૪૧૦

સજ્જન ^૫ પરદેસે હૂયા, જે દીસંતા નિત્ત:

નયણે તેહ ^૬ વિસારિયા તૂં મ ^૭ વીસરઇ ચિત્ત. ૪૧૧

સજ્જન હું ^૮ તું એકઠાં, અવર મિલ્યા એ લેખિ;

મુજ તુજ ^{૧૦} હીયડા એક છઇ, ભાવે કાઠી દેખ. ૪૧૨

x અરહટ આરણુ માહિ,;

... .., ૪૧૩

I ખહુત કહા હિત હિત લિખું, સંભારે જ્યો સદીવ;

થોડે લિ (ખિયઇ) જાણુજો, તુમ પાસે છે જીવ ૪૧૪

^{૧૨} ઈણુ પરિ સંદેસા ઘણા, લિખિ દીધા તિણુ સાથિ;

તિણુ પંથી કાગલ ^{૧૩} દીયો, કામકંદલા હાથિ. ૪૧૫

(૧) * વસ્યાજ (૨) * રચણિ I રાત (૩) * નવિ. (૪) * સુ. x સહિ (૫) * સજ્જણુ પરદેસિઇ. (૬) * તો, I તો. + તુ. (૭) * ન વિસારે (૮) * સજ્જન હું તુઝ તુઈ મુઝ + સજ્જન હુ તુજ તુ મુકે. I સજ્જન તુ મઝ એક છે — x અવસરિ મિલશાં (૯) I મલાએ લેખ. (૧૦) * હુ. (૧૧) * ભાવઇ કાઠી દેખિ. (૧૨) * ઈણિ. — * જિ. (૧૩) * દીહ. I દીયો. (૧૪) x કામા ગણિકા હાથ.

- અતિ આણુંદ હૂંઈ હૂંયો, સંદેસા સવિગત;
(વાંચી) પ્રીતમ જાણીયો, ઉજેણી સંપત્ત. ૪૧૬
- કામકદલા મોકલઈ, સંદેસો સુ હત્ય;
ઉજેણી નગરી લાણી, ધન ધન માલવદેસ. ૪૧૭
- ૮ સ્વસ્તિ શ્રી આણુંદ મય, સમરૂં સારદ સાર,
ઉજેણી નગરી લાણી, લિખિવા લેખ અપાર. ૪૧૮
- ૮ સુંદર સહજઈ વલહા, સોભાગી સુભગાણી;
સકલ કલા ગુણ મંદિર, સજ્જણ યોગ સુજ્જણ. ૪૧૯
- ૮ કુશલ ખેમ વર્તઈ ઇહાં, ધર્મ તણઈ અહિનાહ;
દિન પ્રતિ લિખવા આપણા, કુશલ ખેમ કલ્યાણ. ૪૨૦
- ૮ પરદેસઈ જે સાજણાં, તાંહ અપૂરવ રીતિ;
હુજ્જણ વયણ નગમો, ધરતા અવીહડ પ્રીતિ. ૪૨૧
- ૮ સમરતાં સાજણ તણે, ગુણે ન આવે પાર;
મિલઉ તખડી હોઈસ(ઈ), જખ કરસ્યઈ કરતાર. ૪૨૨
- ૮ નિસાસા તૂં ભલૈ સરજયો, આવો દુકખ સહ.....;
જો નીસાસઉ સરજત નહી, તો હીયઈ મરંતિ. ૪૨૩
- ૮ તે સુખ જાણઈ નીંદ, સુપને મિલિયે સાજણા;
નેહિ આંખિ ન આવઈ નીંદ, કિહાં મિલવો કિહાં ખોલિવઉ. ૪૨૪

(૧) * હીઅઈ દૂર. x હીઈ + હીયે (૨) * વાંચી મનિ પ્રીતિ જાણીઉ. I વાંચંતા પ્રીતમ તણી. (૩) I સપત્તિ. (૪) * તિણિ હાથાઈ સંદેસ.

- ૮ માણસથી પંખી લલા, અલગા ચૂણે ચૂણુંતિ;
તરવર લમિ સંજા સમઘ, માલઘ આવી મિલંતિ. ૪૨૫
- ૮ પ્રીતમ કેરી વાટ, જોતાં હી દીન નીંગમું;
હીયડુ ન પડઘ ફાટ, કહતાં દીસઘ કારિમું. ૪૨૬
- ૮ કીધઘ ઘણું વિલાપ, તન મુરખ કાં સુંહુવઘ;
કાગલ તણુઘ મેલાપ, મન સંતોષજ માનજે. ૪૨૭
- ૮ લિખિવા યઘસું જાણુ, કાગલ મસિ લેઘ કરી;
હીયડો ભમરામઘ તામ, નયણે નીઝરણા વહૈ; ૪૨૮
- ૮ કાગલ કે તા હું લિખું, કે તા લિખું કહું મુખ;
વયણુ વાલ્હાનઘ મિલવા લાણી, વહિલા આવે સયણુ. ૪૨૯
- પ્રીતમ પ્રાણુ આધાર તૂં, મનમોહન ભરતાર;
માધવ (વાચૌ) પ્રેમભરિ, સંદેસા સુવિચાર. ૪૩૦
- કંતા મેઘ તો જાહિરી, નયણુ ગંમાઘ રોઘ રોચે,
હુયાલિ છાલા પડ્યા, નયણે નીર નીચોઈ. ૪૩૧
- પંથી એક સંદેસડો, પ્રીતમ લગિ પહુચાઈ;
જોવણુ કલીયાં મોરીયા, તૂં ભમર ન યઘસઘ આય. ૪૩૨

(૧) + મે તુ જાહરી. * જાહરી x હુંતો (૨) * ગમાયા.
(૩) * હથેલી. I હથેલી. (૪) * ચીર હીર I ચીર નિચોઈ નીચોઈ.
(૫) * હું I હો (૬) * ધીય લગિઈ. (૭) * પુહ. (૮) * ચોવન.
(૯) * મહરિહ. x મોરીહ + મુરીહ. I મોરીચો

- મત જાણે પ્રી નેહ ગયો, દૂર^૧ વિદેસિ ગયાય;
 ખીમણો વાઘે સાજણા, ઉઠો^૨ થાય ખલાંહ. ૪૩૩
- હું કમલોણી કંત વિણુ, જ^૩ જલ વિહૂણી વેલિ;
 વણિજારકી ભાડિજી^૪, ગયો ધુકંતી મેલિ^૫. ૪૩૪
- ૮ જેહસું હસિ મુખ ખોલતે, ઉરિ ચઢે લે તે તેણુ;
 લાલ પિયારે સજજનાં, કીયો દેસાઉર વાસ. ૪૩૫
- ૮ માસ વરસ દિન જો સફલ, ઘડીજ લેખઈ સોઈ;
 સાજણસું મેલાવડો, જિણુ વેલા મુજ હોઈ. ૪૩૬
- ૮ સજજનથી વિસહર લલો, ડંકી જીવજ જેહ;
 નેહ વધઈ દૂરઈ રહઈ, પગ પગ સલઈ સનેહ. ૪૩૭
- ૮ હીયડા ભીતરિ પઈસ કરિ, વિરહ લગાઈ અગ્ગ;
 પ્રિઉ પાણી વિના ના ખુઝે, ખલઈ સલગ્ગિ સલગ્ગિ. ૪૩૮
- ^{૧૧} વહિલો આવે વલહા, નાગર ચતુર સુખાણુ;
 તો વિણુ ઘણુ વિલાખિ ફિરઈ, ગુણુ વિણુ લાલ કુખાણુ. ૪૩૯

(૧) * ગઉ. + ગયુ (૨) I દૂર વિદેસ ગયાહ. (૩) * ખિ-મણુ વાઘઈ. (૪) * ઉછઉહોઈ. (૫) I કુમ. (૬) * જિમ. - I વેલિડી. (૭) I વિણુજારી ખોડીજીયુ. (૮) * ઘાહ જિમ. (૯) + ધુખંતી. (૧૦) I મેલ. (૧૧) * + વહિલુ I વેગો. (૧૨) * આંખી. (૧૩) + ફિરે (૧૪) + જિમ ગુણુ. (૧૫) + મા.

સુપનંતરિ નિત હું^૧ મિલું, જદિ^૨ પ્રતક્ષિ મિલેસ;

તદિ^૩ પ્રી મોતી હાર જૂં, કંઠા ગ્રહણ કરેસ; ૪૪૦

આડા ડુંગર વન ઘણા, આડા ઘણા પલાસ.

તે સાજણુ કિમ વીસરે^૪, બહુ^૫ ગુણ તણા નિવાસ. ૪૪૧

આખડીયાં ડંખર લયાં, નયણુ ગંમાઈ રોઈ;

તે સાજણુ પરદેસડે^{૧૦}, રહ્યા વિડાણી હોઈ. ૪૪૨

ટા પ્રીતમ એક સંદેસડો, દિસિ સજણા સલામ;

જખથી હમ તુમહ વીછડ્યા^{૧૨}, તખથી નીંદ હરામ. ૪૪

પંથી એક સંદેસડો, પ્રી લગિ લે સિદ્ધાઉ;^{૧૪}

જોવણુ હતથી ગુંજયો, અંકુસ લે ઘર આઈ. ૪૪૪

મુખે નીસાસા મેલહીયઈ, નયણે નીર પ્રવાહ;

સૂલી સરિખી સેજડો, તો વિણુ જાણુઈ નાહ. ૪૪૫

(૧) + મિલાં (૨) * યદિ પરતખિ. (૩) * પ્રીય. I પ્રોહિ.

- * સિ (૪) I સો (૫) + વીસરે. (૬) I બિહુ. (૭) I હુઈ.

(૮) ~ ગમાયા (૯) I સો. (૧૦) * દેસડઈ. (૧૧) I વિડાણા.

* વીડાણા (૧૨) I વીછડે (૧૩) * હુ. + ડો I ડો (૧૪) *

લેઈ I પ્રીતમ લગી પહુચાઈ. (૧૫) I જોવન હસતિ મદ ચહયો.

+ જોવન હસ્તી જુ ગડ્યુ. (૧૬) + તું અંકુસ લેઈ ઘરિ આવુ *

આઉ (૧૭) * મુખિ. (૧૮) * મેહલિઈ + મેહલિયે (૧૯) * તું

વિણુ જાણુ. (૨૦) ~ ખયે.

I જિમ સાલૂરાં સરવરાં, જિમ ધરતીમેં મેહ;

ચંપા વરણી વાલહા, ઇમ પાલીજે નેહ.

૪૪૬

૮ કિહાં ચંદઉ કિહાં કમલની, કિહાં દદુર કિહાં મેહ;

વીસારિયા ન વીસરઇ, ગરવાં તણે સનેહ.

૪૪૭

૯ પ્રીતમ તેમ ચીતાર જે, જીમ ચકવીહ નીસ ભાણુ;

હુમ તુમ તખડી વીસસ્યાં, જવ ઊડસ્યઇ પરાણુ.

૪૪૮

ગાથા*

જહ સરડ સુરહિવચ્છો, વસંત માસં ચ કોફલા સરડ ।

વિન્ઝ સરડ ગયંદો, તહ અમ્હમણં તુમં સરડ ॥૪૪૯॥

જહ સરડ સીયરામો, રુપિણિ કહો નલો ચ દમયંતી ।

પવણંજણોવિ અંજણં, તહ અમ્હમણં તુમં સરડ ॥ ૪૫૦ ॥

* યથા સ્મરતિ સુરમિં વત્સઃ, વસન્તમાસં ચ કોકિલા સ્મરતિ ।

વિન્ઝ્યં સ્મરતિ ગજેન્દ્રઃ, તથા અસ્માકં મનઃ ત્વાં સ્મરતિ ॥૪૪૯॥

અર્થઃ—જેમ વાહડો ગાયને સભારે છે, અને કોકિલા (કોપલ) વસન્ત માસને સંભારે છે, મોટા હાથીઓ વિખ્યાયલને સંભારે છે તે રીતે અમારું મન તને સભારે છે ૪૪૯

(૧) I ગોરી સરડ તિનયણો, (ગૌરી સ્મરતિ ત્રિનયન.)

યથા સ્મરતિ સીતાં રામઃ, રુપિણિં કૃષ્ણઃ નલઃ ચ દમયન્તીમ્ ।

પવનજનોઽપિ અજનાં, તથા અસ્માકં મનઃ ત્વાં સ્મરતિ ॥૪૫૦॥

અર્થઃ—જેમ રામ સીતાને સભારે છે, જેમ રૂપણુ રૂપિણિન

પિંડીરં જહ મરિયં, મહ હિયયં જ્ઞણાણ ણવીયે ।

અવગુણ ઇક્કત્તિ પૂજઈ, પઠમં ચિયં નત્થિ તં ઠાણં ॥૪૫૧॥

* જેણ વિના ન હુ જીયં, ઘડિયા અદ્દં ચ અદ્દમદ્દં ચ ।

તેણ વિના ગય કાલો, હા હિયયા વજ્જ ઘડિઉસિ ॥૪૫૨॥

સંભારે છે, અને નલ દમયંતીને સંભારે છે, પવનજય અંજનાને સંભારે છે અથવા મહાદેવ પાર્વતીને સંભારે છે તેવી રીતે અમારૂં મન તને સંભારે છે. ૪૫૦

પિંડિરઃ યથા મરિતઃ, હૃદયં સ્વજનાનાં ગુણવીજેન ।

અવગુણઃ ઇકોઽપિ પૂર્યતે, પ્રથમં સ્વલુ નાસ્તિ તત્સ્થાનમ્ ॥૪૫૧॥

અર્થઃ—જેવી રીતે દાડમ ખીજથી ભરેલું છે તેવી રીતે પૌતાના માણસના અર્થાત્ પ્રીયપતિના ગુણરૂપિ ખીજ વડે મારા હૃદય રૂપિ દાડમ ભરેલું છે તેમાં પ્રથમ તો તે સ્થાનજ નથી કે જેમાં પાછળથી એક પણ અવગુણ પુરી શકાય—નાખી શકાય. ૪૫૧.

(૧) I તાઈ.

યેન વિના ન સ્વલુ જીવિતં, ઘટિકાદ્દં ચા ' ધં ।

તેન વિના ગતઃ કાલઃ, હા હૃદય ઘટિતમસિ ॥ ૪૫૨ ॥

અર્થઃ—જેના વિના જીવન ધડિતો અડધો ભાગ અથવા તેનો પણ અડધો અને તેનો પણ અડધો ભાગ માત્ર રહિ શકે નહીં તેના વિના આટલો વખત ગયો તેથી હા હૃદય! હું સમજી શકું છું કે તું વજ્જથી ઘડેલું છે. ૪૫૨

તુહ નામં ડર ધરિયં, તુહ ગુણગામેણ ગુંફિયા માલા ।

તુહ નામં મહમંતો, જંપંતો વાસરં ગમઈ ॥ ૪૫૩ ॥

* ચિત્તં તુહ પાસટ્ઠિયં, તુહ ગુણસુળીઝ્ઞ સવળ સંતોસો ।

જીહા નામ ગ્રહણેણ, ઇગાદિટ્ટી તડપ્ફડઈ ॥ ૪૫૪ ॥

મા જાણિહિ મિત્ત તુમં, નિસિ વાસર વિસારિસિ સ્વિળમિત્તં ।

જહ ચક્રવયા સૂરં, ચંદં જહા ચકોરેણ ॥ ૪૫૫ ॥

(૧) I ગણેણ (૨) I કીય (૩) I જંપંતિ રત્ત દિવસેણ.

ત્વન્નામં ડરસિ ધારિતં, ત્વદ્ગુણગ્રામેન ગ્રથિતા માલા ।

ત્વન્નામ મહામન્ત્રઃ, જપન્તઃ વાસરઃ ગમયતિ ॥ ૪૫૩ ॥

અર્થઃ—તાર નામ હૃદયમાં ધારેલુ છે તથા તારા ગુણસમુહની મેં માળા ગુંથી છે, અને તારા નામ રૂપિ મહા મંત્ર જપતાં દિવસો જાય છે, અર્થાત્ મન, વચન અને કાયા તારામાં જ આસક્ત થઈ મચ્છેલાં છે. ૪૫૩

ચિત્તં ત્વત્પાર્શ્વસ્થિતં, ત્વદ્ગુણં શ્રુત્વા શ્રવણસન્તોષઃ ।

જીહ્વા નામ ગ્રહણેણ, ઇકા દૃષ્ટિઃ તડપ્ફડઈ? ॥ ૪૫૪ ॥

અર્થઃ—મન તારી પાસે રહેલુ છે, તથા તારા ગુણો સાંભળીને કાનને સંતોષ થયો અને જીભ તાર નામ લઈને સંતુષ્ટ થઈ પરન્તુ એક દૃષ્ટિ તું નજરે નહિ દેખાવાથી તડફડે છે—હુઃખી થાય છે. ૪૫૪

મા જ્ઞાયસ્વ મિત્ર ! ત્વં, નિશિવાસરે વિસારિતઃ ક્ષણમાત્રમ્ ।

યથા ચક્રવાકાઃ સૂર્યં, ચન્દ્રં યથા ચકોરેણ ॥ ૪૫૫ ॥

અર્થઃ—હે મિત્ર ! તું એમ ન બાણીશ કે તને હું વિસરિ-

* નેહો વિ કિજ્જિ, અહિજ્જિ રત્તં સરિચ્છો ॥

અળવરયં ધે । ૧, રંગં છડ્ડે ॥ ૪૫૬ ॥

इ दूरे, चितिय नेहे ॐ आ ।

गजजंति गय मेहा, नचंति भूवलए ॥ ४५७ ॥

જઘશિ જેમ સૂર્યને ચક્રવાક પક્ષિ તથા ચંદ્ર ચક્રાર વડે વિસરાતો, નથી તેમ તને રાત દિવસમાં એક ક્ષણવાર પણ ભુલિ જતો નથી. ૪૫૫.

स्नेहः मयि न कुर्यात्, कुर्याद्रक्त : ।

: , स्वभावरङ्गं न श्रुति ॥ ४५६ ॥

અ. :- કોઈ પણ પ્રકારે સ્નેહ ન કરવો અને કરવો તો લાલ કાસુખીક વસ્ત્ર જેવો કરવો, કે જે હમ્મેશાં ધોવા છતાં પોતાનો સ્વાભાવિક રંગ છોડે નહીં. ૪૫૬

: वसति दूरे, चितित स्नेहेन भवति ।

गजजन्ति मेघाः, मयूराः नृत्यन्ति भूवलये ॥ ४५७ ॥

અ. :- સ્વર્ગન અર્થાત્ પ્રીય મનુષ્ય દૂર વસે છે છતાં સ્નેહથી સહારતાં તે પાસે જ હોય છે કારણ કે આકાશમાં મેઘ ગાળે છે ત્યારે પૃથ્વી ઉપર મોર નાચ કરે છે. અર્થાત્ આકાશમાં દૂર રહેલા મેઘના ગર્જનથી પૃથ્વી ઉપર વસતા મોરો આનંદીત થાય છે તેવી રીતે તમે દૂર રહેવા છતાં તમારું સ્નેહ ગર્જન યાદ થતાં મારું મન આનંદ તથામ છે. ૪૫૭

કમલાણ રવી, કંતો કુમુયાણ ચંદ ચંદણયં ।

તહ સજ્જનાણ નેહો, ન હુ વિહડઈ જાવજીવમ્મિ ॥૪૫૮॥

દૂહા.

I પ્રિત વિછેહા અતિ કઠિન, મત દેજો કિરતાર;

જખકે ઉસ શુન સંભરૈ, તખ નયણ ન ખચૈ ધાર. ૪૫૯

* હું અછઉં અન્નેકસિઉં, પંથી પ્રીઉ કહિજજ;

રહી ન સકઉ તાસ વિણુ, એ અપરાધ ખમિજજ. ૪૬૦

* જિણિધ વનિ પત્ર ન સંચરધ, પંખિ ન બધસિ જોણુ;

તાસ તણા ફલ મોકલિધ, જો તું સજ્જન હોધ. ૪૬૧

* હું રમતી ઘરિ અંગણુધ, અનધ વલી રહિતી સુખવાસિ;

વિરહિ વિયોગિ ન જાણુતી, તધ પાડી દુખપાસિ ૪૬૨

* જીવાડું તુ જીવીધ, સુખ દુખ તહજિ સાથિ;

જન્મ મરણુ વહિડુ નહી, વાંચી જમણુધ હાથિ. ૪૬૩

કાન્ત: કમલાનાં રવી:, કાન્ત. કુમુદાનાં ચન્દ્ર ચાન્દનકમ્ ।

તથા સ્વજનાનાં સ્નેહ:, ન ક્ષલુ વિશ્લિષતિ યાવજીવન્તિ ॥૪૫૮

અર્થ:—કમલોને વહાલો સૂર્ય, અને કુમુદને વહાલુ ચન્દ્રનું ચાન્દનીયુ તેજો તેઓને અસ્ત થતાં દરમાઘ જાય છે અને ઉદય થતાં પ્રગુલ્લિત થાય છે તેવી રીતે પોતાના માણસને અર્થાત્ પ્રીય મનુષ્યને સ્નેહ જ્યાં સુધી જીવે ત્યાં સુધી કદાપિ જુદો પડતો નથી. ૪૫૮

૮ એ પરમારથ પ્રીછિ જ્યો, વાંચી પ્રીતમ લેખ;

પાણી માહિ પલહાવિજ્યો, ધરિજ્યો પ્રીતિ વિશેષ. ૪૬૪

કામકંઠલા મોકલૈ, કાગલ માધવ કાજ;

તિણું પંથી આણિ દીયો, સિદ્ધા સંગલા કાજ. ૪૬૫

I+૮ ઇક અલગાડી દૂકડા, ઇક નૈડાડી દૂરિ;

સંઢેહા સાંજણુ તણા, આવૈ પરખત દૂરિ; ૪૬૬

પંથીડાં દેવલ સરણુ, કે સરવર કી પાલિ;

પંથી હોઇ ક્યામણો, જૂ ચુ પડૈ વિચાલ. ૪૬૭

ચોપાઇ.

એક દિવસ માધવ દુખ થયો, મહાકાલઈ પ્રાસાદઈ ગયો;

મધ્ય રાત્રિ જલહર ગાજ્યો, સાલ્યો વિરહ પ્રેમ-જગીયો. ૪૬૮

(૧) * મોકલઈ. + મોકલે. (૨) + I કાજ. (૩) + શિ.
(૪) + આવી. (૫) * દીઉ (૬) = ધ. = x એ. (૭) x સા-
જણુ. (૮) x આયા (૯) I ચર. (૧૦) * દેહલ (૧૧) I રી.
(૧૨) * જા. I જો. (૧૩) * જિમ જિમ પડ. (૧૪) I અન્ય
દિવસિ. (૧૫) * થયુ I થયો. (૧૬) * મહાકાલ પ્રાસાદિ. (૧૭)
* ગયુ. I ગયો. (૧૮) I રાત્રિ. (૧૯) I ગાજ્યો. + ગાજી.
(૨૦) * સાત્રીઉ. + સાલિઆ. (૨૧) * જગીઉ. I જગીયો.

કામકંઠલા આવી ચીંત, ગાથા એક લિખી તિણી ભીંત;
 ચૂરવ પ્રેમ વિરહ વ્યાપીયો, મકન દાવાનલ તન આવીયો. ૪૬૯

ગાથા. ૧

સો કોવિ નન્થિ સરણો, જસ કહિજ્જંતિ હિયય દુઝવાઈ ૧
 આવંતિ જંતિ કળે, પુનરવિ હિયણ વિલગંતિ ॥૪૭૦॥

ચોપાઈ.

ગાથા લિખી સુતો તિણુ ઠાઈ, ઉગ્યો દિનકર નગરી માહિ;
 કિણુ આહ્વાણુ ધરે ભોગન કરઈ, વિરહુ વિચાર્યો નગરી ફિરઈ. ૪૭૧

(૧) * ચિતિ. (૨) * તિણિ ભિતિ. (૩) * ઉ. + ઓ. I ચો. (૪) I તાપીયો. * તાપીઉ. + ઓ. (૫) I સયણો * સુયણો. (૬) * કહિજ્જામ્મિ. (૭) * ગલણ. (૮) I પુણોવિ તત્થેવ તત્થેવ. (૯) * લિખિ સુતઉ તિણિ. (૧૦) * ઉગિઈ દિનિ નગરી માહિ ભઈ. I દિવસ ઉગે + ઉગિયે. (૧૧) * આહ્વાણુ નઈ ધરિ + આહ્વાણુને. I આહ્વાણુરે. (૩૩) * વિચાપિત.

૧ સઃ કોઽપિ નાસ્તિ શરણઃ, યસ્ય કથ્યતે હૃદય દુઃસ્વાનિ ।
 આગચ્છન્તિ યાન્તિ કળે, પુનરપિ હૃદયે વિલગન્તિ ॥૪૭૦॥

અર્થઃ—તે કોઈ શરણુ નથી કે જેને હૃદયનાં કંઠ સુધી આવી પાછાં જતાં અને વળી પણ હૃદયમાં વળગતાં દુઃખો કહેવાય. ૪૭૦

મહા ૧, ૨ પ્રા ૧૧, તિહાં કિણુ જયઇ સ વિખવા; ૧
 રા દેવ જુહારણુ ૧૨, પ્રલાતિ ૨ જ્યો પુર ધણ. ૪૭૨
 મહાકાલ હર પ્રણમિ કરી, ભમતી દીયઇ ફિરઇ દેહરી; ૩ ૪
 તિતઇ દીઠી નવલી ગાહ, વાં ઇ રાજા મન ઉછાહ; ૫ ૬ ૪૭૩
 હરઇ નગર સહુ કો સુખી, પિણુ એ કોઇ મોટો દુખી; ૭ ૮ ૧૦ ૧૧
 પરદુખ જણુ બિરૂદ માહરો, કહૈ મંત્રીનઇ ઉપચાર કરો. ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૪૭૪
 રાજા એમ વિમાસઇ હીયઇ, એહનો દુખ ભાગો જોઇયઇ; ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧
 મંત્રી કરિ કો ઇસ ઉપાય, ઇમ ત્રેવડિ રાજા ઘરિ જઇ. ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૪૭૫

(૧) * દીઠઇ જઇ દુખ વિપાદ. I દીઠાં જવૈ દુખ વિપવાદ.
 (૨) * આવીઉ. (૩) * દીઇ. + દીયે. I દૈ. (૪) + ફિરે. I
 ફિરી (૫) + ભીતે I ભીતે (૬) + વાંચે I વાંચે. (૭) * નિ.
 (૮) + રે I રૈ. (૯) * રિ. I રૈ (૧૦) + પણિ એકો એ *
 પિણિ (૧૧) * મોટઉ I ટો. (૧૨) * ર I રો (૧૩) * કહઇ.
 I હૈ. (૧૪) + ને I નૈ. (૧૫) * ર I રો (૧૬) * ઇ.
 (૧૭) + સે. I સૈ. (૧૮) * હીઇ I હીયૈ. + હીયે. (૧૯)
 * એહનુ. I એહ. (૨૦) + ભાગઉ + ભાગુ. I ભાગો. (૨૧)
 I જોઇઇ + જોઇએ. (૨૨) I ઇસો કોઇ કરો. * મંત્રી બોલઇ
 કરિસુ. (૨૩) I ચીતવી (૨૪) + જાય.

આધવાનલ^૨ ખીજઈ દિન વલી, સૂતો^૨ તીયઈ ઠામ મન રલી;
 જાગ્યો^૩ રાતિ વિયાપઈ ઠામ, લિખઈ^૪ ગાહ વાંચઈ^૫ તેણ ઠામિ. ૪૭૬

ગાથા ૧

નવરસ વિલાસ સમય, કંઠં ગહિઝળ મુક્તનિસ્સાસં ।

સા રયણી સો ડીહાં, તં દુઃખં સહ્યે હીયે ॥ ૪૭૭ ॥

ચોપાઈ.

સુપ્રભાતિ રાગ તિણ ઠાઈ, આવી વાંચઈ ખીજ ગાહ;

મોટો દુખ નરનઈ છઈ કોઈ, નિરતિ કીયાં વિણ ત્રિપતી નહોઈ. ૪૭૮

(૧) I માધવ ખીજ દિન તે વલી. - + નિ (૨) I સૂતો તિણ ઠામે + સૂતો તીયે ઠામિ મનરલી - સૂતઉ તીઈ. (૩) + જાગ્યો રાતિ વિયાપીઓ * જાગિઉ રાતિ વિયાપિઉ. I ગ્યો, યો. (૪) I માધવ લિખે ગાથા તિણ ઠામ. + લિખે ગાહવલી તીણે. (૫) * વલી તીણિઈ (૬) I રસીયં. (૭) + તિણ ઠાહ (૮) + દુખીઓ છે એ I દુખઈ નરને * મોટઉ દુખી અછઠએ કોઈ. (૯) * તૃપતિ

૧ નવરસ વિલાસ સમયે, કણ્ઠં ગ્રહિત્વા મુક્ત નિઃશ્વાસમ્ ।

સા રજની સઃ દિવસઃ, તદુઃખં શલ્યતે હૃદયે ॥ ૪૭૭ ॥

અર્થઃ—તાજ શૃંગારના આનંદ વખતે જે કંઠ પકડીને અર્થાત્ ગળે વળગીને, વિયોગ થશે તેવો વિચાર આવતાં મુકેલા નિસાસાની તે રાત્રિ, તે દિવસ અને તે દુખ હૃદયમા સાથે છે. ૪૭૭

ત્રીજે દિન માધવ તિણુ ઠામિ, સૂતો નિસભરિ નિદ્રામાહિ;
વિરહુ વિથા સંતાપી દેહુ, ત્રીજી ગાહા લિખી વલી તેહ. ૪૭૬

શ્લોક ૧

કિં રોમિ ક્વ ગચ્છામિ, રામો નાસ્તિ હિતલે ।

કાન્તા વિરહજં દુઃખં, કો વિજાનાતિ રાઘવાત્ ॥૪૮૦॥

ચોપાધ.

માધવ ગયો વિહાણી રાતિ, રામ વલિ આવ્યો પરભાતિ;

ગાથા^{૧૦} વાચનધ દુખ ધરધ, તેડિ પ્રધાન વાત ધમ કરધ. ૪૮૧

(૨) * ત્રીજી દિનિ (૨) * તિણિ. (૩) ૧ ઠાહિ (૪) *
સૂતડિ નિશિ નિદ્રા ભરિ જામ (૫) * વ્યથા + વૃ (૬) ૧ ગાહા
લિખે વલિ એહ (૭) ૧ ઇકો જાનાતિ રાઘવઃ (૮) + ગયુ.
(૯) + આવીઉ ૧ આવ્યો પરભાત (૧૦) ૧ વાચિને બહુ. +
વાચિ મનિ (૧૧) ૧ ઉચ્ચરૈ + ઉચ્ચરે ÷ ઉચ્ચરધ

૧ અર્થ:—હુ શુ કર, કયા જાઉ, પૃથ્વી તલ ઉપર અત્યારે
રામચંદ્ર નથી તો રામ વિના પ્રીય સ્ત્રીના વિરહથી ઉત્પન્ન થએલું
દુખ દ્રાણુ જાણે ૪૮૦

શ્લોક. ૧

અસારે સર્વ સંસારે, વાચાસારં ચ જીવિતમ્ ।

વાચા વિચલિતા येन, सुकृतं तेन हारितम् ॥૪૮૨॥

ગાથા. ૨

૮ અલસાયંતે વહુ સ, જ્ઞણેણ જે અક્ષર સમુદ્ભવિયા ।

તે પથર ટંકુકીરી, યજ્વનહુ અન્નહા હંતિ ॥૪૮૩॥

૧ અર્થઃ—સર્વ અસાર સંસારમાં જે સત્યવચનીતા છે તેજ જીવિત છે જેની વાચા બદલાઈ ગઈ તેણે સુકૃત ગુમાવ્યું જે. ૪૮૨.

(૧) * + ૨ અસારસ્ય શરીરસ્ય, વાચાસાર મુદાહૃતા ।

વાચા વિગલિતા येन, जीवितं तेन हारितम् ॥

અર્થઃ—અસાર શરીરની વાણી સાર કહેતી છે જેણે વાણી બદલી તેણે જીવિતવ્ય ગુમાવ્યું છે.

૨ આલસ્યન્તે વહુઃ સજ્જનેન યે અક્ષરસમુચ્ચરિતાઃ ।

તે પાષાણટંકોત્કીર્ણાઈવ ન ચ્છલુ અન્યથા ભવન્તિ ॥૪૮૩॥

અર્થઃ—વચન બોલવામાં અત્યંત આળસુ અર્થાત્ થાણુંગ થોડું બોલનારા સજ્જનોએ જે અક્ષરો બોલનાર રીતે ઉચ્ચાર્યા તે કોતરેલા પથરની માફક બીજી રીતે નિશ્ચયે કરીને થતા નથી અર્થાત્ સજ્જનનું બોલેલું કદી ફરતું નથી. ૪૮૩

શ્લોક ૧

શિ યો યાતુ, યાતુ નાવિન : ૧

સ્વયમેવોક્તા, યાતુ શાશ્વતી ॥ ૮ ॥

૧૨

૮ ન ઝવ્વર પૂરણમ્મિ, સ્મત્યા તેહિં ન જાયડ ।

મત્યા નરપર, ઉવયારમ્મિ હિં ન વિ ॥ ૮૫ ॥

ચોપાઈ.

રાજા મનિ ચિંતા અતિ ઘણી, નિરતિ કિસી હિવ દુખિયા તણી;
પડહ વજાચો નગર મઝારિ, લહસઈ જિઠો દુખી નર નારી. ૪૮૬

૧ અર્થ:—રાજ્ય ભગ્યો, લક્ષ્મી ભગ્યો, તથા નાશવંત ગ્રાણુ પણ
ભગ્યો પરન્તુ મેં પોતે ઉચ્ચારેલી અવિચલ વાણી ન ભગ્યો. ૪૮૪

૨ ન ચ ઉદરપૂરણે મ : તૈઃ કિમપિ ન જાયતે ।

અસમર્થાઃ યે નરપર ઉપકારે તૈઃ ન કિમપિ ॥૪૮૫॥

અર્થ:—પેટ ભરવામાં જોયો સમર્થ નથી તેઓ વડે કાંઈ પણ
ચઈ શકતુ નથી અને જોયો પારકા ઉપર ઉપકાર કરવામાં અસમર્થ
છે તેઓ વડે કાંઈ પણ નથી. ૪૮૫

(૧) * અતિચિતા (૨) * કશ્ચણિ. (૩) I દુખિયૈ. (૪)
* વજાવિઉ x વજાવધ નગરિ + વજાવિઓ I વજાવૈ. (૫) * લહ-
સિઈ દુખી જિઠો + લહસિઓ. I લહસૈ દુખિયો જિઠો.

લાખ દીનાર દીયું^૧ તસુ દાન, પૂછ્યું^૨ એહ વાત પરધાન;
 પડહું^૩ વાજતો આવ્યો જિહાં, નગર નાયકા પાડો^૪ તિહાં. ૪૮૭
 દૂહી.

ગણિકા ભોગ વિલાસની, પડહો^૫ છવિયો આઉ;
 દુખીયો નર હું લહિ દીયું^૬, સાંભલિ વિક્રમ રાઉ. ૪૮૮
 સોલ શૃંગાર સજી કરી, ચીંતઈ બુદ્ધિ ઉપાય;
 મહાકાલ પ્રસાદ નિસ, છાની રહિસું^૭ જાઈ; ૪૮૯

ચોપાઈ.

શ્રુતિ પડી માધવ પણિ^૮ તિહાં, આવી સૂતો^૯ ગાથા જિહાં;
 જણા પુરુષ સૂતા તિણું^{૧૦} કામિ, ગણિકા જોવે^{૧૧} કરિ અનુમાન. ૪૯૦

(૧) * દીઉ તસ (૨) * પહુ વજનવન. + પહુ ઇયવાતિ.
 I પુછે એહવી. (૩) * વાજતું આવિઉ તિહાં. I વાજતો આવ્યો
 જિહાં. (૪) + પહિઉ x પાડઉ I પાડે જિહાં - * છી (૫)
 + * પડહઉ છવિઉ આય I પડહો છવિયો આઁ. (૬) * દુખીઉ
 હું નર લહી દીઉ. + દુખીઓ I દુખીયો. (૭) * દીસું (૮)
 * સાંભલિ. (૯) * રાય I રાઈ (૧૦) + * સિશુગાર સારી.
 (૧૧) + * ચિંતવી બુદ્ધિ ઉપાય I ચિતૈ વિવિધ (૧૨) + * નિશિ
 I નિસિ (૧૩) + જાનઈ + જાને. (૧૪) * I + કાય. - I
 રાત્રિ (૧૫) * પુણિ I પિણ (૧૬) I સુતો * સુતઉ (૧૭)
 I તિણિ કામ. * સ્થાનિ x કાણન. (૧૮) જોવન. + જોવે
 I જોવૈ - * નિ.

આગ જેમ તન ઉન્હો સાસ, મોટે સરી મૂકે નીસાસ;
 ગાણુકા આઘી છાની જાઇ, હીયંડા ઉપરિ મૂકઇ પાઇ. ૪૮૧
 જેહુ નઇ મનિ તન નિવસઇ કોઇ, રાતિ દિવસ નિદ્રાભરિ સોઇ;
 માધવ જાણુઇ વિરહી કાયે, એ છઇ કામકંદલા પાઇ. ૪૮૨
 થાધવ જોલે નિંદ મજારિ, સાંભલે કામકંદલા નારિ;
 હીયા થકી પગ પાછો કરો, પીન પયોધર સામાધરો. ૪૮૩
 ભોગ વિલાસની જાણી વાત, આવી રજા પાસિ પ્રભાતિ;
 માધવ ગાહુ લિખઇ નિત ભીંત, કામકંદલા રાતો ચીત. ૪૮૪

શ્લોક ૧

* આકારૈ રિજ્ઞિતૈર્ગત્યા, ચેષ્ટયા ભાષणेન ચ ।

નેત્ર વક્ત્ર વિકારેણ, જ્ઞાયતેઽન્તર્ગતં મનઃ ॥ ૪૯૫ ॥

(૧) * અગનિ જિમ તનુ ઊહનું જાસ. (૨) * મોટઇ સ્વરિ મુકઇ. + મોટે સ્વરિ મુકે. I મોટૈ સ્વર. (૩) * આવી છાની થાઇ. (૪) I માધવરૈ હિયે મુકે પાય. + મુકે પાય (૫) * તનિ વસઇ જે - * સિ - * ઇ (૬) * એ કામકંદલા પાયજ હોય. - * ય. - I ર. - * લિ. (૭) * થીકા પગ પાછો કર. + થીકા (૮) * સાહમા ધર * આઘો ધર. (૯) I નવી નિત * નિંત નીતિ (૧૦) * રાતિઉ ચીતિ I રાતો ચિત.

૧ અર્થ:—શરિરના આકારથી, ગતિથી, ચેષ્ટાથી અને બોલવાથી તથા આંખ અને મુખના વિકારોથી અંતર્ગત મન જાણાય છે. ૪૯૫

ચોપાઇ.

^૧જાણ્યો માધવ ^૨વિમ્બ વિચાર, ^૩તિહુ નઈ દીધા લાખ દીનાર;
^૪હરખતિ સલા મિલિ ^૫વીનવઈ, એહનો દુખ ભાજિરયઈ હિવઈ. ૪૯૬

વસ્તુ.

એણુ અવસર એણુ અવસર વિઠંભાદિત્ય,

^૭સેવક મેહિહિ ^૮તેડાવીયો, માધવાનલ આપ પાસઈ,

^૯સાર સિહાસણે ^{૧૦}ખઈસારી, વાત સહુ પૂછઈ વિલાસઈ,

^{૧૧}ર મૂરખ ^{૧૨}કિણુ કારણઈ, ^{૧૩}લુખધો વેસ્યા જીવ,

^{૧૪}મનવંછિત ^{૧૫}તુજ નઈ દીયું, રહિ તૂં ઇહાં ^{૧૬}જીવ. ૪૯૭

(૧) * જાણિઉં I જાણી. (૨) + તણો * તણુઉ. (૩)
 + તેહને દીધા. (૪) * હરખિત. - + મ. (૫) + વિનવે I વિનવે.
 (૬) * એહનું દુ.ખ ભાજિસિ હવઈ. + હવે. I એહનો દુ:ખ
 ભાજિરયે હિવે. (૭) I મુકી તેડાવીયો. + મેહલિ તેડાવિયો. * મે-
 હલિ તેડાવિઉ (૮) * ખઈસારી સંધાસનઈ + એસારી સંધાસને
 I એસારિ સંધાસને (૯) I સવિ. (૧૦) I પુછે વિલાસે + પુછે
 વિલાસે. (૧૧) * કિણુ કારણઈ (૧૨) + I કારણે (૧૩)
 * લુખધઈ + લુખધો I લુખધો વેસ્યા ચિત્ત (૧૪) I * વનિતા
 દીઉં (૧૫) * સદૈવ

ચોપાઠ.

માધવ આય લણ્યો દીર્ઘા , રાજ કીયો પંચરંગ પસા ;
 વનિતા તનઈ વિરહ તન દુખી, હું તુજ કરિસું નિશ્ચય સુખી. ૪૯૮
 ઈણે ઉજેણી નગર મઝારિ, તાહરઈ મન માનઈ જે નરનારિ;
 તે પરણાવું તાહરઈ કાજિ, કરિ આણુંદ માહરઈ રાજિ. ૪૯૯
 વેસા તણે કિસો વેસાસ, દોરા પાખઈ પાડ પા ;
 કૂડ કપડ માયા કેલવઈ, મુગ્ધ લોકના મન લિવઈ. ૫૦૦
 રાતી દીયઈ નાંતા લલ, વિરતી હુઈ વાધણિ વિકરાલ;
 રાતી વિરતી બિહુ પરિ હહઈ, કવિયણ કરવત સમવડિ કહઈ. ૫૦૧

(૧) I આયુ ભણે દીરધાય. * આવી ભણિઉં દીધાય. x દી-
 રધા આહિ. (૨) I રાય કીયે પંચંગ પસાય + રાય કીઉ પંચાંગ.
 (૩) + તણે વિરહિતું. * તણુઇ. (૪) I નિશ્ચયે કરિસું. * નિશ્ચય
 કરિસયઉં x કરે. (૫) * + ણિ. (૬) + તાહરે મનિ માને જે
 નારિ. I તાહરે મનમૈ. (૭) * પરણાવઉં. (૮) I જ. (૯) I આ-
 ણુંદ તુ. (૧૦) * વેશ્યા તણુઉ કિસિઉ વૈસાસ. (૧૧) I તણે
 કિસો. (૧૨) x વિસાસ. (૧૩) I ડો. (૧૪) I પાખે પાડે.
 + પાખે પાડે. (૧૫) + * I ટ. (૧૬) + કેલવે I કેલવે. (૧૭)
 + I મુગધ. (૧૮) + વે. I વૈ. (૧૯) * રાતિ દીઈ અનંતા.
 + રાતી દીયે. I રાતે દીયે. (૨૦) I હુવે વાધણુ. + * વાધિણિ.
 (૨૧) I હે. + હે - I ડ. (૨૨) I હે.

કવિત્ત.

- ૨ જળ સુણિ જઈ તવ કોડિ લાખ જવ દીસઈ નયણે;
 તખડી લહઈ સહસ્ત્ર મૂંધ જવ યોલઈ વયણે;
 કર ગ્રહીય સઉ સાત પંચસય સેજઈ ખઈઈ;
 અર્ધા અર્ધ પંચંધ મૂંધ જવ લાગઈ કંઠઈ;
 નાર ચીર સેજઈ રમઈ વયણ ખિલસ ઊચરઈ;
 કંઠપર્પ દર્પ જળ જડ પડઈ તવ મૂંધ કવડી ન લહઈ. ૫૦૨
- ૨ ખિણુ એક રહિ હો મયણુ નઈણુ દુઈ કળજલ સાર;
 ખિણુ એક રહિ હો મયણુ ઉરહ કંચુઉ સમારઉ;
 ખિણુ એક રહિ હો મયણુ પાય પાઘલ ભરિ વલઉ;
 ખિણુ એક રહિ હો મયણુ ઉરહ એકાવલિ ઘલઉ;
 ઓરહ ઓરહ મયણુ તન મન દહન કુસુમ કેસ ગય કુલી;
 તડવડ વડક ઉર કંચુઓ મુંધ દિવસઈ પળજલી. ૫૦૩
- ૨ કુસુમ સેજ પદ્મરો માગ ચાહઈ ઉનમંતી;
 ઉર જંકર થર હરઈ વયણુ યોલઈ દૂઈ ચિત્તી;
 કામ ખાણુ સંગ્રહઈ અનંગ દિન તન સંતાવઈ;
 પ્રથમ મનિહ પયાસ ચીર ચંદ્રણુ નવિ લાવઈ,
 ભેટીયઉ મનોહર હે સખી અહિ રડસણુ કંકણુ;
 અહણુ અહઅહઅહઅહઅહ અહણુ મુંઈ ઇમ ગ્રે મયણુ ૫૦૪

મા ૧

૮ ચાલંતી કોમલ લયા, ધરણિ ટે વહસિ િં વાલા ।

નિવડણ નહમજ્ઞેણં, પિયં ગેણં ડિયં અહરં ॥૫૦૫॥

૧ તિ , ધરણિ ટે વહસિ ।

નિપતન મધ્યેન, પ્રીયસજ્ઞેન સ્વણિડતં ધરમ્ ॥૫૦૫॥

અર્થ:—શ્રાવણ માસનો સમય છે વરસાદ પડી રો છે તે સમયે સોળ વર્ષની બાળાને ધ્રુળતી જોઈને કોઈ તેની સખિએ પુછ્યું કે—હે બાળા ? પૃથ્વીતલ ઉપર કોમલ વેલડીની માફક ધ્રુળતી તું શું વહન કરે છે ? ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે આ શ્રાવણ માસમાં આકાશ-માંથી પડતાને અર્થાત્ વરસાદને તથા વહાલાના સમાગમથી ખંડિત થએલા—કપાએલા હોઈને અર્થાત્ તે શિવાય શરિરને ઢાકવા પુરતુ વસ્ત્ર પણ નથી તો ધરાણી તો વાત જ શી કરવી. ૫૦૫

આ કથનનું રહસ્ય એમ સમજાય છે કે પતિ શિવાય બીજાના પ્રેમપાસમાં પડેલી સ્ત્રીને પતિએ કા મુકવાથી નિરાધાર થતાં તે ક્યાંય માર્ગમાં જ ઉભી છે અને સમય શ્રાવણ માસનો હોવાથી ઓચિંતો વરસાદ આવતાં તે બિંબાદ જઈ થરથર ધ્રુળ રહી છે પરન્તુ પોતાના પ્રેમપાત્ર તરફના સુખનુ સ્મરણ કરી રહી છે. કવિનો અત્રે આ સુક્ત મુકવામાં પ્રેમનું પ્રાબલ્ય અને રૂપ મોહકતાનું ફળ, એમ એક કાંકરીથી બે પક્ષિને મારવાની ચતુરાઈ જરી યુક્તિ છે. શારિ-રીક સુખમાં મુગ્ધ થએલી સ્ત્રી પોતા ઉપર આવી પડેલી આપત્તિઓ તરફ બેદરકાર છે, જ્યારે બીજી બાજુ રૂપ મોહનું શું ફળ છે તે જણાઈ આવે છે કે શરીર ઉપર વસ્ત્ર પણ પુરતાં રહેતાં નથી.

કવિત્ત.

૮ દસ સહસ્ર સિંહ દસ વીસ નયણુ ભુજકંડ વીસ વીસ તંબોલ;
 અધર રસ વીસ પયોહર વીસ ખંલ અહિમત્ત કમલ ફલ;
 તિન્ન સયનઈ ઇકવીસ દસણુ જલ હલ્યો સુઉજલ દસનાઈય;
 મુગટ ગલિ હાર દસ દસ દસ વંદણુ તિલવણુ ભુવનકંડ કવિ-
 ઉચરઈ દેખિ લંભર ભુદ્ધી રમણુ. ૫૦૬

દૂહા.

- ૮ નર નારીના અંગનઉ, મ કરિસ્યઉ કોઈ વેસાસ;
 કામ આહેડી જગિ લમઈ, સ્ત્રી માંડ્યઉ છઈ પાસ. ૫૦૭
- ૮ નર નારી તુરંગમ, જે વેસાસ કરંતિ;
 કહઈ કવીસર અપ્પડા, બૂલા ઘણું લમંતિ. ૫૦૮
- ૮ ટાલઈ આંસુ ખિણુ હસઈ, ખિણુ એક મધુરિ વાણી;
 કસક કરઈ ખિણુ એક રમઈ, અકલ રૂપ નિર્વાણ. ૫૦૯

ચોપાઈ.

ઈકે લોગવઈ અવર ચિત ધરઈ, બોલઈ અવર અવર મન હરઈ;
 દોસ લેઈ અવરાં સિર દિયઈ, અમી છંડ વિસનઉ રસ પીયઈ. ૫૧૦

(૧) * એ. (૨) + વે. I વે. (૩) * તિ. (૪) + ર I રે.
 (૫) I લે. + લે. (૬) I ચિત કરે. (૭) + ર. (૮) + રિ. દીયે
 * દીયે. (૯) * અમીય છંડી વિસનુ: રસ પીય.

ગરથવઠં કોઢી નર હોઈ, કામદેવ પરિ રાખઈ સોઈ;
 લાખ વરસનો અવિહૃત નેહ, ખૂટો ગરથ દેખાડઈ છેહ. ૫૧૧
 બાણિ પતંગ કસુંભા રંગ, તિસો ગણિકા તણો પ્રસંગ;
 રે માધવ તૂં સુંદર દેહ, વેશ્યા સાથે કિસો સનેહ. ૫૧૨

ગાહા ૧

સવ્વંગરાયરત્તં, વાહિં કળવીરકુસુમસારિચ્છં ।

મજ્ઞો રંગ નિરત્થં, વેસા હિયયં પતંગુવ્વ ॥ ૫૧૩ ॥

૮ વેસા કવડ સંપૂરિયા, મળસિ નેહ રહિયા ણં ।

અત્થરહિયં ન ઉચ્ચરઈ પત્થર ઝં કામદેવોવિ ॥૫૧૪॥

(૧) + * વંત (૨) * પરિહ. (૩) * નુ. I નો (૪)
 * ખૂટઈ ગરથિ. (૫) + દિખાડે I દિખાડે. (૬) * કસુંભા (૭)
 * તિસિહ ગુણિકા. I તિસડો + તણો. (૮) * સાથિયં કિસિહ.
 I ગણિકા સાથિ તણે

૧ સર્વાંગરાયરત્તં, વાહિઃ કરવીર કુસુમ દશમ્ ।

મધ્યે રક્ષાનિરસ્તં, વેશ્યા હૃદયં પતન્નુ ઇવ ॥ ૫૧૩ ॥

અર્થઃ—અહારથી કણેરના પુલ જેવાં, સર્વ અંગો રાગથી રંગા-
 એલાં અને પતંગીઆ રગતી માફક અંદરથી વેશ્યાનું હૃદય પ્રેમથી
 રહિત હોય છે. ૫૧૩

૨ વેશ્યા કપટ પૂરિ , મનસિ સ્નેહ રહિતા નનુ ।

અર્થરહિતં ન ઉચ્ચરતિ, પાપાણં યત્ કામદેવોઽપિ ॥૫૧૪॥

અર્થઃ—વેશ્યા કપટથી ભરેલી છે અને નિશ્ચયે કરીને હૃદયમાં

૮ ૧૬વાલમ્બિ નિવસિયો મુત્તિ દુરા મંડયા જામ ।

વેસાકંઠ અવાળો, વિગરજ્ઞા રજઓ રમડ ॥૫૧૫॥

૨૧ ગણઈ રૂપવંતં, ન કુલિણં ણેઅ સવ્વસંયત્તિઅં ।

વેસા વાહિ સરિસા, જત્ય ફુલં તત્ય ગમ્મડ ॥૫૧૬॥

તે સ્નેહ રહીત છે. કામદેવ જેમ પત્થરને અસર કરતો નથી તેમ
વેસા વિનાના માણસને વેશ્યા બોલાવતી પણ નથી. ૫૧૪

(૧) * વાનર. - * ફલં.

૧ કપાલે નિવસિતઃ, મૌક્તિકઃ જઙ્ગામણ્ડિતઃ યાવત્ ।

વેશ્યા કણ્ઠં અજ્ઞાનઃ, વિરક્તા (યાં) રક્તઃ રમતિ ॥૫૧૫॥

અર્થઃ—કપાળમાં રહેતા મોતિથી જાગ મુધી શોભિ રહેલો
અર્થાત આખું શરીર જેનું ધરાણાથી ભરેલું છે એવો અજ્ઞાની વિરક્ત
વેશ્યાના કંઠમાં આસક્ત થઈ રમે છે અર્થાત એટલું સમજતો નથી
કે આ દેખાતી સમૃદ્ધિ ઉપર મુગ્ધ થઈ તે હારિ લેવા માટે સ્નેહ
બતાવે છે. ૫૧૫

૨ ન ગણયતિ રૂપવન્તં, ન કુલિન નૈવ સર્વસંસ્તવિતમ્ ।

વેશ્યા વ્યાગ્રિ સદૃશા યત્ર વૃણં તત્ર ગચ્છતિ ॥૫૧૬॥

અર્થઃ—વેશ્યા રૂપવતને ગણતિ નથી, કુલિનને ગણતિ નથી
અને સર્વને સ્તુતિપાત્રને પણ ગણતિ નથી, રોગ સમાન વેશ્યા જ્યાં
ફેડેલો દેખે ત્યાં જાય છે. ૫૧૬

* ૧૬કં શ્વાઅઈ અવડઅં, વીયં ચ કઢકશ્વ રક્ષિયં ધરઈ ।

અન્નં વંછઈ ચિત્તે, મસાળ સારિછિયા વે ॥૫૧૭॥

એાપાઈ,

માધવ કહે સુણો રાજન, નારી સગલી નહીં સમાન,

તિણ્હુ ભવનમંઈ જોઈ સહી, કામકંઠલા ઉપમ નહીં. ૫૧૮

શ્લોક.

રૈલે રૈલે ન માણિક્યં, નૈત્તિકં ન ગજે ગજે ।

સાધયો નહિ રાવત્ર, ચન્દનં ન વને વને ॥૧૧૯॥

૧. ૧૬કં શ્વાદતિ અવડઅં, દ્વિતીયં ચ કટાક્ષરક્ષિતં ધરતિ ।

અન્યં વાંછતિ ચિત્તે, રમશાન સદશા વેશ્યા ॥૫૧૭॥

અર્થ.—એકને ત્યાં પુરપની માફક (ખેતરમાં કે ઘર ઉપર બનાવટ કરવામાં આવતી પુરપની આદૃતિ જે જનવરોથી ખેતર કે ઘરનું રક્ષણ કરવા માટે કરવામાં આવે છે) પાઈ જાય છે અને બીજાને કટાક્ષથી પકડી રાખે છે તથા મનમાં બીજાને ચાહે છે એટલાજ માટે વેશ્યા મસાળ જેવી છે ૫૧૭

(૧) * કહેઈ મુણ્હિ. (૨) * ત્રિણિ ભુવન મંઈ જોયાં (૩) + મેં.

૨ અર્થ.—પર્વતે પર્વતે માણેક હોતાં નથી, હાથીએ હાથીએ મોતિ હોતાં નથી, સર્વ દેશણે સાધુ પુરો હોતા નથી, અને જગલે જગલે સુખાનાં વૃક્ષો હોતાં નથી. ૫૧૮

દૂહો.

નારી વેશ્યા તંતિ જલ, સર પથર કેડાણુ;

એ સાંતેહી અંધલા, ફેરણુહાર સુબાણુ.

૫૨૦

ગાથા ૧

* કમલાણં કંતગુણા, મધુકરો જાણઈ પરિમલયં ।

છાયાછેઅ વસંતા, સાલૂરા નેવ જાણંતિ ॥૫૨૧॥

૨જો જાણઈ જસસગુણં, સો તસસ આયરં કુણઈ ।

ફલિયં દક્ષારામં, કાકો લિંબોલિઅં ચુણઈ ॥૫૨૨॥

(૧) ~ નરવર્ધ. + નરવે 1 નરવૈ. (૨) ~ સહજિષ્ઠ હુજ. આં-ધલા. (૩) + ઓ.

૧ કમલાનાં કાન્તગુણાઃ, મધુકરઃ જાનાતિ પરિમલકમ્ ।

છાયાછેક વસન્તાઃ સોલૂરાઃ નૈવ જાનન્તિ ॥૫૨૧॥

અર્થઃ—કમળોની શોભા વિગેરે ગુણો અને મુગધીને તેનાથી દૂર વસતા ભમરાઓ બાણે છે પરંતુ તેનીજ છાંયામાં વસતા દેડકાઓ બાણી શકતા નથી. ૫૨૧

૨ યઃ જાનાતિ યસ્ય ગુણં, સઃ તસ્ય આદરં કરોતિ ।

ફલિતં દ્રાક્ષારામં, કાકઃ નિમ્બોલિકં ચિનુતે ॥૫૨૨॥

અર્થઃ—જે જેનો ગુણુ બાણે છે તે તેનો આદર કરે છે, જેમ કાગડો ફળેલા દ્રાક્ષના માંડવાને છોડીને લિંબાડની લીમોળીઓ ચાણે છે—આય છે ૫૨૨

૧ કહં 'ભરિજ્જહ, ઘરદારતોર ^ ।

હરિણીવ્વ જૂહ મટ્ટા અચ્છહ મગં વિલોયંતિ ॥૫૨૩॥

૮ રજો જહ રસેણ રસિઓ, સો પવ્વો તસ અ િય ારિચે ।

મમરો રમહ કમલિણિમિ , ઘુણકીડો સુક્કકટ્ટમિ ॥૫૨૪॥

શ્લોક ૩

વાજિવારણ લોહાનાં, પાષાણ વાસસામ્ ।

નારી પુરુષ તે , અંતરં વૃહદંતરમ્ ॥૫૨૫॥

(૧) * .

૧ કથં ન સંસ્મર્યતે, યસ્ય ગૃહદ્વાર તોરણ નિષન્ના ।

રિણીવ ચૂઃ , અસ્તિ માર્ગં ^લોકયતિ ॥૫૨૩॥

અર્થઃ—તેણી કેમ ન સાંભરે કે જે ઘરના બારણા ઉપરના તો-
રણમાં એકેલી ટોળાંથી બ્રષ્ટ થએલી હરણિની માફક માર્ગ નેતી હોય-
વાટ નોઈ રહી હોય. ૫૨૩

૨ યઃ યદ્રસેન રસિકઃ, : પક્ષઃ તસ્ય અમૃતસદૃશઃ ।

મ્રમરઃ રમતિ મલિન્યાં, ઘુણકીટઃ શુષ્કકાષ્ટે ॥૫૨૪॥

અર્થઃ—જે જે રસ વડે રસિક હોય તે પક્ષ તેને અમૃત સમાન
હોય છે. જેમકે ભમરો કમલિનીમાં આનંદ કરે છે પણ ઘુણકીડો
સુકા લાકડામાં તેને કાચીને આનંદ કરે છે. ૫૨૪

૩ અર્થઃ—ઘોડામાં અને હાથીમાં, લોહામાં અને લાકડામાં,
પથ્થરમાં અને વજ્રમાં, સ્ત્રીમાં અને પુરુષમાં તથા પાણી પાણીમાં જે
અંતર છે તે મોટું અંતર છે—મોટો તક્ષવત—ફેર છે. ૫૨૫

* ૧કેતકીકર પત્રાણાં, જેઘ્યા વ્યાલ કેસરીણાં ચ ।

જૂલં તત્ર ન શૃદ્ધિગત્, પુઞા ૧૩ નુ શૃદ્ધતે ॥૫૨૩॥

હૂહ્.

માધવ વલિ વલિ વિનવડ, સાંભલિ વિદ્ય સ્વામિ:

પરદુઃખ ભંજણુ સાંભલી, આંખો હું ધનુ ઝગિ ૫૨૭

શ્લોક ૨

શ્લોકાર્થેન અહં વક્ષ્યે, યદુક્તં ગ્રંથ કોટિભિઃ ।

પરોપકારઃ પુણ્યાય, પાપાય પરપીડનર્ ॥૫૨૮॥

૩કિં તેન જાતજાતેન, યસ્યાત્મા દુર્ભરોઢરઃ ।

સમર્થો નોપકારાય, તેનાપિ જનિતેન કિં ॥૫૨૯॥

(૧) + હુ આંખો તિણિ. (૨) I પૂર્વ.

૧ અર્થઃ—કેતકી, કીરણો, પાંદડાંઓ, વેળ્યા, સપ અને કેસરિ સિંહ તેઓનુ મૂળ ગ્રહણ ન કરતાં ગુણોજ ગ્રહણ કરવા. ૫૨૩

૨ અર્થઃ—કોહો ત્રથો વડે જે કશું છે તે હું અડધા શ્લોકમાં કહિશ કે પરોપકાર કરવાથી પુણ્ય માટે થાય છે અને બીજાને દુઃખ કરવું તે પાપ માટે થાય છે. ૫૨૮

૩ અર્થઃ—તેઓના પેદા થવાથી શુ ? કે જેઓ પોતાનું પેદા દુઃખથી ભરતા હોય, અને જે ઉપકાર કરવામાં પણ સમર્થ નથી તેના જન્મવાથી પણ શું. ૫૨૯

ફૂંડી.

વલતો વિક્રમ ઈસ કહુઈ, સહી સાચીઈ મન માનિ;
કામકંઠલા મેલવું, તો મુજ વદન પ્રમાણ.

૫૩૦

ગાથા ૧

૮ સરવર મૂલં વડિયં, અંકુરં ઉત્તમેહિં પડિવન્નં ।

પદમં વીય અરુણવં, પચ્છાગેગરુવં વરં ॥ ૫૩૧ ॥

I રજનાળ વીયં વીયાળ ચંદં, સુપુરુસેહિં માસિયં વયણં ।

પદમં લહુયં ચ લહુયં, પચ્છ ગરુયં ચ ગરુયં ચ ॥ ૫૩૨ ॥

(૧) * તુ. (૨) * સાચ કરિ I તો સાચો માનિ (૩) * તઉ મુજ વચન પ્રમાણિ. (૪) x વાય.

૧ સરોવરે મૂલં પતિતં, અંકુરં ઉત્તમેઃ પ્ર પન્નમ્ ।

પ્રથમં ત્રૈવ અતિસૂક્ષ્મં, પશ્ચાદનેકરૂપં વરમ્ ॥ ૫૩૧ ॥

અર્થઃ—સરોવરને કાંઠે પડેલા અંકુરાની માફક ઉત્તમ માણસોએ કબુલેલુ વચન પ્રથમ અતિ સૂક્ષ્મ હોય છે પરંતુ પછીથી મોટું અતે શ્રેષ્ઠ થાય છે. ૫૩૧

૨ જનાનાં દ્વિર્ત દ્વિર્ નાં ચન્દ્રઃ, રુષૈઃ માષિતં વચ

પ્રથમં લઘુકં ચ લઘુકં, પશ્ચાદ્ ગુરુકં ચ ગુરુકં ચ ॥ ૫૩૨ ॥

અર્થઃ—મનુષ્યોને બીજ આતંદનુ મૂળ છે અને ચંદ્રને બીજ

શ્લોક ૧

અમોઘા સરે વિદ્યુ- દેવ નિશિગર્જિતદ્ ।

અમો । (હિ) સતાં વાણી, અમોવં દેવદર્શનદ્ ॥૧૩૩॥

દૂહા.

અંદા વદની બહુ ગુણી, જે પખવસ વિમુદ્ધ;

મન હરણી ચિત રંજણી, મિલે વિધાતા મુજ. ૫૩૪

ચોપાધ.

અપછર તણી કહી સહી વાત, સાંભલિ રાગ જગે વિખ્યાત;

પરદુખ ભંજણ ગિરૂદ તાહરો, હિવ એ દુઃખ ભાંજે માહરો. ૫૩૫

વૃદ્ધિ થવાનું મૂળ છે તેવી રીતે સત્પુરુષોએ કહેલું વચન પ્રારંભમાં નાનામાં નાનું હોવા છતાં પછી તે મોટા કરતાં પણ મોટું થાય છે. ૫૩૨

(૧) * બિપખિ. (૨) * મેલિ. I મેલ. (૩) * હુ I તખ
(૪) * સંભલિ. (૫) * ગિ (૬) * તાહરઉ. (૭) * ભંજઉ
માહરઉ.

૧ અર્થ:—દિવસે થએલી વિજળી નિષ્ફળ ન થાય, રાતનો ગડગડાટ નિષ્ફળ ન થાય, સંત પુરુષોની વાણી નિષ્ફળ ન થાય અને દેવનું દર્શન નિષ્ફળ ન થાય. ૫૩૩

હા ૧

વિરલા જાણંતિ ગુણા, વિરલા પાલંતિ નિદ્રા િં .

વિરલા પરકજ્જકરા, પરદુઃખે દુઃખિવ્યા વિરલા ॥૫૩૬॥

ચોપાદ.

અવિહ્ન^૧ મન માધવનો નેહ, ભાગૈ^૨ સુખ જોવે જહ એહ;

ચતુરંગ કટક એકઠો^૩ કરી, આલ્યો^૪ વિક્રમ નગરી ભણી. ૫૩૭

માધવ કટક સકર સંજુતી, આલ્યો^૫ નગરી કામાવતી;

દલ ઉતર્યો^૬ નગર ગોધર્ય^૭, રાજા બિહુ^૮ પરિખ્યા કર્ય^૯. ૫૩૮

૧ વિર ૧: જાનન્તિમુણાઃ, વિરલા: પાલયન્તિ નિર્ધનસ્નેહમ્ ।

વિરલા: પરકાર્યકરાઃ, પરદુઃખે દુઃખિતા વિરલા: ॥૫૩૬॥

અર્થ:—ગુણ જાણનારાઓ દુર્લભ છે, નિર્ધનની સાથે સ્નેહ જાળવી રાખનારાઓ દુર્લભ છે, બીજાનું કામ કરનારાઓ દુર્લભ છે, પારકાના દુઃખે દુઃખિ થનારાઓ દુર્લભ છે. ૫૩૬

(૧) * નિવર દેખિ માધવનુ. x નિવડ (૨) * ભાગવું દુખ જોઈ જઈ. + ભાગતુ. (૩) * એકઠે. + એકઠું I ઠો. (૪) * આલિઉ. + આલ્યો. I લ્યો. (૫) * આણુદ ધરી. (૬) * સહિત કટક સંયતિ I કટક સહિત. (૭) * આવિઉ. I આયો. (૮) I પુહુપાવતી. (૯) * ઉતરિઉં I ચો. (૧૦) * ગોયરિઈ. I ગોયર. (૧૧) I બિહુની. (૧૨) + કરં.

રાજા મનિ ચોટો સંદેહ, ધયાં બિહુનો જોવું નેહ;
 સાર્વ કિ નાકારિમી નારી, છાનો આવ્યો નગર મઝારિ. ૫૩૬
 એકાકી આવીયો વિમાસિ, કામકંદલા નથ આવાસિ;
 જાણ્યો એ કો પુરુષ પ્રધાન, તિણિ ગણિકાઈ દીધો માન. ૫૪૦
 ગીત વિનોદનથ નાટક કલા, રાય રંજવંઈ કામકંદલા;
 નવ રસ ભોગ વાંછના કરઈ, તેડુ વાતનિ ઇચ્છા નવિ કરઈ ૫૪૧
 દૂહા.

^{૧૩} વિણ દીકઈ સૂર સિડઈ, કાયર કંપઈ તેણ; ^{૧૪}
^{૧૫} વાલિ સખી સમજાવિ પ્રિય. ^{૧૬} હૂં ^{૧૭} તો રંધી તેણ. ૫૪૨
 ટ I સમજાવો સમજઈ નહીં, કોઈ અંગ સુહાઈ; ^{૧૮}
 મથ મત્તા મંજરિ જ્યું, કહઈ તો આઉ આઉ. ૫૪૩

(૧) * મોટક. I ટો. (૨) * ઇલાં બિહુ નહ. x એહ બિહુનો
 (૩) * જાનકિ આવીકિ + જાનો આવીઓ. (૪) * આવીકિ. +
 આવીઓ. I આવ્યો. (૫) x પુહુ કામકંદલા પાસિ (૬) * જા-
 ણ્યકિ. x તિણિ ગણિકાઈ. (૭) I કોઈ. (૮) x જાણી દીધો અતિ
 બહુ માન. (૯) * દીધઈ. - + ચેં + દીધું - x ટિ. (૧૦) I
 રંજ્યો. + રંજવે. - x વં (૧૧) I સોભા વજા કરે. (૧૨)
 * વાતનુ મનિ નવિ ધરઈ. I સુરતિ વાત ઇચ્છા નવિ ધરે (૧૩)
 * જિણિ. (૧૪) * જોણિ + જિણિ. (૧૫) * ચા (૧૬) I પ્રીકિ.
 (૧૭) * તકિ ઋદ્ધિ તેણિ. + તુ. - I ચો. - I જૈ. (૧૮) I
 કોઈક (૧૯) I સુભાવ. (૨૦) I મંજર જ્યું.

ગાહા. ૧

* વસિષ્ઠ તમ્ગલોર, ગંધં ગૃહિત્વ પારિજાતસ્ય ।

રે ભ્રમરા ? કિં ન લજ્જસિ, ચુંવંતો કચર કુતુમાર્હિ । ૫૪૪ ।

દૂહા.

૧ સેજિં સૂતા કવણુ ગુણુ, ;

... ; ૫૪૫

ચે. પાઠ.

સંગતિ 'પાખદં' કામકંઢલા, બીજી સંહિ દેખાડી કલા;

રાગ રાતિ વસંઠ આવાસ, વાત એ પૂછઠ તસ પાસ. ૫૪૬

દીસઠ અતિ સુંદર તુજ દેહ, નવ યોવન રૂપે સસનેહ;

ડીલ તણી ન કરઠ કોઈ સાર, નવિ પહિરઠ સોલહ શૃંગાર. ૫૪૭

૧ ઉપિત્વા સ્વર્ગલોકે, ગંધં ગૃહિત્વા પારિજાતસ્ય ।

રે ભ્રમર ! કિં ન લજ્જસિ, ચુસ્વન્તઃ કરીર માનિ ॥ ૫૪૪ ॥

અર્થ:—હે ભ્રમરા ? સ્વર્ગ લોકમાં રહિને તથા દેવતાઈ વૃક્ષના પુષ્પોની સુગંધ લઈને ફેરડાના ફુલોને ચુંબન (ચુસતાં) કરતાં લખતો નથી શું ? ૫૪૪

(૧) * હુ (૨) + વસે આવાસિ. (૩) * એક (૪) I સુ. (૫) * સિ I સે. (૬) * યો (૭) * નવરૂપ સનેહ. (૮) I દેહ. (૯) * કાં ન કરઠ સાર. (૧૦) I તું. (૧૧) * સિણુગાર.

તી વેશ્યા ^૧કહૈ વૃત્તંત, ^૨પરદેસઈ ^૩ગયો મુજ કંત;

^૪લગિ ^૫પ્રિય મિલસ્યઈ નહીં, તાં ^૬લગિ ઇણપરિ ^૭રહિસું સહી. ૫૪૮

મુણી વાત રાજા પોઢીયો, કપટ નિદ્રા ઓઢણ ઓઢીયો;

^{૧૦}પ્રી વિયોગ વેસા વિલવિલઈ, સાવધાન રાજા સાંભલઈ; ૫૪૯

ગાહા^૧

ગો સુવવડ સુદેણસુહી, ^{૧૨}દુઃખવવજ્જિઓ સો ય ।

^{૧૩}ગો સયલગુણ નિહાણો જયમ્મિ નહુ વલ્લહો કો વિ॥૫૫૦

(૧) * કહઈ વિરતંત. (૨) * પરદેસઈ I માહરઈ ઇઈ પરદેસઈ કંત. (૩) I પહુતો. (૪) * લગઈ તે પ્રી મિલસિં (૫) I પ્રિય મુજ મિલસ્યે (૬) * લગિઈઈણિ. (૭) * રહિસિઈ (૮) * પુઢીઈ. x પોઢીઈ+ પુઢીઓ. I પોઢીયો. (૯) * ઉઢણ ઉઢીઈ. (૧૦) * પ્રીય વિયોગિ વેશ્યા વલવલઈ x પ્રીત. I બિન્નેગ. (૧૧) * સં. + સંભલે. I સાંભલે. (૧૨) * સો સુહાણ સયલાણિ, x સો સયલ ગુણ નિહાણો, (૧૩) x જસ્સ મળવયણ કાણ.

૧ : રુપપતિ સુખેનસુખી, દુઃખવર્જિત : ચ ।

: સકલગુણનિધાનઃ, જગતિ નલ્લુ વલ્લભઃ કોઽપિ ॥૫૫૦॥

અર્થઃ—તેજ કામદેવ સમાન રૂપવાન છે, તેજ સુખે સુખી છે અને તેજ દુઃખ રહિત છે, તથા તેજ સર્વ ગુણોનો ભંડાર છે કે જેને જગતમાં કોઈ બીજાકુલ વહાણું નથી. ૫૫૦

૧.

આજ ધીજ વિદેસ પ્રિય, સસિ સંગમ નયણાંહ;

હુઈસી કંત મિલાવડો, જે કુસલતણ નાહ; ૫૫૧

ગાહા ૧

હસિડં પુચ્છઈ વત્તં, સંજાણ કામકંદલા ચંદં ।

મજ્ઝ પિડ વિદેસગમણે, તો કહિ સિણત્તણં કહ ॥૫૫૨॥

સ્વાસો જડાણમજ્ઝે, દોજીહા સામીકણ પડિલગ્ગા ।

જં જીવંતં લાહો, સિણત્તણં કથ પુચ્છેસિ ॥૫૫૩॥

-- ૧ ઉ. (૧) ૧ હોસિઈ ચંદ મેલાવડો. (૨) ૨ કુસલજ બિહું જણાંહ.

૧ સ્મિત્વા પૃચ્છતિ વાર્તાં, સંધ્યાયાં કામકન્દલા ચન્દ્રમ્ ।

મમ પ્રિય વિદેશગમણે, તવ ક્વ સિણત્વં કથ ॥૫૫૨॥

અર્થ:—સંધ્યા સમયે કામકંદલા ચંદ્રને હસિતે વાત પુછે છે કે મારો સ્વામિ પરદેશ જવાથી તું કેમ સ્થિતતા પામ્યો છું તે કહે. ૫૫૨

૨ : જડાનાં મધ્યે, દ્વિજિહ્વા સ્વામિ ણ પ્રતિલગ્ના: ।

યજ્ઞીવિતવ્ય લાભઃ સિણત્વં થં ચ્છસિ ॥૫૫૩॥

અર્થ:—પાણીમાં જેતું રહેઠાણ છે અને સર્પનો સ્વામિ કૃષ્ણ અર્થાત રાહુ હમેશાં પાછળ લાગેલો છે તેમાં જે જીવિતવ્યનો લાભ તે અર્થાત તેમાં જીવવાનું તો સ્થિતતાનું કેમ પુછે છે. ૫૫૩

દૂહા.

- મોરા મા લવે આજ તૂં, ઉચ્ચ ઘૈસિ ખજૂર;
 હૂં એકલી ઘરિ આપણુઠ, વાલંમ વસિયા દૂરિ. ૫૫૪
 રૈ હીયડા સંતાપ કરિ, જિમ આરણુ કલ્સોણ,
 હાથી વસતા વીંઝવને, તિહાંધ પડ્યો વિછોહ. ૫૫૫
 ૮ સજ્જન એક પરદેસ છઈ, ખરી સંતાપઈ આઈ;
 જ્યું સૂવું ત્યું જગવઈ, જ' જગઈ ત્યું જઈ. ૫૫૬
 ૮ સોહિણા તઈ મોનૂં દહી, તોનૂં દહિજ્યો આગિ;
 સો કોસઈ પ્રીતમ વસઈ, સૂતીથી ગલિ લાગિ. ૫૫૭
 I સૂતીથી ગલિ લાગિ, ઊઠિ દેખું તો નહી;
 કહિણ મતાંથી વાત, સોરો સરે હિયૌ મનમાંહી
 તો પરિ પડજ્યૌ વીજ, અને વિરહન કૈ દહીયા;
 કહિ કેસવ સુવિચાર, દહી ગયૌ પાપી સુહિણા. ૫૫૮
 ૮ હીયડા ડોલ મ વાય જ્યું, તે સાજણુ મન વૈણ;
 જઉ કરતાર મયા કરઈ, તો તેદર તેહજ ઘુણ. ૫૫૯

(૧) x મ. (૨) * જઈસિ કરીરિ (૩) * વાલિલ વસઈ પર-
 તીરી. (૪) x વાસઉ. (૫) * રહી. (૬) * આરણુકાં લોહ. —
 નિ. (૭) * તાંહી પડયઉ. x પડયા.

તે દિન કંદડી આવસિં, જૈદિ પ્રી અંગ મિલેસિ;

સરવર લારિયાં કુંભ જૂં, સગલો તનુ સીચેસિ.

૫૬૦

* બહુ દુખહ કુલી ચાણું,;

... ..,

૫૬૧

અઉપધ.

રાજા સૂતો સુણે કલાપ, કામકંદલા, કરમ વિલાપ;

મધ્ય રાતિ વઉલી જે તલધ, નિદ્રા ભરિ સૂતી તે તલધ. ૫૬૨

તિણુ અવસરિ જાણી નધ રાય, હીયડા ઊપરિ મૂકેધ પાય;

જાગી કહધ કામકંદલા, સામી ચરણુ કરઉ વિગલા.

૫૬૩

વલતો રાજા બોલધ સહી, મૂરખ કીસુ બોલાખધ નહી;

વેસ્યા કહધ કહધ અનુમાન, તૂં છધ ભૂપતિ નહી સમાન. ૫૬૪

પણુ એક બીજો કારણુ અછધ, વિસૂર વાત કહીસું પછધ;

પ્રાદ્યાણુ ઉત્તમ માધવ નામ, સુજ હિયડધ તે વસિવા ઠામ. ૫૬૫

(૧) x કિણિ દિનિ. (૨) * યદિ પરતખ. x જે દિ પરતખિ મેલેસિ. (૩) * જિમ. (૪) * સધણું તન. (૫) * સુતઉ સુણધ વિલાપ. (૬) * કલાપ. (૭) x વોલી. + વુલી. - * 'ણિ. (૮) + મૂકે. I કૈ. (૯) I રો. (૧૦) * વલતું I તોં. (૧૧) * રિ. (૧૨) * સ્યુ. (૧૩) I ઉ. (૧૪) * હૂં. (૧૫) * નિ. (૧૬) * પણિ I પિણુ. (૧૭) * બીજઉ. I બીજો. (૧૮) * વિસ્તર (૧૯) I કહીસું * કહસિઉ x કહેશું. (૨૦) I તસુ વસિયો નામ.

શ્લોક ૧.

ગુરુમગ્નિ દ્વિ તી i, પાદેન નૈવ સંસ્પૃશેત્ ।

યે સ્વયં જ્ઞા તો મૂઢાઃ સ્પૃશન્તિ તે નરાધમાઃ ॥૫૬૬॥

ચોપાઈ.

આદ્વાણુ વંદિનીક^૧ તુહ્ય^૨ તણુઈ, કિમ ઉપરિ પગ ધરિ આંપણુઈ;
 કામકંઢલા વેશ્યા પાઉ, કૂડો વચન પયંપઈ રાઉ. ૫૬૭
 રાજા પૂછઈ માધવ કિસિઉ, કહી વાત તવ રાજા હસ્યો;
 વેશ્યા પૂછઈ કહો વૃત્તાંત, રાજા બોલઈ સુણો એકંત. ૫૬૮
 ઉજ્જૈણી નગરી મઝારિ, માધવ બંભણુ ગુણુ ભંડાર;
 પરદેસ્યઈ થકી આવ્યો હુંતો, ફિરતો નગર વિરહ વિલપતો. ૫૬૯

૧ અર્થ:—ગુરુને, અગ્નિને, આદ્વાણુ જાતીને પગ વડે સ્પર્શ કરવો નહીં જે પોતાના જ્ઞાનથી મૂઢ નરાધમો હોય છે તેઓજ સ્પર્શ કરે છે. ૫૬૬

(૧) * દ. (૨) * તુહમ. (૩) * અવગણુઈ. I અવગિણૈ.
 (૪) * ડેલિઉ પાય. I બોલૈ ન્યાય. (૫) * કૂડઉ. + કૂઢં. (૬)
 I કિસો + કિસ્યો. * કિસિઉ. x કિસો. (૭) * હસિઉ I હસ્યો
 + હસિયો. — I છે. + છે. (૮) * કહુ વરતંત. (૯) I સુણી
 એકંત. (૧૦) I નગરીમૈ * નગરીય. (૧૧) I વિપ્ર છે. (૧૨)
 * પરદેસિં તિહિં આવીઉ હતું. + આવીયો હતો. I તે પરદેસથી
 આવ્યો હતો. (૧૩) * ફિરતુ નગરિ. (૧૪) * વિલપતુ.

દૂક્ષા.

ધરતી જિમ લારી ખમી, નમણી જેહી કેલિ;

મજીકંધ જિમ રંગણી, અઈ સાસ ન મેલિ. ૫૭૦

* ઊતપાત માહરી ડુંગરા, સચુદ્ર સરીખઉ તે ખાપ;

મીણારાં ઘરિ ખેટવી, કીયા હીંડીતી પાપ. ૫૭૧

* ઊપરિ સંકટ પીટીય, તલઈ બલઈ અંગીઠ;

અતિ રંગીય જી વણસીય, ઈમ કહિતી સુણી મજીકં. ૫૭૨

* મઈ જાણિઉ રંગ ચોલનું, રહિસિય કેતુ કાલ;

રંગ છંડી પતંગનઉ, જાતાં ન લાગી વાર. ૫૭૩

* રંગ પાનિ રંગ ફેફલે, અતિ રંગ ચૂનિ હોય;

રંગ સઘલાં મઈ જોય્યાં, પણિ પ્રીતિ સમુ નહીં કોય. ૫૭૪

બહુ ગુણવંતી સંસિસુખી, રંગે રમઈ રસ લુદ્ધી;

મનહરણી ચિતરંગણી, મેલિહ વિધાતા મુદ્ધ. ૫૭૫

(૧) * જેહી બહુ ખમા. I જેહા બહુ ખમા. (૨) * મંજુડી. I મંજુકા. (૩) * રંગણી. + રંગણા. (૪) * દઈસુ સજજણુ મેલિ. x દઈસુ સયણી. I દેવ સુ સજજણુ. (૫) + પીટિયે. (૬) + તલે બલે. (૭) + નો. - + પાને. (૮) + ફેફલાં. (૯) + મે. - + જી. (૧૦) I શશિ. - * ગિ - + ધ. (૧૧) + મોહણી - + લિ.

ચોપાધ.

રૂપવંત નધ કોકિલ સાદ, સૂતો મહાકાલ પ્રાસાદ;
માસ વસંતી વિરહ વ્યાપીયઓ, ફૂટઉ હીયઉ કાલ તિણ કીયઉ. ૫૭૬
કાવ્યમ્.

* વસન્તે વાસન્તે તરુકુસુમસૌરમ્બલહરી,
અમદ્મૃત્ત્વીમૃત્ત્વં સ્ફુરતરકરાલ સ્વરે ।
પ્રિયાં સ્મૃત્વા નાથો ઘનતરશુચા મન્મથવશા—
દહાહા હા હા હા વૃપશરમૃતઃ કોપિ પથિકઃ ॥૫૭૭॥

નગરમાંહિ સર્ગલૈ જાણીયઉ, બ્રાહ્મણ મલિ બાહિર આણીયો;
મધ દીઠો અતિ રૂપ સરીર, દાઘ દીયો સિપ્રાનંદ તીર. ૫૭૮

(૧) × નાદ. (૨) * સુતઉ. I તો. (૩) I વસંતૈ. (૪) *
વ્યાપીઉં. + વ્યાપિયો. I ચો. (૫) * પુટઇ હીઇ કાલ તિણ કીઉ.
× પુટો હીઉં. + પુટે હીયે. + કીયો (૬) * સધન્નઇ. + સધલેં.
(૭) * જાણિઉં. (૮) + મિલિ બાહિર આણિઉં. (૯) * દીકઉ.
— * રિ. (૧૦) + દીઉ. (૧૧) * નઇ. + નેતિરિ

૧ અર્થઃ—વૃક્ષોનાં પુલોની સુગંધીની લહેરોથી અને ભમતા
ભમરાઓથી વાસિત થએલ તથા વડનાં પાંદડાંઓના અથડાવાથી થતા
શબ્દો વડે શબ્દાયમાન થએલી વસન્ત રૂપમાં પ્રિય સ્ત્રીને સંભારવાથી
અત્યંત શોક અને કામવશ થએલો કોઇ પથિક અહાહા કામના બા-
ણથી ખીણતને મરી ગયો. ૫૭૭

એહ વાત વેસ્યા સાં લી, મુર્છા આવી ધરણી ઢલી;

જિમપુર પહુતો ભરતાર, હિવ હું જીવું કુણુ આધાર. ૫૭૬

ગાહા ૧

આસા ન દેઈ મરણં, વિણ મચ્ચું કિં લબ્ધય પેમં ।

અવસર જઈ ન રિજ્જઈ, તો લજ્જઈ સા સુંદરો. ॥૫૮૦॥

૨ આસાસમુદ્રપડિયાણં, દહદિસિચાલંત ચંચલાનયણી ।

હવઈ કોવિ મત્થો (જંડ), હવિલંબણં દેઈ ॥૫૮૧॥

(૧) * યમપુરિ પુહુતકિ જેકિ. — x નિજ. I જમપુર લોક પહુતો જો. (૨) * કિણિ આધારિ. — x ગી.

૧ આશા ન દદાતિ મરણં, વિના મૃત્યું િં લભ્યતે પ્રેમ ।

અવસરે યદિ ન મ્રિયતે, તદા લજ્જતે શ્યામસુન્દરઃ ॥૫૮૦॥

અર્થ:—આશા મરણુ આપતી નથી, તો શું ? મરણુ વિના પ્રેમ મેળવી શકાય છે ? વખત આવ્યે જો ન મરે તો શ્યામ સુન્દર-પ્રિય મનુષ્ય લાજે છે. ૫૮૦

૨ આશાસમુદ્રપતિતાનાં, દશદિશિભ્રામ્યતિ ચંચલાનયનીઃ ।

ભવતિ કોઽપિ ર્થઃ, યો બાહ્યામ્લબનં દદાતિ ॥૫૮૧॥

અર્થ:—આશાપિ સમુદ્રમાં પડેલાઓને ચંચલનેત્રાવાળી સ્ત્રીઓ દશેદિશામાં ભ્રમી છે, દોઈ પણ એવો સમર્થ છે ? કે ને આશા-સમુદ્રમાં પડેલાઓને હાથનો આધાર આપે ? ૫૮૧

૧ વાહવિલંબણ સો દીયઈ, જે મૂરા સમત્થ ।

રચનાયર વૃદ્ધંતં, કવણ પસારઈ હત્થ ॥૫૮૨॥

હૂહા.

ખાણી તણુઈ વિયોગ, કાદમ હી કાટઈ હીયઉ,
તિમં માણસાં વિયોગ, સાચો નેહુ તો જાણિયઈ. ૫૮૩

* હીયડા કુટિ પસાઉ કરી, કેતાં દુખ સહેસિ,
પ્રીઉ માણસ વિછોડીયાં, જીવિ કાહુ કરેસિ. ૫૮૪

ચઉપઈ.

કામકંદલા કીધો કાલ, દેખી વિલખઉ થયો ભૂપાલ;
હાહા દિવ કિયું મઈ કીધો, હાસો કાટવિ ખાસો હૂયો ૫૮૫

૧ વાહ્વાલમ્બનં સ દદાતિ, યે શૂરાઃ સમર્થાઃ ।

રત્નાકર બ્રૂહતાં, કઃ રચયતિ હસ્તમ્ ॥૫૮૨॥

અર્થ:—આશાસમુદ્રમાં ખુડતાઓને જેઓ શર અને સમર્થ
હોય તેઓજ બાહુનો આધાર આપે છે, તે વિના કોણ હાથ લાંબો
કરે તેમ છે. ૫૮૨,

(૧) x જેમ કાદમ કાટઈ હીઉ. (૨) x તિમ ને માણસ હુતિ
I તિમ માણસરો (૩) I નૈ. (૪) x જાણિઈ. I જાણિયૈ (૫)
I થો. + થો. + કીધઉ. (૬) x વિલખુ થિઉ I વિલખો હૂઉ.
(૭) + હૈ હૈ દૈવ કિસઉ મઈ કીઉ. (૮) I મહે એ રચુ કીયો.
(૯) * હાસા શીટિવિ ખાગુ હૂઉ. x હા હા હામો. I હાસો કિટ-
વિ ખિસો થયો

કામકંઢલા ^૧તણો સરીર, ^૨રાજા ^૩ઓઢિઓ ઠાવઈ ચીર;
 રાજા બહુ ^૪દુખ સંતાવિયો, ^૫છાનો કટક માહિ ^૬આવીયો. ૫૮૬
 માધવ ^૭સૂતો મનિ ચિંતવઈ, કામકંઢલા મિલિસ્યઈ હિવઈ;
 તતખિણે ^{૧૦}રાજા આખ્યો જિહાં, વિરહી માધવ ^{૧૧}સૂતો જિહાં. ૫૮૭
 નયણે ^{૧૨}રાજા આંસૂ અરઈ, ^{૧૩}બોલઈ વચન જીવે થરહરઈ;
^{૧૪}એ અપરાધ ^{૧૫}ખમઉ મુજ સહી, વાત સહૂ માધવનઈ કહી. ૫૮૮
^{૧૬}તાહરો મરણુ સુણી તતકાલ, કામકંઢલા ^{૧૭}કીધો કાલ;
 એહ વાત માધવ સાંભલિ, ^{૧૮}ઉડ્યો હંસ ^{૧૯}ગયો નીકલી. ૫૮૯

(૧) I જો. * તણઉં. + તણું. (૨) * કરિ પ્રચ્છન્ન ઉઠાવઈ.
 (૩) I ઉઠીઉ ઠાવે. (૪) * દુખિ સંતાપીઉ. I થો + ઓ. (૫)
 * નુ. I નો. + નો. (૬) * ઉ. I થો + ઓ. (૭) * સુતઉ.
 I તો. + તો. (૮) I વે. + વે. (૯) * મિલસિઈ હવઈ. I સ્યે.
 વે + સે. વે. - * જિ. (૧૦) * આવઉ. તિહાં. (૧૧) * સુતઉ.
 + તો. I તો. (૧૨) * ખિરઈ. + અરે. I રે. (૧૩) I ભે. +
 ભે - * ભ. - + રે. I રે. (૧૪) I ઓ. (૧૫) * મુ. I મો.
 - I ને + ને. (૧૬) * રઉ. + રં. I રો. (૧૭) * ધઉ. *
 મૂઈ બાલ I ધો + ધો. (૧૮) * ઉડિઉ. I ડ્યો. + યો. (૧૯)
 I થો. + યું.

દૂહા.

^૧રાખ મનિ માહિ ચિંતવઇ, ^૨ક્રીયો દેવ અકળજ;

જિણે કારણિ હું આવીયો, વિણુંકા ^૪વ યે કળજ. ૫૬૦

અસ્ત્રીહુત્યા સિરે ચઢી, બ્રાહ્મણહુત્યા સાથિ;

^૬પુંખ ન ખાધા નઈ વલી, દાધા ^૭બેઈ હાથિ. ૫૬૧

દુખલંજણ (હું) આવીયો, સામુંદો દીયો દુખ;

^{૧૦}મઈ અનરથ મોટો ^{૧૧}ક્રીયો, હિવ કીમ હોસ્યઈ ^{૧૨}સુખ ૫૬૨

મિત્રદ્રોહી ^{૧૩}મઈ કરી, અરૂ ^{૧૪}વેસામી ઘાત.

ત્રિહું ^{૧૫}ભુવણે નિંદા ^{૧૬}હુસ્યઈ, લોક ^{૧૭}સુણીસી વાત. ૫૬૩

(૧) * વિક્રમ - * ન. - I વૈ + વે (૨) * ક્રીયઉ દેવ અકળજ. + ક્રીધુ I ધો. - * જિ (૩) * આવીઉ I યો + ઓ. (૪) * વિણસાર્યા સવિ કળ (૫) * બેહુ. I બેઈ. - + રિ. - + ડિ. (૬) * પુહક ન ખાધઉ * પુંહખ. - + ખધુ. ને I પુંખ ન ખાતૈ દુશ્યા. (૭) * બેહું * બે વે (૮) * આવીઉ + ઓ I યો (૯) * સામુ દીધઉ I ધો + સાહમુ દીધુ. (૧૦) + મે I હૈ. (૧૧) * મોટઉ ક્રીડ + મોટુ. (૧૨) * હોસઈ + હોસે I હુવૈ. (૧૩) + ને. I દ્રોહો મ્હે ક્રીયો (૧૪) * અ-નઈ. + અને (૧૫) * ને (૧૬) * હુસઈ + હુસે I નંદા હુસૈ (૧૭) * સુણેસઈ. + સુણેસિ. - I ની.

કામકંડલા કામિણી, માધવ વિપ્ર સુખણ;

સાચો નેહ તો જાણીયો, જો ઇમ છંડે પ્રાણ. ૫૬૪

I જુગ વિધુરત સીમરત, ચડે કાંકડી પ્રીત;

વૈ સજન વિધુરે ના મિલે, સખ નયહુ વિપરીત. ૫૬૫

સસનેહી તો માછલી, ખીજ અલપ સનેહ;

જળહી જલથી વીછડે, તળહી છંડછં દેહ. ૫૬૬

રાજા ચિંતઈ હિવ કિમઈ, હૂં હિવ છૂટું પાપ;

જે કા ગતિ ઇકાં બિહું તાણી, સો ગતિ કરિસ્યાં આપ. ૫૬૭

સાહસધર તવ ઉડીયો, કર આલી કરવાલ;

શ્રીમ્મ લાણી જિમ્મ વાડીયો, તિમ્મ આલીયો વૈતાલ; ૫૬૮

(૧) * સાચઈ નેહ સુ જાણીયો. I સાચો નેહ તો જાણીયો.

(૨) * જે ઇમ જડા પ્રાણ I જો. + જડે - x તસુ. (૩) + તઈ-

I તો. + તુ (૪) * જા (૫) I સુ (૬) * વીજડા. + ડે

I ડે (૭) I સુ જડે (૮) * સુખઈ. x જડે. + સુખે. (૯)

* કિમહઈ x કિમૈ + કિમે (૧૦) * નવિ છૂટઈ + કિમ છૂટિસ.

- I જ્યુ (૧૧) x હુવે. (૧૨) * સા. (૧૩) * કરસઈ. + કર-

સ્યું. I કરિસ્યું (૧૪) + ધરીતઈ બિહઈ + ધરીને ઉડીઓ. I નૈ.

૦ યો. (૧૫) * કરિ આસઈ કરિવાલ (૧૬) x જળ (૧૭) *

વાહિઈ (૧૮) x તમ (૧૯) * આલેઈ x આલ્યો વૈતાલી

^૧વલતૌ વિક્રમ ઈમ કહે, ^૨સુણિ આગિઆ વેતાલ;

^૩કહિયૌ કરૈ જૌ માહરૌ, ^૪તૈ (તો) છાંડુ કરવાલ. ૫૯૯

માધવ બાંલણે માનેની, કામકંદલા નારિ,

એ બેહું જીવાડિ કરિ, ^૫તૌ મુજ જીવ ઉગારિ. ૬૦૦

+* આગિઉ સુર ન્યાનિ જીઈ. એ મૂરછા સહી હોઈ,

વલતું વિક્રમનઈ કહિ, આરિતિ મ કડ સોઈ. ૬૦૧

+* ઉત્કૃષ્ટી પટ માસની, ગોલી શાસ્ત્ર મઝારિ;

વિરહ મૂરછા આવી ટલઈ, સંચિઈ અમૃત ધારિ. ૬૦૨

ચોપાઈ.

^૬પાતાલઈ ^૭પહુતૌ વેતાલ, આણિયૌ અમૃત રસ અકરાલ;

લેઈ માધવનૈ મુખ દીયૌ, ^{૧૧}સંઈ વિપ્ર માધવ ^{૧૨}જીવીયૌ. ૬૦૩

(૧) * તું. (૨) * કહય. + કહે. (૩) * કહીઈં જઈ મો-
રંઈ કરય - x માહરં + મોરં. (૪) * તહિ છાંડાવિ. - x ઝીલે.
- * હિ ૦ નિ. - * યિ. (૫) * તહિ I તૌ. + તો. (૬) +
લે. I લે. (૭) * પુહતુ I પહુતૌ + પુહતો. (૮) * આણિઉં + યું
I આણિયૌ. (૯) * અસરાલ I અસખાલ. (૧૦) * નમ મુખિ દીઈં
(૧૧) * તિસિઈ. + તિમે I તિસૈ. (૧૨) * જીહિ + જીહિયૌ
x અગીહ.

^૧બધઠા માધવ ^૨હુઓ ^૩ભુંદ, પધઠા નગરી ^૪હિં નરિં ;

કામકંદલા સૂતી જિહાં, રાજા છાનો આવ્યો તિહાં. ૬૦૪

મૃતકરૂપ દેખે ^૫નરિંદ, સઘ હથિ દે ^૬મુખ અમૃત બિંદ.

તે ^૭જીવી મન્હુ આણુંદી, કહઈ મઈ કૂડ હાસો કીયો. ૬૦૫

હું ઉજેણી નગરી ધણી, આવ્યો માધવ મેલહણુ લણ ;

તઈ મરતઈ તે ^{૧૧}માધવ મૂઓ, તૂં ^{૧૨}જીવી માધવ પિણુ ^{૧૩}જીયો. ૬૦૬

માધવ ^{૧૪}આવ્યો છઈ ઈણુ ગાંમ, સુપ્રભાત મેલસિ ^{૧૫}તુજ ર મિ;

ઈમ કહિ રાજા ^{૧૬}પાછો વલ્યો, કામસેન ^{૧૭}રાજા સાં લ્યો; ૬૦૭

(૧) * બધઠિ + બેઠા. I બેઠા. (૨) * હુઉ x થયો. (૩) * પુહતુ. + પુહતો. (૪) * છાનઉ આવિઉ. + નો ૦ વ્યો. ૦ I નો ૦ વ્યો. ૦ (૫) * તે દેખિ. x પેખિ. (૬) * દીઈ મુખિ. + સે હથિ દેયે. I દે અમૃત રસ (૭) * મનિ આણું ઉં. I ચો. + ચો. (૮) * ભૂપ મઈ હાસઉ કીઈ - x હાસુ + ક કૂડ મેં હાસુ કીયું. (૯) * આવઉ. I આવ્યો. (૧૦) * મેલણુ x મિલિવા. (૧૧) + પણિ. - I પિ. - * ઉ. (૧૨) I તો જીવ્યાં. (૧૩) I જીવીયો. * જીવીઉ. + જીવીયો. (૧૪) * વિઉ - + હે. - * ણિ ૦ મિ ૦ - * તિ. (૧૫) * મેલસિ. I મિ સ્મૈ. (૧૬) * પાછઉ વલિઉ. I પો ૦ લ્યો. ૦ (૧૭) * રા ઈ સ્મૈલિઉ.

વિક્રમરાય કટક નિરખીયો, કામસેન હીયડઇ હરખીયો;

આવી રાયનઈ લાગો પાઇ, કિમ આવ્યા મુજ કરો પસાય. ૬૦૮

હૂહા.

વલતો વિક્રમ ઇમ કહઈ, કામસેન સુણી વીનતિ;

હું આવ્યો તુજ પાસ, કરિ માધવ સંવાતિ. ૬૦૯

કામસેન રાજ ભણુઇ, વિક્રમ સુણી નરેસ;

રાજ રિદ્ધ પૂરવર નગર, જ નેયઇ તં લેસિ. ૬૧૦

હું છું સેવક તુજ તણો, તું મુજ સાહિય સાંભિ;

કરિ પ્રસાદ આદેસ દો, આવ્યો છું ડાલુ કાજ. ૬૧૧

(૧) * નિરખીઉ I યો. (૨) * ગજ I કે - I યો.
+ હરખીઉ. (૩) * આવીઉ + યો. - + યો. (૪) * લાગુ પાય.
(૫) * કર (૬) * ઉ. (૭) * તુ I તો. (૮) * વાત. (૯)
* આવીઉ I આવ્યો (૧૦) * પ્રાહણુઉ I પ્રાહણો. - * ત.
(૧૧) * કહઈ + કહે. I ભણે (૧૨) * નિસુણી (૧૩) જે
નેયઈ તે દેસિ. (૧૪) * જઈ (૧૫) I તુમ (૧૬) + તાવઉ.
(તાણુઉ) I તણો. (૧૭) I સાહિય મુજ સામ. (૧૮) I દો *
દોઉ. (૧૯) * આવ્યા I આયા (૨૦) + છો I છો. (૨૧) I
કિણુ કામ. + જિણુ કામિ * જિણિ.

ચોપાદ.

રાત્ર કહંઈ સુણો^૨ મુજ વાત, માધવ બંભાણુ મુજ સંઘાતે;

વેસ્યા કામકંઠલા એકુ, ધ્યાં બિહુ^૪ પૂરવલો નેહ.

૬૧૨

૩.

† પૂનિમ વિણુ શશિ બંડુ થાઈ, શશિ વિણુ પૂનિમ લીજઈ વાય;

તિમ સુગુણુ પુરુષ સુકુલીણી નારિ, વિરલીજેડિ મિલિઈ સંસારિ. ૬૧૩

શ્લોક. ૧

* સ્ત્રીલોકાત્ પરમં લોકે, ન સૌરવ્યં ન રસાયનમ્ ।

કાર્યજ્ઞાનાં કૃતાર્થત્વં, યુગપદ્ યેન નીયતે ॥૬૧૪॥

* ૨ ઘૃતં મારં રસાનાં તુ, હુતં । રં ઘૃતસ્ય ચ ।

હુતસ્ય સારં સ્વર્ગો હિ, સ્વર્ગે સારં ચ યોષિતઃ ॥૬૧૫॥

(૧) + કહેં । કહે. (૨) * સુણુઉ I સુણો (૩) * બાં

* તિ (૪) * એહનઈ બિહુ પૂરવડુ. + એહને. (૫) + મિલે

૧ અર્થઃ—સ્ત્રીઓથી અર્થાત્ સ્ત્રીઓ વિના આ જગતમાં બીજુ

કાંઈ સુખ નથી તેમ રસાયન પણ નથી, કારણ કે જેના વડે કામ-
ણાનુ કૃતાર્થત્વ એકી સાથે મેળવાય છે. ૬૧૪

૨ અર્થઃ—રસોમાં શ્રેષ્ઠ ધી છે અને ધીની શ્રેષ્ઠતા હોમ કર-

૧ અમૃતસ્યૈવ કુણ્ડાનિ, સુખાનામિવ રાશયઃ ।

રતેરિવ નિ નિ, યોષિતઃ કેન નિર્મિતાઃ? ॥૬૧૬॥

* ૨ વૈષામેવ રત્નાનાં, િ યો રત્નં તુ ઉત્તમસ્વ ।

તદર્થ ધનમિચ્છન્તિ, તત્ત્યાગેન ધનેન કિમ્? ॥૬૧૭॥

૩ ફલં ધર્મસ્ય વિભવો, વિભવસ્ય ફલં સુખમ્ !

સુખમૂલાનિ તન્વજ્ઞયો, વિના તામ્યઃ તઃ સુખમ્? ॥૬૧૮॥

વામાં છે અને હોમ કરવાનો સાર સ્વર્ગપ્રાપ્તિ છે અને સ્વર્ગમાં સાર સ્ત્રીઓ છે. ૬૧૫

૧ અર્થઃ—અમૃતનાજ બાણે કુંડો હોય, સુખોના બાણે દુઃખ-સાઓ હોય, પ્રીતિના બાણે ભંડાર હોય, એવી સ્ત્રીઓ કાણે બનાવી. ૬૧૬

૨ અર્થઃ—સર્વ પ્રકારનાં રત્નોમાં સ્ત્રીઓ રૂપિ રત્ન જ ઉત્તમ છે. તેને માટે લોકો ધન ઇચ્છે છે, પણ તેનો જ ત્યાગ કર્યો પછી ધનનું શું કામ છે? ૬૧૭

૩ અર્થઃ—ધર્મનું ફળ વૈભવ છે, વૈભવનું ફળ સુખ છે, સુખોનાં મૂળ સ્ત્રીઓ છે; તે સ્ત્રીઓ વિના સુખ ક્યાં છે? ૬૧૮

* ૧ સુશ્ચિ ૧ ધુર , નવૃત્તપયોધરાઃ ।

શરીરપુષ્પસંસ્પર્શા— ન્મૃદુ હ્રૂપલક્ષિતાઃ ॥૬૧૯॥

ચોપાઈ.

એ માધવનઈ દીધી જોઈયઈ, હું^૩ પિણુ કારણુ આપ્યો ઈયઈ;
વાત પ્રમાણુ સહૂ^૪ તે કરઈ, હિવ^૫ પધારઉ ઘરિ માહરઈ. ૬૨૨
નગરી માહિ મહોચ્છવ કરી, રાજા વિક્રમ ઘરિ તેડીયો;
કામકંદલા તેડી કરી, માધવનઈ દીધી સુંદરી. ૬૨૧

૧ અર્થ:— † શ્લેષપાલંકારથી શોભતાં મધુર વચનો બોલતી
કંઠણુ અને ગોળ સ્તનોવાળી સ્ત્રીઓ પુલ જેવા કોમળ શરીરના તથા
બાહુઓના સ્પર્શથી ગોળખાય છે. ૬૧૯

† નોટ:— * શ્લિષ્ટા શ્લેષયુક્તશબ્દાદિઃ । મિ ર્થકૈકરૂપાન્વિ-
તવાક્યમ્ । તસ્ય લક્ષણં યથા,—શ્લિષ્ટમિષ્ટમવિસ્પષ્ટમેક-
રૂપાન્વિતં વચઃ । ઇતિ સરસ્વતિકળ ભરણમ્ ॥ ૭

ક૦ દુ૦ મા૦ ૫ મો. પૃ. ૧૭૩

* અર્થ.—શ્લિષ્ટા એટલે શ્લેષયુક્ત શબ્દ વિગેરે, અર્થ બુદ્ધો—
બીજો થવા છતાં એક રૂપવાળુ વાક્ય તેનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે.—

“શ્લિષ્ટ વચન તેને કહેવાય છે કે જે મિઠું (સાદું) લાગે તેવું)

અસ્પષ્ટ (ચોક્કસ—ઉઘાડુ નહીં)—અને એક રૂપવડે યુક્ત હોય તે.”

(૧) + ને I ને. (૨) * જોઈઈ I દી જોઈયૈ. (૩) * પણિ
આવિઉ ડા. I પણુ આપ્યો કામજ ઈયૈ x ઈઈ. (૪) * સહી. (૫)
* હિવઈ પધાર + હિવે. I હિવ પધારો મદિર માહરે. — * ૨.
(૬) * કાઉ. + કાઓ I કાપો. (૭) I માહિ તેડીયો * તેડીઉ.
x આનીઉ. (૮) + ન I ને.

^૧હરખિયો માધવ રાજ લોક, કામકંઠલા ^૨નાઠો સોક;

ન કોડી ધન સોવન તણી, કામસેન ઘઈ માધવ લણી. ૬૨૨

કામકંઠલા તણઈ આવાસિ, માધવ વિલસઈ ભોગ વિલાસ;

^૫વે યે ^૬દર સેજઈ રમ્યા, ^૭દુખ દોહુગ દૂરઈ સર્વિ ^૮ટલ્યા. ૬૨૩

દૂહા.

I. ૮. x. સાયર હંદી લહરીયં, વૂઠા હંદા વાઉ;

વીછડિયાં સજ્જન મિલઈ, વલિસ્થું તઢા વાઉ. ૬

મૂંઈથી રે વલહા, તું ^{૧૦}ભલઈ મિલિયો આઈ;

કુશલ પછેહી ^{૧૧}પૂછિયાં, પ્રીતમ પ્રેમ અખાઈ. ૬૨૫

(૧) * હરખિઉ રાજ હરખિઉ લોક. + હરખિયો રાજ. (૨) * નાઠઉ. I નાઠો. (૩) * દીઇ. + દીયે. I ઘે (૪) + તણે. - I સ. (૫) * એવઇ x ખમડી સુંદરી. (૬) * સેજઈ મિ. + સેજિયો. (૭) x સદ્. (૮) x હું. - x યાં. - x હું. - x મિલ. (૯) x તાહું તઢો નાહ. I તાહું નાઠો કાહાવ. - * વા. (૧૦) * ભલ મિલીઉ. (૧૧) * પછઇ હી પૂછસઉ. + પછે હી પૂછસું. I પછે હી પૂછિયો. (૧૨) I દુકી એક.

ગાથા. ૧

રામા રયણીસમણ, િંભરિ સિયાઈં પિયમુયંગે ।

હે હિ ! નહુ મરણં, હે હે હે તમુચ્ચરિયં ॥૬૨૬॥

* ૨ પરહત્થગયમિં बहु-दुखाईं दटू धणं पडइ ।

નિરાવાહઠાળમજ્ઞે, પારેવા જેમ પુરિસા ॥૬૨ ॥

૩

* चन्दनं शीतलं लोके, चन्दनादपि चन्द्रमाः ।

ચન્દ્રચન્દનયોર્મધ્યે, શીતલઃ પ્રિયસક્લમઃ ॥૬૨૮॥

૧ । રજનીસમયે, નિશામર દૃષ્ટાનિ િં મુજજ્ઞેન ।

હે િં ! કિં નલ્લુ : હે હે હે મન્ત્ર(હેમન્ત)મુચ્ચરિતમ્ ॥૬૨૬॥

અર્થઃ—હે સખિ ! સ્ત્રીને રાત્રિના વખતે પ્રેમિ રૂપિ સર્પે આવીને હાઠે ડંખ દેવા છતાં તેનું મરણ કેમ ન થયું ? ત્યારે પ્રત્યુત્તરમાં તેણિએ કહ્યું કે—એહેહેહેહે એ પ્રમાણે મત્રોચ્ચાર કર્યો તેથી. ૬૨૬

૨ પરહસ્તગતે વહુ, દુઃખાનિ દૃષ્ટા બન્ધને પતતિ ।

નિરાવાધસ્થાન મધ્યે, પારાપતાઃ ય સત્પુરુષાઃ ॥૬૨૭॥

અર્થઃ—ખીબના હાથે જવામાં ઘણાં દુઃખો જોઈને પારેવાની જેમ સત્પુરુષો દુઃખ વિનાના સ્થાનમાં બંધનમાં પડે છે. અર્થાત્ વિવશવાસનાથી પરસ્ત્રી ગમન કરતાં તેમાં અનેક દુઃખો ।વાને લીધે ડહા માણસો એકજ પ્રેમાળ સ્ત્રીના બંધનમાં પડે છે પણ ખીબ મું જોતા નથી. ૬૨૭

૩ અર્થઃ—જગતમાં ચંદન શીતલ છે અને ચંદનથી પણ ચં-

દૂહા.

કેતા એક દિવસ તિહાં હૂંયા, પૂગી સગલી આસ;

ઘાતાં થાંકી પાછીલી, વિલસ્યા લોગ વિલાસ. ૬૨૯

ચોપાઇ.

વાચા સફલ કરી આંપણી, રાજ આલ્યો નગરી લણી;

માધવ કામકંઠલા બેઠું, સાથે લેઈ આલ્યો તેહ. ૬૩૦

ઉજેણી નગરી આવીયો, નગર લોક પઈસારો કીયો;

સુખઈ સમાધઈ પાલઈ રાજ, માધવના સવિ સરીયા કાજ. ૬૩૧

દ્રમા વધારે શીતલ છે પણ ચદ્ર અને ચંદનની શીતલતાઓમાં પણ પ્રીય મનુષ્યનો મેળાપ વધારે શીતલ છે. ૬૨૮

- (૧) * I + નથી. (૨) I હૂંયા. * રહ્યા. (૩) * મનની.
 (૪) * વાત કહી સવિ. x વાત સહ વીતક કહી. (૫) I કીધી.
 (૬) * ચાલિઉ. I ચાલ્યો + ચાલ્યો. (૭) I કું. (૮) * બેઠું
 (૯) * સાથે I સાથે. ચલીયો અધિક સનેહ. (૧૦) * ચાલિ
 (૧૧) x દોઉ. - * યા. (૧૨) * કિ. (૧૩) + પેસારા કીયા.
 (૧૪) * સુખઈ સમાધઈ + સુખિ સમાધિએ પાલે. I સુખે સ-
 માધે પાલે. (૧૫) * સહિ. I માધવ સહ સારે નિજ.

માધવ રાજા પાસઠં રહુઠં, લાખ દિનાર દિન દિન પ્રતિ લહુઠં;
 દ્રીયા પાંચસઠં મોટા ગામ, સાત ભૂમિ મંદિર ચિર કામિ. ૬૩૨
 નાતિ દિવસ તે વિલસઠં ભોગ, ભોગઉ બહુ દિન તણો વિયોગ;
 વિક્રમનઠં લઠં તિહાં આસીસ, નાઠઉં દુખ પૂરવી જગીસ. ૬૩૩
 ધન ધન વિક્રમરાય નરિંદ, જસ પ્રસાદ કીધી આણુંદ;
 પરદુખભજણ ખીરદતુજ સહો, ત્રિભુવનતુજ સમવડિ કો નહીં. ૬૩૪
 એક દિવસ માધવ ચીંતવઠં, માત પિતાનઠં મિલીયઠં હિવઠં;
 જઉં હું આપણું દેસ, રાય કનહા માગ્યો આદેસ. ૬૩૫

(૧) + પાસે રહે I પાસે રહે. (૨) * એક. + એક દિન પ્રતિ લહે. I દિન પ્રતિરા. - + સે I સે. (૩) * સપત. I આપપાસિ. (૪) * ધર કામ. (૫) + ભોગવે. I વિલસે. (૬) * ભાગુ. + - ભાગો. I ગો. (૭) * તણઉ. I તણો વિજોગ. (૮) * નિત દિધ. I દીયે નિત. (૯) + નાહુ. (૧૦) x રાજ. (૧૧) x જસુ. - * દિ (૧૨) * કીધા I કીયા (૧૩) I ત્રિભુવન, ખીયો. * ત્રિભુવનિ. - * સિ. (૧૪) + વે I વે. (૧૫) * મિલીય હવઠં. + મિલીયે હવે. (૧૬) * જાણું જાઉં આપણુ દેસિ + જાણું જાઉં આપણુ દેસિ. (૧૭) * કનહા માગધ + કનહા મગે - * રિ. - I હિ.

ખાર કોઠિ સોવન દીનાર, ચારે સહસ તેણ તોખાર;

કુંજર ચૌસઠિ પાયક ઘણા, બિં સહસ માણ મોતી તણા. ૬૩૬

દીના અરથ ગરથ લાંડાર, દીધા દાન તેહનઈ અપાર;

સીખા માંગિ ચાલ્યો ઘર લણી, સાચેઈ સેના સોહામણી. ૬૩૭

અનુક્રમિ કટક સખલ સંજતી, આવ્યો નગરી પુહાવતી;

ગોવિંદચંદ રાય કંપીયો, જાણ્યો કટક નગર પંડાગ્યો. ૬૩૮

નગરસૌક મને બીહઈ ઘણું, કટક એહ આવ્યો કિણ તણું;

મિલિ પ્રધાન ચિંતવઈ ઉપાય, કવણ વચરિ આવ્યા કુણ રાય. ૬૩૯

(૧) * ચઉસઠિ I ચૌસઠિ. (૨) * બિસહ માણા મોતી. + બિસહસ માણા. I બિસહસિસ (૩) * બીજા. (૪) * રાજા દાનિ I અનર્ગલ દાન (૫) * સીખ માંગિ ચાલિઉ. — I લ્યો. — * થિ. + થે. (૬) I દીધી સેના સાચે ઘણી. (૭) * વિક્રમ તણી. (૮) * ય. I જુ. (૯) * આવિઉ. + ચો I યા. (૧૦) * પુહાવતી. + પુષ્પાવતી. I પહુપાવતી. (૧૧) I ગો (૧૨) * કંપીઉં + ગ્રા. I ચો. (૧૩) * જાણિઉ + જાણ્યુ (૧૪) * ચંપીઉ. I આપી-યો + ચપીયું. — * નિ (૧૫) * ઘણું. (૧૬) * આવિઉ કુણ તણું — * મ — + વે. I વૈ. (૧૭) * આવિઉ.

પ્રોહિત તેડી દીયો ખહુ માન, મહેલહે સંકરદાસ પ્રધાન;
 ફલ અસંખ્ય દીસઈ છઈ સહી, સંગ્રામે પહુચેશ્યાં નહી. ૬૪૦
 પ્રોહિતનઈ રાજા ઈમ કહઈ, જિમ તિમ કરિ રાજ ઉગરઈ;
 દેશ્યાં ફંડ નહીતરિ ગામ, રખે તુમહે થાપો સંગ્રામ. ૬૪૧
 પ્રોહિત આળ્યો કટકમઝારિ, માધવ તણી ન જાણુઈ સાર;
 સંકરદાસ પધાર્યો જિસઈ, માધવ પિતા પિછાણ્યો તિસઈ. ૬૪૨
 પિતા જાણુ સામહા આવીયો, મસ્તક ચરણુ કરણુ નામીયો;
 મનમાહે તે ઈમ ચીંતવઈ, દીસઈ વાત અચલમ હિવઈ. ૬૪૩

(૧) * પરોહિત. - * ઇ. + યે I યો (૨) * મેહલહે x સાથઈ દીધા સખલ પ્રધાન. I તુ ટે મોટો શુદ્ધિનિધાન. (૩) + અસંખ્ય દીસે છે. I અસમ દીસે છે. (૪) * સંગ્રામિઈ પુહચાયે. (૫) x પુહચેશ્યાં. (૬) ~ કર રાજ જિમ રહઈ. x તિમ કરયો જિમ રાજ મુજ રહઈ. (૭) * નીતરઈ + નીતર. (૮) * તુમહે થાપઈ. (૯) * આવિઈ. (૧૦) I લસકર મઝાર. (૧૧) + તણુ ન જાણુ. (૧૨) * પધાર જિસઈ. + જિસે. I આવિયો જસે. (૧૩) I તાત ઉલખ્યો તિસે. (૧૪) * પિછાણુઈ તિસઈ. (૧૫) * જાણી સાહમુ આત્રીઈ. (૧૬) I સનમુખ આવીયો. (૧૭) * મસ્તક I મસ્તક (૧૮) * કમલ લાગીઈ (૧૯) I નમાવીયો. x ઘવિઈ. - * હિ. (૨૦) I તખ. (૨૧) + દીસે. (૨૨) * સં. + અસંલમ હિવે.

પુત્ર ઉલખ્યો પ્રોહિત જિસમ, હરખમ વૃઢા આંસુ તિસમ;
 આઘો લે આલિંગન દીયમ, અતિ આણુંદમ ખોલમ લીયમ. ૬૪૮
 પિતા પુત્ર મિલિયા મનરંગ, ખેડૂ મનિ દૂયા ઉછરંગ;
 સનમુખ આખ્યો સંલલિ વાત, રાજા લોક નગર સંઘાત; ૬૪૯
 અતિ ઉચ્છવ પમસારો કીયો, માધવ નગરમાહિ આવીયો;
 ડામકેંદલા સાથેઈ કરી, માતા પ્રણમી આણુંદ ધરી. ૬૫૦

વસ્તુ.

^{૧૩}મિલ્યો માધવ મિલ્યો માધવ હૂઉં ^{૧૪}આણુંદ,
 નગર સહૂ ^{૧૫}સિણુગારિયો, સયલ લોક ^{૧૬}આણુંદ કીવઉ,

(૧) * ઉલખિઉ પુરોહિત. (૨) * હરખિત આસૂ છુટા તિ-
 સિમ. I હરખે. (૩) * આધઉ લેઈ I આઘો. (૪) + દીયે * દીઈ.
 I દીયે. - + દિ. I દે (૫) + ખોલે લીયે. I ખોલે લીયે. *
 ખોલમ લીઈ (૬) * મલિયા મનરંગિ. + મિલીયા. (૭) I ખિહું
 જનમ ન હૂઉ. (૮) આવિઉ. I આયો. + આવીયો. (૯) * ન
 લોક + નગરિ લોક. - + તિ. (૧૦) + ઉચ્છવ. (૧૧) * પમસારો
 કીઉ. I પૈસારો કીયો. (૧૨) * ઉ + યે. I યો. - I કું.
 - * થિ. I થે. (૧૩) * મિલિઉ. I મિલ્યો. + મિલીયો. (૧૪)
 * મંડાણ. (૧૫) * ઉ. (૧૬) I ઉચ્છાહ - * ધિ. I ધો.
 - + રિ. - + નિ.

સપતભૂમિ મંદિર સહિત, સુજસ સયલ સંસાર લીધ ;

માય તાય બંધવ બહિને, મિદ્યે સહૂ પરિવાર,

કામકંઠલા સંગતે, સુખમાં ગમઇ સંસારિ.

૬૪૭

ચોપાઇ.

મિલિયા માય તાય પરિવાર, માધવ મનિ આણુંદ અપાર;

કામકંઠલા સાયેઇ સદા, સુખ લોગવઇ સદા સંપદા. ૬૪૮

દિન પ્રતિ રાય દિયઇ બહુ માન, સુખ વિલસઇ દેવતા સમાન;

ચ્યાર પુત્ર બયા સંતાન, પ્રગટયા મંદિર નવે નેધાન. ૬૪૯

દૂહા.

* વિવિધ વિષય સુખ ભોગવઇ, રાજ રિદ્ધિ મંડાણુ;

કુશ લાલ ઇણિ પરિ કહઇ, એ સહી પુણ્ય પ્રમાણુ. ૬૫૦

* ઉત્તમ કુલ જે અવતરઇ, પાલેઇ ઉત્તમ રીતિ;

અચિરજ કેહઉ ચિત્તનઉ, જઉ વાંસઇ વારૂ ભીતિ. ૬૫૧

(૧) * મિલિઉ + મિલિયો. (૨) * સંગતિઇ. + સંગતિએ.

I સંગતે. (૩) * મણુઇ I માણે (૪) * મિલા - * થિ I છે.

(૫) + મુદા. (૬) I વિલસઇ ભોગ સુખ (૭) * રાઇ દીઇ. +

દીયે I દીયે. (૮) વિલસે છે દેવ. - * રિ - * રિ. - * નિ.

- I લે. - I ત. (૯) + અચરજ કેહુ ચિત્તનુ. (૧૦) I જો હુવે.

- I ત. - * લિ.

એક વે । કલે બપની, ભર જોવન ઘણ લીણુ;

તોહી નિરતો પાલીયો, કામકંઠલા સીલ;

૬૫૨

ગાથા^૧

સુદ્ધ ગમ્મિ જાયા, સુદ્ધેણ ગમ્મંતિ સુદ્ધમગ્ગમ્મિ ।

જે ઉમ્મગ્ગ યા, મગ્ગે ગમ્મંતિ તં ચુજ્જં ॥૬૫૩॥

દૂહા.

ધમ જે ઉત્તમ નારિ નર, પાલધ નિરમલ સીલ;

ધંહ લોકે સુખ સંપન્ન, પરભાવિ સંપત સલીલ. ૬૫૪

૧ શુદ્ધમાર્ગે જાતાઃ, સુખેન ગચ્છન્તિ શુદ્ધમાર્ગે ।

યે પુનરુન્માર્ગે જાતાઃ, માર્ગે ગચ્છન્તિ તદાશ્ચર્યમ્ ॥૬૫૩॥

અર્થઃ—શુદ્ધ માર્ગમાં જન્મેલાઓ શુદ્ધ માર્ગમાં સુખ પૂર્વક
જાય છે; પણ જેઓ ઉન્માર્ગ (ખરાબ માર્ગ) માં જન્મેલા હોવા છતાં
માર્ગમાં જાય છે, તે જ આશ્ચર્ય છે. ૬૫૩

(૧) * યૌવનિ ધનિ લીલ. (૨) * તહી. + તુહી. I તોહી.
(૩) * નિરમલ પાલિહ — I કું (૪) * લોકિઈ x ભાવિ સુખ
જસ. I ધંહ ભાવિ સુખ સંપતિ હવે. (૫) * સંપતિ લીલ — *
લિ. x સીલઈ સવિ સુખ સંપન્ન. + શીલે.

સીંઈ સુર નર રંજીયઈ, સીલઈ વિ ઁ હોઈ;

કામકંઠલા તણી પરઈ, વંછિત પાવઈ સોઈ. ૬૫૫

ઘણા દિવસ સુખ ભોગવી, અંતઈ ધર્મ આધાર;

દાન પુણ્ય બહુલા કરી, પામી પરમ સમાધિ. ૬૫૬

ઈંદ્રસભાએ એકઠા, સ્વર્ગ લોક સુખે ઠામ;

ઉત્તમ જે જે ઉપના, કરી પૂરવ કામિ. ૬૫૭

સ્વર્ગ લોકસૂ વિ દેવતા, મિલિયા મનનઈ રંગિ;

દેવતાણા સુખ ભોગવઈ, ઈંદ્રસભા ઉ રંગે. ૬૫૮

ચોપાઈ.

માધવાનલની એ ચોપાઈ, સુણુઈ જુકે એકે મન થઈ;

તેહના સદા મનોરથ ફલઈ, મનવંછિત સુખ સંપત મિલઈ. ૬૫૯

(૧) x સિદ્ધિ. - * રિ. (૨) * અંતિ ધરમ આરાધિ. x - સલ ધર્મ. I અણુસણુ ધર્મ આરાધ. - * ધ. (૩) I સુ ઠામ. (૪) * જેઉ. x જેને. + જે તે. - * મ. (૫) I ધરી. - * ગિ. (૬) * ચઉપાઈ. + ચઉપાઈ. I ચોપાઈ. (૭) * કો. (૮) * ક. I સુણિજ્યો સહુ એક મનો. (૯) + ફલે I ફલે. - * વા - * તિ.

વિરહી^૧ સુણુ^૨ ઁ વિરતંત, અથવા પરદેસ^૩ હુવૈ કંત;

ભાજ^૪ વિરહ મિલ^૫ સયોગ, સુણુતાં લાભ^૬ વંછિત લોગ. ૬૬૦

દુહા.

વત સોલ સતોહંતર^૭, જેસલમેર^૮ મઝારિ;

કાગુણુ વહિ તેરસિ દિવસ, વિરચી આદિત વાર. ૬૬૧

ગાહા દૂહા ચોપા^૯, કવિત કથા સંબંધ;

કામકંઠલા કામિનિ, માધવાનલ સંબંધ. ૬૬૨

કુશ વાચક કહ^{૧૦}, સરસ ચરિત્ર સુપ્રસિદ્ધ;

જે વાંચ^{૧૧} જે સાંભલે^{૧૨}, તિહાં મિલ^{૧૩} નવાનદ્ધ. ૬૬૩

ગાથા સાઠી પાંચસ^{૧૪}, એ ચોપા^{૧૫} પ્રમાણ;

તિહાં સુણુતાં સુખ દીપ^{૧૬}, જે નર ચતુર સુખાણ. ૬૬૪

(૧) I સુણિરયૈ (૨) * એહ વરતત (૩) : જસ પરદેસિઈ
- I જસુ. - x જો. (૪) * + I સોલોતરઈ (૫) * + I
કાગણુ સુદિ તેરસિ દિવસિ. - I દિનૈ. (૬) x ચરચિહ -
નિ. x રિ. (૭) * ચુપઈ. + ચુપાઈ I ચોપઈ. (૮) x પ્રખધ.
- * ત. - I ચૈ - I લૈ + સંભલે. - . ધિ - x લ I
ગાહા દૂહ ચોપઈ પાંચસૈ (૯) * ચુપઈ. x ચોપઈ. (૧૦) : તાહ
+ તે સુણુતાં સપતિ દીએ I તિણુ સુણુતાં સુખ ઊપજૈ (૧૧) *
જિમ જિમ.

રોડે ૧૯ સુ પાટધર, કુમર શ્રી રિરાજ;

વિરથી એ સિણુગાર રસ, તાસ કંતૂહલ કાજ; ૬૬૫

સારદ સુપસાયઈ કરી, સીલ તણે અધિકાર;

ભણઈ સંભલે જેહુ નર, સુખ પામેઈ સંસાર. ૬૬૬

॥ રૂંતિ ૧૫ નલ ચોપાઈ પૂર્ણા ॥

(. ૧૭૯૦ વર્ષે રૂંતિ પોસ સુદિ ૯)

(૧) * રાજા ગમાલ સુ પાટધર. - * ય. - આએહ. (૨)

* કુતુ. x કતો - * જિ. (૩) * સુપસાયઈ + પસાયે. (૪)

* તણુ. + તણે I તણે. - * રિ (૫) * સંભલઈ તેહ. x

ગુણે જે સાંભલઈ + ભણે સંભલે I ભણે સંભલે. (૬) - + મે I

મે. - * રિ. (૭) x ઇતિ શ્રીમાધવાનલ અરિપઈ સંપૂર્ણ. (ગણિ કનક-

સાગરલિખિત) સંવત ૧૭૪૯ વર્ષે ફાગુણ સુદિ તિજ ભોમવારે

લિખિત કોઠારીયા મથો. I . ૧૭૮૭ વર્ષે

શુક્રપદે સત્તમીયાં ત શુભવાસરે શુદ્ધામધ્યે સદ્ગુરુ વાચકો-

શ્રીભિષ્મરાજજી તત્તરિણ્ય શ્રીમિથરાજજી

તચ્છિષ્ય ચરણે કં ૦ ગુલાલરાજ લિપીકૃતમ્ ॥ (લિખિત

રતનસોમ . ૧૮૬૪ ના માહાસુદિ ૭ . દેવધુરીમિત્રવત

કાંમલપુર રહે .)

વાચક કુશલતા વિરિત-

શ્રીસ્તંભનકપ શ્વેનથ સ્તવનમ્.

પ્રભુ પ્રભુમુ રે પાસજિણેસર થંભણુઉ,
શુ ગાવા રે મુજ મનિ ઊલટ અતિ ઘણુ ;
ન્યાની વિણુ રે એહુની આદિ ન કેા લહુઈ,
તોણે પણુ રે ગીતારથ ગુરૂ ઇમ કહુઈ;

છંદ.

ઇમ કહુઈ શાસ્ત્ર તણુઈ પ્રમાણુઈ, રા શર નં નઈ,
બંધિવા પાજઈ સીત કાજઈ, સમુદ્ર તટિ એકિણુ વન ;
તિહાં રહ્યા બંધવ રામ લખમણુ, સાથિ સેના અતિ ઘ િ,
પ્રાસાદ એક ઉત્તંગ તોરણુ, વન થાપના જિનવર તણી. ૧

તિહાં મૂરતિ રે મૂલ ગંભારઈ પાસની,
મન વંછિત રે આસ્યા પૂરઈ આસની;

તે રાગ રે દિનપ્રતિ પૂજ સાચવઈ,

કર જોડી રે જે બંધવ ઇમ વીનવઈ;

વીનવઈ સ્વામી તુમ પ્રાસાદઈ, જલધિ જલ થંભઈ કિમ ,

તુ પાજ બાંધુ લંક સાધુ, ઇમ કહી પ્રભુ પય નમઈ;

બહુ પૂજ કરતાં ધ્યાન ધરતાં, સાત માસ થયા જિસઈ,

નવ દિવસ અધિકા થયા ઊપરિ, જલધિ જલ થંભ તિસઈ. ૨

એ અતિસય રે અચરિજ પેખી પ્રભુ તણુ,

તિણિ કારણુ રે નામ દિયુ તસુ થંભણુ;

જલ ઊપરિ રે પાજ કરઈ પાથર તણી,

ગઢ લંકા રે સાધેવા સીતા ભણી;

તિથુ લંક સાધી સીત આણી, તેણુ વનિ આવ્યા વલી,
ફિન આઠ અઠાહી મહોચ્છવ, ક્રિયા મનિ પૂગી રલી;

૧૧ રામરાજા શુદ્ધ શ્રાવક, વિનીતા નગરી વસઇ,
વીસમા જિણુવર તણુઇ વારઇ, ઇમ થયું ગુરુ ઉપદિમઇ. ૩
ઇણિ અનુક્રમિ રે કિતલું કાલ ગયું વડી,

તે પ્રતિમા રે નિણુઇ વન નિશ્ચલ રડી,
તિણિ અવસર રે ઇદ્ર તણુઇ આઇસ કરી,

સાયર તટ રે સોવનમય દ્વારાપુરી;
દ્વારિકા નગરી કૃસ્નરાજા, અર્ધ ભરત તણો ધણી,
તિહાં વસઇ ચાઢવ કોડિ છપ્પન, વહઇ આન્યા જિનતણી;
તણિ કાલ તિણિ વન તેહુ તીરથ, તીહની મહિમા સુણી,
૧૨ંગપાણી ભાવ આણી, આવ્યુ નિહિ જત્રા ભણી. ૪

ઠાણ.

આવ્યુ તિહાં નરહરિ, જિણુહરિ અતિ ઉદ્ધાસ;
મનનઇ આણુંદઇ, વંદઇ થંભણ પાસ;
પ્રેમઇ અતિ નવલી, પૂજા પ્રભુનઇ દેહ,
એ કેણિઇ કીધી, ઇમ મનિ થયુ સંદેહ;
સંદેહઇ ઇસઉ અટવી ચિહુ, પાસઇ નહી માનવ સચાર,
કિણુઇ કરી વિદ્યાધર સુરવર, પૂજા સતર પ્રકાર;
ઇસઉ વિમાસી મંડપિ અંતર, રહ્યા તિણુપતિ ઠામ,
મધ્યરાતિ પાતાલઇ આવ્યઈ, વાસિંગ વિસહર સ્વામિ. ૬
તિહાં આવી પ્રણુમઇ, ઘઇ નાટક આદેસ,
મિલિ નાગકુમારી, વિરચઇ અદ્ભુત વેસ;
શકસ્તવે પલણ્યઉ, જાણ્યુ શ્રાવક એહ,
હરિ પ્રગટ્યા તતખિણુ, સાહમિ તણુઇ સનેહ;
સસનેહ વાસિંગ કૃષ્ણ નરેસર, બઇઠા બિંબ વખાણુઇ,
એ થંભણ પાસ જિણેસર, આદિ ન કોઇ જાણુઇ;

અસીય સહસ વરસ મધ પૂજ્યા, જઈ હતા પાયાલઈ,
 વરૂણ યે પ્રાસાદ કરાવ્યુ, તવ થાપ્યા ઇશુઈ જિણાલઈ.
 સહુ વાત કરીનઈ, વસિગ ગયુ પાયાલિ,
 શ્રીકૃષ્ણ નરેસર, મનિ ચિંતઈ તિણ કાલિ;
 જુ એહુવઉ તીરથ, હુઈ દ્વારિકા મઝારિ,
 તુ જાણું નરભવ. સદ્દલ થયુ સંસારિ;
 સદ્દલ જનમ કરિવાનઈ કાજઈ, તેહ બિંબ ઇહ આણુઈ,
 શ્રીદ્વારિકા હેમમય જિણહર થાપ્યા પ્રગટ પ્રમાણુઈ;
 ઘણુ કાલ પૂજા તિહાં પામી, કર્મ નિકાચિત જાણી,
 શ્રાવકનઈ સુપનંતરિ આવી, દેવ વદઈ ઇમ વાણી. ૮
 પ્રભુ પ્રતિમા વાહણુ, લેઈ સમુદ્ર મઝારિ,
 મૂકેજ્યો નગરી, થાસ્યઈ અવર પ્રકારિ;
 તિણિ સાગર અંતરિ, કાલ ગયુ બહુ જામ,
 દક્ષિણિ દિશિ ઉત્તમ, કાંતીનગરી ઠામ;
 કાંતીનગરી જૈન વસઈ તિહાં, શ્રાવક સાગર ત,
 વાહણુ સાત વહઈ વ્યાપારઈ, પોતઈ પરધલ વિત્ત;
 અન્ન દિવસ સાયર વિચિ વહતાં, જિહાં છઈ થંભાણુપા ,
 ઉપરિ આળ્યા થંભ્યા વાહણુ, તે સહી થયા ઊદાસ. ૯

ઠાલ.

માસ દિવસ વાણી થઈ, અંબરિ સુરરાય,
 પ્રતિમા થંભાણુ પાસની, સાયર જલમાંહિ;
 સુર પ્રગલ્થઉ જિનશાસનઈ, સુર કહઈ વાણી,
 એહુ પ્રતિમા ભાવસું, પ્રગટી કરૂ જઈ;
 જિન કાંતીનગરી જિણહરિ, મૂલનાયક એ ધરૂ;
 તે બિંબ કાંતીનગરી થાપ્યુ, કહઈ બહુ શ્રાવક તિહાં,
 એ સદ્દલ તીરથનાથ સમરથ, પુણ્ય જોગિ મિલ્યઉ ઇહાં. ૧૦-

ઇ અવસરિ ઉર, પુરઘ પાલતા સૂરિ.
 વિદ્યાબલિ અંબર ભમઘ, અતિસય ભરપૂર;
 તીરથ જઘ જિણવર નમઘ,
 તે નમઘ શત્રુજય પ્રમુખગિરિ, સદા પાખિ પારણુઘ,
 પાલિતાણુઘ રહુઘ થાણુઘ, નાગાનુન જોગી તણુઘ;
 તે ધાત સોવન કાળ ધમતાં, માસિ છઠં રસિ કરઘ,
 કરિ કોપ લૈરિવ વીર નાખઘ, રૂપ પંખિનું ધરઘ. ૧૧
 તિણિ પાલિ । સૂરિનઘ, જાણ્યઉ એહ મહંત,
 પૂછઘ સુર કો ઘાખવઉ, અતિસય ગુણવંત;
 કૃપા કરી મુજ ભાખિવુ,
 ગુરુ તેહ ભાષઉ જેહ થંભઘ, ઉપદ્રવ સુર નર તણા,
 તિણુ કહ્યઉ કાંતીનઘ પ્રાસાદઘ, પાસ છઠં પ્રભુ થંભણા;
 કુણુ જાજ્ય વીર વેતાલ વ્યંતર, સહૂ તસુ સેવા કરઘ,
 તેહની દૃષ્ટિ સાધિ વિદ્યા, જેમ તુજ વંછિત સરઘ. ૧૨
 વિદ્યા એ આકર્ષણી, હતી જોગી પાસ,
 તે પ્રતિમા આણી નિહાં, થાપી નિજ આવાસિ,
 સોવન રસ સાધઘ જિહાં,
 રસ તિહાં સીધુ સુજસ લીધુ, નદી એઢીનઘ તટઘ,
 ગુરુન[ઘ] જણાવ્યઉ તિણિ કહાવ્યુ, બિંબ ભડાર્યાઉ ઘટઘ;
 ઇણિ કાલ ધર્મ સુઠામ થોડા, હુસ્યઘ મ્લેચ્છાઈન ઇહાં,
 ખાખરા તલિ સેદિકા તીરઘ, બિંબ ભંડાર્યુ તિહાં. ૧૩
 હાલ.

એઘ આગમ સહી નદીય ઉવંટિ વહી, વેલુકા બિંબ ઉપરિ વહુઘ એ,
 તેણુ ભુઘ ધણુ ચરઘ ખીર સુરહી ઝરઘ, ચીકણી ભૂમિખા ખરતલઘ એ;
 કેતલા દિન પછઘ સુગુરુ ખરતરગાદિ, શ્રીઅભયદેવસૂરીસર એ,
 ષટવિગય પરિહરી ઉચ્ચતપ આદરી, રગતિ પિત્તિ થયા મુણિવર એ,

તે રગતિપિત્તઘ ગલિત કાયા, નિત્ત ઈમ ચિંતા કરઈ,
ધરાતિ શાસ દેવિ આવી, કોકડા નવ કરિ ધરઈ;

એ સૂત્ર તું સમજાવિ મુંનઈ, તામ ગુરૂ જંપઈ ઇસું,
ઉ થાઈ મુજ નિરોગ કાયા, તુ સહી ઊખેલિસું. ૧૪

તામ દેવી કહઈ નદીય સેઠી વહઈ, તિણુ તટિ વૃક્ષ આખરતલઈ એ,
તિહાં તુમે જાઈવું સ્તવન કરિવું નવું, પ્રગટ થાસ્યઈ પ્ર થંભણુઉ એ;
તેહનઈ સ્નાત્રજલિ રોગ સવિજાઈ ટલિ, કહીય ઈમ ગહીય સાસણુસૂરી એ,
સંઘ સગહુ મિલી, તિહાં જાઈ મનરલી, નામ ધરણુંદ્ર ધ્યાનઈ ધરીએ;
તિણુ કરી જયતિહુયણુ ખત્રીસી, પાસ પ્રગટ્યા તતખિણુઈ,
તસુ સ્નાત્રનીરઈ સુખ સરીરઈ, ધન્ય ધન્ય સહૂ ભણુઈ;
તિણિ થાન થાપ્યુ સુજસ વ્યાપ્યુ, થયો પરતો અતિ ઘણુ ,
તેહનઈ નામઈ તેણુ ઠામઈ, ગામ વાસ્યુ થંભણુ. ૧૫

થઈ ઈમ મહિમા ઘણી પાસ થંભણુતણી, સગુરુકાયા નવપદ્મવી એ,
સંઘ આવઈ ઘણા કરઈ વદ્ધામણા, મહીયલિ કીરતિ નવનવી એ;
સુપન જે દેવતા કોકડા નવ હતા, સૂત્ર તે સૂત્ર સિદ્ધંત નામ,
વૃત્તિ નવઅંગિની ભેદનવ ભંગિની, રચીય આચારિજ તેણુ ઠામિ;
તે તિણુઈ ઠામઈ સહૂ પામઈ, આસ કરી જે આવએ,
કરિ ભાવ ભત્તિઈ એક ચિત્તઈ, સેવતાં સુખ પાવઈ;
એકદા ગુરૂ ધરણુંદ્ર ધ્યાનઈ, પ્રગટ થઈ પદ્માવતી,

ીઅ યદેવસૂરિંદ આગઈ, લે કહઈ સંભલિ જતી. ૧૬
સ્તવન જે તુલ્ક કર્યઉ, મંત્રઆતસય ભર્યઉ, અંતિસુ ગાહુ જે જે કંહી એ,
તેહુ ગુણિયઈ જિહાં, ઈંદ્ર આવઈ તિહાં, કષ્ટવિણુ તેહુ ગુણુવિ નહી એ;
હુ ભંડારિવી કાજિ સંભારિવી, અવર ઈણિ તવન મહિમા ઘણી એ;
સમરતાં સંપદા રોગ નાવઈ કદા, સદા આવસ્યક ધુરિ ણીએ;
નિતુ ભણુ પડિકમણુ તણુઈ, ધુરિ એહુ વિધિ ખરતર તણી,
ઈમ કહિય સાસણુ દેવિ સામિણિ ગઈઈ, નિજ થાનક ણી;

કેતલે વરિસે દેસ શુભજર, સકલ મ્હેઁઁઁઁઁઁ યથુ,
લલ ઠામ જાણુ ખિંખ આણી, નયર ખંભાઈત ઠંયુ.

૧૭૧

હાલ.

થંભનયરિ સિરિપાસ જિણેસર, દિન દિન દીપઠ અતિ અલવેસર,
ખત્ર કરેવા મુજ હુંતી રલી, પ્રભુ તુલ્ય લેઁઁઁ આસ સહુ રલી;
મુજ આસ સરલી થઈ સઘલી, જામ લેઁઁઁ જગપતિ,
સૌ ૧૦૫ સંપત્તિ કરઉ ઊત્તરિત, કહું એતી વીનતી;
અસસેણુ વામાદેવ નંદન, ધ્યાન મનિ તોરું ઘરું,
કર કૃપા સામી સોસ નામી, સદા તુઝ સેવા કરઉ.

૧૮

ધમ તબ્યઉ થંભણ પાસ સામી, નયર શ્રીખંભાઈતઈ,
જિમ સગુરુ શ્રીમુખિ સુણી વાણી, શાસ્ત્ર આગમ સંમતઈ;
એ આદિ મૂરતિ સકલ સૂરતિ, સેવતાં મુખ સંપવઘ,
મનિ લાલ આણી ભાવ જાણી, કુશલલાલ પયંપઠ.

૧૯

। इति श्रीस्तंभनकपार्श्वनाथस्तवनं ।

॥ संवत् । १६५१ वर्षे । चैत्र सुदि द्वितीय पडवादिने ।
बुधवारे । श्रीमहिमनगरे । श्रीकीर्तिरत्नसूरिशिष्यायां । शि०
मुष्यश्रीलावण्यशीलोपाध्य तानां । शिष्यवा० श्री यधीर-
गणि । शि० ० श्रीज्ञानकीर्तिगणिशि० वा० श्रीगुणप्रमोद-
गणिशि० ० श्रीसमयकीर्तिगणिशि० पं० विनयकल्लोलगणि-
शि० पं० कल्लोलगणिशि० पं० हर्षकल्लोलमुनिना लिलेखि ।
पंचमी उद्यापने । शुभं भवतु । श्री संखवालशाषायां । ०
सुरताण तत्पुत्र ० खेतसी ० पंसी । ० खेतसी
तत्पुत्र ० विमलसी नार्थ । लिषितं । ० यार्थ शुभं भूयात्॥
॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥ ॥ संवत् । १६५० वर्षे माह सुदि ५
गृहीता ॥ १० विमलसी ॥ ॥

શકુન ચોપાઈ.

વિષયાતુક .

ગા ૧ અંક.

ચોપાઈ લખવાનો હેતુ.	૧
સરસ્વતીની સ્તુતિ.	૧
સદગુરુ નમનપૂર્વક શકુન વિષયક લોકોની અજ્ઞાનતા	૨
શકુનના બે પ્રકાર ...	૩
પ્રયાણ દ્વિસે ત્યાગ કરવાની વસ્તુઓ. ...	૪-૫
ગામમાં જોવાના શકુનો.	
અપશકુન નિવાર ના પ્રકારો ...	૬-૮
શુભ શકુનથી ચાલનારને ફલ ...	૯
વિદ્ય નિવારક શુભ શકુનો. ...	૧૦-૧૧
ત્યાગવાનાં અપશકુનો....	૧૨-૧૫
ભ અને અ ભ શકુનો ...	૧૬-૪૭
ગામ બહારના શકુનો. ...	૪૮
શ નના લેહ. ...	૪
શાંત હિપ્ત પ્રશ્ન ' રહસ્ય જા નાર	
શિવાય શ ન ' રહસ્ય સમજી શકે નાહ....	૫૦
હિશિના લેહ. ...	૫૧-૫૨
જ્વલિત હિશા અને તેનો વખત,. ...	૫
હિપ્ત હિશિનાં નામ. ...	૫૪-૫૫
સૂર્ય ઉત્તરાયન અને હક્ષિ યનનો	
થતાં જ્વલિત હિશાનો થતો ફેરફાર. ...	૫૬-૫૭
આઠ હિશિનું ફલ. ...	૫૮-૫૯
કઈ કઈ બાબતમાં શાન્ત પ્રશ્ન જોવા તે વિવેચન.	૬૦-૬૨

દ્વીપ્ત પ્રશ્નો અને તેનાં ફલ	૬૩-૬૪
આઠ ખુણાઓનાં નામ અને તેમાં ઉદ્ય તતાં નક્ષત્રો	૬૮-૭૪
શકુનનાં પાયા અને તેનાં ફલ	૭૫-૭૬
શકુનની હલ અને તેનું ખલાખલ.	૭૭
શકુન કોઈ પણ ન થાય તો તેનું ફલ.	૭૮
શકુન શાંતિ દિશિથી દ્વીપ્ત તરફ જાય તો તેનું ફલ.	૭૯
હરકોઈ પક્ષીના સામાન્ય શકુનનું ફલ... ..	૮૦-૮૫
રૂડા ભુંડા શકુનની ઓળખાણ.	૮૬
ચકલા ચકલીના સ્વર શકુનનું ફલ.	૮૭
ગામના વનમાં અને વનના ગામમાં દિવસના રાતે અને રાતના દિવસે થતા શકુનના ફલ... ..	૮૮-૯૦
અઠાર દિશિના શકુનના ફલો.	૯૧
અઠાર દિશિનો યંત્ર
દ્વીપ્તદિશિનું ફલ	૯૨
પૂર્વ દિશિ અને લઘુ મૂલકોણનું ફલ	૯૩-૯૪
તોરણીયા કોણ અને દક્ષિણ દિશિનું ફલ.	૯૫-૯૬
લંબકકોણ અને નૈરૂત કોણનું ફલ... ..	૯૬-૯૭
પંચારાધિકોણનું ફલ.... ..	૯૮
પશ્ચિમ દિશિનું ફલ.... ..	૯૯
પૂર્વ પશ્ચિમ દિશિના શકુનનો ત્યાગ કરવાનો વખત.	૧૦૦
પંચતકોણ અને વાયવ્યકોણનું ફલ.	૧૦૧-૨
પંચારક કોણનું ફલ	૧૦૩
ઉત્તર દિશિ અને ભરહુતિકોણનું ફલ	૧૦૪-૫
ધંશાનકોણનું ફલ.	૧૦૬-૭
મહારૂકોણનું ફલ.	૧૦૮-૯

શાંતિ દ્વિશિમાં અને તેના સામે જતા શકુન ' ફક્ત	૧૧૦
શાંતિ દ્વિશિથી દ્વિશિમાં ગયેલ અને દ્વિશિમાં થયેલ શકુનનું ફલ.	૧૧૧-૧૨
દ્વિશિમાંથી શાંતિ દ્વિશિમાં ગયેલ અને શાંતિ દ્વિશિ સામા કરેલ સ્વરનું ફલ.	૧૧૩
દુર્ગા શકુન	૧૧૪
દુર્ગાના શકુન જુદી જુદી સ્થિતિના મનુષ્યોને ગામ બહાર કેટલીક હદ પછી જોવા તેનો વૃત્તાંત	૧૧૫-૧૬
દુર્ગાના શકુન જોતાં પ્રથમ કરવાનાં કાર્ય... ..	૧૧૭-૧૮
દુર્ગાના અઠાર નામ... ..	૧૨૦-૨૨
દુર્ગાનો યંત્ર અને ન હોય તો શું કરવું તે તથા તેના શકુન જોવાનો વખત... ..	૧૨૩-૨૫
દુર્ગા શકુનના પાંચ પ્રકાર	૧૨૬
પાંચ પ્રકારમાં કોણ કોનાથી બળવાન	૧૨
પાંચ પ્રકારોનું ફલ.	૧૨૮
દુર્ગાના શુભ શકુન	૧૨૯
દુર્ગાનું તારા થવું અને તેના પાંચ પ્રકારનાં ફલ ..	૧૩૦-૪૭
તારાના નવ લેહનાં નામ.	૧૪૮-૪૯
તારાના નવ લેહનું વિવરણ.	૧૫૦-૫૬
તારાના શકુનોતું વિવરણ.	૧૬૦-૬૪
દેવીની ચેષ્ટાઓ અને તેના ફલનું વિવેચન ...	૧૬૫-૭૩
દુર્ગાના સ્વરનું વિવરણ.	૧૭૪-૭૬
દુર્ગા કઈ વખત કયો સ્વર કરે તેનું વિવરણ ...	૧૭૭-૮૦
દુર્ગાના પાંચ પ્રકારના સ્વરનું ફલ	૧૮૧-૮૨
દુર્ગાના સર્વ પ્રકારના શકુનોતું ફલ	૧૮૩-૨૧૦
તીતર શકુન અને તેનાં ફલ.... ..	૨૧૧-૧૬

અડ શકુન ને તેનાં ફલ.	૨૨૦-૨૫.
કાગડાના સ્વરનું ફલ બતાવનાર યંત્ર	
શિવાના શકુનો અને તેનાં ફળ	૨૨૬-૩૬
હરિષ્ઠ શકુન અને તેનાં ફલ	૨૪૦-૫૩
નાહાર શકુન અને તેનાં ફલ....	૨૫૪-૬૬
લાટ અને ખંજન પક્ષિના શકુનોનાં ફલ.	૨૬૭-૮૩
જંખુક શકુન.	૨૯૦-૩૦૩
ગિરોલી શકુન.	૩૦૪-૬
શ્વાન શકુન..	
શ્વાનના પાંચ પ્રકાર.	૩૧૦-૧૧
શ્વાનના શુભાશુભ શકુન અને તેનાં ફલ....	૩૧૨-૧૨૬
શ્વાનની કુચેષ્ટા.	૩૨૭-૮૦
કયા માસમાં કુતરાના શકુન શકુન અલ્પ ફલ આપે			૩૩૧-૩૨
ઉપસંહાર	૩૩૩-૩૪
પ્રશસ્તિ	૩૩૫-૪૬
સમાપ્ત	૩૪૬
નક્ષત્ર સ્વાધ્યાય ગાથા....	૧-૧૫

શેઠ દેવચંદ લાલ ઇ જૈન પુસ્તકોદ્ધારે.

પંડિત જયવિજય (વરચિત.

શુકન ૨। ચોપ ૩.

દૂહા.

શુકન શાસ્ત્રની ચોપાઈ, લિખચું અતિઉદાર;
જે લણુતાં મન ઉપજે, શુભ વલી અશુભ વિચાર. ૧

ચોપાઈ.

સકલ બુદ્ધિ આપે સરસતી, અમીય સમ વાણી વરસતી;
અજ્ઞાન તિમિર આરતિ વારતિ, નમો નમો ગવતી ભારતી. ૧
સહુગુરુ ચરણ નમીરે કહું, શુકન તણા જે લેજી લહું;
શુકન શુકન મુખ સહુકો કરે, શુકન ભાવજ વીરલા લહે. ૨
શુકન સખલ બિહુ લેદે કહ્યા, ગામ માંહિ પુર બાહુર લહ્યા;
ગામમાંહિલા શુકન તે સાર, સાંભલજે તે કહું વિચાર. ૩
પ્રથમ પ્રયાણ દિન વરજવું, ક્ષૌર વમન તેલ મરદવું;
મૈથુન કલહ રૌવું મધપાન, જુઓ નવિ રમીએ આંણી સાન. ૪
વલી ભોજન પરિહરવું એહ, કડુઓ ખાગે દુધ ગુલા તેહ;
આમીષ તેલ મધુ નવી ભુજિએ, જે પ્રયાણે મુખ વાંછિએ. ૫
પૃથક પ્રયાણે નર ચાલતાં, માઠા શુકન હુયા દેખતાં;
પાછા વલી ને પડખીએ, શ્વાપેશ્વાસ આડે સખીએ. ૬
એટલી વાર વિલંબન કરી, ચાલો હર્ષ હિયા રચું ધરી;
અપશુકન (જો) વલી લહી, શ્વાસેશ્વાસ સોલ (જો) રહી. ૭
પ્રાણપામ પડખિએ એતલા. પછે પ્રયાણ કરીઈ ભંદા;
ત્રીજી વાર શુકન નવિ હોય, તિણે દિવસ ન ચાલે કોય. ૮

એ શુભ શુકનિ પ્રયાણુ કરો, લાલ લોભ જય પામે ખરો;
 માઠે શુકન મ આલો જાણુ, પુછ્યા વિણુ વલી પુરૂષ પ્રધાન. ૯
 વેદ ધ્વની વલી વીણાવાદ, રાજ્ય રથ શંખ ભેરી નાદ;
 છત્ર સિંહાસન કુંજર સાર, ઉદો ભણે યોગિણિ જયકાર. ૧૦
 સખધેનુ મંગલ ભણે બાલ, શ્વેતપુષ્પની આપે માલ;
 દ્વિધિ દુર્વા મદ્ય સામુ મિત્રે, અલીય વિધન સવિ દૂરે ટલે. ૧૧
 કેશ હાડ લોહ સાંકલ રાખ, ઇંધણ કપાસ કિહાં જાઓ ભાખ;
 કૂકસ પંશુ ઠલા હાંડલા, રાટુયાં વિટલ વિણુ આમડાં. ૧૨
 છાશ વીષ ત્રણ ખખ્યાર ખોલ, સાપ ખિલાડો મલી તેલ શુલ;
 વામન વૈરી વિદ્યો વેષ, છક્યો કૃપણુ વલી વાગે ઠેસ. ૧૩
 રાસભ મહિષ ચડ્યો પુરૂષ જોહ, ગર્ભવતી રજસ્વલા કહું તેહ;
 ખોડો આંધલો અંગે હીન, પતિત પાવે રોગી દીન. ૧૪
 સસો સેહલો કાકિડો વલી, પગ આખડે પાઘડી જય ટલી;
 અંચલ કાંટે વિલગે યદ્ધ. સુગુણુ પિયાણુ ન કરે તદ્ધ. ૧૫
 નવુ સિંહાસન સર્વ સિદ્ધિ કહે, જીને કરી અર્ધ ફલ લહે;
 ત્રવાળ્યો માંચી ખાટલો, સાદરીઈ ભરીયો નહી એ ભલો. ૧૬
 પેટ પિંડિ પગ પીડા કરે, હિંડ્યો વાટે યદ્ધ દુઃખ કરે;
 મર્વ હથિયાર ભલા સજકીયા, વાલંદ શસ્ત્ર સદ્ધ વરજીયા. ૧૭
 નીલો સાક મડ્યો સવિ ભલો, પણુ કાલિંગ ટાડ્યો એક ભલો;
 મચ્છ યુગ્મ પૂરણુ ફલ કરે, સુકો મત્સ નિષ્ફલ પ્રલ હરે. ૧૮
 સૂર્ય વિકાસિયા કમલ હુઈ જોહ, રાત્રિ નિષ્ફલ કહિયા તેહ;
 સોમવંસી કમલ જાણુજો, દિવસે નિષ્ફલ સહી માનજો. ૧૯
 ગોરી પાનિ સુખદાયક સહી, કાલી તુચ્છ ફલ આપે સહી,
 રજ કાકર નિષ્ફલ માનજો, રતાં કુલ સનમુખ ટાલજો. ૨૦
 આરિસો સાહમો જો મત્રે, વદન જોતાં સવિ આરતી ટલે;
 જો નાવિ જોઈએ તે માહિમુખ, મરણભય ઉપજાવે દુઃખ. ૨૧

ધોવા વસ્ત્ર પલાલીયા જેહ, સાહુમા મિત્યાં સુખદાયક તેહ;
 ધોયાં મિત્યાં ચિત ચિંતા કરે, તલાઈ સર્વ આરતિ હરે. ૨૨
 સે રૂપું ધાતુ ખે સાર, અપર ધાતુથી હાની અપાર;
 ગાય છાંણુ સુખ આપે સરે, મહિષિ છાંણુ નિતુ ચિંતા કરે. ૨૩
 સાલિ ગોધુમ ત્વચા સહ સાર, ઇણધાને હુઈ જય જય કાર;
 તિલ દ્રવ્ય હાણી કરે તે સહી, કુકસ ધાને તુચ્છ ફલ લહી. ૨૪
 દસ્યા ધાન સુખ ન આપે રતી, શેકયાથી રિદ્ધિ નાસે છતી;
 રાંધે ધાને સર્વ સિદ્ધિ મલે, કોહું અન્ન કષ્ટમાંહી લલે. ૨૫
 સાં લિયો અથ દિઠોનરિંદ, સાહુમુ મિલિઉ કરે આણુંદ;
 અશ્વકાઢિયો નાઠો એકલો, એહવો નરપતિ નવિ કહીયે લલો. ૨૬
 રતમાંકિ વેદ્યાસે કહું, જૈનજતિ શુભ દર્શન લહું;
 આરિજ તે વિદ્યાવંત, રાજ્યરિદ્ધિ આપે એકંત. ૨૭
 વલી શુકનાર્ણવ માંહિ સાખ, રા મયૂર તુરંગમ ભાખ;
 હસ્તિ વૃષભ શ્વેતાંબર મિલે, મન ચિંતવ્યા મનોરથ ફલે. ૨૮
 લિક્ષાચર લિક્ષાયે કરી, સઘણું વિધન જાએ તે હરી;
 ઠાલો અનરથકારી કહ્યો, લિક્ષિ બીજો ઇણિ પરી લહ્યો. ૨૯
 સન ખ વેશ્યા મંગલકરે, વિવાહ કાજે રૂડિ નહિ સરે;
 સંતર્પિત દત્ત નવિ પામે કદા, વૃદ્ધવેશ્યા નિષ્ફલ હોયે સદા. ૩૦
 પૂર્ણ કુંભ પુરણ ફલ કહ્યો, અર્ધે અર્ધ વિદ્રાસે લલ્યો;
 સુગ્મ કુંભ પુણ્ય જોગે મિલે, ઠાલુ કુંભ અશુભમાંહિ લલે. ૩૧
 પથિકને કહે પુંઠે વલી, ચિંતા ન જાએ તેહનિ ટલી;
 વર કન્યા પરણી આવતાં, લાજ્ય યોગે મિલે ભાવતાં. ૩૨
 કાલે નીલે વસ્ત્રે વલી, પુરૂષ સ્ત્રી સાહુમિ જો મલી;
 કાર્ય સિદ્ધ ન હુવે તેહ તાણું, મેહકાજ મેહ વરસે ઘણું. ૩૩
 પુરૂષે તાણ્યો સકટ પેખિયે, વધ બધન મરણ દેખિયે,
 બળદ એક તાણ્યો ગાડલો આહુમો મિલ્યો નહિં તે લલો. ૩૪

ઉંટ ચડ્યો મરક્યો ઘણું. દોડ્યો ઉંટ કુટ દિધ ઘણું;
 ઘણા ઉંટ સાહુમા ઉતરે, પથિ કુશલ દેખે દુર્ભિક્ષ કરે. ૩૫
 વ્યાઘ્ર લેસ પ્રવેશે શુભ, પાડિ સહિત વિવાહે અશુભ;
 મહિષ સહિત મહિષિ ઘર મધ્ય, ચેર મરણ ભય આણે શુદ્ધ. ૩૬
 પાંડ સહિત મહિષિ ઘર વહા, આવે તો રિદ્ધિ આપે સડી;
 રતિ આવી લેશ ત્રાસવી, પથિક પ્રયાણે નવિ લેયવી. ૩૭
 પાણી ભરીયો મહિષ જય કરે, અવર મહિષ શુકન પરિકરે;
 પુરુષ વૃષભ નર ખંધે ચડ્યો, ઉત્તમ લાભ દે દૃષ્ટી પડ્યો. ૩૮
 વૃષભ ચઢી નારી આવતી, પથિક લાભ ઘણું લાવતી;
 નિક્ય ક્રિયાણું કરવા યદા, સન્મુખ વૃશ્ચિક જો આવે તદા. ૩૯
 ઘણો લાભ ક્રિયાણામાં કહ્યો, રાજકાજ વચરી ભય લડ્યો;
 કરસણ કાળે તે જાણ્યો, પ્રવેશે વિંછિ ટાલ્યો. ૪૦
 રૂદન રહિત મૃતક જો મત્રે, મન ચિતવ્યા મનોરથ ક્ષે;
 પ્રવેશે મૃતક પરિહાશે, રોગ મરણ ભય આણે ખરો. ૪૧
 સંતાન કાળે દિવો જો મત્રે, પુત્ર હોય તસ આશા ક્ષે;
 દીવી મલી ખેટી નિપજે, થોડી વૃત્તિ રોગ નીપજે. ૪૨
 અદ્ય તેલ અદ્યાયુ કહે, પ્રયાણ કાળે દીપક જો લહે.
 બીજા શુકન જો નવી ભાવીયે, પાછા વસીને ઘરે આવીયે. ૪૩
 રોગી કાળે શુકન જોયતાં, સાહુમો અગ્નિ જો મલે આવતાં;
 પૂર્વ રિષિયે અશુભ તે રહ્યો, વિદ્યા કાળે શુભ તે લહ્યો. ૪૪
 કરસણી તપોધન નપુંસક બાલ,

હાથે એહને અગ્નિ હોય તો કાલ;

ધુમ્ર સહિત પ્રવેશે મિલે, સુકગુ ઘાંન તે તતખોણ હરે. ૪૫
 સીતકાલે પ્રવેશે અગ્નિ સવિ ભક્ષો, સર્વ ઉપદ્રવ વારે એકલો;
 અંધ પુરુષ પુરુગે તાણતો, સાહુમો મુખ સડી વારતો. ૪૬

નારી સહિત અંધ કરે હા , આપ બલે હીંડનો વખાણુ;
આમ સંબંધી કન સવિ કહ્યા, મંદ બુદ્ધિકરી જે મેં લજા. ૪૭

इति गा ंहिला शुक्न ंपुर्ण.

ગામ બાહિર શુકન હોય જેહ, સાંભળજે હવેક હું વલી તેહ;
પહિલિ દિશિ સકલ ભાખિયે, નીરતથી થાય હીંચે રાખીયે. ૪૮
શાંત દીપ્ત પ્રશ્ન જે સાર, તેહનો કેતો વલી વિચાર;
સોત્રે દિસિ અરધ ઉરધ વલી, અઢાર દિસિ શુકનની મલી. ૪૯
દિસિ કાલ સ્વર ચેષ્ટા જાણુ, ગતિ સ્થાનક ભાવ વલી વખાણુ;
શાંત દીપ્ત કાર્ય જે લહે, શુકન ભાવ તે શુદ્ધો લહે. ૫૦
હવે સુચુજે દિસિના વલી લેહ, શાંત દીપ્ત જે છું લેહ;
ભસ્મિત દગ્ધ જવલીત વલી જાણુ, આલિંગતા ધુમિતા વખાણુ. ૫૩
એ પાંચે દિસિ ટાલી સહી, શેષ થાકતી શાંતજ કહી;
શાંતિ દિપ્તિ પાકાંતર લહી. સૂર્યવારથી કેતા કહી. ૫૨
રાત્રિ પાછલી અઘલી હુધ યામ, ઘટીંચાર રવી ઉગે તામ;
પહેર એક પૂરવ દિસિ રહી, જવલીત દિસિ નિરતી તે કહી. ૫૩
ધૂમિત છાંયા જલિ બલિ જાણુ, કદમ ઘાત્રી ભસ્મ વખાણુ;
અંગારોક અનુક્રમે જાણુજે, શાંત દીપ્ત ધાણુ પરિ આણુજે. ૫૪
અગ્નિ ઇશાન ઉત્તર ને પૂર્વ, તોરણીઉ ભરી હડીએ સર્વ;
માહુરૂ મૂલ ધુ મૂલ એ જાણુ, દિસ દિશિએ સહી વખાણુ. ૫૫
૫ થાનકની આઠે સોઇ, શાંતિ દિશિ નિરંતર હોઇ;
ત્તર દિશિનો રવી સંચરે, કુણુ ઇશાન જવલીત તે કરે. ૫૬
જવલીત રહી ઘટી કાર્યી ાઠ, ધુર ઇશાનથી ગાણીયે પાઠ;
દક્ષિણાયન સૂરજ હોય યદા, અગ્નિ કુણુ જવલીત હોય તદા ૫૭
જવલીત અંધ કરે રવી પાસ, ધુમ્ર અંધન છાયા સુખ તાસ;
જલ રાજ્ય કદંમ હુધ લાલ, સુખિત ખેમ ભસ્મ ભયરાજ. ૫૮

દક્ષિણ બીજું નામ નિવાસ, અગસ્ત લંબક ચમ નાશ;
 વૃશ્ચિક અસ્ત કરી પરમાણુ, નૈરતિ નામ બીજું સોઇ ઠાણુ. ૭૨
 આદ્રા હસ્ત ચિત્રા મૃગ જાણુ, પંચારાધિ તે અસ્ત વખાણુ;
 સ્વાતિ રોહિણિને પુશ્પવતી, કૃતિકા ભરણીને રેવતી. ૭૩
 પશ્ચિમ અસ્ત કરી તે કહી, પંચત પુષ્પ વિશાખા સહી;
 સ્વરક અભિચ વિષ્ણુ પદ્મવાસ, પંચારક મરી તરીરખી લાવી. ૭૪

દુ ૧.

પહિલુ પઇયા ચ્યારે કરે, તેહનું કરીઇ માન,
 પહિલે પઇયે ફલ કરે, બીજે બિમણું જાણુ. ૭૫
 ત્રીજે ફલ મોડેં રડુ, ચોથે નિષ્કલ તેહ;
 ગામાંતર ત્રીજે શુકન, તુહિ ન ચાલે તેહ. ૭૬
 શુકન કોશ મોહિ બલ કરે, ગામાંતરિ તે જાણુ;
 કોસ ઉપરી હર ને લવે, તે સવિ નિષ્કળ જાણુ. ૭૭
 રડું ભુંડું ચાલતાં, કિશુ શુકન નવિ હોય;
 પથિ તે કહવું સહી, મૃત્યુ દેખડે સોય. ૭૮
 શુકન શુકન ને દેઇ કરી, દીપ્તીદિશિ તે જાય;
 પંથિને કહેવું નહી, તુઝને કાંઇ નવિ થાય. ૭૯
 ઘર વાસાને મૃત્યુ કહે, અગ્નિ ભય તે જાણુ;
 સમ કાલે સાથે લવે, એક જાતીય વખાણુ. ૮૦
 ડાખા બિમણા જોલતાં, તોરણી-યાત્રા તેહ;
 ગામિ જાતાં આવતાં, સિદ્ધિ કરે સવિ તેહ; ૮૧
 મધ્ય શુકને મધ્યફલ, ઘર ભીંતિ ગઠ વાવી;
 એ અંતર જોલે સહી, અરધ વૃષ્ટિ ફલ લાવી. ૮૨
 શુકન ન દિશે ફલ નહી, ભુખ્યુ રોગી હોય;
 સંગમ કર્તો બીહતો, માલા માંહિ જોય. ૮૩

સીમ પર્વતને અંતરે, ખાલક બોલે જેહ;
 તે નિષ્કુળ સવિ જાણવું, પ્રગટ કહુ હવે તેહ. ૮૪
 શબ્દ ઘણેરે જે લવે, નર લય વેશુ જાણુ;
 આપ ઇચ્છાએ બોલતો, દેખીતુ સર્વ વખાણુ. ૮૫

ચોપાધ.

રૂંડો ભુંડો જે પાડુવો, સું ત્યાગી ફેક તેહવો;
 જીવાર્ગતે વસતિ દિસે, રૂડું ભુંડું કહિવું તિસે. ૮૬
 ચેડા ચેડિ જે સ્વર કરે, દૂર હુકડું મુખ ઉચ્ચરે;
 શુભ અશુભ અનુક્રમિ જાણવું, પહિલુ પછઈ ફળ આંણવું. ૮૭
 ઇંમ લેતાં કલ પામે સહી, એહ વાત ગ્રંથાંતર કહી;
 ગામમાંહિ વન સંખંધિ જેહ, ઘણું લય ઉપજાવે તેહ; ૮૮
 ગામમાંહીલા વન માંહ લવે, અનરથ કારણ કરવું સવે;
 રાતિ ચારી દિશે પૂલ નહિ, દિશ ચારી નિશ નિષ્કલ ફહી. ૮૯
 આપાપણી વેલા સુખ કરે, જીવ માત્ર જે મુખ ઉચ્ચરે;
 શુદ્ધન જેઘને કરીસે જેહ, નિશ્ચય સુખિયા થાસે તેહ. ૯૦
 અઢાર દિશિના કહુ હવે લેદ, ડાખા જિમણા તિહાં નહી વેદ;
 જે દિશિ બોલે તેહ વિચાર, તે સાંભલજો શુભાશુભ સાર. ૯૧
 અથિર કાજ તે થિર હોયે સહી, થિર કાજની સિદ્ધિ નવિ કહી;
 સુખલાત તે કાજ વિણાસ, દીપ્ત હોય તો પૂરે આશ. ૯૨
 પૂરવ મૂલ લઘુ મૂલ ફલ એક, શુભ કામ વિણુસાડે છેક;
 વિણુસાડે સઘલા ફલ કાજ, વઢાવઢી જય પામે રાજ. ૯૩
 રાજદિક લાલ દૂરે ઘણું, અગ્નિ કુણુનુ મહિમા સુણું;
 તોરણીયો ફલ દક્ષણ જાણુ, બીજું (નામ તે) ચીર વખાણુ. ૯૪
 શાંત કામ તે થાયે વાત, સઘલી વેલા દીપ્ત ઉત્પાત;
 સય સંગ્રામ વાદ મધ્યાન, દીપ્ત કામ વલા પરધાન. ૯૫

અઠાર દિશિનો યંત્ર.

<p>કુમ્ભસ્થ ૧</p> <p>ભીસ્થ=પદ્મ ૭</p> <p>સ્થાસ્થ ૩</p>	<p>પશ્ચિમ દિશા ૯</p>	<p>૧૦ પંચસતિ</p> <p>૧૧ વાયુ પુલ્લો=પરક</p> <p>૧૨ પંચાસ્ક- સિતિ</p>
<p>સાવન=જિદિ ૫</p>	<p>અધોદિશિ ૧૭</p> <p>ઉપદિશિ ૧૮</p>	<p>ઉત્તર કુમ્ભ ૧૩</p>
<p>આભીશ્વર ૩</p> <p>આભીશ્વર ૪</p> <p>આભીશ્વર ૫</p>	<p>૧૫</p> <p>૧૬</p>	<p>૧૪ ભરિહિ</p> <p>૧૫ ગણન</p> <p>૧૬ આરુ=અગ્નિ</p>

દક્ષણ બીજું નામ નિવાસ, દિવસ ઘણેરે પુરે આસ;
 લાંબક શરણ શાંતિનું કામ, દીપ્તે પામે વંછિત ઠામ ૯૬
 નૈરૂત બીજું નામ પ્રમાણ, અથિર કામ તે સિંચે જાણ;
 જેહ કામનો હુધ સંદેહ, મેહકાજે વરસે મેહ. ૯૭
 પંચરાધિ તે ઘોડો લાહ, દીપ્ત કાજ તે ધરે ઉચ્છાહ;
 પશ્ચિમ શાંતિ કર્યા દિસ સહી, સંખ્યા વેલા શુભ દિન નહી. ૯૮
 પશ્ચિમ દિશિ વિલંબે કાજ, સર્વ સિદ્ધિ તે પામે આજ;
 વરસાત સવિ વરસે ઘણો, એ માહેમા પશ્ચિમ દિશ તણો. ૯૯
 પુરવ પશ્ચિમ પ્રહર ધુરિ હોય, સોલ ઘડી ટાલી જે સોય;
 તીવાર પછી જે યોગે જાણ, તેહ શુભ કરવું પરમાણુ ૧૦૦
 પંચત મરણ મણ કલેશજ કરે, દીપ્ત હુધ તો ચિંતા કરે;
 વાવકુણિ વાયપલ કરે, સીંચે તો વલી ચિંતા કરે. ૧૦૧
 દુઃખ હોય તો આરતિ જાય, ગઈ વસ્તુ લાલે સુખ થાય;
 પંચારક લય લાંબે વાત, શુભ કાર્ય તે દે ઉપધાત. ૧૦૨
 જે વિચારે પડ્યો હોય કામ, તે સીંચે વલી પામે ઠામ;
 સીધ કામ એ થાતું જેહ, તેહની આશા ન આણે તેહ. ૧૦૩
 ઉત્તર આપે નિશ્ચિત ઠામ, અશુભ હોય તો દે શુભ કામ;
 દીપ્ત હોય તો ઘાત સહી કરે, શાંત થકી તે સીંચે સરે. ૧૦૪
 દુવા (દસ) કામ વિણસાડે નહી, નવું ફલ ન પામે સહી;
 ભરહડિ માંહિ સુકન યોલાઈ, ઠાલું ભરે ભરિયો ઠલવાય. ૧૦૫
 હવે ઇશાન કહુ સવિ વાત, શુભ કામ ન હોય ઉપધાત;
 વાહણ ચરતા ફલયેં ઘણું, સેવા માન લહે નૃપતાણું. ૧૦૬
 ગઈ વસ્તુ તે લાલે સહી, એ ઇશાન વિદિશિ ફલ કહી;
 માહર (ને) કહીઈ અઘોર, શુભ કાજિં તેહનું બહુ જોર. ૧૦૭
 ઉંચા શકુન યોલિવલી જેહ, સુખઅસુખ અસુખઈ સુખ તેહ;
 નિચા સુકન તે ઠામ વિણાસ, ઠામ નુહિ તો પૂરઈ આસ. ૧૦૮

ચી નિચી જે દિસિ 'થહે', વલી 'વતે દિસિનું' કહિં;
 દક્ષિણ વામ તાણું નહિં કામ, એ અઢાર દિસિ જોજ્યો કામ. ૧૦૯
 શાંતિ દિસિ માંહિ બોલે જેહ, સાહમું શાંતિ જાઈ વલી તેહ;
 કેવલ ફલ શાંતિનુ કહિઉં, દીપ્ત સાહમું તે બોલી રહિઉં. ૧૧૦
 શાંતિ થકી દીપ્ત દિશિ ગયો, તે માટે અરથ ફલ લલ્યું;
 દોષિત દિશિ શુકનજે લવિં, બોલ સાહમું તેહમાંહિ કવય. ૧૧૧
 પૂરણ ફલ દીપ્તિનું કહી, વિપરીતે વિપરીતજ સહી;
 ઇંદ્ર હૃદય વિચારી વાત, સકુન સવિ જોજ્યો વિખ્યાત. ૧૧૨
 દીપ્તે બોલિ શાંતિ જાઈ, શાંતિ સાહમું સ્વર તે થાય;
 અર્ધપૂલ વિદ્યાંસે કહિઓ, ગુરુમુખ એકવો મઈફલ લહિઓ. ૧૧૩
 દેવવિજય સિસ કહિં સહુમુણુકે, સુકન કહુ વલી દુર્ગાતાણુ;
 સુકન પોઢાડુ ભાવઈ કરી, પછિ વિચારૂં ભાષા કરી. ૧૧૪
 સુકન જોવાનું ક્ષેત્રજ સુણિઉં, નગર બાહિર થકી તે જાણિઉં;
 રાજાનિં છપ્પેં કમતે જાણિં એતલિં સુકન જોવા નિરવાણિ. ૧૧૫
 ઉંચ વરણુનિં ત્રણપેં કમ, ક્ષેત્રઈ જોવા જવા ધરમ;
 શેષ લોકનિં શત વલી એક, જોવા જવુ એતલે છેક. ૧૧૬
 ચાવા કીજે રાજા દેવિ, ભુઈ ચોખી કીજે ખિશુ મેત્રિ;
 હુ સાધી'ને દિસિ સાધીઈ, પછિં સહી નાણુ નેહનુ કાઢીઈ. ૧૧૭
 ચઉકીથો ગજબાઠ દિસિ ખડ, દિસિ સહી નાણુ દપદનું કરૂં;
 જેહ વાતના શુભ શુકન ભાષિઈ, કાગળ લિખિ કહ્મઈરાખીઈ. ૧૧૮
 દસ દિગ્-પાલ ચિત્ત ધારીઈ, અપશબ્દ ભાષા વારીઈ;
 યોગિનિ કાલ પુઠિં કરૂં થાપ, દુર્ગા નામ જપો એ જાપ. ૧૧૯
 શ્યામા કૃષ્ણા શકુના સાર, સિત પક્ષા પોદકી ઉદાર;
 કુમારી પંથ જનનિ કહું, તથોમા બ્રહ્મ સુતા જે લહુ. ૧૨૦
 કન દેવતા દુર્ગા દેવિ, ચટિકા ધનુર્ધરી વત્રી લેલિ;
 પ્રત્યક્ષદેવિ ભગવતિ પાંડવી, વારાહી ઋદ્ધિ આપઈ નવી. ૧૨૧

અષ્ટાદસમભિધાનિં કરી, સિદ્ધિ દાયક દુર્ગા હુઈ ખરી;
 બેકરભેડી કરે વિનતિ, શુકન સિદ્ધિ આપઉ ભગવતી. ૧૨૨
 દુર્ગા મૂરતિ કોળે યંત્ર, ચોકી ગનિમંડી ભણું મંત્ર;
 મૂરતિ યંત્ર વિણસ્યું કીજીઈ, નામ લેઈ ધરતી પુજીઈ. ૧૨૩
 ક્લિસિ પૂજે વધાવઉ ખરી, ચોખાપૂગી નિજ કર કરી;
 સંધ્યા સમય અનિ પરભાતિ, એ બિહુ ટંકી શુકન વિખ્યાત. ૧૨૪
 અથવા ચ્યારિ ટંક વલી કહ્યા, વિસ્તારિ છટંકજ લહ્યા;
 શુકન ભેગાની એ વિધ કહી, વિચારણા કહું હવિ સહી. ૧૨૫
 દુર્ગા શુકન વલી ભેદે પંચ, દરશણુ ચેષ્ટા સ્વરનો સંચ;
 ગતિ ભક્ષણુ મુહુડઈ જે ગ્રહ્યું, વિચારણા બુજીતે લહ્યું. ૧૨૬
 દરસણુથી ચેષ્ટા બલ ઘણું, ચેષ્ટાથી સ્વર સખતો ભણું;
 સ્વરથી ગતિ સખલ માનજયો, ગતિ અધિક ભક્ષણુ આણુજયો. ૧૨૭
 એ પાંચે સમુદાઈ કરી, પુરણુ ફલ કિંઈ દુર્ગા ખરી;
 ગાંમ ચાલતા દુર્ગા સિરઈ, વિંડવા શબ્દ ઘણા નવી કરઈ. ૧૨૮
 બેઈકી સમે થાનક રહી, શુભ ચેષ્ટા દુર્ગા ઝરિ સહી;
 ડાખા ગમા દીકી તે ભલી, કાર્ય સિદ્ધિ કરિં એકલી. ૧૨૯
 ડાખી હુનિ જિમણી જઈ, તે તારા દેવી કહિવાઈ;
 જીમણા પાંખ ઉંચેરિ કરિ, ચાંચઈ ભક્ષ લેઈ સંચરિ. ૧૩૦
 શુભ શબ્દ તારા વૃક્ષ ડાલિં. બઈસેં તે ચિંતામણી ભાલિ;
 પુકિ બાહુત્રિયો આગત્રિ દેવિ, તારા દરસણુ દેતિ ખેવિ. ૧૩૧
 એહવી દુર્ગા બુ પેખિઈ, સર્વ સિદ્ધિ કરતી લેખિઈ;
 ડાખી ગમા દેવિ તે રહી, જે જે અવસ્થા કરિં તે સહી. ૧૩૨
 સુખ દુઃખ આપણુનિં કહિં, જિમઈ પાસઈ વયરી નઈ લહિં;
 ડાખી ગમા ઉંચી આકાશિ, ઉડી પડિં પૃથ્વીનઈ પાસિ. ૧૩૩
 યથિક મરણુ સહી જાણુજયો, દક્ષિણ પાસે વયરી માનજયો;
 પ્રિય સંગમને મોટિમ પાણું, હર્ષ હઈઈ ભક્ષણુ હુઈ ઘણું. ૧૩૪

એ ચેષ્ટા સઘલી જાણવી, વામ પાસંઈ પથિકે આણવી;
 જિમણુ પાસિ ને ઈમ કરિ, વચરિનંઈ તો કડીવું સિંસઈ. ૧૫
 બીજે રોગ પીડા નુમતિ, નકુલ સિંચાણુઈ જે ત્રાસવી;
 અવસ્થા એહવીઈ હોઈ, બીલ માંહિ પઈસઈ વતીસોઈ. ૧૩૬
 ઈંધણ લીહાલા વિષ્ટા પડાણુ, રાખ અસ્થિ કાંટા સખ જાણિ,
 બંધમે એકુવે સ્થાનક વતી, દીપ્ત દિશિમાં જાઈ લડી; ૧૩૭
 કુચેષ્ટા એ દેવિ તણી, ફલ ગ્રંથ માંહિ જે ભણી;
 અશુભ લહીનઈ એ પરીહરો, શુકનભાવ આવિં જિમ ખરો. ૧૩૮
 ગોલી ધનુષ નખી જિમ જાઈ, આકાશે ઉડી તારા થાઈ;
 પથિકનિં વચરિસ્થુ વાદ, ઘણિ પિયાણિં નહિં સવાદ. ૧૩૯
 જિમણિ હુંતિ ડાખા જાઈ, સા દેવી કરવા કહિવાઈ;
 વધ બંધન મરણુ સડી કરિ, નિખર માંહિ તે જોલી સિંસઈ. ૧૪૦
 મુખ સાહમી દેવી આવતી, પુકિં શખ્દ કરિં ભાવતી;
 નવી દીસઈ દરસણુ જેહનું ગામંતરૂં વારિં તેહનું. ૧૪૧
 દેવી જોલી નિચી જાઈ, નિચઉં ફલ તેહ કહિવાઈ;
 વરસ દિવસેં ઘણેરઈ કાલ, તેહનું ફલ નોંહિં તતકાલ. ૧૪૨
 મધ્ય ભાગિં મધ્ય ફલ લહિ, મસ્તક સમી શિષ્ફલ કહિ;
 ઘુસર માનિ દેવી લરિં, સઘ ફલ તેહનું અનુભવઈ. ૧૪૩
 બંઈ ઘુસરે સુકન હુઈં સાર, ફલ હુઈં પણિ કેતુ કાલ;
 ત્રિહું ઘુસરે માનિજે હોઈ, ઘણિં કાલિં અસ્પફલ સોઈ. ૧૪૪
 પહિલું નીચી ચાલિ દેવી, પછિં ઉચી જાઈ ખીણ મેવિ;
 દિવસઘણે ફલથોડું જાણિં, ઇણિ વચનઈ સંદોહમમ આણિ. ૧૪૫
 ઉચી ઉડિ નીચી જાઈ, ઉતાવલું ઘણું ફલ થાઈ;
 વામ જોલીનઈ તારા ગઈ, અધિક ફલ તેહનું હુઈં સહી. ૧૪૬
 શીઘ્ર તારા શીઘ્ર ફલ કહે, વિલંબ તારા મદમ ફલ લહિ;
 મંડઈ મંડઈ જાઈ તાર, દિનફલ દીઈ વવહાર. ૧૪૭

વલી તારા નવ લેદે કહી, તેહનાં નાંમ જાણું એ સહી,
 અંધા^૧ શુલિકા^૨ કાંડા^૩ જાણિ, સખલોતા^૪ દૂરા^૫ વલી વખાણિ ૧૪૮
 કપાટકા^૬ વકા^૭ જાગુજ્યો, ઉધા^૮ અંધા^૯ કિંઈ આણુજ્યો;
 હવે વિવરણુના કહુ નવ તણી, શુકન શાસ્ત્ર માંડા જેહ ભણી. ૧૪૯
 જે દેવી તારા વત્ત^૧ હુઇ, રાદ કોટરમાં પકડિસ^૨ જઈ;
 તે અંધા તારા જાણવા, અર્ધ^૩ ફળ આપે તે હવી. ૧૫૦
 ગોલિની પરિં ભુઇં લોટતી, પરો પરો જાઇ તે મોડતી;
 બીજી શુલિકા તારા એહ, અશુભ ફલ આપઈ વલી તેહ. ૧૫૧
 આણુ તણિ પરિં જે દેવી, આગલિ થકી જાઇ બીણુ મેવિ;
 કાંડા તારા ત્રીજી જાણિ, મધ્યમ ફલ આપઈ નિરવાણિ. ૧૫૨
 દેહકની પરિં ચાલતી, અંધ દેઇ થાઇ સાંસતી.
 સખલિતા તારા અઉયી જોઈ, અદ્ય ફલ દેખાડિં સોઈ. ૧૫૩
 જે દુર્ગા સહસા એકત્રી, તારા હુઇ જાઇ વેગત્રી;
 તે દૂરા તાસ પંથમો, ભય ઉપજાવિં નવિ તે સરી. ૧૫૪
 કપાટિં રીતિં જે નીકલિ, અર્ધપંથથી પાછિં વલી,
 કપાટિકા છઠ્ઠીએ તાર, ભયકારીને કરિં જયકાર. ૧૫૫
 ગતિ કરતી આકાશિં જાઇ, ચાલિંમુજ ધાર જિમ ગાઇ;
 વાંકી વિસમિ ગતિ ચાલતી, વકા વકજ ફલ આપતી. ૧૫૬
 ઉચી ઊડી જાઇ તાર, ઉર્ધ્વાતાર કહવી સાર;
 શુદ્ધ વઢાવઢિ સહી તે કરિં, વિસમિ તારા કહવી સિરિં. ૧૫૭
 અરધ ભારગિ રહીની દેવી, ઉચી હેડી જાઇ બીણુ મેવ;
 અંધા તારા નવમી એ કહી, બીજી રજવી તારા સહી. ૧૫૮
 પ્રથમ તારાકરિં ભય નાસ, બીજી તારા લાભ નિવાસ;
 ત્રીજી તારા પૂરણુ ફલ કરિં, એ તારા ફલ જાણે સરાઈ. ૧૫૯
 દુર્ગા સાહસું પુઠે જોઇ, તારા ઉતરિં બિણુ માંડિ સોઈ;
 પાછલિ કાજ તેહનું નવિ સરઇ, મુળ સાહુમી જે વલી ઉતરિ. ૧૬૦

ગલિં કાજ નથી તેક તણુઉ, પાછલિ તાર ઉતરિં તે ભણુ;
 આગલિ ઉતરિ તેકનું સુણે, અર્થે લાભ હુન અતિ ઘણે. ૧૬૧
 મ ભાગિ પ્રયાણુ (જ) સમઈ, ભક્ષણુ લેતી જિમ નિગમઈ;
 લાભ સહિત રોગ અપકરિં, જિમણિં પાસિ હાણિ તે કરિ. ૧૬૨
 જિમણે પાસઐ પાંખવતી બે, વિજય કરિ ઉપાડિં તે;
 પુંછ ઉપાડી લખમિવરિં, હર્ષ ઘણું જો નિત્યજ કરિં. ૧૬૩
 મૈથુન કરિં વૃક્ષ વતી ચડિ, ભક્ષણુ લેઈ શાંતિ દિશિ અડિં;
 નિરમલ નીર નાકિ નઈ પોઈ, તો સુખ સંપતિ ણિ દીઈ. ૧૬૪
 જિમણે પાસે સમરિ અંગ, આંચઈ પાંખ જિમણિ કરેચંગ;
 વ્યાપારિં સર્વ સિદ્ધિ લકઈ, હવઈ દેવીની ચેષ્ટા કહિં. ૧૬૫
 રીસઈ કડિણુ જોલે વલા જોલ, વાંકું ચુંક જોઈ નિટોલ;
 ઉંઘઈ ઉઘ કઈ નાસી જઈ, ત્રોસે કોપે ખગાઈ ખાઈ. ૧૬૬
 અંગ ઠીજાનિં આલસ કરિં, ઘુણુઈ કલમુહિ ચઈ ફિરઈ;
 લઘુ વડીનિતિ કરિ વતી વમઈ, ત્રાડે પુંછ ચેષ્ટાઈ ભમઈ. ૧૬૭
 મોહ પડઈ બીહઈ કરિ ધ્યાન, પાડે કષ્ટ લોટઈ શમસાન;
 કાઠવ ધૂલિ ખરડઈ અંગ, શુભઈ અશુભઅશુભઈ ફલ અંગ. ૧૬૮
 પતિ સાથઈ દેવી દીસતી, પૂરણુ ફલ નિશ્ચય આપતી;
 એકઈકરિ અરથ ફલ લહિં, એકઈ ન દીસિઈ તો ભય કહઈ. ૧૬૯
 દેવી શુકન જોતાં મનરૂલી, બીજી દુર્ગા આવઈ વલી;
 મિત્ર પ્રાપ્તિ તેહથી જાણવી, બાહુલીઉ સ્ત્રી લાભઈ ચવી. ૧૭૦
 દેવી પુંઠઈ પતિ લાગતો, ગતિ ચેષ્ટા કરિ ભાવતો;
 પૂરણુ ફલ આપઈ તે સહી, પતિ પુંઠઈ જો દેવી રહી. ૧૭૧
 હીન ફલ તેહથી જાણજો, પુત્ર કાજિ શુકન માનજો;
 બાહુલિઉ નરનામઈ વૃક્ષ, દીઠઉ સુત આપિ પરતક્ષ. ૧૭૨
 નારી નામડ વૃક્ષે ફરી, જોડી દુર્ગા દિ દીકરી;
 શુકન જોયંતા પથી જેહ, આપણા પિંડ સરીણુ તેહ. ૧૭૩

દેવયોગિ પંખિનિં કોઇ, ગોલીં ઘાય નાખઇ વલી સોઇ;
 શુકન વાંછત નિતે જાણિવઉ, શુભાશુભ હીઈઈ આણિવઉ. ૧૭૪
 દુર્ગા સ્વરની કહું વડા વાત, યોડિં પંચભૂત વિખ્યાત;
 પૃથ્વી અપનિ તેડે વાય, આકાશ એ પાંચે કહિવાય. ૧૭૫
 ચીલી શૂલી શખ્દ બિ સાર, પૃથિવી તત્વના એહ ઉદાર;
 ચિકે ચિકું અપ જાણિવા, કિંતુ સખલિત તેજસ આણિવા. ૧૭૬
 ચિચી ચુલુકો વા જાણુજો, ચીરી ચિકૂ નહ આણુજો;
 દસ બોલએ અનુક્રમિ જાણુ, બોલખવાનું કહું સહિ નાણુ. ૧૭૭
 દુર્ગા ભક્ષણુ લાભઈ કરી, રલીયાયિંત હર્ષ બહુ ધરી;
 પૃથિવી તત્વ શખ્દ તે કરિં, અપ તત્વ સુણુજો સહુ સિરઈ. ૧૭૮
 પાણી અર્થિં મિત્ર સંભાપ, વૃષ્ટિ સમઈ આપ સ્વર થાપ;
 સુરત અર્થિં તેજસ સ્વર સહી, દુઃખ વિરહીં માણત તે કહી. ૧૭૯
 સર્પ નોલે કરી બીડતી, અથવા ગર્ભીં તે પીડતી;
 અવર તત્વે સ્વર કરે સોય, શુભાશુભ એહનું હવે જોય. ૧૮૦
 વાયુ તત્વઈ દુર્ગા બોલની, ભય ઘણું મનિ સંભાવતી;
 આકાશ તત્વઈ જો બોલાઈ, રૂધિર સ્વાવ તો પુકવો થાઈ. ૧૮૧
 પહિલું પૃથવી શખ્દજ કરિં, અપ તેજસ પછો ઉચરિં;
 કલ્પક્રમે અધિકું ફલ હોઈ, અક્ષય ફલ સુખ આપઈ વલી સોઈ ૧૮૨
 પાંચે ભૂત અનુક્રમિ એ વલી, દુર્ગા શખ્દ કરિ એકલી;
 મનોરથ થકી અધિક ફલ લાહિં, ભૂત શખ્દ એ વિવરી કહઈ. ૧૮૩
 દેવી ડાખિં પગે જે અંગ, અથવા ચાંચઈ કરિં જે ભંગ;
 સુભટ તણિં સિરિ લાગઈ ઘાય, પથિક પ્રયાણુઈ જય કહિવાય. ૧૮૪
 વૃષ્ટિ નિમિત્ત પ્રચ્છાને કામ, અપ સ્વર દેવી કરે તામ;
 અથવા નીરેં કરે સ્નાન, સુરત કરે વમે વલી ધાન. ૧૮૫
 નીલિં તૃણ બેઠસેં મલપતી, ઉચઉ માતુ કરિં માલતી;
 સુત્ર શ્રવઈ વરુણ ત્રિમિં જઈ, બેઠસેં પકિ તાગ વલી થાઈ. ૧૮૬

ગતિ ડાખી કુંપાવિંઅંગ, ખીલ ખઝસઘં રજનો કરિં સંગ;
 દુર્ગા એહવી ચેપ્ટા કરિં, મેઘ વૃષ્ટિનો હઠં તિહાં ભરઈ. ૧૮૭.
 સુંધું મુંડુચું સુકન જોયતાં, દેવી તાર હુઈ દેખતાં;
 શુભ ચેપ્ટા કરતી દેખીઈ, સુકચું હસ્યેં એહવું ભાખીઈ. ૧૮૮
 વામ ભાગ ચાલિં ચમકતી, વિરઘં ચેપ્ટા કરિં હાલતી;
 મહુચું ધાન સહિતે કરિં, સંધિ કાજેં સુકન ઊચરિં; ૧૮૯
 દુર્ગા જઈનિં પતિનેં મલઈ, જો લહસ્યેં ચિંતા સવિ ટલેં;
 નરનારી ખઈઠાં હુઈ જોય, ઊડી એક જાઈ વલી તેય. ૧૯૦
 દેવઈ મેલન થાઈ કિમેં, ભક્ષણુ લેઈ માંહોમાંહિં જિમઈ;
 મિથુન કરિ ખઈસેં એક ડાલિ, તાર જાઈ દખિણાવર્ત ભલિ. ૧૯૧
 એહવી ચેપ્ટા કરતી ફિરઈ, સંધિ કાજ સંસય તે કરિં;
 દેવી સ્વર કરી ઉતાવલી, જાઈ યથિક સીધ ફલ કરી. ૧૯૨
 ઉત્તમ ઠામથી ઉંચી જાઈ, તો ઉત્તમથી ફલ કહિવાઈ;
 નીચાં ઠામથી નીચી જાઈ, તો નીચાથી લાભજ સહી. ૧૯૩
 પ્રવેશઈ દીપ્ત દિશિ જોઈ, વામ ભાગેં જો દુર્ગા હોઈ;
 સ્ત્રી પક્ષ ઇહાંનિ તે કહી, જિમણેં પાસેં જો દીપ્તજ ગ્રહી. ૧૯૪
 પુરૂષ પક્ષ કરિં તે હાંનિં, પ્રવેસિ દુર્ગે જિમણી માનિં;
 ગાંભ ચાલતાં ડાખી દેવિ, દીપ્ત દિશિં જોલેં જિણુ સેવ. ૧૯૫
 અથવા પર્વત પાણી ઠામિ, ડાખી ઉદ્દેગ કેરવા કામિ;
 વાડીપ્રાસાદ વૃક્ષમાં લવી, પૂરણુ ઠામેં લ જાણવી. ૧૯૬
 ભૂંઈ ખઈઠી દેવી જોલતી, અલપ લાભ તે સહી ચાલતી;
 વાંવિ કુંવા સરોવરનિં કાંમ, લ જોલી દુર્ગા ભૂંઈ ઠામ. ૧૯૭
 મલકરતી જાણવી અંશુલ, ખીહંતાનેં કહિવી વલી ભ;
 સધ્યાવેલા પુર દિસિં, દેવી શબ્દ કરિં મન રસિં. ૧૯૮
 રાજા માન કરતી તે કહી, શાંત દિશિં પ્રાધૂર્ણક સહી;
 રેવિ ઉદય અસ્તમણુ કાલિં, દક્ષિણુ દિશિ જોલાંતી ભાલિ. ૧૯૯
 ગાંભ આંપરિં લાભજ હોઈ. કુસલ નીરોગ કરિં વલી સોઈ;
 પશ્ચિમ દિશઈ જોલા રહી, રૂધિરહાંનિ કરિં તે સહી. ૨૦૦

ઉત્તર બોલી સદા સુશોભ, બિચલતાનિં આપેં શોભ; ગામ ગયા દુમાંહિં લવઈ, વેગો પથીકધર અનુભવિં. ૨૦૧
 દુર્ગા સૂઈ દુમાંહિ વલી, ઉઠઈ દુ સાહુમી કલકલી; કટક ગઠ રોહા સહુ કરે, પ્રવેશઈ જય પામે ખરૂ. ૨૦૨
 મૂલે સુઈ મૂલે ઉઠઈ યદ્ય, કટક પ્રવેશ ન કીજઈ તદ્ય; ગામંતરૂં ગઠ રોહા વારિ, પ્રવેસિં સુખ પામે સાર. ૨૦૩
 ભુવણ સુતી દુઈ સ્વર કરેં, કટક કરો કામ સહુનિં સિરઈ; ઈશાનિં સિદ્ધિ નવિ કહી, સુતી ઉઠી જુઠી સહી. ૨૦૪
 રાજ મસ્તક ઉપરિ વલી, દુર્ગા બોલિ બઘડી રલી; નગર દેશ રિદ્ધિ પામઈ ઘણી, અપર લોકનિં નિખર ભણી. ૨૦૫
 અદ્વૈત્યાનકિં સધ્યા નિંસમેં, દેવી શખ્દ કરિં જે ગમેં; ચઢાવડિ કલહ સહી કરિં. વર્ધ અંધન રાજ ધનહરિં. ૨૦૬
 ઘરમાંહિ દુર્ગા જે લવિં, ભય ઉદ્વેગ માંહિ તે ઠવિં; દુર્ગાસિધ્યા ઉપરિ બોલ, તો સ્ત્રી પીડા લહી નિટોલ. ૨૦૭
 પાલણા ઉપરિ બાલક કષ્ટ, ઘર બંખરેં કરિં વલી નષ્ટ; મોક્ષે ભક્ષણ કરી સો ભતી, ઘર પ્રવેસિ સિદ્ધિ આપતી. ૨૦૮
 પંડિત દેવવિજય કેરો સીસ, બોલિ ભાણુજય નામેં સીસ; દુર્ગા શકુન ઉદ્ધિ નહીં પાર, સંખેપેં કીધો ઉદ્ધાર. ૨૦૯

॥ इति दुर्गाशकुन मा . ॥

ઈતિ પ્રથમોઽધ્યાયઃ

॥ अथ तीतरशकुन. ॥

સરસતિ સામિણિ પાઅે લાગીઈ, તીતર શુકન બુદ્ધિ માગીઈ; ગામ આલતાં ડાવઉ લહઈ, વાટિ કુસલ સદા સહુ કહઈ. ૨૧૦
 દ્વિખણ બોલ્યે લાભજ દીઈ, કન્યા કાજેં વર જોઈઈ; જિમણેં વાણાયગ વર પાંમીઈ, સુખ ભોગવિં જે મન કામીઈ. ૨૧૧
 પ્રયાણે પહિલુ હુઈ વાસ, જિમણું બોલી હુઈ વામ; મન ચિંતવ્યા મનોરથ ફલિં. દુઃખ દોહગ ફરિ સવિ ટલિં; ૨૧૨

સૂર્ય ઉદય દીપ્ત દિસિ મલઈ, બોલિઉ ઉદ્દેગ માહિ ભલઈ;
 રાતિ તીતર બોલ્યો સિરે, સઘલી દિસિ શુન્ય તે કરિ. ૨૧
 પછિમ દિસિ અસ્તમનકાલિ, શખ્દઈ તસ્કરનો યાલિં;
 ધાટી ભય હુઈ જિહાં ઘણો, કુણિ ઇશાન આદિ દેઈ ગણુ: ૨૧૪
 શખ્દ પાંડુઓ સહી માનજે, સઘલી દિસિ વલી માન;
 તીતર થાનક વાસો જિહાં, બઈઠો શલ્ક કરિ વલી તિહાં. ૨૧૫
 સઘલે કાંમે તે છાંડવો, ચોરી જતાં વામ આણિંવઉ;
 જીમણિં પૂઠિ આવે વાહાર, પ્રવેશે દક્ષિણ હુઈ સાર. ૨૧૬
 રોગ કાજે શાંતિ દિશિ જોઈ, ગણેશ ડાબો બોલિં સોઈ;
 રોગ નાશ રોગીનો કરિ, જિમણુ દીપ્ત દિશે ઉચ્ચરિ. ૨૧૭
 રોગ ઘણો રોગીનિં થાઈ, ઠાલા છોદ્યા દેઉલ મોહિં;
 તીતર બોલિં રોગી મૃત્યુ, ગણેશ સુકન એ માનિં સત્ય. ૨૧૮

॥ ૬૯ તીતર રામગે ॥

॥ અ ઘુઅડ ન ॥

રાજા શુકનની બોલું વાત, ગાંમિં ચાલતાં વામ વિખ્યાત;
 ગામાંતરૂં વારિં એકલો, જીમણો રાજા નહીં તિહાં ભલો. ૨૧૯
 પ્રવેશ પ્રિયાણુ દ્રષ્ટિ દીઠ. અશુભ મરણુ ઉપાઈ કષ્ટ;
 ભૂઈ બઈઠો સંધ્યાનિં કાલિ, પ્રવેશિં સ્વર કરતો ભાલિ. ૨૨૦
 રોગ ઘણું તેહનિં શિર કરિ, ચિંતાતુરની ચિંતા હરિં;
 ઘર ઊપરિ અથવા ઘર બાર, ઘણી નામ લિંવાર વિચાર. ૨૨૧
 સાદ દીયતો ઊડિં સોવઈ, નિશ્ચે ગૃહપતિ મૃત જ હોઈ;
 ગાંમ ચાલતાં દેવ સંબંધિ, હાથી વૃષભ અશ્વનિ કધિ. ૨૨૨
 બોલ્યો વાહાણુ નાસજ કરિ, દિવસે રાજા નિઃકલ સરઈ;
 જીમણો બોલી ડાબો થાય, મરણુ કષ્ટ તેહ કહિવાય. ૨૨૩
 આગલિ કાર્ય સરિં તેહનું, શભા શુભ જાણું તેહનું;
 ઘણા ક ધરિધરિ બોલતાં, પૃથિવીપતિ ઉપાવઈ ખતા. ૨૨૪
 રાજા શુકન ઇણીપરિ જાણુજ્યો,

॥ ૬૯ ઘુ ડ શકુ . ॥

કાગડાના સ્વરનું ફેન.

૧ ઇશાનકુણુ ફલ	૨ પૂર્વદિશા ફલ	૩ અગ્નિકુણુ ફલ
૧ ચોરપ્રચાર (ચોરભય)	૧ દ્રવ્ય લાભ	૧ ચોર સંચાર કહે
૨ આયુક્ષય કરે	૨ જલ વૃષ્ટિ	૨ સ્ત્રી લાભ કહે
૩ સંતોષ કહે	૩ ભય કહે	૩ કલહ કહે
૪ સુખ સંતોષ કહે	૪ ચોર ભય કહે	૪ દૂર વારતા સભલાવે

૭ ઉત્તર દિશા ફલ	૮ દક્ષિણ દિશા ફલ
૧ ભય કહે	૧ દ્રવ્ય લાભ
૨ ભયની વાત કહે	૨ સ્ત્રી લાભ
૩ મહાસમાગમ કહે	૩ સ્વર્ગન મહે
૪ લાભ સુખ સંતોષ કહે	૪ દૂર વાતો સંભલાવે
૫ મસ્તક ઉપર બોલે તેનું ફલ	
૧ માન પામે	
૨ તંબોલ લાભ	
૩ સંતોષ કહે	
૪ લાભ કહે	

હોશિયાર મુખાત્રી રોડે	ફેફાળા મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે
ફેફાળા મુખાત્રી રોડે	હોશિયાર મુખાત્રી રોડે

નોંધ—આ ચંત્રમાં દરેક દિશામાં દરેક જુદા જુદા પહેરે કાગડાના સ્વરના જુદા જુદા ચાર ફળો બતાવેલાં છે તે ફળો તે તે દિશામાં અને તે તે પહેરમાં તે તે ફળદાયક સમજવાં. જેમકે પૂર્વ દિશા કાગડો દિવસના પહેલા પહેરમાં બોલે તો મુસાફરી કરવા જનારને પૈસાની પ્રાપ્તિ થાય એ પ્રમાણે સત્રગુ સમજવું.

॥અથ િ શકુન ॥

શિવા તાણા વલી હુધ ઈતે આણુજ્યો;
 ગામિં ચાલતાં ડાબી શિવા, બોલિં તો સુખ આપેં રવા. ૨૨૫
 જમણી ફાઉં નિખર હુધ સહી, ચોર અનિં રાજનિં કહી;
 દેવયાત્રાઈ તે ચાલતાં, જમણી દીપ્ત દિશિ શુભ મતા. ૨૨૬
 રાજદ્વારિ જતાં વલી કહી, વામ પાસેં દીપ્ત દિસિ ગ્રહી;
 શીવા બોલી શુભ જાણવી, એહવિં શખદ હીઈ નાણવી; ૨૨૭
 અન્નુઆલા પખવાડા માંહિં, બાલક અથિં ઘણા સિવર થાઈ;
 ક્રુધાકાંત કોધિં કલકલી, બોલિં તે નિષ્ફલમાંહિ ભલા. ૨૨૮
 ગામાંતરાથી ઘરિ આવનાં, જિમણી શીવા હુધ ઇછતાં;
 દિન દિન સુખ પાંમીઈ અસેસ, પાંમી વ્યાપાર આવી નિજ દેસ. ૨૨૯
 જમણી શીવા નિખર તે કહી, રાજિ કાજ શાંત દિસિ રહી;
 જમણી ફ્યાઉં શુભ જાણવી, દીપ્ત દિસેં નીખર આણવી. ૨૩૦
 મધ્યરાત્રિ ઉત્તર ઇશાંન, શીવા સ્વર કરતી ક્ષમસાન;
 સ્થિતિ વાસીનિં મહા ભય કહઈ, ચરવાસી તે દુખ નવી લહિ. ૨૩૧
 રવિ ઉદ્યે પૂરવ ઇશાંન, શુભ બોલીએ આણુ શાંન;
 સૂર્ય ઉદ્ય થકી એક પહુર, પુરવ અગ્નિ અ ભનું ધુર. ૨૩૨
 તપન દ્ય વલી આણીઈ, બીજા પહુર લગી જાણીઈ;
 દક્ષિણ અગ્નિ અશુભ કહિવાઈ, નિવાસ નૈરતિ ત્રીજઈયામ થાઈ ૨૩૩
 નૈરતી પછિમ અઉથિ ચામ, અશુભ તાણું તે કરિં કાંમ;
 રાત્રિઓ પહુર પછિમ દિશિ સહી, સેસ થાકતી ઉત્તર કહી. ૨૩૪
 એતલી દિસિ અશુભ બોલતી, શુભ કારીજ તે સહી વારતી;
 રાત્રિં ફ્યાઉં દક્ષિણ દિસિં, બોલી તો સુખ પાંમી રસિં; ૨૩૫
 સૂર્ય ઉદ્ય બિંબમાં જઈ, પૂરવદિસિ બોલી તિહાં થઈ;
 આમાધીશ તે ચિંતા કરેં, પુહવી રૂધિરઈ તે વલી ભરે. ૨૩૬

અસ્તમણુ વેલા પછિમમાંહિ, બોલિં પરચક લય કહિ વાઈ,
ઉત્તર દિસિ સંધ્યાનિં સમેં, બોલી ઋદ્ધિ આપેં જે ગમઈ ૨૩૭
૧ વા નગરમાંહી માહાલતી, શુન્ય કરિં તે સ્વર સાધતી;
અશ્વસાલા માંહિં પૈંસતી, યુદ્ધ સહી વલી ઉપાવતી. ૨૩૮
શીવા શકુન સંપૂરણ હુઆ,

॥ इति शीवाशकुन ॥

॥ अथ हरिणशकुन. ॥

હિરણુ તણા તે કહીસુ બુઆ;
પૂરવ પુણ્ય સંજોગિ મિલેં, હરિણુ અધુરાં જીમણાં વલિં. ૨૩૯
કાલ સહીત પાસેં જઈ વામ, અશુભ માંહિ સિરિકહિવું નામ;
પહેલુ દક્ષિણ વામજ જઈ પછે, તેહનું ફલ અસુભ સહીઅછે. ૨૪૦
હરિણુ ટોલા માંહિથી એક, શુન્ય નાસીકા જઈ છેક;
સરવ સાથ માંહિ એકનઈ સહો લાભ હણિં તેહનિં. ૨૪૧
વામ પાસેં મૃગ જઈ બેસતાં, ચાલણ હારને કષ્ટ આપતાં;
વાગુર સહીત વધ બધન કરિં, પછિં ભય સઘલો અપહરિં. ૨૪૨
ગામ ચાલતા મૃગ ઉતરી, સાહુમું થઈ બેસે હિત ધરઈ,
હર્ષ સહિત દ્રવ્યઈ ધર ભરિં, દૈવ જોગિ જે મૃગ મુતરઈ. ૨૪૩
લાભ હુંઈ સ્વપન્ને ઘણો, મૃગ મલકરતો તે વલી સુણો;
શત્રુ પક્ષનિં કષ્ટ પેખીઈ, થવા મૃતક અવસ્થા દેખીઈ. ૨૪૪
મૃગ ટોલામાંહિ એકલો, ડાબો જઈ નહી તે લલો,
નેત્રરોગની પીડા કહેં, અથવા વ્યાધિ શરિરઈ લહે. ૨૪૫
સ્વપક્ષમાંહીથી મૃગ ઉતરી, ભૂમિ ખણુઈબુ ચરણે કરી;
નિધાન લાભ સહી જાણુજે, પરપક્ષે ચોર ભય આણુજે. ૨૪૬
મૃગ ઉતરી જે પુઠે જાય, અથવા કુંડાલિ વલી થાય;
સવિ કહી નિભય ટાલી ઘણો, સ્વસ્થ ચિત્તને લાભજ ઘણો. ૨૪૭

હરણ ઉતરતાં માંહિથી જોય, અર્થ માગે પાછો વલી તેહ;
 કાર્યાર્થીને સઘલે કામ, અરથ ફલ આપે નિરવાણ. ૨૪૮
 મૃગલા શિંગેશિંગ આહણતાં, પથિક ઉપાય ઈષતાસંગ કરતાં;
જો પેખિયે, કાર્ય સિદ્ધિ સઘલી પેખીયે. ૨૪૯
 મૃગ ઉતરી માંહોમાંહિ, રમત કરી શાંતિ દિશિ જાય;
 કન્યા લાલ પથિકને કહે, મિત્ર પ્રાપ્તિ વલી તેહથી લહે. ૨૫૦
 ઉતરતા વલી ત્રાસવે નાહાર, નીપનું કામ શત્રુભય સાર;
 મૃગ ત્રાસવ્યા દિશો દિશ ગયા, ચાલણ હારને શુભ કહીયા. ૨૫૧
 વોલાવી ઘર આવે જેહ, દેશ નાશ કરાવે તેહ;
 અથવા કુટુંબ જુજુઓ કરે, નરપતિ ભય અધિકરો કરે; ૨૫૨
 મૃગ શુકનની કહી એ વાત,

॥ ર્શિ મૃગ કુન. ॥

॥ અ નાહારશ . ॥

નાહાર તણા સુણજો વિખ્યાત;
 ગામે ચાલતા ડાખો નાહાર, ઉતરે તો તરુકર ભય અપાર ૨૫૩
 જમણે પાસે કષ્ટમાં પડે, રામા સાથે સ્ત્રી વ્યાધે નડી;
 નવ પરણીત વધુ વર આવતાં, પિતર ઘર સમિયે ભાવતાં. ૨૫૪
 તીણે સમે નાહાર જો ઉતરે, માય ખાપ વિનાશજ કરે;
 જો સાસરા સમિયે ભરનાર, ઉતરે તો વધુને ભાર. ૨૫૫
 અથવા સાસુ પુત્ર કંપતાં, મનુષ્ય એકને પાડે ખતા;
 કરસણને વૃષાવિણ ક્ષેત્ર, માંહિ નાહાર દેખે નિજ નેત્ર. ૨૫૬
 રોગ અથ રાજ ભય જાણ, દુર્ભિક્ષ અને અગ્નિ વલી જાણ;
 મેઘ વૃષ્ટિ દુઆ પછી કહુ, નાહાર ડાખો ક્ષેત્ર જો લહુ. ૨૫૭
 કરસણ વૃષભ વૃદ્ધિ ઘણ થાય, નિપને કરસણ જમણો જાય;
 ચોર અર્થ રાજ વલી હરે, નિપને અર્થ કાંઈ નવિ સરે. ૨૫૮

મારગ જાતાં લાંબે સ્વરે, રોવે નાહાર અગનિ ભય કરે;
 પુઠે રૂદ્ધ શોક વલી હોય, વ્યાપાર કામે જાતાં વલી સોય. ૨૫૯
 વામ ઉતરે વાણિજ ઘણું, દ્રવ્ય સહિત પંથિને સુંઘું;
 ડાબે કરિ દ્રવ્યના હાણુ, નિર્દ્રવ્યને દ્રવ્ય આપે આણુ. ૨૬૦
 ગામ ચાલતાં ડાબો નાહાર, ઉતરે તો સુખ આપે અપાર;
 સઘલે કાંમે દીપ્ત દ્વિશિ જય, તો સુખ સંપત્તિ સઘલી થાય ૨૬૧
 કટકી જાતાં ભુંઠ ખણે, યુદ્ધ હોય સંદેહ નવિ ગણે;
 સાહુમો ખેસી લાગે પગે, સંઘ દુહુધ જોલે નવિ ડગે ૨૬૨
 ગાંમે આવતા સાથ હોય ઘણો, ડાબો નાહાર હોયતો સુણો;
 આગલા સાથને દ્રવ્ય વ્યય કહે, વિચલાને પુત્ર ચિંતા લહે. ૨૬૩
 પાછલા નરને સ્ત્રી પક્ષ હાણુ, ત્રણે ફલ જુજુઆ કરી માંન;
 નરપતિ પ્રવેસે પ્રદક્ષિણ પાસ, નાહાર ઉતરે નહીં તે ખાસ. ૨૬૪
 પરચક અનાવૃષ્ટિ હોય દેસ, લક્ષણ સહિત નાહાર હોય સુવિશેષ;
 દક્ષણ વામ ઉતરે તો ભલો, સર્વ સિદ્ધિ આપે એકલો; ૨૬૫
 નાહાર શુકનની એ કહી વ્યકિત,

॥ઈતિ નાહારશકુન.॥

॥અથ લાટશકુન ॥

લાટ તણી સાંભલજે ચુકિત;
 ગામ ચાલતાં જીમણી ભલી, પ્રવેશે ડાબી લ્યો વલી. ૨૬૬
 સાહુમી આવી આગલે જય, પ્રયાણે સુખ સંપત્તિ થાય;
 ગામ ચાલતાં પુઠે લટા, આવી સુખ આપે ઉતકટા. ૨૬૭
 દક્ષિણવામ લટા વઢી ખેય, વિવાહ ગામાંતર મકર તેય;
 ધરતી મિ ન લેવી નવી, વ્યવસાયે વ્યવહાર ન કરે પુહવી; ૨૬૮

સુહૃદામાહિ લાટ પેખીયે, પુત્ર લાલ તેહને લાખીયે;
 અંજન પક્ષી સુપને દીઠ, અશ્વલાલ કહેવો સીઠ. ૨૬૯
 જાંમ પ્રવેશે જીમણી લાટ, વિવાહ કાજે વધૂ ઉચાટ;
 વ્યપારે જે જીમણિ જાય, તેણે પ્રયાણે લાલ નવિ થાય; ૨૭૦
 પ્રવેશે જીમણી જોત્રે જોલ, ગામાંતર વડી કરે નિરોલ;
 ક્ષેત્ર સેઠામાંહિ જોલે સોય, રાજકાજથી બંધન હોય. ૨૭૧
 કિયુ ખણી ખુણે વલી છુપી; પાંખ પડદી વિમળ કરે લપી;
 પાડુઈ ચેષ્ટા કરતી ફરે, સઘલે કામ અશુભ હોય શિરે. ૨૭૨
 પાંખ નસાડી લાટ આવતી, ગામાંતરે ભય ઉપજવતી;
 પુષ્પ ફલ વસ્ત્ર તૂણ સુહૃદરી, હીસે તો ધનની વૃદ્ધિ કરી. ૨૭૩
 પહિલે દિને ખેત્રમાં વડી, મુખે ફલ લેઈ ઉતાવડી;
 સુદામાંહિ જાતી દેખિયે, ધાન્ય નિષ્પત્તિ સંબંધી લાખિયે ૨૭૪
 લાટ જે જોલે તે માંડી, પાછલી જોલિ ફલ કહેવાઈ;
 સમકાલે જે જે જોલાય, મહાભાગ્ય ફલ તેહથી થાય. ૨૭૫
 ખેત્ર માંહિથી લાટ નીસરી, દીઠે કરસણ ચિંતા કરી;
 મુખ કકરી લાટ દીસતી, ઉંદર ટીક ઉપદ્રવ કારતી. ૨૭૬
 સંતાન કાજે શુકન જોઈએ, વામ લટાયે સુત પામિયે;
 અધિકારિને ડાખી હોય, વયરીથી સુખ પામે સોય. ૨૭૭
 નરપતિ મલવા જાતા વડી, જીમણિ લટા, શુભ જાણો સહી;
 વાયસ સહિત લટા પેખિયે, તસ્કર ભય વાટે દેખિયે; ૨૭૮
 વાસ અને વાયસ ખિહુ ચંચ, લટા દેખિયે એહુવે સંચ;
 મટાઉને હોય વિણાસ, પથિકને વૈરિથી ત્રાસ. ૨૭૯
 લટા વાસ જે; બલ કરી, વાયસ હુણે જે ચાંચે કરી;
 મારગ જાતા નયણે દીઠ, પથિને કહીયે અનિકૂ. ૨૮૦
 લાટ અને વડી જાણું વાસ, નીલી ચડી કરાવે ત્રાસ;
 પથિકને હુત્યાદિક પાપ, અથવા અપકીર્તિ સંતાપ. ૨૮૧

આસ કરતાં દીસે યુદ્ધ, પક્ષ આપણી માંહિ વિરુદ્ધ,
લાટ શુકન કહ્યા હિત ધરી,

॥ઈતિ લાટશકુન.॥

॥અથ વૂકશકુન.॥

જખૂક તણા સુણુને મનધરી ૨૮૨.

ગામ ચાલતાં જખૂક વામ, બોલે તો સુખ આપે ઠામ,
જમણા બોલ્યા નિખરમાં ભલી, પ્રયાણે પથિક ઘણુ રલી. ૨૮૩

ઠામ રહ્યા ચિ દિશે સમકાળ, ગાઠ શબ્દ કરે શીયાલ;
ગામમાંહિ પર ચક્રભય જાણુ, અ ભ માંહિ બોલ્યા નિરવાણુ. ૨૮૪

સૂર્ય અસ્તથકી ચામ બેય, વાયવ્ય પશ્ચિમ દિશિ એય;
પથિકને હોય ઉદ્દેગ, જખૂક બોલે ને વડવેગ. ૨૮૫

પૂરવ ઇશાન રાત્રિ મધ્ય, પછી બોલે તો નિખર ને વચ્ચ;
દક્ષિણ બોલ્યા સદા શુભમહી, સંધ્યા વેલા ઉત્તર કહી. ૨૮૬

દિવસે નિખર બોલ્યા શિયાલ, રાજદ્વાર માંહિ રાત્રિ ભાલ;
પેસે તો હુઈ છત્ર ભંગ, અથવા કાંઈક ઉપાવે ઉદંગ. ૨૮૭

સૂર્યોદય વેલાયે જખુકા, નગર પ્રવેશ કરે વનથીકા,
અગનિ અથ ચોર ભય હોય, ઘરમાં પેસે તે વડી નેય. ૨૮૮

ઘર સ્વામિનો હોય વિણાસ,

॥ઈતિ વૂકશકુન.॥

॥અથ છીંક શકુન.॥

છીંક શુકનનો બોલુ હવે ખાસ,
પ્રયાણે ને છીંકજ હોય. અશુભ ફલ કહીને સોય. ૨૮૯

પહિલા શુકન હુઆ હોઇ ઘણા, છીંક હુઈની: ફલ તેહ તણા;
 છીંક હુઆ પછી જાણુ, શુકન હોય તે કરૂં પ્રમાણુ. ૨૯૦
 વામ છીંક અર્ધ ફલ લહી, દક્ષિણ અગ્નિ મીષ એ સહુ કહી;
 પૃષ્ઠ છીંક સુખદાયક સદા, ઘણી છીંક ની:ફલ હોઈ સદા. ૨૯૧
 હાસ ભય ઉપાધિ કરી, હઠ ઘણું વલી મનમાં ધરી;
 એહવી છીંક ફલ નવી જાણીયે, ધ્યાન છીંક નીખર માનીયે. ૨૯૨
 મંજરી છીંક મરણને કરે, પશુ છીંક કષ્ટકારી સરે;
 વસ્તુ વેચતાં છીંકજ હોય, આગળ ફિરીયાણો મુંહગો હોય. ૨૯૩
 વસ્તુ વહોરતાં છીંકજ સહી, લાભ ઘણું વસાણે કહી;
 ગઈ વસ્તુ કોઈ જાવા જાય, છીંક હુઈ લાભેરે નાય. ૨૯૪
 નવા વસ્ત્ર વલી પહેરતા, છીંક થકી આવે અણુ છતા;
 ભોજન હોમ પૂજનો કામ, મગલીક જે ધરમ સુ ઠામ. ૨૯૫
 કામ એતલા કીધા પછી, છીંકે નર કોઈ જો વચી;
 સવિશેષે કામ વલી કરે, પુણ્ય તાણુ તે પાતું ભરે. ૨૯૬
 પ્રેત ક્રિયા કીધાને અતે, વલી ક્રિયા કરાવે ખતે;
 ઋતુ સ્નાન કરીને રહે, છીંકે તો તે પુત્રી લેહે. ૨૯૭
 ઋતુ વંતીને દેઈ દાન, પછે હોય તો પુત્ર નિદાન;
 વૈરિ જીતવા જાતા જોઈ, છીંકે પિશુન સખલો હોય. ૨૯૮
 ગી કાજે વૈદ તેડવા, જાતાં છીંકે જો નવ નવા;
 રોગીને મૃત્યુ જાણીયે, કામ વિના સિષક ન આણીયે. ૩૦૦
 વૈદ રોગીને ઘરે આવતા, છીંકે જો ઔષધ આપતા;
 શીઘ્ર રોગ રોગીનો સમે, આહાર લેવું જે જે ગમે. ૩૦૦
 વ્યાપારિ લીધે વ્યાપાર, છીંક હોય તો રિદ્ધિ અપાર;
 લેખુ શુદ્ધ દીધુ રાયને, છીંક ફેક થાય તેહને. ૩૦૧
 પાણી વીવા અથ પ્રીસવા, છીંકે દષ્ટિ દોષ હોય નવા;

નવે ઘર વસવા આવીયે, છીંક હોય તો ઉઘાળીયે. ૩૦૨
છીંક તણા એ મન આણુજે,

॥ इति छीकशकुन. ॥

॥ अथ पल्ली-गृहगोध कुन. ॥

ગૃહગોધાના વલી જાણુજે;
વૃષભ અશ્વ રથાદિક લહી, વાહને જઘને પલ્લી રહી. ૩૦૩
વાહન નાશ તેહથી લહે, છત્ર ઉપરિ છત્ર ભંગ કહે;
સંભોગ કરતી જો દેખિયે, સ્ત્રીલાલ પથિક ભાખિયે. ૩૦૪
લઘુ વડી નિત કરે જો તેહ, પથિક રોગ નહીં સંદેહ;
જીમણે પાસે શુભ જાણવી, વામ ચઢી નીખર માનવી. ૩૦૫
સંબલમાંહિ પલ્લી દેખીયે, વિષમ વિષનું ભય ભાખીયે;
વસ્ત્રમાંહિ ચાલતા હુઇ પલ્લી, મારગ અગનિ કહી તે ભલી. ૩૦૬
સંચામે તો પલ્લી ચડે, પુત્ર વિના તેહને નવી નડે;
સોડમાંહિ પલ્લી આવતી, પરસ્ત્રી દોષ તે ઉખાવતી. ૩૦૭
પલ્લી જેહને માથે પડી, નિરધન ધન આપે વડવડી;
સઘતીને ચિત ચિંતા કરે, કાંઇક કષ્ટ તેહને શિર વરે. ૩૦૮
પલ્લી પ્રકરણ હીયે ધરે,

॥ इ पल्लीशकुन. ॥

॥ अथ श्वानशकुन. ॥

શ્વાન તણું વલી કહીશુ ખરે;
શ્વાન તણી જે જાતો પંચ, ધોળો પ્રહ્મ નહીં ખલ ખંચ. ૩૦૯
રાતે વણું ક્ષત્રિ જાણીયે, પીટો વૈશ્ય વલી વખાણીયે;
ફાલું સુત્ર કાખરો જાતિ, આપણી (તેને) ફલદે ધણો. ૩૧૦
અપર જાતિ ફલ આપે હીન, પ્રયાણે પ્રયાણે નહી દીન;
ગામ ચાલતા પહિલુ વામ, પછે જીમણું જો જાએ શ્વાન; ૩૧૧

પથિકને પહેલું કલ્યાણ, છેહડે કપટ કરે નિરવાણ;
 શુ સહીત શ્વાન હોય લબ્ય, ભસ્મ કેશસ્યું અલબ્ય. ૩૧૨
 ગામ ચાલતા મારગે શ્વાન, લાંબા પગ કરી સોવે જાન;
 પથિકને શોક ઘણું કહે, ભૂમિ ખાણી વિત્ત લાલજ કહે. ૩૧૩
 ગામ ચાલતા કુકર વલી, અર્ધ મારગે ખેસે જો ટલી;
 આમાંતર ઘણા દિન થાય, ભૂંધ લોટે તો કપટ કહેવાય. ૩૧૪
 શુકન મારગે સાહાસું જઈ, રૂદન કરે તો મરણજ સહી;
 રૂદન કરી વલી પાસે વામ, સ્ત્રી પક્ષે તે ઘાતજ ઠામ. ૧૫
 ભ્રમણે પાસે વલી રોય, પક્ષ આપણે ચિંતા સોય;
 પુઠે રૂદન કરે જો શ્વાન, ઘરમાંહુ હોય કાંઈક યાન. ૩૧૬
 મલકરતો નીખર કહેવાય, સંલોગ કરતો સુખમાં થાય;
 સૂર્ય ઉદય ઘર ઉપરિ રહ્યો, ભસે તો અગ્નિનો ભય કહ્યો. ૩૧૭
 ઘર પુઠે ક્ષાત્ર ભય લહી, ઘર મધ્યે અન્ય પ્રવેશજ કહી;
 શ્વાન સ્થિ લેઈ ઘર માંડે, પેઠે ગૃહંપતિ મૃત્યુ કહેવાડે. ૩૧૮
 ૨ ન કન જોવા વિધિ એહ, એક વણું કુકર હોયે જેહ;
 ક્ષ કરાવી સતોષીયે, પછે કાર્ય તેહને પ્રીતિએ. ૩૧૯
 જેહવી કુકર એટા કરે, તેહવા કન હીયામાં ધરે;
 ભ્રમણે પગે પાસું પિણ કાંન, થવા હિંઆમિકરિ માંન. ૨૦
 નોક એટા ભ્રમણે ને કંઠ, હૃદય હડડું કક્ષા ઠિ; ૨૧
 કેડ દર પાણીયે, જંઘા છ ગુ ૧ ૧. ૨૧
 હાથ ને વલી પગનાં ત ૧, એટલા ગ ખણે તો લા;
 ઘાંણુ કરી લોટી ઘર વલી, ભ્રમણા હુંતિ ડાળો વ ૧. ૨૨
 દક્ષિણ પાસિ ખેસી સુવે, ભ્રમણા પગ ઉપાડી જુવે.
 દક્ષિણ નમિ શબ્દ વલી કરે, રૂડે થાનક જંઘ તરે; ૨
 પદ આસન પ્રસાદ પર્યંક, ઘલહરી અથવા ખેસે પંક.
 પાણી ખેડેડે થાપીત કલશ, દુર્વાકુલ વલી સરસ; ૨૪

ક્ષીર વૃક્ષ તોરણ વીંજણે, મુંજ માટી અગનિ સાથીયે;
 કામ એતલે કરે લઘુશંક, મુઠડે લક્ષણ લેં નિશંક. ૩૨૫
 રાંધ્યો ધાનને આમીષ રૂપ, ફલે કરી સંપૂરણ મુખ;
 એહવી કુકર એટા કરે, દીસે તો રિદ્ધિ ઘરમાં ભરે. ૩૨૬
 એટા કુકરની કહું, ગ્રંથમાંહિ કહી જીમ લહું;
 નિદ્રા કરે ખગાઈ ખાય, અંગલંગને નાશી જાય. ૩૨૭
 ડીલ કાનને ધુણે સીસ, દેહ નચાવી કરે વલી રીસ;
 ખાંસી વમિ ચિંત મન ધરઈ, અલક્ષ ખાય આકંઠ કરઈ. ૩૨૮
 હડકી કરે લોટે માંહિ રાખ, ભસ્મ ઉડાડે વિશમ ભસે ભાખ;
 દાંતે પાહાણુ ગ્રહીને રોઈ, આંખ મીંચી સૂર સાહુમું જોઈ. ૩૨૯
 કુચેટા એહવી કરે શ્વાન, શાંતિ પ્રાપ્ત નિશ્ચય કરી યાન;
 દીપ્ત પ્રાપ્તે ભય ભજે ઘણું, એ મહિમા કુકરનો સુણું. ૩૩૦
 આસો અને કાર્તીકને માસ, શ્વાન શુકન અદ્ય ફલ ભાસ;
 કુકરને કામ ઘણા દહે, સુધી પુરૂષ સદા ઇંમ કહે. ૩૩૧
 ગામ માંહિ પુર ખાહિર જેહ, શુકન લહ્યા કહ્યા મેં તેહ;
 શુભાશુભ શુકન જે લહિ, તત અનાગત ભાવજ કહી. ૩૩૨
 શુકન જોઈને કરસ્યે કામ, હહની વાધે સઘલે મામ;
 ૪૮ પરાભવ ન કરે કદા, શુકન ભાવ જે જાણે સદા. ૩૩૩

॥ इति श्वानशकुन. ॥

॥ . ॥

વાગડ દેશ વયરાગર ના , રાજધાની રૂડું કાંમ;
 જીહાં ૫૮ દર્શનના વિશ્રામ, દેશ મધ્ય ગિરપુર વલી ગામ. ૩૩૪
 ગઢ મઠ મંદિર સુચંગ, જૈન પ્રાસાદ જીહાં ઉત્તંગ;
 રા કરે રાજ ગુણ નીલો, દાની માની ભોગી ભા. ૩૩૫

કવિતા શ્રોતા વક્તા જાણુ, શૂરવીર ધીર ગુણુ ખાણુ;
 સંહાર દ્વિ રાઉલ ભૂપાલ, પૃથ્વી પ્રજા તણો પ્રતિપાલ. ૩૩૬
 ત સુત કુંવર ક સિંહ જેહ, ચૌદ વિદ્યા ગુણુ જાણુ તેહ;
 કીરત તેજ ને પરિવાર, શત શાખા વાધે વિસ્તાર. ૭
 તસ ઘર ગાંધી સંઘ પ્રધાન, ઉર ઉપગારી ન ધરે માંન;
 પુત્ર પૌત્ર કરે નિત ગેલ, મંગલિકની વાધી વેલ. ૩૩૮
 સંઘ રત્ન પુત્ર યોગીદાસ, શુકન શાસ્ત્રનો કરે અભ્યાસ;
 તેહને લાણુવા કાજે કરી, પ્રાકૃત ખંધ એ ચઉપઈ ખરી. ૩૩૯
 શુકન દ્વિપિકા ચઉપઈ નામ, શુકનાર્જુવ માંહિ એ ઠામ;
 અથવા વસંતરાજની સાખ, શુકનોદ્ધાર લાખીએ લાખ. ૩૪૦
 એતલા ગ્રંથ જોઈને કહી, અલ્પબુદ્ધિ કરી જે મેં લહી;
 જમકન જોડ્યો અક્ષર ખંધ, વર્ણુ માત્ર નવિ જાણ્યો સંખંધ. ૩૪૧
 સાચો કરજ્યો જાણુ સુજાણુ, પંડિત ગલ અછુ અજાણુ;
 શુકન સમુદ્ર ન લાભે પાર, અંચ ભરી કીધો ઉદ્ધાર. ૩૪૨
 બ્યોમ રસ રતી ચંદ્ર વખાણુ, (૧૬૬૦) સંવત્સર એ હીયડે આંણુ;
 સરદ ઋતુ જે આસો માસ, શકા પૂર્ણુ દ્ર કલાવાસ. ૪
 વિબુધ મુખ્ય દક્ષ જાણીએ, પંડિ દેવવિજય વખાણીએ;
 તાસ સી કરજોડી કહે, કન સુણુતાં વિ સુખ લહે. ૪૪
 એ લાણુતાં સવિ લહુઈ ઋદ્ધિ, એ લાણુતાં પાં ૧૧ જે વૃદ્ધિ;
 જયવિજયને પરમાનંદ, લાણુતા ગુણુતાં સદા આણુંદ. ૩૪૫

॥ इति शकुनशास्त्रोपाइ संपूर्ण. ॥

નક્ષત્ર સ્વાધ્યાય.

- વીર જિણેસર ચરણ નમેવિ, તારા પરિ બોલું સંખેવિ;
અભિચિ તારા ત્રિણિ વખાણુ, ગોશીર્ષાકાર તે જાણુ. ૧
- શ્રવણ તારા ત્રિણિજ કહ્યા, કાકાર તણે આકારે રહ્યા;
પંચ તારગા શકુની રૂપ, રીખ ઘણીઠા એહ સ્વરૂપ. ૨
- શતભીષા તારા શત અવધાર, પુલ વિખરાજ્યું વિસ્તાર;
પૂર્વભદ્રપદ દો તાર, અર્ધ વાવિનો છે આકાર. ૩
- તિમ ઉત્તરખદ્વયા જોઈ, અર્ધ વાવી તારગા બે હોઈ;
રેવઠ તારા વર ખત્તીસ, નાવાકાર કહ્યા જગદીસ. ૪
- અશ્વિની અશ્વખંધ આકાર, તારા ત્રિણિ હોય વિચાર;
ભરણી ભગ આકારે કહી, તારા ત્રિણિ તેહના મહી. ૫
- નાવીની કોથલી સમાન, છ તારા કૃતિકા પ્રધાન;
રોહિણી છે સગડુદ્ધી કાર, તારા પંચ કહ્યા અતિસાર. ૬
- મૃગશીર મૃગ શીસા વલી જાણુ, તારા ત્રીણે કરી વખાણુ;
રૂધીર ખીંદુસમ આર્દ્રા જોય, તેહનો તારો એકજ હોય. ૭
- તુલાકાર તે તારા પંચ, નામ પુનર્વસુનોએ સંચ;
પુષ્ય ત્રિણિ તારા તે કહી, સરાવલા સંપુટ સમ લહી. ૮
- અશ્લેષા છ જીસી પડાગ, છહ તારા જાણવા લાગ;
મઘા મહાગઢનું આકાર, તારા સાત હીયે અવધાર. ૯
- પૂરવ ઉત્તર બે કશુણી, અદ્ધ પલંકાકારે સુણી;
દો દો તારા તેહનાં જોય, વીર વચન એ નિશ્ચે હોય. ૧૦
- હસ્ત તારગા પંચ વખાણુ, હાથ તણે આકારે જાણુ;
ચિંત્રા કુંલ તણા મુખ તુલ, તારો એક છે બહુ મૂલ. ૧૧
- સ્વાતિ એક તારો જિને કહ્યો, ખીલાને આકારે રહ્યો;
તારા પંચ દામણ આકાર, વિશાખાના તે અવધાર. ૧૨

(૧) પૂર્વા કાશ્યુની. (૨) ઉત્તરા કાશ્યુની.

અનુરાધા એકાવલી સમુ, તારા ચ્યાર જિન વચને નમું;
 જેષ્ટા છે ગજ દંત સમાન, તારા ત્રિણિ જિન વચને માન; ૧૩
 મૂલ તારા અષ્ટેઈચ્યાર, તે સવિ વિંછી ને આકાર;
 પૂર્વાષાઢા ગજગતિ સમું, તારા ચ્યાર હિયે સંકે. ૧૪
 ઉત્તરાષાઢા તારા ચ્યાર, બેઠા સિંહુ તણે આકાર;
 એકુ ઉદાળી શત્રિ પરિ લહી. પકન ક્રિયા આરાધો સહી. ૧૫

इति

पंडित समयसुं २ वि स्थित चार प्रत्ये चौपड़.

अ कष्टिकापरावि धान करकंडु प्र म—

प्रत्येक युद्ध

वृत्तंत.

अंड.

हुडा.

^१सिं १२थ ससि कुलतिलो, मडावीर लगवंत;

वर्तमान तीरथ घण्णी, ^२प्रणुमो श्री अरिहंत. १

^३तस गणुधर ^४गौतम ^५नमो, ^६दण्धि तण्ण लंडार;

^७कामधेनु सुरतइमण्णी, ^८याइ नाम विचार. २

^९विण्ण पुस्तक धारणी, ^{१०}समइं सरसुत भाय;

^{११}मुरभनै पंडित करै, ^{१२}कालिदास कडिवाय. ३

^{१३}प्रणुमो ^{१४}शुइ माता पिता, ^{१५}ज्ञान दृष्टि दतार;

(१) + श्री सिद्धारथ कुलतिलो (२) + सुं, (३) + सु. (४)
+ सुं. (५) + दण्धि तण्ण. (६) + वाइ (७) + धारिणी. (८)
+ सरसति. (९) + नय (१०) + करै - * हे (११) + सुं.

કીડીથી કુંજર કરે, એ મોટો ઉપગાર ૬

ગારડે ક્ષણીની મણી ગ્રહે, તે જીમ મંત્ર પ્રભાવ;

તિમ મહિમા મુજ ગુરુતણો, હું મતિમૂઢ સ્વભાવ. ૫

મુજને સુમતિ જગાઈઓ, ઉઠ ઉઠરે ઉઠ,

ગુણ વરણન ગુરવાતણા, હું તુજ પૂરસો પૂડ. ૬

તિણુ મુજ ઉદમ ઉપનો, પંખીને જીમ પાંખ,

એક લાલ વલિ કહે સુમતિ, દુધ ભર્યો વલિ સાંખ. ૭

કરકંડૂ રાજા(૧) દુમખ(૨), નમિને(૩) નિગાઈ(૪) સુદ્ધ;

ઇણુ નામેં ઉત્તમ હુવા, ચ્યારે પ્રત્યેક બુદ્ધ. ૮

ચારિત્રીયા ચારે ચતુર, મોટા સાધુ મહંત;

ચિહ્નં ખંડે કહોં ચરિત હું, જીમ પામું ભવઅંત. ૯

(૧) + કરક. (૨) + મોટઉ - * કાર - + ડિ (૩) +
 ક્ષણિની. * થી. (૪) + ગ્રહધ. (૫) + ણી. (૬) + સ (૭) +
 નધ. (૮) + સુમતિધ જગવ્યઉ * મુજને સુમતેં જગવ્યો. (૯)
 + ઊઠિં ઊઠિરે ઊઠિ. (૧૦) + વરણવિગર્યા. * વરણવ ગિર્યા.
 (૧૧) + પૂરિસપુડિ (૧૨) * નિણે (૧૩) + - ઊપનઉ ઊપજ્યો.
 (૧૪) + નઈ (૧૫) + કહધ (૧૬) + ભર્યઉ. (૧૭) *
 જિમશંખ. (૧૮) + દુમક (૧૯) + વલિ (૨૦) + ઇણિનામધ
 - + આ. - + ર - + ચ્ય - * મહોટા. (૨૧) + હાં.
 (૨૨) + કહું. - + રિ

ચાર ખંડ એ ચઉપઈ, ચહુ ખંડે પરિસિદ્ધ;

પ્રથમ ખંડ કરકંડૂનો સાંભલો મને વિશુદ્ધ. ૧૦

ઠાલ ૧ લી.

ચઉપઈ.

રાગ ગઉડો.

જંબુનામૈ એહજ દીવ, દોચંદા દોસૂર કહીવ;

ભરતખેતર તિહાં કહીયે ભલો, શત્રુન્ય તીરથ ગુણનિલો; ૧

ત્રેસઠ શલાકા પુરૂષ રતન જહાં ઉત્પત્તિ જન ધર્મ જતાન્ના;

સાઢા પંચવીસ આર્યજ દેશ, સાધવી સાધુ ઘઈ ઉપદેશ

દેસ કુલિંગનામૈ પ્રસિદ્ધ, ચંપાનગરી રિદ્ધ સમૃદ્ધ;

રાગ કરે દધિવાહનરાય. રા ચંદ્ર સમ ન્યાય કહાય. ૭

- (૧) * ચિહુ ખંડે કહુ ચોપઇ (૨) + ચિહુ - + ૨.
 (૩) + નઉ. (૪) + સાંભલિજ્યો મન સુદ્ધ * સાંભળો મન.
 (૫) + જંબુનામૈ એહિજદીવ, * જંબુનામૈ. (૬) + સૂરિજ
 દીપઇ * સૂરજ દીપ. (૭) + ખેત. (૮) + કહિયઇ ભલઉ. *
 કહિયે. (૯) + જિહાંસે મુંજ. (૧૦) + નિલઉ. - + ઠિ. - +
 ન. (૧૧) + ઉત્પત્તિ. (૧૨) + આરિજ દેસ. (૧૩) + ૧
 સાધવી. (૧૪) * દીયે - + કલિં. (૧૫) + નામઇ પરસિદ્ધ, *
 નામે. (૧૬) * નયરી. (૧૭) + રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ. (૧૮) + કરઇ. (૧૯)
 + ચંદ. (૨૦) + નામ.

તેજ પ્રતાપ અધિક તેહનો, વચન ન લોપે કા તેહનો; ૩
 વચરી રાજ માને આણુ, દધિવાહન શું કરે વખાણુ. ૪
 એકાને જે પુત્રી સાત, તેહતાણી સુનંદ્યો ઇકવાત; ૫
 લીરે વખાણી સાતે સતી, નામે પાપ રહે નહિં રતી. ૫
 એકારાજ શ્રાવક શુદ્ધ, એક તીર નામે તે શુદ્ધ; ૬
 પુત્રી પરણાવાની સૂંસ, પણ કન્યાને વરની હુંસ. ૬
 આપ આપણા મનરૂચ હૂંઈ, પુત્રી પરણાવી જૂ ગુઈ; ૭
 રાયઉદ્દાઈ પર ભત્તી, શતાનીકેને મિરગાવતી. ૭
 અણિકનૃપ પરણી એલણા, તેપરપંચતણી ખેલના; ૮
 જ્યેષ્ઠા નંદવંશન નૃપધરે, લીલા લાડ કરે બહુપરે. ૮
 અંડપ્રલોતન પરણી શિના, સુજ્યેષ્ઠાલ્યઈ વૃત પાલવા; ૯

(૧) + તે હઉ * જેહનો. (૨) + લોપ(ઇ.) કા જેહનહિ.
 (૩) + માનઈ. (૪) + નુ ઘણું વખાણુ * ના ઘણાં. (૫) +
 એકાનઈ ધરિ * એકાની જે. (૬) + સુણિજ્યો * સુણુજો. (૭)
 + નામઈ પાપ નરહઈ ઇ કરતી, (૮) + એકઉ - + સુ. (૯) +
 નખખઈ (૧૦) + પરિણાવાનહિસહિસ * પરણાવ્યાનો સુંસ. (૧૧)
 + મણિ કન્યા નઈવરનીહહિંસ. (૧૨) + આપણી મા નઈ રચિ,
 (૧૩) + ઉદાયન. (૧૪) + નઈ. (૧૫) + ણા. (૧૬) + જ્યેષ્ઠા
 નહિ. (૧૭) + વરઈ. (૧૮) + કરઈ બહુ પરઈ. (૧૯) + લિ

^૧
દધિવાહુન^૨ ધર^૩ પદમાવતી, સાક્ષાત જાણે^૪ શ્રીતાસતી. ૬

^૨ રૂપેન્દ્રાણી^૩ રતીસમાન, કલપવેલ^૪ જીમ આપે^૫ દાન;

^૬ રાગને^૭ પણ વલ્લભ ઘણું, નામ જેહનું^૮ પ્રભાતે ભણું. ૧૦

^૯ રૂપવંત ને^{૧૦} પાલે^{૧૧} શ્રીમ, એહ^{૧૨} અધિકાઈ લહીયે^{૧૩} લીલ;

^{૧૪} એક સાંખને^{૧૫} દુધે ભર્યો, ઘેખર ઉપર^{૧૬} ખુરો ધર્યો. ૧૧

^{૧૭} એક સિંધને^{૧૮} વલી પાખર્યો, ખાખરને^{૧૯} સંજમ આઢ્યો;

^{૨૦} ધની વિનયધર્મ^{૨૧} આઢરે, જ્ઞાનવંતને^{૨૨} કિરીયા કરે. ૧૨

માનીતી નહ ખેટઈ જણુઈ, બુદ્ધિવંત નહ વિદ્યા ભણુઈ;

કંઠ ભલઈ નહ ગુણુઈ સિદ્ધાંત, ધ્યાન કરઈ નહ રહઈ એકાંત. ૧૩

^{૨૪} દાસુઅન્ન સુપાત્રે^{૨૫} દાન, ભણ્યો^{૨૬} ગણ્યો હોઈ કરૈન માન,

^{૨૭} તપસી ન કરૈ ક્રોધ લગાર, ઇમ ઇહ સીલરૂપ અધિકાર. ૧૪

(૧) + રિ. (૨) + રૂપન. (૩) + રંભ. (૪) + કલપવેલિ.
(૫) + આખન. (૬) + નમ પિણ. (૭) + પરભાતે. (૮) + નમ
પાસન (૯) + એ. (૧૦) + લહીઈ. (૧૧) + શંખ નઈ દુધઈ
ભર્યઈ. (૧૨) + ઘેવર ઉપરિ ખુરઈ ધર્યઈ. (૧૩) + સીહઅનમ
પાખર્યઈ. (૧૪) + અનઈ સંજમ આઢ્યઈ (૧૫) + ધનવંત (૧૬)
+ આઢરઈ. (૧૭) નમ. (૧૮) + કરઈ (૧૯) + પાત્રઈ. (૨૦).
+ ભણ્યઈ ઘણું નઈ ન કરઈ (૨૧) + કરઈ. (૨૨) + એમઈ.
* એમ રૂપ શીયલ.

રાજરાણી સુખ લોગવે, રાજકાજ મહિતઃ જોગવે;
 ગઉડીરાગે પહુલી ઢાલ. સમયસુંદર કહે વચન રસાલ; ૧૫

દુહા.

એકદિન દોહલો ઉપનો, ગર્ભતણે પરભાવ;
 દિનદિન થાયે દૂખલી, રાણી તિન પ્રસ્તાવ. ૧

દ્વિવાહન પૂરે પ્રિયા, કહિ કુણ કારણ એહ;

તું કિમદીસે દૂખલી, સુન પ્રીતમ સસનેહ. ૨

હું પહરે વેસ તાહરો, તું છત્રધારે શીષ;

ગજચક્રિ વનમાંહે ભસુ, મુજમન એહ જગીસ. ૩

કહે રાજ ચિંતા મ કર, કરસ્યું એહ-પ્રકાર;

સોહગણુ આગી તિકા, જોહનો વશ ભરતાર. ૪

(૧) + ભોગવઠ (૨) + મુહતા જોગવઠ. (૩) + રાગઠ
 પહિલી. (૪) + કહેવ. (૫) + ધક. (૬) + ડોહલ જીપનું. (૭) +
 તણુ. - + વિ. - + ન. (૮) + નેણુ - + વિ. (૯) + પૂછી.
 (૧૦) + કાં દીસન. (૧૧) + સુણિ. - + સુ. (૧૨) હિ. (૧૩) રા.
 (૧૪) ધારણસીસ. - નિ. (૧૫) કહેવ * રિ. (૧૬) કરિસું * કરસુ.
 (૧૭) ગિ. (૧૮) જોહનાવંસિ * જોહને.

હાલ.

રાગ—મારુ .

રાણી વેસ કરી રાજનો, ગજયદે હર્ષ અપારણ;

રાજ છત્રધરે રાણીને, પૂઠે બહુ પરિવારણ. ૧

કોઇ રાખઉરે, કોઇ સૂરસુલટને લાખઉરે;

કોઇ દાય ઉપાય સુજ દાખઉરે, મને હાથી અપહરિ જઈ;

હયાલ કોઇ રાખ .

પદમાવતી રાણી ઇમ વિલવઈ, ખીણ ખીણ વિલખી થાઈ;

હયાલ કોઇ રાખઉરે. આંક ૧ ૨

નવી વાત દેખી ઇણ નગરી, લોકને અચરજ થાઈણ;

વન ઉદ્યાન વિનોદ કરાવી, દોહલો પુરે રાઈ. કોઠ ૩

બૂઠો મેહ પ્રથમ વનમાંહે પ્રગટયો ભૂમ સુગંધણ;

ખીજ વન સમરંતા દોડયો, દૂર ગયો ગજ અંધણ. કોઠ ૪

વડ સાખા વલગી રહ્યો રાજ, રાણી ગઈ ગજસાથણ; ૧૧ ૧૨

(૧) નઉ. (૨) ચઢિ હરખ (૩) ધરદ રાણી નઈ (૪) પૂઠઈ - નઈ - નઈ - નઈ અચરજ. (૫) કોહલકિ, પૂરઈ. (૬) વુઠ . (૭) પ્રગટકિ ભૂમિ. (૮) વંઝ, (૯) સંગરતકિરહકિ. (૧૦) દૂરિય . (૧૧) વલિગીરહકિ. (૧૨) સાથી.

હાહાકાર હુઓ^૧ નગરીમે, હાથો^૨ કેહને હાથળ. કો. ૫

હંડાકાર ગયો^૩ અટવીમે, દીઠો^૪ એક તલાવળ;

પાણી પીણ લણી ગજ પેઠો^૫, રાણી લલ્યો પ્રસ્તાવળ. કો. ૬

હલુયે હલુયે ગજથી ઉતરી^૬, ચલી એકત્રીસ લેઇળ;

સીંહવાઘથી બીહતી અગલા, કર્મને^૭ દૂષણ દેઇળ; કો. ૭

હાહાદેવ કરં કિમ હું હિવ, કુણકીવા^૮ મેં પાપળ;

કૌણ^૯ વિપતઅવસ્થા પાડી, રાણી કરે વિલાપળ કો. ૮

બીણુરોવે^{૧૦} બીણુનેવે અહુદિસ, બિણુ ચીંતારે રાઇળ;

કુણકુણ રાજલીલા ભોગવતી, એહ^{૧૧} અવસ્થા આજળ કો. ૯

કિંહા પાનગરીનાં મંદીર, કિંહા હીંડોલા ખાટળ;

કિંહા પ્રીતમપૌઠણ^{૧૨} સુખસિજ્યા, કિંહા નવરંગી ઘાટળ; કો. ૧૦

કિંહા તે ભોજનભગતિ સું સાજ્યા, કિંહા કુટુંબપરિવારળ;

(૧) હુઉ વનમાંહે (૨) કેહેનમ્ હાથિ (૩) ગયઉ અટવી
માંહે. (૪) દીઠઉ (૫) પુમ્હકે. (૬) લલ્યકે. (૭) + હલુયમ્
હલુયમ્. (૮) + ઉતરમ્. (૯) + ચાલી (૧૦) + નમ્ (૧૧) +
મમ્, (૧૨) + કુણ વિપતિ (૧૩) + બીણુ રોવમ્ બીણુ નેવમ્
મુહ્દિસિ. - + રમ્. (૧૪) + કઉણ. (૧૫) + પઉઠણ. (૧૬) +
રાજન. (૧૭) + ખા (૧૮) + સખમ્.

ડંડકાર પડી અટવી, અળલાકૌણ આધારજી; કો. ૧૧

વલી વૈરાગ્યડી તે રાજ, રોયાં ન લાલે રાજજી;

ચૌરાસીલાખ જીવ ખમાવી, સારું આતમ કાજજી; કો. ૧૨

દુખમાંડી જે ધર્મસંભારે, તેહને કોઈ ન તોલઈજી;

મારૂંગે દાલ એહ બીજી, સમયસુંદર ઇમ બોલેજી; કો. ૧

હા ૩

રાગ-વયરાડી

જ શિખનિ આસ્યા વણ એ ની દાલ;

હિવ રાણી પદાવતી, જીવરાસિ ખમાવે;

જાણાણું જગતે ભલું, ઇણિવેલા આવે; ૧ તે મુજ મિચ્છામિદુ ડં

અરિહંતની સાખ, જે મેં વ વિરાધીયા;

ચરિરાસીલાખ; તે મુજ મિચ્છામિદુ ડં; ૨

સાતલાખ પૃથ્વીતણા, સાતે અપકાય;

સાતલાખ તે કાયના, સાતે વલી વાઉ; ૩ તે.

(૧) + કુણ. (૨) + લાભઈ. (૩) + ચરિરાસી. - + .
 (૪) + ધર્મ સંભારઈ. (૫) + તેહનઈકોનહી. (૬) +
 મારૂંગી રાગ ઇ દાલ એ. (૭) + બોલઈ જી. (૮) + વઈ. (૯)
 + જગિ. - + જી - + આવઈ - + ખિ (૧૦) + જેમઈ - + વ.

હસ પ્રત્યેકવનરૂપતી, ચૌદ સાધારણ;
 ખિતિ ચઉરિંદ્રી જીવના, એ એ લાખ વિચાર: ૪ તે ૦
 દેવતા તિર્યચ નારકી, ચાર ચાર પ્રકાસ;
 ચૌદલાખ મનુષ્યના, એહ લાખ ચઉરાસી; ૫ તે ૦
 ધણુલવ પરલવ સેવીયા. જે પાપઅદાર.
 ત્રિવિધિ ત્રિવિધકરી પરિહરં, દુર્ગતિદાતાર. ૬ તે ૦
 હિંસા કીધી જીવની, બોદ્યા મૃષાવાદ;
 દોષ અદત્તાદાનના, મૈથુન ઉનમાદ; ૭ તે ૦
 પારશ્રુહ મેદ્યો કારમો, કીધો ક્રોધ વિશેષ;
 માનમાયાલોભ મૈ કીયા, વહી રાગને દ્રેષ: ૮ તે ૦
 કલહકરી જીવ દુહુવ્યા, દીધા કુડાકલક;
 નિંદાકીધી પારકી, રતિચરતિ નિસંક; ૯ તે ૦
 ચાડીખાધી ચૌંતરે, કીધાથાપણુમોસ;

(૧) + ચઉદહ (૨) + ખિખિ, (૩) + તિરજંચ. (૪) + ચ્યારિ
 ચ્યારિ પ્રકાસિ. (૫) + ચઉદ. (૬) + એ - + વિ. (૭) + દુર્ગતિ
 (૮) + મિરષા. (૯) + મેદ્યઉકારિમહ (૧૦) + ક્રોધહ. (૧૧)
 + મધ. (૧૨) + નધ. (૧૩) + ચઉતરધ. (૧૪) + કીધક
 પશ્ચિ મોસહ.

કુશુર^૧ કુદેવ કુધર્મનો, લલો આણ્યો રોસ; ૧૦ તે૦

ખાટીકિના^૨ ભવ મૈ કીયા, જીવના વધ ઘાત;

ચીડીમાર લાવ ચિડકલાં, માર્યા દિનરાત; ૧૧ તે૦

માછીગર ભવિ માછલાં, ગાદ્યા જલવાસ;

ધીવર ભીલ કુલિલવે, મૃગ માર્યા પાસ; ૧૨ તે૦

કાજીમુલ્લાને^૪ ભવે, પઢીયાં મંત્ર કઠોર;

જીવ અનેક જળકુકીયા, કીધા પાપ અંધોર; ૧૩ તે૦

કોટવાલ ભવ જે કીયા, આકરા કરદંડ;

બંદીવાન મરાવીયા, કોરડા છડીદંડ; ૧૪ તે૦

પરમાધામીને^{૧૦} ભવે, દીધા નારકી દુઝખ;

છેદન લેદન વેદના, તાડના અતિ તિકખ; ૧૫ તે૦

કુંભારના ભવ જે કીયા, નીલા ઇંટ પચાયા;

તેલીભવ તિલ પીલિયા, પાપેપિંડ જરાયા; ૧૬ તે૦

- (૧) + ધર્મનકિ (૨) + ભલકિ આણ્યકિ ભર ઉસો. (૩) + ખાટીકિના ભવિમર્ધ. - + ચ. - + તિ - + પા. (૪) + કો. (૫) + માંડ્યા. (૬) + નર્ધલિવિ. (૭) + જભર્ધ. (૮) + નર્ધ ભવિ કાયા. (૯) + અકરોકરડંડ. (૧૦) + હમ્મીનર્ધ ભવિ. (૧૧) + નર્ધ ભવિ. - + વિ. (૧૨) + પાપિ પેટ ભરાયા.

હાલી^૧ વ હલ ખેડીયાં, કાડયા પૃથ્વીપેટ;
 સૂડનિદાન કીયાઘણા, દીધી અ ઠ ચપેટ; ૧૭ તે૦
 લીનેલવ રોપીયા, નાનાવિધવૃ^૩ ;
 મૂલ પત્ર ફલ કૂલના, લાગા પાપ લ ; ૧૮ તે૦
 આઘોવાઘ આગમી, ભરીયા ધિકાભાર;^૪
 ઉઠ પીઠ કીડા પડયા, દ ન રહી લગાર; ૧૯ તે૦
 ગીપાને ભવ છેતર્યા, કીધા રંગણુપાસ;^૬
 અગ્નિઆરંભ કીધાઘણા, ધાતુરવાદ અભ્યાસ; ૨૦ તે૦
 સૂરપણે રણુ ભુજતાં, માર્યામાનસવૃંદ;^{૧૧}
 મદિરામાંસ માખણુ લખ્યા, ખાધામૂલને કંદ; ૨૧ તે૦
 ખાણુ ખણાવી ઘાતની, પાણી ઉલિચ્યા;
 આરંભકીધા અતિઘણા, પોતે પાપ જે સંખ્યા ૨૨ તે૦
 ઇંગાલકર્મ કીયાવલી, વનમૈ દવદીધા,^{૧૬}

(૧) + હાલીનઘ ભવિ હલખડયા. (૨) + કાડયઉ પૃથિવી.
 - + ભુ. (૩) + નઘ ભવિ (૪) + અઘોવાઘ. (૫) + ભર્યા.
 (૬) પોઠી ઉંટ. (૭) + છીપાનઘભવિ વેકર્યા (૮) + રાગણિ.
 (૯) + અગ્નિ. (૧૦) + કીયા. (૧૧) + પણુઘ. (૧૨) + લખણુ.
 (૧૩) + નઘ - + ભિ (૧૪) + પોતઘ (૧૫) + તે સંખ્યા
 (૧૬) + અંગાર. (૧૭) + વનમઘ

સૂંસકીધી^૧ વીતરાગની^૨ કૂડાકોસજી^૩ પીધા; ૨ ૦

ખિલ્લીભવ^૩ ઉંદર લીધા^૪, ગિલોઇ હત્યારી;

મૂઢગમાર તણે ભવે, મૈં^૫ બુ લીખ મારી; ૨૪ તે ૦
વલી ભાડ ને ભવે, એકેન્દ્રીજીવ;

બુવાર ચણા ગહું^૬ સેકીયા, પાડંતા રીવ; ૨૫ તે ૦

ખંડણુ પીસને ગારના, આરંભ અનેક;

રાંધને ઇંધને આગના, ક્રીયા પાપ સટેક; ૨૬ તે ૦

વિકથાચ્યાર કીધી વલી, સ્નેહ્યા પાંચપ્રમાદ;

ઘષ્ટવિયોગ પમાડીયા, શેઠન વિખવાદ; ૨૭ તે ૦

સાધુ અને શ્રાવકતાણા, વૃતલેઈ ભાંજ્યા;

મૂલ અને ઉત્તરતાણા, મુજ દુષણ લાંજ્યા; ૨૮ તે ૦

સાપ વિધુ સીંહ ચીતરા, સિકરાને સમલી;

હિંસક જીવતણે ભવે, હિંસાકીધી સવલી; ૨૯ તે ૦

સૂવાવડી દૂષણ ઘણા, વલી ગર્ભ^{૧૪} ગલાયા;

- (૧) + યા - + ના. (૨) + તે (૩) + ભવિ. (૪) + ચા.
(૫) + મઈ. (૬) + જવારી ચિણા ગેહું (૭) + બહુકરતા રીવ.
- + ખાં - + જી - + રિ - + જી + ગિ. (૮) + અનેક - + રિ. - +
પં. (૯) + ક્રીયા ધણા (૧૦) + અનેક - + ગા. (૧૧) + અનેક.
- + ગા. (૧૨) + સીંહિવિંછી (૧૩) + સકરાનઈ. (૧૪) + ગેરભ.

શ્રવાણી કોલ્યા ઘણા, શ્રીલગ્ન લગ્નયા; ૩૦ તે૦
 ભવ અનંત ભમતાં થકા, કીયાકુંટુંબ સંબંધ;
 ત્રિવિધત્રિવિધકરી પરિહરં, તિણસું પ્રતિબંધ; ૩૧ તે૦
 ભવઅનંત ભમતાંથકા, કીયા દેહસંબંધ;
 ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી વોસરં, તિણસું પતિબંધ; ૩૨ તે૦
 ભવઅનંત ભમતા થકા, કીયા પરિગ્રહસંબંધ,
 ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી પરિહરં, તિણસું પ્રતિબંધ; ૩૩ તે૦
 ઇણિપરિ ઇણુલવે પરલવે, કીયા પાપ એકત્ર;
 ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી વોસરં, કરં જન્મ પવિત્ર; ૩૪ તે૦
 રાય વયરાડી જે સુણે, એહ ત્રીજી ઢાલ;
 સમયસુંદર કહે, પાપથી છૂટે તતકાલ, ૩૫ તે૦

દુહા.

વલી રાણી પદમાવતી, સરણા કીધાચ્યાર;
 સાગારી આણસણકીયો, જાણપણાનો સાર;

(૧) + રતન. - + ઘા. (૨) + વોસરં. (૩) + પરિગ્રહ.
 + - વિ. (૪) + જન્મ - + ઇ. (૫) + સુણમ, (૬) + એ. (૭) +
 કહેઈ, (૮) + છૂટે તે. (૯) + કીધા સરણાં (૧૦) + કીડિ. (૧૧) + નું.

ગાથા.

જડ મે હુજ્જ પમાઓ, ઇમસ્સ દેહસ્સ ઇમાએ વેલાએ;
આહાર યુવહિ દેહં, સવ્વં તિવિદ્દેણ વોસરિયં, ૧

કુહા.

તિહાંથી આગલચાલતા દીઠો તાપસ એક;
મનમૈ ધીરજ ઉપનો અલગ ટલ્યો ઉદ્દેગ; ૧
તાપસ પૂછે કોણુ તું, સઘણો કહ્યો પ્રખંધ;
તાપસને પણ મૂલગો એડા સૌ સંખંધ; ૨
ઘઈ તાપસ આસાસના, મકરે દુખ લગાર;
એ સ સાર અસાર છે, દુઃખતણો ભંડાર. ૩
રાણીને ભેરે કરી, ખવરાયા ફલકુલ;
સંપ્રેરણુ સાથે ચલ્યો, તાપસ સહજ અમૂલ ૪

- (૧) यदि मम भवति प्रमादः, एतस्य देहस्य अस्मिन् समये
आहारोपाधि देहं, सर्वं त्रिविधेन व्युत्सृष्टम् ॥ १ ॥
(૨) + આગધ. (૩) + દીઠેઉ (૪) + મહિ - + તુ. (૫)
+ અલગઉટલ્યઉ ઉદ્દેક. (૬) + પુજ્જકવણુ. (૭) + સગલઉ કહાઉ.
(૮) + નપિણિ (૯) + ગઉ (૧૦) + સ્યું (૧૧) કરિસિ. (૧૨)
+ જઈ (૧૩) + તણુઉ. (૧૪) + નઈ. આગધ. (૧૫) + વ્યા.
(૧૬) + સાથન ચલ્યઉ. - + તિ.

આગલ જઈ ઉલોરહો, આવી ગામની સીમ;
 હલખેડી ધરતી હિવે, મુજ ચાંપનનો નેમ; ૫
 સુનપુત્રી એ દત્તપુર,-- નામે નયર નજીક;
 દંતચક્રાજી ભલો, તું જાજે નિરભીક ૬
 ઇમકહીને પાછોવલ્યો, તાપસ પરઉપગાર;
 રાણીપણુ પદમાવતી, પહુતી નગર મોજાર; ૭

ઢાળ ૪ ચઉથી.

રાગ કેદાર ગઉડી

કાચીકલી કનીર વેહાં, સૂવટિ રહ્યઉ લોભાય, મેરે દોલણા. એલાલ.

૧૦ હવે રાણી નગરી ગઈરે હાં, પૂછતી ધર્મશાલ કર્મવિટખના ૧૧

વિધિસુ વાંદી સાધવી રે હાં, જૈડી અબલાબાલ; કં ૧ ૧૨

હૈ હૈ કર્મ વિપાક કિમહિ ન છુટણા;

રોવા લાગી અતી ઘણું રે હાં, નયને નીર પ્રવાહ કં ૧૩

કુણુ કુણુ કટમૈ ભોગવ્યા રે હાં, દુઃખભરી મનમાંહિ કં ૨ ૧૪

(૧)+ ઉભઉ રહ્યઉ (૨)+ હવઈ. (૩).+ ચાંપણુનઉનીમ. (૪)+ ભી
 (૫) + દંત (૬) + નામધનગર (૭) + ભલઉ. (૮) + નઈ પાછઉ
 વલ્યઉ. - + ભી (૯) + પહુતી - + રિ. (૧૦) + હિવ. (૧૧) +
 પ્રજંતી દ્રમશાલ. (૧૨) + જાડી (૧૩) + મઈ (૧૪) + ભરી બહુ.

સાધ્વીધર્મ^૧ સુનાવીયો રે હાં, એહ સંસાર અસાર; ક૦
 ધર્મસામગ્રી^૨ હુલી રે હાં, કુટુંબ નંતીવાર; ક૦
 વૈરાગે મન વાલોયો રે હાં, લીધો સંજમ ૧૨; ક૦
 દીક્ષાથો ડરતીથકી રે હાં, ન કહિયો ગ વિચાર ક૦ ૪
 ઇમ નુકમે વ્રત પાલતાં રે હાં, વધીયો મોટો પેટ; ક૦
 કોટપાટ ગર્ભ^૯ પેટનો રે હાં, ન રહે જાનો નેટ; ક૦ ૫
 કહે ગુરૂની જોડી રહે રે હાં, હમ કરશું નિરવાહ; ક૦
 લોક ફોક પ્રીછે નહીં રે હાં, જનશાસનનો—ડાહ; ક૦ ૬
 જોટો જાઓ સાધવીરે હાં, જાનો મૂકયો મસાણ; ક૦
 રતનકંબલસુ^{૧૮} વીટીયોરે હાં, વલિ મુદ્રડી સહિ નામ; ક૦ ૭
 તઉપિણુ બાલ મુચ્ચો નહીં રે હા, એ એ પુન્ય પ્રમાણ; ક૦
 ચંડાલ દેખી ચમકીયો રે હાં, સ્ત્રીને દીધો આન; ક૦ ૮

(૧) + સાધવી ધરમસુણાવી ઉરે હાં - + + (૨) + ધરમ -
 + હિ. (૩) + વયરાગઈ (૪) + ઉ. (૫) + લીધઉ સયમ, (૬) +
 ખીહતી. (૭) + કહ્યઉ ગરલ - + મિત્ત (૮) વાંચઉ મોટઉ. (૯)
 + કોટપાઠ. (૧૦) પેટનઉ. (૧૧) + રહઈ જાનઉ. (૧૨) + કહઈ.
 ગુરૂણી બાંડી. (૧૩) + અમ્હેકરિયાં. (૧૪) + પ્રીછઈ. (૧૫) +
 ઉડાહ (૧૬) + જોટઉ જાણઉ. (૧૭) + જાનઉ મુકયઉ. (૧૮) +
 રયું (૧૯) વીટીઉ. (૨૦) મુદ્રા. (૨૧) + નાણ. (૨૨) + મુચઉ.
 (૨૩) + ચમકિઉ. (૨૪) - + સ્ત્રી નઈ દીધઉ આણિ.

અવકણિક નામ આપીયો રે હાં, દીન દીન વાધે તેહ; કં ૦
 ચંડાલનીસું સાધવી રે હાં, માંડયો અધીક સનેહ કં ૬
 ગુફની પૂછે સાધવી રે હા, ગર્ભ ન દીસે કેણ; કં ૦
 મૈ જાયો મુઓ થકો રે હાં, બાહિર પરકયો તેણ; કં ૧૦
 બાલકસું બાલક રમે રે હાં, માંગ્યો ઘઈ મુજ દંડ; કં ૦
 બાજ બણાવે હાથસું રે હાં, નામ પડયો કરકંડ; કં ૧૧
 સાધવી અંતર તપે ઘણું રે હાં, બાલકશું બહુ પ્રેમ; કં ૦
 ખેટાપણ માયને મલે રે હાં, મોહવધ્યો બિહું એમ; કં ૧૨
 મીઠા મેવા સાધવી રે હાં, બાજ લાડુ ખુર્મ; કં ૦
 વહોરીને દેવે બાલને રે હાં, હા હા મોહનીકર્મ; કં ૧૩
 કરકંડૂ મોટો થયો રે હાં, રખવાલઘ સમશાન; કં ૦
 કર્મ રોલવે જીવને રે હાં, કોઈ ન ચાલે વાન; કં ૧૪

(૧) + ઉ. (૨) + વાધઘ (૩) + માંડયઉ. (૪) +ણી પૂછઘ.
 (૫) + ગરભ ન દીસઈ. (૬) + મઘ જાયઉ મૂઝિયકુ (૭) + પરકયઉ
 - + સ્યું. (૮) + રમઈ (૯) + માગઈ ઘઉ (૧૦) + બણાવઈ. - +
 સ્યું (૧૧) + પડયઉ (૧૨) + સાધવી (૧૩) + તપન. (૧૪) + સ્યું
 (૧૫) + ખેટકે પણિમા નઈ ઘણુ. (૧૬) + વધ્યઉ બહુ (૧૭) + વિહરી
 નઈ ઘઈ બાલક નઈ (૧૮) + મોટઉ થયઉ (૧૯) + રલાવઈ જીવનઈ.
 (૨૦) + ચાલન,

^૧એ ચૌથીઢાલ મૈ મૈ કરી રે હાં, રાગ કીદારા માંહિ; કં

સમયસુંદર કહે કર્મની રે હાં, મૈ ગતિ કહી નખાય; કં ૧૫

કુહા.

^૫કારણકિણે મસાણુમૈ; આએદો આણુગાર;

વંસજલમાંહે રહીયો, દીઠા દંડકસાર; ૧

એક જતી લાઠીતણા, જાણે ગુણુને દોષ;

બીજસાધુ ભણી કહે, સહજે, રાગ ન રોસ; ૨

^{૧૨}ઇક ગાંઠી લાઠી ભલી, વેઠ દુગાંઠી થાય;

લાલ તીગાંઠી સંપજે, ચઉગાંઠી મરણાય; ૩

પંચગાંઠી પથ ભય હરે, ષટગાંઠી ભયજોષ;

સતગાંઠી નિરોગતા, અઠગાંઠી રિધપોષ; ૪

નવગાંઠી લાઠીસુજસ, દસગાંઠી ઘઇસિદ્ધિ;

^{૧૯}ચારાંગુલ વધતી ચહી, ઇણિ લાઠી નૃપરિધિ; ૫

(૧) + ચઉથી ઢાલ મઈ એ કહી. (૨) + કીદારઈ ગાય. (૩) + કહઇ (૪) + મઈ - + કહીય (૫) + કિણુહિ મસાણુમઈ. (૬) + આયા. (૭) + રત્નઉ. (૮) + દીઠઉ દંડક. (૯) + જાણુતઇ ગુણુનઇ દોસ. (૧૦) + કહઇ. (૧૧) + સહજઈ. (૧૨) + એક ગાંઠી. (૧૩) + વેઠ (૧૪) + થાઇ. (૧૫) + સપજઇ (૧૬) + પથિ (૧૭) + હરઇ. (૧૮) + રિધિ હોઇ. (૧૯) + ચાર આંગુલ વધતી ચહી.

૧૫ પાંચમી.

રાગ-સારંગ ૬ ૧૨.

નણદલની.

કરકંડૂ^૧ પાસે હુંતો, તિહાં પ્રાક્ષણ^૨ પણ એકહો; પ્રાક્ષણ.સાધુ વચન^૨ એહું--સુણ્યા, લાગી યો^૩પ પ્રત્યેકહો; પ્રા. ૧દંડ ન ઘડિં^૪ તુજને માહરો, કહે કરકંડૂ બાલહો; પ્રા.

ચાલી જાસ્યા આપાંચુંતરે, હું ધરતીરખવાલ હો; પ્રા. ૨ દં०

ચાર અંગુલ ધરતી ખિણી, પ્રાક્ષણ^૬ લીધો દંડ હો, પ્રા.

કરકંડૂ જૂઠીલીધો, જગડોલગો પરચંડોહો; પ્રા. ૩ દં०

નગરગયા એ જગડતા, ચઢિવટીયે કીયે ન્યાય હો; પ્રા.

રે બાલક પ્રાક્ષણલણી, લાડીઘઈ પુન્યથાઈ હો; પ્રા. ૪ દં०

કરકંડૂ^{૧૨} કહે મૈ નવિ દેઉં^{૧૩}, રાજપાંમિ અભિરામહો પ્રા.પચહસી કહે એહુંને^{૧૪}, તું દેજે ઇક ગામહો; પ્રા. ૫ દં०

(૧) + પાસઈ હુતઈ - + પિ. (૨) + ખિહુ. (૩) + ચઢિપ. (૪) + તુજનઈ (૫) + કંહઈ. (૬) + આપે ચઢિતરઈ. - + ખ (૭) લીધઈ. (૮) + લાયઈ (૯) + જગડઈ લાગઈ પ્રચંડ. (૧૦) + એઈ (૧૧) + એકીઓ - + ય. (૧૨) + કંહઈ કરકંડું હુ ઘડિ નહી. (૧૩) + પામિસિ. (૧૪) + કંહઈ એ દનઈ. (૧૫) + એક દેખ્યો એહું નઈ ગામ.

^૧જગડોલાગો ઇણિપરે, ^૨દંડલીયો કરકડૂહો; આ.

કોપકીયો ^૩પ્રાહ્મણમિલિ, મારિ કરાં સત ખંડહો; આ. ૬ દં

કરકડૂ માતાપિતા, નાસિગયા તતકાલહો; આ.

^૪નગર કંચનપુર ગોયરે, સૂતા ^૫સરવર પાલહો; આ ૭ દં

^૬લાલભણી એહ પાંચમી, રાગસારંગ મહારહો; આ.

^૭સમયસુંદર કહે હિવકડૂં, ^૮પુણ્યતાણા ફલસારહો; આ. ૮ દં

હાલ ૬ ઠી.

રાગ-ખં ઇતી.

રાગ મુયો અપુત્રીયોરે, ^૯તિનઅવસર ^{૧૦}તિનગામરે;

અથ એક અધિવાસીયો ^{૧૧}રે, નગર ભમૈ ^{૧૨}ઠામોઠામરે, ૧

રાજપામીયો, ^{૧૩}કરકડૂ કંચણપુરતણોરે, ^{૧૪}ફલ્યો વચન ^{૧૫}સાધુનો તતકાલ;

તેહવચન સુહામણોરે, એ એ પુન્ય પ્રમાણુરે ૨ રા.

નગરી પુરૂષ નહિં ^{૧૬}તિસોરે, ^{૧૭}લાખમિટ્યો લોક આયરે;

(૧) + જગડકે લાગકે ઇણિ પરમ. (૨) + લીકે. (૩) + કીકે. (૪) + નયર કંચનપુર ગોયરમ. (૫) + સરોવર પાલિ. (૬) + કહિએ. (૭) + કહમ. (૮) + પુત્રોયકે. (૯) + તિણિઅવસરિ તિણિ ગામકિરે. (૧૦) + ઉ. (૧૧) + ભમમ ઠામ ઠામો (૧૨) + પામીકિરે. (૧૩) + તણકે. (૧૪) + ફલ્યકે (૧૫) + સાધુનકે. (૧૬) + મણકે. (૧૭) + તિસકે. (૧૮) + મિલી લોગાધરે. - + ધ. - + કાધ.

પુન્યવિના નવી પામોયોરે, મોટીપદવી કાયરે; ૩ રા.
 નગરખાહિર હુય આવીયોરે, સૂતો^૨ જિહાં કુમારે,
 તીનપ્રદક્ષણા દેઇ કરીરે, હીંસ્યો^૪ હરખ અપારરે; ૪ રા.
 ઉઠ્યો^૫ કુંવર ઉતાવલોરે. ઊઘખગાઈ ખાતરે;
 પુન્ય ધકેલો તડકડે રે, જાણે દારિદ્ર જાતરે; ૫ રા.
 અધીકારી નર આવીયારે, જ્ય જ્ય શખ્દ કરંતરે;
 કરજોડી ઉભા રહ્યારે, ચામર છત્ર ધરંતરે. ૬ રા.
 રાજા અશ્વ ઉપર ચઢ્યારે, ચાલ્યો^{૧૩} નગર મજારોરે;
 હુયગય રથ પાયક તણોરે, પૂઠે અંત ન પારોરે. ૭ રા.
 નગરી માંહે પૈસતારે, બ્રાહ્મણ આડા આયારે;
 એ ચંડાલરાજા હુયોરે, પ્રણુમો^{૧૮} નહીં હુમ પાયારે. ૮ રા.
 રાજા દંડ ભમાડીયોરે, અગ્નિ જિઉ બલવા લાગીરે;

(૧) + આવી ઉરે. (૨) + સુતઉ જેથી કુમારોરે (૩) + ત્રિષ્ણુ પ્રદક્ષણ દેઇ કરીરે. (૪) + હીંસ્યઇ હરખ અપારો. (૫) + ઉઠિઉ (૬) + ઉતાવલઉ. (૭) + ખાતઉ. (૮) + પુણ્યઇ ધકેલ્યઉ તડકડઇ (૯) + દારિદ્રજાતઉરે. (૧૦) + કરતા (૧૧) + ધરતા. (૧૨) + ઉપરિ ચડ્યઉ (૧૩) + ચાલ્યઉ (૧૪) + તણુઉરે. (૧૫) પૂઠઇ. (૧૬) પઇસતાં. (૧૭) પ્રણુમું. (૧૮) અહો (૧૯) ઉ (૨૦) અગ્નિજન્યું બલિવા લાગઉરે.

^૧ ડરતા વિપ્ર આવી નમ્યારે, ^૨ ચલ્યો નહીં ^૩ કોઈ તાગરે. ૯ રા.

વાડ ઘાન વાસી જિંકોરે, હરિકેસી ચંડાલોરે;

કરકંડૂ પ્રાદ્ધાણ કીયારે, તે સગલા તતકાલરે. ૧૦ રા.

સગલ નગર સિણગારીયોરે, આનંદ અંગ ન માયરે;

ગોખ ઉપર ચડી ગોરડીરે, ઇણિ ગલિ રાજ આવધરે. ૧૧ રા.

ઘરઘર ગૂડી ઉછલોરે, તોરણ બાંધ્યા ખારોરે;

હાટ પટંગર છાઈયારે, ભીડ ઘણી દરખારોરે. ૧૨ રા.

પૂરણ કલસ લેઈ પદ્મિનીરે, સુહવ સાહુમી આવધરે;

ગોરી ગાવે સોહલોરે, મોતીથાલ વધાવઈરે. ૧ રા.

નવરંગ નેજા ફરહરેરે, ઢોલ દમામા બાજઈરે;

મદનભેરિ બાજે લલી રે, નાદે અંગર ગાજઈરે. ૧૪ રા.

રાજા મંદિર આવીયો રે, બેઠો તખત તુરંતોરે;

પરજા પાલે આપણી રે, ન્યાય તપાસ કરંતો રે; ૧૫ રા.

રાજા કરકંડૂ હિવે રે, આણુદાન વરતાવ રે;

- (૧) ખીડતા. (૨) ચાલ્યો. (૩) કોઈ ત્રાગડિરે - ક. (૪) ઉ. (૫) માવઈ. (૬) ગઉખી ઉપરિ. - રિ. (૭) ઉછલઈરે. (૮) ગાવઈ સોહલઈ. (૯) હરઈ. (૧૦) વાજઈ. (૧૧) નાદઈ. (૧૨) રાય. (૧૩) આવીડિરે. (૧૪) બઈકડિ. (૧૫) પાલઈ. (૧૬) હિવઈરે, (૧૭) નગર વરતાવઈરે,

મનવંછીત ક્લ પામીયા રે, પુન્યતણે^૧ પસાવ રે; ૧૬ રા.

ભારાગ ખંભાયતી રે, સોહલાનીઢાલ એ છડી રે;

સમયસુંદર કહે શ્રાવિકો રે, સાંલલતાં અતિમીડી રે; ૧૭ રા.

દુહા.

હિવતે પ્રાણ આવીયો, સુણરાજનૈ રાજ;

ગામ એક માંગ્યા ભલો, જેહથી સીજે કાજ; ૧

કરકંડૂરાજ કહે, વાચ કાછ નીકલંક,

મન માન્યો દિજમાંગતું, ગામ એક નિઃસંક; ૨

અંધા નગરી હું વસૂં, દધિવાહન જિહાં રાય;

તિહાં ઘઈ ગામ સુખીરહું, કુણુકરે આવોજવ,

ઢાલ ૭ મી.

રાગ સિધુઉ.

ચીતોડી રાજરો—એ ઢાલ.

કાગલ લિખ દીધોરે, વિપ્રચાલીયો સીધોરે,

વલી લીધો સત્તૂનો સાથે સંખલોરે,

(૧) તણુઈ પરભાવઈરે (૨) ભલઉ, — ઈ. (૩) કહેઈ. (૪) ઉ.
(૫) સુણિ રાજન નઈ. (૬) માગઈ ભલઉ (૭) જિણુથી સીજઈ
વંછિત કાજ. (૮) કહેઈ (૯) માન્યઈ વિપ્ર માગિતુ. (૧૦)
નિઃક. (૧૧) કરઈ, (૧૨) લિખિદિધઉ. (૧૩) આસ્યઉસીધઉ.
(૧૪) લીધઉ સાથિ સાતૂનઉ સખલઉ

'પા રિ પહુતોરે, જિહાં પોતો રહિતોરે,
 મનમાંહિ ગહિગહુતો વાં ત જ ફલ્યોરે; ૧
ચંચાપુરિરાજરે, દધીવાહન તા રે,
 એકઆમ પ્રા ને દેજો તું તિલલોરે;
 ઇણિ ગામનીકામેરે, રાય બીજો પામેરે,
 એહકામ વિનકિધે થાસેસહી કલહિરે; આંક ૧૧; ૨
 કાગલ દેખાડયો, નૃપત્રિવલી ચાડયોરે,
 વલો પ્રા જુને તાડ્યો રાજ કોપીયોરે;
 ચંડાલનો ટોરે, ઇહિરાજથી મેટોરે,
 મતિકંચનપુરિમેટો કિણ એહ ભેટીયોરે; ૩
 વલિતો દૂત મુકયોરે, દધિવાહન ચુકયોરે,
 ઘણું કુખ્યો બલિ બોલકહાયા આકરારે;

- (૧) પહુતઉ. (૨) પોતધ રહતોરે. (૩) ગહગહત .
 (૪) ફલ્યઉ, (૫) ઇકે ગામ પ્રાણણ નઈ દેજ્યો. (૬)
 ભલઉ. (૭) કામઈ (૮) દુજઉપામઈ. (૯) ઇણકામવિણ કીધઈ.
 આસ્યઈ સહી કલહઉ. (૧૦) દેખાડયઉરે. (૧૧) ત્રિસૂલઉ. ચાડય રે.
 (૧૨) તાડયઉ પ્રાણણનઈ રાજકોપિઉ (૧૩) નઉ બેટઉરે. (૧૪)
 એ રાજથી મેટઉરે (૧૫) મત ભેટઉ કં ચણુપુર કિણ આપીયઉરે.
 (૧૬) વલતઉ. (૧૭) મુકયઉ. (૧૮) ચુકયઉ. (૧૯) કુખ્યઉવલિ.

કરકંડૂરાળ રે, સુણિકરત દિવાળ રે;

તતકાલ વળયા વાળચઢતરા રે;

૪

કટકીકરી ધાયો રે, ચંપાપુરિ આયોરે,

તપતેજસવાયો પુરવીટી રહ્યો રે;

ગઢરોહો મંડયો રે, અભિમાન ન છંડયો રે,

નિજબોલ ન ખંડયો રે નૃપ સાહ્યો અડયો રે; ૫

રણભૂમિકા ઝૂઝે રે, નાલગોલા ઉડેરે,

ગડગંતાગય ગૂંજે સેષ જુ સલસલે રે;

સરણાઈ બાજેરે, સિંધૂડો સાજે રે,

સૂરવીર વીરાજે ગડઉ ચાઉ છલે રે;

૬

પહિર્યા જનશાલારે, ઉમઠ્યા મેહ કાલા રે,

સિરટોપ તે ઝાલ ઝમઝમ ઝમકતા રે;

ભાલા અણીયાલા રે, ઉછાલે પાલા રે,

એક સુભટ મૂછાલા ચાલે ચમકતા રે;

૭

(૧) ધાયઉરે. (૨) આયઉરે. (૩) સવાયઉ. (૪) રલઉરે. (૫) રોહઉ માંડયઉ. (૬) છંડયઉરે. (૭) ખંડયઉ. (૮) સાલઉ અડયઉરે. (૯) સુધરે. — લિ (૧૦) ઉઠધ. (૧૧) ગડગંતાગયગૂંડધસેષસલસલધ. (૧૨) વા-જધ. (૧૩) સિંધુજસાજધ. (૧૪) વિરાજધ ઉચા ઉછલધ (૧૫) જમ જમ જમકતા. (૧૬) ઉછાલધ. (૧૭) ચાલધ.

બાજે રણતુરા રે, બેઠું દલપૂરા રે,
 એક એકથી સૂરા સુભટ સોહે સાથમે રે;
 જામકીજીભલખકઈ રે, જાણે વીજલી ચમકે રે,
 તરવાર ઉઘાડી અખકે સોહે હાથમે રે;
 વહિ તીર વિચાલે રે, પિણુ આવતા ટાલે રે;
 વચર વાલે તે પાછા પિણુ સાંસે નહીં રે;
 વિજનેજાકરકે રે વિઠવાને લરકે રે,
 પગ એક ન સરકે પાછા તે સહી રે;
 મૂંછે વલઘાલે રે, આગળથી ચાલે રે,
 ફોજ આવતી પાલે એ કો વારકી રે;
 ઇંક પગ ન છોડે રે, નૃપ હોડાહોડે રે,
 આણીયે આણીયે જોડે ફોજનુ મારકી રે;

૧૦

(૧) વાજઈ (૨) બેઠું (૩) સાથમઈ. (૪) જામ વીજલી ચ-
 મકઈ - રિ (૫) જખકઈ હાથમઈ. (૬) વહઈ. - લઈ. (૭) પણિ.
 (૮) ટાલઈ. (૯) વચર વાલઈરે તે પણિ પછઈ સાંસઈ નહીંરે.
 (૧૦) કરકઈ. (૧૧) વિઠવાનઈ બરકઈ. (૧૨) એકએક નઈસરકઈ
 પાછા તે સહી રે. - લઈ (૨૩) આગલિથી ચાલઈ. (૧૪) ફોજ
 આવતી પાલઈ એક (૧૫) એક. (૧૬) છોડઈ. (૧૭) હોડઈ.
 (૧૮) જોડઈ ફોજ.

^૧છોડે અસ્તિબાણ રે, બેહૂ રાજ ગાણરે,

^૨નર ^૩ગજ બાઝી બાઝ્યા કીમ કીયા રે;

^૪ઠ ર વે પુકારે રે, વાય વિરૂદ્ધ સંભારે રે,

^૫જાજ્ય તનુ મહારેઈ જે પામીયે રે; ૧૧

^૬ભાજન સૌંસ લીધા રે, ગંગોદક પીધા રે,

^૭ભલા ભોજન કીધા તાજ સૂરમા રે;

રાણીરા જયારે, આમહો સામહાધાયા રે,

^૮ઘણા અમલ ખવાયા ચાડી સૂરમા રે; ૧૨

^{૧૦}ઇક કાયર કપેરે, ચિંહુદિસ દલ અંપેરે,

^{૧૧}મુખ હાહા જાંપે કિણુ દિસ ભાગસ્યાં રે;

^{૧૩}સૂરવીર તલૂકે રે, ^{૧૪}હૌંસે રણૂકે રે

^{૧૫}મુખદૂકે આવો આજ લટાપટ ભાગિસ્યાં રે; ૧૩

(૧) છોડઈ આતસ. (૨) રહઈ. (૩) વાણ. (૪) બાપુ કારઈ. (૫) રઈ. (૬) યઈ. (૭) ભાજણ સુસ કીધા. (૮) કુતખી ચુરિ. (૯) ખવરાવ્યા ચડિ સૂરિ. (૧૦) એક. (૧૧) કંપઈ. (૧૨) મુખજંપઈ. હાહા હિવડિણિ દિસિ ભાગિસ્યાં. (૧૩) ટુકઈ. (૧૪) હઉમેરણુકઈ. (૧૫) મુખિ દૂકઈ આવઈ આજ.

સંગ્રામ મંડાણો^૧ રે નહિં કો તિહાં સ્યાણો^૨ ,

રાયરાણો^૩ સમન્નવે બેહું રાયને રે;

હુંતી વાત થોડીરે થઈ કલેશની કોડી ,

ન સકે કોઈ છોડી બે સમન્નયને રે; ૧૪

સિંધુડે^૪ રાગેરે સુણિ સૂરિમા જાગેઈ ,

તીમીઠી પણ લાગે ઢાલ એ સાતમી રે,

સમયસુંદર ભાખેરે હિવ વિડતારાખે રે;

પદમાવતી પાછે^૫ કુણમતિ સમીરે. ૧૫

ઢાલ ૮

રાગ સિંધુઆસાઉરી.

ચેતન ચેન કરીરે, એહુની જાતિ.

^{૧૦} બુદ્ધ સુણ્યો પદમાવતી રે ગુરૂણીને^{૧૧} પૂઠ વિ ર

આવીતિહાં ઉતાવલીરે હા મતિહોઈ સંહારો રે ૧ ધ.

(૧) હયકિ, (૨) તિસ્યકિ સ્યાણકિ. (૩) રાણકિ સમન્નવઈ એકિ રાય નહ. (૪) નઈ. (૫) સિંધુડઈ રાગઈ. (૬) ભાખઈ. (૭) વિઢતા રાખઈ. (૮) પાખઈ (૯) સિંધુડકિ. (૧૦) બુદ્ધ સુણ્યકિ. (૧૧) કહઈ - 'ત.'

ધન પદમાવતી ભાંજ્યો^૧ વૈરવિરોધોરે

લાલ થયો^૨ ઘણો દધિવાહન પ્રતિબોધ્યો રે આંકણી. ૨ ધ.

પ્રથમ ગઈ પદમાવતીરે કરકંડું^૩ને પાસ;

કહિ કિમ ઝૂઝે^૪ બાપસુ^૫રે રાજ રહિયો વિમાસોરે. ૩ ધ

તે કિમ રાજ પૂછીયોરે સાધવી કહ્યો સરૂપ;

તઉ^૬ પાછા પગ ન ઘઈરે અતિ અભિમાની ભૂપોરે. ૪ ધ.

આલીને ચંપા ગઈ રે પહુતી નિજ આવાસ

દાસી દીઠી સામિની આવી મિલી સવપાસો રે ૫ ધ.

પ્રણુમીને રોઈ ઘણું રે એહ અવસ્થા દેષિ

દધિવાહીન પણ આવીયો રે દીઠો સાધવી વેષો રે ૬ ધ.

રાજ પાય પ્રણુમી કરી રે પૂછે ગભની વાત

એહ તુઝ અંગજ જેહસું રે જુદા કરે દિનરાતો રે ૭ ધ.

રાજ અતિહર્ષ^{૧૦}ત હુવોરે મિલવા સારહો જાઈ

કરકંડૂ પણ બાયનો રે પ્રણુમૈ લકિતસુ પાયો રે ૮ ધ.

(૧) ભાંજ્યકવચર. (૨) થયઉ ઘણા (૩) નઈપાસિ (૪) ઝઘ. - સ્યું. (૫) રહઉ. - સો - યઉ. - લઉ. - સવ (૬) તઉપિણુ પાછઉ - દીઠ (૭) નઈ (૮) નૃપ. - સિ. - ધ. (૯) સવિ. - નઈ. - ણિ - યઉ - ઠઉ - છીગરલ - કરઉ (૧૦) હરષિતથયઉ. - લઉ - ય - ણિ - નઈ. - મઈભગતિ.

૫ સારો^૧કરિ ણી^૨યો રે પ્રગટ^૩યો આનંદપૂર;

ધરધર રંગ વધામણો રે ચંપાનગર સનૂરો રે; ૬ ધ૦

કંચણુપુર ચંપાતણા રે દેસ તણે યે રાજ

દ્વિવાહન^૪ દીક્ષા ગ્રહી રે સાર્યા આતમકાળે રે ૧૦ ધ૦

કરકંડૂ પરણી ઘણી રે પ્રમદા તિણપ્રસ્તાવ

રાજલીલા સુખ લોગવે રે પુણ્યતણે પ્રા^૫વે રે ૧૧ ધ૦

સિંધુને આસ્યા મિત્રીરે પુણ્યતણા ફલ એહ

આઠમી લાલ રસાલ છે રે સમયસુંદર કહે એહો રે ૧૨ ધ૦

હૂડા.

હિવ કરકંડૂરાયને ગોકલસુ^૬ બહુ પ્રેમ

એકદિન આલ્યો દેખના કહિવા લાગ્યો એમ ૧

સુન ગોકલ એક વાછડો વરણસુપે^{૧૧} ઢસુ સુદ્ધ

એહની માના એહને પિવરાવે તું દુધ ૨

(૧) રહે (૨) યડે. (૩) ટયડે-રિ-ણા-રી. (૪) સુતનધ એડે. (૫) ખ્યા. (૬) સાખ્યા-વિ-વ-તણુ. (૭) પરસાદોરે (૮) સિદ્ધકથ-છઠ્ઠ-હઠ-ન-ત્યું-લ્યકે-ખિ. (૯) લાગકે. (૧૦) સુણી-કે. (૧૧) સપેદસ-નકે-નધ (૧૨) ધવરાવડે દુધ.

વલિ જળ એહ મોટા હુવે તવ બીજ પથ ગાય
 દોહીને હુધ પાવજે જમ એહ મોટો ચાઈ ૩
 ઇમ કહી નૃપ પાછોવલ્યો ગોકલ કીધો તેમ
 વૃષભ જીવાન થયો સખલ રાખ્યો ન રહે કેમ ૪
 તીષા મીંગ સુ ંડલા ઊંચો કુંભી થુલે
 ગલકુંબલ જનકો સખલ જાને જોઈ એ ઊલ ૫
 મારું વુસે મલપતો નિખલ વૃષભને નિરા
 ઉચો કુંભ હલાલતો ત્રાડુકે મયમત ૬
 ઇંકદિન વલી નૃપ આવીયો સુંદર માતો સંડ
 રાજાને અચરજ થયો એ એ ગલ પરચંડ ૭

હાલ ૯

રાગ તોડી ધન્યાશ્રી.
 સુનીસર લલઉ એકોઈ,

વલિ કરકંડૂ આવીયોજી ગોકલ દેખણ હેત
 પૂછ્યો રાજા ગોકલીજી વલી જલદતે કેતરે. ૧

(૧) મોટાઉહુવન-ભુ-ઇ-નઇ-જે - ટકે-છકે-વલ્યકે. (૩)
 ગોકુલિપ્રાધકે (૪) થયકે-પ્યકે-હઇ-ચકે-સ. (૫) જાહુ (૬) જાણુ
 જોયઇકુલ. (૭) રમકે - સઇ - તકે - નઇ-ચકેપુછ તકે - કન
 (૮) દેખીયકે. - તકે. - નઇ. - રિ. - થયકે - ચકે. - તિ. (૯)
 છીકે. (૧૦) જલવંતજલ. - થિ. - વઇ - ચકે - ધમ - જુ - ર.

જીવડા એ સંસાર અમાર કરકંડૂ ઇમ ચિંતવેજી

થો જીનધ ^૧ ૨

કિણી ૨ જી.

તિને અવસર બુદ્ધ થયોજી મડિયડે નામ કહાય

જરા કરી થયો જાજરોજી ઉઠનકો નહિ આય ૩ જી.

ગલ્યો પલ્યો જામ ઢલ્યોજી મૂકી જોઠો ઘાટ

સંડે ^૩ પડું ઘટ્ટી જતોજી પડ્યો કરે અરરાટરે ૪ જી.

કર જોડી કહે જોડકીજી એહિજ બલદતિ કેઈ

નૃપ ચિંતે બુદ્ધપણેજી એહ અવસ્થા હોઈરે ૫ જી.

આગ ચોર લય જલ ઘણાજી ગરથ તે અનરથ મૂલ

વાર ન લાગે વિનસતાજી ધર્મ ખરો અનુકૂલરે ૬ જી.

તરૂ પંખી મેલો જીસોજી કુટુંબ તિસો કહિવાય

જાએ ^૫ તે ગાંત જૂજાઈજી સાચો ધર્મ સખાઈરે ૭ જી.

માતપિતા બાંધવ સુતાજી અંતેઉર નિજ હર્મ

સ્વારથ વિન ત્રિહુડે સહૂજી ત્રિહુડે નહિ જીનધર્મરે ૮ જી.

- (૧) બુદ્ધચિયડિ. - યડિ. - રડિ. - દ્ય (૨) બાઈકઉથાટ. (૩) સડયડેપડયડે ઘટ્ટીજતડિ. (૪) પડયડે કંઇ અરડાટ. - હઈ - તઈ - જુઈ. - ચોરના - ગઈ - જી. - રકે. - લકે - સડિ. - સડિ. (૫) જામઘ. - ચઉધરમ.

ડાલણી જલખીંદુઓ^૧ જીમ પાકો તરૂં પાન
 અથિર એકુ તિમ આઉખો^૨ થિર નિશ્ચિત ધર્મધ્યાનરે ૯
 જરા કરી અતિ જાજરી^૩ કાચો માટી ભંડ
 કાચા રોગ સમાકુલી^૪ જીનધર્મ એક અખંડરે ૧૦ જી.
 જીવન જીએ જોરમે^૫ જાણિ નદિનો વેગ
 રાખ્યો ન રહે કેહનો^૬ ધર્મ રહે દઢ એકરે. ૧૧ જી.
 ઇમ સહુકો જગ કારમો^૭ કો નહિ રાખનહાર
 સાચો એક સંસારમે^૮ જીનધર્મ એક આધારરે. ૧૨ જી.
 તોડે^૯ ધન્યાસિરી^{૧૦} નવમી ઢાલ એ રાગ
 સમયસુંદર કહે સાંભલો^{૧૧} જીમ ઉપજો વધરાગરે. ૧૩ જી.

ઢાલ ૧૦

રાગ ધન્યાસરી.

ચંદનનગરી દીપતી^{૧૨} જી-એહુની.

ઇમ વૃષભથી પ્રતિબૂજ^{૧૩} વલિ કીધો મસ્તક લોચ
 રાજરિક્ષિ તૃણજિમ પરહરી અતિ ભલો આ લોચ ૧

ડા. - ડા. - કડ. - ખડ. - ચડ. (૧) જીવનજોરમથ. -
 નઉ. (૨) રાખ્યોતેનરહઈકહનઉ (૩) ઉપજઈ ન હાયવિવેગરે (૪)
 રિમઉ (૫) સાચકે એહ સંસારમથ - નઇ (૬) રસાલ. - હઇ
 - કઉ - જઈ (૭) અગ્રિયઉ (૮) કીયઉ - કિ રિ. (૯) ભલઉએ

તિ લઉએ ૧ લોચ, મુનિવર વંદીયેર

કરકંડુ સાધુ સુસુદ્ધ પહિલો પ્રત્યેક જુદ્ધ મું ૧ કણી

તતકાલ ઓઘો મહુપતી દેવતા દીધો વેસ

વચરાગે સંયમ આદ્યો^૨ ઘઘ લવકજન નઇ ઉપદેશ ઘ. ૨ મું^૩

કરકંડુના કેતા કર્હુ એક જીલ ગુણ વખાણ

એકઠા ચ્યારે થાઇસ્યઇ એહખંડ ચ થે જાન એ ખં. ૩ •

ગમ્ધવડા ખરતર ગુરવડા નચંદ જીગ પરિધાન^૪

નસિં સૂર સુજસ ઘણું જસદીયો અકખરમાન જ. ૪ •

આગરે શ્રાવક દીપતા શ્રીમાલી નઇ ઓસવાલ

શ્રીવિમલનાથ પરસાદ્યી તિસુખીચતુર ચડિસાલ. ૫ •

વત સોલેચોસઠે વલિ માસ કાગુન સાર

એ પ્રથમખંડ પુરો થયો સિદ્ધિયોગ ને જુદ્ધવાર સિ. ૬ મું

(૧) યઇ. — લઉ. — ઘઉ. — મુહ. — ઘઉ. (૨) આદ્યઉ. (૩)

મન . — ઇ. (૪) એ ખંડ ચઉ થઇ જાણિ. (૫) ગહપ્રધાન — રિ

(૬) જુઉ. (૭) જસુ ઇ. — રઇ. પ્ર. (૮) લઇચં ઇઇ. —

(૯) ૨ ૫ — જો — નઇ. — જિં

એ પ્રથમ શિષ્ય શ્રીપૂજ્યના ગણિ સકલચંદ્ર મુનિંદ

તે સતગુરુ સુપસાહિલૈ મુજ સદા સુખ ૧૦ ૭

એ ઢાલ મૈ દસમી લણી ધન્યાસિરી એ રાગ

ગ ૧ સમયસુંદર ઇમ લણે શ્રીસંઘ સુગ્રસ સુભાગ શ્રી. ૮

॥ સર્વગાથા ૧૮૭ શ્લોક ૨૨૫ ॥

ઇતી શ્રી પ્રથમ ૩ કરકંડૂરાજનો સંપૂર્ણ ૧

દુ. ૧.

પ્રાહમીલિપિ પ્રણમો વત્રી અક્ષર રૂપ વિચાર

ભગવતિ સૂત્રધ રલણી શ્રીસોહમ ગણધાર

હ હ નામ રાગ લલો ખીજે પ્રત્યેકયુદ્ધ

તસુ ખીજે ખંડ ખોલસ્યુ મીઠા મિત્રી દુષ ૨

સાવધાન થઈ સાંભલો મૂકો કચપચ વાત

ઝાચ તણી કિરકીત સહુ કોપિવે નિવાત ૩

(૧) સુગુરુનર્થસુપસાહિલૈ. (૨) એ બણી ઢાલ દસમીલલી. — લુપ. — સો. — મું. (૩) વિસાલ. — મું (૪) ધુરધ — ગુ. — બલઉ. — જઉ. — જઉ. — લિસું — લઉ. કઉ. — મઈ — દી.

ઢાલ ૧

રાગ વેલાઉલ.

નનકઉ ખ્યારઉ મનકઉ ખ્યારઉ, એહની ઢાલ.

જમૂદ્દીપ મેરુ દક્ષિણ દ્વિસિ ભરતખેતર અતિસારરી માધ

રાગ રાગ ક જય નામે હરિકુલ પંકજ ભાણરી માધ

ગુણ મણિમાલા નયણ વિસાલા ગુગુમાલા પટરાણીરી માધ ૨ રાં

હુબ્વીચ જીમ પદ્મ વિરાજે તિમ તીકાં દેશ પંચાલરી માધ

નગર કંપલા જાણુ નગીનો રિદ્ધ સમૃદ્ધ રસાલરી માધ ૩ રાં

દેહરા વિન કિહાં હંડ ન દીસે લોકને સખલ અસાનરી માધ

દીવાવિણુ નહિં સ્નેહ તણો ક્ષય હાટ વિના માનરી માધ ૪ રાં

નપ વિના નહિં કો દો જીભો અસિવિણુ નહિ દહ મૂકિરી માધ

માંહોમાંહે ન ઘઈ કો કેહને ધનુષવિના નિજ પુકિરી માધ ૫ રાં

અંધ નહી નારી વેણી વિણુ સારી વિણુ નહિ મારરી માધ

તક વિના નહિ વાહ નગરમા પુત્ર વિના નહિં નારીરી માધ. ૬ રાં

દાન વિના કો વ્યસન ન દીસે ધર્મ વિના નહિં લોલરી માધ

ન્યાયનિયુણુ રાગ ધરમીજન સુંદર નગર સ સોલરી માધ ૭ રાં

(૧) ક્ષેત્ર. - રા. - મગ. - સમ. (૨) સકલ લોકનઈ. -
જુ. - ભક. - દિ - નમિ - મહિ - કોઈ - સધ.

રાગ વેલાવલિ પહલી ઢાલે યે યે અર્થ વિચારી માઇ

સમયસુંદર કહે સમજલેજ્યો કહિજ્યો સલા મળરરીમાઇ ૮ રા. ૦

ઢાલ બીજી.

રાગ ગઉડી.

૩ સમયંદકે બાગ ચંપો મોરી રવોરી એ રાગ.

૪ એક દિવસ જયરાય કહે દૂતભણીરી

કહે અધકાઇ કાઇ મોથી અવરતણીરી ૧

૫ ચિત્રસલા અતિચંગ રાગ તાહિરહેરી

અધિકારી બોલાયે રાગ હુકમ કરેરી ૨

તુરત બોલાયા ઓડ ધરતી રાગ ખણીરી

૭ વેગ મ લાવો વાર રાગ ચુપ ઘણીરી ૩

યદુક્તં

* રાયાં વયનાણં, દેવાણં ગસાણં,

સેટુણં ગરયાં, પામરાણં જાણં ॥

(૧) ઉત્ત - પહિલી ઢાલઇ. (૨) બિબિ અર્થ - હઇ. (૩) સમયંદકે બાગ ચાંપકે મઝેરિ રહ્યા કેગી જોહની ઢાલ. (૪) પલ-ણુઇ - હિ. (૫) રાગન નહીંતાકરમ - ઇ (૬) કરઇ - વહે. (૭) મઝેપ. + ચાલુ પ્રતિ પાઠાંતરવાળીનું પલ્લ - મઇ.

ખાણુતાં પાંચમે દીડ દીઠો મુકટ લોરી

સર્વ રતનમય સાર તેજ પ્રતાપ નિર્લોરી

૪

દિડ વધાઈ દીધ રાજા જય હરખયોરી

નૃપ યો તિણુ ઠામે નિજ નયનહી નિરખારી

૫

વાળ્યા વાજત્ર તુર બાહિર મુકટ લીયોરી

દીધો અતિ લાદાન જીન તે પ્રકટ કીયોરી

૬

થોડે દિન તતકાલ ચિત્રસભા નીપનીરી

અનુપમ અ રિજ ભૂત ઇંદ્રસભા દીપતીરી

લ મહૂરત શુભ યોગ તાસુ પ્રતીઠ કરીરી

ઉચ્છવ કીધ અનેક કીરતિ જગ પસરીરી

૮

તે ચિત્રસભા મગ્ગર સિંહાસન ઉપરેરી

બેઠો શ્રીજયરાજ મસ્તક મુકટ ધરેરી

૯

જયરાજ મુખિયંદ પ્રતિબિંબો મુકટ રી

લોક મિલ્યા લખકોડા નામ હુમુહ પ્રકટેરી

૧૦

(૧) દીડ ઉ મુગટ લલ ઉરી. — બહે (૨) દિડ . (૩) અતિ હરખયઉં — ચઉ. — મિ. (૪) નયણુ નિરખયઉ. — ચા. — જિં. — ગ. — ચઉ. — ધઉ. (૫) બહુ. — જુ — ગ. — ચઉ. — જ — રમ. (૬) બહુઉ. — ચ (૭) માયઈ — ગ. — રમ. (૮) ખયઉ. (૯) મુગટધરી (૧૦) પ્રગટયઉ. — હમ. — રમ. — મિ.

ગઈડી સગ રસાલ ખીંચી ઢાલ કહીરી

સમય મુંદર કહે એમ સુણતાં મહુસસ સહીરી ૧૨.

ઢાલ ૩. જી.

કામણગારારે લોક એહુની ઢાલ.

હ નામ રાગધરેરે ગુણમાલા પટરાણી

કમે સાત બેટા જણ્યારે સાતે સકજ સુખણુરે. આંકણી. ૧

કામિની તૃપ્તિન પામે કેમ, રહ લીધી મૂકે નહીરે

પગપગ નવ નવા પ્રેમરે કામની તૃપ્તિ ન પામેરે ૨

જનમથી માયા મેલવેરે સીધા ધરનો સૂત્ર

દુલડીએ રમતી કહે રે એ મુજ પતિ એ પુત્ર રે ૩ કાં

દેહ સમારે દીન પ્રતેરે માગે જ્ઞાન વિજ્ઞાન

અણખ અદેખાઈ કરેરે ગાયે ગીત ને ગાનરે ૪ કાં

રાધે કુલદેવતારે વિનતિ કરે વારોવાર

ગોરી ગણુ ગોરી રમેરે ભલડ હોઈ ભરતારે ૫ કાં

— બાઈ — કંઈ. — ગિ. (૧) કેલવો. — નૂ. — કડક. (૨) સમારક. — તઈ. — ખઈ. — રઈ. (૩) ગાય ઇ. — નઈ — ધઈ. — કરકવારવાર. (૪) ગઈરીરમ. (૫) હોઈજઈ

પરણ પિણુ રં પૂછતી વસીકર કંત
 કિમ હું પ્રિયકો વસિકરં રં મનની ખાંત ૬ કાં.
 સુખ પામ્યો ભરતારનોરે ત પિણુ વાંછે નારિ
 પુત્રપણે કહ્યે કામણીરે કાંઈ સિરજ કરતાર રે ૭ કાં.
 પુત્ર પ્ર ૧૦ પ્રેમસું રે વહુ દેખું ઇકવાર
 ગોદ ખેલા પોત ૧ સફ કં વતારરે ૮ કાં.
 ખાલક પીડા વિયજેરે પ્રા ૧૧ તે સૂર
 ખેત્રપા ભમતી રહેરે ૧૨ લે તેલ રિં ૨ ૯
 પુત્ર પ્રમુખ સુખ સંપનારે તઉ પણિ ૧૩ જીવ દેગ
 ગુણુ લા રહે જુરતીરે પુત્રી ન પાઈ એક ૧૦ કાં
 ઔરી ન બાંધી ગણે તોર ૧૪ પી ન ન
 પાઈસ તુ જમાઈ ન પોંખીયારે ત ૧૫ કીણુ ગાનરે ૧૧ કાં

(૧) પણિરહઈ. (૨) એકાંત. (૩) કિમહો - પ્રિયકર. (૪)
 ૧૨. (૫) ખાંતિ. (૬) મ્મઉ. (૭) નઉ. (૮) પુત્રનઈ. વાંજઈ.
 (૯) પાખલિ કહિ કામિની. - કાંસ. (૧૦) પરણાવઉ - એ વ
 - રા જઈ. (૧૧) પ્રામદગિગત - સ્ત્રે. - હઈ. (૧૨) ટાલઈ. -
 પિણુ - ૬ - રહઈ (૧૩) પામી. - ચકરી. - જી. (૧૪) પુ
 ખીકરે. (૧૫) વઈ - જી. - કઈ - નઈ - ધજ.

હા કાવણુ હાથીયો^૧ રે કે ઘોડા કે ગામ
 મ ને ન દીધો દાયજોરે તઉ ધન કેહે કામરે ૧૨ કાં૦
 ઘણુતણુ સગલી નારિનોરે સહજ ઉદાર જુઓહ^૩
 પુત્રથકી પણ વાલહોરે નવલ જમાઇ નેહરે ૧૩ કાં૦
 રાણી દુબલીરે પ્રીતમ પૂછયો ભેદ
 શુભમાલા કહે ગલગલીરે પુત્રી એક ઉમેદરે ૧૪ કાં૦
 માંડયા ઇછણા માનણારે ઈંડ દેવાલે જાઈ
 બહુ ઉદમ કરતાં ચકાંરે કિનમેલે પુત્રી થાઈરે ૧૫ કાં૦
 કલપવેલ માંજર ભલીરે દીડી સ્વપન મઝીરે
 બહુ જતને ટી થઈરે રાણી હરખ અપારરે ૧૬ કાં૦
 રૂપે કુમારી રૂપીડીરે મદનમંજરી નામ.
 ભોવન આવી ભોરમેરે સકલકલા અભીરામરે ૧૭ કાં૦
 સમયસુંદર કહે ઇમભણીરે ઇણીપરિ ત્રીજી ઢાલ
 શુજરાતી લોક પૂછજોરે તે કહુસે તતકાલરે ૧૮ કાં૦

(૧) દાઇજઉ. (૨) કેહઉ. - ધ - નઉ. (૩) સદારઉણિ.
 (૪) વાત્રહઉ. - સમ (૫) પૂછયકે - હઈ. લઈ. (૬) દ્રઉડીધાવ.
 (૭) કિણિમેલિ - ચ. - લિ. - રિ. (૮) સુપન - રિ. - પઈ -
 ચ - મઈ (૯) કહઇમઇ. (૧૦) પૂછિજ્યો. (૧૧) કહિસ્મધતે.
 - શિ - રિ.

હા ચઉથી.

રાગ ભુપાલની.

તિથુ અવસરે ઉજ્જયનીરાય ચંડપ્રયોતન નામ કહાય.

જેરવહે વારડે જેહનો તેજ પ્રતાપ સખલ તેહનો ; ૧.

ચંડપ્રયોતન આગલિ દૂત વાત કહે ઇક ચિરજ ભૂત

નગરી કંપલાનો જે ઘની તેહ તણી મહિમા તિ ઘણ ૨

પ્રગટયો મુકટરતન અગિરામ હુમુહ થયો ન્યનૃપનો ના

કિણુહી રાગને આજ નહી એકયો મુકટ જાણ્યો સહી

ચંડપ્રયોતન અતિ લોભીયો મુકટ લેણુ પરિ મન કીયો

મૂકયો દૂત તે કારજસિદ્ધ વિનાશ કાલે વિપરિત દ્વ ૪

દૂત જઈ કહે હુમહનેરસ મુકટ દેહમતિ કરે કલેસ

ચંડપ્રયોતન તણુ એહ જોગ રતન કહીજે સખલા લોગ ૫

- (૧) ઉજ્જયણી - હમ - નહિ. - નહિ. - ઇ (૨) કહેઈ એક - અચરિત (૩) કપિલા નહિ ઘણી. (૪) આજ મહિમા ઘણી. (૫) - ટયકે - યકે - નહિ. (૬) રાગનંદ્યો. - વહિ. - હો - યહિ. (૭) મૂકયકારિજ દૂતતિણિસિદ્ધ. - લઈ - દ્વિ - હમ. - કરઈકલેસ. (૮) નંદ્યોગ્ય - જઈ - પણિ.

મહરાય પિ^૧ નહીં પાંધે^૨ । વ તો વચન કહે આકરૈ^૩

જપણુ વહૈ^૪ એ યો તુજ સામી રતન મોલ^૫
હાથી એક અનલગિરિ નામ અગનિલી^૬ રથ તિ લિરા

શિ નામ રાણી તિલામ લોહજંધ રા નો દ્વત.^૭

એ આરે ઘઉં મુજ ઇકવાર પીછે કરસ્યું મુકટ વિચા^૮

દ્વત જઈ કહે સગલા યોલ ચંડપ્રલોતન કૂખ્યો નિટોલ^૯

રાગે ચહી લણી ભૂપાલ ચડ ડતાની ચઉથી ઢાવ

સમયસુંદર કહે હિવ સંગ્રામ કરસ્યંધ પિણુ રહિસે નહિ મા^{૧૦}

ઢા ૫ કડકાની,

રાગ રા ૭ રી.

ભણુઈ મંદોદરી દૈત્ય દસકંધ સુણિ, એહનો ઢાળ.

ચઢ્યો રણુ મુઝવા ચંડપ્રલોત નૃપ, ચઢતરા તુરત વાળ વળયા.

સુભટ ભટ કટક ઝટ મટકિ લેલા થયા વડવડા વેગીયા વેગધાયા. ૧૧

(૧) રઉ. - તઉ. (૨) કણઉ - આકરઉ. (૩) પણિ વલ્લભ
છઈએ મોલ. (૪) અદ્ભૂત. - નકે. (૫) પાછલિકંરસ્યાં. (૬)
કલા. (૭) કૂખઉ. (૮) રાગ એ ભણિયઈ. - કહઈ. - રિ (૯)
પણિરહસ્યઈ. - ઢયઉ. - વા - ગિ. - જઈ - રહઈ - હ - સઈ.

મહાલક્ષ્મિ મૌન ૭ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ ચોપાધ.

અથ ગજ વર્ણન.

સીસ સિં રાંયા પ્રખલ મહ પૂરીયા, લમર શુંબર લી છુ કપો
ડિ ઉ લતા શત્રુ રલ પાલતા, હાથીયા કરત હા ક લા ર
ઘંટ વાળે ગે રહે એકઠા મિલે, મેઘ કાલી ટા શિ
ઢલકતી ઢાલને સીસ ચામર ઢલે મત્તમાતંગ ર ચી રી કચ.
હાલતા ચાલતા જાણિકરિ પર્વતા શુદિર ગંભીર ગર ર કરતા
ચંડપ્રલોતરાજ તણે કટકમૈ લાખ દો હસ્તિ મહવારિ અરતા કચ.

અથ અશ્વ વર્ણન.

દેશ કાશ્મીર કંઝોજ કાંબિલ તણા ખેત ખુરસાન સેધા ચંગા
અચલ ઉત્તરપથા પવન પાણી યથા લલલલા કચ્છિ તેજી સુરંગા પ
નીલડા પીલડા સખજ કંઝોજના રાતડા રંગિ કવિલાકિહાડા
કિરડીયા કાલુયા ઘુંસરા દ્વસરા હાંસલા વાંસિલા ભાંગ ડા ફ
પવનવેગ પાખર્યા ફેજ આગેધર્યા ચાલતા જાણિ ચિત્રામલિખ્યા
એહ અશ્વ ઉજ્જૈણિરાજ તણે કટક શાસહસ પાંચ સંખ્યા ૭
અથ પાયક વર્ણન.

સિર ઘરે આંકુડા બાહિ પહુરે કડા ભાજણી પરતરા બોલ લ્યા
એકથી એકડા કટક આગલિ ખડા સૂરવીર વાંકડા સુભટપાલા દચ

- (૧) ઘલિનધ - લઈ - રહઈ - સઈ. - ભુઈ - મઈ - જુ
(૨) સૂધાખર્તીમા (૩) ડા - સ - ડિ - ગઈ - તણુઈ. (૪)
મઈ પ્રગટ પંચલાખ - રઈ - ક (૫) પહિરેઈ (૬) પાએ - ઇ -
ડ. - ભુઈ - રઈ - રઈ - ઘા - તિ.

સખલ કાંધાલ મૂંછાલ જિન સાલિયા લોહમય ટોપ આટોપ ધારા
 પંચ હુથિયાર હાથે લઇ બાથે ભિડઇ લીમસમ ભલભલા પાલિકારા દે
 તીરતર કસઘરા અલંગ ભટ આકરા સહસ્ર જોધાર સંગ્રામશૂરા
 ચંડપ્રદોત રાજા તણે એહવા સાતકોડિ સાથિ પાયક પૂરા ૧૦ ચ૦
 અથ રથ વર્ણન

નિજ નિજે નામ નેજા ધન ફરહરે ધરહરે ઘોર નીસાણુ વાજા
 હુજેસણુ કીયા લાખ જે રથ કીયા સાથમે ચંડપ્રદોતરાજા ૧૧ચ.
 લીયા કટકઢલ જાણિ ચક્રવર્તિકા સરી ધૂલિ ઉડિગયણી લાગ
 સમુદ્રજલ ઉછડ્યા સેષ પણિ સતસડ્યા ગુહિર ગોપીનાથકી નીંદ ભાગી
 ઈંદ્રને ચંદ્ર નાગેંદ્ર પણ ચમકીયા લંકગઢ પૌલ તાલા જડાયા
 સખલ સીમાલ ભૂપાલ ભાજી ગયા ચંડપ્રદોત રાજા ન રાયા ૧૩ચ.
 વીરો ચંડપ્રદોત ઉતાવલો દેશ પંચાલરી સીમમાહે
 હુમહરાજાન પિણુ દેઇ દમામા ચડ્યો આવી સામ્રાજ્ય અડ્યો મન ઉછાહે
 ફેજ ફેજે મિલી ભાટભટ ઉછલી સખલ સંગ્રામ ભારથ મંડાણો
 ભલભલા અલંગ ભડ ભૂપ ભૂપે સિહ્યા સુભટ સુભટે અડ્યા દેખી ટાણો

(૧) લીયા - મઈ - નઈ - જિ. (૨) વસિકીયા (૩) પૌલી
 (૪) આયા. - ઉ. (૫) વલઉ. (૬) અડ્યઉ. (૭) સાલઉ અડ્યઉ
 - જુઉ, - જુઉ - ગુ

મુદ્દ પરસાવિ રાજન જીત્યો^૧ હુમહ કટકમૈ પ્રગટ જસ પડહ વાગો^૩;
કાઇ લાંપટ સદા ફૂડ કપટી નિપટ ચંડપ્રવોત રાજન ભાગો. ચ૦

નાસતો ભાજતો ચંડપ્રવોત નૃપ ઝાલિ કરિ યેડીયા માંહિ દીધો;
કટક ભાજી દસોદસ ગયો તેહનો ધર્મજય પાપક્ષય વચન સીધઉ. ચ૦
હુમહરાજન આર્યો ઘરે આપણે કહે ઇહાં રાજિ પંચ રાતિ પડખો

રામગિરિ રાગ નઈ ઢાલ એહ પાંચમી સસયસુંદર ભણે જ્ઞાત કડખો
ફહા.

ધક દીન ચંડપ્રવોત નૃપ મદનમંજરી દીક,
કામ રાગ વિહવલ થયો લાગો રંગ મજીક.

૧

ચિંતાતુર બઈસી રહ્યઉ ન કરે ભોજન પાન

નિસાસા નાખે ઘણા ધરે મંજરી ધ્યાન.

૨

હુમહ કહે રાજન કહુ કિમ ચિંતાતુર આજ;

કામાતુર રાજ કહે મૂકી સગલી લાજ.

૩

કામી વ્યાધી કોપીયો મદ પીધો ભરપૂર;

મરતો નર એ પાંચ જન લજ્જા છોડે દૂર.

૪

(૧) જીત્યઉ. (૨) કટકમંઈ. (૩) વાગઉ. (૪) ભાગઉ. — તઉ.

— ધઉ. (૫) ગયઉ તેહનઉ. — ખ — યઉ. (૬) કહધ. (૭) પડખઉ.

— ભાધ — ખઉ. (૮) થયઉ. — ગઉ. — રઈ — ખધ —

રઈ. — હઈ. (૯) કહઉ. (૧૦) કહઈ — ઉ. (૧૧) પીધઉ (૧૨;

મરતઉ (૧૩) છોડઈ.

મુજને વાંછે જીવતો તો પુત્રી પરણાવિ,
 નહિ તરિપૈસસિ આગમૈ વેદન મૈં ન ખમાય.
 પુત્રી પરણાવી તુરત દુમહ લહિયો પ્રસ્તાવ,
 પ્રારથીયા પહિડઇ નહી ઉત્તમ એહ સભાવ.
 દીધો સખલો દાયજી સંતોષ્યો સુવિસેસ,
 અંડ પ્રદ્યોતન રાયને સંપ્રેર્યો નિજ દેશ.

ઢાલ ૬ ફી.

રાગ—સોરઠી.

જંત્રીરી ઢાલ.

હિવ તે દુમહ નરિંદ નિજરાજ પાલે નિરદુંદ,
 ઇંદ્રધ્વજ ઉછવ આયો રાજા ઢંદોરો વાળયો. ૧
 સહુકો લોક મિલિ મિલિ આવો ઇંદ્રધ્વજ અધિક બનાવો, ૧૧
 વરસા વરસે એ રીત રાજા પરજા કરે પ્રીતિ. ૨

(૧) મુજ નમ વાંછઈ જીવતઉ. (૨) તઉ - પમ (૩) આગિ-
 મમ. (૪) મમ. (૫) લહિઉ. (૬) દીધઉ સખલઉ દાયજઉ. (૭)
 પ્યઉ - નમ. (૮) ડયઉ - લમ - યઉ (૯) ઢંદોરઉ વ બાયઉ. (૧૦)
 વઉ. (૧૧) બણાવઉ. - સમ - કરમ - ચઉ - ધઉ - તઉ -
 રિ - ધઉ - કમ - જમ - નમ - જમ - નમ.

- ઉચો ઇંદ્રવજ કીધો દીપતો પટ ઉપર દીધો,
 વાડ ચિત્રામ વિચિત્રિ રણકે ઘંટા સમભિત્ત; ૩
 દીજો ચાચકનૈ દાન ગાઇજો ગીત ને ગાન,
 નાનાવિધ વાજિંત્ર વાજે નાદે કરિ અંખર ગાજે ૪
 વલિ નાટક પડે બત્રીસ પેખંતા પૂજે જગીસ,
 ઈમ સાત દિવસ સુવિચાર ઉછવ કીધો અતિસાર. ૫
 પૂનમ દિન પૂજી અરચી સુવિશેષ ઘણો ધનખરચી,
 સહુકે લોક મંદિર પહુતો મનમાંહે અતિ ગહિગહુતો. ૬
 ઇંદ્રવજની છડી ઢાલ એ સોરઠ રાગ રસાલ,
 સમયસુંદર કહે મુણે એહુ વૈરાગ્ય ઉપજસ્યે તેહ. ૭

ઢાલ ૭ મી.

રાગ કેહારો

શ્રેણિકરાય હુંરે અનાથી નિગ્રંથ એહુની દેસી.

એક દીવસ રાજ આવીયો પેખીયો ઇંદ્રવજ તેહ,

મલમૂત્ર માંહે પડયો સડયો હાહા કુણુ અવસ્થા એહ. ૧

* હવેના પાઠાંતરે ભીમસિંહ માણેકે જપાવેલ ચાર પ્રત્યેક બુદ્ધ રાસની પ્રતિના સમજવા.

(૧) વાજઈ - દઈ - જઈ - પડઈ - જઈ. (૨) ઘણું - -
 હ - હી (૩) જેહ (૪) સડી - રિ

રે જીવડાકારમો એહ સંસાર બહુ દુઃખ તણો ભંડાર; રે. આંકણી

માણસ પગે મરદીજતો ભીજતો કીચ ભંડાર,

ઇમ દેખિ રાજ ચિંતવે અહો અહો અથિર સંસાર રે૦ ૨

કારિમી સોભા દેહની પારકે પુદ્ગલોં હોઇ,

હાથથી ઉતારી મુંદ્રડી જીવ ભરતનરેસર જોઇ. રે૦ ૩

કારિમો રૂપ સંસારનો મત કરઉ ગર્વ શુમાન,

વિણસતાં ખિણ વેલા નહીં જોવો સનત કુમાર. રે૦ ૪

કારિમી રિદ્ધિ સંસારમે ખિણમાંહે ખુટી જાય,

અંડાલ ઘર આકર રહ્યો પાણી આણ્યોરે હરિચંદ્રાય. રે૦ ૫

કારમો રાજ સંસારમે^૩ દીસતા સુખ એક વાર,

સભૂમિને બ્રહ્મદત્ત વે ગયાસાતમી નરક મઝીર. રે૦ ૬

કારિમો સગપણ માતનું દષ્ટાન્ત ચુલની જોઇ,

નિજ પુત્રને બાલણ ભણી આગ દીધી ઇમ ન કરે કોઇ રે૦ ૭

કારમો સગપણ બાપનું કીયો કનકરથ અનરથ,

આપણા અગજ છેદીયો જ્ઞાતાસૂત્રે એહ અરથ. રે૦ ૮

કારિમુ સગપણ બધુનું જીવ જોવો હૃદય વિચાર,

તે ભરત બાહુબલ ભડયા એકેકને દીધા પ્રહાર. રે૦ ૯

(૧) મઝીર - મુ - મા (૨) લગાર - ઓમનવર્તિ - માં - રે
- મું - મા (૩) ખેડે - મુ (૪) મઝીર. (૫) એકએકનેરે.

કારિમું સગપણુ પુત્રનું કોણિક કીધો પાપ,
 શ્રેણિક કઠ પિંજર દીધો નિતનાડીરે મરાયો ખાપ. રે૦ ૧૦
 કારમો સગપણુ કામિની^૧ મારિયો નિજ ભરતાર,
રાયપગ્ગેણી સૂત્રમૈ જોવો સૂરી કંતા નારિ. રે૦ ૧૧

કારમું સગપણિ કંતાનું પતિ મારકા દષ્ટાંત,
 ભરતા મર્યો આપણે માસનાખણુરે ગઈ એ કંતા. રે૦ ૧૨
 કારમો સગપણુ કંતાનો નલ કીધો સમલ અન્યાય,
વનમૈ દમયંતી તણ હાહા અળલા રહી વિલલાય. રે૦ ૧૩

કારિમું સંબંધ મિત્રનું મારિયો પર્વતરાય,
 મિત્રદ્રોહ કીધો આણિકઈ નંદરાજ દીધો કહિવાય. રે૦ ૧૪

કારિમું સગપણુ સર્વનું સુભૂમ રામ પ્રકાર,
 નિક્ષત્રનિર પ્રાદ્યાણુ કરી જીણુ પૃથવી એકવીસવાર. રે૦ ૧૫
 સંસાર સગલો કારમો જીવ જાણે તું એ મર્મ,
 સ્વાસ્થવિન વિહુડે સહુ એક વિહુડે નહીં જીનધર્મ. રે૦ ૧૬
 વૈરાગ ઇણપરી આવીયો રિદ્ધ તણ તૃણ જીમ તેણ,
 વેસ દીધો સાસનદેવતા વૃત લીધો દુમહનૃપેણ. રે૦ ૧૭
 એ રાગ કેદારે કેહી સાતમી ઢાલ રસાલ,

ગણિ સમયસુંદર ઇમ કહે માહરી વંદના હુઈ^૨ તિનકાલ. રે૦ ૧૮

ઢાળ ૮ મી.

રાગ-ધન્યાસિરી.

શીલ કહે જગહું વડું. એ દેશી.

દુમહ નામ મુનિવર નમું ખીજી પ્રત્યેક બુધ્ધોરે,
પ્રતિબુધ્ધો ઇંદ્રધ્વજ થકી સંજમ પાલે મનસુદ્ધોરે. હું ૧

સંવેગ મારગ આદ્યો વિચર્યો વલિ દેસ પ્રદેસોરે,
ભવિક જીવ પ્રતિબોધવા આપે ધર્મનો ઉપદેસોરે. હું ૨

ગુણગાતા મન ગહિગહે સુણતાં ચિત હર્ષ અપારોરે,
ચઉથેખંડે એકઠા હુસૈ તિહાં ગાઈસો ગુણ વિસ્તારોરે. હું ૩

સંવત સોલ ચૌસઠ સમૈ ચૈત્રવદિ તેરિસ શુકવારોરે,

ખીજી ખંડ પૂરો થયો શ્રી આગરાનગર મઝારોરે હું ૪

વડો ગચ્છ ખરતર તણો ગુરુ યુગપ્રધાન જિનચંદો રે,

શ્રીજિનસિંહ સુરિસર પ્રતપે જે સૂરજ ચંદોરે. હું ૫

સકલચંદ સુપસાઉલે મૈ પૂરો કીધો ખંડોરે,

સમયસુંદર કહે સંધનો સદા તેજ પ્રતાપ અખંડોરે. હું ૬

ઢાલ ભણી એ આઠમી ધન્યાસિરી રાગે સોહરે,

સમયસુંદર કહે ગાવતા નરનારી મન મોહરે. હું ૭

ઘટિ શ્રી દ્વિતીયખંડ દુમહરાયનો સંપૂર્ણ.

અથ તૃતીય ખંડ પ્રારંભ:

દુહા.

- મૂલમંત્ર સમરૂ સદા પંચ જિહ્વાં પરમિક,
ખાવન અક્ષરમાહિ તસુ તિલક મુકટ સિરદિક. ૧
- હિવ ત્રીજેખંડ નમિતણો જોડણુ લાગી બુદ્ધિ,
ચિત્તવિત્ત પામ્યા પછે પાત્ર મિલે તો સિદ્ધ. ૨
- સાધુ તણા ગુણુ વર્ણતા કરતા નિર્મલ દેહ,
ગંગાજલ માહિ ઝીલના કિમ રહે તનની ખેહ. ૩
- સાધુકથા સહજે ભલી અધિકઠાલ રસ એહ,
વિચ વિચ મેવા મચરકે સકરે મિઠાઈ તેહ. ૪
- સાધુ ચરિત ગુણુતાં થકા મુગતિતણા ફલ હોઈ,
ગરથ ન લાગે ગાંઠરો તે સુણુજ્યો સહુ કોઈ. ૫

ઠાળ ૧ લી.

ગાંગા મીણારા થારી મૃગલી, એ દેશી.

- જંબુદ્વીપ સુહામણો ખેત્ર ભરથ રસાલ,
દેસ અવંતી દ્વીપતો કેહ પડે ન હુકાલ. નં ૧
- નગર સુદરસણુ અતીભલો ખહુ રિદ્ધ સમૃદ્ધ,
વારૂ વસે વિવહારિયા દેસ દેસ પરસિદ્ધ. નં ૨
- ગિયા મંદીર માલીયા ગિયા પરસાદ,
દંડ ઉપરી ધજ લહિ ઘહે કરે સ્વર્ગસુ' વાદ. નં ૩

- અંતેઉર જાણિ અપછરા ઇંદ્રે મૂકી આણિ,
 દેત્ય થકી કરતે થકે નિર્ભય ઠામ જી જન. નં ૪૪
- કિહાં કિણ રાજ સભા જીડી મુહતા પરધાન,
 સેઠ સેનાપતિ મંત્રવી ખોજનૈ ખાન. નં ૫
- કિહાં કિણિ છત્ર ધરાવતો ગૈઠો ભૂપાલ,
 હુકમ ચલાવે આપણો માને ખાલ ગોપાલ. નં ૬
- કિહાં કિણ ભૂપ આગલિ લલા વિઠે જેઠી માલ,
 હુંસિયાર રહે હિવરામલા વાહે વલિ ગાલ. નં ૭
- કિહાં કિણ સુંડ ઉલાલતા ઝરતા મદવારિ,
 સુંદર સીસા સિંદૂરીયા ધૂરોં દરવાર. નં ૮
- કિહાંકણિ થોડા જીલમતી સોવન જડિત પલાણુ,
 ભલા તેજી ઓંવઈ હીંસતા દીસે દીવાણુ. નં ૯
- કિહાં કિણ વલિ પાયક લહે સામહે હથિયાર,
 એકવાહે ઘા એકને ઇંક ટાલનહાર. નં ૧૦
- કિહાંકણિ ઘડીયાલે ઘડી વાજે વારંવાર,
 કાલ જનાવે લોકને રહિજ્યો હુસયાર. નં ૧૧
- કિહાંકણી વલિ નૌખતતણા ખાજે નિસાન,
 ધર્મકરો જિણુવર તણો લોકનૈ કરૈ જાણુ. નં ૧૨

(૧) વઢે જેઠીમલ્લ. (૨) તાબા. (૩) જાગોરે જાગો ધર્મકરો.

- કિહાંકિણુ કનક રૂપાતણી પડે બિહાં ટંકસાલ,
ગંજ ખખના ઉપરે રહે ખહુ રખવાલ નં ૧૩
- કિહાં કિણુ વૈઠા ચુંતરે કાજી કોટવાલ,
ઝગડો ભાંજે લોકનો ન દ્યૈ લાંચ વિચાલ. નં ૧૪
- કિહાં કણે દોસી કાપડા, વેચે પટકુલ;
જેમ તેમ સાટું મેલવે, દલાલ વાતુલ નં ૧૫
- કિહાં કિણુ વૈઠા જોહરી જવાહર લેઇ જોઈ,
મોતી માણુક લાલડે, લાભ પામે સોઈ. નં ૧૬
- કિહાં કિણુ માંડયો કંદોઈએ સૂખડી ખહુ ચોટ,
ગૂંદનડા પેડાવડા દીઠા ગલે દાઢ. નં ૧૭
- કિહાં કિણુ સખરા સુરહીએ ચોવા ચ ખેલ,
મહુમહુતા માંડયા ઘણા મોગરેલ કુલેલ. નં ૧૮
- કિહાં ઘંટા રણુકે દેહરે જિનખિંખ વિચિત્ર,
શ્રાવક સ્નાત્ર પૂજા કરે કરે જન્મ પવિત્ર. નં ૧૯
- કિહાં કિણુ સાધુને સાધવી જોઈ પોસાલ,
દૈ ભવિયનનૈ દેશના વાંચે સૂત્ર રસાલ. નં ૨૦
- કિહાં કિણુ આંકે ભણે ઘણા નેશાલે ખાલ,
છઠ્ઠવારઈ મુખ કહે ઘડોઘે તતકાલ. નં ૨૧

કિંહા કાળ મુદલા પઢે કિતેબ કુરાન,
 કિંહા વલી આદ્વાણુ વેદાયા ભણે વેદ પુરાન નં ૨૨
 કિહાં બાબર બાળ પડે કિહાં ગીત નૈ ગાન,
 કિહાં પવાડા ગાઇએ^૧ કીહાં દીજે દાન નં ૨૩
 કિહાં ભલી નગરી નાયકા જૈહી આવાસ,
 હાવલાવ વિભ્રમ કરી પાડે નર પાસ. નં ૨૪
 કિહાં વલી મોતી પ્રોઇએ^૨ ફટકની માલ,
 કિહાં પરવાલી કટીએ હિંગલુ હરિયાલ. નં ૨૫
 કિહાં ધાનના દિગલા માંડીયા કિહાં ખંડના ગંજ,
 કિહાં ઘી તેલ ફૂંડા ભર્યા કિહાં કાષ્ટના પુંજ નં ૨૬
 ચૌરાસી ચૌટા ભલા ભલા પોલિ પ્રકાર,
 ભલા બાબર ત્રિપોલીયા ભલા સકલ પ્રકાર નં ૨૭
 નગર સુદર્શણુ વર્ણુવ્યા એ પહલી ઢાલ,
 સમયસુંદર કહે હિવ કહું તિહાં કુણુ ભૂપાલ. નં ૨૮

ઢાળ ૨ જી.

નયન સલૂણીરે ગોરી નાગીલા એ દેશી.
 મણિરથ રાજા રાજ કરે તિહાં લઘુબંધવ બુવરાજરે,
 ૩
 જુગપાઈ ધર ભારજા કરે અનુપમ કાજરે

સ્ત્રીલ સુરંગીરે મયણુરેહા સતી રૂપે રંભા સમાનરે,
 વિનય વિવેક વિચારે ળલી ચઉસઠિ કલા સુજનરે. સી. ૨
 ન્યાય વિનાન વિચક્ષણ ગુણનિલો ચંદ્રજસ પુત્ર નિધાનરે,
 જુગ બાહૂ રાજનો અતિઘણો મયણુરેહાને માનરે. સી. ૩
 દેવ તઉ અરિહંત ગુરુ સુધા યતી કેવલ ભાખીત ધર્મરે,
 સૂચો સમકિત પાલે શ્રાવિકા ભાંજે મિથ્યા ભર્મરે. સી. ૪
 જીવ અજીવ પ્રમુખ નવતત્તના જાણે લેહ વિચારરે,
 પુન્યવંત પાલે અતિ નિર્મલા શ્રાવિકના વ્રત બારરે. સી. ૫
 અસન પાન બાદિમ સ્વાદિમ ભલા પ્રાસુક સુદ્ધ આહારરે,
 વસ્ત્ર પાત્ર ઔખધ લેખધ કરી પડિલાલે અણુગારરે. સી. ૬
 મૂખ પૂનમનો જાણે ચંદ્રલો મૃગલોચણુ અણીયાલરે,
 નાસકા દીપસિખ જિમ દીપતી કેઠકિલ કંઠ રસાલરે. સી. ૭
 રાજહંસ જિમ ચાલે મલપતી કેસરિ સમ કટિલંકરે,
 સરસ વચન ચતુરાઈ ગુણુ ઘણુ એક નહીં કોઈ વંકરે સી. ૮
 એક દીન દીઠો મયણુરેહા તણો એહવો સુંદર રૂપરે,
 કામરાગ લેધો ચિતભીતર ચિંતવે મણિરથ ભૂપરે. સી. ૯
મયણુરેહા ગોરી મિલવા ભણી કરૂં ઇ દાય ઉપાયરે,
 કામભોગ ઇણુસું વિણુ ભોગવ્યાં નિષ્કલ જન્મારો જાયરે. સી. ૧૦

મયણુરેહાને મૂકે ભેટણાં ભલા ભલા ફલને ફૂલરે,
 ચીર પટોલા ચરણા ચુનડી આભણું ખડૂતાંમૂલરે સી ૧૧
 મયણુરેહા લેઇ સગલો ભેટણો જાણે જેઠ પ્રસાદરે,
 રાજા જાણે મનમાન્યો સહી લાગો પ્રીત સવાદરે સી ૧૨
 પ્રાર્થના કીધી તીણુ એકદા સતી રહી દ્રઢ ચિત્તરે,
 મયણુરેહા મણિરથ રાજા ભણી ઘઇ ઉપદેસ પવિત્તરે સી. ૧૩
 રાજા માત પિતા સરીખા કહ્યા પ્રજાતાણા રખવાલરે,
 આપ અન્યાય જુ કરે એહવો તો કિહા કરે પુકારરે. સી. ૧૪
 ભલી નારીને પાંચ પિતા કહ્યા રાજા સુસરો સેઠરે,
 લાજે રાયરે પ્રીત મોલતાં જન્મપિતાને જેઠરે. સી ૧૫
 સીલરતન જન્મ કિમ ખંડીએ જોઇને ચિત્ત વિમાસરે,
 ઈહુભવ અપજસ વાઘે અતિધણું પરભવ દુર્ગતિ વાસરે. સી ૧૬
 જુગખાહૂ ભાઈ તુજ અતિભલો મુજમાથે ભરતારરે,
 જેઠ વિચારી જેઠ એહની કિમ લોપીજે કારરે સી. ૧૭
 સતી વચન સુન રાજા ચિંતવે મૌન કરી રૂહુ આજરે,
 જુગખાહૂ બંધવ માર્યા વિના સરસ્યઇ એહ નહીં કાજરે સી ૧૮

(૧) અતિ બહુ મૂલરે. (૨) કરી નૃપે. (૩) દીયો. (૪) આ-
 ખારરે. (૫) લાજભરિયે પ્રીતે. (૬) જનમ. (૭) સતીય વયણુ સુણિ
 (૮) નહીંતે.

બીજી લાલ લણી મૈ એહવી પ્રશ્ન પડુત્તર સારરે,
નમયસુંદર કહે હિવ તુમે સાંભલો ગર્ભતાણો અધિકારરે. સી. ૧૬

લાલ ૩ જી.

મગુણ સનહા મેરે લાલ વિનતિ સુણો મેરે કંત રસાલ એહની દેસી.
ઇકદિન મયણુરેહા તિન અવસર નિસર સૂતી આપણે મંદિર.
સુપન પેળે પુનમચંદા જગત પ્રગટયો પરમાનંદા. ૧
ચંદ સુપન મનમાહે ધરતી ચાલી નિજ પ્રિ પાસે નિરતી,
રાગહંસ જિમ લીલા કરતી ઠમઠમ ગણ પગલા ધરતી. ૨
આપણ પ્રિઉને પાસે આવે કોમલ વચને કંત જગાવે,
મેંચણુરેહા બોલી અતિ મીઠો ચંદસ્વપન સ્વામી મૈ દીઠો. ૩
સુંદર સોલકલા સંપૂરણ તાપ સંતાપ તિમર ભરચુરણ,
ગગનમંડલથી તે ઉતરંતો દીઠો વદન પ્રવેસ કરંતો. ૪
તોડતણા દલ કહુ મુઝ સ્વામી હૂં પૂછો તુઝને સિરનામી,
વનિતા વચન સુની નૃપહરજ્યો કહે પ્રિઉ સ્વપન લલા તૈનિરજ્યો. ૫
સુપન એહીજ તણે અનુસારે પુત્ર હોસી પરધાન તુમારે.
તહિત કરી રાણી ઘર આવે સુખ ભોગવતી કાલ ગમાવે. ૬
ત્રીજે માસ ઉપન્ના ડોહલો ગર્ભવતીને એહજ સોહલો,
જાણે જાણુવર પૂજ કીજે સાધુસમીપ વખાન સુનીજે. ૭
ઉત્તમ દાન સુપાત્રે દીજે ઇણિપરિ લખમી લાહો લીજે,
ઉત્તમ ગર્ભ તણે પરિભાવે માતા ઉત્તમ ડોહલા પાવે. ૮

અધમ ગર્ભજી પેટે આવે માનઈ ઇટ લીહાલા ભાવે,
 સાધકરે માટી ખાવાની ચોરી પૈસે રાત્રે છાની.
 ભલા ભલા ડોહલા ઉપના જેહ મયણુરેહા પૂરાણા તેહ,
 ત્રીજી હાલ કહી એ સાર સમયસુંદર કહે સ્વપન વિચાર. ૧૦

હાળ ૪ થી.

જૂંઘખરાની દેસી.

તિણુઅવસર સોહામણો આયો માસ વસંત સુરંજા ખેલણા.

રસિયા ખેત્રે ખાગમૈ ગાઈ રાગ વસંત. સુ. ૧

વહિલસિરી જાઈ જાઈ કુંદ અનૈ મયકુંદ. સુ. ૨

અંધક પાડલ માલતી કુલ રહિયા અરવિંદ સુ. ૩

મરૂઉદમણુઉ મોગરો સખકૂલી ખનરાય સુ. ૪

એક ન કૂલી કેતકી પિઉખીન હરખ ન થાય. સુ. ૫

આંખા મઉર્યા અતિભલા માંજરિ તાગા સાર. સુ. ૬

કોયલ કરે ટહૂકડા ચિહુંદિસ લમર ગુંજર. સુ. ૭

ભુગવાહૂ રમવા ચલ્યો મયણુરેહા લેઈ સાથ, સુ. ૮

ખાગમાહિ રમૈ રંગસું ડફવાળે નિજ હાથ. સુ. ૯

નિર્મલ નીર ખંડોખલી ઝીલે રાજ મરાલ, સુ. ૧૦

પ્રમદાસું પ્રેમે રમૈ નાખે લાલ ગુલાલ. સુ. ૧૧

લોજન લક્ષિત યુગતિ ભલી કરતા થઈ અવેર, સુ. ૧૨

રાત પડી રવિ આયમ્યો પ્રસર્યો પ્રવલ અંધેર. સુ. ૧૩

નિર્ભય ઠામ જાણી રહિયો રાતિ બાગ મઝાર,	સુ.
કેલીહર સુતો નૃપ થોડોસો પરિવાર.	સુ. ૮
ચૌથી ઢાલ પૂરી થઇ ઝૂંખખડાની જાતિ,	સુ.
સમયસુંદર કહે હિવ સુણો રાતહુસૈ જે વાત.	સુ. ૯

ઢાલ પ મી.

જ'બૂદ્ધીપ મઝાર એહની.

અવસર જાણી ઈંદ્ર એ દેશી.

હિવ મણિરથ અનરથ ચિત્તમાંહે ચિંતવે અવસર આજ લલો
મિલ્યોએ,

એક થોડો પરિવાર બંધુ બાહિર રહીયો રાત તિમરભર વન લલોએ. ૧

આજ જાઉ વનમાંહિ મારિ સહોદર મયણુરેહા મંદિર ધરંએ,

લોગવું લોગસંજોગ મનવંછિત સુખ મયણુરેહા ધરણી કરંએ ૨

ઇમ ચિંતવિ મનમાંહિ વનમાંહે ગયો પૂછયું મણિરથ પાહરંએ,

કહુ કિહાં બાંધવ મુઝકિમ બાહિર રહીયો હૂ આયો રક્ષા કરંએ. ૩

કેલીહરે ગયો રાય ઝખકિસસંબ્રમ જુગબાહુ ઉલો થયો એ,

પ્રણમ્યા બંધવપાય રાયવચન સુણી દુશમન લય દૂરે ગયો એ. ૪

ચલતું નગર મઝાર વન રહુસ્યા નહીં ઇમ કહે અવસર અટકલ્યોએ,

દીધો ખડગ પ્રહાર છેદી કંધરા જીવરાજા ધરતી ઢલ્યો એ. ૫

ન ગિણ્યો બાંધવ પ્રેમ ન ગિણ્યો અપજસ પરલવ પણિ નવિ

ગિણ્યોએ,

ન ગિણ્યો પાપ અક્ષત્ર ન ગિણ્યો પરદુઃખ મણિરથ નિજ બંધવ

હણ્યો એ. ૬

પાડી બૂંબ પુકાર મયણુરેહા નિજ હાહા અનંરથ કુણ કીયોએ,
 ઘાયા પાહરૂ લોક પૂછ્યો મણિરથ કિણ પ્રહાર પાપી દીયોએ. ૭
 કહે મણિરથ પાપિષ્ટ માહરા હાથથી પડતો ખડગ જાણ્યો નહીએ,
 અંગતણા આકાર સહુ જાણ્યો ઇમ નૃપ અનરથ કીધો સહીએ ૮
 કામ થકી બહુ કલેસ કામથકી બંધ કામથકી અનરથ ઘણાએ,
 સમયસુંદર કહે એમ ઢાલ એ પાંચમી હિવ કહુ કામવિટંભણાએ. ૯

ઢાળ ૬ ઠી.

રાગ સારંગ.

પ્રાણપીયારે કાં તણ એ દેશી.

ધિગ ધિગ કામ વિટંભણા દેખે નહિં કામંધો રે,
 કામ થકી અનરથ ઘણા પૂરવ સુણિ પ્રભંધો રે. ધિ૦ ૧
રાવણ સીતા અપહરી કીધો ભૂંડો કામો રે,

લકાગઢ હુંટાવીયો દસસિસ છેઘા રામો રે. ધિ૦ ૨

આદ્રકુમાર સુનિસરૂં મૂકી સંજમ ભારો રે,

શ્રીમતીસુ સુખ ભોગવ્યા વર્ષ ચૌવીસ અપારો રે. ધિ૦ ૩

પાંચજૈ નારિ જિને તણ કનકવૃષ્ટિ કરી જેણા રે,

વેસ્યા વચન વિલાસથી ચુક્યો શ્રીનંદખેણો રે. ધિ૦ ૪

વેડુરણ વેલા પાંગુર્યો અરહન્નક સુકમાલો રે,

જોખ બોલાયો ગોરડી તે હુવંધ્યો તતકાલો રે. ધિ૦ ૫

(૧) મન ચચલ સદા. (૨) છેઘા દસ સિર

સંહ શુક્ર વાસી જતી ગયો નેપાત્રે દેસો રે,

રતનકળત્ર કીયો ભેટણો કુણ કુણ સહ્યો કલેસોરે. ધિં ૬

આપાઠભૂત મુની^૧ તરૂ જહુવિધ લખધે ભંડારો રે,

ભુવન સુંદર જયસુંદરી^૩ નટવીસો કીયો ખ્યારો રે. ધિં ૭

પેટ પિડામિસ પ્રારથે શ્રવણ સેકાવે પેટો રે,

સાધુ સખલ તપસી હુંતો કામ વિટંખ્યો નેટોરે. ધિં ૮

ચિત ચુકો રહિનેમનો ચરમ સરીરી જેહોરે,

શુક્રામાંહી રાજલ તણો દેખ ઉઘાડી દેહો રે. ધિં ૯

સાધુ હુંતો કૃતવાલીયો વેસ્યા હુખધો જેહો રે,

થુલ પડાયો જનતણો અનરથ કીયો એહો રે. ધિં ૧૦

સાધવ વિણ સુકમાલિકા મૂકી મસાણ પાસો રે,

સારથવાહ સું ઘર કીયો ભોગવ્યા ભોગવિલાસો રે. ધિં ૧૧

દમદંતી^૪ દેખી કરી ચુકયો નલ અણુગારો રે,

ચેલણા રૂપદેખી ચલ્યો વીર તણો પરિવારો રે. ધિં ૧૨

ભૂલો પુત્ર પ્રજાપતિ અહિદ્યા ભૂલો ઈદો રે,

જનની સો જલહુણ ભુલ્યો ભગની સું અહોકંદોરે. ધિં ૧૩

ઇમ અનેક જોગી જતી ચુકા કરમ વિશેષો રે,

તિમ ચુકો મણિરથ ઇહાં મયણુરેહા રૂપ દેખોરે. ધિં ૧૪

(૧) મહામુનિ (૨) શુદ્ધિ. (૩) સુ ઘર ખ્યારોરે. (૪) દમયંતી.

(૫) ચુકો.

છઠી ઢાલ પુરી થઈ કહિયા કેતા અધિકારો રે,
સમયસુંદર કહે ધનતિકે પાલે સીલ ઉદ્ધારો રે. ધિ० ૧૫
દ્વંડા.

હિવ મથિરથનૈ પાહરૂ જોર નગર લૈ જાય,
નરત કરી ચંદ્રસતણી વૈદ્ય તિણે વન ધાય. ૧
ચંદ્રસ પિણુ આયો તિહાં કરતો મુખ આકંઠ,
ગાબડથી બંધાવતા નૃપતિ થયો નિષ્કંઠ ૨
અંગ ઉપની વેદના રૂધિર વિમૂઢા ખાલ,
ખિણમાંહે દોચન મિલ્યા વાચ રહી તનકાલ. ૩
મરણસમય જાણીકરી મયણુરેહા બહુનાન,
મન દૃઢ કર મધુરી સ્વરે ધર્મ સુણાવે કાન ૪

ઢાલ ૭મી.

બનજરાની દેશી.

મોરા પ્રીતમ તું સુન ઇકમોરી સીખ તું મન સમાધિમાહે રાખજો
મોરા જીવનજી,
તું ખામે સગલા જીવ તું ખામે ચૌરાસીસાખજો મો० ૧ મો०
તું મક્કરે રાગને દ્રેષ તું શત્રુ મિત્ર સરખા ગિણે. મો०
તું દેજો કરમનૈ દોસ તું અંતરંગ વચરિહણે. મો० ૨ મો०
થારે દેવ એક અરિહંત તું ગુરૂસુ સાધ હીયડે વહે મો०
થારે કેવલભાખિત ધર્મ સમક્ષિત સૂયો સરદહે મો० ૩ મો०

(૧) જી. (૨) વાલમજી.

તૂં દસદષ્ટાંતે જાણુ એ મનુષ્યતણો ભવ દોહલો. મોં ૪ મોં
 જો એણે ભવેં કીજેં પુણ્ય, તો પરભવ સુખ સોહલો; મોં
 તું પનરે કરમાદાંન વલિ પાઉ અઠારે પરહ . મોં
 તૂં સુકૃતકીયા અનુમોદ તૂં દુકૃતકીયા પરહા કરે. મોં ૫ મોં
 થારે મારગ છે અતિદૂર તૂં સંખલ સાથે ઘાલજો. મોં
 થારે પથપગ ચોરને ધાડ તૂં તેહુથકી સંભાલજો. મોં ૬ મોં
 તૂં પરચહ આરંભ પાપ તૂં ત્રિવિધ ત્રિવિધ કરી પરહરે; મોં
 તોની અંત અવસ્થા એહ તૂં ધરમે દહકરજો હીયો મોં
 તૂં સરદ હજો મનસુદ્ધ તો નૈચઉવિહાર અણુસણદીયો, મોં ૭ મોં
 એક સાચો શ્રીજિનધર્મ^૧ થારે અવર સહુ અથિર અછે, મોં
 તૂં નરનતણો ડરે માન તું જોઈ જગત કુણુ અમર છે મોં ૮ મોં.
 તું સરણા કરજે ચ્યાર અરિહંત સિદ્ધ સુસાધુજો મોં
 વલિ કેવલિભાખત ધર્મ^૨ એ ચ્યારે આરાધજો. મોં ૯ મોં
 તું ધ્યાન ધરે નવકાર જિમ કાજ સરે પ્રિયુ તાહરો. મોં
 એ સંસાર અસાર તું મોહ મ કરજો માહરો. મોં ૧૦ મોં
 ઈમ મયણરેહા ઉપદેશ તે સાચો સગયો સરદહ્યો મોં
 તવ જુગખાહુ સુભધ્યાન ચી^૩વીને સ્વરગે ગયો. મોં ૧૧ મોં
 એ સાતમી ઢાલ રસાલ જુગખાહુ સરણા તણી, મોં
 ગણિ સમયસુંદર કહે એમ હવે મયણરેહા વાત છે ઘણી મોં ૧૨ મોં.
 દૂહા.

પિતા મરણુ જાણી કરી ચંદ્રજસ કરે પુકાર,

આખે જિહુ આંસૂ ઝરે કરે વિલાપ અપાર

૧

મયણુરેહા ઇમ ચિંતવે ધિગ ધિગ માહુરો રૂપ,

ઇણથી અનરથ ઉપનો માર્યો પ્રાતમ ભૂપ. ૨

મતિ મારે મુજ પુત્રને મણિરથ માહુરે કાજ,

સીલરતન રાખણ લણી જાઉં કિસમિસ લાજ. ૩

ઇમ મનમાંહે ચિંતવી સમઝાવી સુતસાર,

નિસલર ચાલી એકલી પૂરવદિસ સુવિચાર. ૪

ઢાલ ૮ મી.

સાધુ મ જાએ પરધર એકલો એહની,

મોહનગારોરે નદિખેણ નાહલો, એ દેશી.

નિસલર ચાલારે મયણુરેહા સતી એકલી અખલા નારી,

પૂર્વદિસ સારહીરે મન સાંકતી પછઠી અટવી મઝાર. ૧

મયણુરેહારે નિસિચાલી એકલી રાખણ સોલ રતન,

કિહાં જઈ કાજ સમાઈં જવનો કરૂં વલિ કોટિ જતન મંર

ખરે મધ્યાને સરવર પેખીયો લીધો તિહાં વિશ્રામ,

કુલ ફલ ભક્ષણ કર પાણી પીયો સૂતી કદલી ઠામ મં ૩

સાગારી અણસણ મુખ ઉચર્યો રાત પડી તતકાલ,

સીંહ વાઘ ગૂજે બીહામણા બોલે બહુલા સ્યાલ મં ૪

આધી રાતે પેટ પીડા થઈ જાયો પુત્ર પ્રધાન,

સુભલક્ષણ પૂરણ ગુણ નિલો મુંદર રૂપ નિધાન. મં ૫

રતનકંબલ નામાકિત મૂંઢી વીટી બાલસરીર,

સતી સરોવર પ્રમાતે ગઈ સુચી કરવા નિજચીર. મં ૬

વસ્ત્ર ધોધને પૈઠી સ્નાનને તિણવેલા દુરદંત,
 પાંણિમાહી થકી ગજ નીસર્યો જાણે કાલ કૃત્યંત. મં
 તિણગજ સુંડા દંડ ગ્રહી કરી છાલી આકાશ,
 દેવયોગ દીઠી વિદ્યાધરે એ એ રૂપ પ્રકાસ મં ૮
 પડતા ઝાલી તિણ વિદ્યાધરે કરતી કોડ ત્રિલાપ,
 વૈતાલપર્વત તે લેડ ગયો પિણ મનમાહે પાપ. મં ૯
 મયણુરેહા કહે સુણ ઇંક વિનતી મુઝ મન દુઃખ અનેક,
 તે દુઃખ કહિતા ફાટી પડે હીયો તઉ સુણ દુઃખ તૂં એક. મં
 આજ રાતે વનમાંહે મૈ જન્યો બાલક પુન્યપવિત્ત,
 કેલહરિ મૂકીને હું ગઈ સરોવર સ્નાન નિમિત્ત. મં ૧૧
 જલહાથી ઉછાલીને તૂં ગ્રહી પાણ બાલક કુણવાત,
 વિન ધવરાયાં મરસ્યે ટલવલી કે કો કરસે ઘાત મં ૧૨
 તિનથી મુઝને પહુતીકર તિનવને અથવા બાલક આન,
 પ્રારથીયાં ઉત્તમ પહિડે નહી જન્મ સફલ તસુ જન મં
 કહે વિદ્યાધર કામાતુર થકો જો મુઝકરે ભરતાર,
 તઉ તું વચન કહે તે હું કરું વિચિ સાખી કરતાર. મં ૧૪
 આઠમી ઢાલ સતી સંકટ પડી દુઃખમાંહે વલી દુઃખ,
 સમયસુંદર ભાળે વિન ભોગવ્યાં કરનતણો નહિ મુખ. મં ૧૫
 ફેડા.

વસતો વિદ્યાધર ભણે સુન સુંદર સસનેહ,
 દેસ ગંધારમાંહે ભલો રતનાવહુપુર એહ.

વિદ્યાધર રાજા તિહાં મણિચૂડ મહિમ નિવાસ,

પટરાણી કમલાવતી મણિપ્રભ હું સુત તાસ. ૨

દક્ષણ ઉત્તર શ્રેણિની રાજ રિદ્ધ સવ છોડી,

મુઝ પિતા સંજમ લીયો મોહ તણો દલ મોડિ. ૩

ચારિત્રીયો ચારણ શ્રમણ કરતો કરમનૈ સૂડ,

કાલહ ઈહાં આવ્યો હું તો વિહરંતો મણિચૂડ. ૪

હિવ તે નંદીસર ગયો પ્રતિમા વંદન કાજ,

તસ સમીપ જાતે થકે મધ તું અપહરી આજ ૫

વાત કહું વલી તાહરી પુત્ર તાણી અલિરામ,

માન જોલ તું માહરો પૂરો વંછિત કામ. ૬

વકે તુરંગે અપહર્યો મિથુલાનગરી રાય,

તિણ બન દીઠો તાહરો પુત્ર અનોપમ કાય. ૭

ધરઆણી રાણી ભાણી દીધો પુત્ર પ્રધાન,

પંચદાય પાલી જતો દીનદીન વાઘે વાન ૮

પ્રજાસી વિદ્યા કહ્યો પુત્ર તણો વિરતંત,

લોગવ લોગ સંજોગ તું મુઝસો મન એકંત. ૯

હું તુઝને છોડું નહીં હિવ તું મોરે હાથ,

તન ધન જોવન રૂપનો ફલ લોગવ મુઝ સાથ. ૧૦

હાલ દમી.

તું ગીયા ગિર સી હરસોહો એ.

રાગ-માલવી ગોડી.

.....ઈમ સુણી વચન સરાગ તેહના સતી ચિતે એમરે

સવલ સંકટ પડી હું હિવ સીલ રાખો કેમરે. ૧

મયણુરેડા સીલ રાખ્યો પડે સંકટ જોણુરે,
દિનપ્રતે પરભાત ઉઠી નામ લીજો તેણુરે. મં ૨

મેં કેઈ કરમ કઠોર કીધા ઉદ્ય આયો તેહુરે,
આપદામૈ પડી આપદ અજી ન આવે છેહુરે. મં ૩

હું અનાથ અજ્ઞાણ અખલા કાંઈ ન ચાલે જોરે,
સીલ રાખણુ ભણી ભાળૂ કરું એક નિહોરરે મં ૪
સતી ભાજે સુન વિધાધર નંદીસર લેજાય રે,

પછે માનીસા વચન તોરા જોરે પ્રોત ન થાયરે મં ૫
ઈમ સુણી હર્ષિત હુવો જોયર રચ્યો દિવ્યવિમાનરે,
સતી સાથે લઈ ચાલ્યો નંદીસર અસમાન રે મં ૬
તિહાં જાઈ જિનવર ણિંબ વંદા રિષભાનન પ્રથમાનરે,

ચંદ્રાનન વારિભેણુ નામૈ ધનુષ પાંચસઈ માનરે મં ૭

મણિચુડ-મુનિ વાંદિ જોડા જોડિ આગલ આવરે.

ચારનાણી વાત જાણી સુત લીધો સમજાવરે. મં ૮

કરજોડ મણિચુડ કહે સુણ સતી ખમે મુઝ અપરાધરે
આજથી તું બહોન મોરી બુઝવ્યો ઇણિ સાધરે. મં ૯
તું કહે સો કરું કારજ બહિન દેહિ આદેસરે,

સતી કહે તે સર્વ કીધો જાત્રા પુન્ય વિસેસરે. મં ૧૦
સતી સીલ રહ્યા અખંડત ગયો સંકટ દૂરરે,

ઠાલ નલમી સમયસુંદર ભણે આનંદપૂરરે. મં ૧૧

ફહા,

મયણુરેડા મુનિવર ભણી પૂછઈ પ્રણુમી પાય,

વાત કહો મુઝ સુત તણી ભગવન કરો પસાય. ૧

કહે મુનિવર સુન શ્રાવિકા પૂરવભવ વિરતંત,
જિમ તુઝ અંગજ અવતર્યો તિમ તુઝ કહોસુ અંત. ૨

હાળ ૧૦ મો.

તિમરી પાસે વડલું ગામ એહની,
ચોપાઇ.

જંબૂદ્વીપ પૂરવ સુવિદેહ પુષ્પલાવતી વિજયા ગુણગેહ,
તિહાં મણિતોરણુ નગર ઉદાર ગઢ મઠ મંદર પૌલ પ્રકાર. ૧
ચકવર્તિ પદવી લોગવે રાય અમિતજસા નામૈ કહિવાય,
તસુ ઘર પુષ્પવતી પટરાણી અદ્ભૂતરૂપા જાણે ઇદ્રાણી ૨
તહેને પુત્ર બે પુણ્યપ્રમાણુ પુકરસેન રતનસિંહ ચતુરસુખન,
ચઉરાસી પૂરવ લાખનું રાજ પાલી સાર્યા આતમકાજ ૩
ચારિણુ શ્રમણુ જતીની પાસ દીક્ષા લીધી ચિત્ત ઉદ્ધાસ,
લાખ^૩ સોલા પૂર્વ વરસાંસીમ તપ સંજમ કીધા નિસ્સીમ. ૪
બે પહોતા^૫ બારમે દેવલોક પુન્યતણા ફલ પામ્યા રોક;
સામાનિક દેવના કહિવાય બાવીસ સાગર લોગવે આય. ૫
તિહાંથી ચવીનૈ ઘાતકીખંડ લરતમાંહે હરિખેણુપ્રચંડ;
અર્થચકી રાજા અભિરામ સમુદ્રદત્તા તસુ લારજનામ. ૬

(૧) પુષ્પ (૨) મન (૩) સોલ પૂર્વ લખ. (૪) જપ. (૫) તે.
(૬) પોહોતા (૭) તસ. - મ.

તેહને પુત્ર થયા સુપવિત્ત સાગરદેવનઈ સાગરદત્ત;

બારમો જિન ^૧દ્રઢસુવ્રતસ્વામિ તાસ પાત્ર મુનિ થયા હિતકામ. ૭

ત્રીજે દિન થયો વિજલપાત બેહુ સાધુતણો થયો ધાત;^૩

ઉપના સાતમે સ્વર્ગ આવાસ સતરે સાગર લોલવિલાસ. ૮

નેમિસરને તિનપ્રસ્તાવે કેવલિ મહિમા કરવા આવે;

પ્રજ્ઞનકરે કહુ જગ આધાર કિહાં થાસ્યે સ્વામિ અવિતાર ^૫ ૯

લગવંત કહે ઇણુ ભરતમઝાર ^૬મિથલાપુરી અલકા અવિતાર;

જયસૈન રાજનો સુવિવેક પુત્ર હુસ્યે વિહૂં માહે એક. ૧૦

બીજે નગર સુદ્ધરસન જેહ મયણુરેહા સુત હોસ્યે તેહ;

ઇમ સાંભ લગયા દેવતા દોઈ નિજ દેવલોકે હુરખિત હોઈ. ૧૧

અનુકંઠે સુર સુખલોગવિસાર એકતણો મિથુલા અવિતાર;

જયસૈન વનમાલા હુક્ક હંસ પુત્ર પદ્મરથ કુલ અવતંસ. ૧૨

જયસેનરાજ દીક્ષા લીધ રિદ્ધિ પદ્મરથ પુત્રને દીધી;

પુષ્પમાલા પટરાણીસુ રંગ લોગવે રાજ સુખ અભંગ. ૧૩

ઇકદીન અપહર્યો વકતુરંગ નૃપ અટવી પડ્યો જાણે કુરંગ;

તિહાં દીઠો તુઝ અંગજ એહ પૂરવલવતણો પ્રગટ્યો સનેહ. ૧૪

(૧) તસપાસે (૨) સાધુ. (૩) વિધાત. (૪) સાગરલગે. (૫) સ્વામિઅજ્ઞ. (૬) મથુરા - બે - ચિ.

આલક ઉંચો લીધો જામ પૂઠેં લસકર આયો તામ;
 ગજચઠ રાજા મિથુલા આયો પુત્રજનમજિમ રંગ વધાયો. ૧૫
 ખીજતાણો જિમ વાઘે વ્યંદ મયણુરેકા તુઝ પુત્ર આનંદ;
 મનોસુણી હરખી તતકાલ સમયસુંદરભણે દસમીઠાલ ૧૬

દુહા.

જે હવે મુનિવર ઈમ કહે તે હવે એક વિમાન;
 નભથી નીચે ઉતર્યો તેજે તરિણુ સમાન. ૧
 જય જય શબ્દ સુઉચ્ચરે અપહર આનંદપૂર;
 બ્રમધમ ધમકે ઘુઘરી વાજે વાજંત તૂર. ૨
 નિર્મલ ફટક રતન મઠ નાટક પેડે બગીસ,
 મણિ મુકતાફલ જાલેકા સોભમાન સુ જગીસ ૩
 તિન વિમાનથી નીસર્યો દેવ દિવ્ય આકાર,
 કાને કુંડલ ઝલહલે ઉર મુકતાફલ હાર. ૪
 સતી તણા તે દેવતા પહિલાં પ્રણમે. પાય,
 સાધુ ભણી વાંદે પછી જૈસે આગલિ આય. ૫

ઠાલ ૧૧ મી.

રે જીવ જિનધર્મ કીજીએ એહુની દેશી.
 મણિપ્રભ વિપરીત વંદના દેખી કહે એમ,

તુમે સરિખા પણિ દેવતા કહું ભૂલો કેમ. ૧

- જે. (૧) કહે. (૨) ભાણુ. (૩) સમુચ્ચરિ. - પેડ. - લિ.
 (૪) તેણે.

ધર્મ તણો પગારડો મેટો સંસાર,
પરહિત જાણિજિકે કરે ધન તે નરનારિ. ધ૦ ૨

રાજનીત ધર્મ નીતના ર કહિયે જાણુ,
તે પિણુ લોપે રીતને કુણુ ચાલે પ્રાણુ. ધ૦ ૩

સુન પરમારથ સુર કહે વિધાધર રાય,
નગર સુદર્શનનો ધણી મણિરથ કહિવાય. ધ૦ ૪

યુગબાહુ ખંધવ હતો તેહને યુવરાજ,
રમિવા ઉઘાને ગયો સગલો લેઈ સાજ. ધ૦ ૫
મણિરથ ભાઈ મારીયો વયરાણુ સંખંધ,

ખડગ પ્રહાર દીયો ખરો છેલો તસુ ખંધ. ધ૦ ૬

કંઠ ગતિ પ્રાણુ આયા થકા નિજરયો જેણુ,
કાજ સમાર્યા તેહના મયણુરેહા એણુ. ધ૦ ૭

ધર્મ મર્મ સમજાંવીયો મુકાવ્યો કોધ,
આણુસણુ પણુ ઉચરાવાંયો દીધો પ્રતિજોધ. ધ૦ ૮

કાલકરી ગયો પાંચમે દેવલોકે તેહ,
ઈંદ્ર સંમાનીક સુર હૂવો દેવતા હું એહ. ધ૦ ૯

ધર્માચારિજ માહુરે મયણુરેહા જાણુ,
પહુલી કીધી વંદના ઉપગાર પ્રમાણુ. ધ૦ ૧૦

તેહથી જનધર્મ પાંમીયે ઉપગારી સોઈ,
ધરમાચારજ આપણે તેહને તે હોઈ. ધ૦ ૧૧

તિનથોક જીનસાસને કહ્યા દુઃખતિકાર,
માતપિતા સેઠ ધર્મનો ક્રિયો જિન ઉપગાર.
વિદ્યાધર મન ચિંતવે મૈ જાણ્યો મર્મ,

ધૃ ૧૨૫

તાં દુઃખ પામે જીવડો ન કરે જિનધર્મ.
દેવ કહે સાંભલી સતી તૂં સામિણિ મુઝ,

ધૃ ૧૩

મયણુરેહાં તું મુજ પ્રિયા કહુ તે કરું તુઝ.
મુઝને પ્રિય સુખમોક્ષના તે તઈ ન દેવાય,
પણિ એકવાર તૂં પુત્રને પાસે લેઈ જાય.

ધૃ ૧૪

ધૃ ૧૫

આંખે પુત્ર દેખી કરી મન આણી કામ,

કાજ સમારિસ આપણો ઢીલ નહિ ધર્મ કામ.

ધૃ ૧૬

ઢાલ લેલી ઇગ્યારમી કહ્યો પર ઉપગાર,
સમયસુંદર કહે હિવ કહું આગલો અધિકાર.

ધૃ ૧૭

ઢાળ ૧૨ મા

મોરો મન મોહ્યો ઇણુ ડુંગરે એહની.

મરૂદેવી માતાજી એમ ભણે એ દેશી.

મનડો ઉમા હ્યો મિલવા પુત્રને મયણુરેહા કહિ ઈમરે,

સાંભલિ સુરવર નારિનો પુત્ર ઉપરિ જાહુ પ્રેમરે. મૃ ૧

મૈ જનમીનૈ વન મૂકીયોરે સ્નાન કરાવિયો ન સાહિરે,

ઉર ધરી નવિ ધવરાવીયોરે ખાંતિ રહી મનમાંહિરે. મૃ ૨

આંખ ન આંજી અણયાલડીરે અર્ધચંદ્ર નવિ કીયો ભાલરે,

હેજસું નવિ હુલરાવિયોરે અંગજ મુઝ સુકુમાલરે. મૃ ૩

નિજરભરીં નવિ જોઈયોરે મુઝ દીયો દેવ વિછોહરે,

જલવિન માછલી ટલવલારે મુઝ ઘણો પુત્રનો મોહરે. મં ૪

મયણુરેહા મિથુલાપુરીરે સુર પહુતી કરી આંણરે,

જિહા નમિમલિજણુવરતણા જન્મવ્રત કેવલનાણુરે. મં ૫

પ્રથમ જુહાર્યા દેવદેહરે પછે ગઈ સાધવી પાસરે,

પાયકમલ પ્રણુમી કરારે આગલ જોડી ઉલાસરે. મં ૬

સાધવી ધર્મ સંભલાવાયોરે આવીયો પરમસંવેગરે,

સુરકહે ચેત્રો નૃપમંદિરેરે પુત્ર દેખાડું તુઝ વેગરે. મં ૭

મયણુરેહા કહે માહરેરે પુત્રસો નહિ પ્રતિખંધરે,

ધિગ ધિગ મોહની કર્મનેરે હું થઈ મુઠમતિ અંધરે. મં ૮

પુત્રની મોહની મે તણરે અથિર કુટંબ પરિવારરે,

જિનધર્મ એક સખાઈયોરે અવર સંસાર અસારરે. મં ૯

તું હિવ જિમ સુખ તિમ કરેરે હું વૃત લેસું હિત કામરે,

મયણુરેહાને પ્રણુમી કરીરે સુર ગયો આપણે ઠામરે. મં ૧૦

સાધવી પાસે સંજમ લહોરે મયણુરેહા અભિરામરે,

તપ જપ કંઠણ કૃયા કરેરે સાધવી સુવ્રતા નામરે. મં ૧૧

ખારમીઢાલ પૂરી થઈરે મોહની કરમ અધિકારરે,

સમયમુંદર કહે હિવ સુણો પુત્રનો કૌણ પ્રકારરે. મં ૧૨

હૃહા.

તિણ ખાલક વધર્તે તિહાં શત્રુ નમાડયા જેણુ,

નામ યથારથ આપીયો કુંભરતણો નમિ તેણુ.

૧

આઠ વરસનો તિણું કીયો સકલ કલા અભ્યાસ;
 અનુક્રમે યૌવન આવિયું મૃગ નયણી દ્રગ પાસ. ૨
 વંસ ઇક્ષાગે ઉપનો રૂપવંત ગુણવંત,
 સહસ્ત્ર એક આઠ કન્યકા પરણાવી અતિકાંત. ૩
 નિજ નારીસૂં પરિવર્યો અપહરસું જિમ ઈંદ,
 કામલોગ સુખ લોગવે પામે પરમાનંદ. ૪
 હિવ તે રાજ પદમરથ નમિનઇ દેઇ રાજ,
 દીક્ષા લઇ મુગતેં ગયો સાર્યા આતમા કાજ. ૫
 તે પણિ મણિરથ પાપીયો નિજ બંધવને માર,
 તિણું નિસ અહિ ઉસ્યો મૂયો નર્ક ગયો નિરધાર. ૬
 અંદજસરાજ થાપીયો મિલ મુહુ તે પરધાન,
 પાલે રાજ પંડુરસ્યું દિનદિન વાધે વાન. ૭

ઢાલ ૧૩ મા.

જેગનારી દેસી.

એક દિવસ નામ રાજનો હાથી છૂટ્યો અનિ મદમસ્ત થકે,
 અ ન થંલ ઉપાડી નાખ્યા મારે માણસ દેઇ ધકે. ૧ હાંદે.
 જાએ લોક દસોદિસ લાગા બીહતા પેટ પડ્યે ધસકે,
 સાંકલ ત્રોડે સુખ નઇ મોડે કો તેહને ઝાલી ન સકે ૨ હાંડા.
 વિધ્યાચલ અટવી લાણી જતો નગર સુદર્શન સીમ રહ્યો હાંસી.
અંદજસા નૃપ સેવકેં દીઠા આપના ભૂપને આઇ કલો. ૩ હાંડા.

ગંદગ્ગસાનૃપ ઝાલી આણ્યો બાંધ્યો ગજ દરબાર રહે. હાં દ.
 કિરતા દૂત દેખી મન હરખી નમિરાજભણી ચ ક રો. ૪ હાં જ.
 નમિરાજ નિજ દૂત મૂકીને ચંદગ્ગસપે ગજ માંગે. હાં જ.
 ચંદગ્ગસાપિણુ સખલો રાજ કહ્યો તે તેહને નવિ લાગે. ૫ હાં ન.
 વલિ કહી રતન લિખ્યા નહિ નામૈ સખલો તે નૃપ લાગવે. હાં. નૃ.
 સૂર નઈ બીરતીકે જગ સાચા છલખેલકર અરિયણુ સોગવે. ૬ હાં જ.
 દૂત વચન સુણુ નામનૃપ કોપ્યો સીંહ વગાંસ્યા કેમ ખમે. હાં કે.
 અષ્ટાપદ ગરજનરવ કાંપે કિમકર વરષાકાલ સમૈ ૭ હાં કા.
 તુરત પ્રયાણુ ભંભા વજડાઈ મેઘાડંબર છત્ર ધરી. હાં છ.
 હુયગય રથ પાલક દલ મેલી ગજ આણ્યો કટક કરી. ૮ હાં ક.
 ચંદગ્ગસા પિણુ નમિ આગમ સુણુ સૈન લેઈ સામહો આણ્યો. હાં સા.
 નગરથકી બાહિર નીસરતો પ્રથમથી અપસુકને પાણ્યો. ૯ હાં અ.
 મંત્રિ પ્રધાન વચન સુણિ રાજ પોલજડી પુરમાંહિ રહ્યો, હાં મા.
 નગરવીંટી પડ્યો ચિહુદ્ધિપરદલ નાલિ ગોલાકહે ગઢવિચહઉ. ૧૦ હાં. ગ.
 સુવ્રતાસાધવી સુણુ મનચિંતે હામતિ મનુષનો ક્ષય હોઈ હાં ક્ષ.
 બંધવ બેહુ માંહોમાંહિ ઝુઝી જાયે મતિ દુર્ગતિ કોઈ. ૧૧ હાં દ્વ.
 ગુરૂનીનૈ પુછીકરી સુવ્રતા પ્રથમ ગઈ નમિનૈ ઓલે. હાં ન.
 પદપંકજ પ્રણમીકરી પૂછ્યો કેમ આયા કહ્યો નૃપ બોલે. ૧૨ હાં નૃ.
 સુન રાજન વિષય વિષસરિખા કારમી રાજને રિદ્ધ તેહ. હાં રિ.
 તેહનેકાજ સંગ્રામે માંડ્યો આપણા બાંધવ સાથ એહ. ૧૩ હાં સા.
 કહિ બાંધવ કિમ તે મુઝ હોઈ સાધવી લેદ કહ્યો સઘલો. હાં ક.
 મેહા અભિમાની તે નમિરાજમિલન તેહન જાયો સખલો ૧૪ હાં ન.

બારી દિસ પયડી પુરમાંહે રાજમંદર અંગણુ આઈ હાં અ.
 દીઠી ચંદનસા આવંતી ચરણકમલ પ્રણમ્યા ધાઈ. હાં પ્ર. ૧૫.
 સજન સખંધી સગલા આયા નયણે નીર પ્રવાહુ ઝરે હાં પ્ર.
 કહુ સાધવી તુમ સંજમ મારગ હુકકર લીધો ઢોણુ પરે હાંકો. ૧૬
 ચંદનસા કહે કિમ મુઝ બાંધવ સાધવી વાત કહી સગલી,
 જિન સેતી તું ચુદ્ધ કરે અખ બાંધવસું કર રંગરલી હાં રં. ૧૭
 ચંદનસા મિલવા ભણી આલ્યો નમિ સામ્રો આઈ પગ લાગો હાં પ.
 બેહુ બાંધવ મિલિયા મનરંગે લોંક તણે મન ડર ભાગો હાં ડ. ૧૮
 નમિરાજનૈ દેસ અવવતી રાજ દેઈ વૈરાગ ભણુ હાં વૈ.
 ચંદનસા શુર પાસ દીક્ષા ગ્રહી કારમી રાજની રિદ્ધ તણુ હાંરિ. ૧૯
 નમિરાજ ભોગવેં મિથુલાપુરી નગર સુદર્શન રાજ બેઈ,
 સમયસુંદર કહે સુણો ચતુરનર તેરમી ઢાલ એ ચિત્ત દેઈ હાંચિ. ૨૦

ઢાલ ૧૪ મી.

ભાવનરી દેસી.

હો રાજ બેહું રૂડીપરિ રક્ષા સુખ ભોગવતા સુવિશેષ,
 હો દેહ દાઘ જવર ઉપના હો ન મિટે પીડ નિમેષ. ન. ૧
 હો કર્મથી નાવ છૂટેરે કોઈ વિષુ ભોગવ્યાં રે,
 હો કડૂઆ કર્મ વિપાક. ૨
 હો દાહિ છ માસી તન કહે ત. રેહો બાણે અગનિની ઝાલ
 હો સહેન સહે નમિ વેદના ન. હો ભોજન તમે તતકાલ ભો. ૩

હો વડા વડા વેદ્ય બોલાવીયા ૧. રે. હો પૂછયા બે કરજોડ,
 હો લાલચ લોભ દોખાડીયો, દે. હો દુખ દેવો મુઝ મોડ. ૬. ૪
 હો ઔષધ લેપધ તુમ કરો નુ. હો કરો કાઈ દાય ઉપાય.
 હો વૈદ્યકલા કાંઈ કેલવો કે. હો જાણુકર દાઘજવર જાય જિ. ૫
 હો વૈદ્ય કહે રાજનૂ મુનો રા. હો હમ તે ન સાજો થાય,
 હો પણિ એક તપતિ ઉપાય છેરે હો ખાવના ચંદન લાય. બા. ૬
 હો સહસ્રનૈ આઠ અંતે ઉરી અં હો દીઠો દાઘજવર તાય,
 હો કો કેહુની ન લ્યે વેદના લ્યે. રેહો વનિતા કરે વિલાપ. બા. ૭
 હો આંખા બિહુ આંસુ ઝરે રેહો ઊભી પ્રીતમ પાસ,
 હો સ્નાન મજજન ભોજન તજ્યા રેહો અખલા થઈરે ઉદાસ અ. ૮
 હો ભરભર કનક કચોલડા રે હો ઘસઘસ ચંદન લાય,
 હો નારિ વિલેપન તનુ ઘસ રે હો બિણુ બિણુ કરે વિલાપ બિ. ૯
 હો ખલકે ચુડી સોનાતણી રે હો સખદ સુહાવે ન કાન,
 હો ચુડી ઉતારે આપણી રે હો પ્રમદ પ્રેમ પ્રધાન પ્ર. ૧૦
 હો સગલા વલય ઉતારતા રે હો એકેક રખ્યો મંગલીક,
 હો વાલિસોનો જે આપણો રે હો તોડે કાન અલીક તો. ૧૧
 હો વલય કોલાહલ કિમ રહિયો રે હો રાજ પૂછે નિજ નારી,
 હો લેદ સુણ્યો મિથુલા ધની રે હો ચિંતે ચિંત મંઝાર ચિં. ૧૨
 હો એકાકીપણો અતિભલો રે હો બહુ જણુ મિલ્યા બહુ દુઃખ,
 હો ચકવર્તિને તે સુખ નહીં રે હો જે મુનિવરને સુખ. જે. ૧૩

- હો એકલો આવે જીવડો રેહો પરભવ જાએ પણ એક,
 હો કુટબ સહુકો કારિમો રેહો વારૂ ધર્મ વિવેક. વા. ૧૪
- હો પરભવ જાએ એકલો રેહો સાથે કર્મ સખાય,
 હો પુન્યે શુભગતિ પામીએ રેહો પાપે દુર્ગતિ જાય. પા. ૧૫
- હો જીવ અછે એક સાસતો રેહો દર્શન નાણુ સપન્ન,
 હો બાહ્ય સંજોગ અસાસતા રેહો પુત્ર કલિત્ર ધન ધાન્ય. પુ. ૧૬
- હો સ્વાસ્થીયો સહુ કો મિલ્યો રેહો કો નવિ રાબાણુહાર,
 હો પીડ ન હ્યે કોઈ પારકી રેહો એ સંસાર અસાર. એ. ૧૭
- હો વલિ મનમાહે ચિંતવે રેહો જો મુઝ વેદન જાય,
 હો તો હું રાજ તજ કરી રેહો ચારિત હ્યોં ચિતલાય. આ. ૧૮
- હો એહ મનોરથ મનઘરી રેહો નિસહાર સૂતો નમિરાય,
 હો સુપન દીઠો રાત પાછલી રેહો આનંદ અંગ ન માય. આ. ૧૯
- હો નેરૂ ઉપર સુર ગજ ચઢ્યો રેહો દીઠો આતમરૂપ,
 હો ઝગઝ જાગ્યો ગઈ વેદના રેહો હરખત હુયો નમિભૂપ. હ. ૨૦
- હો ઔષધ કો લાગ્યો નહીં લાગ્યો ધર્મ ઉપાય,
 હો ઢાલ ભલી એ ચૌદમી સમયસુંદર ગુણુ ગાય. સ. ૨૧

ફેહો.

નમિરાજ ચિત ચિંતવે અહો સુપન અતિસાર,
 પડિલો કિહાં દીઠો હુતો મૈ કિણુહી અવિતાર.

જતીસિમરણ ઉપનો દીઠો સુરભવ તેથ,
મેરૂસિખર આયો હું તો હું જિન મહિમા જેથ. ૨

પ્રતિબુદ્ધો રાજનમી ત્રીજો પ્રત્યેકબુદ્ધ,
ભાવત ચારિતીયો ભલો સંવેગી મનસુદ્ધ. ૩

પાટ થાપ્યો નિજપુત્રને રાજરમણિ સવિ છંડિ,
માયા મમતા પરહરી નમિ પહુતો વનખંડ. ૪

ઈંદ્ર પરીક્ષા આવીયો કરિ ગ્રાહ્યણુનો રૂપ,
નમિરાજ વૈરાગીયો દેખુ કોણ સરૂપ. ૫

ઠાલ ૧૫ મી.

એ ખંધવ વદન ચાલ્યા એ દેશી.

ઈંદ્ર કહે નમિરાયને હેત કારણ પડિયઉરે;
એહ અર્થ શ્રવણે સુણી પ્રશ્ન પહુતર જોયોરે. ઇ. ૧

મિથુલાનગરી મંદરે સખડ કોલાહલ આજોરે;
દાડણ દીન દયામણા કિમ સુણીયે રિખ રાજોરે. ઇ. ૨

નમિરાજ કહે ઈંદ્રને હેત કારણ પડિયઉરે;
એહ અર્થ શ્રવણે સુણી પ્રશ્ન પહુતર જોયોરે. ઇ. ૩

મિથુલાનગરી વન હુતો વૃક્ષ મનોરમ નામો રે,

પૂલકૂલ છાયા શાલતો બહુ પંખી વિશ્રામો રે.	૪ ઇં
તે તરૂં વાય કંપાવીયો તિણ પંખીના વૃંદો રે;	
હીન હીન હુઃખીયા થકા ઘણે કરે આકંદો રે.	૫ ઇં,
અગનીએ મિથુલા બલે મંદિરનો નહિ ઝેખો રે;	
એહ અંતેઉર આરડે એકવાર ફિરિ દેખો રે.	૬ ઇં.
સુખસમાધિ જીવુ વસૂં કાન નહિ કિન તાઈ રે,	
મિથુલાનગરી દાઝતા હુમનૈ બલે ઇહાં કાંઈ રે	૭ ઇં.
ગઢ ગોપુરકરિ અરગલા અટ્ટાલક પેણુ ખાઈ રે,	
યંત્ર શતધી સજી કરી ક્ષત્રી તું પછે જાઈ રે.	૮ ઇં.
સરધાનગરી છે સજી ઉપસમ હૈ પરકારો રે,	
સંવેગ રૂપ ગોપુર સજ્યા તપ લોગલસારો રે.	૯ ઇં.
સખલ કિમાડ સવર તણા ખાઈ યંત્ર અટાલો રે,	
એ ત્રિણ્હે સખલા સજ્યા ત્રિણ્હે શુપતિ વિસાલો રે.	૧૦ ઇં.
ખીરજ ધનુષ ચઢાવીયો સમતિ પ્રત્યંચા ચાઢી રે,	
ધારજ મૂઠ કાઠો ચઢી સત્યસું વીંટો ગાઢી રે.	૧૧ ઇં.
ખારલેદ તપ ખાણસું કર્મ કંચુકનૈ ભેદી રે,	
મુનિ આતમરૂપ શત્રુનૈ જીપૈ. <u>જિનમત</u> વેદી રે.	૧૨ ઇં.
જીયા મદર માલીયા વરડી વર પરમાદો રે,	
નવા કરાવીયા પણા પછે તજે પરમાદો રે.	૧૩ ઇં.

- મારગ વિચ ૨ તે કરે જે ન ધરે સંદેહો રે;
નિશ્ચયે મુકિત ભણી ચલ્યો તસુધર સાસતો તેહો રે. ઇ. ૧૪
- લોમહાર તસ્કર ખુરા ગંઠી છોડી નિવારી ,
નરપદ્મ નગરી કરી હુઈ જે પછે વ્રતધારી રે. ઇ. ૧૫
- એહ અન્યાય ઇહાં ઘણો મિથ્યામતિ દંડ દીજે ,
વન અપરાધી બાંધીએ અપરાધી મૂકી જે રે. ઇ. ૧૬
- વલિ સીમાલ ભૂપાલ જે માને નહિ તુઝ સિખ્યા રે,
તે સર્વિ આણી આપણે તઉ પછે લેજો દિ । રે. ઇ. ૧૭
- જે રણુ ઝુઝે એકલો દસલાખ વૈરી જીપે રે,
કોઈક જીપે ।તમા તે તો અધીકો દીપે રે. ઇ. ૧૮
- યાગ કરાવી અતિઘણા માહણુ શ્રમણુ જીમાડી રે,
દિયે કનકાદિ દક્ષણા વ્રત લેજે રિદ્ધ છાંડી રે. ઇ. ૧૯
- જઉ કોઈ દસલાખ ઘે માસ માસ ગોદાનો રે,
સંજમ અધિકો તેહથી દાન વિનાય પ્રધાનો રે. ઇ. ૨૦
- કઠિન ગૃહાશ્રમ પાલતાં સમસ્થ નહિ તિણુ નોસે રે,
પણુ પોષધવ્રત પાલતા રહિ તૂ ગૃહસ્થાવાસે રે. ઇ. ૨૧
- ગ્રામ આણી ભોજન કરે માસ માસ જે બાલો રે,
સાધુ તણી કલા સોલમી અર્થે નહી તિણુ કાલો રે, ઇ. ૨૨
- કનક રજત મણિ મોતીયે ભરી ભૂર ભંડારો રે;
સંજમ પણિ લેજે પછે ક્ષત્રી વર નિરધારો રે. ઇ. ૨૩

ચર્વત કનક રૂપા તણા મોટા મેરૂ પ્રમાણો રે;
 વાર અનંતી પામીયા ન થઈ ત્રિપતિનિ ત્રાણો રે ઇ. ૨૪ રે
 કામ લોગ લાધા થકા એ અચિરજ જે છોડે રે;
 પશ્ચાતાપ હુસ્યે પછે અણહુતા ને ત્રોડે રે ઇ. ૨૫
 કામ અસી વિષ સારસા સાલ સમા હુખ ખાની રે;
 વાંછેત કામ અણકામના દુરગતિ જાએ પ્રાણી રે. ઇ. ૨૬
 ક્રોધ અધોગતિ પાંખીયે માન અધમગતિ હોઈ રે;
 માયા સુભગતિ પ્રતિ હુણે લોભ થકી ભય દોઈ રે ઇ. ૨૭
 દિત્રાધ્યયનથી ઊધર્યા પ્રશ્ન ઉત્તર અભિરામો રે;
 પનરમી ઢાલ પૂરી થઈ સમયસુંદર હિત કામો રે; ઇ. ૨૮

ઢાળ ૧૬ મી.

આખો માર્યો હે જિન તણો.

રચણ કેતારે માર્ઠ ઝલમલા એ દેશી.

પ્રાહ્મણ નઉ રૂપ ફરિઉ આપ પ્રગટ થયો ઈંદ્ર;
 અલત કુંડલ આભણું થકો પ્રણમે પાય અરૂવિ દ. ઇ. ૧
 ઈંદ્ર પ્રશંસા ઈમ કરે ધન ધન તું રિખ રાય;
 ત્રીન પ્રદક્ષણા દેઈ કરી પ્રણમે વાર વાર પાય. ઇ. ૨
 અહો તે ક્રોધ દૂરે કીયો અહો તે જીત્યો અભિમાન;
 અહો તે માયા મમતા તજી અહો લોભ તજ્યો અસમાન;
 અહો તે આજ્ઞવ અતિ લલો અહો તે માર્દવ સાર.

- અહો તૈ સાધુ ક્ષમા ભત્રી અહો તૈ મુત્તિ પ્રધાન. ઇ. ૩
 ઇણુ ભવ ઉત્તમ પૂજ્ય તું પરિભવ હોઈસિ સિદ્ધ;
 પામસે સાધુ તું મુક્તિના સાસતા સુખ સમૃદ્ધ. ઇ. ૪
 ધન કરણી તોરી સાધુજી ધન્ય પિતા કુલ ધન;
 ધન માતા જિણે જનમીયો એહવો પુત્ર રતન. ઇ. ૫
 હું બલિહારી રિખ તાહરે તુઝ સમ અવર ન કોઈ;
 ચડતે પરણામે ચડ્યો સો નઈ સામન હોઈ. ઇ. ૬
 તું ધન તું કૃતારથ થયો સફલ કીયો અવતાર;
 રાજ રમણિ સખ પરિહરી લીધો સંજમ ભાર. ઇ. ૭
 ઈમ પ્રશંસા કરતો થકો વંદ પ્રદક્ષણા તીન;
 વલી કરે પદ વંદના ભાવ ભગતિસું લીન. ઇ. ૮
 સુભલક્ષણ પદસાધના પ્રણુમી પરમ ઉલ્લાસ,
 ચપલકુંડલ સિર સેહરો ઈંદ્ર ગયો આકાશ. ઇ. ૯
 સોલમી હાલ સોહામણી ઈંદ્ર પરીક્ષા બન,
 સમયસુંદર કહે સ્યાંભલ્યાં જીવત જનમ પ્રમા. ઇ. ૧૦

હાલ ૧૭ મી.

રાગ ધન્યાસી.

ખંસી વાજેહો વીણા એ દેશી.

મુનિવર પાય નમું પાયનમું નમિરાજ રિખરાય. મું
 નમિરાજ સંજમ લીયો ચઢતે મનપરણામ, મું

ચઉથેખંડ ચિહ્નું સાધના ચિશુણુ ગાયસિ અસિરામ. મું ૧

ઈંદ્ર પ્રશંસા ઇમ સુણી હાંધ કીધો નહીં હંકાર, મું
ત્રીજો પ્રત્યેકબુદ્ધ એ કમેં કમેં કરે વિહાર. મું ૨

વિમલનાથ પરસાદથી શ્રી ઉગ્રસેનપુર માંહિ. મું

ગરૂયોગરૂં ખરતર તણો દિન દિન અધિક ઉછાહ. મું ૩

ગપ્રધાન-શુરરાજ્યા શ્રીજિનચંદ મુનિંદ, મું

સકલચંદ સુપસાઉલે મુઝમન પરમાનંદ. મું ૪

ત્રીજોખંડ પૂરો થયો નમિરાજ અધિકાર. મું

સતરમી ઢાલ સુહામણી સમયસુંદર સુખકાર. મું ૫

હતિ શ્રી નમિરાજધિકાર તૃતીયખંડ સંપૂર્ણ.

શ્રી નિગ્ગઘ ચતુર્થ પ્રત્યેક બુદ્ધ વૃત્તાંત
ચતુર્થ ખંડ.

દુહા.

સીમંધર સ્વામી પ્રમુખ, વિહરમાન જિન વીશ,

જ્ઞાન દિવાકર દીપતા ચરણ નમું નિસદ્દીસ. ૧

વલી પ્રણમું અસિ આકિસા મૂલમંત્ર નવકાર,

ધરણિધર પદમાવતી સુર પદ પાર્યો સાર. ૨

સેતુંજય ગિરનાર ગિરિ શ્રીસમેતસીખર ગીરિંદ,

આણુ અષ્ટાપદ નમું એ તીરથ આણુંદ. ૩

દાન શીલ તપ એ ત્રિષ્ટહે ભાવ ભલે તો ચંગ,
તિણેકારણ કહું નિગમં ચઉથો ખંડ સુરંગ.

૪

ઢાલ ૧ લી.

સોપન શિખન ચેલણા એ દેશ .

જ'બૂદ્ધીય સુહામણા લાખ જોજન માન,

દક્ષણભરત તિહાં ભલો દેસ મંગધ પ્રધાન.

૧

રાજકરે સિંહરથ તિહાં રાજ પરચંડ,

વચરી રાય નમાડીયા પરતાપ અખંડ.

રાં ૨

પુંડરવધનપુર અતિ ભલો બહુ રિદ્ધિ સમૃદ્ધિ;

ભૂરમણિ ભાલે તિલો સગલે પરસિદ્ધ.

રાં.

ઇક દિન રાજ ભેટણે આયા અશ્વ દોઇ;

ઉત્તર પંથના ઉપના દેખે સહુ કોઇ.

રાં. ૪

રાજ રાજકુંવર થયા બેઠે અસવાર;

નગર થકી બાહિર ગયા ચઉગાન મઝાર.

રાં. ૫

રાજયે અશ્વ દોડાવીયો કહિયો જોઈ વેગ;

પવનવેગ જિમ ઉડીયો લીનો ઉદેગ.

રાં. ૬

— ત્રણે — મ — ચોજણ. (૧) ગંધાર — . — દ્રો. (૨)

કેહવો. (૩) લાગો કેહવેગ

- જિમ જિમ વાગ કાડી ગ્રહી તિમ તિમ ચઢીયો રોસ;
અટવીમાંહી લેઈ ગયો અડતાડીસ કોસ રા. ૭
- ત્રીત્રી વાગ મૂકી તિહાં થાકો ભૂપાલ;
વર્જનશિત ઉભો રહિયો ઘોડો તતકાલ. રા. ૮
- વક્ર માણસ વિલુ એકુવા સમઝાયા ન ઝાય;
ઘાલ પાલ માને નહિ આપે પાથરા થાય. રા. ૯
- અશ્વ લેઈ તરૂં બાંધીયો એકાકી રાય;
પ્રાણપ્રતિ કરે આપણી ફેલપ્રલો ખાય. રા. ૧૦
- ઉયો ગિર ઉપર ચઢ્યો વસિવા નિવાસ;
મુપ એકસત ભૂનીયો દેખે આવાસ. રા. ૧૧
- નિહાં બેઠી એક કન્યકા દેખે દિવે રૂપ;
એ એ અદ્ભુત લવણિમઃ ચમક્યો ચિત ભૂપ. રા. ૧૨
- કન્ના કેડ કુંભી થઈ ત્રીયો આદરમાન;
સિંદુસન મેસવુ ડળ્યો માન વિથુ તન્યો થાન. રા. ૧૩

યત્તઃ

ત:

નયણુ પદારસ નયણુ રસ નયણુ નયણુ મિલંત;

અણુન્તાણ્યાસું પ્રીતડી પહિલા નયણુ કરંત.

રા. ૧૬

રાગ તન મન ઉલસીયો કુમરીને દેખી;

પ્રેમ જણાવે પાછલો તિણુ સેતી કો નેહ.

રા. ૧૭

દ્વહા.

જેણે દીઠે ક્રોધ ઉપશમે, વાધે અધિક સનેહ;

પૂરવભવ સંબંધનો, તિણુ સેતિ કોઈ નેહ.

જીણુ દીઠે પ્રેમ ઉપસમે જાગે ક્રોધ ક્ષાય;

વૈરભાવ કો પાછલો તિણુ સેતિ કહિવાય.

ઢાળ

રાગ કહે સુણુ કન્યકા એકાકી કેમ,

અટવી માંહે રહે ઇલાં નવ જોવન પ્રેમ.

રા. ૧૮

કહે કન્યા ભૂપતિ ભણી વિનાતિ અવિધાર,

પહેલો પરણુ તું મુઝને પછે કહિશ વિચાર.

રા. ૧૯

લછિ અને લોજન ભલા સાહિય જગસીસ,

નવલિ જે આવતા એ વિસ વીસ,

રા. ૨૦

ઇમ રાજા મન ચિંતવી દેહરા માંહે જાય,

જિન પ્રતિમા પૂજા કરે પ્રણમે પ્ર પાય.

રા. ૨૧

તે કન્યા પરણી તિહાં ગાંધર્વ વિવાહ,	
રા સૂતાં રતિ રંગસું એઉ ધર માંહિ.	રા. ૨૨
હિ પ્રભાતેં એઉ જણા વલિ દેવ જીહાર,	
એઠો રાય સિંહાસનેં ાધેં નિજ નારિ.	રા. ૨૩
પહિલી ઢાલ પૂરી થઈ પરણી અગન્યાત;	
સમયસુંદર કહે હિવ સુણો નારીની વાત.	રા. ૨૪

ફેડા.

નારિ કહે પ્રીતમ સુણો મુઝ સંળંધ સમૂહ,	
ભરતખેત્ર માંહે નગર ક્ષિત્ર પ્રતિષ્ઠ અનુકૂલ.	૧
ઇકદીન રાગને હુવો સભા ચિતરવા રાગ,	
સકલ ચિતારા તેડીને વિહયી દો સમભાગ.	૨
ચિત્રાંગદ ઇક ચિત્રકર નિદ્ધન વૃદ્ધ સરીર,	
ચિત્ર સભા નિત ચીતરે પિણુ મનમૈ દિલગીર.	૩

ઢાળ ૨ જી.

ઉપસમ તર ધાયા ૨ લીજે એ દેર .

કાલ લાગ્યો કેતો ચિતરતાં પૂરો કામ ન થાયજી,
ચિત્રાંગદ ચીતારા કેરે પુત્રી એક કહાયજી.

૧

(૧) કુમરીની: - ત્રિ. - ચા. (૨) દસ ભાગ. (૩) મયો - રં.

કનકમંજરી ચતુર વિચક્ષણ સકલ કલા ગુણ જાણુજી,
 વેધક વચન અધિક ચતુરાઈ અદ ત રૂપ જીવાનજી. ક. ૨
 એક દિવસ ચીતારા પુત્રી લેઈ ભગતે અહારજી,
 રાજમારગ રોકી તિણુ અવસર ખેલતે અસવારજી. ક. ૩
 તે અસવાર ગયો અતિ દૂરે તવ તે આવી તેપજી,
 પિતા ગયો તવ તેહને મૂકી દેહની ચિંતા હેતજી. ૪ ક.
 નિવરી ખેડી તિણે ચીતારી મણિ કુટિમ સુપવિત્તજી;
 વાનાસુ વાર ચીતરિયો મોરપિચ્છ સુવચિત્તજી. ક. ૫
 તિણે અવસર રાજ તિહાં આયો જાણ્યો સાયો મોરજી;
 ઝાલણિકાજ ઝખકિ કરિવાહ્યો ભાગો નખ અતિભેરજી ક. ૬
 તાલી દેઈ હસી ચીતારી વાહ્યો મમનો બોલજી;
 ત્રિહુ પાઈયે ગડગતોયો માંયો ચૌયો મિલ્યો અમોલજી. ક. ૭
 વચન સુણી વિલખો થયો રાજ પૂછે કહી કણુમંચજી;
કનકમંજરી કુમરી હસ્તી સઘલા કહે પ્રપંચજી. ક. ૮
 બાપ ભણી ભોજન આણુતી દીકો પુરૂષ મૈ એકજી;
 રાજમારગ ઘોડો દ્રોડતો તામૈં નહી વિવેકજી. ક. ૯
 દયાભાવ નહીં તે માંહે મૂઠ ન જાણે એમજી;
 વહુ ખેટી ખૂટીને ખાલી ચાલે મારગ કેમજી. ક. ૧૦
 એક મૂરખ તે પુરૂષ જે પાયો બીજી પાયો એહજી;

(૧) - આવંતી રોકી. (૨) જવ. (૩) ભોજન મૂકીને. - ત.
 - ભાગા. (૪) એ પેહલો પાયો.

જિણે મુઝ ખાપ લણી ચિત્રસાલા સરિખી વેચી તેહણ. ક. ૧૧

અહુ પરિવારે ખીજ સીતારા મુઝ પિતા અસહાયણ;

અતિ નિરધન બૂદો કિમ તેહને સરિખો કામ દેવાયણ. ક. ૧૨

ઝ પિતા ત્રીજો હે મૂરખ લોજન વેલા વિવાદણ;

દેહ ચિંતા ઊઠીને જાણે સીતલ કિસો સવાદણ. ક. ૧૩

સીતલ અત્ર જનમ પુત્રીનો કરસણ દહ્યો કુવાયણ;

વચર વિરોધ સગાસું ચારે સ્વાદ નહીં કહવાયણ. ક. ૧૪

ચોથો મુરખ તુ રાજેસર જિણે આણ્યો મન ભર્મણ.

મોર કિહાં આવે ઈણ ઠામે જાણ્યો નહીં એ મર્મણ. ક. ૧૫

ઐ ઐ રાજન તુઝ ચતુરાઈ ઐ ઐ બુદ્ધિ અપારણ,

ઘણા દિવસથી જોતાં મિલિયા મૂરખ પાયા ત્યારણ. ક. ૧૬

વચન ચાતુરી રંજ્યો રાજ રંજ્યો દેખી રૂપણ;

ગતિ મતિ આકૃતિ અતિ રંજ્યો કુમરી એહ અનુપણ. ક. ૧૭

ચીતારી નૃપનો ચિત ચોરી પહુતી નિજ આવાસણ;

રાય તણે ચિત ચટપટ લાગી પ્રેમ બંધન મૃગ પાસણ. ક. ૧૮

ચિત્રાંગદ ચીતારા પાસે મંત્રી મૂક્યો રાયણ,

કનકમંજરી કન્યા માંગી તું મુઝને પરણાયણ. ક. ૧૯

હું નિરધન તું છત્રપતિ રાજ કિમ થાયે વિવાહણ;

રાજ આપિદ્વીયા ધન બહુલા ચિત્રકર હૂંચો ઉછાહણ. ક. ૨૦

શુભ મહૂરત તે પરણ્યો રાજા કનકમંજરી નારિજી,
 મોટો મહિલ દીયો રહિવાને બહુ દાસી પરિવારજી. કં ૨૧
 રાજાને બહુ અપહર સરખી રાણી રૂપ નિધાનજી,
 આપ આપણે વારે તે આવે નૃપમંદિર બહુ માનજી. કં ૨૨
 તિણે રાતે વારો નિવાર્યો નવપરણીતને દીધજી,
 કરિ સિંગાર ગઈ પિયુ પાસે દાસી સાથે લાંધજી. કં ૨૩
 રાજાને રાણી બે મિલીયા હૂંચો હરખ અપારજી,
 સમયસુંદર કહે ઢાલ ભણી એહ બીજી બહુ વિસ્તારજી. કં ૨૪
 દ્વંડા.

પૂર્વસંકેત તિન મદનિકા પ્રશ્ન કરે બહુમાન;

સ્વામિનિ અચરિજ સારીખો કહિ કોઈ આખ્યાન, ૧
 કહિ રાણી સુણ મદનિકા ઉતાવલી મતિ થાય,

એકવાર રાજા સુવે કહિસ પછે વિગતાય. ૨

રાજાને અચરિજ હૂંચો કિસી કહે એહ વાત,
 સૂતો કપટ નિદ્રા કરી સુણિ વામા ઝિમ રાત. ૩

ઢાલ ૩ જી.

ગિરધર આવેગો એ દેસી.—રાગ જપતશ્રી

મદનિકા પૂછે હે સખી અમ કહિ કાઈ ખાત,

રાજા પિણ સુનતો નહી રાત ખુસીમાહિ જાત. ૧

(૧) સિણુગાર. (૨) બેહુમલિયાં - ખુ. હો. - (૩) પછી સું-
 વિચાર. (૪) થયું (૫) બોલે. (૬) કહે કથા તું કાંઈ.

મોરી બહિનિ એ કહિ કોઈ અચરિજ બાત,
 મુઝમન અધિક સુહાત રંગ ભસ્તાં રાત. મેં
 રાજા તણી રાણી કહે સુણ એક નગર વસંત,
 તિહાં નગરશેઠ વસે લલો, ધરમી ને ધનવંત. મેાં ૨

તિન શેઠ મંડાયો દેહરો એક હાથ ઊયો તેહ,
 તે માંહે માંડયો દેવતા ચઢહત્યોતસુ દેહ. મેાં ૩
 મદનિકા પૂછે સ્વામિની એહ વાત તેમ મનાય,

કિમ એક હાથની દેહરી ચૌહત્ય દેવ સમાય. મેાં ૪
 રાણી કહે સુણ હે સખી અબ ઊંવ આવે મુઝ,
 વેધક છે તો આવજે કાલ કહશે હું તુઝ મેાં ૫
 મદનિકા નિજ મંદિર ગઈ નપ થઈ ચટપટ ચીત,
 બીજે દિન વારો દીયો ચીતારીસો બહુ પ્રીત. મેાં ૬

તિણુ સંઝ પૂછી તે કહે સુણ સખી મૂઠ ગમાર,
 એ વાતનો અચરિજ કિસો ચતુર્ભુજ દેવ, મુરારિ. મેાં ૭
 ઇક વલી કથા કહે સ્વામની હું કરું એહ અરદાસ,
 રાણી કહે રાજા સુણો કપટ નિદ્રા કરે આસ. મેાં ૮

કિણુ રાયે ચોર ગૃહી કરી ઘાલીયા પેટી માંહિ,
 મંજુસ તે મૂકી કરી વાહી નદી તે પ્રવાહ. મેાં ૯

- તે નદીમૈ વહતી ગઈ કિણુ નગર પાસે મંજુસ,
આવતી દીડા બિહુ જણે લાધુ જાણુ જૂસ. મોં ૧૦
- મંજુસ મુદ્રા જોલતાં નીસયો તસ્કર તેડે,
પૂછીયે દિન કેતા હૂયા ત્રીજો દિન મુઝે એહ. મોં ૧૧
- ત્રીજો દિન કિમ જાણીયો સ્વામિની કંહિ સુવિચાર,
લેંસનો દડી જીમ્યો ઘણો આવે ઉંઘ અપાર. મોં ૧૨
- તિણે તોજે દીન વારો દીયો નૃપ થઈ સુણવા ટાંપ,
સુણુ સખી ભેદ એક તેડનો તેજરઉ આવે તાપ. મોં ૧૩
- વલિ મદનિકા પૂછે કયા નવ વધુ કહે અધિકાર,
કિણુ રાય ઘાટ ઘડાવીયો તેડાવ્યા બહુ સોનાર, મોં ૧૪
- ભુયહરા મોહ તે ઘડે દીપતી જોતિ સંઘાત,
માહો માહે પૂછ્યા થકા એક કહે અમરાત, મોં ૧૫
- તિહાં નહિ સુરજ ચંદ હૈ કિમ રાત જાણી એણુ,
ગીડોરા ભોજન ભખ્યા નિદ્રા આવે તેણુ, મોં ૧૬
- તિણુ ચડ્યે દિન વારો દીયો કુણુ હેત એડનો હોઈ,
ચીતારી કહે સુણુ સખી રાતંયો હુંતો સોઈ. મોં ૧૭
- સુણુ વાત એક સુડાવણી ગુરૂ લહ્યા લાડુ ચાર;
એક પ્રથમ ચેલાને દીધા બીજો બીજને સાર. મોં ૧૮
- ત્રીસરો ચોથાને દીયો ઇક આપે કીર્તિ ભક્ષ;
કહિ તુરત જઉ ચતુર છે તેડજે કેટલા સિંચ. મોં ૧૯

- કરજોડી સ્વામિનિ વીનવું એ લેદ મુઝ સમજાય;
આધી ખટાઈ અતિઘણી નયણે નિંદ ભરાય. મોં ૨૦
- પાંચમે દીન વારો દીયો રાણિ લણે અભિરામ;
તેહને ચેલા ત્રિણ હુતા ચઉથો ત્રીજનો નામ. મોં ૨૧
- વલિ કહી રાણી સુણ સખી ઉતંગ મંડપ એક;
તસુ ઉપરને નીચે રહે ઉત્તમ પંખી અનેક. મોં ૨૨
- ઇક ઉપરલો નીચે મિલે તઉ યેહુ સરિખા હોઈ;
નીચલો એક ઉપર મિલે તો તે બિમણા જોઈ. મોં ૨૩
- કહિ સખી તે કેતા હુંતા પંખીયા તિણે પરસાદ,
હું મૂઢમતિ જાણો નહીં કહુ મુઝ કરીયે પ્રસાદ. મોં ૨૪
- મુઝ ઉંઘ આવે અતિ ઘણી દિવ રમી પાસા સાર,
જઉ ચતુર છે તો આવજે કાલે કહિસુ વિચાર. મોં ૨૫
- વલિ છઠે દિન વારો દીયો રાય ચિત્ત લાગી ચૂપ,
અખકહિ તે ચોજ ચાહહે સીસ ભરાવું લી ખુપ. મોં ૨૬
- તે સાત ને પાંચે હુંતા પંખીયા ઉપર નીચ,
નિજકંત સૂતો સાંભલે આંખ યેહુ નિજ મીંચ. મોં ૨૭
- વલિ ચતુર ચીતારી કહે ત્રિણ ચોરે ચોરી કીધ,
સંડાર કાડયો કેહનો સોનઈયા બહુ લીધ. મોં ૨૮
- હે સોનૈયા સાંતી કરી તસ્કર ગયા સખ લાગ,
એક ચોર આવ્યો એકદા લેઈ ગયો ત્રીજો લાગ. મોં ૨૯

(૧) કહિ રાણી સુણરે સખી. (૨) વાતજ તાહરી - ઉ - ખુ -
ય. (૩) સંતાડી - વિ.

બીજી પિ , ત્રીજી વટો એક અધિક લેઈ ઇ,
 ત્રીજી સેવ ર મો ગ્રહો ચિહુને સરિખા થાઈ. મોં ૩૦
 કહિ સોનૈયા તે કેટલા ઘુર થકી હુંતા તેહ,
 કલિ આવઈ કહસ્યું વલી આજ મુઝ દુખે છે દેહ. મોં ૩૧
 સાતમે દિન વારો દીયો નૃપ વધુ લેદ કહેય;
 સોનઈયા ષટ તે હુંતા હિવ તું લેખો લેહ. ૧૦ ૩૨
 સુણુ ઊંટ વન ચરિવા ગયો એક વૃક્ષ મોટો દીઠ,
 લાંબી ગાળડી ખપ રહ્યો પડિ ન સકે નીઠ. મોં ૩૩
 કોપીયો ઉઠ તે ઉપરે કાર ગયો મલનૈ મૂત,
 ઊંચા તસ ઉપરુ ઇસી વાત પડે કિમ સૂત. મોં ૩૪
 કહી સખી કૌતુક એહ ઘણો, નાહ કહું આજની રાત,
 પ્રીતમ સેતી પ્રેમની કરણી છે બહુ વાત. મોં ૩૫
 આઠમે દિન વારો દીયો પ્રીછયો લેદ સુરીત,
 વૃક્ષ હુંતો તે માહતી જીરણુ ફૂપની ભીત. મોં ૩૬
 બાર વરસેં પ્રીતમ મિલ્યો પદમની પુસલીમાહિ,
 મોટા મુક્તા ફલ દીયા કરવા નારિ ઉછાહ મોં ૩૭
 તિણેં નારિ તે નાખી દીયા કિમ કીયા પ્રી સું રોસ,
 આજ અમલ પ્રીકિ ખવરાવીયો કહિ ન શકું પડે સોસ મોં ૩૮
 નવમે દીન વારો દીયો તે કહે રાણી તામ,
 કરકાં તે તે રાતાં થયાં કીકી ઠવિ મુખ સ્યામ. મોં ૩૯

માનિની મન માંહે ચિંતવે મુઝ હુતી મોટી આસ;
 ગુંગફલ પ્રિઉડે દીયા ત્રંબક મોલ નહિ તાસ. મોં ૪૦
 સુણુ ભૂપ પંડિત પૂછીયા ગયા બારા માહે દોઈ,
 પૂંછે કહુ કેતા રહ્યા ચોજ અછે ઇહાં કોઈ. મોં ૪૧
 ઇક કહે પંડિત દસ રહ્યા બીજી કહે રહ્યા એક,
 ત્રીજી કહે સઘળા ગયા કહિ સ્વામિનિ સુવિવેક. મોં ૪૨
 આજ આંખ ફરકે દાહણી કહિતા ન આવે ઘાત,
 ચિંત જનાવે સોકની મતિ કોઈ ઘાલે ઘાત. મોં ૪૩
 દસમે દિન વારો દીયો રાણી કહે સુણુ દાસી,
 એક શ્રાવણુને લાદ્રયો બિહુ ગયે ગયા દસ માસ. મોં ૪૪
 વલિ સુણુ સખી એક કામિણી કારજ વિચારી કીધ,
 પરદેસેં પિઉડે ચાલતા સેલડી હાથે દીધ. મોં ૪૫
 ચાલતો હુતો લાલને તે પિણુ ન ચાલ્યો ગામ,
 નહિ કહુ અમ નિશ્ચેતણો જપવો અરિંકત નામ. મોં ૪૬
 ઇચ્છારમેં દિન વારો દીયો રાણી કહે તે આમ,
 સેલડાને જીમ ફલ નહિ તિમ તસુ નિષ્ફલ કામ. મોં ૪૭
 સુણિ નારિ એક ચતુર હુતો નિજે ચડી ગૃહ ઉત્તંગ,
 સીહનો રૂપ લિખ્યો તિહાં કહિ કારણુ કુણુ ચંગ. મોં ૪૮
 એ મર્મ કહે મુઝ સામિની મુઝ ન ઉપજે છે માસ,
 આજ જીવ ભુજા કલમલે વ્રત કાધો ઉપવાસ. મોં ૪૯

(૧) મુજગુંગફલપ્રિઉડીયાં - મુ - શ (૨) બિહુ ગયા બારે
 માસ. - તે (૩) લગવત (૪) ઉચી ચડી. નિસિ.

ખારમે દિન રાણી કહે વિરહણી એ અભિપ્રાય,
 સીંહ દેખ મૃગવાહન ત્રહે તઉ વેગી રાત જાય. મોં ૫૦
 સુણી નારી એક ઉંચી ચડી વીણ વજડે કેમ,
 યણિ આજ હું 'કહિસું' નહીં પ્રિયસું 'ખેલણું' પ્રેમ. મોં ૫૧
 તેરમેદિન વારો દીયો અતિરસીક તે રાગન;
 તે લેદ પટરાણી કહે મદનિકા સુન સાવધાન મોં ૫૨

ચંદ્રમા વાહન મૃગલો નારિનો પ્રિયસું નેહ;
 જઉ નાદ વેધો નવિ ચલે તઉ વાધે નિસિ તેહ. મોં ૫૩
 ઇમ નવ નવી અચરિજ કથા નિત્ય કહીએ છે માસ,
 ચીતારીયે ચિત રંજીયો પ્રીતમ પાડયો પાસ. મોં ૫૪
 પરહરી ખીજ પદમની વસ કીયો નવલી નારિ,
 જે ચતુર નારિ કલા ખરી તે વસિ કરે ભરતાર. મોં ૫૫
 અતિ ચતુર ચીતારી રમે આપણા પિઉને રંગ,
 એહ ઢાલ સુણતાં ત્રીસરી સમયસુંદર મનરંગ. મોં ૫૬

દ્વહા.

સઉક મિલી હિવ તેહની જોલે લાવે તેમ,
 આણખ અદેખાઇ કરે વલિ મનચિંતે એમ. ૧
 ઇણી ચીતારી વસિ કીયો અહો હમારો નાહિ,
 હમ સામહો દેખે નહીં કહુ અળ કીજે કાહિ. ૨

રાજ કાજ છોડી કરી છાંડી નારિ કુલીન,
ચીતારાની પુત્રિકા તિથુસું રાજ લીન. ૩
દેખી છલ છિદ્ર તેહનો જઈ કોઈ ઘાલે ઘાત,
કંત તણો ચિત ફેરવા તો બંધસે વાત. ૬

ઢાલ ૪ થી.

પૂરઉ નઘ મુહાગણુ રૂડો સાથીઓજ એ દેશી.
હિવ તે ચીતારી નારી દિન પ્રતીજ આવી મધ્યાન આવાસરે,
ઉરડામાંહે જોસી કરીજ એકલી કો નાહ પાસજ. ૧
કરે રે ચીતારી નિંદા આપણીજ જીવને ઘઈ ઉપદેશરે,
પુન્યપસાયે પામી સંપદજ મન અભિમાન મ કરેસરે. ૨
રાયના વસ્ત્ર આલણું તજ્યાજ વલિ તજ્યા સોલ સૃંગારજ,
અપતણો વેસ મૂલગોજ પહુર જોડી તિથુ વારજ. ૩
સીસ તરૂયા તણી રાખડીજ કાચની ઘડકલી કાનરે,
જીંગલીયા પીતલ તણાજ દોસતા સોવન વાનરે. ૪
નાક એસર મોતી નાકનોજ તીલક ટીકીતણો નાહરે,
કાચ અકીકના મૂઢડીજ કાચની કાંચલી બાંહરે. ૫
અઉસરો બાંધ્યો ગરે ચીડીયોજ કેસુંડી વિંદલી ગાલરે,
હાર પહેર્યો હીયે સંખનોજ વિચમૈ શુંબફલ લાલરે. ૬

- ઝાંઝર ખેડું કાંસા તણાળ પીતલ વી ગયા પાયરે,
પહેરણ છાંટનો ચરણીયોળ ઉઠણ લોખંડી કાયરે. કં ૭
- એડવો વેસ પહેરી કરીળ જીવને ઘઘ પદેસરે,
તૂંમ કરે રિદ્ધ ગારવીળ તુંમ કરે વલિ કોધરે. કં ૮
- એ સગલી રિદ્ધ રાયનીળ એ તુઝ મુલગો વેસરે,
પુણ્ય પ્રમાણ સુખ પામીયાળ મત કરે ગર્વતું લેસરે. કં ૯
- ગર્વ થોડો પિણુ જી કીયોળ તો તુઝને નૃપ એડરે,
કંઠે ઝાલો પરી કાઠસ્યેળ તુરત દસ્યઈ તુઝ છેડરે. ક ૧૦
- ઘણિપારે આતમા નિંદતીળ નિંદતો કર્મની કોડિરે,
આપણાં પાપ ખમાવતીળ ભગવંત ભવથકી છેડિરે. ક. ૧૧
- સઉક સૂલી સરખી કહીળ પગને ઘાંધે હીયો પૈસરે,
જીવતી છિદ્ર જોતી રહેળ મારઈ મુઈ ગલે જૈસરે. ક. ૧૨
- રાત દિન છિદ્ર જોતી થકીળ દેખીયો એડ પ્રસ્તાવળ,
મૂપને તેડ લંભેરીયોળ સઉકનો દુષ્ટ સ્વભાવળ. ક. ૧૩
- સુણિ પ્રિયા તૈ હમનૈ તજ જીતેહ ચીતારી ધૂતારળ,
તુઝ ભણી તેહ કામણિ કરૈળ માનજે સહી નિરધારળ. ક. ૧૪

(૧) પ્રતિબોધ. (૨) જીવ. (૩) ભેદતી. (૪) આલોવતીળ.
(૫) નિશદિન છિદ્ર - સૂ. (૬) પિયુતે અલ જોણે તુજને આ-
પવ સકી યોળ. (૭) વિ-ણ અપરાધ વિશેષ. (૮) તેડનું દુઃખ.
અન્નકો નહિળ પણ કુલક્ષય હુંતો દેખ.

નૃપ કહે વાત કિમ માનીયેજી અવગુણુ ગુણુ કરી દીકુંજી,
અરુ નયણે દીખાડસ્યાંજી તઉ પિણુ માનિસ નીકુંજી. ૬૦ ૧૫
ઐસ આવાસ મધ્યાનમૈજી મંત્ર સાધન કરે નિત્યજી,

નિટત કરવા નર મૂકીયાજી તે કહે વાત એ સત્યજી. ૬૦ ૧૬
તઉ પિણુ રાય માને નહિજી આપ રહીયો પરછિન્નજી,
નિજર દીકી આપો નિંદતીજી વચન સુણયા નિજ કનનજી. ૬૦ ૧૭
એ વિરતંત જાણી કરીજી ચિંતવે ભૂપ એહુ ધનનરે,
એહવી રિદ્ધ પામી કરીજી ગર્વ કરે નહિ મનનરે. ૬૦ ૧૮
અધમ અંતે ઉરી માહરીજી એહને દ્વષણ દેધરે,
સઉક્રને દૂરજણુ સારીખાજી ગુણુ તજી અવગુણુ લેયરે. ૬૦ ૧૯
અહો અહો એહની ચાતુરીજી અહો અહો ધર્મ જતન્નજી,
ઉત્તમ એહુ અંતે ઉરીજી રાણી માંહિ રતન્નજી. ૬૦ ૨૦
રાયનો મન સુપ્રસન્ન થયોજી ચીતારી કરી પટરાણીરે,
અવર અંતેઉરી અવગણીજી પુન્યતણા ફલ જાણીજી. ૬૦ ૨૧
અઉથી ઢાલ પૂરી થઇજી ચતુર ચીતારી ચરિત્રરે,
સમયસુંદર કહે હિવ સુણોજી ધર્મ વાત વિચિત્રજી ૬૦ ૨૨
હૃહા.

વિમલચંદ ઇણુ અવસરે આચારજ પદ ધાર,

અનુક્રમે આયા વિહરતા સાધ તિણે પરિવાર.

૧

(૧) કામણુ કેમ કરે કામ, જીવથી અધિક મુજને ગણેજી, દુધમે પુરા મ જ્ઞેય; કામણુનું એહ પારખુંજી. (૨) જો અમે - નયણે દેખાડશુંજી. - તિ.

જીતશત્રુ રાજા આવીયો સાથે લેઈ પટરાણિ,
 પદપંકજ પ્રણમી કરી સુણી સાધુની વાણિ. ૨
 રાજાને રાણી બેહું લીધો શ્રાવિક ધર્મ,
 દાન સીલ તપ ભાવના સદા કરે શુભ કર્મ. ૩
 અંતકાલે તે એકદા અણસણ કરી અપાર,
 પટરાણી રાજા તણી પહુતી સ્વર્ગ મઝાર, ૪
 તિંહાંથી ચત્રી વૈતાલચગિરિ તોરણપુર અભિધાન,
 વિદ્યાધર દ્વદશકિતની પુત્રી થઈ પરધાન, ૫

નામ કનકમાલા નિપુણ રૂપવંત રવિ જ્યેષ્ઠ,
 ભરજોબન આવી ભલી પેખત વાધે પ્રેમ. ૬
 વાસવજેયર અપહરી ઇહાં મૂકી કરી ગેહ,
 પાણિ ગ્રહણ કરણ ભણી સજી સાંભચી એહ. ૭

ઠાલ પ માં.

મેઘમુનિ કાંઈ ડમડોલેરે એ દેશી.

તિણુ^૧ અવસર તસ બાંધવ આવ્યો કનકતેજ ઇણુ ઠામ,^૨
 વાસવ વિદ્યાધરસું માંડ્યો માંહો માંહિ સંગ્રામ. ૧
 વાત સુણુ પ્રીતમ મોરાહો હું કહું સઘલું વિરતંત તું અતુર
 વિચક્ષણ કંત આંકણા.

એકેકને ઘાઉ દીધો સખલો બેઉ મૂયા તતકાલ,
કનકમાલા બાંધવ દુઃખ કરતી બેઠી અબલા બાલ. વા. ૨, ૩

તિકાં વિંતર વલિ આયો કોઈ કહિવા લાગો જોન,
 પૂરવજન્મ પિતા હું તેરો તુઝ ઉપરે જાહુ પ્રેમ. વાં ૩
 તિણુવેલા દૃઢશક્તિ વિદ્યાધર પૂઠે આયો સાર્થ,
 અન્યરૂપ કીધું તે કન્યા તિણેંમુર અવસર જોઈ. વાં ૪
 કનક તેજ^૧ વાસવ^૨ તે કન્યા^૩ એ ત્રિણંદુ મૃત રૂપ,
 દેવમાયા કરી કીધા વ્યંતર હીઠા જોયર ભૂપ. વાં ૫
 વિદ્યાધરેં ઇમ જાણ્યો વાસવ મુઝ સુત માર્યો એહ,
 તિણુ પિણુ માર્યો તે વિદ્યાધર તિણુ વસી કન્યા તેહ. વાં ૬
 ધિગે ધિગે કામભોગ એહ અનરથ ધિગ ધિગ એહ સંસાર,
 વૈરાગે દૃઢશક્તિ વિદ્યાધર લીધો સંજમ ભાર. વાં ૭

વ્યંતર માયા ફેરે જીવાડી તે કન્યા તિણુ વાર,
 આપ આગલ જેટી કહે સધલો બાંધવ મરણ પ્રકાર વાં ૮
 સાધુ કહે કન્યા રૂપ ફેર્યો કિણે કારણે કહુ એહ,
 દેવ કહે સાંભળ તું મુનિવર ભાણુ તુજ સંદેહ. વાં ૯
 ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠ નગરીનો સ્વામિ જીતશત્રુ હું તો રાય.
 ચિત્રાંગદ પુત્રી તિણેં પરણી શ્રાવિકા સુદ્ધ કંઠાય. વાં ૧૦
 અંતકાલ નિજ તાત ચીતારો રાય દીધો સંધાર,^૩
 કાલ કરી વ્યંતર હું હુયો એહ મોટો ઉપકાર. વાં ૧૧
 ઇન્ય દિવસેં આયો ઇણુ ઠાંમેં દીડી દુઃખિણી બાલ,
 અધિક સ્નેહ અવધિ કરી જાણ્યો પૂરવ ભવ તતકાલ. વાં ૧૨

મહોદધિમૌં ૭] ચાર પ્રત્યેક બુ ચોપાઘ. ૧૩૯

મુઝ પુત્રી મતિ માર વિદ્યાધર જનક સંઘાતે ,
મૈ વિયોગ અનસહિતે કીધી એ કન્યા મૃત પ્રાય. ૧
મૈ વિપ્ર તાર્યો તું હિવ ખમજો નિવર ઝ પરા ,
તું મુઝરા પગાર કીયો સુર ધમિ કહિ વિ ર્યો સા . વા. ૧૪
વિંતરદેવ વચન સમરંતી કનકમાલા ધ્યાન,

ઇહાપોહ કરંતી પામ્યું જાતી ર રણુ ન.
કનકમાલા કહે કુણુ મુઝ હો ઈ તાત ક । ભરતાર,

દેવ કહે પૂરવ ભવ ભરતા હોસે સિંહરથ સાર. વા. ૧૬

કિમ સખંધ હોસ્યે મુઝ તિણુર સુણુ પુત્રી સ સનેહ,
વકસિક્ષત વાળુ અપહરસે રા ।વશે તેંહ. વા. ૧૭

ચિંતા આરત મ કરે પુત્રી સુખસું રહિ ઇણુઠામ,
હું તુઝ પાસ રહીસ રખવાલો તાં ગ જાં તુઝ કામ. વા. ૧૮
સુખ કીઠા વ્યંતરસું કરતી કનકમાલા હું એહ,

વ્યંતર કાલક ગયો મેરૂપરવત ચૈત્યવંદન લણી તેહ. વા. ૧૯

મુઝ પુન્યે પ્રેર્યો તું આયો કીધો તુરત વિવાહ,
એહ સંખંધ કહ્યો મૈ સગડો તે પૂછ્યો મુઝ નાહ. વા. ૨૦

એહ સંખંધ રાય સુણુતા પામ્યો જાતિ સમરણુ સાર,
પૂરવભવ દીઠા તિણુ સગલા આનંદ હર્ષ અપાર, વા. ૨૧

તિણુ અવસર વ્યંતર પિણુ આવ્યો કીધો નૃપ પરણામ,
કનકમાલા સુરને કહ્યો સઘલો ઇમ થયો વીવાહ. વા. ૨૨

વ્યંતર સુર સિંહરથરાજને સંતોષ્યો અત્યંત,

નવદિવ્ય આહાર જીભાડયા માસ સીમ એકંત.

વા. ૨૩

હિવ રાજ કહે સુણ તું મુંદરિ ઘઈ મુઝને આદેસ,

મુઝ વિણ સગલા વૈરી રાજ મિલી ઉઝડે દેસ.

વા. ૨૪

કનકમાલા કહે સુન પ્રીતમ તું તુઝ નગરી છે દેર,

પાલો જાતા દુઃખ પામસિ તું લ્યઈ વિદ્યા ભર ભૂર.

વા. ૨૫

મરણપતી વિદ્યા તિણ દીધી નૃપે સાધી તિણવાર,

સુખ સમાધિ સિંહરથરાજ પિણ પહુતો નગર મઝાર.

વા. ૨૬

નગરલોક થયા અતિ હરષિત વરત્યો જયજયકાર,

સમયસુંદર કહે પૂરવ લવની પાંચમી ઢાલ ઉદાર.

વા. ૨૭

હૃહા.

ઈમ તે રાજસિંહરથ દિવસ પાંચમે જય,

દિન કેતા ઇંકુ તિહાં રહે નવલ વધુ લપટાય.

૧

નગરપ્રતિ જય ઈંહ નૃપ રમવા સિંહરથ રાય,

તિણેં કારણ તે લોકમેં નિગાઈ નામ કહાઈ.

અન્ય દિવસે તે નિગાઈ તિહાં પહુતો પરભાત,

કહિવા લાગો દેવતા સુણ રાજે ઇંકુ વાત.

૨

સ્વામિ ખોલાવા આવીયો હું જાઉંછે તેય,

કાલ ઘણો લગસ્યે તિહાં એહ દુઃખ કરસ્યે એય.

૩

તિણ કારણ તું તિમ કરે જીમ એહ સુખણી થાય,

ઈમ કહીને વ્યંતર ગયો હિવ નૃપ કરે ઉપાય.

૪

રાજા નગર વસાવીયો અતિ ઉંચા આવાસ,
 ધનવંત લોક વસે સુખી નંદ મીલ વિાસ. ૬
 ઉતંગ તોરણ દેહરા જીનવર ખિંબ મેક,
 સનાત મહોત્થવ નવનવા એહવો નગર વિવેક. ૭

ઢાલ ૬ ઠી.

અવતુમ આવઉં. એહની.

રાગ મારૂ-સીમંધર સાંભળો એ દેશી.

અન્ય દિવસ નૃપ નીસર્યો હય ગય રથ પરિવાર,

મારજ માંહે દેખીયો અતિસુંદર સહિકાર. ૧

અથિર છે આ સંપદારે અથિર કુકુંબ પરિવાર,

નિગ્ગઈ નૃપ ઇમ ચિંતવેરે અથિર સકલસંસાર. અ. ૨

લાગી માંજર મહુકરી લાગી આંખા લુંબ,

કોયલ કરે ટહુકડા રહ્યા મધુકર રસ સુંપ. અ. ૩

રાજા એક માંજર ગ્રહો નીસરતે નિજ હાથ,

ઈક ઇક ફલ ફુલ મંજરી તિમ ગ્રહી સગલે સાથ. અ. ૪

કાષ્ટ ભૂત આળો કીયો ફલફુલ માંજર ત્રોડ,

સોમા સગલો કારસી એહીજ મોટી જોડ. અ. ૫

વલતે રાજા પૂછાંયો કહ્યો કિડાં તે સહિકાર,

દેખાડયો અંગોલગૂ સુકો અંબઅસાર. ૬

૧ । કિમ થયો એહવો વલિ પૂછ્યો તિન ભૂપ,
તે માંજર થહી તેહની સૈન્ય કીયો એહ રૂપ. અ. ૭
એહ સરૂપ આંખાતણો દેખી ચિંતે રાય,
હા હા અથિર શો । ઇસી ખિણમૈ ખેડ થાય. અ. ૮

અથિર જીવનો આઉખો ડાહ્ય આણી જીમ એસ,
અથિર રાજરિદ્ધ સંપદા ઉત્તમ ન કરે સોસ. અ. ૯

થિર જોખન નર નારિનો જાણિ નદીનો વેગ,
અથિર કુટુંબ સહુકો મિલ્યો પગ પગ અધિક ઉદેગ અ. ૧૦

અથિર રૂપ કાયા તણો ઇંદ્ર ધનુષ જિમ રંગ,
અથિર માન રાજ તણો જાણે ગંગ તરંગ. અ. ૧૧

અથિર અનિત્ય અસાસતો એ સંસાર અસાર,
ઇમ ચીંતવતા પામીયો જાતી સમરણ સાર. અ. ૧૨

રાજ રિદ્ધ છાંડી કરી લીધો સંજમ ભાર,
દીધો સાસન દેવતા સાધુવેસ વિચાર અ. ૧૩

વડ વૈરાગી નિગાઇ ચઢ્યો પ્રત્યેક બુદ્ધ,
ગામ નગર પુર વિહરતો સંજમ પાલે સુદ્ધ. અ. ૧૪

છઠો ઢાલ પૂરી થઈ નિગાઈનૃપની એહ,
હિવ ચ્યારે એકદા હુસ્યઈ સમયસુંદર કહે તેહ. અ. ૧૫

હહા.

ખિત પ્રતિષ્ઠ નામૈ નગર ચઉમુખ દેઉલ બુદ્ધ,
તે સમકાલ સમોસર્યા ચ્યારે પ્રત્યેક બુદ્ધ

૧

- દેવયોગેં ચ્યારે ચતુર ચ્યારે દિસ- હુખાર,
 પેઠા દેઉલ માહિ તે બેઠા આસણુ સાર. ૨
- પૂરવદિસ કરકંડુ મુનિ દક્ષણ હુમહ મહંત,
 પશ્ચિમદિસ નમિરાજ સિ ઉત્તર નિગ્ગાધ ત. ૩
- મુઝ લાગે અસાતના આવે પૂઠ પ્રતક્ષ,
 સાધુ લગતિ કરિવા લણી થયો ચતુરમુખ જ . ૪

ઢાળ ૭ મી.

માતાજી ધન તે નરનારી એહની દેશી.

- કરકંડુને બાલપણથી બાજ હુતી અતિગાઠો,
 તિન કારણેં બાજેં બિણવા તેહ સિલાકા કાઢીરે. ૧
- ચ્યારે સાધુ મિલ્યા ચૌમુખમઠ ચતુર કરે ધર્મચર્યા,
 જ કરે કર્નેડી સેવા સાધુની પૂજા અચ્યારે. ચ્યા. ૨
- બાજ બનીને તેહ સિલાકા વલિ રૂડીપરે રાખી;
 હુમહસાધુ દેખીને બોલ્યા રહિ ન સકઉ સત ખીરે. ચ્યા. ૩
- રાજરિદ્ધ સગલી તૈ છોડી છોડી સગલી માયા,
 એક વાત અયુગતી કીધી લોલ સિલિસું લાચારે. ચ્યા. ૪
- આંખમાહે રજ કેમ સમાવે અમૃતમૈ વિષ કેમ;
 તુઝ ઉતકિષ્ટા રિત માંહે એહ સિલાક તેમરે. ચ્યા. ૫
- હુમુહ સિષ સુણી નમિરા હુમુહ પ્રતે ઈમ ભાણે,
 રાજકાજ ચિંતા તું કરતા પિણુ હિવ । કા દાખેરે. ચ્યા. ૬

તવ ગંધાર મુનિસર યોદ્યો સુણ નમિરાથ મુનિંદ,
 સર્વ થોક છોડ્યા તૈ તો પિણુ એક ન છોડી નિંદારે. સ્યા. ૭
 મોક્ષભણી ઉઠ્યો તું મુનિવર નિંદા તુજ નહીં ભુગતી,
 આપણી કરણી પાર ઉતરણી જે કરતા તે ભુગતારે. સ્યા. ૮
 કહે કરકંડૂ સુણજ્યો મુનિવર અહિત થકી જેવારે,

હિતની વાત કહે તિણવારી દોષ નહીં નિરધારે રે. સ્યા. ૯
 સાચી વાત કહી કરકંડૂ સઘલે મુનિવર માની,
 ચારે સાધુ ભલા ચારિત્રીયા કોઈ નહીં અભિમાનીરે. સ્યા. ૧૦
 પ્રત્યેક બુદ્ધ તણી ધર્મ ચરચા સાતમી ઢાલ રસાલ,
 સમયસુંદર કહે સાધુતણા ગુણ હિવ હું કહીસ વિસાલરે. સ્યા. ૧૧

ઢાલ ૮ મી.

રાગ ગોડી.

વાડી ફૂલી અતિભલી મનભમરારે એ દેશી.

ચારે છત્રપતિ રાજવી ગુણગિરવારે ચારે ચતુરસુબાન
 સાધુગુન ગરવારે.
 ચારે સકલ કલા નિલા ગુન ચારે અમૃતવાણિ સાં ૧
 ચારે સખ્યસુલકબાણ ગુન ચારે રૂપ નિધાન. સાં ૨
 ચારે લીલા લાડલા ગુન ચારે પુરુષ પ્રધાન. સાં ૨

ચારે ન્યાય નિપુણ લલા	શુન્ન ચારે મોટા ભૂપ.	સાન્
ચારે ચિર પાલી પ્રજા	શુન્ન ચારે ઈંદ્ર સરૂપ.	સાન્ ૩
ચારે ચાર કારણ થકી	શુન્ન ચારે પ્રત્યેકબુદ્ધિ,	સાન્
ચારે રાજ રમણી તણ	શુન્ન ચારઈ લઈ વૃત સુદ્ધ.	સાન્ ૪
ચારે જાતી સમરણા	શુન્ન ચારે સાધુને વેસ.	સાન્
ચારે એકાકી રહે	શુન્ન વિચરે દેસ પ્રદેશ.	સાન્ ૫
ચારે પંચ મહાવ્રતી	શુન્ન ચારે પરમ ક્યાલ.	સાન્
ચારે સુમતિ શુપતિ દારા	શુન્ન બ્રહ્મચર્ય વૃતપાલ.	સાન્ ૬
ચારે સીલંગરથ ધરા	શુન્ન ચારે નિર્મલ જાત્ર.	સાન્
ચારે ઉતકૃષ્ટી કીયા કરે	શુન્ન ચારે ચારિત્ર પાત્ર.	સાન્ ૭
ચારે સર્વ માયા તણ	શુન્ન ચારે હૂવા નિર્ગથ.	સાન્
ચારે મદ મચ્છર તળ્યા	શુન્ન ચારે સાધુને પંથ.	સાન્ ૮
ચારે ઈંદ્રી વસ કીયા	શુન્ન ચારે જીત્યો લોભ.	સાન્
ચારે ચંચલ મન દમ્યો	શુન્ન ચારે છાંડી સોભ.	સાન્ ૯
ચારે ગુરૂ કરે ગોચરી	શુન્ન સુજતો લ્યે હાર.	સાન્
ચારે રસના રસ તળ્યા	શુન્ન દેહ દીપે આધાર.	સાન્ ૧૦
ચારે કરે તાપના	શુન્ન ચારે કરે કાઉસગ્ગ.	સાન્
ચારે સીત તાવડ સહે	શુન્ન ચારે સહે ઉવસગ્ગ.	સાન્ ૧૧
ચારે ચારિત્ર ખપ કરે	શુન્ન ચારે નિર્મલ જ્ઞાન.	સાન્
ચારે તપ જપ આગલા	શુન્ન ચારે ચિત્તધરે ધ્યાન.	સાન્ ૧૨

- આરે સાધુ ક્ષમા ધરા ગું આરે સમુદ્ર ગંભીર. સાં
 આરે ગુણ મણિ રોહણા ગું આરે સુર ગીરધીર. સાં ૧૩
 આરે તેજ સુરજ સમા ગું આરે સીતલ ચંદ. સાં
 આરે વૃષભ ધુરંધરા ગું આરે મોટા મુણિંદ. સાં ૧૪
 આરે સંખ નિરંજણા ગું આરે ગજ સોંડીર. સાં
 આ ગગન નિરાશ્રિયા ગું આરે ચરમ શરીર. સાં ૧૫
 આરે વા તણી પરે ગું અપ્રતિબંધ વિહાર. સાં
 આરે સાયર જલ જિસા ગું હ્રદ્ય સુવિચાર. સાં ૧૬
 આરે પંકજ હલ જિસા ગું નિરૂપ પનિસનેહ. સાં
 આ કૂરમતીણી પરે ગું ગુતિંદ્રીય ગુણ ગેહ. સાં ૧૭
 આ ખડગ વધાણુ ગું એક જાતિસુ વિરત્ત. સાં
 આરે ભારંડ પંખિજ ગું અપ્રમત્ત ઇંક ચિત્ત. સાં ૧૮
 આ સીંહતણી પરે ગું દીસંતા દુરંધર્ય. સાં
 આ વિહંગ તણી પરે ગું વિપ્ર મુકત વર યક્ષ. સાં ૧૯
 ઇમ અનંત ગુણ સાધના ગું મઈ કેતા કહિવાય. સાં
 સહસ્ર જીભ સુર ગુરૂસ્તવે ગું તઉં પિણુ પૂર્ણ ન થાય. સાં ૨૦
 મૈ કેતા એક એહ કહિયા ગું સાધુતણા ગુણ સાર. સાં
 વચન વિલાસ સફલ કીયો ગું સફલ કીયો અવિતાર. સાં ૨૧
 ધન્ય માતાજિણે જનમીયાગું ધન્ય પિતા કલ વશ. સાં
 ધન્ય ધન્ય કરણી સાધુની ગું ઈંદ્ર કરે પરસંસ સાં ૨૨
 આરે કેવલ પામીયા ગું આરે પહુતા સિદ્ધ. સાં
 આરે અજરામર થયા ગું લાગી અવિચલ રિદ્ધ. સાં ૨૩

ચ્યારે એક સમયે ચબ્યા ગું જનમ થયો તિમ જાણુ. સાં
 એક સમય દીક્ષા ગ્રહી ગું તિમ કેવલિ નિરધાર. સાં ૨૪
 ઢાલ સુણતા આઠમી ગું તુટે કર્મની કોડિ. સાં
 ચરણ નમૈ ચિહ્ન સાધના ગું સમયસુંદર કરજોડિ. સાં ૨૫

ઢાલ ૯ મી.

રાગ ધન્યાસિરી.

૩૫ પ્રભુ પૂજ્યે એ દેશી.

કરકંડુ દુમહ નમી એ નિગ્ગઈ નામ પ્રસિદ્ધ સાધુ મુનિ ગાઈએએ,
 ચિહ્ન ખંડે કર વણુબ્યાએ ચ્યારે પ્રત્યેક બુદ્ધ મહામુનિ ગાઈએએ.

ગતા પરમાનંદ મુકતિ સુખ પામીએએ. ૧

ચ્યારે ચઉગતિ દુઃખ હરઈએ તારણ તરણ સમત્થ. મં ૦

નામ જપંતા જેહુનોએ જનમ હોવે સુક્યત્થ. મં ૦ ૨

સોલસઈ પૈસઠમૈ એ જેઠ પુનમ દિન સાર. મં ૦

ચૌથઈ ખંડ પૂરા થયો એ આગરા નગર મઝાર. મં ૦ ૩

વિમલનાથ સુપરાઉલેએ સાનિધ કુસલસૂરીંદ. મં ૦

ચ્યારે ખંડ પૂરા થયા એ પામ્યો પરમાણુંદ. મં ૦ ૪

દેસ પરદેસી દીપતાએ નાગડ જોત્ર શૃંગાર. મં ૦

શ્રીસંઘભાર ધુરંધરાએ ઉદ્યવંત પરિવાર. મં ૦ ૫

સૂર સાહુ ગુણે' ભલાએ સંઘનાયક સુવિચાર.	મ૦
તેહતણે આગહ કરીએ કીધો ગ્રંથ અપાર.	મ૦ ૬
શ્રી ખરતરગચ્છ રાણ્યોએ યુગપ્રધાન જિનચંદ.	મ૦
શ્રીજિનસિંહસૂરિસરૂએ ચિર પ્રતપઓ રવિચંદ.	મ૦ ૭
પ્રથમ શિષ્ય શ્રીપૂજના એ સકલચંદ મુણિંદ.	મ૦
તાસુ સીસ વાયક ભણે એ સમયસુંદર આનંદ.	મ૦ ૮
ન્યારે પ્રત્યેક બુદ્ધના એ એહ ન્યારેહી ખંડ.	મ૦
ન્યારે ખંડે વિસ્તર્યો એ જ્યાં રવિતેજ અખંડ.	મ૦ ૯
સાંભલતાં સુખ સંપદાએ ભણુતા અધિક ઉલ્લાસ,	મ૦
દિન દિન સંઘ ઉદય ઘણોએ આનંદ લીલ વિલાસ.	મ૦ ૧૦

ઘતિ નિગ્ગઈ પ્રત્યેકબુદ્ધિ ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણ.

ઘતિ શ્રીપ્રત્યેક બુદ્ધિયાડી ચૌપઠ સંપૂર્ણ.

સંવત્ ૧૮૯૯ કાગુણે શુદ્ધિ ૧૦ શનિવાસરે.

